

ED050624

Title VI, Sec. 602, NDEA
PA-48 Bureau #6-1385

827

FL

MODERN HEBREW LITERATURE READER FOR ADVANCED STUDENTS

in Two Volumes

With Explanatory Notes, Exercises,
Vocabularies and Introductions

Edited by

Menahem Mansoor

Chairman,

Department of Hebrew and Semitic Studies
University of Wisconsin

with

Galia Simon and Yemima Rabin — Project Assistants

Volume One

Texts and General Vocabulary

U.S. DEPARTMENT OF HEALTH, EDUCATION
& WELFARE
OFFICE OF EDUCATION
THIS DOCUMENT HAS BEEN REPRODUCED
EXACTLY AS RECEIVED FROM THE PERSON OR
ORGANIZATION ORIGINATING IT. POINTS OF
VIEW OR OPINIONS STATED DO NOT NECES-
SARILY REPRESENT OFFICIAL OFFICE OF EDU-
CATION POSITION OR POLICY

KTAV PUBLISHING HOUSE, Inc.

NEW YORK

1971

"PERMISSION TO REPRODUCE THIS
COPYRIGHTED MATERIAL HAS BEEN GRANTED
BY KTAV Pub. Co. Inc.

TO ERIC AND ORGANIZATIONS OPERATING
UNDER AGREEMENTS WITH THE U.S. OFFICE OF
EDUCATION. FURTHER REPRODUCTION OUTSIDE
THE ERIC SYSTEM REQUIRES PERMISSION OF
THE COPYRIGHT OWNER."

FL002 200

All Rights Reserved the University of Wisconsin

SBN 87068-579-1

LIBRARY OF CONGRESS CARD NUMBER: 78-121646
MANUFACTURED IN THE UNITED STATES OF AMERICA

This work was developed pursuant to a contract between the United States Office of Education and the University of Wisconsin and is published with permission of the United States Office of Education.

The printing and publication of the Reader was made possible by subsidies from the Hebrew Culture Foundation of New York and the Wisconsin Society for Jewish Learning.

This Reader in Modern Hebrew Literature is dedicated to all those who helped in one way or another to make it possible to produce it: to our teaching staff, project specialists, typists and secretary and to our students who inspired us to undertake this project.

TABLE OF CONTENTS

Volume One Texts and Exercises

- A. Foreword
- B. Introduction
- C. Anthology for the following authors with exercises

Mendele Mokher Sefarim (1836—1917)	1
Y. L. Peretz (1851—1915)	14
Ahad Haam (1856—1927)	29
Shalom Aleikhem (1859—1916)	42
D. Frishmann (1860—1922)	52
M. Y. Berdichevsky (1865—1921)	63
S. Ben-Zion (1870—1932)	75
H. N. Bialik (1873—1934)	93
U. N. Gnessin (1879—1913)	111
G. Shofman (1880—)	125
Y. H. Brenner (1881—1921)	131
Y. Fichman (1881—1958)	141
I. D. Berkowitz (1885—1968)	147
Y. Steinberg (1887—1947)	163
Zalman Shneour (1887—1959)	187
D. Baron (1887—1956)	208
Y. Burla (1887—1969)	231
A. Hameiri (1887—)	236
S. Y. Agnon (1888—)	246
A. Barash (1889—1952)	278
H. Hazaz (1897—)	289

D. Cumulative Hebrew-English Dictionary	313
---	-----

INTRODUCTION

The research involved in the preparation of the Readers was performed pursuant to a contract between the United States Office of Education and the Regents of the University of Wisconsin (Contract No. OEC-3-6-061385-1631) under the terms of Public Law 85-864: National Defense Education Act of 1958.

This volume of 30 units with selections from modern Hebrew classical literature assumes the student's mastery of the basics of Hebrew grammar and syntax and of a fair amount of Hebrew vocabulary. Several units were used successfully, on an experimental basis, by our fourth and fifth year students on the Campus of the University of Wisconsin. With the use of this reader, the student has reached the stage where his attention should now be devoted less to problems of grammar and more to matters of vocabulary and style. Here, we followed the pattern and methodology successfully developed by the University of Michigan in its series of Arabic Readers. Instead of intensive grammatical analysis, the student now needs to expand his vocabulary and gain a feeling for style and idiomatic expressions by reading as extensively as possible. The Reader attempts to facilitate this, with every needed help in reading, by introducing the reader to a collection of classical works in modern Hebrew literature, beginning with Mendelev Mokher Sefarim and ending with H. Hazaz. Almost all of these works were written prior to the establishment of the State of Israel. A vast accumulation of literature was written after 1948, and we hope to prepare a new reader covering the period 1948 through 1967.

The following features are designed to aid the student:

1. The reader is published in two volumes, one with the texts and exercises and the other with the explanatory

notes and vocabularies, so that both may be visible simultaneously.

2. Words are translated in terms of the contexts in which they occur. However, other primary meanings of these terms are also given.

3. The annotations are often supported by citations from the Bible, medieval writings and modern Hebrew texts.

4. All annotations, explanatory notes and English glosses are included in a simple listing in the order of their occurrence in the text.

5. An cumulative Hebrew-English vocabulary for ready reference is provided at the end of volume one.

6. A basic Hebrew vocabulary of 800—1,000 words is assumed for the student.

7. Phrases and sometimes entire sentences are translated where the structure may not be entirely clear.

8. Each unit is glossed independently of all others, so that the student is not required to recall a word from a previous selection.

9. Ample provision is made to enable the student to prepare his own glosses and to use dictionaries and other reference works.

10. Numerous and varied exercises are provided to enable the teacher and the student make selections to suit the level and purpose of the course and curriculum.

11. The glosses and vocabularies are given with considerable overlap from one unit to the next. This was pur-

posedly designed to enable the student to retain the words which recur.

12. There are numerous exercises designed to help the student master new vocabulary as well as acquire a feeling for word usage and idiomatic style.

13. The selections are reproduced in their entirety and unedited. Deviations from the grammatical nouns are ignored and archaic usage was not revised. No attempt was made to solve the difficult problem of Hebrew orthography and hence orthographical variants were not normalized.

14. On the whole, only the vocabularies and some exercises are vocalized. Generally, the amount of vocalization and orthographical variants differ widely from one selection to another, ranging from *defective* to *plene* orthography. In each case, the original text, as found, is faithfully reproduced, with permission.

The author wishes to acknowledge his sincere appreciation to all those who helped in the preparation of the Reader. He is particularly indebted to Galia Simon and Yemima Rabin, project specialists in the Department, for their invaluable assistance in the preparation of the explanatory notes and exercises of the units. Their work was highly commended by many specialists in modern Hebrew literature.

The author also wishes to thank Professors Chaim Rabin and Refael Nir, of the Hebrew University and to Aviv Melzer, Instructor in the Department for their invaluable assistance in reading the manuscript and offering valuable observations. Mr. Melzer was responsible for the final proof-reading and editing. He wishes to express his thanks to Gila Halpern, for her typing of the texts for the printers; to Itzhak Mader, of "Pinat Ha-Sefer" in Haifa, for the thankless task of preparing the manuscript for the printers, and to the management of "Maran Press" in Jerusalem for the excellent production of the Reader. Last but not least, The author expresses his gratitude to Mr Albert Storm, Mr William Higgins and Dr Carl Epstein of the Office of Education for their encouragement, counsel and assistance.

MENAHM MANSOOR
University of Wisconsin
1971

use utility, handling	between the New	
Ninth of Ab (day of תשעה באב)	Year and the Day	
fasting and mourning,	of Atonement	
day on which the first	authority (rare); early	תשורה
and second Temple	manhood (youth)	
were destroyed)	implement, article,	תשמיש
	object of daily use;	

Scriptures;		ungatory	
translation		folly, impropriety, vanity, foolish conduct	תפלה
reading the scriptural	שנים מקרא	to slander	נתן תפלה
portion of the week	ואחד תרגום		לפלו
twice in Hebrew and		concluding prayer on	תפלת נעילה
once in Aramaic		Day of Atonement	
dessert (sweetmeats)	תרגומא	to take, to use	תפס (לתפס)
deep sleep	תרגמה	repair, correction, amendment; improvement, reform	תקן
to warn, forewarn	תרגמה (תרה) (להתרות)	putting the world	תקון
to sound an alarm, to warn; (fig.) to protest vehemently against	(תרע) התריע (להתריע)	aright (in the Talmud); reforming the universe	תקן העולם
complaint, grudge	תרעמת	midnight prayer in memory of the destruction of the Temple and for the restoration of Israel	תקון חצות
to debate, to quarrel, to protest against	(תרם) התריס (להתריס)		
to be weakened, feeble, infirm	תש, תשש (לתשש)		
chequered work or embroidery; crossword puzzle	תשבץ	stuck in, inserted	תקנע
applique	תשבצת	hindrance, obstacle, fault, mishap	תקלה
reply, answer, response; return; (fig.) repentance	תשובה	to prepare, to arrange	תקן (תקין) (להתקין)
to regret, to repent of one's misdeeds	חזר בתשובה	remedy, improvement; regulation; rule	תקנה
ten penitential days	ימי תשובה	refreshment; gift, offering	תקרבת
		Aramaic version of the	תרגום

General Federation of Jewish Labor, which organizes the sale of farmers' produce and fruits	תְּנוּפָה, תְּנוּפָה אֶן	innocently (also) aimlessly innocently, naively	לְפִי תָמוּ
lobe of the ear	תְּנוּפָה	to be surprised, to wonder; to astonish,	תָּמָה (תָּמָה) (לְתָמָה)
May his soul be bound up in the bond of ever- lasting life! inscription on tombstones; bene- diction for the dead (R.I.P.)	תְּנוּפָה (תָּה) נֶשְׁמָתוֹ נֶשְׁמָתוֹ צְרוּרָה בְּצְרוּר הַחַיִּים	astound surprised, astonished, amazed wonder, surprise, astonishment yesterday; (fig.) the past	תָּמָה תָּמָה תָּמָה תָּמָה
to be deceived, led astray; to confuse, to stagger	תָּמָה (תָּמָה) נֶשְׁמָתוֹ (לְתָמָה)	as of yore, formerly, as heretofore change, permutation constant	כְּתָמָה שְׁלֹשׁ תָּמָה תָּמָה
duty, purpose, mission he achieved his aim	תָּמָה מִלָּא אֶת תָּמָה	astonishment, amazement jackal	תָּמָה (תָּמָה) תָּמָה תָּמָה
to lead astray, deceive, swindle	תָּמָה (לְתָמָה)	condition, term marriage contract, engagement, formal betrothal, wedding agreement	תָּמָה תָּמָה תָּמָה תָּמָה
like somebody who has been deceived	כְּתָמָה		
orange	תָּמָה, תָּמָה		
seizing, taking hold of; perception, understand- ing; viewpoint, outlook	תָּמָה תָּמָה	to tell, describe, count (particularly sad sto- ries); to mourn yield, produce, fruit,	תָּמָה (לְתָמָה) תָּמָה תָּמָה
tastless, saltless; lacking principal ingredient; (fig.) unimportant,	תָּמָה	output, production; (fig.) fruit of one's labor; a unit in the	תָּמָה תָּמָה תָּמָה

(col.) comfort in life,		resurrection of the dead	תחיית המתים
sound position;		at the arrival of the	(לקום עם)
absolutely, perfectly,	בְּחֻלָּית,	Messiah	כָּל מְחִי
completely	תְּחִלִּית		(יִשְׂרָאֵל)
utmost (bitterest)	תְּחִלִּית שְׂנָאָה	plea, entreaty, supplica-	תַּחֲנוּנָה
hatred		tion; mercy; prayer	
bundle, packet; cloak,	תְּכָרִיף	pleadingly,	בְּתַחֲנוּנָה
covering		beseechingly	
(pl. only) shroud,	תְּכָרִיכִים	prayer for mercy, plea,	תַּחֲנוּן
cerement		entreaty; mercy; pra-	
mound, hillock; heap	תֵּל	yer of supplication	
to stand in its place	עוֹמֵד עַל	("Ta'hanun")	
	תֵּלוֹ	to entreat (implore)	דִּבֵּר תַּחֲנוּנִים
large amounts of,	תְּלֵי תְּלִים	someone, to beseech	
heaps of	שָׁל-	instead of	תַּחַת
trouble, weariness,	תְּלָאָה	bottom, lowest place,	תַּחְתִּית
hardship, suffering		saucer	
mound, hillock	תְּלוּלִית	the foot of the	תַּחְתִּית הַהָר
citadel, fortress	תְּלִפִּיהַ	mountain, downhill	
	(תְּלִפִּיּוֹת)	the grave, the lowest	אֶרֶץ תַּחְתִּית
built magnificently	בְּנִי	Hell, the nether	
	לְתִלְפִּיּוֹת	regions	
complete, whole, per-	תָּם	middle, central	תִּיכּוֹן
fect, pure; simple, art-		school children	(תִּינוּק)
less, naive, unsophis-			תִּינוּקוֹת שֶׁל
ticated			בֵּית רֶבֶן
innocence, simplicity,	תָּם	a decorated covering for	תִּיק
naivety, wholeness,		the Torah	
purity; wholeness,		he-(billy) goat	תִּישׁ
perfection		end, limit; (fig.) end,	תְּכִלִּית
unitentionally,	לְתִמּוֹ	purpose, object, aim;	

result (s), consequence (s); offspring; (fig.) secondary act; (poet.) nature, universe worm (also fig.)	תולדה (תולדות) תולעה, תולעת	written word; box, chest; Ark of Law in synagogue; (Talmu- dic) reader's desk in synagogue	תבה
(fig.) worthless (said of man of no conse- quence, a mere worm)	רמה ותולעה	Ark built by Noah to lead the prayers (in synagogue) spice, seasoning	תבת נח יָרַד (עֲבַר) לְפָנֵי הַתְּבָה תָּבַל (תְּבָלִין, תְּבָלִינָא)
turn, era, epoch, age, appointed time; line, queue, row, order whose turn it was	תור אֲשֶׁר לוֹ הַתּוֹר	desolation, nothingness, vanity; (fig.) confu- sion, disorder	תהו
permanent resident, inhabitant, native heavy (immovable) stone	תושב אֶבֶן תְּשֻׁבָּה	deep waters, interior of the earth; (fig.) abyss depth abyss, infinite depth pretext	תהום תְּהוֹם רַבָּה תוֹאֲנָה
crushed, crumbled, loose (of earth) boundary, limit	תחורח תחום	to delineate, to outline; to mark while, in the course of, in the midst (middle) of	תוחה (תוחה) (לְהַתְּחוֹת) תוך (תוך) כְּדִי
Pale, district of residence for Jews in Czarist Russia Sabbath limit (beyond which one may not walk on the Sabbath and certain holy days)	תחום המושב תחום רֶבֶה	at the same time, while doing something out of, because of chastisement, rebuke; reprimand	בתוך כך מִתּוֹךְ תּוֹכָהּ, תּוֹכַחַת

to run aground	עָלָה עַל שָׁרְטוֹן	to be prolonged, to be extended	הִשְׁתַּרְבֵּב (לְהִשְׁתַּרְבֵּב)
scratching, laceration	שָׁרָטָה	prolongation, extension,	שִׁרְבוּב
strong, firm	שָׁרִיר	pouting (when follo- wed by שָׁפָה)	
firm and established	שָׁרִיר וְקָיָם	sceptre; shoot, twig,	שִׁרְכֵיט
to twist, to twine	שָׂרָף (לְשָׂרָף)	rod; conductor's baton	
to go astray, deviate from the right path, err	שָׁרָף דְּרָכָיו	service, office	שָׂרָד
(fig.) to go very slowly, to plod	שָׂרָף דְּרָכָיו (נְחִיבוֹ)	official uniform or clothes; (in the Bible: the official robes of the priests or covers for the things inside the Tabernacle)	בְּגָדֵי שָׂרָד
to go slowly, to plod (trudge) along	שָׂרָף רַגְלָיו	official hats	כּוֹבְעֵי שָׂרָד
to plod (one's way), to trudge	הִשְׁתַּרְבֵּב (לְהִשְׁתַּרְבֵּב)	people wearing official uniform	לְבוּשֵׁי שָׂרָד
an angel; (bibl.) poisonous serpent	שָׂרָף	to immerse, soak, saturate	שָׂרָה (לְשָׂרוֹת)
juice of plants; resin	שָׂרָף	to cause to rest	הִשְׁרָה (לְהִשְׁרָה)
stool, footstool	שִׁרְפָן	found, living, to be in a certain condition (grief, joy, etc.); sta- ying, dwelling, res- ting; soaked	שָׁרִי
to rule, to reign	שָׂרָר (לְשָׂרָר)	sandbank, shoal	שָׁרְטוֹן
to be uprooted, to be eradicated; (bibl.) to to strike roots	שָׁרַשׁ		
	שָׁשָׂה (שָׁשָׂה) יָמֵי בְּרָאשִׁית רָאָה בְּרָאשִׁית שָׁת רָאָה שִׁית שָׁתִּיהָ רָאָה אָבֵן שָׁתִּיהָ		

anger, in flaming fury, "overflowing anger"		pointed, sharpened; to be put on a spit or a sword	שָׁפֹד
to become angry	שָׁצַר	sane, balanced in mind	שָׁפֹי
to be alert, keep watch;	שָׁקַד (לְשָׁקֵד)	lower part, extremity;	שָׁפֹל,
to be industrious,		skirt, train (of robe)	שָׁפֹלִים
diligent, persistent		rye	שָׁפֹן
(fig.) he goes there	שָׁקַד עַל	slope	שָׁפֹעַ
regularly	דְּלִתוֹתָיו	ease, comfort	שָׁפִי
to consider carefully	שָׁקַל (לְשָׁקֵל)	bare hill, height,	שָׁפִי
	בְּדַעְתּוֹ	high hill(s)	
I considered carefully	שָׁקַלְתִּי	sewage, liquid refuse, שָׁפְכִין, שָׁפֵךְ	
	בְּדַעְתִּי	dirty water	שׁוֹפְכִין,
(Aramaic) taking	שָׁקַלְא	sewers	צְנוּרוֹת
negotiation,	שָׁקַלְא וְטָרִיא		שָׁכִין
discussion, debate;		(trans. v.) to lower, הִשְׁפִּיל	(שָׁפַל)
(lit.: taking and		make low, degrade; to	
giving)		humiliate, demean;	
to be put in; to be im-	שָׁקַע	(intrans. v.) to demean	
mersed (in a subject)		oneself, to be lowered,	
unclean animal, reptile;	שָׁקַץ	humiliated	
abomination; (col.)		to lower his eyes in	הִשְׁפִּיל אֶת
unruly urchin: a yo-		humility	עֵינָיו
ung devil (demon)		to be sufficient,	שָׁפַק (הִשְׁפִּיק)
(usually an non-Jewish		to have plenty of	(לְהִשְׁפִּיק)
boy, or a boy who does		to set a pot on the fire	שָׁפַת (לְשָׁפֹת)
not study the Torah		lips	שָׁפְתוֹתָיִם
burning heat	שָׁרַב		(שָׁפְתִים,
(currently) khamsin			שָׁפְתוֹת)
heatwave		flow, stream, current	שָׁצַר
to prolong, to stretch	שָׁרַבְבַּ (לְשָׁרַבְבַּ)	in violent (slashing)	בְּשָׁצַר קֶצֶף

displaced, dislocated	(לְהַשְׁתַּמֵּט)	for Heaven's sake!	לְמַעַן הַשָּׁמַיִם
to be stupefied,	(שָׁמַם) הַשָּׁמַיִם	for goodness sake!	כְּשֵׁם שֶׁ-
shocked, depressed	(לְהַשְׁמִים)	just as, in the same	לְשֵׁם
to be surprised, to be	הַשְׁתּוֹמֵם	way as	
taken aback; to be	(לְהַשְׁתּוֹמֵם)	for, for the sake of,	
horrified, to be alar-		in order to	
med, to be shocked		the eighteen benedictions	שְׁמוֹנֵה עָשָׂר
particle, a tiny bit	שְׁמֶץ	recited twice daily;	
to be watched, to be	שָׁמַר	the "Amida prayer"	
guarded; to be preser-		recited on Sabbath	
ved, to be conserved		and Festivals	
yeast; lees, sediment	שְׁמֵרִים (שְׁמֶר)	watching, guarding;	שְׁמֹר
of wine		conservation, preserva-	
to serve	שָׁמַשׁ (לְשִׁמַּשׁ)	tion; preserves, preser-	
sharp, sharpened;	שָׁנָן	ved, canned food	
sharp-witted, shrewd,		watch night; night	לַיִל שְׁמוֹרִים
clever		of vigil	
to gird, to belt	שָׁנַם (לְשָׁנַם)	eyelash	שְׁמוֹרָה
(fig.) to endeavor, to	שָׁנַם אֶת	dilapidated leaves from	שְׁמוֹת
overcome, to prepare	מִתְעוֹרֵר	holy books, torn pages	
for action; (lit. to		from holy books	
gird up one's loins)		attic of scattered pa-	עֲלִית הַשְּׁמוֹת
sleep, slumber	שָׁנָה	ges from holy books,	
the Six Orders of the	שֵׁשׁ (שִׁשָּׁה)	located in a certain	
Mishnah or the Talmud	(סְדָרִים)	part of the	
watch, clock (abso.)	(שְׁעָה) מוֹרָה	synagogue	
	שְׁעוֹת	to drop, let fall; to	שָׁמַט
quantity, size, measure	שְׁעוֹר	detach	
trampling, stamping,	שְׁעָטָה	to be dislocated	נִשְׁמַט
beating of hooves			(לְהַשְׁמִיט)
spit (for roasting meat)	שְׁפוּד	to evade, avoid; to be	הִשְׁתַּמֵּט

187

on the left side, which is "Sin"		Jewish communities in Eastern Europe	
to leave over	שִׁיר (לְשִׁיר)	Satan, devil, adversary	שָׂטָן
to tell just part of the story	סֵפֶר וְשִׁיר	to act the adversary,	הָיָה לְשָׂטָן
to be left over,	נִשְׁתַּיֵּר	to interfere, to inter-	לְפָלְגוֹ
to remain	(לְהִשְׁתַּיֵּר)	rupt someone's action	
remnants, remainders; survivors, last	שְׁרִירִים (שִׁיר)	a man must not open his mouth to Satan	אַל יִפְתָּח אָדָם פִּי
to place, to put; to place permanently	שָׂת (שִׁית)	(by uttering omi-	לְשָׂטָן
thorn	שָׂפָה	us prophecies, lest he overhears and	
bereaved of offspring, bereft	שָׂכּוּל	wishes to carry them out); touch wood!	
Divine Presence,	שְׂכִינָה	(Yiddish) a man's hat	שְׂטַרְיימל
Godhead	שְׂכִינָתָא	(mostly used among the orthodox Jews in Eastern Europe)	
the Divine Presence	גְּלוּת הַשְּׂכִינָה	height; top, summit;	שִׂיא
is in exile; disap-	שְׂכִינָתָא	record, achievement	
pearance of divine	בְּגִלּוּתָא	to speak, to tell, to	שָׁח (שִׁיחַ)
inspiration as a re-		talk, to converse	לְשִׁיחַ
sult of the captivity			לְשִׁיחַ
and exile of the		meditation	שִׁיחָא
people (in the Kab-		may he live	שְׂכִיחָא
balah it refers to the		connection, relation	שְׂכִיחָא
last sphere that was		shilling	שְׂכִיחָא
captured by evil		to place, to put	שִׁיחָא
forces after destruc-		unintentionally,	מִבְּלִי מְשִׁיחָא
tion of the Temple		inadvertently	
and the exile)		a "shin" with the dot	שִׁין שְׂמָא לִית
departure of Divine	סְלִיק שְׂכִינָה		
Presence			

ters, threadbare clothes		Jewish people or a Jewish person)	
to seek eagerly (diligently), to inquire	שָׁחַר	cliff; beach	שַׁחֲרִית
to look out for prey	שָׁחַר לְצַיִד	to crush, attack	שָׁחַר (שֹׁף) שָׁחַר (לְשֹׁף)
dawn, darkness of night; meaning, sense, significance	שָׁחַר		שֹׁפְכִין רָאָה שֹׁפְכִין
before (at) sunrise	מִבְּעוֹר שָׁחַר	angry, raging, furious	שֹׁפְחָה
while it is still down		to give abundantly	שָׁחַר (שֹׁף) הָשִׁיק (לְהָשִׁיק)
meaningless, senseless, absurd; has no sense or foundation	אֵין לוֹ שָׁחַר	bull	שֹׁר
pit, pitfall; grave	שַׁחַת	wild bull, buffalo; legendary bull (promised to the righteous in the world to come)	שֹׁר הַבָּר שֹׁר הַמִּיָּם
evil spirit, devil	שֵׁד מְשַׁחַת שֵׁט רָאָה שֹׁט	legendary bull that lives in the sea	שֹׁר הַיָּם
to mock, make fun of, jest	שָׂטָה (לְשַׂטֹּת)	to twine, interweave, twist	שָׂוַר (לְשַׂוֵּר)
to go mad; to make a fool of oneself	הִשְׁתַּמְטָה, גִּשְׁתַּמְטָה (לְהִשְׁתַּמְטֹת)	to be interwoven, twined, twisted	הִשְׁוַר
to stretch (prostrate) oneself, to fall flat	הִשְׁתַּמְטָה (שָׁטַח)		שָׁחַר רָאָה שִׁיחַ
to pray at the grave of (a relative, saint etc.); (lit.: to prostrate oneself at a grave of)	הִשְׁתַּמְטַח עַל קִבְרוֹ שָׁל	to pound, to powder, to pulverize	שָׁחַק (לְשַׁחֵק)
(Yiddish) house of learnings or prayer in	שְׁטִיבֶל-שָׁחַק	to be fortunate (lucky); fortune smiled on him	שָׁחַק (שָׁחַק) לוֹ מִזְלֵה
		heaven; clouds (biblical)	שָׁחַק
		worn clothing; tattered clothing, rags and tat-	שָׁחֲקִים

a fool's behaviour can	אין (שוטה)	spine, spinal, column	שדרה
not serve as evidence	מביאים	spinal cord	חוט השדרה
	ראיה מן	spinal column,	עמוד
	השטים	backbone; (fig.)	השדרה
Scotland	שוטלנד	tenacity, firmness	
indifference, apathy	שיון רוח	to tarry, linger; to be	שהה (לשהות)
rim, edge, skirts;	שולים	late; to stay, to live	
bottom; margin			שהחינו ראה
he was put to shame,	השחרו		חיה
he was disgraced	(נהפכו)	"Shehakkol": bendic-	שהכל
(Lit.: his face was	פניו כשולי	tion over water or food	שהכל נהיה
as black as a pot")	קדרה	not grown; "Blessed	בדברו
something, aught, any	שום	are you O Lord, our	
(with negative);		God... by whose word	
(Aramaic) name		all things exist"	
something, nothing	שום דבר	crescent, meniscus	שהרון, סהרון
not at all, by no	בשום אופן	(crescent-shaped	
means		body)	
in no case, not by	בשום פנים	(adv.) with noise,	שואגות
any means	(בשום פנים)	noisily	
	ראפן	to be like, to be equal	שהה (לשוות)
because of	משום	to be worth; to be	
because, for the	משום ש-	worthy, to be fit	
reason that		to compare, liken; (לשוות)	שהה
it has something of...	יש בו משום...	to place, set	
(euph) the Jewish	שואי ישראל	valuable	שעה (שעה)
people or Jewish per-			כסף
son (lit. the enemies		indifferent,	שעה נפש
of Israel. Expression		unconcerned	
used when mentioning		to wander, roam, rove;	שט (שוט)
a bad thing about the		to sail, cruise	(לשוט)

full of years (old)	שְׁבַע יָמִים	complacent, carefree,	
satisfied, pleased	שְׁבַע רִצּוֹן	undisturbed	
the seven days of	שְׁבַע עֵדָה	flesh, meat; food,	שָׂאֵר
mourning for a		nourishment; (fig.)	
near relative		relative, blood relation	
convulsion, spasm,	שֶׁבֶץ	blood relation, next-	שָׂאֵר בֶּשֶׂר
cramps		of-kin, kinsman,	
apoplexy, heart	שֶׁבֶץ הַלֵּב	relative	
failure		other; remnant,	שָׂאֵר
exhaustion, anguish	שֶׁבֶץ הַצֶּעֶר	remainder	
splinter	שֶׁבֶר יִיר	extra strength	שָׂאֵר-כֹּחַ
sunrays, sunbeams	שֶׁבֶר יִיר	nobility of spirit	שָׂאֵר-רוּחַ
penetrating the	הַשֶּׁמֶשׁ	all the others	כָּל הַשָּׂאֵר
darkness		the others, those not	שָׂאֵר יְרֵקוֹת
to be spoilt, destroyed	שֶׁבַשׁ	included (lit. the	
(Aramaic) Sabbath	שֶׁבֶתָא טָבָא	rest of the greens);	
greeting		(col.) a mixture of	
fluent; customary,	שְׁגוּר	different things,	
usual, well known		etcetera	
to send	שְׁגַר (לְשִׁגַּר)	rest from occupations	שְׁבוּת
evil spirit, devil	שֶׁד (שֶׁדִּי)	forbidden on Sabbath	
	מִשְׁחָת	and Festivals by Rab-	
the devil knows	הַשֶּׁד יוֹדֵעַ	binical Law (but not	
	מָה	mentioned in the	
why the devil	לְאִיזָה שֶׁד	Torah)	
chest of drawers;	שֶׁדָּה	headdress for women,	שֶׁבִיס
box, console		hair net, frontlet, metal	
empty; blasted,	שֶׁדוּךְ	ornament; head orna-	
scorched		ment for women	
Rabbinic Emissary	שֶׁדִּי-ר - שְׁלִיחַ	satiated, full; replete	שֶׁבַע
	דִּרְבָּנָן	full of anger	שְׁבַע רָגֶז

in the 11th century)		spicing, spice	רִקְח
to weaken	רָשַׁל (לְרָשַׁל)	to be formed, devised,	רָקַם (רָקָם)
to bend the head	הִרְשִׁיל אֶת	designed, to take shape	הִתְרַקַּם
wearily	רָאָשׁוֹ		(לְהִתְרַקַּם)
to be lazy, to be	הִתְרַשֵּׁל	to spit	רָקַק (לָרֹק, לָרִקַּק)
careless, to neglect	(לְהִתְרַשֵּׁל)		
flame, spark, flash,	רִשְׁף	mire, puddle	רִקַּק
(from firearm);		sprats, small fry;	דְּגֵי רִקַּק
destruction		common folk	
to boil, heat; to cause	רִתַּח (הִרְתִּיחַ)	registration; graphics,	רְשׁוּם
a storm, to agitate;	לְהִרְתִּיחַ	drawing; trace; im-	
(fig.) to enrage, anger,		pression; outline	
to become hot, to		Rashi, Rabbi Shlomo	רִשִּׁי, רַבִּי
become angry or		Itzchaki (the greatest	שְׁלֵמָה יִצְחָקִי
excited		commentator of the	
		Bible and the Talmud	

— ש —

repugnance	נִפְשׁוּ	because, since, for	שֶׁ-
shy, timid, diffident	שָׁאֵל (שָׁאֵל) יִדְעַ לְשָׂאֵל-	as soon as, from the	מִשְׁ-
		time that...	
consulting a rabbi	שָׂאֵלָה	long ago, in bygone	מִשְׁכָּבֶר
about an unclear ques-		days	הַיָּמִים
tion regarding the Law		to wonder, be	שָׂאֵל (הִשְׁתַּאֲשָׁה)
and its applications in		astonished amazed	
everyday life		grave, underworld	שְׂאוֹל
to make a noise, roar	שָׂאֵן (לְשָׂאֵן)	the depth of his soul	שְׂאוֹל נִפְשׁוֹ
tranquil, calm, secure;	שָׂאֵן	abhorrence, disgust,	שְׂאֵט (שְׂאֵט)

carpet, covering		to sing, give praise;	רָגַן (לְרַגֵּן)
to lean on, cling to,	(רַפֵּק) הִתְרַפֵּק,	(fig.) to slander,	
nestle against; (fig.)	(לְהִתְרַפֵּק)	speak ill of	
to yearn, long for		bridle, curb; (fig.)	רָסָן
to flutter, to float	רַפְּרָף	restraint, reincheck	
	(לְרַפְּרָף)	to take the reins of	לָקַח אֶת רָסָן
to become loose,	הִתְרַפְּרָף,	government	הַמְּמַשְׁלָה
unsteady	נִתְרַפְּרָף	veiled	רַעוּל
mud, mire	רַפְּשׁוֹן	broken, tottering;	רַעוּעַ
	רֵץ הַקּוֹרָא	weak, frail	
	דָּאָה רוּץ	to be angry, to	(רַעַם) הִתְרַעַם
strip, bar	רֵץ	complain, to murmur	(לְהִתְרַעַם)
meteor	רֵץ כָּסֶף	against someone	
to run (only in the	רָצָא	to drip, drop, drizzle	רָעַף (לְרָעַף)
phrase		to drip, to drop;	הִרְעִיף
running back and	רָצוּא וְשׁוּב	(fig.) to impart, to	(לְהִרְעִיף)
forth,		confer upon, to shed	
God willing; with	(רַצָּה) אִם	to quake, to tremble, to	(רַעַשׁ) נִרְעַשׁ
God's help and will	יְרַצָּה הַשֵּׁם	shake; (fig.) to be	(לְהִרְעַשׁ)
to appease	רָצָה (לְרַצּוֹת)	shaken, shocked,	
to count	הִרְצָה	agitated	
	(לְהִרְצוֹת)	to be weakened	רַפָּה (לְרַפּוֹת)
a part of the eighteen	רַצִּיָּה	when the day waned,	בְּרַפּוֹת הַיּוֹם
benedictions of the		as evening	
daily prayer (Shmone		approached	
Esre) This is the se-		to leave, to abandon,	הִרְפָּה
venteenth benediction		to desist	(לְהִתְרַפּוֹת)
and it is also called		upholstered, covered	רַפּוּד
"Avoda"		to be torn, to be	(רַפֵּט) הִתְרַפֵּט
to rot, decay	(רַקַּב) הִרְקַב	worn out	(לְהִתְרַפֵּט)
	(לְהִרְקַב)	upholstering, lining;	רַפִּידָה

grits, pounded grain	ריפות	lity to understand	
wheat groats		wide space, open	רחבה
empty-headed, good-for-	ריקים	place, square	
nothing; in the Bible;		street	רחוב
vain and light fellow,		children of the street,	נערי-רחוב
irresponsible		waifs,	ילדי-רחוב
worms, insects	רמה	street urchins	
(fig.) worthless (said	רמה ותולעה	May it not happen	רחיק מעמנו!
of man of no conse-		to us!	
quence, a mere		pity, compassion, mercy	רחמים
worm).		God, the Merciful One	(רחמן)
highlands, height (name	רמה	(the first word in one	הרחמן
of settlement located		of the benedictions	
in a high area); high		over food)	
place, platform; (fig.)		(Aramaic) the Merciful	רחמנא
standard, level, degree		One!, God	
a loud sound (voice)	קול ברמה	Heaven forbid!	רחמנא לצלן
was heard all over	(ברמה)	(forfend!)	
	נשמע	to tremble, shudder,	רחף
hint, sign, allusion;	רמז	shake, quiver	
implication,		to whisper; to sense, to	רחש (לרחש)
suggestion		feel, to move, to stir;	
248 organs which are	רמיח אברים	to creep	
found in every human		(trans.) to move	הרחיש
body, according to the			(להרחיש)
Jewish sages		thought, feeling	רחש
all over (within) his	בכל רמיח	broth, soup; juice	רטב
body; (fig.)	אבריו	to tear to pieces,	רטש
wholeheartedly		split, crush	(לרטש)
(adj.) false; (n.)	רמיה	maiden, lass, girl,	ריבה
deceit, fraud		wench	

well-watered		(abbrev.) God Lord of	רב-ש-ע,
spacious, roomy, wide	רוח	the Universe	רבונו של
live comfortably,	יושבים		עולם
not cramped	רוחיים	to be excited, agitated;	רגז (לרגז)
direction (N.S.E.W.),	רוח	to quake, to tremble;	
side (fig.) soul, breath		to be afraid; to be	
of life, spirit		sorry, to be angry,	
ordinary wind	רוח מצויה	enraged	
evil spirit	רוח רעה	(adj.) man on foot,	רגלי
spirit of madness,	רוח תזוית	infantryman, foot sol-	
craziness		dier; (adv.) on foot	
as long as he	כל עוד רוחו	the noise of the feet	השאון הרגלי
could breath	בו	to complain, grumble;	רגז (לרגז)
to be dumbfounded	לא היה בו	to quarrel, revolt	
	עוד רוח	to complain, murmur	נרגז
to be taken aback, to	לא קמה עוד	to roar (sea), rage, be	רגש (לרגש)
be struck with fear	רוח בו	in tumult, be excited	
quakes, trembles	רוטט	to take by storm,	התרשש
silver ruble	רויב (רובלים)	rage, to be excited	
(Russian coins)	פסוף	to fall asleep, to be	רדם (לרדם)
to read fluently	רוץ (רוץ) רץ	asleep	(להרדם)
	הקורא	to boast, be haughty,	רבה (לרבה)
	(לרוץ)	to behave proudly	
to rush, make run; to	הריץ	they were full	נתרבה
dispatch	(להריץ)	of pride	
secret	רז	(Aramaic) fluency,	רהטא
to expand; to become	רחב (רחב) הרחיב	speed, haste	
wider, larger; (fig.) to	(להרחיב)	(Aramaic) through	אנב רהטא
bring relief		haste	
he spread his hands	הרחיב שתי ידיו	prophet, seer, visionary	רוואה
expressing an inabi-	ידיו	quenched, saturated,	רחה

matter		to harden, stiffen; to	הקשה (קשה)
beating, striking,	קשקש	make difficult; ask a	
rattling		difficult question	
scale (of fish)	קשקש	one should not try to	אין מקשין
	קשקשה	find logic in this	

— ר —

(Aramaic) great, big	רבא, רבה	it has disappeared	לא (ראה)
and impressive		entirely, neither	ראה ולא
abyss, infinite depth	מהום רבה	visible nor findable,	ימצא
jam	רבה	into thin air	
myriad, ten thousand	רבוא	fit, suitable, worth	ראוי
all the advantages	רבותי הברכה	evidence, proof	ראיה
rain, light rain, shower,	רביב, רביבים	a fool's behaviour can	אין מביאים
droplet		not serve as evidence	ראיה מן
necklace, chain	רביד		השטים
quarter	רביע	the new moon, the first	ראש חדש
	(רביעים)	day of the month	
rainy season	רביעה	by my life! upon my	על ראשי
quarter	רביעית	head and eyes!	ועל עיני
to sprinkle water (to	רבץ) הרבץ	preliminary ideas or	ראשי דברים
prevent dust and dry-		thoughts	
ness); to spread, dis-		things that happened	ראשונות
seminate; to cause to		formerly, in the past	
lie down (crouch)		or in old times	
lair, fold, resting place	רבץ, מרבץ	(adv.) enough	רב
asses' stall (lair,	רבץ של	plenty, abundance;	רב
corral)	תמורים	majority	

rudely	בְּקָרִי	(fig.) small cattle,	קְצִיבוֹת,
caricature, cartoon;	קְרִיקְטוּרָה	flock	
(fig.) distortion		chip, cut wood, timber	קָצַץ
to put on skin, form	קָרַם (לְקָרַם)	the Holy Community	קִי-ק-קְהָלָה
a crust			קִדְוֶשֶׁה
to radiate	קָרַן (לְקָרֵן)	to call to order	קָרָא (לְקָרָא)
his radiated happi-	קָרְנָה פָּנָיו		לִסְדֵּר
ness, his face shone		closeness, affinity,	קִרְבָּה
to shed light; to	הִקְרִין	relationship, contact	
radiate, beam; (fig.)	לְהִקְרִין	to happen, occur; to	קָרָה (לְקָרוֹת)
to impart, spread		encounter, meet	
horn	קָרֵן	unexpectedly	
shofar, ram's horn	קָרֵן יוֹבֵל	to happen, to chance	נִקְרָה
a glass used for	קָרֵן אוֹמֵן	to be	(לְהִקְרוֹת)
cupping (at the		to cause to meet,	הִקְרָה
time of the Talmud)		make (let) happen	
cupping glasses	קְרִי אוֹמֵן	satisfaction, pleasure,	קָרָה (לְרֵת-)
toad	קְרָפְדָּה	contentment	רוֹחַ
fenced area	קְרָפֶיף, קְרָפֶף	invited, called	קְרוּאָה
to scratch oneself	(קְרָצָף)	shortly, soon	קְרוֹב (בְּקְרוֹב)
	הִתְקַרְצָף	torn, tattered; (fig.)	קְרוּעַ
	(לְהִתְקַרְצָף)	wide open	
town, city	קִרְתָּה	particle, grain	קִרְטָה
(poet) in the most	עַל גְּבִי	a small quantity, a	קְרִטוֹב
honorable (impor-	מְרוֹמֵי קִרְתָּה	pinch of something;	
tant) place in town		very small measure of	
(from Proverbs		liquid	
9:3)		rebellion, hostility,	קְרִי
town	קְרִיתָא	opposition	
	קְרִית רוֹחַ רָאָה	to treat someone with	הִלָּךְ עִם
	קְרָה	hostility, to treat	פְּלוּגִי

to be robbed,	נִקְפָּח	vault, dome	קַמְרִין
deprived of his due	(נִתְקַפַּח)	thistle, thorny plant	קַמְשֹׁן
miraculous shortening	קְפִיצַת הַדֶּרֶךְ	one hundred and fifty	קֶץ
of journey		hemp, cannabis indica	קַנְבוּס, קַנְבוּס
(Aramaic) short cut	קְפִידָרְיָא	(and maybe trimmed	
to shut, to close	קָפַץ (לְקַפֵּץ)	leaves of vegetables	
(hand, heart)		known as	
	קָץ רֵאָה קוֹץ	God, the creator of man	קוֹנֵה שָׁל (קוֹנֵה)
end; destruction,	קָץ	and his master	אֲדָם
the end		to annoy, to vex, to	קוֹנֵה (קוֹנֵה)
the end of days; the	קָץ הַיָּמִים	irritate	
Messianic era		property; purchase;	קִנְיָן
to be impatient for	דְּחָקָא	symbolic act of affir-	
the awaited end (the	הַקָּץ	ming transfer of	
coming of the Mes-		property	
siah), to force the		symbolic act confir-	קִבְלַת קִנְיָן
issue		ming agreement to	
to cut; to allot	קָצַב (לְקַצֵּב)	transaction	
measure, form, pattern;	קָצַב	to tattoo; to engrave; to	קָעַקַע
(in music) tempo,		destroy, exterminated	(לְקַעֲקַע)
rhythm; (in poetry)		to be impatient, to be	קָפַד (קָפַד)
rhythm, metre; rhythm		angry; to be strict, to	(לְהַקְפִּיד)
(fig.) speed, rate		be pedantic, to be	
annuity, allowance	קָצָבָה	particular	
to cut	קָצָה (לְקַצוֹת)	strict, pedantic,	קָפִידָן
to be set aside, to be	הַקָּצָה	impatient	
allocated		money (cash) box, safe;	קָפָה
end, extremity, edge	קָצָה (קָצוֹת)	fund, treasury; basket	
extremist, uncompro-	אִישׁ קָצוֹת	a pile of books	קַפַּת סְפָרִים
mising person		robe, coat	קַפּוּטָה
fixed, appointed	קָצוּב	to rob; to deprive	קָפַח (לְקַפֵּחַ)

physiognomy;	קלסטר	pettiness, triviality,	קטנוניות
brightness		small-mindedness	
physiognomy, visage	קלסטר פנים	to accuse, to prosecute	קטרג (לקטרג)
countenance		incense	קטרת
curtain, partition;	קלע	bedroom, room,	קישון
curtain (on the stage),		chamber	
screen; sail		thick smoke, column of	קישור
behind the scenes	מאחורי	smoke; steam, vapour	
	הקלעים	steamy, vapourish	קישורי
parchment	קלף	(Aramaic) endurance,	קנמא
skin, rind, peel; evil,	קלפה (קלפה),	everlastingness	
impure spirit (Kabba-		lasting, abiding	בר (בת) קנמא
lah); (fig.) termagant		to mourn, to lament	קין (קין) קונן
woman, a shrew, a		events, happenings	קורות
scold		dirge, elegy	קנה
(lit.) very thin, like	בקלפה	to draw an analogy,	קיש (קיש) הקיש
garlic skin; value-	השום	compare	(להקיש)
less, worthless		an argument a fortiore,	קל וחמר
ballot box	קלפי	an inference from	
corruption, spoiling,	קלקלה	minor to major	
bad conduct, failure,		shame, disgrace	קלון
sin		thin (opp. of "dense"),	קלוש
to see a person in	רצה	sparse, scanty; meagre,	
his shame	בקלקלותו	scanty (superficial),	
saving, economy	קמרץ	weak	
fold, wrinkle	קמט	reed, pen	קלמוס
(fig.) to be parsimo-	קמץ (לקמץ)	to mock, deride, scoff	קלט
nious, to be stingy;		at; to praise	
to save, to economize;		to mock, deride, scoff	התקלט
to take a handful		at; to praise oneself,	
handful; small quantity	קמץ	boast	

thread; (fig.) flimsy, weak		East; ancient days, yore	קדם
reader; reader of the Torah	קורא	one from the East	בן הקדם
from Kurdistan	קורדי	to darken, to become	קדר הקדיר
boots, galoshes	קורדיקין	dark; (fig.) to grieve,	(להקדיר)
beam; rafter	קורה	depress, sadden	קדרה
shelter, a roof over one's head	קורת ג	pot	קדרה
to find shelter in someone's home, to enter someone's home	בא בצל קורתו	to cleanse oneself	(קדש) התקדש (להתקדש)
pole, axis; (fig.) principle	קטב	sour, unripe; blunt	קהה
complaint; prosecution; category	קטגוריה	coffee, especially Turkish coffee	קהה
covered with soot	קטום	beggar, pauper	קובץ על-יד
plucked	קטוף	a still (small) voice	(קול) קול
ashamed, abashed	קטף אונים	proclamation, public notice, public appeal	דממה דקה
ashamed, with his tail between his legs	יצא ואזניו קטופות (מקטפות)	to be transferred to, pass to	קול קורא
shortened "Amen"	אמן קטופה	his eyes became dim	(קום) יח
broken words	מלים	commode, chest of drawers	דברמה לפלוגי
velvety, soft like velvet (an adjec. from "קטיפה")	קטופות	monkeyishness, having monkeyish qualities	קמו עיניו קומודה
velvet	קטיפה	a Russian coin	קטיפות
		to abhor, to loathe, to detest, to be sick of	קופיקה
		tress of hair, plait	(קוי) קץ (לקוי)
		web, spider's web,	קוצה
			קור

(the ear)		to injure, split, hurt; (צָרַם) (לְצַרֵּם)
to be distressed,	(צָרַר) הָצַר	(Talmud) to cut,
to be in sorrow	(לְהָצַר)	pierce; (fig.) to grate

— ק —

complaint	קְבִלָּנָה	the small unimportant	הַק' (הַקְטָנָה)
contractorship,	קְבִלָּנוּת	An abbreviation once	(הַקְדוּשָׁה)
contracting		affixed to a signature	
to collect	קָבַץ (לְקַבֵּץ)	as a mark of modesty;	
to save (money)	קָבַץ עַל יָד	the Holy	
beggar	קַבְצָן	dry measure, about 2.2	קָב (קָבִים)
coarse flour	קָפֹר	liters; (fig.) small	
brown bread,	פֶּת קָפֹר	measure, small	
whole wheat bread		quantity	
gloomily, mournfully,	קְדוּרָנִית	(lit.) nine measures	תְּשַׁעָה קָבִין
sadly		of talk; (fig.) long	שֶׁל שִׁיתָה
martyrdom, sanctification	קְדוּשַׁת הַשֵּׁם	talk, gossip, idle	
of the Holy Name		chatter	
marriage	קְדוּשִׁין	group, team, squad;	קְבוּצָה
fever; malaria;	קְדֻחָה	collective group in	
feverish, excitement		Israel working a farm-	
east	קְדִים	stead cooperatively on	
prayer recited by the	קְדִישׁ	national land	
son after a parent's		to complain, to cry out	קָבַל
death. It is also a part		against	
of the everyday pra-		prayed to welcome the	קָבַל (קָבַל)
yers recited by the		Sabbath (on the	שַׁבָּת-
cantor; (Aramaic)		Sabbath Eve)	
holy		traditions	קְבִילוֹת

sheltered; small, limited		arid, dry, barren	צָחִיחַ
to hide, conceal	(צנע) הַצְנוֹעַ	to chuckle	צִחֶק
one who conducts himself modestly; a modest person	מַצְנוֹעַ לָכֶת	cymbal	(לְצִחֶק) צִימְבָּל
secrecy, privacy	צִנּוּעָה	flower, blossom	צִיץ
secretly, privately	בְּצִנּוּעָה	ritual fringes comman- ded in Num, 15:38;	צִיצִית
thin pipe, tube	צִנּוּר	fringe, fringed garment	
(fig.) eminent, distinguished, dignitary (person); (lit.) golden pipe	צִנּוּר זָהָב	fringed	מַצְיָץ
	צִץ ראה צוץ	juice, brine, sauce	צִיד
he felt sorry for him	(צער) נִצְטָעַר	to be fit for; to succeed, to well, prosper; to	צָלַח
	בו	cross (a river), pass through	(לְצָלַח)
to gaze, to look	צָפָה (לְצִפּוֹת)	to sink, dive, plunge; to	צָלַל (לְצָלַל)
dried, shrivelled, wrinkled	צָפַד	ring, sound, tingle	
hidden	צָמַן	image, form,	צֶלֶם
secrets, hidden secrets	צִפְפוּת	semblance; idol; (fig.) cross	
water bottle, jar	צִפְחָה	species of locust	צִלְצַל
wafer, cake, flat cake; (others) nectar	צִפְתִּיחִית	cymbal (ancient musical instrument)	צִלְצָל
delicious, ambrosial	כְּצִפְתִּיחִית	loud sounding	צִלְצִלֵי שִׁמְעַ
like wafers in honey	כְּדֹבֶשׁ	cymbals; king of cymbals	(שִׁמְעַ)
	צָר ראה צור	to reduce; to cover up	צָמַם
package, bundle	צָרוּר	shuddering, fever;	צִמְרֶמֶר
one must say	צָרִיךְ אָדָם	shiver	
	לומר	cold, coolness	צָנָה
I must say	צָרִיכִי לומר	modest, meek; moral, chaste; hidden,	צָנוּעַ

— צ —

to quarrel, to shout	צהב (לצהב)	a Yiddish book read	צאָיג
angry, hostile	צהוב, צהוב	mostly by women con-	וואָיג
to brighten; to declare,	צהר (הצהיר)	tains a popular and	
to proclaim, to state	(להצהיר)	simplified presentation	
window, aperture	צהר	of the stories in the	
neck	צואר	Bible and related	
to hunk, to catch,	צוד (צודד)	stories	
to capture	(לצודד)	to assemble, to congre-	צבא (לצבא)
(obsolete) prostitute,	צוֹת	gate; to wage war, to	
whore (lit.: soul	נפשות	take the field	
hunter)		to swell, to become	צבה (לצבות)
	צודד ראה צוד	inflated, to puff	
angry, hostile	צהוב, צהוב	pile, heap;	צבור
successful, prosperous	צולח	congregation,	
fast	צום	public, community	
to float; to flow	צוף (צוף)	form, appearance;	צביון
	(לצוף)	character; desire,	
to bloom, blossom	צץ (צוצ)	pleasure	
	(לצוצ)	color, tint	צבעון
to tie, wrap up, bind	צד (צוד)	colored gems	אבני צבעונין
	(לצוד)	tongs, pliers	צבת
rock, cliff	צור	justification prayer (at	צדוק הדין
origin, nation; (lit.: מן צבות)	צור מן צבות	a burial, acknowl-	
rock of one's		ging the rightness of	
quarry)		divine of heavy penalty	
caustic, burning;	צורב	temple	צדע (צדעים)
saddening, hurtful		justice, right; good	צדקה
crew, group, team	צוותא	deed; charity;	
together	בצוותא	justification, excuse	

crossroads	פֶּרֶשֶׁת דְּרָכִים	to revenge, to avenge	
to spread	פָּשָׂה (לְפָשׂוֹת)	a wrong	
(fig.) to be (alms); to	פָּשַׁט יָד	riots	פְּרָעוֹת
stretch out one's hand		trouble, calamity,	פְּרָעוֹנִית
to go bankrupt	פָּשַׁט רֶגֶל	suffering, Divine	
to throw something	(פָּשַׁט) הִפְשִׁיל	punishment	
behind; to roll up		a place designed for	מָקוֹם מוֹכֵן
(sleeve), to fold up		trouble, a place	לְפָרְעָנוּת
he turned his head	הִפְשִׁיל רֹאשׁוֹ	haunted by trouble	
to search, to scrutinize,	פָּשַׁשׁ	purple robe (usually	פָּרְפֹרִיָּה
to examine well		for a king or distin-	
meaning, explanation,	פָּשָׁר	guished person)	
interpretation		to quiver, twitch; to	פָּרַפַּר
linen, flax	פָּשֶׁתָן	fly about	(לְפָרַפֵּר)
flaxen	פָּשֶׁתָנִי	to shatter, to break	פָּרַק (לְפָרֵק)
brown bread, whole-	(פֶּת) פֶּת קֶבֶר	part; period; chapter	פָּרָק
wheat bread		at times, occasionally	לְפָרָקִים
act of engraving;	פְּחִיחַ	to lie on one's back	(פָּרַקָה)
engraving		(supine)	הִתְפַּרְקָה
to be opened; to be	פָּתַח		(לְהִתְפַּרְקָה)
engraved		lying on the back,	פָּרַקְדָן
to twist, wind, bend	פָּתַל	supine (adv. and adj.)	
	(לְפָתַל)	trade, merchandise	פָּרַקְמָטִיָּה
to be crooked	הִתְפַּתַּל	to retire, withdraw, to	פָּרַשׁ, פָּרַשׁ
meaning, explanation;	פְּתָרוֹן	leave; to sail, set out	
solution		(to sea); to separate,	
		segregate	

to fly	פָּרַח (לְפָרַח)	to abandon, to forsake	פָּקַד (פָּקַד)
to die	פָּרַח וְשָׁמָּה	phraseology	פָּרָאיוֹג וְגִיָּה
urchin, youngster,	פָּרָחַח	suburb; wing of	פָּרָבֶר, פָּרָוֶר
hooligan, hoodlum		a building	
apart from; with the	פָּרַט לִי-	to thrive; to produce	פָּרָה (לְפָרוֹת)
exception of		fruit, to be fruitful;	
violent person, lawless	פָּרִיץ	(fig.) to be fruitful,	
person; name given in		to be fertile, to	
former times to Polish		propagate	
estate holder, land		was fruitful and	פָּרָה וְרָבָה
owner		multiplied (Gen.	
retirement, separation	פָּרִישָׁה	1:28)	
abstemiousness, absti-	פָּרִישוּת	publicity	פָּרִישוּת
nence, self restraint		publicly, in public	בְּפָרִישוּת
to move convulsively	פָּרָכַס	buttoned, fastened,	פָּרוּךְ
(spasmodically); to	(לְפָרָכַס)	clasped, pinned	
struggle; to make up,		together.	
paint, embellish		broken, destroyed;	פָּרוּץ
curtain, curtain before	פָּרָכַת	passionately attached	
Ark of the Law		to something (usually	
provider; leader (of	פָּרוֹן	undesirable)	
community), chief			פָּרוּר רָאָה
parsang, Persian mile,	פָּרְסָא, פָּרְסָה	crumb	פָּרָבֶר
about 4.5 kms.		abstemious; Pharisee;	פָּרוֹר
to pay (a debt) defray;	פָּרַע (לְפָרַע)	recluse (a Jew who	פָּרוּשׁ
to reward, repay; to		left behind his home	
revenge, avenge,		and wife and studied	
punish		Torah in other places)	
to be paid; to collect	נָפַרַע		פָּרוּשׁ
debt payment (fig.)		explicitly	פָּרוּשׁ (פָּרוּשׁ)

think of; to call upon,	לְפַקֵּד אֶת	to carry out	הַפְעֵל,
to visit; to count, to	שְׁלוֹמוֹ		הוֹצִיא לַפְעֵל
number, to hold a	נִפְקֵד	actually, in reality	בַּפְעֵל
census	(לְהַפְקֵד)	to beat, strike	פָּעַם (לְפָעַם)
to attend his welfare	הַפְקִיד	to be agitated	הִתְפַּעֵם
	(לְהַפְקִיד)	step, foot (used fig.);	פָּעַם
to be remembered	פְּקִדוֹן	base; beat, stroke;	
(for good or evil)	פָּקָה	once, one time	
to deposit for safe	פְּקִידוֹת גִּבְשׁ	(poet) to set out	שָׂם לְדֶרֶךְ
keeping	פָּקָה	(lit.: to set one's	פָּעֲמָיו
deposit, a pledge	פְּקִידוֹת גִּבְשׁ	feet on the road)	
cap, protuberance	פָּקָה	to spread, penetrate; to	פָּעַפַּעַע
saving an endangered	פְּקִידוֹת גִּבְשׁ	bubbly, rise	(לְפָעַפַּעַע)
life	פְּקִידוֹת גִּבְשׁ	cigarette	פְּפִירוֹסָה
the duty of saving	פְּקִידוֹת גִּבְשׁ	smokes, sucks a	יִזַּק
life overrides the	דּוֹחָה	cigarette (obso.)	פְּפִירוֹסָה
Sabbath laws	שִׁבְת	file (instrument)	פְּצִירָה
bitter apple, gourd	פְּקִיעָה	to split, divide,	פָּצַל (לְפָצַל)
name of poisonous	פְּקִיעוֹת שָׂדֶה	decentralize	
mushroom mentio-		to be split up, to	הִתְפַּצֵּל
ned in the Bible		be subdivided, to	
intelligent, smart,	פָּקָה	branch off	
clever, shrewd; in		to split, to crush, to	פָּצַע
possession of all		crack	
faculties; one who		to break forth, to	הִקְצִיעַ
can see; one who		part; to split, to	(לְהַקְצִיעַ)
can hear		divide; to wound,	
to hesitate, doubt;	פָּקָה	to injure	
(Talmud) to shake	(לְפָקָה)		פָּק רָאָה פּוֹק
to be shaken, loosened	פָּקָה (לְפָקָה)	to order, to command;	פָּקֵד (לְפָקֵד)
	(לְהַתְפַּקֵּק)	to remember, recall,	

to shake, to shudder; (fig.) to be shocked	(פִּלַּץ) הִתְפַּלֵּץ (לְהִתְפַּלֵּץ)	sober; realistic, sober-minded	פִּכְחָה
to be bored through, to be punctured (from end to end); spread wide open, astride	(פִּלַּשׁ) פָּלַשׁ	to amaze, to cause surprise; to do wonderfully	(פִּלֵּא) הִפְלִיא (לְהִפְלִיא)
to roll, to wallow	הִתְפַּלֵּשׁ (לְהִתְפַּלֵּשׁ)	to do a great kindness to someone	הִפְלִיא חֶסֶד עִם פְּלוֹנִי
entourage, retinue, household	פָּמְלִיא, פָּמְלִיָּה	to roll (eyes), to be confused	פָּלַבַּל (לְפָלַבַּל)
heavenly entourage, the Ministering Angels	פָּמְלִיא שֶׁל מַעְלָה	to remove; to divert; to set sail, to depart; to exaggerate; to oppose	(פִּלַּג) הִפְלִיג (לְהִפְלִיג)
bandore-ancient musical instrument	פַּנְדוֹרָא	to be separated, to be discriminated against, to be set apart	(פִּלָּה) נִפְלָה (לְהִפְלֹת)
	פָּנִים	to be vomited; to escape, to issue forth	(פִּלַּט) נִפְלַט (לְהִפְלֹט)
dish, plate	מִכְרָכָמוֹת רֵאָה מִכְרָכָם	inadvertently, to let slip	
flatterer, yes man, bootlicker (lit.) "dishlicker)	פִּנְכָּה מְלַחֵךְ פִּנְכָּה	remnant, survivor the few survivors	פִּלְטָה, פְּלִיטָה שְׂאֵרִית
piece, portion	פִּשְׁקָה		הַפְּלִטָּה
unfit, blemished (ritually)	פִּסּוּל	district, region the highest city of the district	פִּלְדָּה עִיר-פִּלְדָּה
biblical verse; sentence (adv.) decisively	פִּסּוּק פִּסְקוּנִית	to think, to expect; to pray	פִּלַּל (לְפִלַּל)
decisive, definite	פִּסְקוּנִי	to philosophize; (col.) to philosophize	(פִּלְסוֹף) הִתְפַּלְסֵף (לְהִתְפַּלְסֵף)
work, deed, action; wages, reward; verb to execute,	פִּעּוּל הוֹצִיאָה אֵת		

promises		slight relief	הַצָּלָה
to dismiss, send away	פָּטַר (לְפָטַר)		פּוֹרְתָא
to reject someone's request	פָּטְרוּ בְּלֹא כְלוּם	some measure of consolation, little comfort	נֶחֱמָה פּוֹרְתָא
to depart from, to part from; to be freed, to be released (from responsibility); to die	נִפְטַר (לְהִפְטַר)	removing, stripping	פּוֹשֵׁט
opening; (Bih.) first-ling, first birth	פֶּטֶר	beggar	פּוֹשֵׁט יָד
patron, guardian	פֶּטְרוֹן	bankrupt	פּוֹשֵׁט רֶגֶל
conciliation, appeasement; reconciliation	פִּיּוּס	golden, sparkling; fine (pure) gold	פָּז
soot, lampblack	פִּיחַ	sock, stocking	פּוֹמָק (פּוֹמְקָאוֹת)
to be covered with soot or with dark paint	פִּיחַ	trap, snare; (fig.) stumbling block	פַּח
poet; liturgical poet, psalmodist	פִּיטָן	to set a trap for someone, to ensnare	טָמַן פַּח לְפָלוֹן
"Pilau" — Turkish and Persian dish, made of rice or cracked wheat with meat, fish, etc.	פִּילָאוּ	coal, charcoal	פָּחַם
fat; double chin	פִּימָה	to blacken (with coal), to burn	פָּחַם (לְפָחַם)
to conciliate, to appease, to pacify	פִּיַּם (לְפַיֵּם)	to coal	
trembling, shaking, tottering	פִּיק	to be blackened, coaled	פָּחַם
knocking of the knees, trembling	פִּיק בְּרַכְיִים	snare, pit, trap	פַּחַת
		to fatten, stuff; to over-feed, gorge: (fig.) to give in abundance; to mix, compound (ingredients) blend spices	פָּשֵׂם (לְפָשֵׂם)
		to be verbose, heap empty talk and false	מְפָשֵׂם מְלִים

holiday, vacation	יומי דפגרא	side lock, side curl; edge, corner, extremity;	פאה
forehead, front part of head	פדחת	side, border, facet;	
(fig.) wholeheartedly, unhesitatingly	פה) בפה	region	
to speak on someone's behalf; speak in the name of, act as interpreter (spokesman)	מלא היה לפה לפלוגי	to the East wig glory, luxury, magnificence (poet.) to occupy an important position	לפאתי קדים פאה נכרית פאר פהן פאר
to disappear, to vanish;	פג (פוג)		פג דאח פוג
to evaporate; to grow numb, to grow faint	(לפוג)	filth; foul thing; (fig.) abomination; putrefied matter, abominable (of sacrifice, on third day after slaughter)	פגול
cross-eyed, squinting	פוזל		
publicly, openly	(פמבי) בפמבה בפמבי	defective, notched, blemished, spoiled, incomplete	פגום
to find, to achieve; to yield, send forth	(פוק) הפיק (להפיק)	crescent moon	ירח פגום
to please someone, to give someone satisfaction	פלוגי	an incomplete lumber	פגומים במספר
thoughtful face, face that expresses thought	פנים משקים מחשבה	to meet, encounter; to come across, reach, arrive; to strike, hit,	פגע (לפגע)
to totter, to reel	(פוק) פק (לפוק)	attack; to insult; to pray, entreat, beg, plead	
his knees trembled (Aramaic) a little	פקו ברפיו פורתא	holiday, vacation	פגרא, פגרה

she treats her nicely,	עוֹשָׂה אֶתָּה	to lay bare, to uncover, (לְעִרוֹת)	עִרָה
she is friendly to her	בְּאַחֻוָּה	to expose; to empty,	עִרוּהָ
Esau; (col.) is some-	עֵשָׂו	to pour out	עִרוּץ
times used as a name		garden bed	עִרוּגָה
for a gentile		nakedness, pubes	עִרוּהָ
lamp, lantern; oil lamp	עֲשִׂישִׁית	ravine, fissure	עִרוּץ
time; season, period	עֵת	(Aramaic) naked, bare,	עִרְטִילָאִי
when opportunity	לְעֵת מְצָא	denuded; (fig.)	
offers, at the right		abstract	
time		disembodied soul (in	נִשְׁמָה
at the right time;	בְּכָל עֵת	the Kabbalah, of	עִרְטִילָאִית
when opportunity	מְצָא	sinner, roaming the	
offers; on due		world until	
occasion		forgiven)	
this time next year	כְּעֵת חִיָּה	to undress oneself, to	(עֲרַטְל)
day of twenty-four	מֵעַת לְעַת	uncover one's body	הִתְעַרְטֵל
hours; from time to			נִתְעַרְטֵל
time, periodically		gentile; uncircumcised;	עִרְלִי
till death comes	עַד בּוֹא עֵת	gentile (ritually,	
(adj) periodical;	עֵתִי	unclean)	
(adj) opportune		to cheat someone, act	(עָרַם) הִעָרִים
future, to be about to	עֲתִיד	deceitfully towards; to	(לְהַעָרִים)
in future, in the days	(לְעֲתִיד	be cunning, to be	
to come; end of	לְבּוֹא)	shrewd	
days, millennium		to appeal against	עָרַעַר עַל
to be removed, shifted, (עֲתָק) נִעְתָּק		finding of court	
displaced		to shake	עָרַעַר אֶת
smoke	עָתָר	to behave, to act	עָשָׂה (לְעִשּׂוֹת)

to pull out, to eradicate		be made level (Is. 40:4)	לְמִישׁוֹר
to change residence	עָקַר דִּירָה	heel of foot; heel of shoe; footprint	עָקֵב
root; essence, basis; principle	עָקַר	to return in the same way	שָׁב עַל עֲקָבָיו
Thirteen Principles of Faith formulated by Maimonides	י"ג עֲקָרִים	distress, stress	עָקָה
to guarantee, to be responsible, to vouch for; to pawn, to pledge	עָרַב (לְעָרַב)	uprooted, pulled out by the roots	עָקוּר
to dare, to venture (lit.: pledge one's heart)	עָרַב אֶת לְבוֹ	crooked, winding, curved, twisted	עָקָלָקָל
to be pleasant, to be agreeable	עָרַב עַל (לְעָרַב)	winding, crooked; labyrinth	עָקָלָחוֹן
mixture; mixed multitude	עָרַב	indirectly, round-about	בְּעָקָלָחוֹן, דֶּרֶךְ עָקָלָחוֹן
mixed multitude, mob; a medley, a whole mixture of	עָרַב רַב	to bend, to make crooked, twist; to distort, to contort; to change the meaning	עָקַם (לְעָקַם)
desert, plain, steppe; (biblical) wilderness; willow	עָרְבָה	to turn up one's nose	עָקַם אֶת הָאֵף
tub; kneading (dough) trough	עָרְבָה	to scorn, to show one's dislike	עָקַם (עָקַם) אֶת חֻטְמוֹ
evening prayer; evening, early evening	עָרְבִית	to surround, to go round about, to by pass; (fig.) to act insidiously, to act sily, to evade	עָקַף (לְעָקַף)
to long for, languish	עָרַג	to change residence, to move (from one place to another); to uproot,	עָקַר (לְעָקַר)
galosh, rubber shoe	עָרְדָּל (עָרְדָּלִים)		

branch	עָפִי (עָפָאִים)	to become dim	עָמַם (לְעָמַם)
	עָפִיפוֹן	to dim, to darken, to	עָמָעַם
to wink, to blink	עָפַעַף	obscure	(לְעָמָנוּט)
	(לְעָפַעַף)	sheaf of corn; ancient	עֶמֶר
dust, dry earth, soil,	עָפָר	dry measure	
sand		counting of the	סְפִירַת
to study under, be	הִתְאַבֵּק	"Omer", 49 days	הָעֶמֶר
the disciple of; (lit.: "to powder oneself	בְּעָפָר	between the second	
with dust of...")	פְּלוֹנִי	day of Passover and	
who will point out	מִי יוֹלֶה	the feast of	
his error to him; if	עָפָר מֵעֵינַי	Pentecost	
only (he) were alive	פְּלוֹנִי	the 33rd day of the	לִי בְּעֶמֶר
to see this! (lit.: who would wipe the		"Omer" — a semi-	
dust from the eyes		holiday marking the	
of...)		victories of "Bar	
		Cochba" over the	
		Romans	
laziness, slowness	עֲצָלָתִים	to testify against	עָנָה בִּי
slowly, lazily; "in	בְּעֲצָלָתִים	a matter to take	עֵינִן לְעֵנוֹת
slow motion"		interest in	בּוֹ
object, thing; reality,	עֶצֶם	singing, shouting	עֲנוֹת
in reality, actually;		tune, sound	עֲנוֹת
essence, substance		meek, humble person	עֲנוּתָן
in the middle of...	בְּעֶצֶם	in my humble opinion,	(עֲנוּתִי) לִפִּי
in the very... of		if I may suggest	עֲנוּתִי דַעֲמִי
in the middle of	בְּעֶצֶם הַיּוֹם	business, concern, firm;	עֶסֶק
the day		matter, occupation;	
public assembly (of offi-	עֲצָרָה	dispute, concern	
cial or sacred nature)		(Aramaic) we deal	עֶסְקִינוּ
crooked; rugged	עָקָב	(with)	
and the rugged shall	וְהָעָקָב	bad odour, stench	עָפָרָה

to be able to		the prayer that closes	עֲלִינוּ
to understand,	עָמַד עַל	all congregational ser-	
apprehend, grasp;	דָּבַר	vices on week days,	
deal with		Sabbath and Festivals	
to insist, to be obsti-	עָמַד עַל	to disappear, hide one-	עֲלֵם (עֲלֵם) הִתְעַלֵּם
nate, to stick to one's	דָּעָתוֹ	self, be concealed; to	לְהִתְעַלֵּם (עֲלֵם)
guns; to reach the		overlook, ignore,	
conclusion, begin to		disregard	
see things differently		(Aramaic) world	עֲלָמָא
or to begin to think		without any special	בְּעֲלָמָא
to fight for one's life,	עָמַד עַל	motive, vague, by	
to defend oneself	נִפְשׁוֹ	chance	
understood himself	עָמַד עַל	a mere allusion	אֶסְמִכְתָּא
	עֲצָמוֹ		בְּעֲלָמָא
to set a person on	הִעֲמִיד אֶת	to rejoice	עָלַם (לְעָלַם)
his feet	פְּלוּגֵי עַל	to delight in, rejoice;	הִתְעַלֵּם
	רִגְלָיו	to make love	
he could not halt	לֹא יָכַל	to turn over (pages)	עָלָעַל
(stop) oneself	לְהִעֲמִיד	to be wrapped, to be	עָלָף
	אֶת עֲצָמוֹ	covered	
to pretend, to feign,	הִעֲמִיד פְּנִים	while	עִם שֶׁ-
to make believe		inhabitants, natives,	עִם הָאָרֶץ
dim, opaque, unclear;	עָמוּם	common people; (fig.)	
indistinct, unclear		ignoramus, illiterate,	
(sound or voice), dull		boorish	
sound); obscure, (fig.)		to withstand, resist,	עָמַד בָּ-
full of secrets		live through	
to do gymnastics; to	עָמַל (הִתְעַמֵּל)	to help, to be 'the	עָמַד לְפָלוּגֵי
take pains and suffer	לְהִתְעַמֵּל (עָמַל)	support of	
without any effort	בְּלִי	to stand firm, to	כֹּחוֹ עָמַד לוֹ
	עָמַל	retain one's strength,	

by my life! upon my	עַל רֹאשִׁי	unaltered, unchanged	בְּעֵינַי, בְּעֵינָהּ
head and eyes	וְעַל עֵינַי	unaltered, as before	עָמַד בְּעֵינַי
May he rest in peace!	אֲעֲלֶי	(in status quo)	
Peace to him!	הַשְׁלוֹם	dim eyesight, eyes	עֵינַיִם קָמוֹת
yoke; (fig.) burden	עַל	that are struck with	
to fulfill one's duty;	וְשָׂא עַל	blindness	
to bear the burden		the largest city of the	(עִיר) עִיר--
to carry the burden	מִשָּׁךְ בְּעַל	district	פְּלָקָה
superior, supreme	עֲלָאִי	to hold up, to delay;	עָכַב
to be humiliated, to be	(עַלֵּב) וְעֲלֵב	to prevent, to hinder	
insulted	(לְהַעֲלֵב)	to be delayed, to	הִחְצֵב
insult, humiliation	עֲלִבוֹן	stop, to linger	(לְהִתְעַכֵּב)
to avenge (wipe out)	תָּבַע (בְּקֶשׁ)	to stop for someone	וְתִעַכֵּב עַל
demand the satisfac-	עֲלִבוֹנוֹ		פְּלוֹתָי
tion for an insult		to make turbid, to	עָכַר (לְעָכַר)
stammerer	עֲלִיג	befoul; to disturb,	
stammering language	לְשׁוֹן עֲלִיגִים	trouble, afflict	
to succeed, manage	עָלָה בְּיָדוֹ	in addition to, over and	עַל
	עָלָתָהּ בְּיָדוֹ	above; together with;	
	(לְעֵלּוֹת)	to, towards	
youth, youthfulness,	עֲלוּמִים	to run towards	רָץ עַל
youthful, vigor		a fortiori; so much	עַל אַחַת
an idiom used in the	עֲלִיוֹנִים	the more	כְּמָה וְכְּמָה
Midrashim to express	וְתַחֲמוּמֵימִם		עַל אֲרֻבְעוֹתָיו
the difference between			רָאָה אֲרֻבְעוֹת
earthly and divine			עַל בְּרִיּוֹ רָאָה
creatures			בְּרִי
deed, action; plot (in	עֲלִילָה	in order to, on	עַל מְנָת, עַל
story or play); false		condition that	מְנָת שֶׁ--
charge, libel		upon such terms	עַל מְנָת כֵּן
blood libel	עֲלִילַת דָּם		

gallery in synagogue		after life; (lit.) the	
fountainpen	עֵט־תְּמִיר	world of truth	
weak, feeble, faint;	עָטוּף	spiritual world, the	עוֹלָם
covered, wrapped,		divine world (lit.	הָעֲלִיוֹן
enveloped		the upper world)	
to cover, wrap; to faint, (לְעַטֵּף)	עָטַף	the under world	הָעוֹלָם
to become feeble			הַתַּחְתּוֹן
to cover oneself; to	הִתְעַטֵּף	(col.) gathering,	הָעוֹלָם
be overcome with (לְהִתְעַטֵּף)		audience, crowd	
weakness, faint		Universal God	אֱלֹהֵי הָעוֹלָם
tar, resin (used for fuel)	עֵטָרִין	(Aramaic) nonsense! a	עוֹרְבָא פְּרָח
through	עֵי (עַל־יָדֵי)	cock and bull story, a	
deliberation,	עֵינִין	figment of the imagi-	
meditation; deep		nation; (lit.) "The	
thought, consideration		raven has flown away"	
the matter requires	הִדְבָּר צָרִיךְ	to hurry, to hasten, to	עֵשׁ (עוֹשׁ)
consideration	עֵינִין	make haste	(לְעוֹשׁ)
books requiring deep	סִפְרֵי עֵינִין	to distort, to spoil	עוֹת (לְעוֹת)
study, philosophical		to become distorted,	הִתְעוֹת
literature		to become curved,	(לְהִתְעוֹת)
eye; look, appearance	עֵין	to become twisted	
ill-will, malevolence, עֵין רָעָה, עֵין		to become strong; to be	עֵין (לְעוֹ)
disfavour; (lit.) evil	הָרַע	bold	(לְעוֹ)
eye		to dare, to be bold	הָעוֹ
"May the evil eye	בְּלִי עֵין	to put on a brazen	הָעוֹ פָּנִי
have no influence or	רָעָה, וְלִי	face, to be impudent,	
power" (said when	עֵין הָרַע	to defy	
praising something so		court, enclosure;	עֲזָרָה
that no harm of		Temple Court	
bad luck befall its		women's court in	עוֹרַת נָשִׁים
owner)		Temple; women's	

while still day	מִבְּעוֹד יוֹם	(lit.) till Elijah	עַד שִׁיבּוֹא
before (at) sunrise,	מִבְּעוֹד שַׁחַר	comes, "till the	אֵלֵיָּהוּ
while it is still dawn		Greek Calends"	
to distort, twist,	עִוָּה (לְעוּוֹת)	till doomsday	
prevent, corrupt		before, until	עַד שְׁלֹא
to distort one's face,	עִוָּה אֶת פָּנָיו	to wear (jewels), to	עֲדוֹן (לְעִדּוֹת)
to make grimaces		adorn oneself	
to writhe, be bent,	נִעְוָה	adorned, bedecked,	עֲדוּי
distorted, crooked	(לְהַעֲוֹת)	bejewelled	
to become distorted,	הִתְעוּוָה	choice soil; first	עֲדִית
to become curved,		quality goods	
to become twisted		to delight, to improve	עֲדוֹן (לְעִדּוֹן)
sin, crime, iniquity,	עוֹן, עָוֹן	time, period; (geology)	עֲדָן
guilt	(עוֹנוֹת)	era, epoch	
because of our mani-	בְּעוֹנוֹתֵינוּ	a long long time	עֲדָן וְעֲדָנִים
fold iniquities, our	הָרָבִים	pleasure, rejuvenation	עֲדָנָה
sins have brought it		(others: menstruation)	
on us		(in the poetry of the	
mourning, wandering	עוֹטָה	Middle Ages) youth	
astray; clad, wrapped,		to be missing, to be	(עֲדָר) נִעְדָר
veiled		lacking, to be absent	(לְהַעֲדָר)
baby, suckling, infant	עוֹל	to overcloud, to cover	(עוֹב) הָעִיב
youngster	עוֹל יָמִים	with clouds; (fig.) to	
world; humanity. space	עוֹלָם, עֲלָמָא	cause gloom	
unintentionally,	בְּעוֹלָם	to be darkened, to be	הוֹעֵב
without significance,	בְּעֲלָמָא	overcast; (fig.) to	
merely		be gloomy	
merely a joke, a joke	בְּדִיחָה	traveller, wayfarer,	עוֹבֵר-אָרֶץ
without significance	בְּעוֹלָם	wanderer	
the next world, the	עוֹלָם הָאָמָת	still, yet; as long as	עוֹד
		while; after	בְּעוֹד

letters of the scroll		end, to stop	(לְהִסְתַּתֵּם)
of the Law		abbreviation of: Scrolls	סְתָרִים
vagueness, lack of di-	סְתָרִים	(of the Law), phylac-	סְפָרִים,
finiteness; generally;		teries and mezuzoth	תַּפְלִין,
(adv.) without expres-			מְזוּזוֹת)
sed condition, merely		scribe (for scrolls of	סוֹפֵר סְתָרִים
implied, just like that		the Law, phylacteries	
a simple man	סְתָרִים בֶּן אָדָם	and mezuzoth	
stone mason, stone	סִתָּה	"Scroll" type (type	אוֹתִיּוֹת
cutter		fount resembling the	סְתָרִים

— ע —

wife (whose husband		cloud, darkness	עָב
has disappeared with-		one clear morning	בֹּקֶר לֹא
out divorcing her. She			עָבֹת
is therefore, legally		thick-bearded man	עַבְדֵּן
prevented from		chamber-pot	עֲבִיט
remarriage)		to become angry, to	(עָבַר) הִתְעַבֵּר
roundish, oval	עֲגֻלָּה	wroth (origin :	(לְהִתְעַבֵּר)
carriage, coach, cart	עֲגֻלָּה	wrath, anger)	עֲבָרָה
sleigh, sledge	עֲגֻלַת חֶרֶף	on the other (or oppo-	(עָבַר) מֵהֶעֱבַר
to be grieved, sad,	עָנָם (לְעָנָם)	site) side of (the land),	הַשְּׂנִי
gloomy		beyond	
to become distressed,	הִתְעַנָּם	wrath, fury, rage,	עֲבָרָה
to become grieved	(לְהִתְעַנָּם)	outburst of anger	
sadness	עֲגִימוֹת	day of wrath, day of	יּוֹם עֲבָרָה,
to desert one's wife	עָנָן (לְעָנָן)	trouble and distress	יּוֹם עֲבָרוֹת,
until; while; unless;	עַד שֶׁ-	on	עַיִן (עַל גַּבִּי)
instead		deserted (abandoned)	עָגוּנָה

skipping; netting,		lebration of a wed-	
covering with netting		ding or other similar	
intermittently, by fits	(סרוגין)	occasions	
and starts	לְסֵרוּגִין	The third of the three	הַסֵּעָדָה
stretched, sprawled;	סָרוּחַ	meals obligatory on	הַשְּׁלִישִׁית
overhanging, dangling		the Sabbath (eaten	
mixing up	סָרוּס	on the termination	
irregularly, out of	סָרוּסִין,	of the Sabbath)	
order, in a muddle	בְּסָרוּסִין	sofa, couch, divan	סָפָה
to be dragged, to hang	סָרַח (לְסָרַח)	permeated with,	סָפּוּג
over; to stretch, to		saturated, soaked;	
spread out		(fig.) full of	
(fig.) a dragging	נָעִימָה	full of contentment	סָפּוּגָה כְּלָה
voice (melody)	סוֹרְחָת	and pleasure	מַעֲדָנִים
to be dragged along	(סָרַח) נָסָרַח	ceiling	סָפּוּן
(Aramaic) emptiness,	סָרַק	after-growth	סָפִיחַ
barrenness		airship, zeppelin	מִפְּנֵי-אֵוִיר
a tree bearing no	אֵילֶן סָרַק	to visit frequently	(סָפַר)
edible fruit; (fig.)			הַסְתוּפָה
a worthless person,			(לְהַסְתוּפָה)
one who failed to		to find shelter with	הַסְתוּפָה
achieve any worth-			בְּצֵל פְּלוּגִי
while end		doubt	סָפֶק
unclear, undefined;	סָתוּם	writer, intellectual,	סָפֵרָא
stopped up, blocked;		scholar	
undefined, indefinite		a scholar and man of	סָפֵרָא וְסִיפָא
disarranged, dishevelled	סָתוּר	the world, a scholar	
destruction; discrep-	סָתִירָה	and warrior	
ancy, contradiction		skeptical	סָקֶפְטִי
to be closed, blocked;	(סָתַם) וְסָתַמָּה	refusal	סָרְבוֹן
(fig.) to come to an	הַסְתַּמָּה	leaping, jumping,	סָרוּג

50

swordsman	סִיפּוֹ (ראה) סִפָּרָא	blind, blind in one eye blind in both his eyes	סוּמָא, טוּמָא סוּמָא מְשִׁתִּי
crowd	סָף		עֵינָיו
in procession	בְּמִשְׁכָּב	support, struts, arms (of chair, sofa, etc.)	סוּמְכוֹת
transparent	סְכוּי		
to be useful, to be of benefit, to be advantageous	סִכַּן (לְסִכַּן) סִכַּן (לְהִסְכִּין)	onorima, the berries of a tree called sumach	סְמָקִיּוֹת יַעַר (סוּמָקִיּוֹת)
to be accustomed, to be used to, to be in the habit of	הִסְכִּין (לְהִסְכִּין)	rush, bulrush, reed	סוּף
argument, conflict, quarrel	סִכְסוּף	to remove, to take off; to stop, to annul, to turn away	סוּר (הִסִּיר) (לְהִסִּיר)
to entangle, to confuse; to instigate, to incite, to arouse strife	סִכְסָה (לְסִכְסָה)		סָח רָאָה סִיח סָחוּף
cane sugar	סִכְרָה קָנִים	depressed, oppressed; eroded	
a sweet candy or cookie, made out of sugar	סִכְרִינִית	to squeeze, wring, press out; (fig.) to black- mail, to extort	סָחַט סָטוּ, סָטִיו
woven basket	סִל הַסּוּרְג (הַסּוּרְג)	to sweep (wash) away colonnade	סָחַף (לְסָחַף) סָטוּ, סָטִיו
to be weighed, valued, evaluated	סָלָה, סָלָה (הַסּוּרְג)	to slap whitewasher, plasterer	סָטַר סִיד
invaluable, priceless	לֹא יִסְלָה	plasterer's trowel	כַּף סִידִים, כַּף שִׁידִים
to shrink from	סָלַד (לְסָלַד)	to whitewash, to plaster to be whitewashed	סִיד סִיד
sole (of shoe)	סָלִיָה	to speak, to say, to talk, to converse	סָח (סִיח) (לְסִיח)
to trill (voice), to curl	סָלַסַל (לְסָלַסַל)	to assist, aid, help; to support, serve as evidence	סִיעָה (לְסִיעָה) סִיעָה, סִיעָה
to remove, to clear to pay one's debt	סָלַק סָלַק חוּב, סָלַק חֶשְׁבוֹן	faction, group	

times for cleaning and purification); soda, carbonate of soda	to jump, hop, leap chalk, lime; nitre, nat- rium (used in ancient	נָתַר (לְנִתָּר) נָתַר
---	---	---------------------------

— ס —

blind (lit. full of light) euphemistically	סָגַי נִהוֹר בְּלִשׁוֹן סָגַי נִהוֹר	to spread, to turn aside, to extent; to surround, assemble: to be transferred	סָבַב (נָסַב) (לְהָסִב)
oval, elliptical ovalness, ellipticity	סָגִיל סָגִילָה	thinking, of the opinion bran	סָבוּר סָבִין
remedy; peculiarity, characteristic property virtue	סָגִילָה סָגִילָה	remains of the past	סָבִין שֶׁל לְשִׁנּוֹת
to close in on someone	סָגַר עַל פְּלוֹנִי (לְסָגֵר)	thicket, shubbery; com- plexity, complication burden, load; (fig.)	סָבֵךְ סָבֵל
heavy rain rainy day	סָגִיר יוֹם סָגִיר	suffering, pain to think, suppose, to be	סָבֵר (לְסָבֵר)
stocks (instrument of torture)	סָד	of the opinion to explain	הַסָּבִיר (לְהַסְבִּיר)
workshop, smithy, forge series; weekly portion of the Pentateuch	סָדָנָה "סָדָנָה"	appearance, countenance	סָבֵר
shawl, scarf; pullover, sweater	סָדָר	appearance, countenance;	סָבֵר פָּנִים
to whitewash	סָדָר (סָדָר) (לְסָדֵר) רָאָה "סָדֵר"	kindness, cordiality (Aramaic) enough, sufficiently	סָדָר

the kabbalah, of sin-	עֲרִטְלָאִית	the other to whet	
ners, roaming in the		it); to marry (tran-	
world until		sitive v.)	
forgiven)		to divert someone's	הִשְׁיֵאוּ לְדָבָר
memorial candle	נֵר נִשְׁמָה	attention	אַחֵר
to die	פָּרְחָה וְנִשְׁמָתוֹ	to give advice,	הִשְׁיֵא עֲצָה
party, ball; night,	נֶשֶׁף	counsel	
evening		to lead astray, mislead,	(נִשְׁאָה) הִשְׁיֵא
	נִשְׁתִּיר רֵאָה שִׁיר	enduce, entice	
	נִתְאַזָּר רֵאָה אֶזֶר	to cause to blow	(נִשְׁבַּח) הִשְׁיֵב
cutting; (surgical)	נִתְחַתֵּךְ	(לְהִשְׁיֵב)	
operation		who makes the wind	מְשִׁיב הַרוּחַ
to sprinkle, spray;	(נִתְחַתֵּיז) הִתִּיז	blow and brings the	וּמִזְרִיד
(fig.) to stress (esp.	(לְהִתְחַתֵּיז)	rain down (prayer)	הַגֶּשֶׁם
the letter s)		carried, married;	נִשְׁוָא
way, path, lane, track	נִתְיָב (נִתְיָבִים)	(grammar) predicate	
the Milky Way,	נִתְיָב הַחֲלָב	dignitary, notable,	נִשְׁוָא פְּנִים
galaxy		person of eminence	
path, pathway, road	נִתְיָבָה	forgetfulness	נִשְׁיָה
railway station	בֵּית-נִתְיָבוֹת	the grave, oblivion	אֶרֶץ נִשְׁיָה
to be poured out	נִתְפָּךְ (לְהִתְפָּךְ)	(fig.) was recalled	עָלָה מִתְּחִלָּה
(down), to be spilled;		from oblivion, (a	הַנִּשְׁיָה
to flow out		past event) was	
a torrential rain	נֶשֶׁם עֶז נִתְפָּךְ	revealed	
came down	אֶרְצָה	to cast off, to slough	נִשְׁלַח (נִשְׁלַח)
his anger was poured	נִתְפָּךְ זַעַם	off, to remove	(לְהִנְשִׁיל)
out upon	עַל	oversoul (the extra soul	נִשְׁמָה יְתֵרָה
abominable, detestable,	נִתְעַב	every Jew acquires on	
loathed		Sabbath, according to	
	נִתְעַרְטֵל רֵאָה	legend); high spirits	
	עֲרֵטֵל	disembodied soul (in	נִשְׁמָה

memorial lamp (candle)	נֶר זָמָה	to bore, perforate, punch, pierce; to mention name, specify	נֶקֶב (לְנֶקֶב)
persecuted, oppressed (adj.) excited, agitated	נִרְדָּם רָאָה רִדְּם נִרְדָּף רָאָה רִדְּף נִרְדָּף נִרְעַשׁ נִרְעַשׁ רָאָה רִעַשׁ	Let justice take its course! (whatever the consequences, though the heavens fall)	יָקֵב הַדִּין אֶת הָהָרִ"א
lazy, slack, slothful (adv.) lazily, slothfully	נִרְפָּה נִרְפּוֹת	hole, aperture	נֶקֶב
sheath, case, bag	נִרְתִּיק	punctured, holed, pierced	נֶקֶב
to carry, bear, lift to transfer; to take, to contain; to pardon, to forgive; to suffer, to endure	נָשָׂא	to earn wages for a bag filled with holes — i.e. to labour in vain	הִשְׁתַּכֵּר אֶל צִרּוֹר נֶקֶב
to negotiate, parley; to bargain	נִשְׂא וְנָתַן	to be bled	נֶקֶד (נֶקֶד) הֶקֶד, הֶקֶד דָּמוֹ
to fulfill one's duty, to bear the burden	נִשְׂא עַל	bleeder, one who went through the process of cupping	מֶקֶד
to discriminate in favor, to favor, be partial; to show favor, to treat with kindness	נִשְׂא פָּנֵי פָּלוּנִי	crevice, cleft, ravine, gorge	נֶקֶד
to rise up, to raise oneself; (fig.) to be lofty, respected; to be carried	נִשְׂא (לְהִנָּשֵׂא)	taking, holding easily, easy, light	נֶקֶד נֶקֶד רָאָה קָרָה
to transfer, transport; to send; to rub, pass (e.g. one knife over	הִשִּׂיא (לְהִשִּׂיא)	to beat, to strike, to knock; to pluck strings (of musical instrument)	נֶקֶשׁ (הִקֵּשׁ) (לְהִקֵּשׁ)
		hardened, stiffened; hard, coarse	נֶקֶשׁ

swollen; blown up	נָפִיחַ	to tempt someone	הִבִּיא אֶת
to inflate, to breathe,	נָפַח (לְפַתַּח)	פְּלוּנִי לְיָדֵי נִסְיוֹן	
to exhale; to blow,		עָמַר בְּנִסְיוֹן	
to breathe one's last,	נָפַח נְפֶשׁוֹ	to stand up to the	
may he breathe his	חַפְּחֵ רוּחוֹ	trail, pass the test	
last; The devil take	(נִפְשׁוֹ)	or the temptation	נִסְמַר רֵאָה סִמָּר
him; Let him go to	שֶׁל פְּלוּנִי	to be waved, to be	נִסְמַר (הַתְּנִסֵּס)
hell!		raised (flag); to	(לְהַתְּנִסֵּס)
naptha, mineral oil;	נִפְטָה	sparkle, to twinkle	
kerosene			נִסְטָתָם רֵאָה סִתָּם
	נִפְטָר רֵאָה פִּטָּר	(adj.) missing, lacking;	נִעָרַר
	נִפְלָה רֵאָה פִּלָּה	(n.) dead, deceased;	
	נִפְלֵט רֵאָה פִּלֵּט	(n.) person reported	
(adj.) excited, moved,	נִפְעָם	missing after battle	
throbbing, pulsating		distorted, wry, perverse,	נִעֲוָה
	נִפְקָד רֵאָה פִּקָּד	crooked	
crooked, perverse;	נִפְתָּל		נִעֲוָה רֵאָה עֲוָה
struggling; twisted		fixed (stuck) in, in-	נִעֲרָץ
to come to blows,	נִצָּה (נִצָּה)	sented; (fig.) inherent	
to quarrel	(לְהִנָּצוֹת)	his eyes are	עֵינָיו נִעֲוָצוֹת
to conduct, to supervise,	נִצַּח (לְנִצֵּחַ)	fixed on...	בְּ-
to direct		shaken out, stirred,	נִעֲוָר
pillar, column	נִצִּיב	empty	
a pillar of salt	נִצִּיב מֶלַח		נִעְלָב רֵאָה עֵלָב
to get to know	נִצִּיל (נִצִּיל)	(adj) insulted,	נִעְלָב
something from a	(לְהִנָּצִיל)	humiliated, offended	
person, to extract a	מִפִּי	to be shaken off, stirred;	נִעֲרָר (נִעֲרָר)
statement from; (col.		(fig.) to shake oneself	(לְהִנָּעֵר)
to "pump")		after sleep, to bestir	
offspring, young shoot	נִצָּר	oneself, to wake up	
needy, indigent	נִצָּרָה	region, subdistrict	נִסָּה

ground; reasoning		pleasantness, calm,	ניחותא
he has his reason	נמוקו אתו	gentleness	
weakling, backward;	נמוש	gently	בניחותא
the last of the group		Nile	גילוס
of gleaners		thread; hair; string of	נימה
	נמלט ראה מלט	musical instrument;	
	נמלך ראה מלך	chord; tune, melody,	
	נמנה ראה מנה	tone	
definite, forceful;	נמרץ	the strings were torn	פקעו הצימין
strong, vigorous,		gloomy, grieved,	נכא
strict		depressed	
with utmost brevity,	בקצור נמרץ	broken spirit	רוח נכא
most succinctly		to strike, hit, hurt;	נכה (הכה)
	נער ראה נער	(Bib.) to kill, murder,	(להכות)
	נס ראה נס	slay; to beat, knock,	
	נסב ראה סבב	play (music)	
to remove	נסיג (הסיג)	to drum, to beat	הכה בתוף
		the drum	
to encroach (trespass)	הסיג גבול	prepared, ready	נכון
upon, to remove one's	רעהו	opposite, in front	נכח
neighbor's landmark		(the face) of	
to pluck out, to	נסיח (הסיח)	to conspire, devise	נכל (התנכל)
remove, to divert		against, plan evil	
to divert (distract)	הסיח דעתו	stranger, foreigner;	נכסה ראה כסה
attention from; to	מן	gentile, non-Jew	נכרי
discard from one's			
mind, to forget		(adj.) ludicrous,	נלאה ראה לאה
temptation; trail,	נסיין	ridiculous	נלעג
probation; test;			
experiment; experience		reason, argument,	נמוק ראה מקק
			נמוק

to lend an ear, to be attentive	הָטָה אָזְנוֹ	rebuke	נִזְפָה
		to drop, shed	נָזַל (הִנִּיל) (לְהִנִּיל)
inclinations and tendencies	נִטְחָה רָאָה טַחב נִטְיָה (נִטּוֹת)	to be injured, hurt	נָזַק (לְהִנָּזֵק)
taking, receiving	רָחַץ נָטִילָה	to be damaged, to be injured, to suffer loss	הִתְנַזַּק נִתְנָזֵק
washing hands (esp. before or after the meals)	נָטִילַת יָדַיִם		נִזְקָר רָאָה יָקָר
paring nails	נָטִילַת צִפְרָנִים	modest, shy, bashful, retiring	נִחְבָּא
to place, put; to take, lift up	נָטַל (לְטַל)	inheritance	נִחְלָה
to take the reins, put things under control	נָטַל מִמְּשָׁלָה בְּיָדוֹ	dry, parched (esp. throat or voice)	נִחְלָץ רָאָה חִלָּץ נָחַר (רָאָה גַם) חָרַר
to be taken, removed; to be imposed, laid	נָשַׁל	hoarse voice	קוֹל נָחַר
the sting has been removed; the acuteness is abated	נָשַׁל עֶקֶצוֹ	(adv.) hoarsely	נִחְרוֹת
ewer, small vessel used for pouring water over the hands	נִטְלָא, נִטְלָה	kite	נִחְשִׁיגָר
		peace, tranquillity, rest; satisfaction, contentment, gratification, pleasure	נִחַת
to drip	נָטַף	to turn aside, to deviate; to bend down low; to be inclined	נִחְמַךְ רָאָה חֲתַךְ נָטָה
to be spread well, good, so be it!	נִטְפַּל רָאָה טַפַּל נִטְרַד רָאָה טַרַד נָטַשׁ (לְהִנָּטֵשׁ)	to agree with, follow, turn after	נָטָה אַחֲרָי
well, let it be as you say!	נִיחָא נִיחָא, יְהִי כְּדִבְרֶיךָ	to turn away (aside) to bend; to direct	הָטָה (לְהִטּוֹת)

	נִהְנֶה ראה הנה	wall, heap	גִּד
to stream, swarm, flow,	נָהַר (לְנָהַר)	banished, exiled;	נָדַח
rush, crowd		wandering; out of the	
withered leaves;	נוֹבֵלֶת	way, remote	
unripe fruit		to be harassed,	נִדְחָה
musician, player	נוֹגֵן	frightened, expelled	
	נוֹדַע ראה ידע	to spread, carry,	נָדַף (לְנָדַף)
dwelling place	נוֹךְ	evaporate (odor); to	
customary, usual	נוֹהֵג	scatter, disperse	
shame, disgrace,	נוּל	to be scattered,	נָדַף (לְהִנָּדֵף)
ugliness		to be dispersed	
to be pleased, to be	נוּחַ (נוֹחַ) נָחָה	scattered, driven,	נָדַף
relieved	נָדָה	fallen (leaf)	
to leave alone; to	הִנִּיחַ (לְהִנִּיחַ)	the slightest noise,	קוֹל עָלָה
put, place, lay		"the whisper of a	נָדַף
down; to permit,		driven leaf"	
allow, let stay; to		to forbid by vow,	נָדַר (נִדְרִיר)
leave behind		prohibit under oath	(לְהִדְרִיר)
watchman, guard;	נוֹטֵר	to forbid someone to	הִדְרִיר אֶת
vengeful, vindictive			פְּלוּנֵי מֶן
to disgrace, disfigure,	נָגַל (לְנָגַל)	to treat someone	נָהַג בְּפְלוּנֵי
disform			(נָהַג עִם)
his natural forces	נָס לָחוּ (נוֹס)		פְּלוּנֵי
(vitality) declined		to lead, to direct;	הִנְהִיג
	נוֹעַד ראה יעד	to drive	
very old, obsolete;	נוֹשֵׁן	to yearn for, to long for	נָהַ (לְנָהוּת)
chronic		lamentation, wailing	נָהִי
(n.) old (outmoded,	נוֹשְׁנוֹת	clear, bright, lucid	נָהִיר
passe) ideas or customs		to growl, to roar	נָהַם (לְנָהֵם)
	נוֹלַד ראה זלל	to hum (a tune)	נָהַם (לְנָהֵם)
broth, potage, stew	נָזִיד	to coo, to moan	

מתק (מתק) sweetness; pleasantness כחו במתניו to be strong, to be of undiminished vigor

— נ —

נִבְעַת ראה בעת	(n.) a natural beauty	נֶאֱחָה
נִבְצָר ראה בצר	spot; pasture;	
to peck, to dig with the beak or snout, to gnaw	dwelling	
opposite, contrary to, in the presence of, against,	oasis	נְאוֹת מְדָבָר
in connection with, regarding —;	pasture of the sheperds, sheperd's	נְאוֹת רוּעִים
contrary to	habitation	
brightness, light	to give pleasure	(נאה) הִנָּחָה
to touch	comely, beautiful	(לְהִנָּחוֹת)
to reach, to arrive, to cause to reach		נֶאֱחָה
place yourself in that position! imagine	noble; influenced, inspired	נְאוֹת ראה אות
he can not afford		נֶאֱחָה ראה אטם
		נֶאֱחָה ראה אלם
		נֶאֱחָה
		נֶבֶל ראה בדל
		נֶבֶל
		נֶבֶל (נְבוֹכָה) perplexed, bewildered;
		נֶבֶל (נְבוֹכָה) confused
to be poured out, to be spilled	hiding place, secret place	נֶבֶל
flowing, poured out or spilt	to wither, wilt, fade, decay; (fig.) to perish, degenerate, wear away	נֶבֶל (לְנֶבֶל)
נֶגֶשׁ ראה גרש		

Mishna		ness, prank, backsli-	
	מְשַׁעֵי רָאָה	ding, capriciousness	
	לְמִשְׁצִי	grown-up naughtiness	מְשׁוֹבָת
slanting, oblique,	מְשַׁפֵּעַ		גְּדוּלִים
inclined		mistake, fault, error	מְשׁוּגָה
strong beverage	“מִשְׁקָה”	having the colour of	מִשְׁתָּךְ
(drink), liquor		copper or rust	
intermittently (adv.)	מְשַׁרְגָּז	a part to the “Shmone	“מְשִׁיב הָרוּחַ”
juice, tincture	מְשֶׁרָה	Esre” prayer	
liquor (juice) of	מְשֶׁרֶת	to carry the burden	מְשָׁךְ (מְשָׁךְ)
cherries	דְּבַדְּבָנִים		בָּעַל
surprised, taken aback,	מְשֹׁמֵם	image, figure; mosaie,	מְשִׁכִּית
astonished		ornament	
(Aramaic) town, place	מְתָא	(to rule the roots) to	מְשַׁל בְּכַפָּה
the local Rabbi	הָרֵב הַמְתָּא	rule over the world	(לְמִשְׁל)
bit, curb, bridle	מְתָג	Purim gifts	מְשִׁלוֹחַ מְנוּחַ
patiently, in restraint	מְתוּנָה	messenger, emissary	מְשַׁלָּח
(adv.); (adv.) slowly		mission, delegation	מְשַׁלְחָת
“yeshiva” (rabbinical)	מְתִיבְתָּא	apostate	מְשִׁמֵּר
college, religious		(Aramaic) to let know,	מְשַׁמֵּעַ
(theological) seminary		mean, teach, indicate	
dean of (rabbinical	רִישׁ	what does he (it)	מַאי קָא
college	מְתִיבְתָּא	teach us? what does	מְשַׁמֵּעַ לָן
sweets, candy,	(מְתִיקָה)	he mean by that?	
sweetmeats	מִיּוֹ מְתִיקָה	it is not clear to him,	“לֹא מְשַׁמֵּעַ
metal	מְתִכָּה	it is not explained	לָן”
giving; present, gift	מְתָן	to him	
secret (anonymous)	מְתָן בְּסִתָּר	hearing	מְשָׁמַע
almsgiving		I can not believe (the	אֲנִי מֵאֲמִין
hip, hips; loin,	מְתָן, מְתָנִים	evidence of) my ears	לְמִשְׁמַע אָזְנִי
loins; waist		paragraphs of the	מְשִׁנּוֹת

"Mercha" name of conjunctive accent or cantillation sign;	מֶרְכָּא, מֶרְכָּה	ostensibly; on face of it	
comma		maculated, stained	מֶרְבָּב
inverted commas,	מֶרְכָּאוֹת	spotted	
quotation marks	כְּפִילוֹת	dissolved, macerated	מֶרְבֵּךְ
merchandise	מֶרְכָּלָת	the place for the feet;	מֶרְגְּלוֹת
shabby	מֶרְפֹּט	the bottom, at the foot of (the mountain)	
muddy	מֶרְפֶּשׁ	rest	מֶרְגָּעָה
to cleanse; to polish;	מֶרֶק (לְמֶרֶק)	baker's shovel or peel	מֶרְדָּה
(fig.) to atone for		chastisement; pangs of conscience, self reproach	מֶרְדּוֹת
'to embitter, to cause bitterness	מֶרֶר (מֶרֶר) (לְהֶמֶר)	strokes inflicted by	מִכַּת מֶרְדּוֹת
burden, load	מֶשָּׂא	court for	
to be a burden on someone	הָיָה לְמֶשָּׂא עַל פְּלוֹנִי	refractoriness	
lifting	מֶשָּׂאָה	rebellious, rebel	מֶרֶה
ideal, yearning	מֶשָּׂאת נֶפֶשׁ	gall, hile; gallbladder	מֶרֶה
kneading (dough)	מֶשָּׂאֶרֶת	melancholy, depression, morbidness	מֶרֶה שְׁחֹרָה
trough		bitterness, sorrow, grief	מֶרֶה, מֶרֶה
squared, chequered;	מֶשְׁבֵּץ	grief, sorrow	מֶרֶת־נֶפֶשׁ
inserted; inlaid, brocaded		annoyance	מֶרֶת־רִיחַן
distorted, full of errors; confused	מֶשְׁבֹּשׁ	(adj.) wretched; (n.) depression, poverty, wretchedness	מֶרֶד
disorganized		sway, mastery,	מֶרוֹת
ruin, destruction	מֶשְׁבֹּת	authority, rule	
a little, somewhat;	מֶשְׁהוּ (מֶה)	to become threadbare,	(מֶרֶטֶט)
something, anything	מֶשְׁהוּא	to become ragged	הֶתְמַרְטֵט
naughtiness, boisterous-	מֶשׁוּבָה		נֶתְמַרְטֵט

etc.: (fig.) loath-		it is agreeable, it is	מקבֿלֿנו
some (thing or		accepted by all of us	
person)		(n.) cabbalist,	מקבֿל
corner, angle;	מקבֿוע	mystic	
edge, side			מקדֿש מעט
to be melted, to perish;	(מק) נמק,		ראה בית
to be frightened; to	נמוק (להמק)		מקדֿש מעט
rot, to be consumed	או להמוק	gathering of water,	מקנה
reading (especially in	מקרא	pool; ritual bath	
the Bible); the		slaughter house;	מקולֿין
Scriptures		butcher shop	מקולֿין
reading the scriptural	שנים מקרא	merchandise; buying;	מקח
portion of the week	ואחד פֿרגום	taking, receiving	
twice in Hebrew		cut down, fragmented,	מקטע
and once in Aramaic		fractioned	
hammered work, carved	מקשה	brokenly, interrup-	למקטעים
work; massiveness,		tedly at intervals	
solidity		tobacco pipe	מקטרת
one piece	מקשה אחת	braiding, plaited work	מקלעת
watermelon field,	מקשאה	net, braid, plait;	מקלעת
cucumber (and other	מקשה	braiding	
vegetables) field		vaulted, arched	מקמר
questionable, hard and	מקשה	set apart	מקצה
contradictory;		things that are set	"מקצה
hardened, stiffened		apart during Sab-	מחמת
questioner	מקשן	bath and holiday	אסור
(Aramaic) master	מרא	and should not be	
the rabbi of the	מרא	used or eaten	
town, the local rabbi	דאמרא	untouchable, a thing	"מקצה
appearance, semblance	מראית עין	that should not be	מחמת
apparently,	למראית עין	used because of dirt	מאוס

(talmudic expression)	מִצְוָה	misdeeds, things better	(מַעֲשֵׂה)
we found		not done	מַעֲשִׂים אֲשֶׁר
fringed	מִצִּיץ (ראה)		לֹא יָעִטּוּ
sucking	מִצִּיצָה	chimney, funnel,	מַעֲשֶׂנָה
sucker (said of child	בַּעַל מִצִּיצָה	smokestack	
who sucks his		blackened	מַפְחָם
thumb)		distant, remote; expert,	מַפְלִיג
bell, chime	מִצְלָה	prominent, distinguish-	
cymbals	מִצְלִימִים	shed; great, lofty	
to blink, to wink	מִצְמֵץ	refuge, escape, shelter,	מַפְלִיט
	(לְמִצְמֵץ)	asylum	
	מִצְנִיעַ לָכֶת	humid, viscous	מַפְלֵם
	ראה צנע	spread wide open, open	מַפְלֵשׁ
		(on both sides)	
hidden thing, hidden	מִצְפּוֹן	adorned, painted	מַפְרָס
treasure; conscience,		mediator, arbitrator	מַפְשֵׁר
scruple		twisted, bent, curved	מַפְתָּל
spread (bed), set	מִצָּע	to find, to discover, to	מַצָּא (מצא)
(table)		come upon	לֵ-, אֵת
to suck, drain out	מִצֵּץ (לְמִצֵּץ)	to be confused, to be	לֹא מַצָּא
	לְמֵץ	unable to make head	יָדָיו וְרִגְלָיו
oppressor; sorry	מִצָּר	or tail of	
depressed		fortress, stronghold;	מִצְדָּה
leper; despicable	מִצְרָע	refuge, shelter	
person		net, snare; trap	מִצְוֶדָה
attached, enclosed;	מִצְרָף	distress, pressure	מִצְוֶק
refined, purified,		thing found; finding;	מִצְיָאָה
of one piece		discovery; (coll.)	
generally accepted;	מִקְבָּל	bargain, a find;	
accepted by tradition,		(philosophic research,	
conventional		obsolete) reality	

delicatessen, dainty	מַעֲדָן, מַעֲדָנִים	railway, railroad	מַסְלַת-בְּרִזָּל
food; pleasure,		tramway	מַסְלַת-
delight, luxury			הַבְּרִזָּל
flight; (fig.) sweep of	מַעוֹף		הַעִירוֹנִית
vision, imagination		to be liquefied; to be	מִסְמָס
bird's-eye view	מִמַּעוֹף	softened, to be crushed	
	הַצָּפוֹר	nail	מַסְמָר
quickly at the speed	בְּמַעוֹף עֵין		(מִסְמָרִים,
of sight			מִסְמָרוֹת)
crooked; perverted	מַעֲוָת	to establish (implant)	נָטַע אֶת
wrap, cover; envelop	מַעֲטִיפָה מַעֲטָפָה	something very fir-	הַדְּבָרִים
(pl. only) attention,	מַעֲיָן, מַעֲיָנִים	mly, so it will not	בְּמִסְמָרוֹת
thoughts		be forgotten	
spring, fountain,	מַעֲיָן (מַעֲיָנִים,	fixed, not to be	דְּבָרִים
source, well	מַעֲיָנוֹת)	changed ("nailed	בְּמִסְמָרִים
to press, to crush	מַעַךְ (לְמַעַךְ)	down")	נְטוּעִים
to lower (drop)	מַעַךְ אֶת	to establish	קָבַע מִסְמָרוֹת
one's voice	קוֹלוֹ	something as law	בְּדָבָר
advantage, virtue,	מַעֲלָה	nailed, full of nails;	מִסְמָר
merit; stage, grade,		bristly, echinate	
stair; storey, floor		scab; skin eruption	מִסְפַּחַת
excellent, fine, superior	מַעֲלָה	mentioned in the	
action, deed	מַעֲלָל,	Bible	
	מַעֲלָלִים	doubtful	מִסְפָּק
unclear, faint, vague,	מַעֲמָם	I doubt	מִסְפָּקִי
obscure		(Aramaic) apparently,	מִסְתָּמָא
parapet, guardrail,	מַעֲקָה	probably, very likely	
railing		circle, ring	מַעְגָּל
social person	מַעֲרָב עִם		(מַעְגָּלִים,
	הַבְּרִיּוֹת		מַעְגָּלוֹת)
confused, mixed up	מַעֲרָבָב	to slip, totter, stumble	מַעֲדָ (נִמְעָד)

gational prayer		approaching,	מִמְשָׁמֶשׁ וּבָאָה
spotted, mottled,	מְנַמֵּר	forthcoming,	
dotted, variegated;		around the corner	
multicoloured		mandate	מִנְדָּט
to hold back,	מִנֵּעַ (לְמִנֵּעַ)	the Mandatory	שׁוֹטְרֵי
to withhold		(British) Policemen	הַמִּנְדָּט
dirty, soiled, filthy	מְסֻאָב	to be counted,	(מִנָּה) נִמְנָה
frieze, girder, rim	מִסָּב	numbered, reckoned	(לְהִמְנוֹת)
social gathering; party	מִכְבָּה	to be reckoned	נִמְנָה עִם
loaded, burdened	מְסֻבֵּל	(considered) as, to	(אֵת)
mosque	מִסְגָּד	belong to, be listed	
tradition; traditional	מִסֻּדָּה	among, be included	
text (of the scriptures)		in	
Massorah — the tradi-		it was decided once	נִמְנָה וְנִמְדָּר
tional annotation to		and for all	
the scriptural text		to be appointed,	מִנָּה
seducer, instigator,	מְסִית, מְסִית	assigned; to be	
inciter		destined to	
seducer: one who	מְסִית וּמְדִיחַ	flight, escape	מְנוּסָה
agitates against		in a hurry	בְּמְנוּסָה
faith and		name of afternoon	"מִנְחָה"
righteousness		prayer; the hours of	
web, web of the loom,	מְסֻכָּת	the afternoon in which	
net; (fig.) tractate (of		an orthodox Jew says	
Talmud), chapter,		the "Minha" prayer	
treatise		(poet.) since, from	מִנִּי
web (network) of	מְסֻכָּת	from then on	מִנִּי אַז
thoughts and	הִרְהוּרִים	number; counting (vote,	מִנְיָן
reflections		score); a group of ten	
web of lies	מְסֻכָּת	adult male Jews, the	
	שְׁקָרִים	minimum for congre-	

to ask someone's advice, to consult someone	וּמִלֵּךְ בְּפִלּוּנִי (מִלֵּךְ) כִּיד הַמֶּלֶךְ	eyeshot, as far as the eye can see	מִלּוֹא עֵינָיו תִּהְיֶה כְּמִלּוֹא עֵינָיו
lavishly, abundantly (lit.: according to the king's capacity)	מִלְּכֻת (מִלְּכֻת) עַד חֲצִי הַמְּלָכֻת	to stare absent- mindedly	מִלְּכֻת (מִלְּכֻת) מִלְּכֻת
(fig.) I will do my best to grant your wish — even unto half of my kingdom (based on the phrase in Esther 5:3)	מִלְּכֻת (מִלְּכֻת) עַד חֲצִי הַמְּלָכֻת	aristic work, master work, masterpiece	מִלְּכֻת (מִלְּכֻת) מִלְּכֻת
to rub; to crush, pound teacher, tutor, particu- larly in: "Heder"	מִלְּכֻת מִלְּכֻת	heated to a white heat dressed	מִלְּכֻת מִלְּכֻת
goad, ox-goad tongs, pliers, pincers (Aramaic) trifle, a small matter, bagatelle (fig.) shrewd, sharp — witted; (lit.) salted and peppered (obsolete) U.S.S.R	מִלְּכֻת מִלְּכֻת מִלְּכֻת מִלְּכֻת מִלְּכֻת מִלְּכֻת	dressed nicely, wears nice clothes a set of gems or precious stons (to be set)	מִלְּכֻת נְאֻמִּים מִלְּכֻת נְאֻמִּים מִלְּכֻת נְאֻמִּים מִלְּכֻת נְאֻמִּים מִלְּכֻת נְאֻמִּים מִלְּכֻת נְאֻמִּים
polished; worn, shabby; plucked (feather)	מִלְּכֻת מִלְּכֻת	watchman's hut; dog's kennel	מִלְּכֻת מִלְּכֻת
drawn out, permanent prolonged, long touching, examining; approaching, forthcoming	מִלְּכֻת מִלְּכֻת מִלְּכֻת מִלְּכֻת מִלְּכֻת מִלְּכֻת	to escape, to run treading, pounding interpreter; advocate; fine talker (writer), rhetorician defender, advocate to consider, to think over, to decide	מִלְּכֻת (מִלְּכֻת) מִלְּכֻת (מִלְּכֻת) מִלְּכֻת (מִלְּכֻת) מִלְּכֻת (מִלְּכֻת) מִלְּכֻת (מִלְּכֻת) מִלְּכֻת (מִלְּכֻת)

mother, nanny	(מְיֻנְקוֹת)	מִחְשָׁבֶת רֹאה
one who listens to	מִיעֵץ	מִלֹּאכֶת
advice	(מִיעָצִים)	מִחֲשָׁבֶת
settled; seated; sedate,	מִיֶּשֶׁב	מִטָּה (נְטָה)
at ease; answered		(adj.) inclined, slanting
(problem, question);		patched
populated, inhabited		portable
a sedate person	אָדָם מִיֶּשֶׁב	unclear, blurred
(or/and also a		(Aramaic) pardon,
settled person)		asking forgiveness
unnatural (unusual,	מִיתָה מְשֻׁנָּה	please, pardon me!
violent) death		בְּמִטּוֹתָא
net, fishing net, trawl,	מְכַמֶּרֶת	מִמְּךָ (מִנְךָ)
trawler	סִירָת	מִיל
	מְכַמֶּיֶת	"mil, small coin peruta"
yellow, saffron-hued	מְכַרְכֵּם	(obsolete small coin,
off color		one thousandth of a
yellow (green) face,	פָּנִים	pound)
shame face, gloomy	מְכַרְכְּמוֹת	be it so!
look		מִלָּא
to be full, to become	מָלָא	of itself; in any case,
full		at any rate
his time came, his	מָלְאוּ יָמָיו	מִלִּי (מִלְתָּא)
days were fulfilled		words; things
to fill; to fulfil; to	מָלָא	(Aramaic) matters
complete, to fill in	(לְמָלָא)	of his home
to complement or add	מָלָא אַחֲרֵי	water used for washing
to someone's words	מִלּוֹנֵי	the hands before reci-
to dare	מָלְאוּ לְבִי	ting Grace after meals
fullness, plenitude,	מָלָא, מְלֹא	water used for
amplitude, multitude		washing hands
		between courses
		water used for washing
		hands before meals
		wet nurse, foster
		מִינְקָת

very soon	מוֹעֵד	containing Deut.	
the national religious party	"הַמְּזִרְחִי"	6:4-9; 11:13-17	
(intrs.) protest against	מָחָה (לְמַחֹת)	one who causes damage	מְזִיק
to protest against someone	מָחָה בְּיָד פְּלוֹנִי	or injury, harmful; demon, evil spirit;	
compasses, dividers	מְחַנֵּה	(col.) unruly person, a "devil", mischief	
corset	מְחֻךְ	maker	
tobacco	מְחֻרְקָא	constellation, a group	מְזֵל
pain, ache	מְחֻשׁ	of fixed stars; planet;	
festival prayer book; cycle, circulation	מְחֻזָּר	(fig.) luck, fortune, fate	
inescapable· obliged, forced	מְחֻיָּב	(fig.) to suffer bad luck, to meet with	אֶתְרַע מְזֵלִי
pardon, forgiveness; renunciation	מְחִילָה	mishap (lit.: his luck was broken)	
I beg your pardon	בְּמַחִילָה, בְּמַחִילָה	to be fortunate, "fortune smiled on him"	שָׁחַק לוֹ מְזֵלוֹ
	מְכַבְּדִי	plot, plan, evil intention	מְזֻמָּה
to forgive, to pardon; to renounce, to yield	מְחַל	regular, fixed, appointed; ready, prepared	מְזֻמָּן
I yield to you	מוֹחֵל לְךָ	to be softened,	(מְזֻמָּן)
cave; burrow	מְחֻלָּה	to be battered	הִתְמַזְמָז
samovar, tea kettle	מַחְסֵם	(לְהִתְמַזְמָז)	
beloved, favorite, needing, compassion	מַחְמֵל נֶפֶשׁ	sideboard, cupboard;	מְזֻנָּן
because of, for the reason that	מַחְמַת	buffet, snack bar, refreshment room	
rough, scaly	מַחְסָפֵס	little	מְזֻעָר
inciter, provocator, trouble maker	מַתְרַחֵר	very little	מְעַט מְזֻעָר
		quite shortly,	עוֹר מְעַט

festival time; fixed time	מוֹעֵד	two-legged, biped	מְהַלֵּךְ עַל שְׁתֵּי רַגְלָיו (מְהַלֵּךְ שְׁתֵּי רַגְלָיו)
meeting house, club,	בֵּית מוֹעֵד		
dressed, festively	לְבוּשׁ מוֹעֵד		
East (where the sun comes up in the morning); exit, outlet; origin, source	מוֹצֵא	to spur, to hasten	מְהֵרָא (מְהֵרָא)
Saturday night, the night following the Sabbath	מוֹצַאי שַׁבָּת	to melt, dissolve, soften	מוֹגֵג (מוֹגֵג לְמוֹגֵג)
fire, heat, pyre	מוֹקֵד	notice, advertisement, poster, announcement	מוֹדָעָה
to be burnt, to go up in flames	עָלָה עַל הַמוֹקֵד	statement, declaration	מְסִידָה
to change, to exchange	הִמְרִית (מִדָּה) (לְהִמְרִית)	publican, barkeeper, one who sells alcoholic drinks	מוֹגֵג
to be converted to another religion	הִמְרִית דָּתוֹ	(Arabic) Muharam — the first month in the Moslem calendar	מִיחָרָם
very bitter, depressed	מוֹרָה	concrete, perceptible, tangible	מוֹחָשׁ
shooting a stubborn and rebellious or very bitter glance (see מִרָּה)	מַעֲיֵף מִבֶּטֶן מוֹרָה (רֹאה מִדָּה)	concrete, tangible, real	מוֹחָשִׁי
	מוֹנֵה שְׁעוֹת	cotton wool; downy — hair (of poultry)	מוֹךְ (מוֹכִין)
	רֹאה שְׁעָה	tax collector	מוֹכֵסֵן
convivial gathering	מוֹשֵׁב לִצְיָן	coin; fame, repute	מוֹנִיטִין
remainder, surplus; advantage, superiority	מוֹתָר	to become famous, to be renowned	יָצָא (יָצָאוּ) לְפָלוֹנִי
luxuries	מוֹתָרוֹת		מוֹנִיטִין
doorpost; "Mezuzah", scroll of parchmenet fixed on doorpost,	מוֹזוּזָה	times (pl. of מוֹנֵה) moral, instructive lesson	מוֹנִים (מוֹנֵה) מוֹסֵר-הַשִּׁבְלִי

faith and		(obsolete) policemen	מַגְנֵי הַסֵּדֶר
righteousness		clothing, dress,	מָדָם
very distinguished men,	(מְדִינִין)	garment	
either judges or rich	יוֹשְׁבֵי עַל	uniform	מָדִים
and honoured men who	כֵּס מְדִין	sparse, loose, thin	מְדַבָּל
sit on the bench or sit		sparse (wispy)	זָקֵן מְדַבָּל
in judgement (a poetic		beard	
image taken from		to measure	מִדָּר (לְמִדָּר)
Judges 5:10)		to estimate something	מִדָּר בְּמַבָּט
imaginary, simulated	מְדֻמָּה	with a look (with a	
grade, step	מְדֻרָּגָה	glance)	
slope, declivity	מְדֻרֹּן	to stretch oneself	הִתְמַדְּד
what's wrong with this?	מָה (מָה) מָה		(לְהִתְמַדְּד)
what does it matter?	בְּכֵךְ?	to wrestle, pit	הִתְמַדְּד עִם
a matter of no impor-	דְּבַר שֶׁל מָה	oneself against	
tance, trifle, triviality	בְּכֵךְ	rhythmic; measured	מְדוּר
what does he care?	מָה לוֹ?	sickness, disease, pain	מְדוּה
what's the need of...?	מָה מְקוֹם לְ...?	saddle (mortarshaped	מְדוּכָה
whatever be your	מָה נִפְשָׁךְ,	esp. for women) seat;	
opinion; what do	מִמָּה נִפְשָׁךְ	mortar; (fig.) problem	
you think about?		(fig.) to meditate on	יָשַׁב עַל
think as you wish,		a problem	הַמְדוּכָה
either... or; anyhow,		every time that, as	מְדִי
at all events, in		often as	
either case		daily, day after day	מְדִי יוֹם
the case is not so (as	מָה שֶׁאֵין כֵּן		בְּיוֹמוֹ
regards...)		seducer, one who inci-	מְדִיחַ
essential, nature,	מֵהוּת	tes, one who misleads,	
quality, essence		instigator	
walking, move,	מַהֲלָךְ	seducer; one who	מְסִית וּמְדִיחַ
distance; behavior		agitates against	

learning, teaching; lesson	לִקַּח	to talk to somebody, to consult somebody	לִקַּח (לקח) דְּבָרִים עִם
including, inclusive of	לְרַבּוֹת	to take	לִקַּח
in view of, owing to	לְרַגֵּל	to take part in	לִקַּח חֵבֶל
fat, fatness; marrow of the bones, sap; (fig.)	לִשְׁד	to be inflamed, to catch fire, to flare	(חִלְקֵי) בֶּ- הִתְלַקַּח (לְהִתְלַקַּח)
one's vigor, one's sap style, expression	לְשׁוֹן	up; to spread	

— מ —

narrow lane, alley	מְבוֹי (מְבוֹיִים)	cursed, damned	מְאֻרָּר
(pl. only) genitals	מְבוֹשִׁים	strong, solid, firm	מְאוֹשֵׁשׁ
a woman giving birth	מְבַכִּיָּה	(Aramaic) why? how?	מַאי
to first child; an ani- mal giving birth to first offspring		so what? but what happens?	אֵלָּא מַאי?
slightly drunk, tipsy	מְהֻסָּם	what comes out of this?	מַאי נִפְקָא מִנָּה
cut, cleft (mountains)	מְבַתָּר	what difference does it make?	לְמַאי נִפְקָא מִנָּה?
sweetmeat, confection; gift	מְגֻדָּן (מְגֻדָּנוֹת)	(Aramaic) what's the point of it? what	מַאי קָא מְשֻׁמֵּעַ לֵן
residence, duelling	מְגוּרִים (מְגוּרִים)	does it (he) teach us?	
place, domicile address, dwelling	מְקוֹם מְגוּרִים	of one's own accord of oneself, automatically	מֵאֻלָּיו
fortune teller	מְגִיד עֲתִידוֹת	to refuse	מֵאֵן
whip, lash	מְגִלָּב	curse, malediction	מְאָרָה
pus, matter, discharge	מְגִלָּה	clear, outstanding, par excellence	מְבֻהָק
defender	מְגִן (מְגִנִּים)		

a foreign language	לַעֲזוֹ	after	לְכַשְׁ-
(note: it is popularly, but erroneously, thought that לַעֲזוֹ is an acrostic of לְשׁוֹן עַם זָר)		to teach somebody to do something, to teach him a lesson	לְמַד (לְלַמֵּד) פָּרַק בּוֹ-
opposite, against; as compared with	לְעֵמָת	why do you ask? (poet.) to experienced, trained; accustomed, used	לָמָּה לָּךְ לְמוֹ לְמוּד
just as, in the same way as	כְּלַעֲמַת שֶׁ-	(adv.) clean, smooth, cleanly	לְמַשְׁעִי
according to	לְפִי	as compared with, in comparison with; opposite, facing	לְנֶגְדְּ
because, since, seeing that, on account of	לְפִי שֶׁ-	robber	לְסָטָיִם (צוּרָה)
to suffer from purulent eyes, to emit pus (from the eyes)	לְפִלְפֵּל (לְלַפֵּל)	intermittently, by fits and starts	הַרְבֵּי: לְכָ. מ) לְסֵרְוִינְ
to be wrapped up at times, occasionally	לְפָרְקִים	pharynx, pharyngo in compound words); mouth of wild animal; crater (of a volcano)	לִי-
to clasp, to embrace tightly	לְפַת (לְלַפֵּת)	to stammer	לָעָה (לְלַעֲזוֹת)
turnip; vegetables eaten with bread	לְפֶת	to slander, to speak ill of someone; to speak (use) a foreign language	לַעֲזוֹ (לְלַעֲזוֹ) הַלְעִיזוֹ (עַל)
dried up turnip (or another vegetable)	לְפֶת מְצַמֶּקֶת	to speak ill of someone	הַלְעִיזוֹ
jesting, joking, prank, ridicule	לְצוֹן	to bring about the speaking of a foreign tongue	
to jest, play pranks	הָמַד לוֹ לְצוֹן		
to be beaten; to be affected (with disease)	לָקָה (לְלַקוֹת)		

(vitality) declined		knife or sword	(לְהַבִּים)
to eat up, to consume, (לְלַחֵף)	לְלַחֵף	he looks very excited,	פָּנִיו
to lick, to destroy, to annihilate		his face is burning	כְּלֶהֱבִים
flatterer, yes-man, bootlicker (lit. "dishlicker")	מְלַחֵף פִּנְקָה	not to be compared!	לְהַבְדִּיל
dampness, moisture; freshness	לְחֻלּוּחִית	not to be mentioned in one breath; expression used when mentioning	
to whet, to sharpen, to polish	לְטַשׁ	name of important person or saint, and immediately afterwards	
to stare, to be all eyes, to sharpen one's eyes upon	לְטַשׁ אֵת עֵינָיו	that of an inferior person or thing	
a smooth road	דֶּרֶךְ לְטוֹשָׁה	silly talk, nonsense	לְהַג
to the condition of; to, unto	לִידֵי	greedy for, eager, excited, enthusiastic	לְהוֹט
watch night; night of vigil	(לִילִה) לִיל שְׁמוֹרִים	to set ablaze, burn	לְהַט
lilac	לִילָךְ	enchantment, magic, sorcery	לְהַט (לְהַטִּים)
to jest, laugh, joke	(לִיץ) הִתְלוּצֵץ (לְהִתְלוּצֵץ)	there, below; as follows, later, afterwards	לְהֵלֶן (הֵלֶן)
(Aramaic) there is not, as there is no alternative, since there is no choice, with no way out	לֵית בְּלִית בְּדִידָה, בְּדִלִית בְּדִידָה	to slander, to defame	לְהִיז (לִיז)
on the face of it, apparently, at first sight	לְכַאדָּה	to cover up, to swathe	לְהִיט (לִיט)
		wreath, garland	לְהִיט (לְהִיטִים)
		ornament, additional charm	לְהִיט
		accompaniment; funeral, procession	לְהִיט
		companion, escort	בֶּן לְהִיט
		freshness, vigor	לֵחַ (לִיחַ)
		his natural forces	נֶס לְחֹ

journal	עֲתִים	extermination, annihilation.	כָּרַת
calligraphy	כְּתִיבָה תַּמָּה	tion. On the basis of	
pounded, crushed, ground	כָּתִישׁ	its Biblical context, it was interpreted as death by heavenly agency or divine punishment by premature death	
(poet.) fine gold	כָּתָם		
gold of Ophir (fine gold)	כָּתָם אוֹפִיר		
to be crowned; to receive a title (degree)	כָּתַר (כְּתָר)	to stumble;	(כָּשַׁל) נָכַשׁ
to pound, beat, crush	כָּתַת (לְכָתַת)	(fig.) to fail	(לְהִכָּשֵׁל)
to take a lengthy and tiring walk, to trudge needlessly; (col.)	כָּתַת אָתָּה רַגְלִי	charm, magic, sorcery, spell	כְּשָׁפִים
to pound the pavement		fitting, suitable; ritually fit	כָּשָׁר
		group, sect	כֶּת
		newspaper, periodical	כְּתָב עֵת, כְּתָב

— ל —

felt	לָבַד	to be weary, exhausted,	לָאָה
flame; lava	לָבָה	tired	(לְלֹאֹת)
trouble, exertion	לָבַט (לְבָטִים)	to be unable to, to be	נָלָאָה
to be whitened, to be bleached; to become clear, to be clarified	לָבֵן (לְבִין)	tired, wearied	(לְנֹאֹת)
Styrax, birch, white poplar	לְבָנָן, נִתְלַבֵּן	may you be saved from this	לֹא עָלִיכֶם
	לְבָנָה	a luckless person, a good-for-nothing	לֹא יִצְלַח (לֹא יִצְלַח)
"log" (liquid measure)	לֵג	to be overfamiliar with someone	לִבּוֹ גָּס (לֵב)
to mock, to scorn, to scoff	לִגְלֹג	to charm, fascinate,	בְּפִלּוֹנִי לִבֵּב (לְלִבֵּב)
flame; sheen; blade of	לִהַב	arouse love in someone	

excellent!, first class!	כַּפְתּוֹר וּפְרָח	throw off, turn over;	(לְכַפּוֹת)
to wrap up, cover	כָּרַבַּל	invert	
	(לְכַרְבֵּל)	to force someone	כָּפָה מְרוֹתוֹ
attached, tied, bound,	כְּרוּךְ	to obey	עַל פְּלוֹנִי
bound up with		to force someone to	כָּפָה עַל
to be connected with,	כְּרוּךְ בִּי	do something, to	פְּלוֹנִי הָרַ
involved with		exert very strong	כְּמִנִּית
attached to, clinging	כְּרוּךְ אַחֲרֵי	pressure on (lit.:	
necessity	כָּרַח	to hang a mountain	
against one's will,	עַל כְּרַחוֹ	over him like a	
perforce	בְּעַל כְּרַחוֹ	palc)	
city	כְּרִי	to be forced to	כּוֹפִין אוֹתוֹ
(in the Talmud)	כְּרִי הֵיט	consent, (lit.) he is	עַד שֶׁיֹּאמֶר
Maritime cities of		pressed until he says	רוֹצֵה אֲנִי
the Mediterranean		"I will"	
city dweller	כְּרִי	unwillingly,	כְּאִילוֹ כְּפָאוֹ
to paint yellow or	כְּרִים	(demon.) like one	שׁוֹ
orange, to yellow;	(לְכַרְכֵּם)	possessed by a devil	
(fig.) to make a sour		palm, branch; palm (of	כָּפָה
face		the hand)	
yellow (green) face,	פָּנִים	bent, bowed, hunched	כָּפוּךְ
shame face, gloomy	מְכַרְכְּמוֹת	up; subject to	
look		subordinate	
to dance; (fig.) to go	כְּרִי	shackled, bound hand	כָּפּוֹת
round in circles	(לְכַרְכֵּר)	and foot; bound, tied	
belly	כָּרֶס (כְּרִסוֹת)	basket made of palm	כְּפִיפָה
leg (of animal), lower	כְּרַע (כְּרַעִים)	leaves	
part of the thigh, knee		lit.: "in the same bas-	כְּכִפִּיפָה
to be cut off; (fig.) to	כְּרַת (כְּרַת)	ket", together, in the	אַחַת
be destroyed, to be	(לְהַכְרִית)	same circumstances	
exterminated		atonement, forgiveness	כְּפָרָה

he took pity, his compassion was stirred	נִכְמְרוּ נְחוּמִי (דַּחֲמִי)	total; general law, prin- ciple, rule, regulation; the general community, the public	כָּלֵל
monastery, convent; nun	כְּמָדִיָּה		כְּמָדִיָּה לִי
monastery, convent	בֵּית כְּמָדִיָּה		כְּמָדִיָּה רָאָה
to gather, to assemble;	כָּנַס (לְכָנֵס)		דָּמָה
to collect		truffle (kind of edible	כְּמָהָה
to gather together,	כָּנַס (לְכָנֵס)	mushroom)	(כְּמָהִין)
to collect		like mushrooms	כְּכָמָהִין
to huddle, to huddle together	(כָּנַף) הִתְכַּנְּף (לְהִתְכַּנֵּף)	(which spring up overnight)	וּכְפֻטְרוֹת
corner, extremity;	כָּנָף	cumin (plant or spice)	כְּמוֹן
(fig.) protection		hidden, concealed	כָּמוּס
to be covered,	כָּסָה (כִּסָּה) וְכָסָה	secretly	כְּמוּסוֹת
concealed, hidden	(לְהַכְסוֹת)	like, as	כְּמוֹת
to rub clothes (in washing); to crunch,	כָּסַס (לְכַסֵּס)	as it was	כְּמוֹת שֶׁהָיָה
grind		like him	שְׁכָמוֹתוֹ
buckwheat, pelt	כָּסָמַח	withering, fading	כְּמִישָׁה
to chew, to grind with the teeth	כָּסַס	wilting	
to yearn, long for	כָּסַף (לְכַסֵּף) לִי. אֵל	almost, nearly, not quite; a little	כְּמֵעֵט
		somewhat	
to yearn, long for	וְכָסַף	they almost	וְכָמֵעֵט שְׁלֵלָא
feather bed	כָּסָת	desecrated (broke)	הִנְיָעוּ לִידֵי
cliff, rock, cape, headland	כָּף	the Sabbath	חֲלוּל שַׁבָּת
plasterer's trowel	כָּף סִידִים	very little; very soon	כְּמֵעֵט קָטָן
	(שִׁידִים)	to become warm, burn;	כָּמַר (לְכַמֵּר)
to force, compel, press;	כָּפָה	to contract	
		to become hot,	וְכָמַר
		be dried	

a question) is there..?			“כִּי־הַמֶּלֶךְ”
has..?			ראה יך
nothing, anything	וְלֹא כָלֹם	sharp axe, hatchet;	כִּי־לֶךְ
I have nothing (no	אֵין לִי עָלָיו	pickaxe	
complaints) against	וְלֹא כָלֹם	so much	(כֹּל) כָּל כֶּךְ
him			(כֹּכ)
anything, something	מְעַשֶּׂה שֶׁל	everywhere	כָּל הַיְכָן שֶׁ-
	כָּלֹם	prayer recited on the	“כָּל נִדְרֵי”
pole, bar	כָּלֹם	Eve of the Day of	
popular musicians	(כֹּלִי) כָּלִי	Atonement	
(orchestra, bar ¹ at	זָמַר, כָּלִי	all the more so,	כָּל שֶׁכֵּן
wedding etc.);	זָמַר	certainly, so much	
musical instruments		the more	
useless, unwanted	כָּלִי אֵין		שֶׁהַכֹּל רָאָה
(article, person)	חָפֶץ בּוֹ		שֶׁהַכֹּל
destruction, ruin	כִּלְיוֹן	(fig.) here is the heart	(כָּלֵב) כָּאֵן
great yearning for	כִּלְיוֹן לֵב	(key) of the problem,	הַכָּלֵב קַבּוּר,
something		that is where the shoe	
longing, yearning;	כִּלְיוֹן עֵינַיִם	pinches, (lit.) the dog	
impatience		is buried here	
crown, wreath,	כָּלִיל	to end, to be finished,	כָּלָה
garland		to perish; to yearn	
to hold, contain; to en-	כָּלֵל	to finish, to complete;	כָּלָה
dure, to bear. The verb	(לְכַלֵּל)	to destroy, to	(לְכַלּוֹת)
in these cases is usually		annihilate	
used in negation: to		from beginning	הֵחֵל וְכָלָה
be unable to bear; to		to end	
feed, sustain, support		end, destruction	כָּלוּי
to put one's words in	כָּלֵל	something, anything;	כָּלֹם
order, to marshal	דִּבְרָיו	nothing (after words	
one's words		as לֹא אֵין (preceding	

tine of persons from a particular country)		to the extent of lying	כְּרִי שְׁכִיבָה
to direct; to fix, to adjust, to regulate; to intend	כֹּן (כוך) כֹּן	about	לְכִדִּי
		beyond what is required, more than	מִכְדִּי
to prepare oneself, to make oneself (get) ready; to be founded, to be established	הִתְכַּוֵּן	in vain	(כְּרִי) בְּכִדִּי
		so, thus; now; here	כֹּה
		May it be so next year!	כֹּה לְחַיִּי!
		Congratulations!	
"May it be built and well-founded" added when a Jew mentions the name of Jerusalem	תִּבְנֶה וְתִכְוֶן	thus, in this fashion	בְּכֹה
		one says this and one says that	זֶה בְּכֹה וְזֶה בְּכֹה
		anyhow, at any rate	בִּין כֹּה נֶכֶה
a people being established	עַם מִתְכַּוֵּן	(Aramaic) similarly	כְּהַאי גֻּנָא
		properly, as it should be	כְּהֵן
attention, intention, devotion, concentration; tendency, purpose; meaning	כְּנָה	to be darkened, to be dim; to be weak; to spit, expectorate	כְּהָה (לְכַהוֹת)
capital of pillar, crust	כּוֹתֶרֶת	to admonish, to reprove	כְּהָה (לְכַהוֹת)
to be strong, be of undiminished vigor	כֹּחַ (כֹּחַ) כֹּחַ	like them	כְּהֵנָּה
potentially, potential	בְּמַתְנִי	so much more; more and more	כְּהֵנָּה וְכְּהֵנָּה
potentially but not actually	בְּכֹחַ וְלֹא בְּפֹעַל	alcove, niche, small and narrow corner; crypt, pit, sepulcher	כּוֹךְ
thin, lean, meagre	כָּחַשׁ	group, community	כּוֹלֵל
bluishness	כְּחֻלִּית	(especially Jewish community in Pales-	

— כ —

sieve	כְּבִירָה	His Honour	כ'; כְּבוֹד
to be riddled (with bullets), to be pum- ped full of holes; (lit.) his body was like a sieve	וְנִשְׁעָה כְּכִבְרָה	to honour; to sweep the floor, to clean refreshment; treat; honouring, respect he himself,	כְּבוֹד (לְכַבֵּד) כְּבוֹד (כְּבִיד)
plot of land; an old measure of distance a small plot of land	כְּבִירָה (זֶבֶרֶת) אָרְץ כְּבִירָת	in person hair net subjugated, conquered;	כְּכַבְּדוֹ וּבְעֶצְמוֹ כְּבוֹל כְּבוּשׁ
to hide; to conquer, to occupy; to suppress, subdue; to press, to preserve, pickle	כָּבַשׁ	compressed; hidden, restrained restraint of one's anger, self-control	(כְּבוּשׁ) כְּבוּשׁ הַכְּעֵס
to restrain one's desires	כָּבַשׁ יִצְרוֹ	admonition, reproof secret, mystery	דְּבַר כְּבוּשִׁין כְּבוּשִׁין
to master one's anger	כָּבַשׁ כְּעֵסוֹ	the mysteries of the world	כְּבוּשֵׁנוֹ שֶׁל עוֹלָם
to hide one's face in shame, to lower one's head in shame	כָּבַשׁ פָּנָיו כָּבַשׁ פָּנָיו בְּקִרְקַע	extinction, quenching as it were, as though it was possible to say so,	כְּבִיָּה כְּבִיכּוֹל
(adj.) fit, suitable, worthy; (adv.) worth- while, desirable	כָּרָא	so to speak to be washed, cleaned	(כְּבֵס) הַכְּבֵס כָּבַר
well, properly, as it should be	כְּדָבָר	then, finally long ago	כָּבַר מְכַבֵּר, זֶה מְכַבֵּר
in order that, to the extent of, according to the measure of, about	כְּדִי	in bygone days, long ago; in the long run	בְּשִׁכְבָּר הַיָּמִינָה

offspring, the fruit (issue) of one's loins		to become dear to stop visiting some- one, to keep away (lit.: to make one's legs scarce from his house)	(להוקיר) הוקיר רגליו מבית פלוני
stern, afterpart, hind- part, rear, depth abaft stern (of ship)	ירכה (ירכתים) ירפתי קפינה		
skull cap	ירמולקא ירמולקי	to be proud in, to be honoured by	התיקרי ב- (להתיקר)
to be quieted, to be clear-minded	(ישב) התישבה עליו דעתו	brightness pleasant light	אור (יקרות) יקרות
being, existence	ישות	clear and shiny	שקופת יקרות
wilderness, desolation; (lit.) the desert around the Dead Sea	שימון ירד	to embitter someone's life, to torment	(ירד) ירד לחיי פלוני
deliverance, salvation	ישע	to fathom the mea- ning (thoughts) of	ירד לסוף דעתו
to advance in a straight line; to straighten	(ישר) הישר (להישר)	to be spoiled, defective; to go down, to go astray; to cause to fly, to raise	ירט ירד היו...
excessive, superfluous; great, advantageous	יתר	they disrupted his way	יורטים את דרכו
Jethro, Moses' father in law and priest of Midian	יתרו	shooting, shot thigh, hip, loin	יריה ירך
Jethro's names (According to the legend Jethro had seven names); (fig.) too many names	שמות יתרו	descendants,	יוצאי ירכו

to be born, to see the light of day	יָצָא לְאֵוִיר הָעוֹלָם	first step in the development of locust; a very young locust	יָלַק
to go out of one's mind, become crazy (insane)	יָצָא מִדַּעְתּוֹ	to suck; to absorb (obs.) smokes, sucks a cigarette	יָנַק (לִינוֹק) יוֹנַק פִּפְרִירוֹסָה
to drive one out of his wits	הוֹצִיא אֶת פְּלוּגֵי מַדְעָתוֹ (לְהוֹצִיא)	to add fuel to the fire, to pour oil on the blaze; (fig.) to complicate matters, to increase annoyance	(יִסַּר) הוֹסִיף שָׁמֶן לַמִּדּוּרָה
to execute, to put to death	הוֹצִיא לְהָרֵג (לְהוֹרֵג)	to be established, founded; to take counsel, to consult together	(יִסַּד) נוֹסַד (לְהוֹסֵד)
to execute, to carry out	הוֹצִיא אֶל הַפֶּעַל	may the Lord found it well; (blessing on mentioning a place-name)	יֵעָא (יְכוּנָה) עֲלֵיוֹן אָמֵן
name of benediction over bread; (col.) piece of bread	"הַמוֹצִיא"	to be assigned, to be appointed	(יַעַד) נוֹעַד (לְהוֹעֵד)
creature, being; (poet.) limb, organ of a human body	צִאָּה וּרְאִיָּה רֵאָה צִאָּה וּרְאָה יָצִיר	name of one of the prayers of the Day of Atonement	יֵעֲלֶה יַעֲלוֹת
to light, set on fire, ignite	הִצִּית (יִצִּית) (לְהִצִּית)	because (on account) of, for the reason that	יַעַן (יַעַן אֲשֶׁר) יַעַן פִּי-
to burn, glow	יָקַד (לִיקַד)	weary, tired	יָעִף
burning, glowing	יָקַד	authorization, power of attorney	יָפִי כֶּחַ
the universe; (substance) living things	יָקוּם	beauty, brilliance, brightness, splendor	יָפֶעָה
to honour, to esteem; (יקר) הוֹקִיר		to fulfill one's duty	(יִצָּא) יָצָא יָדִי חוֹבָה

around the month of		known	ידוע
December, when the		as it is well known	בִּידוּעַ שֶׁ-
days get shorter		that...	
the High Holidays	יָמֵי הַנִּדְאָיִם	"A righteous man	(ידע) "יִדְעָה
(New Year and the		regardeth the life of	צַדִּיק נִפְשׁוֹ
day of Atonement);		his beast" (Proverbs	בְּהֶמְתּוֹ
(lit. days of Owe)		12:10); (fig.) a man	
in the course of time,	לְיָמִים	knows his subordi-	
some time later		nates, or those who live	
Middle Ages	יְמֵי הַבִּינָיִם	with him	
ancient days, olden	יָמוֹת עוֹלָם	to be informed; to	גִּידָע (לְהוֹדִיעַ)
times		become known, to	
from time	מִיָּמֹת עוֹלָם	be made famous	
immemorial		to make oneself	הִתְוֹדַע
	יֹמֵי דְפִגְדָּא	known, to reveal	(לְהִתְוֹדַע)
	ראה פְּנִיָּה	oneself; to make	
daytime; daily	יוֹמָם	aquaintance of	
burning, glowing	יֹקֵד	to give	יָהֵב
hope, expectation	יְחֹל	urging word: let us...	הִקְבָּה...
relation, treatment,	יְחוּס	ram; ram's horn, shofar;	יֹבֵל
connection; lineage,		jubilee year (in	
family tree		Bible); period of fifty	
genealogy, descent	יְחַשׁ - יָחַס	years; a year marking	
(honour)		lapses of a certain	
relation, connection;	יְחַשׁ, יָחַס	period (celebration of	
noble, lineage		certain anniversaries)	
brandy, spirits, strong	יַיִן שָׁרָף	shofar, ram's horn	קֶרֶן יֹבֵל
alcoholic drink	(יַיִן שְׂרוּף)	very seldom, once in	פַּעַם בְּיֹבֵל
wailing, sobbing, cry;	יִלְלָה, יִלְלָה	a blue moon	
howling		the shortest Friday;	יום (יום)
howling wilderness	יִלְלָה יְשִׁימוֹן	falls in the winter	הַשָּׁשִׁי הַקָּצֵר

noise, rattle	(לְטַטֵּט)	bleary-eyed	טְרוּט, עֵינִים
to mix, shuffle	טָרַף (לְטָרֵף)		טְרוּטוֹת
to move (shake) his hands nervously	טָרַף בִּידָיו	madness	טְרוּף
prey; (fig.) food	טָרֶף	confusion, distraction	טְרוּף הִדְעָת
leaf	טָרֶף, טָרֶף	mixed, confused,	טְרוּף
parlour, reception room, drawing room	טָרָקֶלִין	beaten; torn to pieces (by a wild animal)	
	טַש ראה טוֹש	scrambled egg	בִּיצָה טְרוּפָה
	טָשׁוּלֵנֵט	time of emergency,	שְׁעָה טְרוּפָה
Sabbath food of the Jewish communities in Eastern Europe (cholent) It is some kind of a meat stew	(חֲמִין) "חֲמִין"	troubled days	יָמִים טְרוּפִים
		to take trouble, to take pains	טָרַח (לְטָרַח)
		trouble, burden	טָרַח
		to hum (motor), make	טָרִיט

— י —

toil of one's hands	יָגִיעַ כַּפַּיִם	to despair, to be	(יאש) הִתְיָאֵשׁ
in plenty, lavishly,	(יד) "כֶּיֶד"	despondent	(לְהִתְיָאֵשׁ)
abundantly (lit.	הַמְלָךְ	to give up hope, to	הִתְיָאֵשׁ מִן
according to the		lose faith in	
king's capacity)		howling, wailing	יִבְכָּה
to the condition of;	לִידֵי	a part of the prayer and	"יְבָרְכֶה"
to, unto		blessing of the	
to succeed, manage	עָלָה (עָלָה)	"Kohanim"	
	בִּידוֹ	grief, agony, sorrow	יָגוֹן
to have advantage	יָדוֹ עַל	cup of lamentations,	כּוֹס הַיָּגוֹן
over, to have the	הַעֲלִיזָה	cup of sorrow	כּוֹס הַיָּגוֹן
upper hand, come		toil, effort, fruit of	יָגִיעַ
out on top		one's labor	

a flavor that improves the taste of food, good taste; (fig.) a pleasant feeling; sound (good) reasoning	טַעַם לְשׁוֹכַח (לְשׁוֹכַח)	promenade, esplanade, board walk	טֵילָה
to strike, knock, clap; (לְטַפֵּחַ)	טַפַּח (לְטַפֵּחַ)	to hold council, to seek advice, to sit in council	טַבְּסָה עֲצָה (לְטַבֵּס)
to moisten, dampen	טַפַּח	a part of the "Shmone Esre" prayer	טַל וּמְטָר
to moisten, dampen	הִטְפִּיתִי	patch	טֵלֵאִי
span, hand-breadth	טַפַּח	dewy, full of dew, bedewed	טָלוּל
to cover up more then one reveals	מְגַלֵּה טַפַּח וּמְכַסֶּה	to dew, bedew; to wet, moisten	(טָלָה) הִטְלִיל (לְהִטְלִיל)
rug, carpet, wallpaper	טַפִּיט	hoof	טֶלֶף
to join, cling to, attach oneself to	טַפַּל (טַפַּל) נִתְּפַל (לְהִתְפַּל)	impurity, uncleanness, defilement; (fig.) sin	טַמְאָה
additional, subordinate, of secondary importance; tasteless, unsalted	טַפַּל	principal cause of defilement, source of evil; sinner	אֵב הַטְּמָאָה
superstition	אֱמוּנָה טַפְלָה	secondary cause of defilement	וְלֹד טַמְאָה
copy (of a book); blank, form; mold, model; typical example; formula	טַפְּסָה	government treasury; (fig.) loos, destruction	טֶמֶן
to bother, annoy; to push; to drive away, expel, banish	טָרַד (לְטָרֵד)	to be lost, go to the dogs, to go down	הָלַךְ (יָרַד) לְטֶמֶן (יָצָא)
to be mixed up, to be confused; to be busy; to be banish- ed, driven away	נִטְרָד (לְהִטְרָד)	secret, hidden, latent, intimate	טָמִיר
		to set a trap for someone, to ensnare	טָמֵן (טָמֵן) פֶּחַ לְפָלּוּגִי
		full, charged with; burdened, loaded; requiring, needing	טָעֵן

to seal	חָתַם (לְחַתֵּם)	to be concerned about	חָשַׁשׁ ל־
to marry; to become	חָתָן (חֲתָן)	to feel pain	חָשַׁשׁ ב־
related by marriage	עֵם, ב־ (לְהַחֲתִין)	to be anxious, fear, worry	חָשׁ (חָשַׁשׁ) חָשׁ
title given to person	חֲתָן	swaddling bands,	חֲתוּל
called to the reading	בְּרֵאשִׁית	diaper; bandage	
of the Law for the		closed; sealed; signed	חֲתוּם
portion of Genesis on		to be cut; (col.) to be	חֲתָךְ (חֲתָךְ)
the Feast of the		scratched; to be de-	(לְהַחֲתִיד)
Rejoicing of the Law		cided; to be articula-	
to undermine; to row	חָתַר	ted; to be intersected	
across; to act to the	(לְחַתֵּר)	(fig.) to be deprived	נִחְתָּךְ
detriment of someone's		of his high rank and	מִגְדָּלָתוֹ
interest; (fig.) to en-		importance (to lose	
deavor, to achieve		his high rank)	
something or reach		swaddling bands,	חֲתָלָה
something.		wrapping	

— ט —

to fry	טָגַן (לְטַגֵּן)	center; navel	טָבוּר
to clean, to purify	טָהַר (לְטַהֵר)	slaughter, killing,	טָבָחָה
tasteless or valueless	טוֹפֵל, טָפֵל	massacre; cattle led	
thoughts		to slaughter	
to fly, to come down	טָשׁ (טוֹשׁ)	immersion, dipping;	טָבִילָה
upon	(לְטוֹשׁ)	bathing	
to become damp	טָחַב (טָחַב)	like one who has just	כֹּזֵה שֶׁעָלָה
humid, damp	טָחוּב	came out of the	מִטָּבִילָה
(Arabic) kite	טִיָּאָרָה, טִיָּרָה	water	
plaster	טִיחַ	second nature, habit	טָבַע שְׁנִי

to be anxious, fear	חַשׁ (חָשַׁשׁ)	illegible (indecipherable) writing	הַחֲרָטָמִים
silence, stillness	חֲשָׁאִי		
secretly	בְּחֲשָׁאִי	scythe; crescent	חַרְמֶשׁ
to appreciate, to	חָשַׁב	of moon	
esteem, respect		clay; potsherd	חֶרֶס, חֶרֶשׁ
to think of	חָשַׁב בִּי	valueless thing (lit.	בְּחֶרֶס
they did not	לֹא חָשְׁבוּהוּ	like a broken	הַנִּשְׁבֵּר
appreciate him		potsherd)	
to suspect	חָשַׁד (לְחָשֵׁד)	kernel; grape-pip	חֶרֶצֶן
to be quiet, to hold	חֶשֶׁה (חָשָׂה)	to scratch, squeak,	חֶרֶק (לְחָרֵק)
one's peace; to silence	לְחֶשֶׁת	grind, gnash	
saved, laid (put) by;	חָשַׁד	to gnash one's teeth	חֶרֶק שָׁנִי
lacking		at, to grind one's	עַל פְּלוֹנִי
childless	חֲשׂוֹן בָּנִים	teeth	
incurable	חֲשׂוֹן מְרִפָּא	to be not, be dry	חֶרֶר (לְחַר)
cessation, intermission	חֲשָׁה	to burn, be very dry	נָחַר, נָחַר
unceasingly, without	בְּלִי חֲשָׁה	my throat is dry	נָחַר גְּרוֹנִי
restraint			נָחַר בִּי רָאָה
to withhold, to keep	חֲשָׁה (לְחָשֵׁה)		חָרָה
back		thin flat cake or bread	חֲרָרָה
he stopped coming	חָשַׁה רַגְלִי	many poor men	עָנִיִּים הַרְבֵּה
	מְבֹאָה	looking for crumbs	מְהַפְּכִים
electricity	חֲשֵׁמַל	of the same loaf	בְּחֲרָרָה אֶתָּה
street car, electric tram,	חֲשֵׁמַלִית	of bread	
trolley car		craftsman	חָרֵשׁ
breast plate (of High	חָשִׁן	blacksmith	חָרֵשׁ בְּרוֹזֶל
Priest) vest, waistcoat		woodworker,	חָרֵשׁ עֵץ
to be fastened together,	חָשַׁק	carpenter	
to be pressed together		mason, builder	חָרֵשׁ אֶבֶן
to fear, to be	חָשַׁשׁ (לְחָשֵׁשׁ)	thicket, grove	חָרֵשׁ
apprehensive			חָשׁ רָאָה חוֹשׁ

written, to be inscribed; to be legislated		מלא חפנים	by handful; (fig.) plenty
investigator, inquirer, philosopher; casuist, one who philosophises too much	חקרן	חפץ	wish, desire, delight; article, thing, object
sword	חרב	חפר (להפיר)	to dig; to spy, search; to be put to shame, to be ashamed
edge of the sword	פי החרב	חצות	midnight prayers in
dryness, drought; dry heat; desolation, destruction	חרב	חפץ חצות	memory of the destruction of the Temple and for the restoration of Israel
dry, dried up; waste, destroyed, ruined	חרב	חצי	half; middle
to be afraid, tremble, be frightened; to be worried about some- thing or someone	חרד (להרד)	בחצי השמים	in the middle of the sky
to tease, to mock, to incense	חרה) נחר בו	חצין (להצין)	to divide, separate, partition
thorn, nettle	חרול	חק (חקים)	law, decree, rule; portion, share, task
abuse, curse, blasphemy	חרוף	חק ולא יעבר	a fixed and irrevocable law
great devotion, great risk (to one's life) exposing oneself to danger	חרוף נפש	השלים את חקו	to fulfill one's task or share; complete one's task
a thin flat cake or bread	חרורית, חררה	חקקה (חקקה)	to investigate
magician (in ancient Egypt or Babylonia); Egyptian sage	חרטום	על (להתחקות)	
hieroglyphics; (col.)	כתב	התחקקה על שרשי הדבר	to investigate some- thing thoroughly
		חקק) וחקק	to be engraved; to be carved in stone; to be

because of, for the reason that	מִחְמַת (חֲמַת)	to become fermented, to become leavened,	הִתְחַמַּץ
splendor, beauty	חֵן יְקָרוֹת	to become sour;	
joyous, festivity	חֲנֻכָּה, חֲנֻגָּה (ראה הֶלֶלֶא)	(fig.) to deteriorate, to become spoilt	
to favor, pity; to grant amnesty; to bestow, grant, endow	חֵן (לְחֵן)	to be sorrow-stricken, to be bitterly moved	לְבוֹ הִתְחַמַּץ
graceful	חֲנִי	someone who deserted	פְּלוּנִי
on no account! God forbid!	חַס וְשָׁלוֹם!	the Jewish faith and way of life	הִתְחַמַּץ
refuge, protection, patronage	חֲסוּת	leavened (bread); any bread or vessel not kosher for Pessah-	חֻמָּץ
(obsolete) umbrella	חֲסוּת-גֶּשֶׁם	"Hametz"	
kind of locust; second step in the development of locust	חֲסִיל	removed of leavened (bread) (on the eve of Pessah)	בְּעוֹר חֻמָּץ
to lack, to want; to decrease, to diminish; to be absent	חָסַר	fictitious sale of "Ha-metz" to a gentile on the eve of Pessah (and therefore it can be bought back and used after Pessah)	מְכִירַת חֻמָּץ
helpless, powerless	חָסַר אוֹנִיָּה		
drawback, defect	חֲסָרוֹן		
to be covered	חֲפָה (חֶפֶה)		
to be in a hurry, to hasten; to cause to hurry, to urge	חָפַז	to drive an ass, to drive an animal	חָמַר (לְחָמַר)
to wag its tail	חָפַז זָנְבוֹ	donkey or horse	חֲמֹר
quickly (hastily)	(בְּחֵפֶז)	driver, coachman	
haste, hurry	חֲפִזּוֹן	loam, clay; asphalt, bitumen	חֲמָר
palm, hollow of hand; handful	חֶפֶן (חֲפָנִים)	a flute made out of clay	חֲלִיל שֶׁל חֲמָר

flattery, hypocrisy	שִׁפְתֵי חֲלָקוֹת	distribution; division;	חֲלֹק
Kham, one of Noh's	חָם	difference of opinion	
sons; (col.) a rude		to penetrate, to	חֲלַחַל
and ignorant person		infiltrate; to shake,	(לְחַלְחַל)
who does not follow		cause to tremble	
the laws of the Torah		heaven forfend! far Le	וְזָלִיחָה
to covet, desire, lust	חָמַד (לְחָמַד)	it! don't!	
for		in turn, by turns	חֲלִיפּוֹת
curve, bend	חֲמוּק	cholera	חֲלִי-רָע
lizard	חָמָט	poor, unfortunate,	חֲלָכָה, חֲלָכָה
warm drink (esp. tea);	חֲמִין	wretched person	
Sabbath meal kept		to be profaned, to be	חָלַל
warm from Friday		desecrated	
violence, wrong	חָמָס	to begin, to commence	חָלַל (חֲלִל)
oppression			(לְחָלַל)
you are to blame!;	חָמָסִי עָלֶיךָ	space, the vault of	חֲלַל הָעוֹלָם,
may you suffer for		heaven	חֲלָלִי דָּעֲלָמָא
the wrong done to		for, instead, in ex-	חֲלָף
me!		change, in return for	
man of violence,	אִישׁ חָמָס	to be extricated, to es-	חֲלָץ (חֲלָץ)
wrongdoer		cape, to be delivered,	(לְחֲחָלָץ)
false witness	עֵד חָמָס	to be pulled out; to be	
to complain about	צָעַק (זָעַק)	ready for, to pioneer	
wrong suffered	חָמָס	part, share; lot fate	חֲלָק
undeserved hatred	שִׂנְאָת חָמָס	to link one's fate	הָיָה חֲלָקוֹ
to become sour, to be	חָמָץ	with, participate	עִם. שָׁם
leavened			חֲלָקוֹ עִם
to become (turn)	הִחְמִיץ	bald (smooth) part	חֲלָקָה
sour; (fig.) to be-		flattery	חֲלָקָה לְשׁוֹן
come heretical; to		flattery, hypocrisy	חֲלָקוֹת,
delay, miss			חֲלָקוֹת

(to go) from strength	מחיל (הלך)	fresh; raw, alive	חי
to strength, from	אל חיל	puzzle, enigma; riddle;	חידה
success to success		proverb	
(to be very		May he live!	(חיה)
successful)			"שיחיה"
well done!	יִישַׁר חֵילְךָ!	to refresh, revive	החייה נפשו
to devote one's energy	נתן חילו		(להחיות)
to, to spend one's	ל-	benediction)	"שֶׁתְּחַיֶּנּוּ"
money on		"Blessed... who has	
to succeed greatly	עשה חיל	kept us alive and	
to have birth pangs,	(חיל) חל	sustained us to reach	
tremble, fear	(לחיל)	this present time".	
partition, wall	חֵץ	It is said at the	
bosom, lap; (fig.)	חיק	beginning of certain	
midst, inside		holidays, and also	
to rub, to scratch; to	חכך (לחך)	over any fruit or	
hesitate		vegetable that was	
to rub oneself, to	התחכך,	not available for a	
scratch oneself	נתחכך	long time. Also said	
	(לחתכך)	over new clothes or	
		a new home.	
reddish	חכלילי	by your life!, upon	חיים) חיך
	חל ראה חיל	your life!	
(intr.) to be soiled,	(חלא)	transient	חיי שעה
rust, to be polluted;	החליא	(ephemeral) life	
(trans.) to cause		power, strength, valour,	חיל
sickness		courage, wealth	
desecration, profanation	חלול	gird on strength (to	אזר חיל
desecration of the	חלול שבת	become strong)	
Sabbath		a man (woman) of	איש (אשת)
secular, profane; lay	חלוני	valour, brave	חיל

to regret, to repent	חָזַר (חזר)	drama, play, vision,	חֲזִיוֹן
	בְּתִשְׁבָּה	revelation; phenomenon	
to be repeated again	חָזַר חֲלִילָה	(poet.) theatrical	בְּמַת חֲזִיוֹן
and again, to recur		stage	
to go begging	חָזַר (לְחָזַר)	to hold, seize; to	חֹזֵק (חזק) הַחֲזִיק
	עַל הַפְּתָחִים	strengthen	(לְהַחֲזִיק)
to go round and	חָזַר	to encourage someone,	הַחֲזִיק
round; to woo, to		to follow (assist)	אַחֲרָיו
court, † take a lot		someone	
of trouble over a			
thing		to be grateful to	הַחֲזִיק לוֹ
to return, turn back;	הִחְזִיר	someone; to be	טוֹבָה
to go round and		obliged to someone	
round; to reflect		to help, to	הַחֲזִיק עַל
(light)		participate	יָדוֹ
return; repentance;	חֲזָרָה	to be considered, to	הַחֲזִיק, הַחֲזִיק
remedy, improvement		be regarded	(ל-)
horseradish	חֲזָרָה	holding, occupying;	חֲזָקָה
nose ring, ring, hook	חָח	right of pre-emption,	
to act like a spoiled	(חטא)	right of possession,	
child, to lean on, to	הַחֲחָא	established claim; sup-	
yearn; to apologize	הַחֲחָא	position, accepted	
	(לְהַחֲחָא)	opinion	
sinner, transgressor	חָטָא	having the right for	חֲזָקָה
hastily, quickly, in a	חֲטוּפוֹת	serving as the town	הַרְבֵּנוֹת
hurry		rabbi	
to scratch; to pick holes	חָטַט	it may be supposed	חֲזָקָה עַל
in; (fig.) to delve into	(לְחָטַט)	that... one can be	פְּלוּגֵי שֶׁ-
minute details		sure that he...	
hastily, quickly, in a	(חטיפין)	in the state of,	בְּחֲזָקָה
hurry	בְּחֲטִיפִין	considered as	

to be driven into	הִתְחַדֵּק	to struggle, move con-	(חבט)
religious elementary	"חֲדָר"	vulsively; to exert one-	הִתְחַבֵּט
school		self, to try hard; to	(לְהִתְחַבֵּט)
duty	חֻבָּה	prostrate oneself (in	
to do one's duty, fulfill	יֵצֵא יָדָיו	prayer)	
one's obligation	חֻבָּתוֹ	rope, cord; region,	חֶבֶל
to deem it one's duty	רָאָה חֻבָּה	district; portion, lot	
	לְעֵצְמוֹ	slumber, bonds of	חֶבְלֵי תְנוּמָה
Yeshiva student, diligent	חֹבֵשׁ בֵּית-	sleep	
student of Jewish Law	הַמִּדְרָשׁ	to take part in	לָקַח חֶבֶל בְּ-
to state, make known,	חָהָה, חָהָה	pain, pang	חֶבֶל
pronounce (one's	דַּעְתּוֹ (לְחִוּוֹת)	pre-Messianic tribu-	חֶבְלֵי מָשִׁיחַ
opinion)		lations (which would	
to show, show with a	חֲוָה (חֲוָה)	affect the world be-	
gesture	(לְהַחְוֹת)	fore the advent of	
opinion	חֲוָה (חֲוָה) דַּעַת	the Messiah)	
lease, contract,	חֻוָּה	burial society	חֶבְרָה קְדִישָׁא
agreement		(col.) a group of	"חֶבְרָה"
large	חֻמָּה (חֻמָּה) בֵּית-	associated people	
	חֻמָּה	(Arabic) Haj-one who	חָג
apart from	חוּץ, חוּץ מִן	has made the	
law, statute; custom;	חֻק	pilgrimage to Mecca;	
portion		pilgrimage	
seal, stamp, signet ring;	חֻתֶּם	ravine, cleft	חָגוֹ
(fig.) mark impression		sharpness, edge, point	חֹד
sealing wax	חֶמֶר חֻתֶּם	sarcasm, joke, wit, jest;	חֲדוּד
appearance; vision,	חֲזוֹת	sharpness, acuteness;	
prophecy, revelation		sharpening	
his appearance	חֲזוֹתוֹ מוֹכִיחָה	to stop, cease	חָדַל (לְחָדַל)
discloses, or gives	עָלָיו	thorn, thorn bush	חֲדָק
evidence		to stick in	(חֲדָק)

idolatry	עֲבֹדָה זָרָה	to be shocked; to shake,	זַעֲזָעוּ (זעזע)
loathing, nausea	זָרָא	to tremble	הִזְדַּעְזַע
to scatter, disperse; to	זָרָה, זָרָה		(לְהִזְדַּעְזַע)
throw away	(לְזָרוֹת, לְזָרוֹת)	little, tiny, miniature	זָעִיר
		anger, rage, wrath;	זַעַף
to pour salt on	זָרָה מֶלַח עַל	(fig.) tempest, stormy	
wounds, (fig.) to	פָּצְעוּ	rain, raging wind	
add insult to		erect, upright; perpen-	זָקוּף
injury, to annoy		dicular (geom.)	
(fig.) full of anger	(עֵינַיִם) מְזֻרָּת	to age prematurely	זָקְנָה קִפְצָה
	זַעַם		עָלְיוֹ
arm; (fig.) strength,	זָרִיעַ	elders or patriarchs of	זָקֵנִים (זָקֵנֵי
power, force		the community	יִשְׂרָאֵל)
man of violence,	אִישׁ זָרוֹעַ	to peap, to be thrown	זָקַר (זָקַר)
bully		stranger, alien	זָר
by force, with a	בְּזָרוֹעַ	idol, strange god	אֵל זָר
strong hand		(fig.) strange fervour,	אֵשׁ זָרָה
to urge	זָרוּ (לְזָרוּ)	strange enthusiasm;	
stream, flow	זָרַק	strange fire (not	
		from altar),	
		idolatrous fire	

— ח —

angels, according to		bosom	חֹב
popular belief		in himself, within	בְּחֻבוֹ
(Aramaic) burial	חֲבוּרָתָא	himself (inside)	
society	קְדִישָׁתָא	"Habad"-Hassidic sect	חַבָּד
	(חֲבֵרָה	beating	חֲבוּט
	קְדִישָׁא)	tortures after death,	חֲבוּט חֲקָבִי
blow, beating	חֲבִיטָה	administered by evil	

a Jew	זֵיד	poor quality soil; a	זְבוּרִית
bristle	זֵיף	thing of poor quality	
olive	זֵית	gold	זָהָב
a bit, the size of an	כְּזֵית	fine gold, gold of	זָהָב פְּרָוִיִּם
olive, as big as an		Parvayim	
olive (as an example		goldsmith	זָהָבִי
of a minimal size)		glow	זֶהָרֹר
to be found worthy; to	זָכָה (לְזָכוֹת)	glow of the setting	זֶהָרֹרִי חֶמָּה
succeed, win; to win		sun	
a lawsuit, to be		reddish, glowing	זֶהָרֹרִי
declared innocent		that; which, who	זֶה
to cause someone to	זָכָה (לְזָכוֹת)	bell, gong; the sound	זֶג
gain		bow (of a bell)	
ancestral (paternal)	זְכוֹת אָבוֹת	wife, female, mate	זוּגָה
merits, hereditary title		to be proud, to be	זוּגָה (זוּח) זָחָה עָלָיו
"forget-me-not"	זִכְרִינִי	haughty	זֶעֱתוֹ
(plant)	(זִכְרִיָּה)	bottom; ebb, low tide	זוֹט
(Aramaic) sparsely-	זִלְזָקָן	bottom of the sea, sea	זוֹטוֹ שֶׁל יָם
bearded (person)		bed; ebb, low tide	
slender branch,	זִלְזָל	corner; angle (geom.)	זוּיָת
tendril (vine)		forsaken corner	קָדְרוֹן זוּיָת
to be shaken, to quake,	זָלַל (זָלַל)	an overcoat, worn by	זוּפִיצָא
to quiver	(לְהִזָּזֵל)	the Jews in Eastern	זוּפִיצָה
songs; hymns, Sabbath	(זְמִירָה)	Europe	
hymns	זְמִירוֹת		זָחָה עָלָיו
to invite; prepare;	זָמַן		זֶעֱתוֹ רָאָה זוּח
arrange a meeting		pride, conceit,	זְחִיחוֹת
to chance, to meet by	זָדְמָן, הִזְדְּמָן	vainglory	(הִזְדְּעָת, הִלָּב)
chance			

warning	התקדש ראה	התעוה ראה
	קדש	עוה
	התקין ראה תקן	התענת ראה
	התקצף ראה	עות
	קוצף	התעלם ראה
	התדאה	עלם
	(משרש: תדה)	התעמל ראה
	התדיס ראה	עמל
	תרס	התערטל ראה
	התריע ראה	ערטל
	תרע	התפגל ראה
	התקם ראה	פגל
	רקם	התפלטן ראה
	התדה ראה תדה	פלסף
	התדעם ראה	התפלץ ראה
	רעם	פליץ
	התרפט ראה	התפליש ראה
	רפט	פלש
	התרפרף ראה	התפקק ראה
	רפרף	פקק
	התדשל ראה	התפרקד ראה
	רשל	פרקד

— ו —

committee	ועד	certainty	ודאות
executive committee	ועד פועל	(adj.) certain, sure	ודאי
pious Jews zealous to fulfil the precepts	ותיקין	child, infant; young of animal	ולד (ולדות)

96

quietly	(השקט) בְּהִשְׁקָט הִשְׁרָה ראה שרה הִשְׁתוּמָם ראה שָׁמָּה הִשְׁתַּלְשֵׁל ראה שֶׁלֶשֶׁל הִשְׁתַּרְבֵּב ראה שֶׁרֶבֶב זִשְׁתַּרְךְ ראה שֶׁרֶךְ הִתְאַבֵּךְ ראה אָבַךְ הִתְאַבֵּק בַּעֲפָר ראה אבֵּק הִתְאַוֵּשׁ ראה אִשֵּׁשׁ הִתְאַזֵּר ראה אִזָּר	without a stop, incessantly adventure, perilous feat, hazardous feat achievement, attainment, obtaining; perception, grasp, conception; criticism, comment, objection	בְּלִי הֶרֶף הִרְפָּה ראה רִפָּה הִרְפָּתָה הִרְצָה ראה רִצָּה הִרְקִיב ראה רִקֵּב הִרְשִׁיל אֶת רָאָשׁוֹ ראה רשֵׁל הִרְתִּית ראה רִתַּח הִשְׁגָּה
strengthening oneself	הִתְאַזְרוּת הִתְאַזֵּר ראה אִרָס הִתְבַּדָּה ראה בִּדָה הִתְבּוֹלְלוּת הִתְבַּסֵּם ראה בִּסָם הִתְבַּסֵּס ראה בִּסָס הִתְגַּבֵּר ראה גִּבֵּר		הִשְׁזָר ראה שֹׁזֵר הִשְׁיָא ראה נִשְׂא הִשְׁיִב ראה נִשֵּׁב הִשְׁיִל ראה נִשֵּׁל הִשִּׁים ראה שִׁים הִשִּׁיק ראה שֹׁק "הִשְׁכָּחָה" prayer for the dead, requiem הִשְׁכִּיר ראה שִׁכָר הִשְׁמִים ראה שָׁמָּה

	הַפְּלִיג ראה פלג	
consecrated property;	הַפְּצִיע ראה	
communal hostel for	פצע	
poor and aged	הַפְּקִיר ראה	
cupping	פקד	
	הַפְּקִיר	
	licentiousness, lawless-	
הַקְּדִיר ראה קדש	ness, anarchy;	
הַקְּדִישׁ	unclaimed (ownerless)	
	property	
הַקְּנִיט ראה קנט	prostitute, licentious	בַּת הַפְּקִיר
הַקְּפִיר ראה	woman	
הַקְּפִיד	no-man's land,	אֶדְמַת הַפְּקִיר
הַקְּרִין ראה קרן	ownerless terrain	
הַקְּשָׁה ראה קשה	abandoned child,	יָלֵד הַפְּקִיר
הַרְבִּיץ ראה	child with no	
רביץ	upbringing	
הַרְחַבַת הַרְצַת	to gain something	זָכָה מֵן
high spirits,	without exerting	הַהֶפְקֵר
contentedness	any effort	
	anarchy, lawlessness	הַפְּקִירוֹת
	(irresponsibility)	
here is; is it not that	הַרְחִיב ראה	הַפְּשִׁיל ראה
let us suppose that...	הַרְחִיב	פשל
to climb, strive	הַרְחִיב (לְהַרְס)	הַצְהִיר ראה
upwards, dare	הַרְעִיף ראה	צהר
	רעף	הַצִּית ראה יצת
cessation, stop, pause	הַרְף	הַצְנִיע ראה צנע
twinkle, a moment	הַרְף עֵין	הַצֵּר ראה צרר
in no time, very	כְּהֶרֶץ עֵין	הַקְּדַחַה
quickly, in the	burning, spoiling	הַקְּדַחַת
twinkling of an eye	spoiling the dish	הַתְּבָשִׁיל

99

society manners, behavior	הַלִּיכוֹת הַחַיִּים (הַעוֹלָם)	It shall never be!	הִיָּה לֹא תִהְיֶה!
house management	הַלִּיכוֹת הַבַּיִת	to what extent	עַד (הֵיכֵן)
to walk, to be on the go; to spread	הֵלֵךְ	from him	הֵיכָן הֵימֶנּוּ
to cause, cast upon a person (tediousness etc.)	הֵלֵךְ עַל פְּלוֹנִי	(Aramaic) (adv.) this is, that is, namely	הֵינּוּ
two-legged, biped	מֵהֵלֵךְ עַל שְׁתֵּי רַגְלָיו	it is all the same, it makes no difference, one and the same	הֵינּוּ הֵךְ
mood (in compound words); manner	הֵלֵךְ	that is to say	דְּהֵינּוּ הַיָּשִׁיר רֹאֵה יִשְׂרָאֵל
frame of mind, mood	הֵלֵךְ-נֶפֶשׁ		הַכֶּבֶס רֹאֵה
mood, state of mind	הֵלֵךְ-רוּחַ		כֶּבֶס
wanderer, passer-by	הֵלֵךְ		הַכּוֹז רֹאֵה נֹכַח
law; the legal part of Jewish traditional literature	הַלְכָּה	dowry collected for a poor bride, bridal fund	הַכֶּנֶסֶת פְּלָה
properly	כְּהַלְכָּה	submission, humbleness, subduedness, capitulation	הַכְנָעָה
properly, correctly, as prescribed by law	כְּהַלְכָתוֹ	tho. (m. and f.)	הָלָה
to hit, strike; to beat, smite; to stupefy, stun	הָלַם (לְהַלִּים)	festivity	הַלּוּלָא, הַלּוּלָה
to be noisy, to make a noise, to hum	הָמָה (לְהַמּוֹת)	joyous festivities, festivity and dancing	הַלּוּלָה וְחֻנָּא
name of benediction over bread; (coll.)	הַמּוֹצֵיא	thunderstruck; (fig.)	הָדוּם רַעַם
piece of bread on which the mentioned above benediction is said		shocked, overwhelmed	(רֹאֵה גַם הָלַם)
		that one there	הָלֹז
		going, walking; manners, conduct	הָלִיט רֹאֵה לוֹט
			הַלִּיכָה

	הוֹסִיף ראה יסף	adorning, beautifying;	הִדוּר
	הוֹעֵב ראה עוב	honouring, respect	
expenditure, expense, charge	הוֹצָאָה	fulfilment of a pre-	הִדוּר מְצֻנָּה
		cept in accomplished	
	הוֹצִיאָה ראה יצא	or embellished form	
	הוֹקִיד ראה יקר	simple, ordinary, lay	הִדְיוּט
teaching, tuition, instruction; command, order; meaning, significance	הוֹרָאָה	(secular); ignorant person, idiot, unskilled, incompetent	
	הוֹדֵעוּעַ ראה זעזע	the fool always likes to make himself conspicuous, "fools rush	הִדְיוּט קוֹפֵץ בָּרָאשׁ
	הוֹיֵל ראה נול	in where angels fear to tread"	
memorial prayer for the dead	הוֹפְּרַת נְשָׁמוֹת		
damage, loss	הֶזַק		הִדִּיתָ ראה דוח
	הִתְנוּהָ ראה חוה	since	הִדִּיד ראה נדר
	הִתְנוּקָה ראה חוק	suitable, fair	הוֹאִיל נְ
	הִתְלַח ראה חלל		הוֹגֵן
	הִתְמִיץ ראה חמץ	trouble, distruction,	הוֹנֵף ראה גוף
	הִטָּה ראה נטה	mischief; evil, device	הוֹה
	הִיאָנָה ראה האנין	unfortunately	לְהוֹנֵתִי
Haidamacks; Russian brigand bands of the 18th century	הִידִמְקִים	hence, from this you may infer, you must say then	הוֹה (הוֹה) הוֹה אוֹמֵר
to be successful, to reach a high social position	הִיָּה (היה) לְאִישׁ	existence, being things as they are	הוֹיָה דְּבָרִים כְּהוֹיָתָם
the present form (fem. sing.) of the verb "to be"	הוֹיָה (היה) הוֹה	with all his might customs, manners noisy	בְּכָל הוֹיָתוֹ הוֹיָת הוֹיָת הוֹמָה

deteriorate	נִדְרָדֵר	novice	דִּרְדָּקָא
good manners	דֶּרֶךְ (דֶּרֶךְ)	childish	דִּרְדָּקִי
	אַרְץ		דִּרְדָּקָאִי
(fig.) the right way,	דֶּרֶךְ הַיָּשָׁר	(little) young	דִּרְדָּקִי
upright conduct; the		children who begin	
straight path, the		to study reading	
direct way		to roll (transitive), to	דִּרְדָּר
indirectly, roundabout	דֶּרֶךְ עִקְלָתוֹן	roll away and	
dragon	דֶּרְקוֹן	disperse	
sermon, interpretation	דִּרְשָׁה	to roll (intransitive),	הִתְדִרְדָּר
lapel, flap	דֵּשׁ	roll down,	הִדְרָדָר

— ה —

nothingness; vapor,			הָאֵהִיל רָאָה
breath; in vain			אָהֵל
	הַבְּרִיחַ רָאָה	how? in what manner?	הָאֵיךְ, הֵיכַח
	בִּרְחַ	(Aramaic) what is	הָאֵי מַאי
sound; sigh, moan	הֶגָּה	this?	
deep meditation; origi-	הֶגֶיג	exaggeration; vanity,	הֶבְאִי
nal idea, thought		meaningless talk	
	הֶגֶיג רָאָה גִּיחַ	“havdalah”-benediction	הַבְּדִלָּה
	הֶגֶיס רָאָה גִּס	over wine at the con-	
	הֶגֶיעַ רָאָה גִּעַ	clusion of Sabbaths	
	הֶגֶעַ עֲצָמָה	and festivals	
	רָאָה גִּעַ	to flash, glitter; to	הֶבֶהב
	הֶדְאִיב רָאָה	flicker, scintillate	(לְהֶבֶהב)
	דָּאב	flickering	וְהֶבֶהב
to echo, to resound	הֶדֶד (לְהֶדֶד)	vanity, emptiness,	הֶבֶל

sceptic or atheistic views	חפְּשִׁיּוֹת	the sources of his income were exhausted	דָּלְלוּ מַעֲיָנָיו
irreligious Jew, one who does not observe Jewish customs and laws	בַּעַל דְּעוֹת חפְּשִׁיּוֹת	blood	דָּם
to flicker, be near extinction, fade, die out	דָּעַךְ (לְדַעֵךְ)	blood pressure	לַחַץ הַדָּם
in my humble opinion; if I may suggest	דַּעַת (לְדַעַת) לִפִּי עֲנִיּוֹת דַּעַתִּי	to flicker, emit light; to rave, daze, be bewildered	דָּמָדָם
fault, blemish	דֹּפִי	to be like, resemble; to imagine	דָּמָה (לְדָמוֹת)
to find fault with	מָצָא דֹּפִי ב־	it appears to me	דּוֹמָה אֵנִי
to defile, tarnish reputation	הִטִּיל (נִתַּן) בּוֹ דֹּפִי	to appear like, resemble	נִדְּמָה (לְהִדְמוֹת)
faultiness	נִקְרַי מִדֹּפִי	to appear (seem), be understood; be like; be imagined, fictitious	דָּמָה
very thin gauze, veil, curtain	דֵּק	it appears (seems) to me that, I believe	כְּמִדְּמָה לִי, כְּמִדְּמָה אֲנִי
precision, exactness	דִּקְדּוּק	silence, rest, quiet	דָּמִי
down to the smallest detail	לְכָל פְּרִטְיוֹ וְדִקְדּוּקָיו	in the still of the night	בְּדָמִי הַלָּיל
to be precise, meticulous, strict, pedantic; to deal with grammar; crush, pound into small pieces	דִּקְדָּק (לְדִקְדָּק)	in the middle of life, in the midst of his days	בְּדָמִי יָמָיו
spur; goad	דִּרְבּוֹן	silence	דְּמָמָה
(fig.) pungent, stinging (as spurs or nails)	כְּדִרְבּוֹנוֹת	(Aramaic) this, the one in question	דֵּן רֵאָה דֵּין דֵּן
sofa, couch, divan	דִּרְגֵּשׁ	this young man	הַבָּחוּר דֵּן
pupil, beginner, child,	דִּרְדָּק	free views; (fig.)	(דַּעַת) דְּעוֹת

for generations, forever; (דור) לדורות; for ever	דָּוָה	faded, pale, faint in colour
falling, about to give way, shaky; postponed repelled	דָּחַי	fishing boat; small boat
hard up; pressed, compressed; scarce	דָּחַק	to be sick, be in sorrow (לְדוּחַת) sad, sick, dolorous דָּוִי
to push, to thrust aside; to urge, press, oppress to push oneself thro- ugh, thrust oneself	דָּחַק דָּחַק הִדְחִיק הִתְדַּחֵק	to rinse, flush, wash out (רוח) הִדִּיחַ (לְהַדִּיחַ) one who anticipates the coming of the Messiah, דוֹחֵק גָּזַץ one who forces the issue
sufficient, sufficiently	דִּי	the grave, Hades דוּמָה
as much as (ראה כְּדִי)	כְּדִי	(in Rabbinic legend) מְלַאֲךְ דוּמָה
storey, floor דְּיוּטָה, דְּיוּטָה	דְּיוּטָה	the angel set over the dead
portrait, image דְּיוֹקָן	דְּיוֹקָן	like, similar to; it דוּמָה
his image דְּמוּת דְּיוֹקָנוֹ	דְּמוּת דְּיוֹקָנוֹ	would appear, it seems it appears to me; it דוּמָה אֲנִי
amnesty דִּימוּס	דִּימוּס	seems to me דִּימוּס
to resign (from office) יִצָּא בְּדִימוּס	יִצָּא בְּדִימוּס	(adv.) silently, in דִּימוּס
to dispute, argue; (דִּין) דֵּן (לְדִין)	דֵּן (לְדִין)	silence דִּימוּס
judge; rule; punish; (לְדִין)	לְדִין	(דוּן) דֵּן רָאָה
litigate (דִּין) דֵּן	דֵּן	דִּין
a litigation before a Rabbinical Court תוֹרָה	תוֹרָה	דוּר
dinar (coin) דִּינָר	דִּינָר	generation; age, period (of a man's life); era, time
sheepfold, sheep pen דִּיר	דִּיר	the generation of the דוּר הַפְּלִגָּה
woodshed דִּיר עֲצִים	דִּיר עֲצִים	Tower of Babel, (lit.: the generation of separation)
foul, polluted דָּלִיחַ	דָּלִיחַ	
to pursue, run after (לְדַלֵּק)	לְדַלֵּק	
to become poor, be low, weak דָּלִל	דָּלִל	

to clean, sweep, remove dirt	גָּרַף / לְגַרְף	dried fig	גְּרוּגֶרֶת
Graf, Count	גָּרַף	(based on a Tal-	גְּרוּגֶרֶת דְּרָבִי
to storm; (fig.) to be very excited	גָּרַשׁ (גִּרְשָׁה) (לְהִגְרִישׁ)	mudic tale) dried fig; (fig.) lean gaunt person	צָדוּק
to materialize (give a concrete form to an abstract idea or feeling); to execute, carry out	גָּשַׁם	cleaned, swept	גְּרוּף
matter, substance	גִּשְׁמִי	coin, piastre, ter. prutot (one "Agora")	גְּרוֹשׁ
material, corporeal	גִּשְׁמִי	bone; body (celestial)	גֶּרֶם
"gittit" (name of a musical instrument in the Bible); guitar	גִּתִּית	strong-boned ass; (fig.) very stupid, an absolute ass	תְּמוֹרֵ גֶרֶם
		(trans.) to lessen, reduce, diminish	גָּרַע (לְגַרֹעַ)

— ד —

body); joining, attachment		(Aramaic) of	דָּ
to be possessed by an evil spirit	נִכְנָס בּוֹ	to cause sorrow, pain, to distress someone	דָּאֵב (דָּאֵב) (לְהִדָּאֵב)
figcake, figroll	דְּבוּקָה	sorrow, grief, anxiety	דְּבָבָה
(n.) ability of speech, word, saying	דְּבִלָה	to speak, whisper	דְּבָב
(euphemism) pig, pork	דְּבִי	to speak, whisper; to cause to speak	דְּבָב (דְּבָב) דְּבָב
plague, pest, pestilence	דְּבִי אֲחֵרִי	hated, disliked; hostile	דְּבִיב
honey cookie	דְּבִי	opponent, antagonist	בַּעַל דְּבָב
cornflower	דְּבִשְׁנִית	enemy	
to hop, skip, toddle	דְּבִי	ghost, evil spirit (possessing a person's	דְּבוּק
	דְּדָה (לְדָדוֹת)		

perfect; finished, completed, ripe	גָּמוּר	skull, head	גִּלְגֹּלֶת
sip, quaff	גְּמִיעָה	skin; scab, crust, rind;	גִּר
hidden, secret, latent, concealed	גָּנוּז	wall of vessel; skin of	
shame, disgrace	גְּנוּת	onion	
to slander someone,	דִּבֵּר בְּגִנוּתוֹ	fritters	גִּלְדֵי שָׂמֶן
to speak dishonourably of someone		to reveal, to uncover	גִּלְהַ (לְגִלּוֹת)
to be rude, insolent	גָּסַס (הָגִיס, הָגַס רָעוּתוֹ, לְבוֹ)	if only (he) were	מִי יִגְלֶה עָפָר
		alive to see this!	מֵעֵינַי...
		(lit. who would wipe the dust from the eyes of...)	
he talked in a rude voice, he made his voice rude	הָגִיס אֶת קוֹלוֹ	decorative ball on top of column; small ball; vaulted roof, dome	גִּלְהָ
hand, arm; wing	גָּף	rolling (folding) up,	גִּלּוֹם
alone, by oneself	בְּגִפּוֹ	(fig.) cigarette; cloak, robe	
reed fence, hedge	גִּפְהָ	ice	גִּלִּיד
to caress, embrace, cling, hug; to encircle, surround	גִּפְףָ (לְגִפְףָ)	to be embodied; to pupate	גִּלְמָ (גִּלְמָה) (לְהִתְגַּלֵּם)
stranger, foreigner; proselyte, convert	גֵּר	shapeless matter; amorphous mass; human figure modeled in caly, snow etc.	גִּלְמָ (גִּלְמִים)
glutton, voracious	גִּדְגָן	lonely, deserted, forsaken	גִּלְמוּד
gluttonous	גִּדְגָנִי		
neck, throat; gullet, wind pipe	גִּדְגָרֶת		
larynx, Adam's Apple	פֶּקֶה שֶׁל אֵדֶן	to burst out, break out, erupt	גִּלְעָ (גִּלְעָה) (לְהִתְגַּלֵּעַ)
to excite, irritate, stimulate; to tease, to stir up	גִּדְגָרֶת (לְגִדְרוֹת)	papyrus, bulrushes	גִּלְמָ
		to gulp, to swallow	גִּלְמָ (לְגִלְמָ)

act of true loving	גחש"א	mutual influence	השפעת גומלין
kindness (towards the dead), preparation of the dead	(גמילות חסד של אמת)	colour; tone, hue, nuance	גוון
burial society	מוסד גחש"א	deceiver	גונב דעת
divorce	גט	to be shut, closed	(גוף) הוגף
to break forth, to burst out	(גית) הגיח (להגיח)	the essence of the story	גוף המעשה
the four palatal sounds (letters)	גיכ"ק	body, the very thing; (Talmud) let us return to the essential subject	גופא
use of letters as numerals, numerology	גימטריה	she (it) herself	אותה גופה
gymnasium, secondary school	גימנזיה	to stay, to dwell	(גור) התגורר (להתגורר)
wandering, adventures; reincarnation; rolling, revolving; metamorphosis, transfiguration (transmigration) of soul	גלגול (גלגולים)	fate, fortune, chance, destiny; life, existence; result; lot	גורל
to roll; to bring about	גלגל	verdict, judgment, decree	גזר דין
to cause to happen	גלגל לידו	his fate was decided, judgment was given against him	נחתם גור דינו
to talk with; to enter into conversation with	גלגל עמו בשיחה	evil decree, edict, prohibition, restrictive law; percept or law for which no reason is given; enactment	גזרה
to be exposed to many experiences; to be reincarnated	גלגל (גלגל) עיניו של אדם	an enactment for preventive reasons, so that not...	גזרה שמא (גזרה משום)
orb of the eye, eyeball	גלגל עינו של אדם	laughter; jester	גחכן
		burning coal, ember	גחל, גחל
		glowing coal	גחלת לוהטת

to act in an unwanted manner, to be beside oneself		organized on military lines; group or band of people organized	
body; back	גו	for a certain purpose	
(poet.) limb, part of	יָצוֹר (יָצוּרִי) גו	troops of Jewish	הַגָּדוֹד
the body		volunteers that	הָעֵבְרִי
(Aramaic) inside,	גו	served in the British	
interior		Army during First	
there is something (a	יֵשׁ דְּבָרִים בְּגו	World War	
reason) in it; not in		to enlarge; to grow big,	גִּדֵּל (גִּדְּלִי) הַגָּדִיל
vain was this done		to grow	לְהִגְדִּיל
savior, the Messiah	גּוֹאֵל	to boast, to praise	הִתְגַּדֵּל
the arrival of the	בִּיאת הַגּוֹאֵל	oneself, to aggran-	
Messiah		dize oneself	
a gentile who puts	גּוֹי שֶׁל שַׁבָּת	to abuse, insult, curse;	גִּדְּף
lights on or off in the		to refute attack on, ask	
synagogue or Jewish		a difficult question (in	
houses on the Sabbath,		a Talmudic argumen-	
and does any other		tation)	
work forbidden to Jews		to distinguish oneself; הִתְגַּדֵּר (גִּדֵּר)	
on that day.		to pride oneself	
(originally) burial stone	גּוֹלֵל	to find a way to dis-	מִצָּא מְקוֹם
covering the entrance		tinguish oneself, to	לְהִתְגַּדֵּר בּוֹ
of a burial cave; stone		find an opportunity	
put on the corpse in		to show one's	
the grave		capacity	
the burial service is	נִסְתָּם הַגּוֹלֵל	fence; precaution, pre-	גִּדֵּד
over; (fig.) all is		ventive law	
over and done		to be guilty of an	יֵצֵא מִגִּדְּרוֹ
reciprocity, mutuality	גּוֹמְלִין, גּוֹמְלִים	outburst of passion,	
mutual relationship	יְחָסֵי גּוֹמְלִין		

tannery; tanner	בְּרִי	perfectly, properly	עַל בְּרִי
for, in order to, for the sake of; because	בְּרִיָּה, בְּרִיָּה	nature, creation	בְּרִיָּה, בְּרִיָּה
perfumer, manufacturer, of perfumes	בְּרִית, בְּרִית	circumcision	בְּרִית, בְּרִית
human being, mortal, flesh and blood	מִלָּה		מִלָּה
fleshy	בְּרִית שְׁלוֹם	"Brit Shalom" A	בְּרִית שְׁלוֹם
smile	בְּרִית שְׁלוֹם	Jewish-Israeli association (1925—1930) that	בְּרִית שְׁלוֹם
echo; divine voice; rumor	בְּרִית שְׁלוֹם	tried to deal with the Arab-Israeli problem	בְּרִית שְׁלוֹם
to be cut (into pieces), torn	בְּרִית שְׁלוֹם	and find ways to solve it by peaceful means, accepted by both sides	בְּרִית שְׁלוֹם
	בְּרִית שְׁלוֹם	but, however	בְּרִית שְׁלוֹם

— ג —

to reach the age of 80	גִּבּוֹרִים	greatness, glory, majesty; haughtiness, pride,	גִּבּוֹרִים
eyebrow	גִּבּוֹרִים	arrogance; high tide	גִּבּוֹרִים
a very rich man; master, lord	גִּבּוֹרִים	warden of synagogue	גִּבּוֹרִים
to be bounded in; to be limited to	גִּבּוֹרִים	or charity institution; collector of taxes (or	גִּבּוֹרִים
peak, hummock, rounded summit; hunch, hump	גִּבּוֹרִים	charitable contributions)	גִּבּוֹרִים
to strengthen oneself; to grow in intensity	גִּבּוֹרִים	stubble, wood splinters	גִּבּוֹרִים
male, man; cock, rooster	גִּבּוֹרִים	valour, strength,	גִּבּוֹרִים
regiment, troop; group	גִּבּוֹרִים	courage; might, power	גִּבּוֹרִים
	גִּבּוֹרִים	old age, the age of 80 and over	גִּבּוֹרִים
	גִּבּוֹרִים	(octogenary)	גִּבּוֹרִים

an appearance; to be filled with mud		with God's help!	בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם (יְתִבְרֶךְ)
to be withheld from, to be beyond someone's ability	(בצר) נִבְצָר	coachman, waggoner without any special sig- nificance or im- portance; by chance	בַּעַל עֲגֻלָּה בְּעֶלְמָא
expert, learned	בָּקִי	a mere allusion	אֶסְמִכְתָּא בְּעֶלְמָא
approximately, in a general way	בְּקֶרֶב	slowly, lazily; "in slow motion"	בְּעֶצְלָתִים
(Aramaic) son (Aramaic) of a good family, highborn	בֶּר בֶּר-אֲבָהֶן	to clear, remove (de- stroy, annihilate); to graze, to eat up entirely	בַּעַר (לְבַעַר)
my son	בֶּר בְּטָנִי		
except, without, outside of	בֹּר'	to terrify, frighten	בַּעַת (לְבַעַת)
(Aramaic) deceased, dead person, excluding us, apart from us	בֶּר מֵיָּנָן	to be frightened, to be terrified	בַּעַת (לְבַעַת) (לְהַבַּעַת)
the six days of creation	(בְּרֵאשִׁית) שֵׁשֶׁת יָמִי בְּרֵאשִׁית	to terrify, frighten	הַבַּעִית
			בְּפִמְבִּי רֵאָה פִּמְבִּי
from very old times	מִשֵּׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית		בְּפִרְהָסִיָּה רֵאָה פִּרְהָסִיָּה
(Arabic) explosion!, dynamite	בְּרֹוד'		בְּפִרְוֶשׁ רֵאָה פִּרְוֶשׁ
certain, plain, obvious, evident; clear, bright; selected, choice	בְּרוּר	to sprout, to burst forth, to make an appearance	בִּצְבֹּץ (לְבִצְבֹּץ)
to close with bar, to bolt	(ברח) הִכְרִית (לְהִכְרִית)	sudden appearance, sprouting	בִּצְבוּץ
health, soundness; clearness, truth	בְּרִי	marsh, swamp to drip; to sprout, make	בִּצָּה (לְבִצֹץ)

	(- בְּלִימָה)	name of a valley	
ill founded, hung by	תְּלִי עַל	near Jerusalem);	
a hair; (fig.) ques-	בְּלִימָה	(fig.) the Exile	
tionable, dubious			
not, except, without	בְּלִימָה	in vain	בְּכָדִי (כְּדִי)
in order not...; so	לְבָלִימָה	mourning, weeping	בְּכֹת
that no...! so that		the oak of weeping	אַלֹּן בְּכֹת
not to..., lest		(lamentation)	
bamboo	בַּמְבוּס	at any rate, nonetheless	בְּכִז
I beg your pardon!	בְּמַחֲלָה,		(בְּכָל זֹאת)
	בְּמַחֲלָה	not (preceding a verb	כֹּל
	מִפְּבֹדֹר	in the future form)	
emphatically, forcibly,	בְּמַפְּנִיעַ	not to be seen	בְּכָל יִרְאָה
categorically		anywhere	כָּל יִמְצָא
angel	בֶּן אֱלֹהִים	rags, tatters	בְּלָאוֹת,
child born in old age;	בֶּן זִקְנִים		בְּלָאִים
the youngest son		tuber; potato	בְּלָבוֹס
companion, escort	בֶּן לְוִיָּה	worn out, ragged,	בְּלֹוִי
during; son of	בֶּן	tattered	
in a moment, instant-	בֶּן רֵגַע	closed; full	בְּלוֹם
ly, immediately		great treasure	אוֹצֵר בְּלוֹם
to become drunk	(בָּסָם) הִתְבַּסָּם	stared at him with	(בִּלְט) הִבְלִיט
	(לְהִתְבַּסָּם)	protruding eyes	בּוֹ אֶת עֵינָיו
to strengthen, to	בָּסָם	without, excluding,	בְּלִי
consolidate, to set a		except for; not	
firm foundation		unintentionally, not	בְּלִי מִשִּׁים
to base oneself, to	הִתְבַּסָּם	noticed	
strengthen oneself	נִתְבַּסָּם	without	לְבָלִי
while; after	בְּעוֹד	mixture, medley; mixed	בְּלִיל
before (at) sunrise,	מִבְּעוֹר שָׁחַר	fodder	
while it is still down		nothingness, naught	בְּלִימָה

non-Jews: e.g. church, mosque)		abolish, stop, suspend	
monastery, convent	בֵּית כְּמָרִיּוֹת	idle, idolent person,	בֶּטֶלָן
church	בֵּית כְּנִיסָה	good for nothing,	
meeting house, club	בֵּית מוֹעֵד	idle; unpractical person; poor Jew who	
(fig.) a sanctuary, a substitute for the temple (e. g. the synagogue); a place of learning	בֵּית מִקְדָּשׁ מְעַט (מִקְדָּשׁ מְעַט)	spends his time in Jewish studies and is maintained by public funds	
(obsolete) library	בֵּית מִקְרָא	contrabass, double bass;	בֶּטְנוֹן
inn, tavern, pub	בֵּית מְרוֹחַ	ancient musical instrument	
(obsolete) ancient ornament worn by women; scent box	בֵּית נֶפֶשׁ	cello	בֶּטְנוֹנִית
railway station	בֵּית נְתִיבוֹת	the arrival of the Messiah	(בִּיאָה)
cemetery	בֵּית עוֹלָם	gutter, sewer	בֵּיב
	בֵּית עֲלָמִין	"Bilu". the first Zionist movement founded in Russia in 1882	"בִּילוֹ"
coffeehouse	בֵּית קָהוֹה	"Bilu" members	הַבִּילוּיִים
(obsolete) university, academy	בֵּית שָׁבַת תַּחֲכֻמוֹנִי לְמַדְעִים	in the meantime, meanwhile	(בֵּין) בֵּינִי וּבֵינִי
inside and outside, from within and from without	בֵּית (בֵּית) מִבֵּית וּמִחוּץ	twilight, dusk	בֵּין הָעֶרְבִים
name of tree mentioned in the Bible (singular only)	בָּקָא (בְּכָאִים)	stronghold, citadel (Aramaic) bad	בִּירְנִית
weeping, mourning	בָּקָא	bad nickname	בִּישׁ
vale of weeping, Vale of Tears (originally:	עֵמֶק הַבָּכָא	(obsolete) sleeve	כְּנִי בִישׁ
		large house, mansion	בֵּית זְרוּעַ
		(obsolete) glove;	בֵּית חוֹמָה
		(obsolete) sleeve	בֵּית יָד
		place of worship (for	בֵּית יִרְאָה

Jewish Party (1897 1917)	בורא	crystal	בְּרִיל
creator	בּוֹשׁ	repair, overhaul, maintenance; breach, gap	בְּרֶק
to be ashamed; to be disappointed	בּוֹשׁ	to stare, to look with puzzled and bewildered eyes	בָּהָה
a long while (lit. till they were ashamed), till they were tired of waiting	בּוֹשׁ	worried, concerned; hasty, in a hurry	בְּהוֹל
robbery, booty, spoil, plunder, prey	בָּהָה	clear, plain, simple	בְּהִיר
despised	בָּהָה	cattle	בְּהֵמָה
to sprinkle, spread, scatter	בָּהָה	large cattle; name for a stupid and rude person	בְּהֵמָה גְּסָה
lightning	בָּהָה	small cattle	בְּהֵמָה דְּקָה
as quick as lightning; off like a shot	בָּהָה	thumb, big toe	בָּהָה
a youngster who studies the Talmud	בָּהָה	to tiptoe	בָּהָה
hastily, quickly, in a hurry	בָּהָה	May it not happen!	בָּהָה
examination, test; analysis, experiment; aspect, point of view	בָּהָה	loathing, detesting; repulsive, loathsome	בָּהָה
in the capacity (sense) of, like	בָּהָה	block of wood; (fig.) an unintelligent person, blockhead	בָּהָה
from the point of view of	בָּהָה	bolsheviks	בָּהָה
secretly	בָּהָה	the four labial sounds (letters)	בָּהָה
to cancel, nullify; to despise, belittle; to	בָּהָה	"Bund" a Socialist	בָּהָה

(Aramaic) to be	אֶתְרַע	with, together with, and	אֶת
broken (esp. in the	(תִּרְעֵ)	(Aramaic) revelation	אֶתְגְּלִיָּא
following phrase)		(Aramaic) hiding,	אֶתְכְּסִיָּא
(fig.) to suffer bad	אֶתְרַע מְזִלִּי	concealing	
luck, to meet with		place	אֶתְרַ, אֶתְרָא
a mishap; (lit. his		the rabbi of the town,	מְרָא
luck was broken)		the local rabbi	דְּאֶתְרָא

— ב —

story; imaginary re-	בְּדוּתָהּ	reflection, image	בְּבוּזָהּ
port, fairy tale, fiction		apple of the eye, pupil	בְּבֵה, בְּבֵת עֵין
separate, detached, aloof	בְּדֵל	(of the eye)	
to withdraw oneself; to	(בְּדֵל) בְּדֵל	(fig.) a person's most	בְּבֵת עֵינוּ
separate oneself; to be	(לְהַבְדִּיל)	precious possession	
different from, to be		all at once	בְּכֵת לְאֵשׁ
set apart		white clothes; linen,	בְּגָדֵי לָבָן
expression used when	יְבָרֵל לְחַיִּים	underclothes	
a dead and a living		branch (of a tree);	בֶּד
person are mentioned		portion, part; lie,	
at one and the same		fabrication; cloth,	
time (lit: "May he		material, textile	
be separated or set		in equal parts; at the	בְּד בְּבֶד
apart for life")		same time as,	
not to be compared;	לְהַבְדִּיל	together with	
not to be mentioned		to be caught lying; to	(בְּדָה)
in one breath;		be proved false	הִתְבַּדָּה
(phrase separating			(לְהַתְבַּדּוּת)
sacred from profane)		false matter, fabricated	בְּדוּתָא

on his four legs (like an animal)	(ארבע) על אַרְבַּעוֹתָיו	to restrain (control) oneself; (fig.) to cease, stop	(אפק) התאפק
quieting, pacifying, calming, relief	אַרְנָנָה	ashes	אַפר
all-clear (signal)	אות אַרְנָנָה	canopy	אֶפְרִיֹן
path, road; mode, manner	אַרַח	province, town government	אַפְרִיָּה, אַפְרִיָּא
way of life	אַרַח חַיִּים		אַפְרִקָדִן
traveler, wanderer	עוֹבֵר אַרַח		ראה פְּרִקָדִן
lion	אַרִי, אַרְיֵה	middle finger	אַצְמַע צִרְדָּה
(Aramaic) long	אַרִיכְתָּא	alga, seaweed	אַצָּה
gentile; Aramean, Aramaic	אַרְמִי	shelf; bench fixed to wall	אַצְטָבָה
to become betrothed	(ארס) התאַרס (להתאַרס)	robe, gown	אַצְטָלָא
	אַרס	he pretends to be a scholar; he has pretensions (lit.: he wraps himself up in a rabbi's robe)	התעטף בְּאַצְטָלָא דִּרְבָּנָן
poison, venom	אַרס		
wife of one's youth, beloved wife	(אשה) אִשְׁתַּ נְעוּרִים	arm (of a person)	אַצִּיל, אַצִּילָה
German; Jew from cen- tral or Eastern Europe	אַשְׁכְּנָזִי		אַצִּל
dirt, dung, garbage	אַשְׁפָּה	to impart	אַצִּל
that	אַשֶׁר	near, at; to, into; with from the place of (near to)	אַצִּל מֵאַצִּל
to gain courage, to come to oneself, to regain strength	(אשש) התאושש (להתאושש)	he approached (came near) him	קָרַב אֶצְלוֹ
	אַשֶׁת נְעוּרִים	name of hymn recited on Pentecost	"אַקְדָּמוֹת"
	ראה אִשָּׁה		
(Aramaic) last year	אַשְׁתָּקֵד, אִשְׁתָּקֵד	angel	אַרְאֵל
	אַשְׁתָּקֵד	four	אַרְבַּע, אַרְבַּעוֹת

plummets, plumb line; vertical line	אַנָךְ	downwards; about 68 cms.	
(Greek) anecdote	אַנְקְדוֹטָה	builder's cubit	אַמַּת הַבְּנִיין
sparrow	אַנְקוֹר	four cubits	ד' אַמּוֹת
(pl.) chains, shackles	(אַסוֹר) אַסוּרִים	within the precincts of—, in the imme-	בְּד' אַמּוֹתָיו שֶׁל—
a prohibition on the en-	אַסוֹר הֵנָּה	diate vicinity of—	
joyment of something		sewer, aqueduct	אַמָּה, אַמַּת
plaster, adhesive	אַסְפָּלְגִית		מִים
bandage; poultice		nation, people	אַמָּה
nose; anger, wrath	אַף	gentile nations	אַמּוֹת
against his will,	עַל אִפּוֹ וְעַל		הָעוֹלָם
in spite of him	חֲמָתוֹ	superstition	אַמוֹנָה תַּפְלָה (טִפְלָה)
and so	אַפּוֹא, אִיפּוֹא	well-to-do, affluent, rich	אַמִּיד
darkening; blackout;	אַפּוֹל	middle, indirectly	אַמְצָעִי
obscuratation		intermediate, being at	דֶּרֶךְ
epicurian; heretic	אַפִּיקוֹרוֹס	neither extreme	אַמְצָעִית
darkness, gloom	אַפֵּל	directly	בְּאִפְן בִּלְתִּי
dusk, dimness	אַפְלוּלִית		אַמְצָעִי
mode, manner, way	אַפֵּן	middleman, mediator;	אַמְצָעִי
appropriately, as it should be	עַל אִפְּנֵיו	means, medium, measure	
by no means, on no account	בְּשׂוֹם אִפֵּן	plausible reason;	אַמְתָּלָה
end; nought	אַפֶּס	pretext, excuse	אַמְתָּלָה
the ends of the horizon	אַפְסֵי אִפֶּק	to bring about	אַהֲ (לְאַנּוֹת)
rein	אַפְסָר	forced; a person forced to do a certain thing;	אַנוֹס
to surround, compass, encircle	אַפֵּק	Jew constrained to change his faith, Marrano	

powerful scream,	צְרִיחַת	achieve any worth-	
strong shriek	אֵיתָנִים	while end	
saddle	אָכָף, אוֹכָף	fear, awe	אִימָה
oath, curse	אָלָה	when?	אִימָת, אִימָתִי
angel	(אֱלֹהִים)	since when?	מֵאִימָתִי
	בְּכֹן-אֱלֹהִים	whenever, anytime	כָּל אִימָת שֶׁ-
to be silenced, struck	(אֵלֶם) נֶאֱלַם	not	אֵין
dumb, dumb founded,	(לְהֶאֱלֵם)	Ladino (Latina) a	אִיסְפָּנוּלִית
grow silent		Jewish-Spanish dialect	
was silenced, was	נֶאֱלַם דֵּם	spoken by the exiled	
struck dumb		from Spain	
dumbness; silence	אֵלֶם	however,	אִיפּוּא, אִפּוּא
one who is usually	יְדִיעַ אֵלֶם	consequently then	
silent		irony	אִירוֹנְיָה
coral; sandalwood	אֶלְמוֹג, אֶלְמוֹג	eloquent speaker, orator	אִישׁ
immortality,	אֶלְמוֹת	(Ex. 4:10)	דְּבָרִים-
deathlessness		(obsolete) diplomat,	אִישׁ מְדִינָה
immortal, everlasting	אֶלְמוֹתִי	statesman	
eternity, immortality	אֶלְמוֹתִיּוֹת	(Talmudic expression)	אִישׁ מַעֲשֵׂה
were it not for..., if	אֶלְמָלָא,	a man of good deeds	
not; if	אֶלְמָלִי	extremist, uncompro-	אִישׁ קִצּוֹת
towel	אֶלְנִטִּית	mising person	
thousand years ago	(אֶלְף) כִּימִי	pupil (of the eye), eye-	אִישׁוֹן
	אֶלְף שָׁנִים	ball; middle (of night,	
electricity	אֶלְקֶטְרִי-א	usually), darkness	
crossroads	אֵם הַדֶּרֶךְ	in the darkness of	בְּאִישׁוֹן
ancient length measure;	אַמָּה	night	לֵילָה
cubit (roughly from		to treasure (keep) as	שָׁמַר אוֹתוֹ
elbow to finger tips);		the apple of one's eye	בְּאִישׁוֹן עֵינֹו
lower arm, from elbow		strong, firm; great	אִיתָנִים
		forces of nature	

close one's ears to to be closed, shut	נֶאֱטָם (לְהֶאֱטָם)	to gird oneself taken hold of, grasped, seized; bound,	הִתְאַוָּר אָחוּז
macaroni, noodles (prefix denoting nega- tion) dis-, il-, in-, un-, less, without	אֶטְרִיּוֹת אִי	fastened, connected sleepy, drowsy, falling asleep (peasants)	אָחוּז שָׁנָה (אֶכְרִים)
Don't you recognize me?	אִי אֶתָּה מִכִּירְנִי?	holding a whip (adj.) backward, of the	אָחוּז שׁוֹט אָחוּרְנִי
if	אִי	rear	
if this be so	אִי הָכִי	to be caught, to be	נֶאֱחָז (אָחוּז)
therefore	אִי לָכֵן	seized	(לְהֶאֱחָז)
Woe, Oh, alas! Ah me!	אִי	conjuring, optical	אֲחִיזוֹת עֵינַיִם
O Heaven!	אִי שָׁמַיִם	illusion	
some, certain; which	אִי אֵלּוּ	other, another; stran- ger; symbolic name	אֲחֵר
disaster, calamity	אִיד	applied to Elisha Ben Avuyah who deserted	
God Willing	אִי־הָאֵם (יִרְצֶה הָאֵם)	the Jewish faith	
who?; which; some,	אִיֶּה	end; remnant	אֲחֵרִית
any, a little		last days, end of days, millennium	אֲחֵרִית הַיָּמִים
further, afterwards, onwards	אֵילָךְ	it is all the same	אֲחַת הִיא
hither and thither, to and fro, back and forth	אֵילָךְ וְאֵילָךְ	obtuse, dim, unclear; shut solid, imperme- able; imperforated; opaque	אָטוּם
from now on, henceforth	מִכָּאן וְאֵילָךְ	(adv.) unclearly, obtusely	אֲטִימוּת
a tree bearing no edible fruit; (fig.) nickname for a worthless person, one who failed to	אֵילָן סָרָק	to shut, to close to refuse to listen, to	אָטָם (לְאָטָם) אָטָם אָזְנוֹ

crowd, multitude	אוֹכְלוֹסִין	to be covered with dust	(אבק)
saddle	אִיכָף, אֶכָף		הִתְאַבֵּק
penknife, pocket knife	אוֹלָר	to study under, be the	הִתְאַבֵּק
strength, power, poten-	אֵין	disciple of; (lit.	בַּעֲפֹר פְּלוֹנִי
cy; wealth, substance;		"to powder oneself	
offspring		with dust of...")	
helpless, powerless	חֶסֶר אוֹנִים	incidentally, casually;	אֲנֵב אוֹרְחָא,
the light of the seven	אור (אור)	unintentionally	אֲנֵב אוֹרַח
days of creation held	הַעֲנֹו	thumb, big toe	אֲגֻדֵּל
in store for the		bowl	אֵגֶן
righteous (according		wing (of a bird, of a	אֵגֶף
to Jewish legend)		building); department	
clock	אוֹדְלוֹגִין	meanwhile (Aramaic)	אֲדִהֲכִי
rustle	אֲרֻשָּׁה	ducat	אֲדוּם
to be willing, to agree	נאות (אות)	civilized person	אֲדָם מִן הַיְּשׁוּב
to, to consent	(לְהֵאוֹת)	(Aramaic) on the	אֲדִרְבָּה,
all-clear (signal)	אות (אות)	contrary	אֲדִרְבָּא
	אֲרֻנְעָה	profound love	אהבה (אהבת)
hyssop, moss; aromatic	אֲזוּב		נֶפֶשׁ
plant		first love	רֵאשִׁית
plant symbolic of	אֲזוּב קִיר		אֲהֶבָה
small insignificant		to pitch a tent;	(אהל) הָאֲהִיל
thing; (lit. "hyssop		to shield, shade, cover	(לְהֵאֲהִיל)
that springs out of		lust, craving, strong	אֲוָה
the wall")		desire	
glass of herb tea	כּוֹס אֲזוּב	to your heart's desire	כָּכָל אֲוֹת
emerald,	אֲזֻמְרִנִּי		נֶפֶשׁ
to gird, put on	אֲזַר	gentile nations	אוֹהֶע (אֲמוֹת)
to take heart	אֲזַר כֹּחַ		הָעוֹלָם)
(courage)		Woe! Alas!	אוי, אי
to gird, to equip,	נִתְאַזַּר,	population; large	אוֹכְלוֹסִיָּה,

HEBREW-ENGLISH VOCABULARY

The following Hebrew-English vocabulary contains most of the words used in the texts of the units with the exception of the more familiar basic vocabulary. When using the vocabulary, it is important to bear in mind that the meaning given here represents, in most cases, contextual usage only.

Words are listed according to their Hebrew root. Hence the meaning of **הוֹסִיף** will appear under **יָסַף**. Adjectives are usually entered in the masculine singular. Verbs are entered in the third person masculine singular (the "he" form) of the perfect or past tense. The infinitive of most irregular verbs is also given. With rare exceptions, nouns are entered in the singular form. Irregular plurals are also supplied.

- א -

people; mourning for		"Father" God	אָבִיא
an only son		oboe; flute (at the	אָבֹב
foundation stone (in the	אֶבֶן שְׁתִּיָּה	times of the Holy	
temple: rock on which		Temple); tube	
the Ark stood); (fig.)		fattened, well-fed	אָבוֹס
foundation basis; foun-		car, automobile	אָבְטוֹמוֹבִיל
dation of the earth		to roll up (as volume	(אָבַד)
to wrestle	(אָבַק)	of smoke), rise, soar	הִתְאַבַּד
	הִתְאַבַּק,	(smoke from flame)	
	נֶאֱבַק	mourning of few	אָבַל יְחִידִים

הכל... כל מה שיש בלבי... ולאחר זה אני לא רוצה לומר כלום. אין לי עוד מה להוסיף... די!

הוא עקר ברעש את הכסא ממקומו והפיל עצמו עליו מתוך כבוד, העביר בכף-ידו את הניצה מעל פניו וישב. נרתח ופניו חמומות ולבו מפעמו ורקותיו נוקפות. דממה ירדה לבית. דממה מעין זו שלאחר קטטה ודין ודברים. דממו החברים וישבו נבוכים ותוהים ופניהם משונות ואין לבם בדוד ואין דעוהם נוחה, דומים נטולים כלום.⁴⁶ ותסריס כלום. כאילו נעקרו ממקומם ועדיין י"א הגיעו ותלויים ועומדים.

מתוך כך זקף ראש-החבורה עיניו והגיס את קולו.⁴⁷ יותר מכשיעור:⁴⁸

— אתה גמרת? ...

מיד נודעזע יודקה וקפץ ממקומו.

— תיכף, תיכף... — נחפו ואמר בפנים נבהלות. — אני הרבה הרבה דיברתי יותר מדי... אני לא רציתי כך, לא חשבתי. זה יצא מאליי. השד יודע מה... שטויות כאלה! דברים צדדיים של מה-בכך בנוגע שם לאידיש והשמות... זה היה מגוחך, מיותר לגמרי. אני בעצמי רואה... אבל דוקא הדברים הצדדיים הבלתי-חשובים, יודעים אתם, הם נדחקים וקופצים בראש... נו, היינו הך, אני, העיקר, בשביל לבאר לכם את העיקר... אני כבר לא יודע איך לומר לכם... את התוך, את המטרה שלי, אני לא סתם ככה... כן! ועכשיו לעיקר. אני מבקש עוד רגעים אחדים סבלנות ושקט...

בני-החבורה נוקפו כולם ונחה דעתם עליהם כאילו הוציא אותם ממבוכה גדולה. לרבות⁴⁹ ראש-החבורה, שהרכין את ראשו וישב לו מסתכל בצפרני ידיו. — אמור את דבריך. — אמר. — והשתדל עד כמה שאפשר בלי פילוסופיה...

לגמרי. זאת אומרת... נו, לא-כלום. אתם מבינים? ושום דבר לא יועיל, לא סבא וסבתא ולא סובין של ישנות³⁸ ולא הספרות העברית שהיא נתעקשה ותקועה לשלעבר³⁹, לעיירה הגלותית. טרחה לבטלה. קפוט!⁴⁰ אני ארשה לעצמי פרט אחד קטן שאין לו שייכות ישר לענין אלא מהצד ובעקיפין... ביטוי מצוין, יודעים אתם — נתרפטו⁴¹ שפתיו נבת-צחוק מעוותת⁴². — עגול כזה וחלק: בעקיפין... ובכן, ידוע שהישוב מתבייש לדבר אידיש, כאילו יש בה בזיון ופגם. אני בכוונה אומר: מתבייש, לא שונא, לא מפחד, לא מסרב, אלא מתבייש. אבל עברית ודוקא בהברה ספרדית שהיא רחוקה וזרה הוא מדבר בפנים וקופות, במין גדולה, באיזה גאון ידוע, אף-על-פי שאינה קלה ואינה נוחה כמו אידיש, ואף-על-פי שאין בה אותה חיוניות ולא אותה חריפות ובריאות רעננה של לשון עם. מה הדבר הזה? מהי הסיבה? סתם בעלמא⁴³ קיבלו עליהם עול כבד, משא קשה כזה? אלא פשוט מאד: היא לא המשך, היא אחרת, מיוחדת לעצמה, היא כמעט לא ענין יהודי, כמעט בהחלט לא יהודי... כיוצא בזה מתבייש אדם מן הישוב להיקרא בשם יהודי מצוי ורגיל והוא מתגאה להיקרא נאמר, ארציאלי או אבניאלי. תימוביטש, הסכימו בעצמכם, זה שם יהודי, יותר מדי יהודי, ואילו אבניאלי — זה ענין אחר, השד יודע מה⁴⁴, מצלצל באופן משונה, לא יהודי, בגיאות כזו!⁴⁵ משום כך יש לנו הרבה גדעון, אהוד יגאל, תרצה... מה? ... ואין בכך כלום שגם לשעבר היה מעין זה, שזו דרך של מתבוללים. שם זה מובן, שם היינו בין זרים, בין שונים ואויבים, והיה צורך להסתתר, להיבטל, לסמא את העינים, להיות אחרים ממה שהננו באמת. אבל כאן? הרי אנחנו בתוך שלנו, בינינו לבין עצמנו, ואין שום בושא ואין שום צורך להסתתר ואין גם בפני מה להסתתר. ובכן, איך תצוו להבין את זה! ... זהו! זה הכל אחת לאחת. ברור, לא המשך אלא קרע, זה הפך ממה שהיה, התחלה מחדש... פרט קטן, בלתי חשוב, לא היה כדאי כל כך להאריך בו, אבל הוא בא ללמד על הרבה... אני נטיתי הצדה. לא אעכב עוד אתכם הרבה. אני גומר. במלה אחת, הכוונה: עם אחר, ובראש ובראשונה עם היוצר לו את תולדות ימיו בעצמו, בכוחו ורצונו, ולא שאחרים עושים אותם לו, היסטוריה ולא פינסק של קהילה, ולא פיינסק, הנה האידך הוא הדבר! כי עם שאינו חי בארצו ואינו שולט על עצמו אין לו היסטוריה. זוהי האידריאה שלי. אני כבר אמרתי לכם את זה והנני חוזר ואומר, ותמיד תמיד אחזור על זה יומם ולילה... מובן? מובן? ... — נתערבב פתאום מדבריו ורגש ונעשה קולו קרעים קרעים, והיו עיניו תועות אילך ואילך, כזה שאינו יודע באיזה דרך מהלך. — בזה אני אמרתי הרבה.

— אל תפריע! — נתן פניו בו ופסק ואמר.
 יודקה ספק לא שמע ספק לא הגיע לסוף דעתו ועמד מעורבב²⁷ ומחויך.
 — אני עוד מעט אגמור ... — התנאל ואמר בבת-צחוק של חולשת-דעת.
 שעה קלה תהה וכיוון דעתו וחיפש מהיכן יפתח.
 — כן ... — נשתעל פעמיים ושלוש. — אני תיכף ... מה רציתי לומר?
 זה ... בנוגע לציונות. כן! במלה אחת, שעדיין איש לא אמר את המלה ... את ...
 הסמוי, את הגנוז בה ... איש לא גילה את עומקה, לא פירש, לא מיצה ... רק כך,
 דברים אלמנטריים בנליים יודעים אתם, פראוילוגיה²⁸ ריקה ומטושטשת ...
 — כבר פירשו. — ליגלג אחר מן החברים ונכנס לתוך דבריו. — "כרית
 שלום"²⁹, חכמי האוניברסיטה ושאר הדייטשלאך³⁰ ...
 — אין מביאים דאייה מן השוטיות³¹. — נענה אחד ואמר כלאדר-יד.
 — ארנסט פייג ... חזר זה ואמר דמו כנגד עסקן אחד שהוא מוחזק שוטה
 והדיוט קופץ בראש³².
 — ארנסט אינו פייג ופייג אינו ארנסט ... — נענה חברו אחריו ואמר
 לשון של חידוד³³.
 — אני אבקש שלא להפריע ולא להיכנס ביניכם בשיחה! — זקף עצמו ראש-
 החבורה ונטל ממשלה בידו³⁴. — בבקשה להמשיך!
 — טוב. — חזר יודקה לדבריו ונדהק וחכך בדברים. — בודאי שאני לא יודע
 לומר מהי ציונות. לא אני האיש לזה. אף-על-פי שאני שיברתי לי אח ראשי עליה
 והירהרתי הרבה הרהורים. אבל זה לא חשוב ... דבר אחד ברור. הציונות לא
 המשיך, לא רפואה שם למכה. שטויות! היא עקירה והריסה. היא ההיפך ממה שהיה.
 הסוף ... כמעט שאין לה חלק עם העם, תנועה לא עממית בהחלט, לא עממית יותר
 מן הבוגר³⁵, יותר מן ההתבוללות³⁶, יותר מן הקומוניזם. אדרבא, היא מסיחה דעתה
 מן העם, מתנגדת לו, הולכת בגד רוחו ורצונו, חותרת תחתיו ועוקרת אותו ופורשת
 ממנו לדרך אחרת, למטרה רחוקה ומסוימת, היא וקומץ אנשים בראשה, גרעין של
 עם אחר ... בבקשה לשים לב: לא חדש ולא מחודש, אלא אחר. ומי שאינו
 סבור כך, הגני מצטער מאד, או שהוא טועה או שהוא מדמה את עצמו. מה? שמה
 לא כן? אני מאמין שארץ-ישראל זה כבר לא יהדות. כבר אפילו עכשיו,
 כל-שכן³⁷ לעתיד-לבוא. ועוד חזון למועד, כמו שאומרים. זהו הגרעין השמור בת.
 זהו הכוח הגנוז בה. כן! על כל פנים יהדות אחרת, אם דוצים אתם לרמות עצמכם
 ולשמור דוקא על השם הזה. אבל לא אותה שהיתה שני אלפים שנה, לא אותה לגמרי

לפתח? ומה אם היהדות עוד איך שהיא מחזיקה מעמד בגולה ואילו בארץ-ישראל מ—סו—פק?... ומה, אם עתידה ארץ-ישראל לתפוש את מקומה של הדת והיא סכנה גדולה לקיום האומה, שינוי ממרכז קיים למרכז חולף, מיסוד מוצק ליסוד של שוא ותוהו? ומה, אם ארץ-ישראל מכשול וקטסטרופה, אם היא קץ וסוף הכל?...?

בת-צחוק משונה, יגעה ואין¹⁴ מיושבת יפה, נגעה ולא נגעה בשפתיו.
— נו?... — זקף להם בעיניו ועמד כממתין לשמוע, — ואם הם צודקים? ואם החוש שלהם אינו מטעה אותם?... צאו ודאו, אמילו פה, פה, בארץ-ישראל, הם נגדנו, כל הישוב הישן, כל אלו היהודים האדוקים, יהודים סתם כמות שהם בכל מקום ובכל זמן. הלא פניהם מעידים בהם ומכריזים ואומרים: "אנו איננו ציונים, אנו הננו יהודים ידאיישמים! אנו אין אנו רוצים במדינה עברית ולא בבית לאומי. רוצים אנו שנהיה עולים להר הזיתים ואין מפחדים, יורדים לכותל ואין מתיראים..." הלא דבר הוא! אנשי ה"מודח"י¹⁵ אינם באים בחשבון, אלו הם ה"משכילים" הקטנים, הנאיביים, של התנועה הציונית. אני מדבר על העם, על העם ביסוד ושורש, ואז איך?... אני אניד לכם! לפי שלי, אם לפי שלי, אין הציונות והיהדות דבר אחד, אלא שני דברים שונים זה מזה, אולי גם שני דברים הסותרים זה את זה. בודאי שני דברים הסותרים זה את זה! על כל פנים לא היינו כך¹⁶. כשאדם אינו יכול להיות יהודי הוא נעשה ציוני, אינני מגזים. הביולויים¹⁷ בראש וראשונה היו יהודים קלושים¹⁸ מאד. לא הפרעות גרמו להם — הפרעות זו שטות, הם מבפנים היו דעושים, מבפנים עקורים והרוסים. הציונות מתחילה ממקום הריסת היהדות, מקום שתש כוחו של העם. זו עובדה! עדיין לא נאמר דבר למהותה¹⁹ של הציונות. היא הרבה יותר עמוקה, היא יותר הדת תוצאות גורליות, ממה שהיא נראית לעין וממה שנאמר בה. הרצל לא אמר בה אלא ראשי-דברים²⁰. אחריהם²¹ לא אמר בה ולא-כלום, כך סתם "רעיון" של יהודי חקרן²². לכל היהודי, יעץ לגניי-אדם שעלה בדעתם לעשות ישוב חדש שייסדו תחילה חברה ש"ס²³ או שיכנו בית-מדרש או בית-עלמין... מה? — החזיר פניו אצל אחד מחברי הועדה שפתח פיו לומר.

— לא-כלום. גיחך זה. — נזכרתי דבר אחד. היה לי דוד, יהודי ממולח ומפולפל²⁴, הבולשביקים²⁵ הרגו אותו. חניס על לא דבר הרגו אותו. הוא היה אומר: "אחרי-העם זה חב"ד²⁶ של הציונות"...

החברים שמעו בדבר ונהנו ואילו ראשי-החברה ראתו חובה לעצמו לנזוף בו.

וטף? במה זכתה שכל כך חדרה עד דם התמצית ונעשתה כמין עיקר של אמונה ודת, ונעשתה יסוד לחיי כל העם לכל הדורות, לרעיון הלאומי שלו, לחזיונו ההיסטורי, לתכניתו הפוליטית וכו' וכו'? אבל זכתה זו עובדה. משמע⁸, יש קשר בינה ובין רוח העם אם כל כך חדרה, קשר יסודי! משמע, יש התאמה עמוקה, יש אחדות שלמה וגמורה בינה ובין כוונת העם, בינה ובין רצונו של העם ודרכו בכיוון הרצוי לו... אין כל ספק בדבר. זה ברור!

שתק רגע, פניו כהו והצהיבו, כאילו העלו חלודה. היתה דממה בבית, דממה מעין זו שהיא מצויה בעונת הגשמים עד שלא ירד הגשם, דומה מחכה, כבושה ושוממת.

— כן — — — משך בהברה סורחת⁹ ואמר ממה שנתכוון בלבו. — ז היא ההזיה הנלהבת, המרותחת, הלילית שלהם... ההזיה הצריכה למעשה, לשם כוונה ידועה ותכלית ידועה, כבר אני אמרתי לכם... מפני... מפני... הדברים נפסקו מפיו ונתקשה לומר ושתק, אולם תוך כדי כך החזיר עיניו על פני כולם מתוך החפזון ומתוך תבהלה.

— מפני שאינם רוצים שייגאלו! — נחפו ואמר בהעלם¹⁰ אחד כזה שנתקצרו לו השעה.

חזר ושתק ונסתכל לצדדים אילך ואילך כאילו חושש היה שמא נתבדות¹¹ ונאחז¹².

— מפני שאינם רוצים שייגאלו — ישב עצמו בדברים וכפל ואמר. — זוהי הכוונה הידועה של האגדה ההיא, זוהי התוצאה המעשית, מדעת או שלא מדעת, שלא ייגאלו, שלא יחזרו לארץ אבותיהם לעולם... איני אומר, דוקא מדעת, אבל אם שלא מדעת הרי זה עוד יותר רע... דוקא הם מאמינים בגאולה שתבוא, אני חוזר על זה עוד הפעם, מאמינים באמת ובתמים, מייחלים לה, נושאים נפשם אליה, ואף-על-פי-כן מתכוונים שלא תבוא. זו לא רמאות, לא דו־פרצופיות כלל, אני בטוח, אני בטוח... כאן פועל מה שמתחת להכרה, מה שטמון בעומק הלב, שלא מדעת... לא לחינם היא כל כך נתקבלה על דעת העם וחביבה עליהם ושולטת בהם ובמיני פייטנים שאינם מן הישוב¹³ ואין להם בעולמם אלא דברי פיוטין ודברי אגדה. שני אלפים שנה הם חיממו ידיהם בה ועמדו, ועוד שני אלפים שנה יחממו עצמם לאורה ויהגו בה ויתאבלו ויחכו ויפתחו ממנה בסתר ולא ייעפו לעולם. וזה כל עיקר היהדות, כל טבעם של ישראל וחיבת הארץ וקדושת הארץ ולשו־הקודש וקִי־הימים והכל הכל... אבל נעזוב את זה. ומה אם יש להם ממה

וזהו כל הענין שהם מאמינים: אבל בכל זאת, בכל זאת, בסתר לבם, יודעים אתם, עמוק עמוק, באיזה קמט, באיזו נקודה אחת נסתרנו שבלב, קצת אינם מאמינים, קצת מן המקצת, לכל הפחות שענישיו יבוא, שברגע זה יבוא, שבחייהם ובימיהם יבוא, וזהו העיקר... לא יתכן שלא לא יאמינו, אף-על-פי שבכלל הם מאמינים באמונה שלמה! מה? ... זה גט כן קו יהודי, מאד מאד יהודי: להאמין באמונה שלמה, באמונה לוהטת, מטורפת, בכל לבכם בכל נפשם, ובכל זאת קצת לא להאמין, מעט מהמעט, ויהא המעט הזה מכריע... אני לא יודע להסביר יפה אולם זהו כך. אני לא טועה! עד כמה הכל מסובך!... הגאולה היא ראש מאוייהם, כל עיקר תקותם, ויחד עם זה קשרו את עצמם, אסרו את יריהם ורגליהם בכבלים וחתמו על עצמם גזר-דין ומחמירים בו ומדקדקים בו לשמרו ולקיימו שלא ייגאלו לעולמי עולמים! נו, ועכשיו... ועכשיו... חבלי משיח⁶... זהו פרק בפני עצמו, פרק מענין מאד... מפני מה מוכרחות, לפי השקפת העם, להיות לפני הקץ צרות גדולות? מפני מה? ... מדוע אי אפשר בלי צרות? הרי הוא משיח והוא יכול הכל... מדוע לא יבוא מתוך שמחה, מתוך טובה ובדרכה, מתוך שלום? ... ושימו לב! לא צרות באופן מיוחד על שונאי ישראל, על אומות העולם, אלא דוקא על ישראל! ולא דוקא צרות, נאמר, בשביל שיחזרו בתשובה⁷ וכיוצא בזה, אלא סתם צרות לשם צרות, בלי שום טעם וצורך, צרות רבות כנהר, גזירות ופודעניות ויסורים שונים, עד שיכלי עיני ישראל ביגון ואנחה, עד שלא יוכלו לעמוד ויתאשו מן הגאולה... מה זה? השקפת-עולם? חכמת-חיים? או אולי מה שאין הפה מגלה ללב: פחד מפני הגאולה? ... אני משתומם!

הוא באמת נשאר עומד ומשתומם. רומה, כאילו נשתכח דגץ אחד מעצמו ולא הכיר את מקומו.

— נדמה לי, שמעתי פעם, — אמר בבת-צחוק חולנית לתוך חללו של בית. — שאיזה חכם או צדיק, איני יודע, כבר אמר: "יבוא ולא אדאנו"⁸, או משהו מעין זה... אפשר זו הלצה או ציניזם או סתם פטפוט. ויכול להיות, אמת גדולה, גילוי סוד, גילוי סוד עמוק עמוק... ואיך בכלל נוצדה האגדה המשונה הזו? לא נוצדה, לא... אני לא זה רוצה לומר... שבתחילה בודאי לא היתה אלא תקוה וגעגועים על מלכות בית דוד... אלא איך היא נעשתה למה שנעשתה אחד כך, היצירה הקלאסית של האומה, היצירה, אפשר לומר, הגאונית, הנצחית, של עם ישראל? במה היא זכתה יותר מכל האגדות כולן שנעשתה כל כך עממית, משותפת לכל העם, לרבנים וגאונים ולהמון העם, לתלמידי-חכמים ולעמי-אדץ, לאנשים, נשים

"הדרשה"

(חלק ב')

חזר ראש החבורה וביקש להפסיקו מדבריו, שנראו לו הדברים אינם ענין לגבי הועדה. הטה עצמו לצדדים ונמלך¹ בעיניו בין חברי הועדה: "מה אתם סבורים?" רמזו לו שיניח לו, קיבל עליו ונחה דעתו.

יודקה לא הדגיש באותה שיחת־דמוים שבינם ונמשך בדברים והלך: — עכשו שוב אינכם צוֹיִכִּים. שוב לא צריך לחשוב ולא לעשות כלום, לא מחשבת אחת ולא הרהור אחד ולא מעשה כל שהוא. מלך המשיח הוא יעשה הכל בשבילם, והוא אין להם אלא לשבת ולחכות עד שיבוא. אדרבא, אסור שיכניסו עצמם בדבר הזה, שידחקו את הקץ², אסור! מה הדבר הזה? — נרעד קולו. — מה הדבר הזה? ... מצוים, מצוים להישאר בגולה עד שמן השמים יגאלו אותם. לא ברצונם הם ולא במעשה עצמם, אלא מן השמים, שלא כדרך הטבע על ידי נסים ונפלאות ... מבינים אתם?

הוא החזיר את עיניו על פני המסובים ועמד לו תוהה ומשתומם. — מבינים אתם? ... — חזר ואמר מתוך התמיהה ומתוך דכדוך הנפש. — אינם עושים כלום, שום מאמץ, כלום כלום. דק יושבים ומזכים ... המציאו להם משיח בשמים, וזה לא מעשה אגדה של העבר אלא לעתיד־לבוא — זה חשוב מאד, נורא חשוב! — ומובטחים בו שיעשה ויעשה להם ויגאלם, והם בעצמם פטורים מלעשות כלום, ונגמר ... איך הם יכולים להאמין בדבר כזה! ועד כדי כך להאמין! ושני אלפים שנה להאמין! שני אלפים שנה! ... באיזה אופן, באיזה אופן אנשים שאינם תמימים כלל, שאינם טיפשים כלל, אדרבא אנשים פכחים³, אנשים סקפטיים⁴ לא מעט, אנשים מעשיים, מעשיים קצת אפילו יותר מדי, יכולים להאמין במין דבר כזה, במין דבר כזה, ולא סתם להאמין, אלא לבטוח בו ולתלות בו את כל חייהם, את כל עיקר חייתם וקיומם, את גורלם הלאומי ההיסטורי? ... ברצינות! ברצינות! הלא הם מאמינים בזה באמונה שלמה ...

זה כל העולם אינו כדאי⁷⁶ לו, כל העולם ולוחמיו וגיבוריו וחכמיו וסופריו כולם! אימה חשכה! תהום... לא, אפשר להשתגע! את הדברים האחרונים פירש בשפתיו בלחש ועמד כאילו נשפים⁷⁷ עשו לו, ופיו פעור ועיניו זקופות⁷⁸ ופניו חיוורות. ראשי-החבורה זימן⁷⁹ אותו לישב.

— שב. — הראה לו באצבע על כסא פנוי.

— מה?... — ננער יודקה ואמר מתוך פיזור-הדעת. — אבל זו לא רק הזיה, לא רק הזיה... כן, הזיה, נכון. אבל הזיה הצריכה... מפני מה צריכה? לאיזה דבר? מאד צריכה, אודיע לכם, מאד מאד אפילו צריכה! הזיה למעשה, לשם כוונה ידועה, לתכלית ידועה, וכולה היא מחויבת לכל פרטיה ודקדוקיה... כאן, רואים אתם, יש קו אחד דק מן הדק, אניקדוטה⁸⁰ אחת שתוצאותיה מרובות, מרחיקות לכת... אני מדבר על האמונה בביאת המשיח. זו ההזיה היהודית הטיפוסית, הטיפוסית ביותר! מה?... אגדה אחת שנשארה כסיום וסוף לכל מה שהיה, לכל אותה דרמה גדולה, לאחר השופטים, הנביאים והמלכים, לאחר בית ראשון ובית שני, לאחר המלחמות והגבורות, נו, ושם כל השאר... זהו מה שנשאר: אגדה תמימה אחת, זה הכל. לא הרבה? אתם טועים. להיפך, הרבה מאד. הרבה יותר מדי. לכאורה, דברים של מה-בכך, אגדה בשביל תינוקות של בית-רaben, ולא הוא כן. לא כל כך של תינוקות. יש בה, יודעים אתם, ערמומית כזו של זקנים בקיאים ורגילים, ערמומית דקה מן הדקה, אומללה, פודליה⁸¹ כזו, זאת אומרת מנוולת... אגב, אציין: אגדה נפלאה, גאונית, אם כי, מלבד השקפת-העולם והסמל שיש בה, לא בלי קריקטורה⁸², לא בלי הומור וחידוד יהודי מר: רוכב על חמור!⁸³ דמות גדולה, קולוסלית, עולמית — לא על סוס אביב, אלא דוקא על-גבי חמור, על-גבי בהמה קלה ועלובה... והיא היא שחתכה את גורל העם וכיוונה את דרכו בעולם לדורות, לנצח, היא ולא מחלוקת שמאי והילל⁸⁴. אני לא בקי בדברים הללו, אני תלמוד לא למדתי, אבל ברור... זה דבר ברור, בטוח, שאילמלא האגדה הזו היה הכל אחרת. שאילמלא האגדה הזו סוף סוף מוכרחים היו או לחזור מיד לארץ-ישראל או לעבור באיזה אופן מן העולם. על-כל-פנים לחשוב קצת ולעשות משהו, כך או כך ולשים קץ לדבר...

אין לנו שום שאיפה, שום רצון לזה. אדרבא, אנחנו רק נכנעים, סובלים עד אין סוף ועד אין קץ, ברצון ובאהבה. משמע: אתם לא תנצחו אותנו, אתם לא תשברו אותנו, אתם לא תכלו אותנו! אין כוח כזה בעולם... מפני שיש איזה גבול לכוח, אבל אין שום גבול לסבל, שום גבול... להיפר, על ידי זה שמשעבדים אותנו אנו מתגדלים⁶⁸, על ידי זה שמשפילים אותנו אנו מתקבדים על עצמנו, וכל מה שמביאים עלינו יסורים אנו מתחזקים בהם. כשני שהם הסטיכיה⁶⁹ שלנו, מפני שהם לנו סם-חיים... יפה מסודר! אופי כזה, יודעים אתם, נטורה⁷⁰, טבע כזה... ובוה מתבאר הכל: גלות, קידוש-השם, משית... זה שלושה שהם אחד, לתכלית אחת, לכוונה אחת... איך נאמר שם באיזה מקום? — חוט המשולש... — והחוט המשולש לא במהרה יינתק⁷¹. — סייע לו אחד מחברי הערה. — הוא הוא! — נאחו יודקה בכתוב והרתיח⁷². — לא במהרה יינתק! לא במהרה! לעולם, לעולם... שלושה אלה הם תומכים זה את זה, מסייעים זה לזה, שלא תהא להם גאולה לעולם... שיהיו גדים מגוי אל גוי וממדינה למדינה, דור אחר דור עד סוף כל הדורות, והגזירות יורדות להם והיסורים עולים להם והצרות מצויות להם ואויבים מקיפים אותם ושנאה הולכת לפניהם... גלות, גלות... או — — — ה, איך הם אוהבים אותה ואיך הם מחזיקים בה! היא קדושה, אוהבה, אינטימית, קרובה כל כך ללב, קרובה יותר מירושלים, יהודית יותר מירושלים, שרשית יותר, רוחנית יותר, והרבה, אין להשוות! פרדוס? אבל זהו כך... המתינו, אל תדברו! — נחפו ונטרד⁷³ לצדדים אילך ואילך אף-על-פי שאיש לא ביקש להיכנס לתוך דבריו. — אני אודיע לכם איך אני מביט על זה... הוא העביר בידו על גב פניו ושפתיו כזה שעלה מטבילה⁷⁴ ומיעך את קולו ולחש כמין דבר שבלב:

— הגלות זוהי הפירמידה שלנו, אשר יסודה קידוש-השם ושיאה⁷⁵ — משיח... ו... התלמוד זה "ספר המתים" שלנו... עוד מימים ראשונים, עוד מהבית השני, התחלנו בבנינה. כבר אז דאגנו לכך, כבר אז הנחנו את היסוד... גלות, קידוש-השם ומשיח... האם אתם מרגישים את עומק תעתועי ההזיה הנלהבת, המרותחת, הליילית?... האם אתם תופשים? תחשבו רק, תחשבו! מיליונים בני-אדם, עם שלם משקיץ עצמו בהזיה ושקוע ועומד בה שני אלפים שנה! מקריב עליה את חייו, את קיומו, את טבעו, מקבל יסורים, סובל עינויים, ויהא שזו הזיה אוילית, מטורפת, אבל הזיה, זאת אומרת, חלום אידיאל... איזה עם משונה! איזה עם נורא ונפלא! נפלא, נפלא, נפלא! ער כרי טירוף הדעת! הרי

וסתירה... הצער נעשה אידיאלי יותר מן השמחה, הכאב נעשה יותר מובן מן האושר, הסתירה⁶⁵ יותר מן הבנין, השעבוד יותר מן הגאולה, החלום יותר מן המציאות, התקוה יותר מן העתיד-לבוא, האמונה יותר מן הוזהל הישר, וכך עד סוף כל ההפכים⁶⁶... איו"ט! נוצרת פסיכולוגיה אחרת, כמין פסיכולוגיה של לילה... יש פסיכולוגיון מיוחדת ללילה, שונה משל יום. לא פסיכולוגיה של האדם בלילה, זה לחוד, אלא של הלילה עצמו. אתם אולי לא שמתם לב, אבל יש, יש. אני יודע זה. אני מרגיש זה בכל פעם שאני עומד על משמורתי. כל העולם נוהג באופן אחד משהוא נוהג ביום, כל הטבע מתעורר באופן אחר, כל עשב, כל אבן, כל ריח. באופן אחר, אחר...

יודקה, — הפסיקו ראש-החבורה מדבריו ואמר כמין ליצנות ותחנונים. — דברייך יפים מאד, אבל חוס ורום, בשביל מה כינסתי את הועדה?
— המתן, המתן... — נזדרז יודקה. — אני לא אמרתי את העיקר. אתם עוד לא יודעים... לי יש מטרה, לי יש מטרה... תיכף תיווכחו. רגע אחד של סבלנות...

— שידבר. — נענה אחד מחברי הועדה. — תן לו שידבר.

— אבל... — פיקפק ראש-החבורה ופתח לומר.

אולם באותה שעה גער בו יודקה בהיסט-הדעת, שלא בכונה תחילה:
— שקט!

נאנס ראש-החבורה וכפף עצמו ושתק.

— אני לא מתרחק מן הנושא. אני מדבר על העיקר, על השורש... — תהה

יודקה כמלוא⁶⁷ עיניו ועמד, והיו פניו טרודות ודעות מעורבבת ומופלגת, ניכרת היא יגיעה, מושכו וחותרת.

לא היו רגעים מועטים עד שחזר ואמר:

— כבר הודעתי לכם ואבקש מכם לזכור, שנוצרה בנו פסיכולוגיה מיוחדת,

הפוכה, פנטסטית, אם אפשר לומר כן, לילית, שונה מכל עם ועם, מכל הבריות... אנו מחבבים יסורים, שהיסורים מכשירים אותנו להיות יהודים, שאנו משתמרים בהם ומתקיימים בהם ונראים על ידיהם גיבורים ועוזים, עוזים יותר מכל העמים שבכל העולם כולו. ואמנם, הנני מודה, הנני מוכרח להודות, שזוהי במובן ידוע גבורה. בני-אדם, יוצרים אתם, משתמשים לרעה בהרבה מלים יפות ונעלות... במובן ידוע הסבל הוא גבורה. במובן ידוע גם הניווט גבורה והכיעור גבורה... ואנחנו הגנו בדיוק עם כזה. אנחנו לא נלחמים, לא כובשים ולא שולטים.

תִּרְשׁוּ נָא לִי עֹבְדָה אַחַת, עֹבְדָה קְטָנָה אַחַת. יָדַעַ, בְּכָל הָעוֹלָם יִלְדִים קוֹרְאִים בְּרָצִיף רֹמָנִים הִיסְטוֹרִיִּים, שֵׁם, יוֹדְעִים אֹתָם, מַעֲשִׂים וְעֲלִילוֹת ⁵¹ גְּדוּלוֹת, גִּיבּוֹרִים, לֹחֲמִים וְכּוֹבָשִׁים עֲזִיזִי לֵב וְעֲזִיזֵ נֶפֶשׁ. בְּמִלָּה אַחַת, עוֹיָם מֵלֵא גְבוּרָה. וְהִנֵּה דוֹקָא כָּאֵן, בֶּאֱרֵץ־יִשְׂרָאֵל, תִּלְדִּים שְׁלֹנּוּ אִינֶם רוֹצִים לְקְרֹא, אִם הֵם רַק לֹא קוֹלְפָּאקִים. אֲנִי יוֹדֵעַ זֶה בְּדִיוֹן, אֲנִי הִתְעַנֵּינִתִּי, כֵּן, הֵם קוֹ אִיִּם, אֲבָל רֹמָנִים הִיסְטוֹרִיִּים שֶׁל הַגּוֹיִים וְלֹא שֶׁל הַיְּהוּדִים. מְדוּעַ זֶה כֵּכָה? זֶה לֹא לְחִינָם, זֶה לֹא סֵתָם כֵּכָה. פְּשׁוּט, הִהִיסְטוֹרִיָּה הַיְּהוּדִית מִשְׁעַמְמָה, לֹא מַעֲנִינָה. אֵין בָּהּ לֹא מַעֲשִׂים וְעֲלִילוֹת, לֹא גִיבּוֹרִים וְכּוֹבָשִׁי־עֵינִם, לֹא שְׁלִיטִים וְעֲלִי־מַעֲשִׂים וְאֲדוֹנֵי כָל הַמַּעֲשִׂים, רַק צִיבּוֹר שֶׁל דּוֹיִים ⁵² וְסָחוּפִים ⁵³, נֶאֱנָחִים וְכּוֹכִים וּמִבְקָשֵׁי רַחֲמִים. הַסְכִּימוּ בְּעֶצְמְכֶם שׁוּזָה לֹא מַעֲנִין, לְכָל הַפְּחוּת, לֹא מַעֲנִין. אֲנִי בְּכָל־הַיּוֹר אוֹסֵר לִלְמַד ⁵⁴ לִילְדִים שְׁלֹנּוּ אֵת הַהִיסְטוֹרִיָּה הַיְּהוּדִית. לֹאִיזָה שֶׁדִּי ⁵⁵ לִלְמַד אוֹתָם קֶלֶן? ⁵⁶ אֲבוֹתֵיהֶם? אֲנִי פְּשׁוּט הֵייתִי אוֹמֵר לָהֶם: "חֲבֵרָה!" ⁵⁷ לָנוּ אֵין הִיסְטוֹרִיָּה! מִיּוֹם שֶׁגִּלְּנוּ מֵאֲרָצֵנוּ אֲנַחְנוּ עִם בְּלִי הִיסְטוֹרִיָּה. אֹתָם פְּטוּרִים. לָכוּ לִשְׁחַק בְּכֹדוֹר־רִגְלִי... אֲבָל זֶה אֲגַב־אוֹרְחָא ⁵⁸. וּבִכֵּן אֲנִי מִמְשִׁיךְ. אֹתָם, כְּמוֹכֶן, לֹא תַחֲשְׁדוּ ⁵⁹ אוֹתִי. אֲנִי יוֹדֵעַ שֵׁישׁ גְּבוּרָה בִּזְהָ שֶׁאֲנַחְנוּ עֲמַדְנוּ בְּכָל הַגְּזִירוֹת וְהַפּוֹרְעַנִּיּוֹת. אֲנִי הַבֹּאֲתִי כַּחֲשׁוֹן גַּם אֵת זֶה... אֲבָל! הַגְּבוּרָה הַזֹּאת ⁶⁰ לֹא מוֹצֵאת חֵן בְּעֵינַי, אֵל תַּצְחֲקוּ... לֹא מוֹצֵאת חֵן בְּעֵינַי! אֲנִי הֵייתִי בּוֹחֵר לִי גְבוּרָה אַחֶרֶת, מִמִּין אַחֵר. רֹאשִׁית כָּל בִּבְקֶשָׁה לְהַבִּין אוֹתִי, זֶה הִיא גְבוּרָה בְּלִית בְּרִירָה ⁶¹, וְבְלִית בְּרִירָה כָּל אֶחָד הוּא גִיבּוֹר, רוֹצֵה לֹא רוֹצֵה — מוֹכְרָה, וְאֵין בִּזְה כָּל זְכוּת אוֹ שְׂבַח. וְשֵׁנִית, שֶׁהַגְּבוּרָה הַזֹּאת סוֹף סוֹף נַעֲשִׂית חוֹלְשָׁה גְּדוּלָה, גְּרוּעָה מַחֲלָשָׁה, מִין כֶּשֶׁרֶן מִיּוֹחַד שֶׁל נִיּוּל ⁶² וְכִיעוּר. זֶהוּ כֵּן! וְגִיבּוֹר כֹּזֵה סוֹף שֶׁהִיא מִתְחִיל לְהִתְפָּאֵר בִּ"גְבוּרָתוֹ" וּלְהִתְנַאֵף בָּהּ: רֹא אוֹיֵז פּוֹרְעַנִּיּוֹת גְּדוּלוֹת אֲנִי מִקְבֵּל! רֹא אוֹיֵז חֲרָפָה וְאוֹיֵז בּוֹשָׁה אֲנִי סוֹבֵל! מִי כְּמוֹנִי?... הֵן אֲנַחְנוּ לֹא רַק מִקְבָּלִים אֵת הַיְּסוּרִים. יוֹתֵר מִזֶּה: אֲנַחְנוּ גַּם אוֹהֲבִים אֵת הַיְּסוּרִים, יְסוּרִים בְּכָל־... אֲנַחְנוּ רוֹצִים בַּיְּסוּרִים, לְהוֹטִים ⁶³ אַחֲרֵיהֶם, מִשְׁתַּקְּקִים... הַיְּסוּרִים מִשְׁמֵרִים אוֹתָנוּ, מְקִימִים אוֹתָנוּ, בְּלַעֲדֵיהֶם אֵין לָנוּ חַיִּים... הָאֵם רֹאִיתֶם מִימִיכֶם צִיבּוֹר שֶׁל יְהוּדִים בְּלֹא יְסוּרִים? אֲנִי לֹא רֹאִיתִי! יְהוּדִי בְּלֹא יְסוּרִים זֶה־יִּי בְּרִיָּה מִשׁוֹנָה, זֶה כֶּכֶר כְּמַעֵט לֹא יְהוּדִי, חֲצִי גּוֹי... הוּא שֶׁאֲמַרְתִּי: הִ"גְבוּרָה" הַזֹּאת הִיא חוֹלְשָׁתָנוּ... יְסוּרִים, יְסוּרִים יְסוּרִים! הַכֵּל שׁוֹקֵעַ מִסְגִּיב לַיְּסוּרִים... שִׁימוּ לֵב: מִסְבִּיב וְלֹא בְּתוֹכָם, יֵשׁ כָּאֵן הַבְּדֵל עֲנָקִי... הַכֵּל הַכֵּל שׁוֹקֵעַ מִסְבִּיב לָהֶם: תּוֹלְדוֹת הַיָּמִים, כָּל הַחַיִּים, כָּל הַמַּעֲשִׂים, הַהוּוֹי, הַכֵּלֵל וְהַפְּרֵט, הַסְּפָרוֹת, הַתְּרַבּוּת, שִׁירֵי הָעָם... הַכֵּל הַכֵּל! הָעוֹלָם נַעֲשֶׂה צָר וְהַפּוֹךְ. עוֹלָם שֶׁל חוֹשֶׁךְ, שֶׁל שְׁלִילָה

ראשי-החבורה משך בכתפו והיחייב שתי ידי⁴⁰ כזה שלא סבור⁴¹ ולא שמוע⁴² לו.

— דבר! — קיצר לו וגזר כמין גזירה.

יודקה נשתנה להיות כבתחילה: בהול ונבהל, כאילו הורע מזלו באותה שעה ובא ליד פורענות ולידי יסורים.

— כבר אתם יודעים, — נשתעל מגרונו שיעול של אשמה ושל ערבוביה שבלב ופתח ואמר. — (שאני מתנגד להיסטוריה היהודית) אני רוצה לבאר למה סבלנות ורגע אחד... ראשית, אני אתחיל מזה שאין לנו היסטוריה כלל. זו עובדה. וכאן היא וגו' וזדקה⁴³. איני יודע איך אומרים זה בעברית... בקיצור, כאן הכלב קבור⁴⁴. שלא אנחנו עשינו את ההיסטוריה שלנו, כי אם הגויים עשו אותה לנו. כמו שהם היו מכבים לנו את המנורה בשבת⁴⁵ וחולבים לנו את הפרה בשבת ומסיקים את התנור, כך הם גם עשו לנו את ההיסטוריה כרצונם וכדרכם, ואנחנו רק קיבלנו אותה מידם. אבל היא לא שלנו, לא שלנו כלל וכלל! משום שאנחנו לא עשינו אותה, משום שאנחנו היינו עושים אותה אחרת, משום שלא רצינו שתהא כזו, ורק אחרים רצו והם הכריחו אותנו לקבלה, בעל כרחנו⁴⁶, וזה כבר ענין אחר לגמרי... במובן זה, וגם כן בכל שאר המובנים, שימו לב: וגם כן בכל שאר המובנים, אין לנו היסטוריה משלנו, משל עצמנו. האם יש לנו? זה ברור! משום כך אני מתנגד לה, איני מכיר בה והיא לא קיימת בשבילי! יותר מזה: איני מכבד אותה, אף על פי ש"איני מכבד" זו לא המלה, בכל זאת איני מכבד... מאד מאד! והעיקר שאני מתנגד לה. זאת אומרת, איני מקבל אותה...

הוא גסער מבפנים ורגש, ניטלטל לצדדים אילך ואילך כבהמה שמונעת צוורה מן העול, טרף⁴⁷ בידיו בחללו של בית כמסיע אבנים ומפקפק⁴⁸ קורות, ונמשך בדברים ושוב לא יכול להעמיד את עצמו⁴⁹.

— איני מקבל אותה! — כפל ואמר מתוך עקשנות יתירה של אדם שהוא מסויים בזעתו ומוחלט בדבריו. — אפילו פרט אחד, אפילו קו אחד, בקורה אחת. כלום כלום... לגמרי! האם תאמינו לי? תאמינו לי? ... אתם לא יכולים אפילו לתאר לעצמכם איך אני מתנגד לה, איך אני שולל אותה ואיך... איך... אני לא מכבד אותה! הביטו! תחשבו רגע... מה יש בה? הנה, השיבו לי: מה יש בה?... גזירות⁵⁰, עלילות⁵¹, רדיפות וקידוש-השם⁵², ועוד הפעם גזירות, עלילות, רדיפות וקידוש-השם. ועוד הפעם ועוד הפעם ועוד ועוד, וכך עד אין סוף... הנה היא מה, וזה הכל! סוף כל סוף זה... זה... משעמם עד מות, פשוט משעמם!

החברים התמיהו אלו אל אלו, ואילו אותו שהיך בתחילה לא שלט בעצמו²⁸ ופרץ בצחוק חטוף ונמהר.

— איני מכבד את ההיסטוריה היהודית! — חזר יודקה ואמר כהקוע לאותו דבר. — "איני מכבד" זו לא המלה. אלא כמו שכבר אמרתי: אני מתנגד לה...

חזר ופרץ אותו חבר בצחוק, שהיה הוא גחכן²⁹ מטבע ברייתו³⁰, והחזיקו³¹ אחריו כל השאר³² ממנו. יודקה הפך ונסתכל בו.

— זה אתה צוחק, — מיעץ³³ את קולו ואמר במתינות ובכובד־ראש מרובה, שלא במידה. — מפני שיקות את אשתי ממני... מיד שתקו כולם וגרעה³⁴ קומתם, כאילו נתלה על ראשם דבר של פורענות, ואותו חבר שצחק נבהל ונזדרז לכאן ולכאן ושטט וישב ועדפו שבור ועיניו מפלכלות³⁵.

ראש־החבורה הכה במצילה בכל כוחו ארבע וחמש פעמים וחזר והכה שלוש אחרות, שנדהם ונתערבב ולא מצא לומר דבר לשעה.

— אני חושב שזהו כך. — המתין יודקה עד שפסק קול המצילה — לו אני הייתי במקומו גם כן הייתי צוחק בכל פעם שהייתי רואה אותו... לא יסור לתוך העינים, רק ככה... זה צחוק אחר! לא הייתי יכול שלא לצחוק, לא הייתי מעז... מפני שאי אפשר לעשות כלום או לומר כלום... שאני הייתי אז נעלב מאד... מאד מאד! הן לא לדבר עמו באמונו על ספרות, למשל, או נאמר, להתוודות לפניו ולבכות... איני יכול להסביר יפה, אבל זה הוא ברור! אני שקלתי³⁶ בדעתי והוחלט אצלי שהדבר הוא כן, אבל זה לא חשוב...

שעה קלה היתה דממה בבית, דממה גמורה, מסויימת.

עד שזקף ראש־החבורה עצמו, הוויז³⁷ גבות־עיניו הכבדות ואמר מתוך בדיחות־דעת קפדנית, נזעמת:

— חבר יודקה, אני קורא אותך לסדר!³⁸ אם יש לך לומר דבר־מה — בבקשה, ואמור בקצור, שום דבר שלא מן הענין. ואם רצונך לדבר על היסטוריה, עליך לפנות להר הצופים!³⁹

— זה מן הענין, זה מן הענין! — נזדרז יודקה ואמר בבת־צחוק של פיוס. — ובלי היסטוריה אי אפשר לי עכשיו. אני הרבה חשבתי על זה, הרבה לילות, כל הלילות שאני בשמירה...

— אתה רצית לעשות איזו הודעה. — הציץ בו ראש־החבורה בדרך עקמומית, מן הצד. — אם כן דבר, שומעים אותך.

חברי הועדה, מהם החזירו פניהם לצדוֹיִם, מהם תלו עיניהם בחללֹו של בית, ושתקו.

עד שסוף²¹ העביר יודקה ידו על גב מצחו ואמר בנעימה קטופה²² ומרוככת זו שהיא נהגת באנשי דומה של רוסיה:

— אני לא באתי הנה לנאום, רק לומר דבר נחוץ... העצם, הייתי צריך לגמרי לשתוק... האם מבינים אתם מה זה לדבר בשעה שאתה צריך לשתוק?... הוא החזיר עיניו על פני המסובים ושפתיו נתפקקו²³ בבת־צחוק של ניזוק, חולנית ורופפת.

— אבל אני מוכרח לדבר! — תלה עיניו בחללֹו של בית ופניו נשתנו להיות כיום המעונן. — אני לא מבין כלום... אני חדלתי להבין. זה שנים על שנים שחדלתי להבין...

— מה אינך מבין? — שאלו ראש־החבורה בנחת כדיין זה שהוא למוד²⁴ לסבול את הציבור.

— הכל! — קרא יודקה ברגש. — הכל! אבל זה שטויות. נעזוב את זה לעת־עתה. אני רק רוצה לדעת: מה אנחנו עושים כאן?

— היכן? — לא סבר לו²⁵ ראש־החבורה.

— כאן! בבית הזה, בארץ־ישראל. בכלל...

— איני מבין — הרחיב ראש־החבורה שתי ידיו בתמיהה ושפתיו נתעוותו בחיוך של לגלוג. — גם אני איני מבין...

— זאת היא אי־הבנה אחרת. — תחזיר לו יודקה. — זה אתה בודאי ככה בשיביל להקניט²⁶ אותי.

אחר מחברי הועדה הרחיב פיו בבת־צחוק וטפח בראשי אצבעותיו על־גבי השולחן. יודקה הרגיש בו ציחק, אלא עשה עצמו כאינו רואה והשפיל את עיניו למטה.

— לענין! — הכריז ראש־החבורה. — עשה ההודעה שיש לך להודיע ואל תיכנס בו־יכוחים.

— אני רוצה להודיע, — ננער²⁷ בו יודקה ואמר בקול נמוך ורגוש. — שאני מתנגד להיסטוריה היהודית...

— מה?... — החזיר ראש־החבורה עיניו אילך ואילך.

הדרשה¹

(חלק א')

יודקה לא היה דברן. מעולם לא דרש ברבים, לא התווכח באסיפות ובוועידות ולא עירער² בפרהסיה³ דבר של כלום. בשביל כך הוחזק⁴ אדם שאין כוחו בזיו. ואף-על-פי שלא הוא כמות⁵ שהוחזק, גברה עליו חזקתו⁶, שנעשתה לו סגנון וטבע, ושוב לא היה יודע לפתוח-פה ברבים ולומר דבר כתיקונו, לא דבר הכבד⁷ ולא דבר הקל. אי לכן⁸ התמיהו⁹ עליו בני-החבורה משמעו בו¹⁰ גכנס לדרוש בפני הועדה, והיעדה, זו שאינה גלויה אלא לצנועים וליחידים המזומנים¹¹ לה, כל עצמה לא נכנסה לשיבה באותה שעה אלא לשמוע את דבריו.

חברי הועדה ישבו בשורה אחת ליד השולחן הירוק, מימינו ומשמאלו לראש-החבורה¹², כולם ברורים¹³ ועזים, כמיני ראשי-גייסות וגיבורים עושי-מלחמה. מתוך הסקרנות תלו עיניהם בו ממתנינים לשמוע ממנו כמין דבר שאינו נשמע ואינו מצוי¹⁴ פרט¹⁵ לראש-החבורה שקבע פניו לשולחן, ודעתו ספק מופלגת¹⁶ ספק בטלה, ועיניו צוננות.

כמצווה ועושה פתח ראש-החבורה ואמר דברים מועטים לשם הענין ושתק וישב, כאילו לא אמר כלום ולא נמצא עמו אדם בבית.

יודקה זקף עצמו כקורה והיו פניו בהולות וגבהולות, שפרחו הדבריים מלבו ולא היה יודע מהיכן יפתח ומה דבר¹⁷ יאמר.

דבר תמות הוא עד היכן¹⁸ נבהל ועד היכן נחפז! סתת¹⁹ זה, שהוא מפרק²⁰ הרים ומשבר סלעים, ויוצא בלילה יחידי לקראת אויב ואין מפחד, כיון שהגיע לדבר בפומבי לפני חבריו, מיר לא שלט בעצמו ונתירא.

המתנינו לו לומר ולא אמר. חזר ראש-החבורה ואמר כנגד המפה הירוקה שעל-גבי השולחן:

— רשות הדיבור לחבר יודקה.

יודקה נימוק²¹ ועמד, וטיפות יעה נתגלגלו ועלו בדקותיו.

עד שהגיעו קול פרסות-חמור מטפחות על פני הכביש וננער בו⁶⁹. זקף עיניו וראה את הסבל שהוא חירור ובא לקראתו. מצמץ בעיניו⁷⁰ והביט בו כמי שלא הכירו מעולם.

כיון שהגיע אצלו, עיכב את חמורו ועמד.

— אדון! אדון! ... ימע... — אמר לו בפנים משונות ובפנים עלובות, כאילו ביקש רחמים לפניו — אדון! ... אל תהא עצוב... בחיי... יהא טוב! בחיי! ירחם השם...

מנשקה שתק ולא אמר לו כלום.

-- ירחם השם... — חזר ואמר לו בבת-צחוק של פיוס⁷¹ וריצוי — אל תהא עצוב... בחיי! על ראשי ועל עיגי⁷²... יהא טוב!

וכבר נפטר⁷³ זה ממנו ונעלם מעיניו ועדיין היה מנשקה עומד כאילו האוץ אחזתו, לבו נפעם ורוגש ונפשו הומה בקרבו בהברה חרישית, ארוכה ומעומעמת, כהד רחוק זה שנתלה בתוך חללה של ערבה⁷⁴ ותלוי ועומד. ולא משמע לו⁷⁵. כאילו אירע בו דבר, כאילו... — ולא משמע לו. רק בת-צחוקו של אותו סבל ופניו שקרנו⁷⁶ מאהבה ורחמים לא זו מנגד עיניו ופייסו אותו והגבירו את נפשו על כל הקלקלות ועל כל התקלית, על כל הקטיגוריה ועלבונם של חיייו כולם.

לשעה עקר⁷⁷ את רגליו ונפנה והלך לו. ירד לתוך שדה שוממת המשובשת⁷⁸ בקוצים יבשים, באבנים תושבות⁷⁹ ועצי-זית מועטים, זקנים ומעוותים⁸⁰. תחת אחד מן העצים הפכו זמש-שש כבשים את ראשיהן אלו תחת אלו ועמדו כמכושפות. לאטו הוריד עצמו למטה וישב על-גבי אבן. תלה עיניו בהרי מואה ששממו בתכלתם ואין רישומם⁸¹ ניכר, ספק הם נבלעו בשמים ספק השמים נבלעו בהם. אולם לנגד עיניו עמדה דמות-צורתו של הסבל ובת-צחוקו ולא זוה ממנו. משך ונאנח, ומתוך שנפשו הומה ולבו נכנע ומחלחל בדמעות, נזכרה לו בהיסח-הדעת אותה נעימה שנתעלמה בתחילה ממנו. שלא מדעתו פתח ונהם⁸² לעצמו בחשאי חרוזים שמזמרים היו התינוקות בכפר-גלעדי, אז בימי המצוקה והרעב:

בכפר גלעדי, בחצר העליונה,
עלייד התעלה, בחבית הגדולה
אין אף טיפת מים...

הוא, מזאכו?⁷⁷ יודע הוא זאכו? ... אחד יום שמע יש גדוד בארץ-ישראל, אנשי-מלחמה מבני-ישראל. אמר: רוצה להיות איש-מלחמה עברי — מה יש? עמו והלך מזאכו! מוצל וממוצל לבגדד ומבגדד לבצרה. וכבר במצרה היה וזא "עבד" אצל יהודי אחד שיש לו "הנות ללבוש", עשיר גדול, הרבה ברכה יש לו, ברוך השם. היה "עבד", עשה כל מלאכה, כל כל מלאכה. עשה להם, עשה מאכלים, כל כל... מפני שהאיש יותר כשר⁷⁸ למלאכה מאשר, כשר הרבה יותר... ואז מבצרה הלך לבומביי, שהדרך לדמשק וזיתה או, קודם קודם, סגורה רשביל המלחמה של הטורקי, ישב בבומביי שני חדשים, וכל יום, כל יום מטייל בגן של סניור ששון, אוכל ושותה ומטייל... עד שסוף הלך לארץ-ישראל. חיפה יודע הוא? ... עדיין אז בחיפה המרכז המסחרי לא היה, אי! אמרו לו שם הבחורים בחיפה: הישאר אצלנו, רחמים! ולא רצה — לירושלים, אל הגדוד העברי!⁷⁹ ובא לירושלים והגדוד איננו...

— לא יש! — טפח שתי ידי וזו על זו ואמר במין נעימה ירודה וסורחת.⁸⁰ שעה קלה שתק וניטלטל על אוכפו⁸¹ וישב. תלה את עיניו בהיסח-הדעת⁸² במניסקה בזפרונוני ופניו נשתנו. כאילו דבר-מה תמוה עלה לו על דעתו באותה שעות. — מה זה אתה עצוב ככה? ... — אמר בקול עגום ותוהה. כיון שלא החזיר לו מניסקה בזפרונוני דבר, נתחכך⁸³ פעמים-שלוש בערפו. — כבר מאוחר. — הגביה ראשו כלפי מעלה. נטל עצמו ודחק לו לחמור ומשך במושכות שבידו. החמור טרף בראשו איילך ואילך, עמד עמידות עמידות, עמידה כאן ועמידה כאן, ובא נקפץ ברגליו ודוהר. — קח לך אשו! ירחם השם... — הפך את פניו כנגד מניסקה וקרא — שלום! שלום על ישראל!

החמור שינה ממזלכו והתחיל מדקדק בפסיעותיו בזריזות ומטפח על פני הכביש בטלפיו⁸⁴ הקטנים.

מניסקה בזפרונוני נשאר לבדו, והיה מהלך לו בפני עצמו ורגליו מתעצלות לו ונפשו שחוקה ויגעה. הרהורים שונים נתרגשו בלבו והלכו סירוגים⁸⁵, סירוסים⁸⁶ וקטועים, מין בשאינו מינו: סתומם של ימיילדות, עסקי הבחורה שלו "שנסתבכה" וכל אותם העינויים והטירופים כולם. נזכר לאותם הימים של טבריה, מגדל, תל-יוסף וכפר-גלעדי, ונעימת שיר שאין היא ברורה לו⁸⁷ נתרפרפה בלבו והיתה טורדת בו, נגלית ונכסית⁸⁸, נכסית ונגלית. ואין יודע לעמוד עליה.

הרבה תתני לי את טבעתך, וכל זמן שאני רואה אותה על אצבעי אני זוכר ומתגעגע עליך. ואותה יפת תואר שפיקחת היתה, לא ביקשה ליתן לו את טבעתה, אלא אמרה לו: לא כך, אלא בכל פעם עינתה מסתכל אצבעך ורואה אין טבעתי עליה אתה זוכר אותי שלא נתתיה לך ומתגעגע עלי... כך אמר ופרץ בצחוק.

— זוהי חתונה... — הפשיל⁶⁶ ראשו כלפי ערפו ומילא את כל הרחוב צחוק קולני וגבוה — וכך גם אתה, חתונה... מן הצחוק הזה שצחק ומן המשל שמשל לו חלשה דעתו של מנשקה בזפרוזוני. שלא ברצונו נתכוון לבו בבחורה שלו ובמידות שבידה ועקמומית שבה וכל אותה פרשה כולה.

היה החמור נתון לעצמו ומהלך בעצלות ובכבודות, והיה אותו סבל מיטלטל לו על גביו ויושב, פניו משותכים⁶⁷ כנחושת, זקנו פרוץ⁶⁸ בשחוק של הנאה ודעתו יפה, משל כאילו כל העולם כולו כדאי הוא לו.

מנשקה בזפרוזוני נתן בו את עיניו ונסתכל בו היאך הוא יושב על-גבי החמור, בין כלי-עציו וחביליו ומתכותיו⁶⁹, קצר-קומה וגבור, דומה כמין אדם כפול ומכופל. כביכול, קומתו מכופלת לרחבה, שדרתו⁷⁰ כפולה, שיניו כפולות וצחוקו הולך מסוף הרחוב ועד סופו, וילדות בו והקדוש ברוך הוא עמו, קרוב אליה, מעורב בביתה, בין בניו ונשיו, תרנגולותיו וחמוריו...

לאטו הפסיע והלך על ידו ושיער בו היאך הוא בביתו. הנה, הרהר לו מפורש מן זסטום, הוא יושב לעת-ערב לפתח-ביתו, בתוך החצר, על-גבי בור המים המרוצץ-אבנים. התינוקות, ערימה מעורבבת של תינוקות, נתלים עליו מכל הצדדים, ויועשים וצוחים. הנשים עסוקות על-יד המדורה. מבשלות הן ארוחת-הערב ורבות ביניהן בשבילי. שתיהן כבדות הן כשתי מיטות מוצעות⁷¹ וכמיני ערוגות⁷² עשויות לזריעה, והוא מכניס שלום ביניהן: נתן בוז עין של חיבה ובוז — ביותר, וכל מבט שלו כחמשה גשמיט לקרקע. מן הצד מוטל אביו החולה, כמין תלולית⁷³ של סמרטוטים מוטל הוא בזוית, זקן וימיו קרובים למות. המדירה דולקת בעליצות ובזריות, הקדירה רותחת ואחת מן הנשים גותנת קולה בשיר ומסלסלת⁷⁴ כנגד הכוכבים ומעדנת⁷⁵ וממשיכה...

— איך נתגלגלת לארץ-ישראל? — הפסיק מהרהוריו ושאל.

— בעזרת השם!

ולא באו רגעים קלים עד שפתח וסח לו את כל גלגוליו כולם. כך וכך קורדי⁷⁶

ואילו חמור טוב ואש, טובה אין טוב מהם בעולם. משל כפילאוו⁵⁶ שמן וכחמין כשבת! ברוך-השם, מרויח הוא את לחמו. ירחם השם! פעמים שילינג⁵⁷ ליום, נעמים גם שני שילינגים, ויש אף לא אחד מילים⁵⁸. יש ויש... כולו יש! — מתי היה טוב, קודם קודם... — הפליג ידו כלפי ערפו ואמר — הרווחתי ארבעה שילינגים גם! אז היה טוב...

הוא נתן את ידו לתוך סל הלולים שלפניו והוציא מווכו ביצים מלוכלכות אחדות.

— קח את הביצים... — הושיט לו ואמר — קח, אדון... טריות כ"תנובה"⁵⁹!

מנשקה בזפיוזוני לא ביקש לקחת.

— יש לך לול? — שאל מתוך שדעתו נחה עליו⁶⁰.

— ברוך-השם! יש לי שבעה תרנגולות! — אמר בהנאה ובזיחיות-דעת⁶¹ — כולם עושים ביצים, ביץ⁶² ליום, ביץ ליום... קח, אדון! בבקשה, כ"תנובה"... תרנגולות טובות, ברוך-השם!

אילמלא, אמר, כסף שצריך לו היה הוא עצמו אוכל את הביצים ש"עשו" לו תרנגולותיו, כל כך טובות הן הביצים האלו! אלא שבתו הקטנה מוטלת חולה ב"הדסה" והפרוטה אין מצויה. אתמול הביא לה בנות בחצי גרוש⁶³ ואכלה.

— כבר אוכלת! — אמר כמין בשורה גדולה ופגיו האירו מבת-צחוק של טובה ואושר — כבר אוכלת, ברוך השם!

עד שהחזיר זה את הביצים לתוך הסל, הציץ מנשקה בזפיוזוני וראה שתי טבעות נתונות לו על אצבעותיו, שתי טבעות של נחושת ואבני צבעונין⁶⁴ קבועות בראשן.

אמר לו:

— מה הן אלו?

קפץ⁶⁵ את ידו ועשאה כמלוא קשר גדול ונסתכל בה מתוך תמיהה.

— זה...? טבעות. ולך לא יש?

— לא יש.

— זהו, — חייך לתוך זקנו ואמר — אגיד לך דיבור אחד מספרים אצלנו בבבל...

התנזל מסמך לו ואומר מעשה באדם אחד שאהב אשה יפת-תואר. פעם נזדמן לילך בדרך רחוקה. אמר לה לאותה יפת-תואר: גברתי! בשביל שאני אוהב לך

— ירחם השם! — עמד בעל-החמור על דעתו — הוא הכל יודע. אני לא יש כלום⁴⁸ והשם לא יעזובני.

— זה אתה וזה אני.

— מה יש, אי! צריך שכל טוב. היה לי שכל ויש אשו! הרבה טוב... הוא שיקע את ראשו בין שתי כתפיו ועצם את עיניו מרוב ההנאה ונחת-הרוח. הרבה טוב, ברוך השם! — פקח את עיניו לשעה קלה וחזר ואמר — הרבה טוב... אחד יום הייתי בחנות, הבאתי ארגזים, דאיתי יש שם אחת אשו... תחילה, קודם קודם, נתנו לי אשו ולא היתנו הצלחה. השם לא נתן... שמעתי, אמרו לי, יש אשו באה מבבל רוצה להתחתן. הולך לגבעת-שאו! — וזו האשו מן החנות... מן השמים, אי! לא היה לי כסף — לא יש כסף, מה תעשה! הנה הנה, לקחתי בבנק ששה לירות ועשיתי קנין⁴⁹. במוחרם⁵⁰ עשיתי חמשה לירות גם — והתחתנתי ברוך-השם, הרבה טוב... קך לך אשו. פועלת, שמנה, יהיה טוב. ירחם השם...

טפח בשני סנדליו הממוסמסים⁵¹ על בטנו של החמור שהלך לו לאטו, ונטל זיו-הפנים ופניו נתדחבו⁵² והבהיקו יפים כשתי קדירות של נחושת.

— לא יכול איש בלי אשו! — שינה עצמו ממקום ישיבתו והרתיע כלפי אחוריו של החמור ואמר מין לשון של ודאי שאין אחריה כלום — לא יש הר בלי ראש ולא בטן בלי טבור, לא יכול איש בלי אשו!

— וכמה גשים יש לך? — עיקם⁵³ לו מנשקה בזפרונוני בעינו — שתיים, שלוש?

— שתיים, יש שתיים. — שטח זה את כפות ידיו כלפי מעלה, כאומר: בוא וראה, אין לי אלא שתיים.

— ושלוש ביניהן?

— אי! הר אל הר מביט וביניהם בקעה... — הראה לו מלוא-פיו שיניים לבנות וגסות — אם יש בבית ילדה, הזקנה טרר... טרר...

— וכמה אתה מרויח? סבל אתה או מה?

— כן, אדון!

מתוך שנתבסס⁵⁴ יפה במקום ישיבתו, פתח ואמר לו את כל ענינו. בתחילה, אמר, היה הו' סבל כך ועכשיו סבל בעל-חמור! זה החמור שמתחתיו כבר הוא שמיני לו ומכאן ואילך שוב לא ידמו אותו. כבר הוא מבין גדול בחמורים, "רופא חמורים" זקן ובקי! מפני חמור רע ואשה רעה, אמר, זיקנה קופצת⁵⁵ על האדם,

היה. היה החום קשה כשל תנור מלא גחלים לוחשות²⁹ והאור מלובן³⁰ ויתר³¹ עד כדי סמיות-עין וטישטוש החושים. כמתוך החלום נתרפרף³² הרחוב וניטשטש באור, ספק הוא מקום של טרשים ספק שדה שהפקירוה³³ הבריות מפני הבצורת, ספק סתם דמות בעלמא³⁴ ולא כלום וכל-עיקר. השמש סכסכה³⁵ באבנים ובחלונות וארגה את הישוב מפירושו וקיומו. מתוך השרב והחורב³⁶ הצהיבו שפועי³⁷ ההדים בקצה האופק ועמדו השמים בטהרתם, בכל עצמה ועיקרה של תכלת זו ע ש בה משום נצח ועולמי-עולמים.

קול צווחה הפסיקו בדרך. חמשה-ששה ערביים קפצו בבהלה לתוך המונו של הרחוב וצווחו בקולי-קולות, כאילו לסטים נפלו עליהם:

ברוד³⁸! ברוד!...

עמד לו מנשקה בזפרונו בתוך חבורה של בני-אדם, יד שנתרעש הרחוב ואבנים נעקרו למעלה ונתפזרו בערבוביה אילך ואילך.

לשעה קלה, כיון שחזר לילך, נטפל³⁹ עמו אדם אחר שהיה רכוב על גבי חמור.

— קול, אי? — המך את פניו אליו בבת-צחוק של הנאה והתפעלות.

זה היה איש קצר-קומה, גבות-עיניו עבות ושחורות, זקנו כיער, פניו בריאים כקדיירה של נחושת וזוהו גיבור ורחב שלא במידה. היה הוא לבוש בלאות⁴⁰ ושחקים⁴¹, קרע לפניו מקרע וטלאי⁴² על-גבי טלאי, חבל חגור לו על מתניו וסל של לולבים נתון כנגד לבו, על-גבי החמור.

מנשקה בזפרונו הציץ בו ולא אמר לו כלום. אלא שזה בא נכנס עמו בשיחה ומושכו בדברים והולך.

— יש לך אשו? ⁴³ — היטה עצמו אליו מעל-גבי החמור ושאל.

לי אמר הוא "אשה" אלא אשו.

— ולמה לך? ⁴⁴ — חתר ⁴⁵ בו מנשקה בעין של זעף.

— אין לך אשו? — התמיה עליו שעל החמור.

— אין לי, אין לי! — פסק לו מנשקה והחזיר פניו ממנו.

— לא טוב... — נצטער בו ⁴⁶ בעל-החמור כאילו רואה לפניו מין דבר שאינו

מתקבל על הדעת — קח לך אשו!

— עני אני ואין לי כלום. מהיכן אפרנס את אשתי? — נמלך ⁴⁷ מנשקה עצמו

ואמר לשון שחציה בריחות וחציה תרעומת.

— ירחם השם! ⁴⁸

— איך ירחם השם? כבר אני בחור זקן ועד עכשיו לא ריחם אותי!

חיים הזז

רחמים:

באחד מימות-החמה טלטל עצמו מנשקה בזפדוֹזוֹני בחוצות ירושלים והיה מהלך כחוש² ככלונס, פניו חולניות וחרותות קמטים קמטים, פיו בשרני³ ואדום שלא במידה, ועיניו עגומות והן נראות מזרות⁴ זעם וכל רע. מרירות רעה חלחלה⁵ בלבו כארס. מרירות-לב קשה שסתומה⁶ מרובה מפירושה, עיקר כללן⁷ של רוב שנותיו שיצאו ולא זכה לכלום, לא למשפחה ולא למנוחה ונחלה; תמציתם⁸ מרה⁹ וחשכה של קדחת¹⁰ ורעב, של חבורות טרופי¹¹ ומטולטלות וטירופי-עיניים ולבטי-לבטים¹² עד כדי סילוק הדעת וכילוי¹³ כל הכוחות וכיוצא בזה מעשים ועלילות שלעבר, וחוסר-עבודה וחולי לבסוף, עכשיו.

מפני יאוש קצה¹⁴ דעתו עליו. כל מיני רעות נשתלטו בו, הרהורים רעים וקטיגוריה¹⁵ מרה על הסתדרות העובדים¹⁶ ועל הציונות, "השלטון האימפריאליסטי הציוני" הזה, ועל כל העולם כולו. כביכול¹⁷, כאילו אפשר לומר כן, הכל טוב ויפה, העבודה מצויה לו וקורת-נפשו¹⁸ באה לו לטובה ויחול¹⁹ לבבו בחפנו²⁰ וכל החיים כקרן אורה, אלא המנהיגים ירודים הם והשלטון האימפריאליסטי הציוני מעכב.

זו היתה קטיגוריה של אדם מדוכא ומיואש, שיותר משהוא מבקש תקנה²¹ לעצמו, הוא מבקש לצעוק חמס²² ולמרוד ולהדתיח את כל העולם. אך הקטגוריה לא היתה שלמה. רוצה ולא רוצה, גדול היה בו כוחה של חיבת-הארץ וגדולה חיבתה של הלשון העברית. אהבה עמוקה ועזה של סמיות-דעת²³ ועקשות לב, שהיא למעלה מכל הדעות והכוונות, למעלה מכל תכלית ועיקר. ובשביל²⁴ שלא היתה הקטיגוריה שבלב שלמה, היה מקטרג²⁵ ביותר, כופר בכל ועוקר הכל ואין מניע לידי מעשה של כלום²⁶, ואין נוח לו בעולמו.

על²⁷ כל המרירות שבו, היה מיוגע מן החום המרובה. אותו יום תקופת אב

מספריו:

"אבנים רותחות", ת"א, תש"י; "סיפורים נבחרים", ת"א, תשי"ב; "צל הפוך", ת"א, תשט"ו; "דלתות נחושת", ת"א, תשט"ז; "חגורת מזלות" (סיפורים), ת"א, תשי"ח.

"כל כתביו" ארבע־עשרה ספרים, הוצאת עם־עובד.

ביבליוגרפיה:

- מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנק, הוצא' יבנה, 1959, עמ' 246—250.
- סופרים עבריים בני זמננו, מאת א. כהן, הוצ' מ. מזרחי, תל־אביב, 1965, עמ' 57.
- ספרות על פרשת הדורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות, תש"י, עמ' 94—107.
- חיים הזז, לקט ומבוא, מאת ש"י פנואלי, הוצ' מפעלי תרבות וחינוך, 1961.
- שלוש אשמורות, מאת אלי שביד, הוצ' עם עובד, 1964, עמ' 71—89.
- חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, 1953, עמ' 171—178.
- שיחות עם ח. הזז, מאת א. ח. אלחנני, "מאזניים", חוברת ה', כרך ו', עמ' 34.
- ח. הזז — סיפורים נבחרים, הוצ' דביר, תשכ"ב.

חיים הזז

(— 1897)

הייט הזז נולד בשנת 1898 ברוסיה, בכפר שהוא חצי־יהודים וחציו גויים. שם עברו עליו ימי ילדותו ושם למד תורה מפי מלמדים ומורים. מגיל שש־עשרה גלה למקום תורה בערים הגדולות של רוסיה. בימי המהפכה ירד לקושטא ומשם למערב אירופה. שנים מספר עשה בפריס, ובשנת 1932 עלה לארץ־ישראל. ב־1968 יצאה בהוצאת הספרים "עם עובד" מהדורה חדשה של כל כתביו. ספריו — ריחיי שבורים, היושבת בגנים, יעיש ד' חלקים, אבנים רותחות, בקץ הימים, דלתות נחושת שני חלקים, חגורת מזלות, בקולר אחד.

מדעת הביקורת :

משור של שלימות פלסטית וכליל תפארת של הבעה ומלאכת מחשבת גדולה ורחבה שאיני רואה דוגמתם לדמיון, לתבונה ולחריפות ולדקות בספרות העברית. ראוייה יצירה זו — — — שילמדו ממנה סופרים וזמנים, שיתבשמו ממנה ציירים ומשוררים — — — .

כלום הרבה יוצרים — — — יכולים להשתבח בכנסת דמויות כזו, בשפע כזה של תמונות, בקצב כזה של חיים ותנועה ?
ח. הזז, שאת מכלול יצירתו ניתן לכנות בשם "הקומדיה היהודית", הוא אחד מסופרי־הסגולה בזמננו שהביאו תמורה רבת־משמעות בפרוזה העברית — — — .
האמנות המיוחדת של הסיפור ההזזי, שהיא אמת ואומן ושאינו לה כל מטרה אחרת מלבד אמת שירית — — — .

"הדרשה", "רחמים"

שני סיפורים אלו מעלים לפני הקורא צד אחד של דעותיו המורכבות של הזז על מהותה ומטרתה של הציונות וההתישבות בארץ ישראל.

ואת הקרבות של מחר, את מפקדיו ואת המסע לקראת אומן, לקראת המבצר, הכל הכל — הוא רק מתיחד עם נשמתו של המעונה. הוא מצליף ולבו מברך את היהודי המוטל לפניו ומתפלל אליו. הזקיפים כבר התירו את אסוריו⁴⁹ והוא לא הניד אבר. דומם הוא שוכב, פניו כשעיה, אך העינים חיות וצופות מתוך מעמקים אל מעמקי נפשו של זורבילו המצליף בידים מתות.

ישראל-מיכל מרגיש כמו מנדנדים ונושאים אותו למעלה, למעלה, אל מול שער השמים, אל שלות הנצח והאור הגנוז⁵⁰, אך העיניו יראה אדם מעונה, טורח ועמל בשארית הכחות, באחרית הנשימה, והוא רוצה לדבר אל האזמלל, לנחמו. הוצל הגיע אל טבורו של המעונה, וזורבילו ראה פתאום כחפץ-תנועה בשפתים הכחולות והעינים הקדושות קראו לו להכפף. הוא מציית לקריאת-אלם זו, בעוד ידיו המתות מצליפות אל הרגלים המתוחות, פרצופו אפל כעפר והזיעה יורדת בזרמים לתוך פיכתנתו. הוא גחן ואמץ את אזניו, ומתוך השפתים הנפערות שמע בקול לחש בהיר ובלשונו את המלים האלה:

— עיפת בני, נוחה, נוחה רגע, נוחה...

ופתאום פרצה שאגה כחרחור של גוסס, מתוך חזה הענק המצליף, המגלב נשמט מידו והוא נפל כרע על ברכיו לרגלי המעונה. הזקיפים והסקרנים קפצו ועמדו על רגליהם בבהלה. אך על שפתי המעונה קפץ כבר החיוך האחרון, המואר באור אלהי הרחמים והסליחות.

חתינות, בריתות. הוא שומע את מקהלתו של החזן ב"ויאתיו"⁴⁵, גגון עליז ומלא אורה. הוא פורש את הטלית לקראת "חתן נראשית"⁴⁶. הוא הולך בטל השחר להעיר את הישנים לעבודת הבורא. הכל ברור, הדור, נאה, מלא איר וזיו. העינים עצומות — וזורבילו מצליף.

מבית-המרוח באים, מתנוודים, שכורים יחידים. נגשים, מביטים, יורקים בגוף השוכב והולכים להם — וזורבילו אינו מפסיק. ישראל-מיכל שוקע אל עולם הילדות, אל עולם העדן. אילנות מלבבים וכרובים מתהלכים בדמות בן-אדם. הלב רץ-פועם והנפש מחייכת — וזורבילו מתנענע כבתפילה.

החמה כבר שפלה מרומה. בית-הכנסת כבר משרה צל הבולע את כל ראשו של המעונה וגם באלכטון כלפי בית-התפלה. הקולות הנשאים מבית-המרוח מתגברים ונעשים מאימים. נשמעת שבירת חלונות ודלתות. בתי ישראל נפרצים לשוד ולביזה. עגלות חורקות, סוסים ג.הלים. טוענים את הביזות להובילה אל הכפרים. פה ושם עולות לדבות ותימרות עשן — וזורבילו מצליף באמונה ברכיו כושלות כבר מרוב עמידה, לבו מתפלץ⁴⁷ מרעב ומהתאמצות. אך אסור להפסיק, כל עוד ינוע החזה המוטל לארץ אין להפסיק. הזקיפים כבר נסו פעמים ושלש למשש את הגוף הפצוע והמפוצל, אך חומו עוד לא פג — וזורבילו מוסיף להצליף. והנה פקח ישראל-מיכל את עיניו. מבטן כה בהיר ושליו! נר נשמה בהן! רואה הוא את הגוי הענק הכפוף עליו ואת הרצועות היורדות על בשרו בתמידות ובקצב ואינו מניד עפעף. גט שני הזקיפים היושבים למרגלותיו והנמושות הסקרנים, החצר, מחיצת-הקרשים שמול בית-הכניסה — הכל בהיר וגלוי ומובן, אף מעין חיוך נראה על השפתים הדקות והכחולות, אך הוא מובלע בצל המגיע עד חצי הצואר ונראה כחותכו.

זורבילו מוסיף להתנענע. כוהותיו הענקיים הולכים ופוחתים, הולכים וכלים. הוא החליף כבר את ידיו עשרת מונים⁴⁸, אך חש הוא שהן כמאובנות ומנודות רק מתוך הרגל. הוא כבר מ י ר א להפסיק, לא את אבא גונטא הוא ירא. את זה שכח לגמרי, אבל חושש הוא, שאם יפסיק לא יוכל עוד להניע יד. הוא הוציא כבר את כל רוחו, את כל נשמתו, בצליפות האלה. ומבטו מרוכז עתה כולו בפניו של המעונה. מרגע שנפקחו עיניו של זה, הוא כמו רותק אליו ואינו יכול לגרוע ממנו עין. מבטו של הלז זזים לתוך נפשו, לתוך לבו וממס שם דבר-מה. הזוך והתמימות הקדושה השופעים משם משכחים אותו הכל, את הטביחות של אתמול

ברצועות את הרגלים. קצוות הרצועות נפתלו והקיפו את עצם הרגל, את שתייהן יחד, ועשו להן רבידים³⁹ וענקים... מבהונות הרגלים שב אל החזה ועלה למעלה כלפי הראש, עד הצוואר הגיע, ובפנים לא נגע! אחריכן ירד והתחיל שוב במקום שהתחיל בראשונה.

הזקיפים והסקרנים, שעיו מעמוד, ישבו לארץ והביטו מתוך מתיחות כבדה. פני המעונה נעו⁴⁰. הוא חש את הכאב בגופו, כאב חד שעבר ונעשה עמום עד אשר נגע בלב וכוצו. האברים הכפולים כאילו נתאבנו, ביוזר נאטמה⁴¹ ונשתתקה הדגל הפצועה. הדם ששתת מתוכה נקוה לשלולית קטנה על האדן, והשלולית נקרשה והבריקה בשמש, והדם החם שנוסף צף עליה מלמעלה.

מבית-המרזח שבטבור העיירה נשא קול הליל ותוף ומצהלות שכורים. ומוחו של ישראל-מיכל הנוער בכאב וברעב נאחז בדמיונות. בעינים עצומות ראה את אחיו. קהילת ישראל בטטיב נרדפת ונשחטת בחוצות העיר. ההידמקים רודפים אחריהם בחרבות שלופות וברצועות שורקות. רומסים אותם בסוסיהם. נושאים תינוקות שפודים⁴² על כידונים. אשתו מוטלת על מפתן ביתו רצוצת קדקוד. כי חסמה את הדרך בעד הקוזקים המתפרצים, ובניו ובנותיו הטבוחים מתבוססים על הדצפה בדמם. אבל המחזה אינו מרגיזו. להפך, הוא חש איזו נעימות בכל מראה-הדמים הלזה. הצליפות היורדות עליו בקצב קובעות משטר וסדר בדברים, והם נעשים מובנים ומוצדקים. לזהט בלבו רק פחד טמיר⁴³. אחד, שמה תפסקנה הצליפות. החמה גוברת. מעל האילנות הגדלים בצד בית-הכנסת עונות הצפרים לקולות הנשאים מבית-המרזח. מתוך איזו חצר שוממה קורא תרנגול נשכח בעקשנות ובחוצפה, לזורבילו הענק עומד נטוע בשתי רגליו-עמודיו, כפוף קצת — ומצליף. פניו האדימו. הוא השליך את מצנפתו לתוך חיקו של אחד הזקיפים וראשו הגזוז מבהיק. על פרצופו האוילי נגרים פתילי-זיעה ויורדים על צווארו. הזקיפים יושבים ברגלים מקופלות ומחכים לשני נערים, ששלחו לבית-המרזח להביא להם בקבוק יי"ש. הנערים שבו עם בקבוק גדול. הזקיפים גמעו מתוכו זה אחר זה. גם לזורבילו הציעו, אבל הוא הניע בראשו לאו: אסור להפסיק רגע, כן צוה "אבא" — והוא מצליף.

ברוחו של ישראל-מיכל באה תמורה. לאות מתוקה תקפה את כולו. הלב צובט. הגידים נמתחים ומושכים, כל הגוף הפך אדום-כחול, כאילו צבה⁴⁴. אבל כאב לא יחוש וטוב לו. כל מראות הדמים של ההידמקים נעלמו מתחת לעפעפים העצומות, והוא רואה חלומות ומחזות נעימים: חגים ומועדים בבית-הכנסת.

עליו, שנים למראשותיו ושנים למרגלותיו³⁵, ואיבן זורבילו (החייל הענק נדחק מתוך ההמון ועמד לפני המפקד) ילקהו במגלב³⁶. לאט ילקהו, צליפה אחרי צליפה. ככה, אך אל יצליף בחזקה. ככה, ולא יפסיק, אף לרגע לא יפסיק, עד אשר תצא מתוכו הנשמה הכלבית השחורה. לאט-לאט, בזהירות, באהבה, ברחמים במסירות-נפש — עד אשר תצא נשמת השד, חה-חה-חה! (הקוזקים דעתם נטרפה מחריפותו של מפקדם) ועתה, ילדים, נלך לרקוד בבית-המרזח, בנותי ברוסושקי רוקדות אף הן — על כירים מלובנות, שהסיקו להן הליאכים האדורים, תנוף אמם! בואו! (דמעות נוצצו בעיני המפקד).

— תחולל אמם! אין דבר, אבא, אנחנו נשחטם, עד אחד נשחטם!
הריע ההמון ופנה כורם אדיר אל מול בית-המרזח.

ג.

בחצר בית-הכנסת נשארו רק ארבעת הזקיפים, איבן זורבילו הענק המלקה (את ההרוגים והפצועים העבירו אל הככר העגולה), עוד איזה גויים נמושות³⁷ סקרנים, שהתעצלו ללכת לבית-המו"זח, ובתוך, על הארץ, ראשו אל מפתן בית האלהים ורגליו מול בית-הכניסה — ישראל-מיכל השמש, ערום ומבושיו³⁸ מגולים, כפות בידיו ורגלו הפצועה זבת דם.

הענק התחיל בעבודה. קודם כל לקח את המגלב הקלוע ופתח את רצועותיו, יהיו לארבע לשונות חדות. הפכו, והתבונן בקת, ההליקו פעם ופעמים, בעיניו נוצצו דמעות, אך האש הזרה יבשה אותן עד מהרה. הזקיפים משכו שפמם באצבעותיהם, אחר-כך התחיל מלקה.

ארבע לשונות המגלב לפתו את הגוף הכחוש באהבה רבה. היתה בהן מעין תשוקת ההתדבקות הגוף הקדוש. חרש בלי שדיקה, אך בכח עצור, כנושקות, נחו על החזה, נתלפתו אל מתחת לצלעות, וכשהורם המגלב נכרו ארבעה פסים אדומים. מן הצליפה הראשונה נודעזע הגוף, נתעקם קצת, הפנים נבעתו וגם מעין צוחה נשמעה. אך באמצע הפסיקה המעונה, עצם את עיניו ונשך את שפתו, ומאז דמם. הענק הצליף באמונה, בזהירות, באהבה, פעמים לא הלקה במקום אחד. הוא נהנה בראותו את פסי-הדם מתרבים ומצטרפים למסכת על פני הגוף, וכן היה יורד מן החזה למטה עד השוקים, אך נזהר שלא להכות על המכוששים. הוא זכר, כי בילדותו פגע בו אביו, ברדפו אחדיו, בשוט באותו מקום, ועדיין לא נמחה מחושיו הכאב העמום ההוא. לא, במקום זה לא יפגע! תחת זה נהנה ללפות

ורוכבו, וטרם הספיקו להתבונן ולהתרחק, התגוללו פצועים וחללים אחדים על פני הארץ, והסוסים נשאו ראשם בצהלה מחרידה והדפו באחוריהם הדיפה מגולגלת.

— באלהים! "אלהיהם" נלחם בנו.

— ישו ומרים! ראו איזה אבנים. אבני שמים!

— בחי "אבא"! אדם לא ירים אבן כזאת!

— מכשפים הם, תחולל!³² אמם.

— צריך להביא את המקלעים!

— "חם"! צריך לקרוא ל"אבא" ויפקד!

והאבנים עדיין נזרקות זו אחר זו בהפסקות, שוות, אך הן נופלות עונה

בחבטה עמומה על האדמה הרכה, או קוטלות קוזק קטול.

בא אבא גונטא בכבודו ובעצמו, והוא מנענע מפלי גופו הקטן ימין ושמאל

לקצב היי"ש הרוג בקרב, ובראותו את שדה המערכה, צוה לירות בשער. יווי,

ירו יד שעשו את השער ככברה³³, אך סמבטיון³⁴ האבנים לא פסק.

אבלי בו ברגע, ואחר יריה בשער, נפסקה פתאום זריקת האבנים.

אירי רגעים אחדים של שתיקת תמהון נצטוו הקוזקים לגשת לשבור את

השער בקרדומות-הצבא, ומה עצם תמהונם, כאשר מצאו בפרוודוד רק יהודי

אחד בא בימים, והוא יושב על הרצפה ליד גל אבנים, לופת רגל פצועה ונושך

שפתיו מכאב, פניו טובלים בזיעה ובדם ובעיניו יוקד השגעון. הם דלגו עליו

והתרוצצו בחרבות שלופות בכל בית-הכנסת לחפש אחרי מתבצרים אחרים, אך

לא מצאו איש. אז שבו וגררו את ישראל-מיכל הפצוע אל החצר והטילוהו לרגליו

של מפקדם:

— הנה, אבא, השד הורג אחינו!

אבא גונטא התבונן בו רגע, בעט בו ברגלו, הפכו, אחר כך ירק בו וצוה

לסחבו הצדה ולהכניס את הסוסים אל "האורוה".

כשהוכנסו הסוסים המבוהלים זה אחר זה אל בית הכנסת, עמד אבא גונטא

לשפוט את השמש, שגרם למות שלשה חיילים וסוס אחד, ופצע ארבעה חיילים

וחמשה סוסים. הקצינים עוזריו עמדו מימינו ומשמאלו וכל ההמון לפניו. הוא

היעים את גבותיו העבותות, שפמו נתלה מפור, ראשו נטה קצת הצדה תחת

משא המצנפת הקוזקית, שיחק רגע בנצב-הכסף אשוי לחרבו הארוכה. אחד המריו

את פסקי-הדין במתינות, כמונה מעות:

— יפשיטוהו ערום ויניחוהו כפות, ראשו אל השער. ארבעה זקיפים יעמדו

כשהלכו ראשי ה"הרודמה" נגשו שני קצינים קוזקים חבושים בקולפקים פולנים, עמדו עמידת כבוד ושאלו:

— ומה נעשה, הוד המפקד, בסוסים?

— החצי אל ה"קוסטיול"³⁰ והחצי אל בית־הכנסת של הז'ידים.

הקצינים הלכו למלאות הפקודה, וגונטא ישב לשתות מן היי"ש, אשר הובא לו בשני בקבוקי גדולים מבית־המרזח. מיום שבגד את הבגידה הגדולה בפולנים ובמצביאו מלדנוביץ, והתחבר אל אחיו ההידמקים, כפל ושלש את מנת היי"ש ששתה דבר יום ביומו.

יותר משלוש מאות סוסים עלו בחלקו של בית־הכנסת. הקוזקים נהגו במתגם³¹ בצעדי מתינות אל האורח הקדושה. הסוסים היו רחוצים ורטובים ממים, האוכפים וכלי־הזין היו תלויים עליהם ברשול ובלי סדר, ובהצלפם בזנבותיהם הארוכים הגיעו אלה כמעט עד אזניהם הקטנות. הקוזקים עצמם נשאו דליי הפח המלאים בידיהם, מהם גם שקי מסגוא מופשלים על כתפם, ומראיהם היה שלו וכמעט תמים, כאותם העבדים המשרתים בכפרים בבתי האכרים העשירים. לבם לא נבא להם כל רע.

עוד מרחוק ראו ששער בית־הכנסת סגור.

— סגרו הכלבים! — קרא אחד.

— חבל שברחו, בראשיהם המצורעים היינו פותחים — התלוצץ שני.

— צריך להביא מקלע.

— הו, גם באלה פשוטה נשברנה, את הדלת.

— טרס ישען באחורו וב... אחת יפתח לנו.

— הו־הו, מ"רוחו" של טרס — כל מבצוֹ יִהְרֵס.

וכן היו הולכים ומנבלים פיהם בהלצות עד שהגיעו סמוך לשער. והשמש ישראל־מיכל, כשמעו את שאון ההמון המתקרב עברו גל של התעוררות, בידי הוצק ברזל, ובלבו — אש. הוא קפץ ממקומו, הציץ בעד חור המנעול, הרים ידיו מול ההיכל פנימה לצד ארון הקודש והודה לאלוהים, אשר הביא את הגויים אל נחלתו לעשות בהם שפטים. גחן ונטל אבן גדולה מאבני הערמה, ובקפיצת נער קלה עלה על השולחן, מן השולחן על הכסא, ובלי להזיז זרק את האבן דרך האשנב המפורץ לתוך המחנה. האבן קרעה את אזנו של אחד הקוזקים ונתקה זרועו מקנה. לקול צעקתו נתבלבל המחנה ובלי משים נדחף קדימה ונצטופף אל חזית הבית. אז נתכו אבנים כבדות, זו אחר זו, בהפסקות שוות, על סוס

ובכן נותרו בטטיב שני יהודים בודדים: האחד מוזג יין לטמאי הגויים, והשני רובץ כארי²¹ לפתח בית-האלוהים ליצמור על הקודש.

ב

על סוס לא גבוה, שמן-שוקים וקטן-ראש, ישב איתן אבא גונטא. מצנפת-הקווקים הגדולה שמוטה לו על אוזו וחרבו הארוכה כמעט לארץ מגעת. עיניו קטנות וחבויות בערמה בתוך שומן פניו המזהירים, ושפמו החום יורד לו משני צדי פיו האדום כשני זנבות נהשים. אחריו הולכים ברגל הנוגנים²² בכל כלי-שיר, ובעקבותיהם מוסעים לאטם המון הפרשים וחרבותיהם מוצלבות על גבי הסוסים, אחריהם יבואו רגלים אספסוף המורדים מזוינים בכל כלי משחית מחצר האכר, ולאחרונה העגלות המובילות את הצידה והביזה הכבדה. משני עברי המחנה יטושו יי השלישים על סוסייהם רצוא ושוב לפקד את החיל.

משני צדי הרחוב עמדו כל בני הכפר, אנשים, נשים וטף, רובם בבגדי מועד, והריעו לצבא העובר, נופפו סודרים ודגלים וגם זרקו פרחים. השמים היו שמים שלפני מתן תורה: רחוקים, צהים ושלולים. בעוד שבוע צריך להיות חג השבועות. המחנה¹ חנה בטבור העיירה על הככר העגולה. ההמון נדחק ונצטופף ליד הבתים המוגפים. אבא גונטא נאם מעל הסוס, והלהיב את העם עד לידי תרועות וזריקת המצנפות באויר. אחרי כן הקימו לו אוהל-אפריון²³ בצל הצלב, שטחו לו שטיח-צמר אדום והוא ישב לפקד.

ראשונה צוה להציג לפניו את ראשי ה"הרומדה" (עדת האכרים). כרגע עמדו לפניו בחצי עגול טנים-עשר חשובי האכרים, מצנפותיהם מקופלות בידיהם והם משתחוים אפים ארצה.

— יובא לפני כל זייד²⁴ וכל ליאך²⁵ — הרעים עליהם אבא גונטא בקולו.

— ברחו, אבא, ברחו — ענו האכרים מתוך התנצלות שבהכנעה.

— ולא נותר אף אחד?

— מן הליאכים אף אחד.

— ומן הזיידים המצורעים?²⁷

— אף אחד, דק את חמקא המוזג עצרנו, להשקות את ה"בריות" יין ושכר.

יצוה, אבא, להחיותו לטובת ה"הרומדה".

— טוב, יחי לפי שעה. ועתה ילכו שנים מכם ויביאו לי ממבחר היי"ש,

ואתם יתרכם לכו זיינו את העם, כי מחר עם הנץ²⁸ נזוז לקראת אומן.

של אבא הוא לבלי יעשה דבר שלא בפניו. ובכן נמנו וגמרו¹¹ להמתין; אלא שבית המרוח עכב; כיצד ישאר זה סגור והוא מלא על כל חביותיו? נמצאו משיביתעם שהשיאו¹² עצה טובה: בצאת ישראל מטטיב, יארכו עם קצה החורש עישרה בחורים מגבורי הכפר וקרדומות בידיהם, ובעבור שם המחנה ובהגיע אל מקום המארב "חמקא" המוזג, יחטפוהו וישיבוהו אל העיירה והוא ישקם בעלי-כרחו אך בהיתר.

וכן עשו. מתחילה היה נחמיה המוזג כאיש נדהם. עקור בכח מתוך משפחתו ועדתו לא מצא לו אחיזה ואימת הגויים בעתתהו¹³. זקנו ופאותיו הצהובים כאילו הלבנו לגמרי ועיניו המבוהלות נוצצו ביגון חיה מובלה בשלשלת. אך בעבור יום הבין את אשר לפניו, וזיה משקה את מעניו-מיורעיו, ומשיב על הלצותיהם, ואפילו רשם בפנקס מתוך הרהור בטחון: "שלח לחמך על פני המים"¹⁴. . . יהודי אפילו על פתחו של גיהנום אינו חוזר מעסק.

ובטטיב העיירה יהודי שמש במיטב שנותיו, ישראל-מיכל שמו, עבות-זקן ושתקן, והוא מכהן פאר¹⁵ בבית הכנסת זה כעשרים שנה. בתוקף החזקה¹⁶ שבירו מאבות אבותיו. ויהי כאשר גמרה קהלת טטיב באספה בבית-הכנסת לברוח, התחמק ישראל-מיכל בלאט מן האספה ונתחבא בתוך "עלית השמות"¹⁷ בתוך חבית גדולה, ואיש לא ידע. ובצאת הקהלה והדממה נשתלטה בעיירה יצא חרש אל החצר, ויעבור את גל האבנים, שהיה מונח שם לתקון בדק¹⁸ הבית, ק"ן¹⁹ במספר, אבנים כבדות בלתי מסותתות, וישאן בידיו האיתנות אך הרועדות אל פרוודור הבית, ויערמן שם לערמה גדולה, כי כה אמר ישראל-מיכל בלבו: אם יבואו טמאי הגויים לטנף את בית-אלהים, לקרוע ולטמא את הש"סין²⁰ ויתר הספרים הקדושים (את ספרי התורה לקחו הגולים אתם, ואת יתר הספרים השאירו מאין יכולת לשאתם) ולפזר את ה"שמות" המכונסים — לא יתנם לבוא אל הקודש פנימה; בק"ן האבנים אשר צנן יסקול את כל הקרב. נעל את השער והעמיד שולחן על-ידו, ועל השולחן כסא, ובכן הגיע אל האשנב, פרץ את ה"מגן רוד" בעל ששת הצבעים, כדי שהחור יהא מספיק לזריקת האבנים. וכשכלה את מלאכתו זאת בדק שנית את השער אם הוא נעול יפה. ואחר כך שכב על הרצפה הקרה לרגלי השולחן. וכן שכב רבץ שם יומים, ללא אוכל וללא משקה. וחכה לבוא המהרסים. את אשתו וחמשת ילדיה, שיצאו עם הגולים, לא זכר, וכל הקהל הקדוש נמחה מלבם, רק קדושת הבית מלאה את בתי נפשו וראשי הערלים המרוצצים גרות ורוממות בתענוג הנותן חיות וגבורה.

אשר ברש

מול שער השמים

א

כשקרב אבא גונטא בקיץ שנת 1768¹ עם חילו, חיל הקוזקים, אל טטיב היה מראה לבה של העיירה משונה: הבתים היו דוממים, התריסים מוגפים, ומן הארובות לא עלה העשן אל שמי הבוקר הטהורים. רק מתוך בית שפל־גג וכפוף קצת נשאו קולות שכורים צרודים. משני העברים, אגפי הכפר אשר לעיירה, נמשכו מתונות איכרים בודדים, לבושי מועד² עם מגפים משוחים בעטרן³, אל הבית החי. להב בית־המרוח משך את הפרפרים הכבדים האלה לאט אך בבטחה. צלב העץ הגדול נמנם בשרב הקיץ, וישו הקטן, עקום הגו, הפקיר את ערותו⁴ העלובה לשממת הככר העגולה. זה מול זה, מעל לעשרות ראשי בתי יהודים, נשקפו בית־הכנסת הרם ועבש־הכתלים, כתלי האבן הישנים, ובית־הכניסה⁵ בנוי־העץ, המשחיר עם צעצועי המגדלות הקלים. היתה, כביכול, מדידת־כחות אלמת בין שניהם.

עוד לפני שלושה ימים הגיעה השמועה לטטיב על קרבו של אבא גונטא אל העיירה. הצבא הפולני התבצר באומן, וגונטא, שנתחבר אל ז'לוניאק, מפקד מרד ההירדמקים⁶, נוסע לקראת המבצר שהוא מסע דם ואש. השמועות הברורות על טבח ההמונים ושרפת יגיע⁷ ישראל בלי רחמים, בלי כל דרך הצלה פוררו כל חפץ וכל יכולת לעמוד. הלכה⁸ המתגלגלת השאירה דק דרך פתוחה אחת — דרך המנוסה. קהלת טטיב ברחה בסדר ובהצלח כל אשר ביד יוקה. האכרים טמנו את עגלותיהם ועמדו בשערי החצרות. ידיהם בכיסיהם, לדאות במחנה הבורחים אל העיר והאם, ששכנה על אלפי יהודיה אחרי מהלך שלושת ימים. מגין הפולנים נספח אליהם, ויהי להם לאות תקוה ובטחון עור, ולא ידעו כי כתום שבוע יטבחו יחד.

עוד טרם התרוקנה טטיב מתושבי לבה, התיעצו הערלים⁹ יושבי האגפים, אם לשלוח יד בביתה¹⁰ מיד או להמתין לבוא "אבא". יודעי דבר ספרו, כי דצונו

כתבי אשר ברש, הוצ' מסדה תל-אביב, תשי"ב, 3 כרכים, הקדמה מאונ' ההוצאה.

תורת הספרות העברית והכללית, מאת א. ברש, הוצ' מ. ביומן, תש"ח, ת"א.

חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, 1953, עמ' 157—170.

אשר ברש

(1889 — 1952)

מספר ומשורר. נולד בגאליציה המזרחית. רכש בהית הוריו חינוך עברי וכללי. בשנת 1914 עלה לארץ ישראל.

נושאי יצירתו של א. ברש לקוחים מחיי היהודים בגאליציה ומהחיים בארץ ישראל. יש בהם נטיה בולטת לאידיאליזציה ולרומנטיקה. הנימה הלירית מודגשת אף בתאוריו הריאליסטיים.

"מול שער השמים"

יצירה זו מעלה את סיפורו המזעזע של יהודי פשוט המת על קידוש השם. ברש מצליח להפיח רוח-חיים בגיבורי הסיפור, ולא רק ביהודי אלא גם ובעיקר בקווק המכה עד מות. החרדה והאכזריות המתגלות לפנינו מקבלות משמעות עמוקה יותר, ומאלצות את הקורא לראות את הסיום שבמות כאמצעי להעלאת והדגשת ערכם של החיים והאמונה.

מספריו:

"תמול" (שירים), יפו, 1915; "חברים" (סיפורים), ת"א, תרפ"ו; "פרקים מחיי יעקב רודורפר", ת"א, תרפ"ח; "תמונות מבית מבשל השכר", תרפ"ט, תשי"ב; "אהבה זרה", ת"א, תרצ"ט; "גננים", ת"א, תש"ד; "צל הרים" (שירים), ת"א, תש"ט; "כתבי", שני כרכים, תשי"ב.

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 162—167.

בשמו. החזיר ראשו כנגדי ולא אמר כלום. שאלתי את עצמי למה הוא שותק ולמה אינו מראה לי סימן של ידידות. כלום אינו רואה כמה חביב הוא עלי. כמה אני אוהב אותו.

לחש לי בחור אחד, אבא סומא⁵⁵ הוא. הצצתי וראיתי שהוא סומא משתי עיניו⁵⁶. קשה היה לי שלא לשמוח בידירי וקשה היה לי לשמוח בידירי, שכשהנחתיו ויצאתי לחוצה לארץ היו עיניו מאירות ועכשיו הן סומות. רציתי לשאול לשלומי ולשלום אשתו. כיון שפתחתי לדבר דיברתי על דירתי. עלו שני קמטים מתחת עיניו ונדמה היה שהוא מציץ ומביט מהם. מישמש פתאום בידיו והטה עצמו לצד בנו ואמר אדון זה ידירי היה. נינעתי לו ראשי ואמרתי כן הדברים, ידידך הייתי וידידך אני. אבל לא דברי האב ולא דברי אני עשו רושם על הבן ולא השגיח בי. לסוף שעה קלה אמר מר צורג לבנו לך וסייע⁵⁷ אותו למצוא את דירתו.

עמד הבחור ושהה⁵⁸ משהו⁵⁹. ניכר היה שקשה לו להניח את אביו יחידו. לסוף פקח את עיניו ונסתכל בי. האירו שתי עיניו הנאות וראיתי את עצמי עומד אצל ביתי.

בה וקרעתי שעה קלה קורם לכן. התחלתי קורא בעל פה שמות של עדים ועיירות. של מלכים ושרים, של חכמים ומשוררים, של אילנות ופרחים, כל כינויי רחובות. שמא אוכור שם והרחוב שלי ולא נזכרתי.

פקעה סבלנותו של דוקטור רישל והתחיל מקעקע⁴² ברגלו את העפר. הרהרתי בלבי אני בצער והוא מבקש להניחני⁴³. לא ידידים אנו, לא בני אדם אנו, היאך מניחים אדם בצרה שכזו. היום חזרה אשתי מן הדרך ואני איני יכול להגיע אצלה. מפני סיבה קלה זו ששכחתי היכן אני דר. אמר דוקטור רישל עלה לקרון וסע עמי. יאלתי את עצמי מפני מה הוא נותן לי עצה שאינה הוגנת⁴⁴ לי. תפסני בזרוע ועלה עמי.

נסעתי שלא בטובתי והרהרתי מה ראה רישל למשכני לחשמלית⁴⁵ זו. לא די שאינה מביאתני לביתי הרי היא מרחיקתני מן הרחוב שלי. נזכרתי שראיתי את רישל בחלום מתאבק⁴⁶ עמי. קפצתי מן החשמלית והנחתיו.

משקפצתי מן הקרון נמצאתי עומד אצל בית הדואר. באה מחשבה בלבי לשאול שם לכתובת שלי. בא לבי ואמר לי הוזהר, שמא יראה אותך הפקיד כמשוגע. שדרבו של אדם מיושב⁴⁷ להיות יודע את מקומו. מצאתי שם אדם וביקשתי ממנו שישאל הוא את הפקיד.

נכנס אדם שמן מלובש נאים⁴⁸, סוכן לחברה לביטוח, חיכך את ידיו זו בזו מתוך קודת רוח והנאה ונטפל לו והפסיקו בדברים. נתמלא לבי עברה ואמרתי לו גם רוח שכמותך, שני בני אדם מסיחים זה עם זה מה לך ליכנס לתוך ז'בריהם. יודע הייתי שלא נהגתי יפה. אלא שבהול⁴⁹ הייתי ולא השגחתי בנימוסין. הציץ עלי הסוכן בתמיהה כאילו אומר היה כלום רעה עשיתי לך שביישת אותי. ידעתי שאם אשתוק ידו על העליונה⁵⁰. חזרתי וצעקתי אני צריך לחזור לביתי. אני מבקש את דירתך, אני שכחתי את שם הרחוב שלי ואיני יודע היאך אגיע אצל אשתי. התחיל הוא וכל אותם שנתקבצו לקולי מלגלגים. בתוך כך סגר הפקיד את האשנב והלך לו בלא שידעתי את כתבתי.

כנגד בית הדואר עמד בית קהוה⁵¹. ראיתי שם את מר יעקב צורב. מר יעקב צורב בנקאי היה בעיר אחרת ואני הייתי מכירו קודם לימות המלחמה. וכשיצאתי לחוצה לארץ ושמע שאני דחוק⁵² שלח לי מעות. מיום שפורעתי⁵³ לו את החוב לא כתבתי לו כלום. אומר הייתי בין היום למחר אחזור לארץ ישראל ואפייסנו. בינתיים עברו עשרים שנה ולא ראינו זה את זה. עכשיו שראיתי קפצתי לתוך בית הקהוה ותפסתי את שתי ידיו מאחוריו וגיפפתי⁵⁴ אותן בשמחה וקראתי אותו

לי. אשה צעירה קשה לה לעמוד ולהראות עצמה בפני הבריות בזמן שהיא עייפה ועצובה.

דרך הילוכי הכנסתי ידי לתוך חיקי והוצאתי מעטפת או מכתב ועמדתי וקראתי, עיקר הנסיון³⁶ של איוב, לא של איוב היה אלא של הקדוש ברוך הוא כביכול, שמסר את עבדו את איוב בידו של שטן. כלומר גדול נסיונו של הקדוש ברוך הוא מנסיונו של איוב, איש הם וישר היה לו ומסרו בידי השטן. אחר שקראתי את דברי קרעתי את המעטפת ואת המכתב ופיזרתי את הקרעים לרוח, כדרך שאני נוהג בכל מכתב, פעמים קודם קריאה ופעמים בשעת קריאה.

אחר שעשיתי כך אמרתי לי צריך אני למצוא את אשתי. הטרידוני מחשבותי וידדתי מן הדרך ונמצאתי עומד פתאום ברחוב אחד שלא הייתי שם מעולם. אותו רחוב לא היה משונה משאר כל רחובות העיר, אף על פי כן ידעתי שנתגלגלתי למקום שאיני מכיר. אותה שעה כבר נגעלו כל החנויות ופנסים קטנים האירו בחלונות בין כל מיני סחורה. ראיתי שנתרחקתי מביתי וידעתי שאני צריך לילך בדרך אחרת ולא ידעתי באיזו. נסתכלתי במדריגות שמוקפות משתי רוחותיהן³⁷ גדר על ברזל ועליתי בהן והגעתי אצל חנות של פרחים. מצאתי שם סיעה קטנה של בני אדם עומדים ואחודיהם כלפי הפרחים, ודוקטור רישל עומד ביניהם ומציע לפניהם את חידושי בדקדוק ובלשון.

נתתי לו שלום ושאלתי היכן ל... לא הספקתי לומר שם הרחוב עד שהתחלתי מגמגם. לא שכחתי את שם הרחוב, אלא שנסתתמו³⁸ דברי בפי.

קל להכין נפשו של אדם שמבקש את מקומו וכשעומד לשאול אינו יכול להתגות את השם. אבל אני נתגברתי ועשיתי עצמי כאילו התלוצצתי. כיסתני פתאום זיעה קרה, מה שביקשתי לכסות הוצרכתי לגלות. כשחזרתי ושאלתי היכן הרחוב חזר הענין כבראשונה.

הדוקטור רישל עמד כאילו כפאו שד³⁹, עומד היה באמצע הרצאת חידושי ובאתי אני והפסקתי. בתוך כך פידשו⁴⁰ חבריו ממנו ובשעת פדישתם הביטו בי וליגלגו. הבטתי לכאן ולכאן. ביקשתי לזכור שם הרחוב שלי ולא זכרתי. פעם נדמה לי הומבולד שם הרחוב ופעם גדמה לי מערב שמו. כיון שפתחתי את פי לשאול ידעתי שלא הומבולד שמו ולא מערב שמו. הכנסתי את ידי לחיקי שמא אמצא שם מכתב ואראה את כתבתי. מצאתי שני מכתבים שלא הספקתי לקרעם, אלא שאחד היה שלוח אלי על שם דידתי הישנה שיצאתי משם ואחד היה שלוח כוסטא ריסטאנטא⁴¹. מכתב אחד בלבד קבלתי בדירתי זו שאני דר

הימים. לבי היה כעוס ולא אמרתי לי אם נזדמן לך אדם ואין אתה יודע מה לך ולו בידוע¹⁷ שלא יצאת ידי חובתך¹⁸ כנגדו קודם לכן וחזרתם ונתגלגלתם¹⁹ לעולם כדי לתקן מה שפגמת בחבדך בגלגול²⁰ אחר.

עד שאני יושב²¹ עם כעסי אמרה מרת קלינגל לאשתי את חביבתי נסעת, בינתיים עשה לו בעלך לילי תענוגות. ובשעת דיבורה זקפה אצבע כנגדי ואמרה מתוך שחוק איני מספרת לאשתך שבחורות נאות באו וצלך.

כמה רחוק הייתי אותם הימים מהתענוגים. אפילו חלומותי לא ניתנו להתענג בהם. ובאה זו ואומרת לאשתי בחורות נאות ביקרו אצל בעלך, תענוגות עשה לו בעלך עמה. נתמלא לבי עברה²² עד שרחפו²³ כל עצמותי. קפצתי ממקומי וגידפתי²⁴ אותה בכל מיני גידופין. כל מלה של גנאי שידעתי אמרתי לה בפניה. הביטה היא ואשתי עלי בתמיהה. ואף אני תמהתי על עצמי, שהרי בדיחה בעולם²⁵ אמרה מרת קלינגל ומה מקום²⁶ לכעוס ולהעליבה כל כך? אבל לבי היה כעוס וכל מלה שהוצאתי מפי או חירוף²⁷ או גידוף. לסוף נטלתי את אשתי בזרועה ויצאתי בלא ברכה.

ביציאתי נתקלתי בשלוש חברותיה של מרת קלינגל ודומני ששמעתי שאחת אמרה לחברתה לצון²⁸ משונה התלוצצה²⁹ מרת קלינגל.

אשתי נגררה והלכה אחרי. משתיקתה ניכר היה שנצטערה. ויותר ממה שנצטערה על שביישתי את מרת קלינגל נצטערה על שבאתי לידי כעס. אבל היא שתיקה מאהבה ולא אמרה ולא כלום.

כך הלכנו ולא דיברנו דבר. פגעו בנו שלושה בני אדם. שנים מהם לא הכרתי ואחד מהם הכרתי. אותו שהכרתי מורה עברי היה שיצא לכרכי הים וחזר עשיר, יושב הוא לו ומפטם מלים³⁰ בכתבי עתים³¹. המורים הללו אפילו תלמידיהם הגדילו עדיין הם נוהגים בהם מנהג מלמדי תיגוקות ומלמדים אותם דברים של מה בכך³². אבל במאמר אחד ממאמריו מצאתי דבר טוב ומכין שנזדמן לי אמרתי לו שבחו. האירו פניו והציגני לפני חברי. שאחד מהם סינשור בפולין ואחד מהם אחיה של אחת משלש חברותיה של מרת קלינגל או אולי אני טועה ואין לה לזו אח.

ראוי היה לשאול את האירחים המכוכדים אם מצאו קורת רוח³³ מן העיר וכן כל כיוצא בזה. אלא שאשתי היתה עייפה מן הדרך ושרויה³⁴ בצער והיה קשה לי להתעכב. קיצרתי בדברים ופרשתי מהם.

אשתי לא המתינה לי והלכה לה קודם לכן. לא התרעמתי³⁵ עליה שלא המתינה

ידידות

אשתי חזרה מן הדרך ואני שמחתי שמחה גדולה. אבל טיפה של עצבות נהרסה בשמחתי, שמא יבואו שכנים ויטרידוני. אמרתי לאשתי נלך אצל פלוני או אצל פלונית, שאם יבואו אצלנו לא במהרה יפטור¹ מהם, מה שאין כן² אם נלך אצלם, שיכולים אנו לעמוד ולהפטור מהם כל אימת³ שגרצה.

נזדרזנו והלכנו אצל מרת קלינגל. לפי⁴ שהיתה מרת קלינגל רגילה לבוא אצלנו לפיכך הלכנו אצלה תחילה.

מרת קלינגל אשה מפורסמת היתה ומנהלת בית ספר⁵ היתה קודם לימות המלחמה. משנשתנו סדרי העולם נהתכה מגדולתה⁶ ונעשתה מורה פשוטה. ועדיין היתה נוהגת חשיבות יתירה⁷ בעצמה והיתה מדברת עם הבריות כדרכה בנעימה של פטרונית⁸. וכל מי שיצאו לו מוניטין⁹ בעולם היתה מתקרבת אצלו ויוצאת ונכנסת לביתו. אשתי הכירתה בזמן שהיתה מנהלת לפיכך היתה כרוכה אחרי¹⁰ אשתי, כשם¹¹ שהיא כרוכה אחרי כל מי שראה אותה בגדולתה. נוהגת היתה באשתי ירידות יתירה והיתה קוֹיֵאת אותה בשמה. אף אני הכרתי את מרת קלינגל מימי גדולתה, אבל מסופקני¹² אם שחתי עמה. קודם לימות המלחמה, שעדיין לא היו הבריות דבובין¹³ זה לזה, היה אדם פוגע¹⁴ בחבירו ורואה אותו כאוהבו, אפילו לא דיבר עמו.

מרת קלינגל שכבה על מטתה. רחוק קצת ממנה על דרגש¹⁵ של קטיפה ישבו שלוש מחברותיה שלא הכרתי אותן. בכניסתי נתתי שלום לכל אחת ואחת מהן ולא אמרתי להן את שמי ולא הטרחתי עצמי לשמוע את שמותיהן.

מרת קלינגל חייכה כנגדנו בחיבה ופיטפטה כדרכה. כסיתי את פי והרהרתי בלבי באמת אין לי עליה ולא כלום¹⁶, אבל טרחה היא לי. הרי שאני¹⁷ יוצא לרחוב ואיני רוצה שירגיש בי אדם פתאום באה זו כנגדי ואני שואל בשלומה ובא לידי פיזור הנפש. וכי בשביל שהכרתי אותה לפני כמה שנים משועבד אני לה כל

נפטרת והלכתי לי, כשאני מהרהר וחולך, תהלה נפטרה והלכה לה, נפטרה והלכה לה. ביג' 116 ביג' נמצאתי אצל ביתה של תהלה. פתחתי את דלת הדרה ונכנסתי.

מנוחת השקט היתה בחרר, כבחדר תפילה לאחר התפילה. ועל קרקע החדר ניגרו 117 שיירי המים שטוהרו בהם את תהלה.

ואנו סבורים שהגיע זמנו לבטלו. נבהלה תהלה ואמרה, מה אתה שח? אמר לה, הלוא כבר הוצאת עצמך מחברת השטארבער¹⁰⁹ (=ההולכים לעולמים). עם שהוא מחייך על בריחותו פנה ואמר לי, תהלה שתחיה ותאריך ימים ושנים נוהגת לבוא בכל שנה לקיים את שטר המכירה על מקומה שבהר הזיתים. כך בשנה שעברה וכך לפני שתי שנים ושלוש שנים ולפני עשר שנים ועשרים שנה ושלושים שנה וכך עתירה היא לעשות ער ביאת הגואל¹¹⁰. אמרה תהלה, יבוא הגואל, יבוא הגואל. והלואי שימהר ויבוא. אבל אני לא אטריחכם יותר. שאל הסופר בתמיהה, אפשר שאת הולכת לקבוצה, כאותן הצעירות שקורין להן חלוצות. אמרה תהלה, לקבוצה איני הולכת, הולכת אני למקומי. אמר הסופר, חוזרת את לחוצה לארץ? אמרה תהלה, לחוצה לארץ איני חוזרת, חוזרת אני למקום שבאתי משם, כמו שנאמר ואל העפר תשוב. צייץ הסופר בשפתיו ואמר, נא נא נא. סבורה את שמא אין לחברא קדישא¹¹¹ מה יעשו, אם את שומעת לי המתיני עוד עשרים שלושים שנה. מה כל החפזון הזה? לחשה ואמרה, כבר זימנתי לי את המטהרות¹¹² והמרחצות ואין דרך ארץ¹¹³ לשחק באותן הנשים הטובות. נתעגמו פניו של הסופר וניכר שהיה מצטער. אחר כך אמר, כמה טוב לנו לראותך עמנו כאן, שכל זמן שאנו רואים אותך יש לנו רוגמא של חיים ארוכים, ועכשיו שאת מבקשת להניח אותנו חס ושלום כאילו את נוטלת ממנו הרוגמא. אמרה תהלה, אם עדיין יש לי שנים לחיות הריני נותנתן לך ולכל מי שתפץ חיים. הא לך החווה, חתום עליו.

לאחר שחתם הסופר על שטר המכירה נטלתו תהלה והניחתו בבגדה ואמרה, מכאן ולהבא לא אטריחכם. יהי השם עמכם יהודים יקרים, עתה אלך למקומי. עמרה והלכה אצל הרלת ועמרה והגביהה פיה ער למזווה, נשקה את המזווה ויצאה. ראתה שאני הולך עמה עמרה ואמרה, חזור לעסקיך בני. אמרתי לה, כשאמרת לי לאשר את החווה את הולכת סבור הייתי לחווה של ביתך נתכוונת, ולבסוף. נפלה לתוך דברי ואמרה, ולבסוף הלכתי לאשר את החווה על בית עולמי¹¹⁴. הלואי שלא אצטרך לדור שם הרבה ואקום עם כל מתי ישראל¹¹⁵. שלום לך בני. בהולה אני לביתי, בודאי כבר ממתינות לי המרחצות והמטהרות. עמדתי דומם ומחריש והיא הלכה ונתעלמה בין הבתים והסימטאות.

בבוקר הלכתי לעיר לראות את שלום תהלה. מצאני אותו חכם שהראתה לי תהלה את ביתו. עמד ומשכני ברברים. כשפירשתי ממנו ביקש ללוותני. אמרתי לו, איני הולך לביתי, הולך אני אצל תהלה. אמר לי, תלך אחר מאה ועשרים שנה. ראה שאני תמיה. הוסיף ואמר, אתה תחיה. אותה צרקה עזבה אותנו.

אתה לכתוב מעצמך. עם שהיא מדברת חזרה והניחה ראשה על מקלה. נטלתי את הנוצה וכתבתי. לאחר שסיימתי את המכתב הגביהה תהלה ראשה ואמרה. כבר סיימת? עמדתי וקראתי לפני כשהיא עוצמת עיני. כאילו הסיחה דעתה מכל הענין ואין לה חפץ לשמוע. לאחר שסיימתי את הקריאה פתחה עיניה ואמרה. טוב בני טוב, נתכוונת לדעתי. יכולים היו הדברים להכתב באופן אחר, אבל אף כך כפי שכתבת אתה הדברים מבוררים כל צרכם. עכשיו בני תן לי את הנוצה ואחתום את שמי על המכתב ואשים או: המכתב בכד, אחר כך אלך לאשר את החוזה.

טבלתי את הנוצה בדיו והושטתי לה. נטלה את הנוצה וחתמה את שמה. אחר כך העבירה את הנוצה על כמה אותיות כדי שיהיו ברורות יותר. אחר כך קיפלה את המכתב ונתנה אותו לתוך הכד וכרכה עליו פיסת קלף. אחר כך הדליקה נר ונטלה חומר חותם ואחזה אותו אל מול הנר עד שנעשה רך, אחר כך חתמה את הכד בחומר חותם. אחר כך עמדה ממקומה והלכה אצל מכתה. כשהגיעה אצל מטתה הגביהה את השמיכה והניחה את הכד תחת כד המטה. אחר כך הביטה עלי בעינים טובות ואמרה בלשון¹⁰⁵ רך, אודרו ואלך לאשר את החוזה. ברוך תהיה בני שלא חשכת טרחתך ממני. מכאן ואילך לא אטריחך. עם שהיא מדברת יישרה את השמיכה ונטלה את מקלה והלכה אצל הדלת והגביהה עצמה למעלה ונתנה פיה על המזוזה¹⁰⁶ והמתינה לי עד שיצאתי. יצאה ונעלה את הדלת והלכה בזריזות. נטפלתי לה והלכתי אחריה.

דרך הילוכה הביטה בעינים טובות על כל מקום שעברנו ועל כל אדם שעבר עלינו. פתאום עמדה ואמרה, אמור אתה בני היאך מניחים מקומות קדושים שכאלו ויהודים כשרים שכאלו? ועדיין לא ידעתי להיכן הדברים מגיעים. כשהגענו לפרשת דרכים עמדה ואמרה לי שלום. אמרתי לה, אלך עמך. פסענו כמה פסיעות וחזרה ועמדה ואמרה, כבר הגעתי למקומי. שלום. ראתה שאני מתאמץ לילך עמה ולא אמרה דבר. עלתה במעלות הרחבות שעולות לחצר של גחש"א¹⁰⁷. נכנסה ונכנסתי אחריה.

נכנסנו לבית גחש"א, בית פקידות החיים והמתים. ישבו להם שני סופרי גחש"א פנקסיהם לפניהם וקולמוסם¹⁰⁸ בידם וישבו וכתבו כשהם מפיחים בכוסות של קהוה שחורה. כשראו את תהלה הגיחו את קולמוסם ועמדו לכבודה ואמרו ברוכה הבאה וגודרו והעמידו לה כסא. אמר לה הזקן שבהם, מה זה מביא אותך לכאן? השיבה ואמרה, לקיים את החוזה באתי. אמר לה, לקיים את החוזה באת.

משבתות וימים טובים, ואף הם, חצי היום לבית הכנסת וחצי היום לקבלת אורחים. לכאורה לא היתה בתי צריכה לי, ששכרתי לה מורות והיתה שוקדת על לימודיה, ואני כונסת⁹⁴ שבחים הרבה בגלל בתי. ואפילו האומות⁹⁵ שמלגלים עלינו שאנו מדברים בלשון עלגים⁹⁶, משבחים היו את בתי שהיא מדברת בלשונם כטובים שבהם. וג' יותר היו המורות הנכריות מתייקרות⁹⁷ בה ומזמנות אותה לביתהן. קראתי לשדכנים והם מצאו לה חתן מופלג בתורה⁹⁸ ומוסמך לרבנות. אבל לא זכיתי להוליכם לחופה, שנכנסה רוח רעה⁹⁹ בבתי וגטרפה דעתה. ועכשיו מה אני מבקשת ממך בני, כתוב לשרגא שאני מחלתי לו על כל הצרות שנתגלגלו לי על ידו, וכתוב לו שאף הוא צריך למחול לי, שכבר לקיתי¹⁰⁰ די.

ישבתי דומם ומחריש ולא אמרתי דבר. אחד כך הושטתי אצבע לעיני ומחיתי את דמעי. אחר כך אמרתי לה לתהלה, בבקשה ממך, מיום שקרע אביך את התנאים בכד יצאו למעלה מתשעים שנה, כלום סבורה את שעדיין שרגא חי? ואם הוא חי, כלום נתגלה לך מקומו? אמרה תהלה, שרגא אינו חי, שרגא מת. לפני שלשים שנה נפטר. מהיכן אני יודעת שנת פטירתו, אותה שנה, בז' אדר הלכתי להתפלל מנחה¹⁰¹, אחר קריאת ההפטר¹⁰² בשעת הזכרת נשמות¹⁰³ שמעתי שמזכירין את שרגא. אחר התפילה שאלתי את השמש, שרגא זה שהזכרת מי הוא? אמר לי, פלוני בן פלוני קרובו ציוה לי להזכירו. הלכתי אצל פלוני ושמעתי מה ששמעתי. אמרתי לה לתהלה, אם שרגא מת היאך את מבקשת לשלוח לו מכתב? אמרה תהלה, סבורי אתה שמרוב שנים נטרפה דעתה של הזקנה, שהיא סומכת על בתי הדואר שהם ימסרו את המכתב לאדם מת. אמרתי לה, אם כן מה תעשי? עמדה ונטלה את הכד שעל גבי השולחן והגביהתו כלפי מעלה ודיברה כמין שיר, אטול את המכתב, ואשים אותו בכד, ואטול חומר חותם, ואחתום¹⁰⁴ את הכד, ואקח עמי את הכד עם המכתב.

הרהרתי בלבי, ואם תטול את הכד עם המכתב עדיין איני רואה היאך יגיע המכתב אצל שרגא. הבטתי עליה ושאלתי אותה, להיכן תטלי את הכד עם המכתב? שחקה תהלה שחוק מתוק ואמרה בנשימה, להיכן אטול את הכד? אטול אותו לקברי, לקברי אטול הכד עם המכתב. שם בעולם העליון מכירין את שרגא ויודעים היכן הוא. וגאמנים הם שלוחיו של הקדוש ברוך הוא שיגיעו את מכתבי לידו. ושוב שחקה תהלה שחוק מתוק, מעין שחוק של נצחון כתינוקות שניצחה בחכמתה זקנים ממנה. אחר כך הניחה ראשה על מקלה ודומה היה שהיא מנמנמת. אחר כך הגביהה ראשה והביטה בי בתוקף ואמרה, עכשיו שכל הענין ברור לך יכול

ונזדעזעתי⁸⁶ ונרעשתי⁸⁷, ששני הדברים הרעים אידעו באותו היום ובאותה השעה. ואפילו אין זה אלא מקרה הרי יש להרהר בזה.

לאחר שתי שנים הגיע אחיו למצוות. הגיע ולא הגיע. מעשה והלך עם חבריו ליערה של עירנו להביא ענפים לחג השבועות. עם שהם ביער הניחם והלך אצל הסופר לראות את תפיליו ושוב לא חזר. סבורים היינו צוענים⁸⁸ חטפוהו, שראו להקה של צוענים עוברת בעיר. אחר ימים מצאו אותו גופו מושלך בתוך הבצה הגדולה שאצל היער, וידענו שתעה הילד בדרך ונפל לתוך הבצה.

משעמדנו מאבלנו אמרתי לבעלי, מה נשתייר לנו, לא נשתייר לנו אלא תינוקת קטנה. אם לא נבקש מחילה משרגא סופה כסופם של אחיה.

כל אותן השנים לא שמענו על שרגא כלום, שאחד שהוא וכל משפחת בית אביו הלכו להם מעירנו נשתכחו ולא ידענו היכן הם. אמר בעלי, שרגא הוא חסידו של פלוני, אסע אצלו ואשמע היכן שרגא. בעלי לא היה מחסידיו של אותו רבי, אדרבא צוהב⁸⁹ היה אותו, מחמת המחלוקת שהיתה בין הרביים, בשביל שוחט אחד שזה מינה אותו לשוחט וזה העבירו משחיטתו. באותה המחלוקת נהרג אדם מישראל ונעקרו כמה משפחות וירדו כמה בעלי בתים מנכסיהם וכמה מהם הוציאו ימיהם בבתי האסורים.

נסע בעלי אצל אותו רבי, לא הגיע למקומו עד שמת הרבי וחילקו הבנים ביניהם את רביותו והלך כל אחד מהם לעיר אחרת. חידר בעלי מבן לבן ושאל על שרגא ולא היו יודעים. לבסוף אמרו לו, על שרגא אתה שואל, החמיץ⁹⁰ שרגא ונעשה מתנגד. היכן הוא לא ידעו.

כשאדם חסיד אתה יכול למצאו. אם אינו חסיד של דבי זה חסיד הוא של רבי אחר. סתם יהודי אם אין אתה יודע את מקומו היאך אתה יכול למצאו. בעלי עליו השלום רגיל היה בנסיעות והיו עסקיו מביאים אותו למקומות הרבה. היה נוסע ושואל על שרגא. בגלל אומן הנסיעות תשש כחו של בעלי והתחיל כוהה⁹¹ דם. פעם אחת נסע למקום שנסע וחלה ומת.

אחר שהעמדתי מצבה על קברו חזרתי לעירי ונכנסתי לעסקים. כבר בחיי בעלי הייתי מסייעת⁹² בעסקיו, כיון שמת נכנסתי לעסקים בכל כחי. והשם יתברך הכפיל כחי עד שהיו הבריות אומרים כאיש גבורתה⁹³. טוב היה אילו ניתנה לי חכמה במקום גבורה, אלא אל דעות ה' ואינו נזקק לדעתן של בריותיו לומר לו מה טוב. חשבתי בלבי, כל מה שאני עמלה עמלה אני לבתי, ארבה הון וארבה טובתה. מרוב העסקים שהיו מתרבים והולכים לא הייתי פנויה לביתי, חוץ

שאִינוּ תלוי אלא בדעת שוכדיו ואִינוּ מחוייב לקבל כל תלמיד. מאחד שבאו בגגם⁶⁹ היו סועדים על שולחננו השבת. בעלי שמדוב עָקוּ לא הספיק לקבוע עתים לתורה היה שמח באורח שכנה בשביל שהיה שומע ממנו דברי תורה. ואני והילדים שמחים היינו בשביל ניגוניו הנאים שהיה מנגן על השולחן. ולא ידענו שהוא חסיד ותורתו חסידות וניגוניו ניגוני חסידים. שבשאר הדברים מתנהג היה כשאר כל שלומי⁷⁰ אמוני ישראל. פעם אחת בליל שבת אמר המלמד דבר תורה. אחר כך עצם עֵינָיו וניגן זמר נאה וערב, עד שיצאה נפשנו מרוב מתיקות. שאל בעלי את המלמד, מהיכן נוטלים כל כך הדבה יִיאֵת שמים. לחש לו, יסע מעלתו אצל דבינו שיחיה ויקבל כפלי כפליים. לאחר כמה ימים נודמן בעלי לעירו של רבו של המלמד והביא עמו מנהגים חדשים שלא ראיתי כמותם אצל אבא. וידעתי שהם מנהגים של חסידים. הרהרתי בלבי, מי יגלה עפר מעיניך⁷¹ אבא שריחקת את שרגא בשביל חסידותו, והדי חתנך שנתת לי במקומו של שרגא עושה מעשה שרגא. אם לא בא הדבר לשם כפרת⁷² עון⁷³ איני יודעת לשם מה הוא בא.

אחי וג'יסי דאו ולא אמרו דבר, שכבר נשתנה הדור ולא היה אדם בוש⁷⁴ מקרוביו שהם חסידים, שבינתיים באו חתנים עשירים מערים אחרות שהיו מתנהגים בחסידות, ואף עשו להם בית חסידים והיו נוסעים אצל רבותיהם בפומבה⁷⁵. בעלי לא קבע תפילתו בבית החסידים, אבל מתנהג היה בחסידות וחינך את הבנים לחסידות והיה נוטע מזמן לזמן אצל רבו.

שנה אחת קודם שנעשה בננו הבכור בר מצוה בא דבר לעולם והדבה חלו מן הדבר⁷⁶ דהמנא ליצלן. לא היה בית שלא היה שם חוללה. פגעה בנו המחלה וחלה בננו הבכור. לסוף ריחם עליו השם יתברך, אבל לא לימים הרבה. אחר שעמד ממחלתו התחיל לומד הלכות תפילין מתוך השולחן ערוך⁷⁷ הגדול. ואני רואה ושמחה שחסידותו לא קיפחה את תורתו.

יום אחד השכים בננו לבית המדרש. מצא שם אדם לבוש תכדיכים⁷⁸ כמת. אותו מת לא היה מת, אבל מטורף רחמנא ליצלן שהיה עושה מעשים משונים. נבעת⁷⁹ הילד ונשמטה⁸⁰ נפשו ממנו. בקושי החזירוהו לחיים. לחיים ולא לחיים ארוכים. מכאן ואילך היה זיועך⁸¹ והולך כנר נשמה⁸² עם תפילת נעילה⁸³. לא הספיק להניח תפילין עד שהוציא נשמתו ומת.

בשבעת ימי האבל ישבתי והדהרתי, בני מת במוצאי שבת אחד ההבדלה⁸⁴, שלושים יום קודם הנחת תפילין, ובמוצאי שבת אחר ההבדלה שלושים יום קודם שעמדתי להכנס עם שרגא לחופה קדע אבא את התנאים. כיוונתי⁸⁵ את הימים

מאותה שמועה כמעט שפרחה נשמתו⁵³ של אבא. שלא היה אבא יודע שאביו של שרגא הוא מאנשי הכת⁵⁴, שהיה מסתיר זסידותו. שעדיין היו החסידים בווייט⁵⁵ ונרדפים⁵⁶, ואבא ראש לרודפים היה, שהיו החסידים בעיניו כאילו יצאו חס ושלוש מכלל ישראל. אחר ההבדלה קרע אבא את התנאים⁵⁷ ושלח את הקרעים לבית המחנות. ביום השלישי חזר המחנות עם שרגא מן הדרך ובאו אצל אבא. הוציאם אבא בנזיפה⁵⁸. קפץ שרגא ונשבע שלא ימחול לנו⁵⁹ על העלבון⁶⁰. ולא חש אבא לבקש מחילה משרגא. אף על פי שהיה אבא יודע שאט מבטלין שידוך צריכין לבקש מחילה מן הנעלב⁶¹. וכשהיתה אמא מתחננת לפני אבא לפייס⁶² את שרגא היה אבא מלגלג עליה ואומר אל תתייראי, מן הכת הוא. כל כך בזויים היו החסידים בעיני אבא עד שלא השגיח בדבר שהכל זהירים בו.

צרכי החתונה היו מוכנים. שקי הקמח וחביות הדבש מילאו את הבית והלשות והאופות כבר הוזמנו לעשות חלות ועוגות. הקיצור הכל היה מוכן לחופה. לא היה חסר אלא חתן. קרא אבא לשדכן ומצאו לי חתן אחר שנכנסתי עמו לחופה.

מה שאידע לשרגא איני יודעת, שאבא גזר על אנשי הבית שלא יזכירו את שמו של שרגא. אחר ימים שמעתי שהוא וכל משפחת בית אביו עקרו⁶³ את דירתם לעיר אחרת, מפני שחששו לחייהם, שמיום שביטל אבא את השידוך לא קראו אותם לעלות לתורה, ואפילו לא בשמחת תורה, ולעשות להם מנין לא היו יכולים, שאבא יראש הקהל היה לא הניח לעשות מנין מחוץ לבתי התפילה הקבועים, ואלמלא שלא הלכו לעיר אחרת שקראו אותם שם לעלות לתורה לא היו מוציאים את שנתם⁶⁴. לאחר שלוש שנים לגשוני נפקדתי⁶⁵ בבן זכר. ולאחר שתי שנים חזר ונולד לי בן. ולאחר שתי שנים נפקדתי בבת.

השנים נהגו כשורה והפדנסה היתה בשופי⁶⁶. הילדים גדלו והצליחו ואני ובעלי עליו השלום רואים ושמחים. שכחתי את שרגא ושכחתי שלא קיבלתי ממנו שטר מחילה.

אמא ואבא נפטרו לחיי העולם הבא. קודם פטירתו צוה אבא זכרוננו לברכה את עסקיו לבניו ולחתניו ופקד עליהם שיעשו כולם כאחד. העסקים היו טובים וניהלנו את ביתנו בכבוד. החזקנו מלמדים טובים לבנינו ומודה נכרית⁶⁷ לבתנו, שבאותם הימים היו יראי השם מרחקים את המורים היהודים, שהיו מוחזקים לאפיקורסים⁶⁸.

אותם המלמדים היה בעלי מביא ממקומות אחרים, שהמלמדים שבעיר מוכרחים לקבל כל תלמיד ואפילו שאינו הגון, מה שאין כן המלמד שמביאים מעיר אחרת

אספר כל הדבר אקל עליך את הכתיבה, את שמו הרי כתבת. שרגא שמו. עכשיו
אספר לך כל הדבר מתחילתו.

זקפה עיניה והביטה אילך ואילך. כיון שראתה שאין שומע בינינו פתחה ואמרה,
כבת אחת עשרה שנה הייתי באותו פרק⁴⁹. ומהיכן אני יודעת בת כמה הייתי, שאבא
זכרונו לכרכה נוהג היה לכתוב על חומשיו כל תינוק שנולד לו, ואף לידתן של
הבנות היה כותב. טול את החומש וראה. כשעליתי לירושלים וויתרו אחי עליהם
השלום על חומשיו של אבא ונתנום לי. מה אמרתי, דברים עתיקים הם. דברים
שאירעו לפני תשעים שנה ושלוש שנים. אבל אני זוכרת אותם יפה. אני אספר
ואתה תבין דבר מתוך דבר. אם אתה שומע אספר לך. נענעתי לה ראשי ואמרתי
ספרי.

חזרה ואמרה, ובכן כבת אחת עשרה שנים הייתי. לילה אחד אחר תפילת
ערבית בא אבא עליו השלום מבית הכנסת ועמו כמה מקרובינו וביניהם פתחיה
מרדכי אביו של שרגא. כשנכנסו קראה לי אמא עליה השלום וציוותה עלי לרחוץ
את פני וללבוש שמלה של שבת, ואף היא לבשה שמלה של שבת וכרכה מטפחת
של משי לראשה ונטלה אותי בידי ונכנסה עמי לחדר הגדול אצל אבא ואורחיו.
הביט עלי אביו של שרגא ואמר, תינוקת לא מכווערת. החליק אבא את לחיי ואמר
לי, תהלה יודעת את מי דיבר עמך, אביו של חתנך דיבר עמך. מזל טוב לך בת,
הלילה הזה נתארסת⁵⁰ והרי את כלה. מיד בירכו אותי כל האורחים בברכת מזל
טוב וקראו לי כלה. חטפה אותי אמא והחזירתני לחדרה משום עין הרע ונשקה
לי ואמרה לי, מכאן ואילך ארוסתו של שרגא את ואם ירצה השם בעוד שנה ביום
שיגיע החתן להנחת תפילין נעשה לכם חופה.

אני הכרתי את שרגא, שהיינו משחקים באגוזים ובמחבואים, עד שהגדיל⁵¹
והתחיל לומד גמרא. משנתארסנו הייתי רואה אותו בכל שבת, שהיה בא אצל אבא
וחזר לפני על כל מה שלמד בימות החול, ואמא נותנת בידי מגדנות⁵² ואני
מביאתם לפניו ואבא מחליק את לחיי ומאיר פנים לחתני.

בינתיים התחילו מכינים את צרכי החתונה. אביו כתב לו ותפילין ואבי קנה
לו טלית ואני תפרתי לו תיק לתפילין ותיק לטלית של שבת. מי עשה לו שק
לטלית ותפילין איני זוכרת.

שבת אחד כארבעה שבועות לפני אותו היום שקבעוהו לעשות בו את החופה
לא בא שרגא אצל אבא. במנחה שאל אבא עליו בבית המדרש ושמע שנסע. להיכן
נסע, אצל רבן של חסידים נסע, שלקחו אביו להתבדך מפיו להנחת טלית ותפילין.

הימים לילך ברגל לא כדאי לי לשנות ממנהגי. מה אמרת, אמרת לבוא מחר. אם חפץ השם להשלים את חפצי יאריך רוחי עמי עוד יום. נפטרתי והלכתי לי ובבוקר חזרתי.

איני יודע אם הייתי צריך למהר ולבוא. אפשר שאילו דחיתי את הדבר אפשר שהיתה מאריכה ימים.

כשנכנסתי ראיתי שנעשה בה שינוי. כל הימים היו פניה מאירים, אותו היום האירו כפליים. וכשם שפניה האירו כך האיר חדרה, אבני הרצפה מצוחצחות היו, כיוצא בהן כלי הבית. וסדין לבן היה פרוס על המטה הקטנה שבמקצוע³⁸ ושולי³⁹ הכתלים מסויידים⁴⁰ היו בסיד כחול, ועל השולחן עמד הכד כשהוא מכוסה בקלף⁴¹ וחומר חותם⁴² ונד מונחים לצדו. אימתי סדה⁴³ את הכתלים ואימתי הדיחה⁴⁴ את הרצפה ואימתי צחצחה את כליה? אם מלאכים לא עשו את מלאכתה היא עשתה כל הלילה.

הגביהה עצמה בכבודות ואמרה בלחשה, יפה עשית שבאת. סבורה הייתי שמא שכחת ורציתי לילך לעסקי. אמרתי לה, אם את צריכה לילך לכי, ואני אבוא אחר כך. אמרה, לאשר את החוזה⁴⁵ אני צריכה, אבל מאחר שבאת שבו ונכתוב ואחר כך אלך בשביל החוזה.

עמדה והציעה לפני את האיגדת והביאה את הדיו ואת הנוצה. גטלתי את הנוצה וטבלתי בדיו והמתנתי עד שתאמר לי מה אכתוב. אמרה, מוכן אתה. אף אני מוכנת. וכשאמרה מוכנת אני האירו פניה במאור ברכה וצחוק מתוך עיטר את שפתיה. חזרתי וטבלתי את הנוצה והבטתי עליה. הרגישה בדבר ואמרה, במה סיימנו, סיימנו בכבוד הרבני המופלג וכו'. עבשיו כתוב את שמו. חזרתי וטבלתי את הנוצה והמתנתי עד שתאמר לי את השם. לחשה ואמרה, שרגא שמו. כתבת? כתבתי. קימצה עיניה כמנמנמת. אחר כך עמדה מכסאה והביטה בכתב וחזרה וליחשה שרגא שמו, שרגא שמו. חזרה וישבה ושתקה. לסוף נינערה⁴⁶ ואמרה, אגיד לך בקירוב⁴⁷ מה תכתוב. שהתה כמה ששהתה וקימצה עיניה ואמרה, רואה אני שאני צריכה לספר תחילה כל המאורע, שמתוך כך אתה עומד על הדברים ויודע מה לכתוב. מאורע ישן הוא. מאורע שאידע לפני שנים הרבה. לפני שלוש שנים ותשעים שנה. נטלה את מקלה וסמכה ראשה עליו. אחר כך הגביהה את ראשה והביטה שעה קלה כמשתוממת⁴⁸, כזה שדימה שיושב יחידי ולבסוף מוצא אדם זר. הלכה בל שלוותה ולבשו פניה צער ורוגז. גיששה במקלה והניחתו וחזרה ונטלתו וסמכה עצמה עליו והעבירה ידה על מצחה עד שנתפשטו קמטיו. חזרה ואמרה, אם

טבלתי את הנוצה בדיו והצעתי את הנייר והמתנתי עד שתאמר לי תהלה מה אכתוב. היתה היא תפוסה במחשבותיה ולא הרגישה בי. ישבתי והבטתי עליה והקפתי בעיני כל קמט וכל חריץ שבפניה. כמה הרפתקאות³⁴ עברו עליה. רגילה היא לומר שראתה רברים טובים וגם רברים טובים מהם. כפי ששמעתי אני לא טובים הם הדברים. עליה אמר החכם, צדיקים אבלם בלבם וצהלה על פניהם. הרגישה בי והפנתה ראשה אלי ואמרה, התחלת? אמרתי לה, עדיין לא אמרת לי מה אכתוב. אמרה היא, תחילת הדברים אתה יודע בעצמך, פותחין בשבחו של מקום וכותבים בעזרת השם יתברך. החלקתי את הנייר והניפתי את הנוצה וכתבתי בעזרת השם יתברך. זקפה עצמה והביטה בכתב ואמרה, יאה יאה. ועכשיו מה תכתוב? כתוב פה עיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן³⁵ במהרה בימינו אמן. בשעת שיחה אומרת אני ירושלים בלא תוספת כלום, במכתב צריכין להזכיר את קדושתה של ירושלים ולהוסיף בקשה על בניינה, כדי שהקורא יעלה את ירושלים על לבו וידע שהיא זקוקה לרחמים ויתפלל עליה. עכשיו בני כתוב את היום ואת פרשת השבוע ואת השנה.

אחרי שכתבתי את התאריך הוסיפה ואמרה, עכשיו בני הגף את ירך וכתוב למד דגולה. כתבת? הראני היאך יצאה. אי אפשר לומר שאינה נאה. מיל מקום כדאי היה לרומם את דגולה. עכשיו בני סמוך לה כף, ואחר הכף כתוב בית ואחריה וו. וי אמרתי, ועכשיו באה דלת. הראני היאך יצאה חיתב³⁶ לכבוד. נאה נאה. ראוי הוא זה שהאיגרת נכתבת לשמו לכבוד נאה. עכשיו כתוב הרבני המפורסם, מה, כבר כתבת? ירך מהירה ממחשבותי. עד שאני מכנסת³⁷ את מחשבותי כבר העלית אותן על הכתב. אביך יאיר לו א' הים את עדנו לא הוציא עליך שכר לימוד לבטלה. מחול לי בני, עייפה אני. נדחה את כתיבת המכתב ליום אחר. מתי יש בידך לבוא? אמרתי לה, מחר? — מחר? רוצה אתה לבוא מחר? איזה יום הוא מחר? ערב ראש חודש. ערב ראש חודש יפה לאיתו דבר. ובכן אם מחר, יהא מחר.

ראיתי שעגמה עליה נפשה. חשבתי בלבי, ערב ראש חודש. יום שמרבין בו בתפילה ובתחנונים, יום שזוולכים לקבר רחל ובוודאי אינה פנויה למכתבה. אמרתי לה, אם אין את פנויה מחר אבוא ביום אחר. — ולמה לא מחר? אמרתי לה, הרי מחר ערב ראש חודש. אמרה, בני הזכרת לי צערי, ערב ראש חודש ואין אני יכולה ללכת אצל רחל אמנו. — למה? — למה, מפני שרגלי אינן נושאות אותי. אמרתי לה, הרי יש עגלות, הרי יש אבטובוסים. אמרה תהלה, כשבאתי לירושלים עדיין לא היו אבטובוסים ואפילו לא עגלות והיינו הולכים ברגל, ומאחר שנהנתי כל

על הדור הזה שכל חידושים שהוא מחדש אינם אלא להרע. הרי המציאו תנור מטולטל והמציאו מין עט שכזה, ואפשר שהמציאו שאר דברים לתועלת הבריות. מוסיף שנים מוסיף לראות. מכל מקום טול נוצה זו שהכניתי אני וטבול אותה בדיו זו. איני מפקפקת בעטך, אלא רוצה אני שאיגרתך תכתב משלי. הא לך גליון נייר, נייר קיסרי, משומר²⁴ הוא עמי מימים שעברו, מאותם הזמנים שהיו עושים נייר טוב. למעלה משבעים שנה הוא אצלי ועדיין הוא כמו חדש. עוד אחת אני מבקשת ממך, כתוב באותיות של הסידור או באותיות של התורה, חזקה²⁵ על סופר, אם לא זכה לכתוב לו ספר תורה מגילה ודאי כתב. אמרתי לז, כשהייתי נער כתבתי לי מגילה כשרה כהלכתה²⁶. ואם תאמיני ואם לא תאמיני, כל שראה את המגילה שיבח אותה. אמרה תהלה אף על פי שלא ראיתה שיערתי שידוע אתה לכתוב כתיבה תמה²⁷. אלך ואבשל לך כוס איזוב²⁸ ואתה תכתוב בינתיים. אמרתי לה, אל תטריחי, זה עתה שתיתי. אמרה היא, אם כן במה אכבדך? אתן לך פרוסת צוקר ואתה תברך ואני אענה אמן.

הוציאה פרוסת צוקר ונתנה לי. שהתה שעה קלה ואמרה, טול את הנוצה וטבול אותה בדיו וכתוב. אני אומר לך באידית ואתה תכתוב בלשון הקודש. שמעתי שמלמדין את הבנות לדבר ולכתוב בלשון הקודש. רואה אתה בני, הקדוש ברוך הוא בחסדו מנהג את עולמו בכל דור ודור יפה יותר. כשהייתי אני ילדה לא היו נוהגין כך. מכל מקום מבינה אני תפילה בסיצור ופרשה חומש ומזמור תהלים ופרקי אבות. אוי לי בני, לא סיימתי היום את היום.

ידעתי שהיא מתכוונת ליומו של תהלים ואמרתי לה, את אומרת אוי והרי עליך לשמוח. — לשמוח? אמרתי לה, מן השמים עיכבוך, כדי להוסיף לך יום על ימך. נתאנחה ואמרה, אילו ידעתי שמחר יבוא משיח הייתי שמחה להתגורר²⁹ עוד יום בעולם הזה. אבל כשאני מוסיפה ימים ומשיח צדקנו שוהה ואינו בא מה חיי ומה שמחת. חס ושלוש שאני קובלת³⁰ על שנותי, אם יפה לו להקדוש ברוך הוא לחיותני אף לי יפה. אלא שאני שואלת את עצמי עד אימתי יהא צרור עצמות זה מטולטל עצמו בעולם הזה. צעירות ממני זכו להשכין גופן בהר הזיתים ואני שוחקת³¹ את רגלי עד שישחקו עצמן. וכי לא יפה יותר לבוא לעולם העליון כשכל האיברים שלימים ולהחזיר את הפקדון³² כשהוא שלם. איני אומרת שצריכין להרבות בשל, שטורח הוא לנושאי המיטה, מכל מקום איברים שלימים יפים למת. שוב אני מרבה דברים. אבל כבר אין חילוק³³. פחות מלה יותר מלה. כבר מוכנת אני להחזיר את הפקדון לבעליו. טול בני את הנוצה וכתוב.

השולחן הייתי מרמה את חדרה לחדר תפילה. אף כליו המועטים, מנורת נחושת קלל ונטלא¹⁸ של נחושת ומנורת הנחושת של כמה קנים שנשתלשלה מן התקרה ולמטה וכן השולחן שהיו מונחים עליו סידור וחומש ועוד ספר השרו¹⁹ על החדר מעין חנו של חדר תפילה.

הרכנתי את ראשי ואמרתי לה, ברוכה הנמצאת. השיבה ואמרה, ברוך הבא. אמרתי לה, הרי את דדה בבת מלכים. השיבה ואמרה, כל בנות ישראל בנות מלכים הן ואני תהלה לאל חי בת ישראל אני. יפה עשית שכאת. ביקשתי לראותך. ולא לראותך בלבד, אלא לדבר עמך. אפשר שמוכן אתה לעשות לי טובה? אמרתי לה, עד חצי המלכות²⁰. אמרה היא, יפה שהזכרת מלכות, שכל ישראל בני מלכים הם ומעשיהם מעשי מלכות. וכשאדם מישראל עושה טובה לחכידו מעשה מלכות הוא עושה. שב בני שב. נאה ישיבה לדיבור. כלום איני מקפחת²¹ את זמנך. ודאי בעל עסקים אתה ואתה צריך את זמנך לשם פרנסתך. נשתנו העתים שהיינו משובעים בזמן ושמחנו להוציא שעה יתירה מתוך שיחה. עכשיו הכל כהולים, הכל ממהרים ורצים. מרגילים עצמם לרוץ, שאם יזכו ירוצו לקראת המשיח. רואה אתה בני פטפטנית נעשיתי. נשתכחה תורתו של אותו זקן שהזהירני מלדבר דברים יתירים. ישבתי לפני תהלה והמתנתי לשמוע על שום מה זימנה אותי. והיא כאילו נזכרה תורתו של אותו זקן ושתקה. לסוף הציצה בי וסילקה עיניה ממני וחזרה והביטה בי, כאדם שבודק את שלוחו אם ראוי הוא לשליחותו. לבסוף פתחה וסיפרה בפעירתה של הרבנית שביך לילה מתה כשתנורה דולק וחתולה מתחמם לאורו, עד שהוציאוה נושאי המטה ובא מי שבא ונטל לו את התנור. רואה אני, אמרה תהלה, אדם עושה מצוה, והמצוה עושה מצוה. אתה עשית מצוה באותה עניה והמצוה עצמה עשתה מצוה באדם אחר שאף הוא מבקש לחמם עצמותיו בקרה. ושוב הביטה עלי ואמרה, ודאי שאתה תמיה שהטרחתיך לבוא אצלי. אמרתי, אדרבא שמח אני. אמרה היא, אם אתה שמח אף אני שמחה. אני שמחה שמצאתי אדם שמוכן לעשות לי טובה, אתה על שום מה אתה שמח? שהתה שעה קלה ואמרה, שמעתי שאתה בעל עט, מה שקוראים היום סיפר, אפשר שתשאיל לי עטך לשם איגרת קטנה. כמה שנים ביקשתי לכתוב איגרת אחת. אם באמת אתה מוכן כתיב לי האיגרת. הוצאתי עט-תמיד²². נסתכלה בעט ואמרה, מטלטל אתה עטך עמך, כאותם שנושאים עמהם כף, שאם יודמן להם תבשיל הכף מוכנת להם. אמרתי לה, התבשיל הוא בתוך הכף. הסברתי לה מעשה העט. נטלתו בידה ואמרה, אתה אומר שיש בו דיו ואני איני רואה טיפת דיו. חזרתי והסברתי לה. אמרה, אם כן לחינם מליונים²³

שציוה לאביו של זקנה של אשתי לקרות את בתו תחיה, ואשתי נקראה על שמה. אמרתי לו, אתה אומר לפני ארבעה חמשה דורות, וכי כל כך זקנה אותה זקנה? חייך ואמר לי, שנותיה אינן חקוקות על פניה והיא הרי אינה נוהגת לספר בת כמה היא, ואלמלא לא נפלט⁹ הדבר מפיה לא היינו יודעים. מעשה שבאה תהלה לברכנו לחתונת בננו ובירכה אותו ואת אשתו שיזכו ויגיעו לשנותיה. אמר לה בני, מה ברכה זו שברכת אותנו ואמרה לו בת תשעים שנה ואחת עשרה אני. וזה מעשה שהיה לפני שלוש שנים. נמצאת היא עכשו בת תשעים וארבע עשרה, כלומר בת מאה וארבע.

אמרתי לו, הואיל¹⁰ והזכרת אותה אמור לי מי היא. נענה ואמר, מה יש לספר עליה, צדקת היא, צדקת, פשוטה כמשמעה, ואם בא לידך לראותה לך אצלה. אבל מסופקני¹¹ אם תמצא אותה בביתה, או שמבקרת חולים או שמכבדת¹² ומדביצה¹³ לפני חשוכי¹⁴ מרפא או שהלכה לשם מצוה אחרת שאין לה דורשים. ואולי אפשר שתמצא אותה בביתה, שבין מצוה למצוה היא נכנסת ובאה לביתה ויושבת ומתקנת פוזמקאות¹⁵ ובגדים ליתומים עניים. לשעבר שהיתה עשירה עשתה צדקה בממונה ועכשו שלא נשתייר לה אלא שירי שיירים כדי מזונותיה המצומצמים עושה היא צדקה בגופה.

הביאני אותו חכם עד לפתחה של תהלה. בדרך חזר והרצה לפני את חידושו. ראה שאיני שומע. חייך ואמר, משעה שהזכרתי את תהלה הסחת דעתך מכל העולם. אמרתי לו, רצונך — ספר לי דבר על תהלה. אמר לי, מה שהיא עכשו סיפרתי לך, מה שהיתה בחוצה לארץ איני יודע, חוץ ממה שהכל יודעים, שהיתה עשירה גדולה ובעלת עסקים גדולים, לסוף מתו בניה ומת בעלה ועמדה והניחה את עסקיה ועלתה לירושלים. אמא עליה השלום רגילה היתה לומר כשאני רואה את תהלה רואה אני שיש פורענות¹⁶ קשה מאלמנות ומשיכול בנים. מהי פורענות זו לא אמרה אמא, ואיני יודע מה היא ולא נדע לעולם, שכל הדור שהכיר את תהלה בחוצה לארץ כבר מת, ותהלה הרי אינה מרבה דברים. ואפילו עכשו שנעשה כה שינוי ומדברת יותר משהיתה רגילה אינה מספרת על עצמה. כבר הגענו אצל ביתה. מסופקני אם תמצא אותה בביתה, שעם ערוב היום היא מחזרת על חדרי תורה לחלק מיני מתיקה לתינוקות.

אחר שעה קטנה נמצאתי בביתה של תהלה ומצאתיה יושבת סמוכה¹⁷ לשולחן וכל עצמה כאילו המתינה לי. חדרה קטן וקירותיו מעובים ותקרתו כחדרי ירושלים של הדורות שעברו. ואלמלא מטה קטנה שבפינת החדר וכד של חרס שעמד על

תהלה

(חלק ב')

משיצאו התיירים מירושלים ראיתי את עצמי כאדם שאינו יודע מה יעשה. נסיתי לחזור לעבודתי ולא חזרתי. עמדתי והלכתי לעיר וסיירתי כל המקומות שהראיתי להם לתיירים. מה ראיתי ומה לא ראיתי. המדש בטובו כל יום מעשה בראשית מחדש בכל שעה את עירו. בתים חדשים אינם נבנים, נטיעות חדשות אינן ניטעות, אבל ירושלים עצמה מתחדשת והולכת. כל אימת שאני נכנס לעיר דומה היא עלי כחדשה. איני יודע מה חידושיה. יבואו המפרשים הגדולים ויפרשו לנו.

מצאני אותו חכם ומשכני לביתו והרצה לפני כל מה שחידש באותם הימים. ישבנו כמה שישבנו, אני שואל והוא משיב, אני מקשה והוא מתרץ, אני מעמעם¹ והוא מסביר. מה טוב ומה נעים לשבת לפני חכם מחכמי ירושלים וללמוד הימנו² תורה. ביתו פשוט וכליו פשוטים ואילו חכמתו מרחיבה והולכת, כגוונים אלו שנראים מן החלון ולמעלה על הרי ירושלים. שוממים הרי ירושלים, היכלות ובריגות³ אין עליהם. מיום שגלינו מארצנו באות האומות בזו אחר זו ומחוייבים והולכים. אבל התרים מתנוססים⁴ ברוב הדרם ומחושקים⁵ ברקמי גוונים מכאורים⁶ בעדי עדיים, וביניהם הר הזיתים, יער צומח עצים⁷ אין בו, אבל מעוטף הוא בקברי צדיקים שבחייהם ובמותם כל מעינים⁸ בארץ.

כשעמדתי לילך באה בעלת הבית ואמרה לבעלה, שכחת מה שהבטחת לתילי. נענע ואמר, הפלא ופלא, מיום שאני מכיר את תהלה לא ביקשה ממני דבר ולא שמעתי שביקשה דבר מאדם. ועכשיו ביקשה ממני לומר לך שהיא מבקשת לראותך. אמרתי לו, מתכוין אתה לאותה זקנה שהראתה לי את ביתך. אם איני טועה לא כשם שהיא נקראת קראת לה. ענה ואמר, תהלה הוא שם הקודש של תילי. מכאן אתה למד שכבר לפני ארבעה חמשה דורות היו אבותינו קוראים לבנותיהם שמות שדומים כאילו נתחדשו היום. כיוצא בה שם אשתי תחיה, שבוודאי אתה סבור המצאת⁹ דור התחיה הוא ובאמת מיסודו של הגאון בעל חידושי הרי"ם הוא,

נכנסה תילי ובידה קדירה¹⁴³ של תבשיל. ראתה אותי ואמרה, אתה כאן, שב ידידי שב. ביקור חולים מצוה גדולה היא. פניך רבנית מיטיבים והולכים. ישועת השם כהרף עין¹⁴⁴. השם יתברך שולח רפואתו כל שעה יותר. הבאתי לך כף רוטב כדי¹⁴⁵ גמיעת¹⁴⁶ הפה. הגביהי ראשך יקירתי ואני אסעד¹⁴⁷ את הכר. כך כך יקירתי. חבל בני שאין אתה דר בעיר ואין אתה רואה תיאך הרבנית שתחיה מבריא משעה לשעה.

אמרתי לה, וכי לא בירושלים אני דר? וכי נחלת שבעה אינת ירושלים? אמרה תילי, חס ושלום, מי אומר כן? זדרבא¹⁴⁸ עתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל צדדיה עד דמשק, אלא עין שראתה את ירושלים שרויה כולה לפני מן החומה לא הרגילה לו אות כל שנבנה מחוצה לחומות ירושלים כירושלים עצמה. ארץ ישראל כולה קדושה, ואין צריך לומר סביבות ירושלים, אבל לפני מן החומה מקודש קדושה מעולה. יודעת אני בני שלא אמרתי דבר שאין אתה יודע יפה ממני, אם כן למה אמרתי כל זה, כדי לספר בשבחתי של ירושלים.

הרגשתי בעיניה של הרבנית שהיא מצירה¹⁴⁹ שתילי מדברת עמי ולא עמה. נפטרת והלכתי לי.

טרדות שונות הטרידוני ולא באתי לעיר. אחר כך באה טרדת התיירים. הלוא אתם מכירים את התיירים, שוחקים היו עלינו ועל הארץ, כיון שהרחיב¹⁵⁰ לנו המקום קצת בארץ התחילו אף הם באים לראות. וכשהם באים רואים הם אותנו כאילו לא נבראו אלא לשמשם. ברם דבר טוב יש בתיירים, שמתוך שאנו מראים להם אף אנו רואים. פעם ושתי פעמים כשהלכתי עמהם לעיר להראותם את הכותל המערבי מצאתי את תילי. אם אני טועה נתחדש בה דבר, שכל הימים היתה יוצאת בלא מקל ובאותם הימים היתה נשענת על מקל. מפני התיירים לא נתעכבתי¹⁵¹ עליה. הרי לראות את הארץ באו, ולא לשם זקנה אחת שלא נכתבה בתכנית שלהם.

ראתה שעה טובה מימיה. אפילו את שונאי איני מברכת ביסודים שנתייסרה בהם תילי. טבור אתה הואיל ואינה זקוקה לחסדי הכוללים חייה חיים של ברכה, ואני סבורה שאפילו עני המחזר על הפתחים לא היה מחליף צדותיו בצרותיה. מיחושי מיחושי, אני מבקשת להסיח דעתי ¹²⁹ מהם והם אינם מסיחים דעתם ממני.

"אייתי שהרבנית יודעת יותר ממה שסיפרה, א'א בשביל שידעתי שאם אשאל לא תענה, עמדתי מכסאי לילך. אמרה היא, לא הספיק מנקה האדובות להכנס לתוך האדובה וכבר פניו מפויחות ¹³⁰. עדיין לא ישבת וכבר עמדת לילך. חפזון ¹³¹ זה למה? אמרתי, אם את רוצה שאשב אשב. שתקה ולא אמרה דבר.

התחלתי מדבר עמה על תילי ואמרתי לה, אפשר שתספרי לי משהו עליה. ענתה ואמרה לי אם אספר כלום: קל לי, או כלום יקל לה? אני איני אוהבת סיפורי מעשיות. מדביקין קודי ¹³² עכביז לקודי עכביש ואומרים מעשה טרקלין ¹³³ הוא. דבר אחד בלבד אומר לך, חס הקדוש בדוך הוא על אותו צדיק, לפיכך הכניס רוח דעה ¹³⁴ באותה משומדת ¹³⁵ ימח שמה. מה אתה מביט בי? אי אזה שומע לשון יהודית? אמרתי לה, לשון יהודית אני מבין, לשונך שלך רבנית איני מבין. מי הוא אותו צדיק ומי היא המשומדת שקללת? אמרה הרבנית, שמא אברך אותה. שמא אומר יפה עשית משומדת שהחלפת את דינך הזהב בפרוטה מחוקה. שוב קבעת פניך בי כאילו סחתי בלשון טורקית. אתה שמעת שבעלי זכרוננו לברכה רב היה, לפי שקוראים לי רבנית, ולא שמעת שאף אבא שלי רב היה, רב שכל הרבנים כנגדו דרדקאים ¹³⁶. כשאני אומדת רבנים, לרבנים ממש נתכוונתי, ולא לאותם שבכאן שלובשים איצטלא דרבנן ¹³⁷ וקוראים להם רבנים. אוי עולם עולם, אתה שקר וכל מה שבך שוא ושקר. אבל אבא שלי זכר צדיק לברכה רב אמיתי היה כבר מילדותו, לפיכך היו כל שדכני המדינה בהולים ¹³⁸ לשדכו. היתה אלמנה אחת עשירה, אם אני אומדת עשירה, עשירה ממש היתה. היתה לה בת יחידה, ולואי ולא היתה. נטלה חבית מלאה דיגרי זהב ואמרה להם לשדכנים, אם אתם משדכים אותו לבתי הדי חבית זו נתונה לו, ואם מעט היא הדיגרי מוסיפה לו. לא היתה אותה הבת דאווה ¹³⁹ לאותו צדיק, שהוא צדיק היה והיא תיפח רוחה ¹⁴⁰ משומדת היתה, כשם שסופה הוכיח על תחילתה, שברחה ונכנסה לבית הכומדיות ¹⁴¹ והמידה ¹⁴² את דתה. ואימתי ברחת, בשעה שהוליכו אותה לחופתה. בזבזה עליה אמה חצי הונה כדי להוציאה משת. עד הקיסר הגיעה האם העלובה, ואף הוא לא הועיל כלום, שכל הנכנסת לבית הכומדיות שוב איננה יוצאת משם לעולם. יודע אתה אותה משומדת מי היא, בתה של... הס, הנה היא באה.

אצל מטתה נודעו לקולה. אמרתי לה, חולה את רבנית? גנחה מלבה ונתכסו עיניה דמעות. ביקשתי לנחמה ולא מצאתי מלים של תנחומין. קבעתי עיני בארץ ואמרתי, חולה וגלמודו!¹¹⁶ גנחה ואמרה, חולה אני, חולה גמורה. אין בעולם כולו חולה שכמוני. מכל מקום אני גלמודה. אפילו כאן בירושלים שאין מכירין אותי ואין יודעים באיזה כבוד שרויה¹¹⁷ הייתי בעירי, אפילו כאן אשה אחת מזדמנת לי, נכנסת אצלי ומביאה לי כף רוטב¹¹⁸ וסועדת אותי על משכבי. מה אתה שומע מכן בני? ודאי מתרעם¹¹⁹ הוא עלי שלא כתבתי לו איגרת תודה על התנור. אמור בעצמך, בלום יבולה אני לילך ולקנות דיו ועט וגייר ולכתוב מכתבים. בקושי אני מגעת כף תבשיל לפי. תמיהה אני שעדיין תילי לא באה.

אמרתי, אם לאותה זקנה חנינית את מתכוונת, הרי אמרה לי שהיא תבוא בקרוב. אמרה הרבנית, אם חנינית היא אני יודעת, בעלת מעשים ודאי היא. בוא וראה כמה נשים צדקניות יש בירושלים שהן מזמזמות כדבורים תפילות ותחנונים, שמא באה אחת מהן לשאול אותי, רבנית שמא צריכה את דבר. ראשי ראשי, אם מכאובי לבי לא יוציאוני מן העולם מיחוש¹²⁰ ראשי יוציאני מן העולם.

אמרתי לה, רואה אני שקשה עליך הדיבור. אמרה, אתה אומר קשה עלי הדיבור ואני אומרת אני כולי קשה עלי. אפילו החתול מרגיש בדבר ומוקיר¹²¹ רגליו מביתי. ועדיין הבריות אומרים שדרכו של חתול להיות כרוך¹²² אחרי ביתו. ודאי עכברים של שכנותי ערבים עליו¹²³ מכל מעדנים¹²⁴ שאני מאכילה אותו. מה ביקשתי לומר? כל מה שאני מבקשת לומר¹²⁵ שוכחת. תילי אינה כן. היא שחבילות חבילות של שנים על בתפיה עדיין כל חושיה משמשים¹²⁵ אותה. והרי שנותיה כפליים משנותי. אילו היה אבא זכר צדיק לברכה חי היה נחשב לפניה כתינוק. אמרתי לה, מי היא תילי זו? אמרה הרבנית, ולא אתה הזכרת אותה? עכשיו אין מכירין את תילי, לשעבר היו הכל מכירין את תילי, לפי שהיתה עשירה גדולה ובעלת עסקים הרבה. וכשהניחה את עסקיה ועלתה לירושלים הביאה עמה כמה חביות מלאות זהב, ואם לא חביות, תיבה אחת מלאה זהב ודאי הביאה. אמרו לי שכנותי אמרו להן אמוניהן, כשבאה תילי לירושלים היו כל גדולי ירושלים מחזירין¹²⁶ אחריה, מי בשביל עצמו ומי בשביל בנו. והיא השיבה את פניהם ונשתירה אלמנה. תחילה אלמנה עשירה, אחר כך אלמנה אמידה¹²⁷, ולבסוף סתם זקנה.

אמרתי, כשרואין את תילי דומה כאילו לא ראתה שעה קשה מימיה. לגלגה¹²⁸ עלי הרבנית ואמרה, אתה אומר שלא ראתה שעה קשה מימיה ואני אומרת שלא

על פטפוטי, חבל על תינוקת זו, אם היא מבוזזת כל דבריה בילדותה, מה ישתיר לה לזיקנתה. נפל עלי פחד ויראתי שמא למחר אני אילמת. לימים⁹⁹ ירדתי¹⁰⁰ לסוף דעתו של הזקן, שלא יוציא אדם בזמן מועט מה שנקצב לו לכל ימי חייו. הרגלתי עצמי לבדוק כל מלה אם צריכה שתיאמר ונהגתי קימוץ¹⁰¹ בדיבור. ומתוך שנהגתי קימוץ בדיבור נשתייר לי אוצר של דיבורים. האריכו לי שנותי עד שאגמור אותם הדברים שקצובין לי. ועכשיו שנשתייר לי קומץ¹⁰² של מלים אתה מבקש שאוציאן. אם אוציאן אני מקצרת את ימי. אמרתי לה, על מנת¹⁰³ כן ודאי לא ביקשתי. מה זה, אנו מהלכים והולכים ועדיין לא הגענו אצל הרבנית. אמרה הזקנה, אתה זכור את החצרות שהיינו עושין אותן קפנדריא¹⁰⁴, ועכשיו שרוב העיר מיושבו מערביים צריכים אנו לעקוף¹⁰⁵ עליהן ומרבין עלינו את הדרך.

הגענו לחור אחת. אמרה לי, רואה אתה חצר זו, ארבעים משפחת מישראל היו בה ושני בתי כנסיות היו בה והיו מתפללין ולומדים ביום ובלילה והניחוה¹⁰⁶ ובאו ערביים ותפסו בה. הגענו לבית קהה¹⁰⁷. אמרה, רואה אתה בית זה, ישיבה גדולה היתה בו ולומדי תורה היו יושבים ולומדים והניחוה ובאו ערביים ותפסו בה. הגענו לרבץ¹⁰⁸ של חמודים. אמרה, רואה אתה רבץ זה, בית תבשיל היה כאן ועניים בני טובים היו נכנסים רעבים ויוצאים שבעים והניחוה ובאו ערביים ותפסו בו. בתים שלא פסקו מהם תורה ותפילה וצדיקה עכשיו ערביים וחמודים מכרכרים¹⁰⁹ בהם. עכשיו בני מגיעים אנו אצל חצרה של הרבנית. הכנס ואף אני אכנס אחר כך. אותה עלובה בשביל טובה מדומה שבחוצה לארץ אינה רואה את הטובה האמיתית. אמרתי לה, הטובה האמיתית מהי? חייכה ואמרה, אי לך בני שאתה שואל כך, לא קרית¹¹⁰ אשרי תבחר ותקרב ישכן¹¹¹ חצריך, ואיזו הן חצרותיו של הקדוש ברוך הוא. חצרות אלקינו בתוככי ירושלים. דרכם של בני אדם כשהם מזכירים את ירושלים מוסיפים ואומרים עיר הקודש, אני כשאני אומרת ירושלים איני מוסיפה מלה, שקדושתה בשמה, בשמה עצמו. עלה בני עלה ואל תכשל¹¹² במדריגות. פעמים הרבה אמרתי לגבאי¹¹³ הכולל¹¹⁴ שהמדריגות צריכות תיקון, ומה תשובה השיב לי הגבאי, החצר ישנה ועומדת להחרב ואינה כדאית שנבזזו עליה פרוטה. כך נחרבים בתיהם של ישראל עד שניחמים אותם ב"באים הישמעאלים ומחזיקים בהם. בתים שנבנו גרמעותיהם של אבות הבנים מניחים אותם. שוב מפטפטת אני ומקרב את קצי.

נכנסתי אצל הרבנית ומצאתיה שוכבת במיטה. ראשה חבוש ואספלנית¹¹⁵ נתונה על צווארה והיא משתעלת בקול רם, שאפילו צלוחיות של רפואות שעמדו

ענתה ואמרה לי, ברוך הוא וברוך שמו, איני חסרה עמו כלום. הקדוש ברוך הוא נותן לכל בריותיו לפי מידת הצורך ואף אני בכלל בריותיו. ביותר צריכה אני להודות לו היום שהכפיל לי מנתי. אמרתי לה, מהי? ענתה ואמרה לי, בכל יום אני מסיימת יום אחד של תהלים והיום סיימתי שני ימים של תהלים. עם שהיא מדברת נתעגמו ⁸⁷ פניה.

אמרתי לה, גסתלקה שמחתך. שהתה שעה קלה והשיבה לי, כן בני שמחה הייתי ועכשיו איני שמחה. עם שהיא מדברת חזרו והבהיקו פניה. הגביהה עיניה כלפי מעלה ואמרה, ברוך אלהים שהסיר ⁸⁸ יגוני מאתי. אמרתי לה, מפני מה היית שמחה ואחר כך עצובה ועכשיו שוב את שמחה. אמרה בלשון חיבה, אם אין אתה מקפיד ⁸⁹ אומר לך, לא כך הוית צריך לשאול, אלא במה זכית שהסיר אלקים את יגונך. שהשם יתברך הכל שווה בעיניו, כשמחה כעצבות. אמרתי לה, אפשר שאקפיד שלימדתי כיצד צריך אדם לדבר. הרי מקרא מלא הוא. אשרי האיש שלא ישכחך. אמרה, אדם טוב אתה ופסוק טוב פסקת לי, ואף אני לא אמנע ⁹⁰ ממך דבר טוב. אתה שאלת על שום מה הייתי שמחה ועל שום מה הייתי עצובה ועל שום מה שוב אני שמחה. ודאי אתה יודע כמוני, שכל מעשיו של אדם קצובין ⁹¹ לו משעת לידתו ועד למיתתו, ואפילו כמה פעמים יאמר אדם ותהלים. אבל הבחירה היא בידו, כמה מזמורים יאמר בכל יום. יש אדם שזוכה ⁹² לסיים בכל יום כל הספר כולו, ויש אדם שזוכה לומר ספר אחד או יום אחד בכל יום. אני מנהג עשיתי לי לומר בכל יום אחד. היום נמשכתי אחר המזמורים ואמרתי שני ימים. כיון שהרגשתי בדבר נעשיתי עצובה, שמא מיותרת אני בעולם ומבקשים להפטר ממני וזירוני ⁹³ להשלים חוקי ⁹⁴ ולגמר קצבתי ⁹⁵, והרי טוב להודות לה', ואם אני מתה איני יכולה לומר אפילו מזמור אחד אפילו תיבה אחת. ראה הקדוש ברוך הוא בצערי והפליא ⁹⁶ חסדו עמי לדעת שכך רצונו יתברך. ואם חפץ השם להמיתני מה אני שאתעצב. מיד הסיר אלקים את יגוני מאתי. ברוך הוא וברוך שמו.

הצצתי עליה והרהרתי, מהיכן באים לידי הכנעה ⁹⁷ שכנו. חשבתי ⁹⁸ בדורות הראשונים שהיו מלאים מידות טובות. דיברתי עמה בדורות שעברו ואמרתי לה, יותר ממה שאמרתי ראית בעיניך. ענתה ואמרה, כשמאריכין לו לאדם ימיו ושנותיו זוכה ורואה דברים הרבה, גם טובים וגם טובים מהם.

ביקשתי ממנה, ספרי לי מאותם הדברים הטובים. שהתה שעה קלה ואמרה, במה אפתח? אתחיל בימי ילדותי. כשהייתי תינוקת פטפטנית הייתי. ממש מקימה ועד לשכיבה לא פסק פטפוט מפי. היה זקן אחד בשכנותי. אמר לאותם שהיו שמחים

כבר יצא רוב החורף ונראו ניצני האביב. השמים עמדו בטהרם והאדמה נתערטלה⁶⁶ מעגמימותה⁶⁷. החמה שיחקה ברקיע והעיר צפה⁶⁸ באורה. ואלמלא הצרות שתקפו אותנו היינו שמחים. הוי צרות רבות ורעות באו עלינו, ממש עד שהראשונה פקודה⁶⁹ שנייה ממחרת לבוא.

משער יפו ולמעלה עד לכותל המערבי נמשכים והולכים אנשים ונשים מכל הערות שבירושלים עם עולים חדשים שהביאם המקום למקומם ועדיין לא מצאו את מקומם.

ברחבה⁷⁰ שלפני הכותל בסוכת שוטרי המנדט⁷¹ ישבו להם שוטרי המנדט כדי שיראו שאין שמירה למתפללים אלא הם. רואים זאת מחרחרינו⁷² ומחרחרים. מר־נפים⁷³ המתפללים ונדחקים לאבני הכותל. מהם בוכים מהם תוהים. ואתה ה' עד מתי? כבר ירדנו למדרגה התחתונה ואתה שותה לגאולנו.

מצאתי לי פיסת⁷⁴ מקום אצל הכותל. פעמים עמדתי בין המתפללים ופעמים בין התוהים. תוהה הייתי על אומות העולם. לא דיים שטורדים⁷⁵ אותנו מכל הארצות. אלא שטורדים אותנו אף בביתנו.

עם⁷⁶ שאני עומד נדחקתי ממקומי על ידי שוטר משוטרי המנדט שדחק⁷⁷ במגלבי⁷⁸ שבידו. מה הרגיו לבו של זה שכל כך היה זועם? חולנית אחת זקנה הביאה עמה שרפרף⁷⁹ לישב עליו. קפץ השוטר ובעט בשרפרף והפיל את הזקנה ונטל את השרפרף. לפי⁸⁰ שעברה על החוק, שחקקו חוקקי המנדט, שאסור למתפלל שיביא ספסל לכותל. ראו המתפללים ושתקו, שהרי מי יכול לדין⁸¹ עם שתקיף ממנו. באה אותה הזקנה שהכרתי והביטה בו. השפיל⁸² השוטר עיניו והחזיר את השרפרף.

קרבתי אצלה⁸³ ואמרתי לה, יפה כח עיניך מכל הבטחותיה של אנגליא, שאילו אנגליא נתנה לנו דקלרציה של בלפור ומשלחת בנו את פקידיה לבטלה, ואת זקנתי נתת עיניך באותו רשע ובטלת את מזימותיו⁸⁴ הרעות. ענתה ואמרה לי, אל תאמר כן, גוי טוב הוא, שראה בצערי והחזיר לאותה עניה את שרפרפה. התפללת מנחה? למה אני שואלת, שאם פנוי אתה אגלגל לידך⁸⁵ מצות ביקור חולים. הרבנית שתחיה חלתה. עכשיו חולה ממש היא. אם רצונך בוא ואראה לך דרך קצרה. נטפתי⁸⁶ לה והלכתי עמה.

משתלשלים אנו מסימטא לסימטא ומחצר לחצר, ועל כל פסיעה ופסיעה עמדה, כדי ליתן פרוסת צוקר לתינוק ופרוטה לעני ולשואל לאיש לשלום אשתו ואשה בשלום בעלה. אמרתי לה, מאחר שאַת שואלת בשלום כל אדם אשאל אני לשלומך.

גדולות מאותן שבירושלים. ולענין רוחות וגשמים, עליהם אנו מודים ואומרים משיב הרוח ומוריד הגשם⁵⁶. מצוה גדולה עשית, עצמות זקנות החיית, התנור ששיגרת לרבנית מחמם את נפשה. הורתי את ראשי כאדם שבוש לשמוע שבחו. הרגישה בדבר ואמרה, מצוות לאו להתבייש ניתנו. אבותינו שהיו עושים מצוות הרבה לא היו מפרסמים את המצוות, אנו שאנו ממעטים במצוות, מצוה לפרסם כל מצוה שעושים, כדי עישמעו אחרים וילמדו ממעשינו. עכשיו בני לך אצל הרבנית ותראה כמה מחממת המצוה שעשית.

נכנסתי אצל הרבנית ומצאתיה יושבת אצל התנור הדלוק וטיפין של אורה מנטפות ויוצאות מתוך נְקִבִי⁵⁷ התנור והבית מלא חום וחתול כחוש⁵⁸ מונח לה על ברכיה, והיא מביטה בתנור ומדברת עם החתול ואומרת, דומה עלי שאתה נהנה מן החום יוחר ממני.

אמרתי לה, רואה אני שהתנור דולק יפה ומעלה חום. מרוצה את ממנו? אמרה הרבנית, ואם מרוצה אני, כלום ימעט את ריחו או יוסיף חום? תנור היה לי בביתי שהיה בוער ממוצאי סוכות ועד ערב פסח והיה מושף חום כחמה בתקופת תמוז והיו מוצאין בו נחת רוח, לא כאותם התנורים הקלים שחמימותם רגע. באמת אין להקש מן המחדשים שיהיו עושים מעשים גמורים⁵⁹, דיים שהם מראים פנים כאילו עושים. דבר זה אמרתי להם לאנשי עירי לאחר פטירת בעלי הרב שהא מליץ יושד⁶⁰ בערי, כשהביאה לה העיר רב חדש. אמרתי מה אתם מבקשים, שמא שיהא כרבכם שנפטר. דיו לזה שאינו עושה צרות. כיוצא בזה אמרתי לשכנותי שבאו לראות את התנור ששלח לי נכדי על ידך. אמרתי להן, התנור לפי הדור⁶¹ והדור לפי התנור. מה כתב לך נכדי? לא כתב כלום? אף לי אינו כותב. סבור הוא שמאחר ששלח לי כזית⁶² תנור כבר יצא ידי חובתו⁶³.

אחר שפירשתי⁶⁴ מן הרבנית אמרתי לעצמי, אף אני סבור שיצאתי ידי חובתי ששלחתי לה כזית תנור ושוב איני צריך לילך אצלה. לסוף חזרתי אצלה, על ידי אותה הזקנה החיננית, שעדיין לא נשלמו כל הראיות שהיו מיועדות לי לראותה.

ושוב צריכני⁶⁵ לומר, אין דעתי לספר כל שאירעני באותם הימים. מרובים ענייניו של אדם, ואלמלי באנו לספר אין הפה מספיק. ברם כל שהוא ענין לזקנה כדאי לספר.

ערב ראש חודש הלכתי אצל הכותל המערבי, כדרך שאנשי ירושלים נוהגים, שבערבי ראשי חודשים באים להתפלל אצל הכותל המערבי.

תפסתי מידה³⁴ של ערמה ואמרתי לה, נכדך שלח בירי מעות לקנות לך תנור, תנור מטולטל³⁵ שממלאים אותו נפט ומציתים את הפתילה והוא דולק ומעלה חום. הוצאתי את ארנקי ואמרתי, הנה הכסף. השיבה לי בתרעומת³⁶, היאך אלך ואקנה תנור, וכי רגלים יש לי? גלידי³⁷ קרח יש לי, צינה זו עד שלא תביאני להר הזיתים תוציא אותי מדעתי³⁸, ושם בחוצה לארץ אומרים שארץ ישראל ארץ חמה. וזמה היא לדשעים בגיהנם. אמרוני לה, מחר תזרח החמה ותעביר את הצינה. אמרה היא, ער שלא תבוא הנחמה, תצא הנשמה. אמרתי לה, בעוד שעה שתי שעות אשלח לך את התנור. צמצמה³⁹ עצמה בתוך כריה וכסתותיה, כאילו להראות למיטיבה המרומה⁴⁰ שאין לסמוך⁴¹ על טובותיו.

נפטרת⁴² והלכתי לרחוב יפו ונכנסתי לחנות של מוכרי כלים וקניתי תנור מטולטל מן המעולה⁴³ שבתנורים ושלחתיו לה לרבנית הזקנה. אחר שעה חזרתי והלכתי אצלה, שמא אינה בקיאה⁴⁴ בתנורים המטולטלים ואלמדנה את תורת ההרלקה. דרך הילוכי הרהרתי, ברכת הוריה וראי לא אשמע מפיה. לא כל הזקנות שוות. זו שהראתה לי את ביתו של אותו חכם נוחה לכל אדם וזו ששיגרתי⁴⁵ לה תנור אינה נוחה אפילו למי שמבקש טובתה.

וכאן צריכני להקדים מעין הקדמה קטנה. אינני מתכוין להגיד שנחה של אחת מתוך גנותה⁴⁶ של חברתה, כל שכן לספר מעשה העיר ויושביה. גלגל⁴⁷ עינו של אדם מצומצם ואינו יכול להקיף עירו של הקדוש ברוך הוא. אם כן למה אני מזכיר את מעשה הרבנית, שבכניסתי גזמנה⁴⁸ לי אותה הזקנה.

הייתי עצמי ופניתי לה דרך. עמדה ושאלה בשלומי, כמי ששואל בשלום קרובו. עמדתי תמיה⁴⁹, כלום אפשר שהיא מאותן הזקנות שהכרתי בירושלים קודם שירדתי לחוצה לארץ, והרי רובן ככולן כלו⁵⁰ ברעב בימות המלחמה, ואם מקצת נקצתן נשתידו⁵¹, הרי אני נשתנית, כשיצאתי מירושלים הייתי בחור ועכשיו שנים שעשיתי בחוצה לארץ עשאוני זקן, והיאך זו הכירה אותי.

ראתה שאני תוהה, שחקה ואמרה, אי אתה⁵² מכירני. הרי אתה הוא שביקשת לטלטל את פחי כשהלכת אצל איש פלוני. אמרתי לה, את היא שהראית לי את הדרך, ואני עומד ותוהה, כאילו לא הכרתיך. צחקה ואמרה, וכי מחוייב אתה להכיר כל הזקנות שבירושלים? אמרתי לה, והיאך הכרת את אותי? ענתה ואמרה לי, ירושלים מתוך שענינה צפויות⁵³ לכל ישראל, כל שבא לכאן נחקק⁵⁴ בלבנו ואין אנו שוכחים אותו. אמרתי לה, יום צונן היום, יום גשמים ורוחות, ואני עומד ומעכב⁵⁵ אותך בחוץ. אמרה היא בלשון חיבה, כבר ראיתי קרירות

ביציאתי כיקשתי לשאול אותו, זקנה זו שהראתה לי את הדרך מי היא, שמאור פניה שלום וחיבת קולה נחת רוח. אבל כלום אפשר להפסיק חכם בשעה שהוא מערה ¹⁵ את חידושיו.

לאחר כמה ימים שוב הלכתי לעיר כשביל זקנה אחת אלמנתו של רב, שקודם חזירתי לירושלים הבטחתי לבן בנה לפקוד ¹⁶ אתו שלומה.

אותו היום זמן וביעה ¹⁷ ראשונה של יורה היה, הגשמים כבר התחילו יורדים וההמה היתה כבושה בעננים. יום שבו בחוצה לארץ רואים כיום אנכי, ירושלים שהיא מפונקו, שכעה שמונה חרשים בחמה, יום שאין החמה זורחת בכל תקפה דומה כחורף ומתחבאים מפניו בבתים ובחצרות ובכל מקום שיש שם פינת גג.

טיילתי לי אילך ואילך ¹⁸ כשאני מדיח את ריח הגשמים שיורדים ברננה ומתעטפים בערפלים המגוונים ומשיקים ¹⁹ על כתלי הבתים ומרקדים על הגגות ומנטפים ²¹ ועושים שלוליות שלוליות, שפעמים הן עכורות ופעמים הן צלולות ומכהיקות מזהרי החמה שמבצבצים ²² ויוצאים לסירוגין ²³ מבין העננים לראות הקלו המים, שכירושלים ²⁴ אפילו ביום של גשמים החמה מבקשת לעמוד בתפקידה. נכנסתי לבין החנויות המקומרות ²⁵ אצל הצורפים, ומשם אצל הבשמים, ומשם אצל הסנדלרים ואצל אורגי שמיכות, ומשם אצל מבשלי תבשילית ומשם לרחוב היהודים. מעוטפים בסמרטוטי סמרטוטים ישבו העניים כשהם מתרשלים ²⁶ להוציא ידיהם מתוך עטיפותיהם והם מביטים כזעף ²⁷ על כל שעובר עליהם ואינו מושיט ידו לכיסו. היה עמי כים של פרוטות, הלכתי מעני לעני ונתתי להם. לבסוף שאלתי על ביתה של הרבנית והראו לי.

נכנסתי לחצר אחת מאותן החצרות שכל הרואה אותן מפפקק ²⁸ אם דר שם אדם ועליתי כשש שע מעלות ²⁹ שבורות והגעתי אצל זלת עקומה. 'נתקלתי בחתול מבחוץ ובערימה של אשפה בפנים. מחמת הבלה, ³⁰ של הציגה ³¹ לא ראיתי כל אדם, אבל שמעתי קול מרוגז שואל וכוהה ³², מי כאן? נטלתי עיני וראיתי כמין מטה של ברזל ועליה גל של כרים וכסתות ³³, ובתוך הגל שוכבת זקנה מבוהלת וכעושה.

אמרתי לה שלום וסיפרתי לה שאני בא מחוצה לארץ וכידי ברכת שלום מבן בנה. הוציאה ידה מתוך כסתותיה ומשכה את הכסת עד למעלה מצוארה ושאלה, כמה כתים יש לו ואם משרתת מצויה בתוך ביתו ואם יש לו שטחים נאים ככל חדר. לבסוף נתאנחה ואמרה, ציגה זו מוציאה אותי מן העולם. משראיתי שכל כו קשה עליה הציגה אמרתי לעצמי תנוד של נפט היה מיקל עליה את יסוריה.

ת ה ל ה

(חלק א')

זקנה אחת היתה בירושלים. זקנה נאה שכמותה לא ראיתם מימיתם. צדקת היתה וחכמה היתה וחיננית¹ היתה וענוותנית² היתה. אור עיניה חסד ורחמים וקמטי³ פניה ברכת ושלוש. אלמלא שאין הנשים יכולות להרמות⁴ למלאכים הייתי מדמה אותה למלאך אלקים. ועוד זאת היתה בה, זריות של עלמות. אלמלא בגדי זקונה שעליה לא ניכר בה שמץ⁵ זיקנות.

עד שלא⁶ יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה. משחזרתי לירושלים הכרתי אותה. והיאך לא הכרתיה קודם? היאך אתם לא הכרתם אותה עכשיו? אלא כל אדם נועד⁷ לו להכיר את מי שיכיר ובאיזה זמן יכיר אותו ובאיזו סיבה יכיר אותו.

באיזו סיבה נתוודעה⁸ לי? מעשה והלכתי לבקר חכם אחד מחכמי ירושלים שהיה רד סמוך לכותל המערבי ולא מצאתי את הבית. מצאתי⁹ לאשה אחת באה בפה מים ושאלתי אותה. אמרה לי, בוא ואראך. אמרתי לה, אי את צריכה לטרוח¹⁰, אמרי לי היכן אפנה ואלך לי. חייכה ואמרה לי, מה איכפת לך אם זקנה זו תזכה במצוה. אמרתי לה, אם מצוה היא זכי בה, אבל תני לי פה זה יצטרך. חייכה ואמרה, למעט את המצוה אתה מבקש. אמרתי לה, לא למעט את המצוה אני מבקש, אלא למעט את טרחתך. אמרה, לא טורח¹¹ הוא, אלא זכות הוא, שנתן הקדוש ברוך הוא כח לכריתותיו להביא צרכיהם בידיהם.

דילגנו בין אבני הרחוב ונשתלשלנו¹² מסימטא לסימטא¹³ ונטינו מפני¹⁴ הגמלים והחמורים ושואבי מים והולכי כטל ומרדפי חדשות. עד שעמדה בת לווייתו ואמרה, כאן ביתו של זה שאתה מבקש. אמרתי לה שלום ונכנסתי.

מצאתי את האיש בביתו כשהוא יושב לפני שולחנו. איני יודע אם הכירני אם לא הכירני. מאחר שבכניסתי חידש¹⁵ חידוש גדול העלה לפני את חידושו. ומחידוש זה לחידוש אחר.

אמנות הסיפור, מאת לאה גולדברג, הוצ' ספרית הפועלים, 1963, עמ' 221—264.

בדרכי ספרות, מאת אריה ל. שטדאוס (עיונים בספרות ישראל ובספרות העמים), הוצ' מוסד ביאליק, תשכ"א, עמ' 148—153.
הוראת יצירות מן הספרות העברית והכללית, חוב' ד', הוצ' האוניברסיטה העברית, ירושלים, המחלקה להכשרת מורים לבתח"ס היסודיים, תשכ"ד, עמ' 95—104.

כל סיפוריו של ש"י עגנון, הוצ' שוקן, ירושלים, תשט"ו.
S. Y. Agnon, *The Writer and his Work*; "Ariel", A Quarterly Review of the Arts and Sciences in Israel, Number 17, 1966—67.
פרופ' ב. קורצוויל הרבה לטפל ביצירת ש"י עגנון (לפני שנים מספר יצא גם קובץ בעריכתו, מטעם אוניברסיטת בר-אילן).

המתפתחות ומשתנה תחת השפעתן של תורות שונות. תהלה אינה רק אשה סתם אלא סמל לדמותו של דור, שאותו המספר מעריך אולם עם זאת הוא יודע שאין לו עוד קיום.

"ידידות"

סיפור זה נמנה על סיפוריו המאוחרים של עגנון, בהם המציאות והחלום תופשים מקום שווה בחיי הגיבורים. גיבורים אלו מנותקים מערכי העבר (שאותם סימלה תהלה) ואינם מוצאים לעצמם מקום בעולם קר ונטול ערכים.

מספריו:

"והיה העקוב למישור", יפו, תרע"ב; "על כפות המנעול", סיפורי אהבים, ברלין, תרפ"ג; "בלבב ימים", ברלין, תרצ"ה; "שבועות אמונים", ירושלים ת"א, תש"ג; "כל ספורי ש"י עגנון", י"א כרכים.

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 571—575.
לעגנון ש"י — קובץ בעריכת ד. סדן וא. אורבאך, הוצ' האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1962.
ספרות על פרשת הדורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות, תש"י, עמ' 70—94.
חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, 1953, עמ' 148—156.
יצירתו של ש"י עגנון, מסת מחקר מאת ש"י פנואלי, הוצ' תרבות וחינוך, תל-אביב, 1960.
על ספרותנו, מסת מבוא מאת ד. סדן, הוצ' ראובן מס, ירושלים, תש"י, עמ' 22, 36, 50, 60.
שלוש אש מורות, מאת אלי שביד, הוצ' עם-עובד, תל-אביב, 1964, עמ' 50—70.
מסכת הרומאן, מאת ברוך קורצוויל (שני מחזורי מסות על שמואל יוסף עגנון), הוצ' שוקן, תל-אביב, תשי"ג, עמ' 167—168.

יוסף שמואל עגנון

(— 1888)

נולד בגאליציה המזרחית לאב שהיה זכרם גדול בתורה. רכש השכלה מסורתית ב"חדר" ובהדרכת אביו אף קרא בספרות ההשכלה. בעודו נער התחיל לפרסם שירים, ומאוחר יותר השתתף בעריכת העתון "העת" בלבוב. בתקופה זו הושפע מאד מברנר. סיפורו הראשון "עגונות" פורסם משעלה לארץ ישראל (1909). ישב בגרמניה בשנים 1913—1924, ולאחר מכן שב לארץ והתישב בירושלים. בשנת 1967 זכה בפרס נובל לספרות.

בניגוד לסופרים שקדמו לו ש"י עגנון דן במציאות היהודית כאפיקן טהור וללא כוונות רידאקטיות. המציאות של העירה היהודית מהווה עבורו נתון טבעי על הטוב והרע שבה. הוא משתמש באמצעים אפיים על מנת להנציח עולם שנחרב ולא יקום שנית. כל תקופה המתוארת בסיפוריו נושאת עמה סממנים אוניברסאליים המתאימים אף לתקופות אחרות. היסודות הפרימיטיביים של סיפורי־העם, תאוד ההוי והאורידה העממיים אינם מונעים ממנו שימוש במוטיבים סימבוליים ואידיאיים. מכאן קיומם של המישורים והרבדים השונים ביצירת עגנון, הבונה את סיפוריו על בסיס של עולם אפי בו שזורים יסודות סקפטיים וסמליים בעלי השלכות לעניינים השונים מן המהלך החיצוני של הסיפור. ביצירותיו המאוחרות יותר ("ספר המעשים", "ער הנה") מתבלטים עוד יותר היסודות הסימבוליים וחלום ומציאות משמשים בהן בערבוביה. מבחינה לשונית גילה עגנון אוצרות חדשים במדרש, בספרות הרבנית ובסיפורי החסידות וצירפם וגיבשם לסגנון־כתיבה עשיר ומיוחד במינו.

"ת ה ל ה"

הסיפור "תהלה", שלפי תוכנו אינו אלא מעשה באשה אחת, הנושאת בלבת חטא עלבון, והמבקשת מחילה במותה, מעלה לפנינו את אופיה של החברה היהודית

רעש העיר הגיע לאזניו כנבואת-אדוני מקרב לבבו העיף. — פתאום רבץ על ארכעותיו⁴⁷, שכב רגע ואחר כך התחיל מטפס למעלה אל ראש הגבעה בזהירות, לאט-לאט, כבגנבה. — וכבגנבה הזקיף את ראשו, את צוארו המתוח, למעלה למעלה, אל ראש הגבעה — לראות את העיר! מדי פעם י... והתכופף, כמתוך פחד, כאורב. — אך הנה הרים שוב את ראשו וראה דבר, שמילא את עיניו אור-שחר:

שם, רחוק, בשמי-התכלת, משתובבת טיארה בעלת זנב ארוך. הוא לא האמין. התכופף שוב, כבפחד מפני חזון-שוא מצודר ומדיח. שוב הודקף, טיפס עוד צעד והכיט, הביט והביט. — אחר כך קם על רגליו, עלה על ראש הגבעה, וכשראה שהטיארה אינה חלום — הביט בטיארה שלו כמתועתע⁴⁸, עצם את עיניו רגע ואחר כך הביט באמו, וכמי שיודע כל הזמן שאמו בצדו, פנה אל הזקנה, האורבת כל הזמן לתנועותיו, ואמר:

— אמא. —

— מה בני? מה יקירי?

— אמא — הנה — שם ילד: טיארה. —

ופתאם:

— למה אנו עומדים פה, אמא?

אגרופו הקמוץ נפתח והטיארה שלו השתחררה ועפה לה.

ח

— אביו יראה לו את הילד ראשונה — אמר הרופא. וכשנתעורר לפנות ערב במטתו — עמד אכיו הזקן ולטף אותו כששפתיו ממלמלות תפלה והילד בזרועותיו. הוא הביט באביו ארוכות, אחר-כך לקח את התינוק, נשק לו ואמר, כאורח עיף הבא ממרחקים — כמה גדול הוא התינוק! — —

— הוא כבר לומד אלף-בית — אמרה האם בזהירות.

— אתה רוצה עפיפון? — שאל את הילד. — אני אעשה לך עפיפון עם מגן-דוד — אמר בפשטות, וכל הדבר נדמה לו כמעשיה מפליאה, שהוא עצמו סיפר אותה לילדו.

האם כרצה בכני-אושר מרפא.

וככה הלכו שלשתם: הזקנה, בנה והטיארה העליוה, המשתובבת בשמיט. —
 וכשפנה מישוה אליה בדברים — עצמה את עיניה היבשות ורמוזה בידה: —
 הניחו, הניחו! אל תפדיעו.
 ולא הפריעו, לא בחוצות ירושלים ולא בדרך־המלך לתל־אביב.
 כשהגיעו אל גבול תל־אביב — מצמץ הבן רגע בעיניו, עפעף והביט, עצם
 את עיניו ופקחן חליפות — והאם הביטה בו בתקוה מתוקה: — הוא מתעורר.
 — מנחם — הפסיקה בפעם הראשונה את שתיקתה הארוכה — מנחם שלי. —
 תל־אביב — תל־אביב! —
 וחכתה.
 והבן התחיל צועד פתאום בצעדי ענק, האם לא יכלה לרוץ עמו ברגליה
 הזקנות.
 רצה, קפצה, נכשלה וקמה — אך לא עזבתו.
 השמש התחילה שוקעת — והשלישיה נחפזה ללכת כלפי העיר, האם וכנה
 למטה והטיארה למעלה. —
 כוחותיה האחרונים כלו, היא נפלה באין אונים ליד פרדס, בלי להשמיע
 קול. — אטור לקדוא אחריו בשמו. — רק עיניה הביטו אחריו, אחרי בנה הרץ —
 וכשקמה בהתאמצות ומיהרה אחריו דגעים מספר — מצאה את בנה שוכב,
 בירכתי גבעת־חול, וישן, וחוט הטיארה בידו הקמוצה כברזל.
 החול היה רטוב והטל ירד ברביבים.⁴⁵
 אי אפשר היה להזיזו ממקומו, סלע־צחיה⁴⁶ בולט מן החול.
 ושכבה גם היא. — על ידו, לחממו.

1

כשהאיר השחר וקרני שמש־מזרח נגעו בהם — התעורר הבן, הרים ראשו
 והביט סביבו, התעורדה גם האם והראתה לו בידה אל עבר הגבעה:
 — שם, מנחם שלי, שם, תל־אביב.
 — איפה? — שאל פתאום הבן.
 האם נזרעצה בכל גופה היבש: הוא שואל! תחית מת־מדומה שרק לבו לא
 פסק מלדפוק.
 — שם — שם בני, שם — שם! —
 הבן קם על רגליו והתחיל עולה על הגבעה.

הלך הלוך והתפלא — הטיארה טסה אחריי ומגן-הדור שעליה התנפנף
כברכת-שלום עברית עליזה לאומות העולם. בידיו עצמו עשה את הטיארה ותמיד
תיקן אותה אחרי הגשם. וכשהיה נשאל עליה, ענה בפשטות:

— אני הנני הילד הראשון של תל-אביב. הלך אני הביתה⁴¹, יען כי אני
גזר גזרת מות על הילד הראשון. אמות שם, והעיר תיבנה על תלה. כן יהי רצון
אמן ואמן סלה.

והשומעים היו מוכרחים לענות אחריי אמן.
ובינונים לא ידע ולא הרגיש בעצמו, שדרכו מובילה אותו חזרה. בהרבה ערים
הכירו אותו השוטרים והילדים. איש לא נגע בו.
— המשוגע הארצישראלי, מדבר עברית.
הגבולות היו פתוחים לפניו כמו לפני הרוח השובבה, שנפנפה את הטיארה
שלו בשמי התכלת העמוקים.

עד שהגיע חזרה, לירושלים.
האם לטפה את ראשו הפרוע, הטלילה⁴² אותו ברמעותיה: טל תוניה עלה
שיח נובל.

כשבאה אשתו לראותו — לא הכיר אותה — הביט בה בעיני-זוגיות ושאל
כנוף:

היכן הטיארה? הא, איפה היא.
לפי עצת הרופא לא זראו לו לעת עתה את ילדו. לא התוכחו עמו ולא הרבו
לדבר אליו. הרופא יעץ להובילו הביתה, לתל-אביב — אך לא בזרוע⁴³. ילך מאליו,
ואם לא יאבה — יעשה מה שיעשה. ובלבד שלא להפציר בו. —
לשבת ברכבת או במכשיר-נסיעה אחר לא רצה בשום אופן, דק ברגל, ויחד
עם העפיפון. אביו ואשתו הקדימו ועברו בנסיעה, בעצת רב הכולל, לתל אביב,
אל ביתו; אך אמו לא עזבה אותו אף רגע; הלכה אתו ברגל מירושלים לתל אביב.
הדרך ארכה כששה ימים.

אשה זקנה מדרה⁴⁴ לאטה, ולפניה: יהודי צעיר, מזוקן וממעל-לו טיארה
מעופפת, שחוט-הרסן שלה נתון בידו הימנית — בשתיקה. — ורק לעתים רחוקות
אומר הוא בנעימת ויכות מובהקת:

“ואני לא אחוס על ניגות העיר הגדולה?”

— אהו, היית בתל-אביב? ובכן מה שלום הילדים שם? אך הגדנא את האמת, חביבי.

ככה עבר ארצות ועמים. יש ורגעים שפויים עברו עליו, אז לא היה מאמין למשמע³¹ אזניו: העיר הילכת ונבנית, הולכת ומתפתחת, חמשת אלפים תושבים! לכל אלה האמין בפקפוק, אך למציאותם של ילדים שם לא האמין. זה לא. הילדים נולדים שם מתים. את זה הוא יודע ברור. כולם מרמים אותו למען השקיטו. כן, אי אפשר שיהיו שם ילדים. זה ברור. קללתו של אביו לא קללת הדיוט³² היא, כולם משקרים. אולי נולדים — אך מתים.

ולא האמין גם לשבועה. כל שבועה כזו, שבועת שקר היא. ואפילו בשם ומלכות! כן! — פעם פנה אל המדבר אליו ושאל אותו בתחינה:³⁴

— ובכן, טוב — אמר בעינים שמחות ודומעות כאחת — טוב מאוד — אם ככה, אמור לי: אם נכון הוא שראית שם ילד, תן אות ומופת! תן סימן!
— סימן? הנה סימן: ראיתי ילד, המעיף עפיפון, גבוה גבוה בשמים, ועליו מגן-דוד יפה!

המטורף הבליט את עיניו הטרופות.³⁵ הביט משתאה, אחר כך הוריד ראשו, עצם עיניו וכבש פניו בקרקע. כעבור רגעים נשא את עיניו הכולטות השמימה, פתח פיו לרוחה ופניו נתרצחו בעוית-גיל:

— אהה! — אמר, כפי שמצא את אלהיו הקדושים — אה! טיאה! —
עפיפון! — דרקון!³⁷ עברי! —

וכך, בפה פעור ובעינים נעוצות בשמים, שם לדרך פעמיו³⁸, כשהוא מדבר באותה הנעימה עצמה, המתפלאה ושמחה:
— טיאה! — עפיפון! —

ה

בעיר הגדולה שבאירופה התיכונה, כבר הכירו אותו ברחובות: "המשוגע העברי בעל העפיפון".

ובך הלך לעיר וממדינה למדינה, לבוש מכנסים קצרים, שהכותנת נזנבת מאחוריהם, מושך אחריו באויר אורון-ילדים ומפטפט בכונה בגמגום ילדותי, ב"שיך" שמאלית³⁹ וב"ריש" מבוטאת "למד".

— "סתים עשלה לבוא אדם"⁴⁰ — סתים עשלה לבוא אדם" (שתים עשרה רבוא אדם).

רק אותה מצאו עומדת ברחוב מסומרת²¹ לקרקע ואינה יכולה לזוז. — השמש סחב אותה אחורנית, אי אפשר היה להזיזה מן המקום. אלוֹן־בכות²² נובל, ששרשיו מגיעים לעמקי הגיהנום. — עד שיצא הרב בעצמו. האשה ספרה את כל שלשלת העינויים שלה ושל בעלה; המארה הנוראה. הולד המת. — ואחר כך הוסיפה ביללה: — לו לכל זמנות היה עושה זאת תיכף בשעת מעשה. תיכף אחרי האסון. אך לא. הוא התעקש אז ואמר: על אפו ועל חמתו²³ של השטן! "לא יומתו בנים על אבות!"²⁴ צעק כל הזמן. — וכעת, וכעת כשאני שוב נמצאת בחודש השלישי — גזר עלי פתאום לעזוב אותו ואת ביתו ואת הכל. ההעלפה בבכיה ונשתתקה.

ד

והוא נדד ברוח. — איזו עיר היא זו? — שאל את השוטר בגשתו אליו בבת־צחוק על פניו. — טיפליס — אמר השוטר בחמלה — טיפליס. — אף כי לא היה בטוח שהבין את השאלה בשפה הזרה לו. — טיפליס — חזר המטורף — טיפליס־תיפלה²⁵ — אמר לעצמו, תיפלה פירושה דופי²⁶. אחד כך פנה שוב אל השוטר ואמר: — אם אלך ככה, שמה, כלפי צפון, אתרחק יותר ויותר מתל־אביב? — כן־כן — ענה השוטר, מבלי להבין אף מלה. והוא הלך לדרכו, בבת־צחוק על פיו הנעוה²⁷, ויש אשר הלך הלוך וזמר בטעמי המקרא: — "הגידה נא לנו, בשלמי הרעה הזאת לנו, מה מלאכתך ומאין תבוא. מה ארצך ואי־מזה עם אתה?"²⁸. ופתאום פרץ בזעקה מדה — קום לך אל נינות העיר הגדולה וקרא עליה!²⁹ — — — הועקה משכה אליו קהל ובתוכם יהודים. אחד מהם אסף את המטורף העברי אל ביתו, האכילהו והשקהו — אך אי אפשר היה לו להציל מפיו³⁰ דברים של טעם, חוץ משאלה אחת ברורה:

— וכי אתה הוא המיסד, מנחם? למה תראה סיוטים? — רטנה אשתו, אחרי אשר נודע לה הכל.

ללא הועיל, האב הצעיר לא שקט.

וכשבא החרש¹⁴ להציב את הדלתות בביתו החדש — לא הרשהו.

— נוסף לחכות — אמד בהרהורי ערבוביה — נחכה קצת. נתלה ידיעות־סדין על הפתחים.

אשתו הסכימה. גם היא נלכדה בעולמו המפחיד והמנבא רעוו.

אך הפעם נצנצה מחשבה במוחה והיא אמרה לו פתאם:

— להיפך, מנחם, להיפך, נציב את הדלתות. עוד לא נולד הילד. אדרבה, אינך מבין? אחרי־כן שוב לא תהיה לו לשטן שליטה עלינו. מובן?

הוא הסכימ. מובן. —

אך המארה לא כלתה מקרבו פנימו. היא לבלבה בקרבו והכתה שרשים גם בקרב אשתו.

לשוא הריץ¹⁵ אל אביו מכתב סליחה ובאורים יפים. ללא תועלת.

המאדיארי¹⁶ הזקן — דטנה אשתו בפחד — המאדיארי העקשן, כולכם ממין זה. "יקוב הדין את ההר"¹⁷! — זאת היא כל תורתכם, אתם יהודי הונגריה המאוררת!¹⁸ —

ופרצה בבכיה בלתי צפויה. —

ג

והילד נולד מת. —

הוא נתן לה גט¹⁹.

קודם עזב הוא את בית הרב ואחר כך היא. הוא — בראש פרוע ובעינים בולטות ואדומות, והיא — בראש מורד ובעינים עצומות, שמעינות הלב שטפו בחשאי דרך ריסיהן השחורים וההדוקים. — אך עזבו את בית הרב, פנה אחד הדיינים אל הרב ואמר בחרטה:

— דומני, שעבודתנו פסולה. הוא אינו שפוי²⁰, הוא דבר כאדם שנטרפה עליו דעתו: הגט אינו גט. —

הרב הרהר קצת ואמר בפחד:

— אפשר, דומני גם אני; נכון.

ותיכף הוסיף בבהלה: — קרא אותנו חזרה, כרגע!

הבחור נרתע לאחור והזקן הרשיל את ראשו "הכבד על זוהו ואמר לעצמו
בעצימת עינים:

— יפו, — עיר הקללה, — "וירד יפו", — "ויקם יונה לברוח תרשישה, וירד
יפו", — חוף יפו — מקום מוכן לפרעניות?⁷
— הנביא המורד באלוקים בורח מפניו — מפני האלוקים, — "וירד יפו", —
נינוה, נינוה!

נאנח אנחה עמוקה ואמר:

"טוב מותי מחיי!"⁸

הבחור דצה לנסות שוב לגשת אל אביו — האם עכבה בעדו. אין צורך, זה
ירגיו אותו עוד יותר.

הבחור עמד כארז צעיר בסער, הוא הרגיש מכבד⁹, שזה יהיה הסוף: יבוא
יום, והויכוחים על דבר התנועה החזקה שם, ברחבי הגולה, יצאו ללהב¹⁰ בין
שניהם: בינו ובין אביו — והנה, היה הדבר ובא.

היכוף את ראשו וישב על הגמדא — וימשיך?

ופתאום — מחשבה אכזרית! הוא יוסיף לחכות זמן מה עד שאביו יהא
נפטר — —

— חלילה! לא! אביו יחיה לאורך ימים ושנים בעזרת השם. — להיפך! הוא
יבנה את ביתו ויכניס לתוכו את אביו הזקן: אח אביו ואת אמו. יושיב את שני
הזקנים בחדר מיוחד; זוג־שכינה בבית־מקדש מעט¹¹; ובחדר — ארון קודש עם
ספר תורה, כך.

ב

את ביתו בנה בידיו, ואשתו הצעירה, אשת ויעוריו הטהורה, עזרה על ידו. —
אך המארה¹² רבצה במוחו התוסס.

— "בבכורו ייסדנה" — הרהר נודאות ושתק ורעד. אשתו לא ידעה אה צערו
ולא הבינה את סבת יגונו הקודר.

פעם נכנס הביתה בפנים מאירים אל אשת־נעוריו:

— ברכה! יודעת את? לראש־הועד אין ילדים, מיסד העיר חשוך בנים¹³

הוא! — קללת אבא קללת שוא היא! —

ואכל את ארוחתו בשמחה.

וכשהראתה אשת נעוריו סימני הריון, שוב התחילה התוגה שורה עליו. פחד

נורא תקפתו: קללת אביו —

אביגדור המאירי

העפיון¹

א

וכשהגיעה השמועה אל בין חומות ירושלים העתיקה — הופך שלום-הבית בביתו של מידכי הותיק, בני-יחידו המופלג בתורה, לא עצר ברוחו עוד: — בעקבות המשיח אלך? — אמר ברטט וביראת הכבוד מפני אביו הזקן. — תל-אביב, זה שם העיר הנבנית שם על חוף יפו. כבר ששה בתים עומדים בנויים לתלפיות².

קם והוסיף בהחלטה, כמגלה סוד נורא:

— כבר זכיתי לקנות לי שם מגרש. הבית שלי יהיה השביעי. העקשן הזקן נודעזע כנשוך נחש. הביט רגעים אחדים בבנו המרדן — ועצם את עיניו. לא, זה לא יאמן! — בני-יחידו מזדווג לאותם שם! לרוחקי הקץ³ —

אמר כך פקח את עיניו הזקנות לרנחה וגזר בזנעה, בחרוק שנים ובעינים בולטות:

— "בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה!"⁴ —

האם הזקנה, שהרגישה כבר במלה הראשונה כי קללה נזרקה מפי האב — קפצה אליו, כמעט שמה את ידה על פיו — אך איחרה את המועד. הגזרה נגזרה.

ומנחם, הבחור הרועד, נעץ את עיניו המתחננות בפניו הקמוטים והמאיימים של אביו ומלמל:

— אבא! —

ראשו של הזקן התחיל מסתחרר. הזקנה עזרה לו לצנוח אל תוך כסאו, וכשגם בנו נגש אליו בבהלה חשאית — התעודד הזקן, הבליט בו את עיניו⁵ ודחה אותו במבטו הנורא:

— לך!

מוואנרסבך" לארנולד צוויג; מחזות לתיאטרון העברי; "ירמיהו" לס. צוויג;
 "החיל האמין שוויק" להאשק; "מוימת האהבה" לשילוי; "השד" לפרנץ מולנאר;
 משיריהם של פטיפי ואנדרי אדי.

ביבליוגראפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן.
 הוצ' יבנה, 1959, עמ' 259—261.
 סופרים עבריים בני זמננו, מאת אדיר כהן, הוצ' ספרים מ.
 מזרחי, ת"א, 1965, עמ' 162—170.
 תולדות הספרות העברית בדורנו, מאת א. בן-אור
 (אורינבסקי) הוצ' יורעאל, 1958, כרך ראשון, פרק שני.

אביגדור המאירי (פוארשטיין)

(— 1887)

משורר, מספר ועיתונאי. נולד בהונגריה, קיבל חינוך מסורתי והמשיך לימודיו בישיבת פרסבורג ובגימנסיה של בודפשט. שיריו ומאמריו הראשונים פורסמו ב"השלוח" וה"הצפירה" וב-1912 יצא לאור קובץ שיריו הראשון. ב-1918 עבר לאורסה, ב-1921 עלה לארץ ישראל. במרוצת השנים פרסם שירים, סיפורים, מחזות ותרגומים לתיאטרון. הוא נודע כמבקר קיצוני וחריף.

יצירתו של א. המאירי טבועה בחותם האקספרסיוניזם. יש בה מן היסוד הרדאמטי והפסימי. האירי דחוק מן הראיה האידיאלית של הרבנים. האמונה והזעם שלובים יחדיו בעיקר בשירים שכתב בימי מלחמת העולם השנייה; ובספריו נמצא תאורים קודרים וסותרים, בד בבד עם זימור ועוקצנות.

"העפיון"

המשכר שבין הדורות ובין תפישות-עולם שונות מועתק בסיפור זה לירושלים העתיקה. הדמויות המתוארוג הופכות לסמלים ולנציגים של השקפות-עולם מנוגדות, כדי להוכיח את הפער הקיים ביניהן.

מספריו:

"תחת שמים אדומים" (סיפורי מלחמה), ת"א, תרפ"ה; "קשת יעקב" (סיפורי מלחמה), ת"א, תרפ"ו; "השגיון הגדול", ת"א, תר"ץ; "בין שיני האדם", ת"א, תר"ץ; "בגיהנום של מטה", ת"א, תרצ"ב, תרצ"ט; "מסע באירופה הפראית", ת"א, תרצ"ח; "המשיח הלבן", ת"א, תש"ד; "מסדה" (מחזה), ת"א, תרצ"ה.

תרגומים:

"חזון האדם" לאימרה מאדאץ; "מסעי הברון איש מינכהויון", "הקררום

ומרוב התלאות³⁹ והיגונות חלתה הגבירה ימים רבים — ואמרו עליה כי לקתה גמוחה, וכשהבריאה (לא לגמרי, כפי שנראתה אחר כך כל הימים) — חלה אז הגביר. שנים אחדות התהלך שבור וחולה לב, וממון רב נמוג בשנות הרעה האלו (ודאי ארכו כעשר שנים) עד כי דללו מעיניו⁴⁰. כאשר יאמר המשל: "להוציא ולא להכניס — תראה התחתית". וכשנפטר — נודע כי עצמו חובותיו מאד. ולא נשאר לגבירה אלא פירורים.

לא עברו ימים מועטים ונתנה את דעתה על עליה לארץ ישראל. אספה את המעט אשר לה ונסעה לירושלים. וכשנפטר אחר כך גם בעלה של מלכה — קמה ועלתה גם היא לעיר הקודש.

הנה אלה הקורות, שיצאו מפי מקוצרים, כפי שגשארו בזכרוני. אבל אשרינו ומה טוב חלקנו שזיכנו הבורא לראות אותן בחיים כאן — בפרוש ירושלים את שלומה עליהן. זכות ירושליכי עשתה זאר ובזכות התורה ודאי ודאי נסלח להן כל מה שחטאה אשה לאחותה.

והרב ח' יעקב שהיה משתומם ומשתאה⁴¹ לגלגולי האדם מידי הבורא שיבח את בוסה שרהגי, שיפה יפה סיפרה, כאילו היתה "עד ראיה" לכל העניינים, ושאל: שמא קרבת משפחה יש ביניהן?

— לא. קרבת משפחה אין כאן. אבל... אולי יותר מזה...

— יותר מזה? כיצד?

הרכינה הזקנה את ראשה ואמרה בעונה: אווה אומנת — אני הייתי.

הוא ישמרנו — כשיכורה מנצחון כשקרעה את המסווה וגילתה את הסוד המיוי והרסה את הבנוי. היא גילתה לעין כל, שהגבירה לא הרתה ולא חלה³², לא ילדה ולא זכתה בפרי בטן, היא אותו "חרוב יבש" כאשר היתה.

— כיצד? — שאלו בבת אחת השומעים את סיפוריה של בוסה שרהג'י, וח' יעקב, שהקשיב רב קשב לדבריה, תמה ושאל: הן סיפרה לנו שהגבירה הרתה בכפר וגם ילדה בן שם?

— כן, כן — שאפה רוח בוסה שרהג'י ואמרה: — היא, מלכה, גילתה את הסוד שהבן — בן האומנת היה, שגרה באותו כפר סמוך למעון הגבירים. היא גילתה, שהגבירה רהייתה בכפר ובדעתה, שהאומנת היתה הרה בחדשים הראשונים — שפכה את לבה לפני האומנת בדמע ובתחנונים על יגונה ועל עינויי נפשה מפני רעת אחותה, והאומנת ובעלה נכמרו רחמיהם מאד, כי אנשים טובים וגם אנשים עניים היו ולהם שלשה ילדים. ויאותרו³³ לחפץ הגבירה ולכל אשר ערכה בסוד, בהסתר³⁴ דבר ובשכל טוב, והוטכם ונכתב ונחתם בנייר, כי יאמר אשר בזמן הריונה של האומנת גם הגבירה הרה, הגבירה תעביר הקול בעיר, שהרתה בשעה טובה, גם תצא פעם ופעמיים בכרס מלאה כלפי הבריות (וכן היה): "המסכנה ההיא" — חגויה פעם ופעמיים כר קטן לבטנה ויצאה לרחוב, ובשעת הלידה של האומנת, בשעה טובה, יאמר שגם היא הגבירה, ילדה (את הכל ערכה ברוב תבונה) ומיד יעלו את הנולד אליה, והוא יגדל כבן-מלך בבית הגביר, ועל אודות הילוד של האומנת יאמר כלפי הבריות (לא יבוא ולא יהיה)³⁵ שנפטר בעת היוולדו. וכן היה. האומנת היתה מינקת כלפי הבריות ואם כלפי בנה. וגרו כל הימים יחד. והיה התנאי ביניהם: במלאות לילד שמונה עשרה שנה — יסעו כולם, שתי המשפחות, לירושלים. ושם הרשות בידי הורי הילד לעשות עם בנם ככל אשר ירצו, או להשאירו כל הימים בבית הגביר ויהיה גם היורש כבן ממש. ומלכה בקנאת לבה גילתה את הכל. איך עשתה את דברה ואיך ירעה לגלות כל הצפונות?³⁶ — לא נודע. נלאה כל איש למצוא איך הגיע ה"גייר" של התנאים לידה, ועד היום חידה היא.

אבל רבים, גם זרים ונכרים, שפכו על ראש האחות קללתם — כי היה לבה לב אבן ורחמי אחות ורחמי אדב לא ידעה.

וגם מן השמים שילמו למלכה כרעתה. בנה האחד לא הוציא את שנתו³⁷. וזכרים אנו אותו יום שבת שנפל הילד מן הגג ומת בו במקום. ואחר שנה או שנתיים חלתה הילדה ומתה וגשאריו שכולים³⁸ מכל.

אכן מ' שנתן עין בוחנת בפני הגביר הבחין, כמו דבר־סתר יעיב²⁸ אור עיניו: משהו, חוצץ²⁹ ולא הוצץ, עמד בינו ובין כל אותה היממה. יש ולפתע כמו קפא מבטו רגע קל — ושב מיד והתעורר מהרהוריו. אולם כל אשר ערך וכל הממון אשר פיזר וכל אשר דיבר — בשמחה ובטוב לב עשה. וכעבור ימי השמחה והחיים שבו למסלולט — היה העולם נוהג כמנהגו. הגבירה יצאה עם התינוק בין הבריות בלויית המינקת והנערה העוזרת. הלכה פעמים העירה לבית קרובים לביקורים וקיבלה בביתה אורחים — ועולם כמנהגו נוהג. וכל אשר ראה את הגבירה בצאתה החוצה וילדה עמה — ראה מה רב הטוב אשר ינהיל העושר לבעליו. פני הגבירה היו תריר זוהרים ועליונים כפני בחורה בריאה. ולמה לא? שמא עיפה מנרודי לילות, או משאת את הילד בזרועותיה? הרי כל אלה מיונו³⁰ למינקת־האומנת ולא לגבירה.

ואמנם גם לאומנת לא חסר דבר. באמת אמרו: מטוב המלך טוב גם לעבדיו. ויהי כי נגמל הילד ושבו העירה, לקחו עמם את האומנת ותגר עמם בביתם בקומה הראשונה — היא ומשפחתה. והילד גדל — ויהי ילד בין הילדים. ואם כי יפה־תאר לא היה, אך נחמד למראה היה במלבושיו ובהליכותיו כבן עשירים.

ואולם, נשוב ונראה מה היה למלכה, האחות השניה, בתקופת חמש או שש השנים הללו. כל שינויים וחדשות לא התחוללו בביתה. מה לעני ולתמורות? יום אתמול כיום מחר. עוני ומחסור אתמול וצער ומצוק מחר. אך תמורה אחת היתה בה עצמה: מרה שחורה³¹ פקדה אותה ולא הרפתה ממנה. בודדת ורוגזת ישבה כל הימים משמימה בביתה. וכי נזדמן לה לעת מצוא לשיח עם איש ופתחה, כדרכה, דברי תלונה ומרי על בוראה כי המר לה מאד... כי שימח את אויביה וכי השפילה עד עפר.

ויקר המקרה באחד הימים, שראתה בביתם של מקורבים את הילד נתן. משנתנה את עיניה בו — היתה כנועצת מסמרות בילד, ואולם החרישה ולא דיברה אליו מטוב ועד רע.

אותה שעה החרישה ולא דיברה מטוב ועד רע, אך לאחר ימים — כימי חודש או חדשים — לא היה מחסום לפיה. וכזרם מים בעת שטפון, אשר יעבור ויחדור בכל אשר יפגוש, בן הציפו דבריה כל בית וכל מושב־אנשים בין גדולים ובין קטנים — בכל רחבי העיר רודוס. אכן רבים היו השומעים שעונים דמעה לשמע הדברים. כה נגעו הדברים גם אל לב אנשים רבים. אבל היא, מלכה, היתה —

רחוק מאתנו — למרה שחורו. שגעון דבק בה ולא הסירה עיניה מבזלה אף לרגע. גם בלכתו לעטקיו ולדרכיו נודעה²¹ מכל אשר יעשה. וכששלח מתן יר בסתר²² לגיסו או לגיסתו — מיד נגלה לה על ידי "מלאכים שחורים" — וערכה לבעלה "גיהנום" בביתו.

מאליו יובן, שגם אחותה, מלכה, לא הדביקה לשונה לחיכה. שנאת עולם שנאה את אחותה. והיא, העניה והנצרכה, במה יכלה להקניט את הגבירה ולהכאיב לה? מה כוחו של נצרך כנגד עשיר? רק זאת יכלה: בכל עת ובכל הזדמנות שבאו לידה לא קראה לאחותה בשמה, אלא "לה-חארוכה סיקה" (החרוב היבש). ותמיד נמצאים מלאכים רעים שמוכנים להוסיף בחינם שמן על המדורה²³. וכן הגיעו לאוני הגכירה כדברי יום ביומו דברי לשון-הרע ורכילות, שנשאה מלכה בפיה על "החרוב היבש". ונמשכו הדיבורים והקנטורים כל הימים כאודים עשנים²⁴. ובאחד הימים נשמע הקול: בוליסה רבקה הרה. סוף סוף ראה אלהים את עונייה, והיא אז כבת שלושים וחמש. רבים שמחו שמחה נאמנה. שבח לאל יתברך — אמר כל השומע את הבשורה — עתה תתנחם ותשקוט הגבירה. הקולות יחדלו ותמו הקנאות — והקץ לימים הרעים!

הבשורה נשמעה בימות הקיץ, בעת שהגבירים התגוררו במעון קיץ שלהם בהרים כמנהג העשירים. ואין מן הצורך לאמר כמו: שמרו על הגבירה. הרופאים ציוו שעל הגבירה לשכב ולבלי התהלך²⁵ בחוץ עד לאחר החודש הששי. הם מצאו כי טוב לגבירה יותר אויר הרים — ועליה להישאר שם עד אחרי הלילה. וכן היה. כתום החודש הששי היתה יורדת לעתים לטייל שעה קלה בכפר.

ועכשיו היו המלאכים הרעים באים לזרות מלח על פצעי²⁶ לבה של מלכה. הם באו וסיפרו פעם בפעם על הגדולה והתפארה של הגבירה בחדשי הריגונה. עת ותרד לטיוליה ברחוב הכפר או בגנים משרת ומשרתת ילווה, מכל פגע קל ישמרוהו וכמו ימנו מספר פסיעותיה ויצפו לפקודותיה.

ומלכה שומעת אלה תרברים — ובאו אל לבה כנשיכות עקרבים. עיניה מקור דמעה ולבה — קרעים קרעים. על מה עשה אלהים ככה? למה השפילה עד עפר? אין זאת — אמרה וחטאה בשפתיה — שגם הוא, הבורא, על צד העשירים...

ואולם — נספר בקיצור — במלאות ימיה ללדת²⁷, הגיעה הבשורה הגדולה: בן זכר ילדה. ילד בריא וטוב. ילא כל פה לספר עד מה היתה השמחה גדולה: משנאות. סעודות וצדקות לעניים וקול דינה ושירה — ולשמחת יום-הברית אין קץ! ויקראו שמו נתן — כי אמרו — נתן הוא מהבורא לה.

אמרתי, היה גורל אחד לשתייהן: לא הרו ולא ילדו. מלכה ילדה במאוחר פעמיים בן ובת. — אלא רחוק מעמנו⁸ — קברה אותם בחייה.

אבל בעלה של בוליטה⁹ רבקה, יוסף רוס, שהיה בבחרותו נאה, זרין ופיקח — גבר ועשה חיל. לא עברו חמש-שש שנים מעת הינשאו — והיה לאיש¹⁰. ההצלחה היתה צועדת לפניו. באשר שם ירו — היה לזהב. עד מהרה נקרא בפי כל: סיניור¹¹ יוסף רוס, בפה מלא¹². ואחר עשר שנים כבר היה גביר¹³. שתי חנויות גדולות, בית בן שתי קומות, משרת ומשרתת, טיולים ותענוגים — בקיצור: עושר. מאום לא חסר. חסר היה רק ילד. נפשה ונפשו יצאו לילד, אבל — יודע דרכיו¹⁴ הוא — ילד לא היה.

ומזלו של רפאל קאפילוטו, בעלה של מלכה, להיפך — מזל שחור. באשר שם ירו — יבש הכל. גם הוא היה סוחר וניסה את מזלו בכמה וכמה ענינים ומעשים — אבל תמיד זלך לאחור ולא לפניו. זכורני: שתי פעמים פשט את הרגל¹⁵. וכל ימיו נשאר עלוב ונצרך¹⁶. גיסו, סיניור יוסף, העמידו פעם ופעמיים על רגליו¹⁷, סייע לו גם בכסף וגם בעצה, אבל לשוא. המשל אומר: "אם חסר-מזל אדם נוצר — לא ישיעוהו גם אוצר". ובין כה וכה¹⁸ ילדה מלכה במאוחר קצת, כאשר אמרתי, את הבן היראשון. ואין פלא אם הגביר סיניור יוסף שם לבו לטובה על הילד והיה מעניק להנו כל אשר יחסר לקטן. ומטוה לבו (ומעגמת לבו בסתר) היה מחבב את הילד והיה סר כל הימים לראותו ולהשתעשע בו, אבל מחששו פן ידאב לבה של בוליסה רבקה היה בא לפקוד את הילד בחשאי יחבריות היו מרננות¹⁹ — כמנהגן — ואומרות: את אם הילד. וכן היה שולח כל מה שדרוש לילד מעט בגלוי והרבה בסתר. אבל חדה עין אשה מעין הנשר. אז החלו עולים קוצים וברקנים בין שתי המשפחות. הוא ישמרנו מקנאה אוכלת לב. כאש אוכלת היתה קנאתה של בוליסה רבקה באחותה. יום יום רוגז וצער, מריבה ונאצה, רכילות ומלשינות. והגיעה שנאתה של בוליסה רבקה לאחותה עד כדי כך, שפעם, לפנות ערב, באה לפתע לבית אחותה — כי ידעה שבעלה שם — זעם בעיניה ובלבה מרירות — ואמרה לשפון גפרית ואש על ראש בעלה ואחותה. אבל משראתה אותו, את בעלה, נושא בזרועותיו את הילד בצחוק וגיל — נאלמה לשונה, זעקה זעקה גדולה ומרה, נפלה והתעלפה שעה ארוכה.

מאז מנע הגביר רגלו מבית גיסתו. בוליסה רבקה עמדה כלביאה ולא הניחה לבעלה להעניק להם דבר. אז גדלה הרעה בין שתי האחיות והשנאה היתה ללהבה — לא עלינו — שמלחכת²⁰ כל אשר סביב לה. הקנאה נהפכה בלבה של הגבירה —

ערבית (חלק ב')

ה

פשר הסוד

כמה ימים לאחר שבועות היו יושבים בין הערבים על המצעים הרכים שבפינת ההצר בביתו של הרב כמה שכנים ושכנות. גם "הזוג העליז" ישב עמם. אותה שעה נכנס גם ח' יעקב לחצר וישב בפינת מושבו.

בעלת הבית, אשת הרב, היתה כמתלוננת באוזני המסובים על ח' גליבון ושרהג'י, שכמה פעמים ביקשו מהם כי יספרו להם מקורות האהיות — והם משתמטים, וכלום כך נאה?

גם הרב עצמו נצטרף לבקשת הרבנית ואמר כי ראוי להם למלא רצון הבריות, "כדי להעמיד, פשוט את הדברים על אמתותם".

— אם כ' הרב מבקש — אין מסרבין, — אמרה שרהג'י, — ספר להם אתה, גליבון, הרי לך הדברים נהירים ביותר.

— לא, בחי, לך נאה ויאה לספר.

— אגיד נאמנה: בחפץ רב הייתי מטפלת אלא שאני יודעת איך לפגוע ואיך לסיים. דומה אני, שאם אספר הכל כהוית' — ימים רבים לא יספיקו לי, כמה ימי רוגז, דאבה ושברון לב, וכמה דמעות נשפכו באותם הימים — לא יעמוד לי כוחי לספר את הדברים כמו שהיו.

— תספר שהרג'י את העיקר, בלי אריכות דברים, קיצורו ועיקרו של דבר — יעץ הרב עצה טובה.

— טוב, למען כבודו לא אסרב...

— הנה... את שתיהן זוכרת אני מימי הנעורים. אביהן, ח' נסים, היה יהודי הגון, כוחר פשוט בחנות קטנה. ואף כי איחרו הבנות להנשא לאיש — הצליח בכל זאת להשיאן, כל אחת בשעתה, טרם ילך לעולמו — עליו השלום.

בתחילה לא עבר דבר ביניהן; כל פגע וכל נגע, אם כי מעורר, כנראה, לא "לקחה" אתה מידותיה של רעותה? ולא הי' מחבבות זו את זו. בראשיתן, כאשר

תלמידי חכמים ואנשי מעשה⁸¹ יצאו לפני ספרי התורה בריקודים וזימרו פיוטי קודש.

בתוך ההמולה הרבה נכנסו השכנים, הזוג העליון, הזקן ח' ג' ליבון ואשתו שרה ג'י ובקרבתם אל מושב האחיות — קמו אלו נפעמות ונרגשות ונפלו אשה אשה על צוארי בוסה שרה ג'י והיו כמו רבקה אחת בזרועות רעותה כשעיניהן זומעות בלי הפוגות. ברם⁸², ממראה פניהן שנהרו מגיל ניכר שבכין בכי שמחה הוא. והוא, ח' ג' ליבון, עמד כמשתחוה, מלא רחשי הוקרה לאחות הבכירה בוסה רבקה, וסח עמה מתוך עמידת כבוד — עד שהגיעה העת להביא את ספרי התורה לבית הכנסת ויצאו הכל בשירה ובמחולות.

— אחות? — אמרה משתוממת — כן, אבל מה לאחות ולענין משאלותיה לאחר יומה האחרון?

— ודאי, אין זה ענין לכאן, אלא סתם כך רצה לדעת, שהרי הכיר אשה זקנה שגם היא מרורוס וגם שם אמה ג'ינטי ל.

— איך נודע הדבר לכבוד הרב?

סח לזו הרב כל המעשה — שגם היא הביאה אותו סכום כסף וגם שאלתה דומה לזו שהיא שואלת ממנו.

— כך? — לחשה הזקנה בתמיהה — אשריה... אף היא חסכה פרוטה לפרוטה... והיא ביותר עמל ממני. אני עשירים שנה טרחת לאותה מצוה, וזיג — חמש עשרה שנה... צדקה אחותי ממני...

— ובכן, אמא טובה, האין טוב שיצאו שני הספרים יחד מביתי לבית הכנסת בחג השבועות? הרי גם המצוה כפולה וגם השמחה כפולה. מתנת שתי אחיות — הרי השמחה כפולה ומכופלת...

שלחה עיניה האטה למולה מתוך תהיה ופקפוק ואחרי הרהרה רגע ארוך אמרה חרש: אני מסכימה, אבל יש לדעת אם היא רוצה בכך...

הרב הבטיח לחקור את אחותה, ולאחר שבא עמה ברברים קיבל גם את הסכמתה.

דבר האחיות היה סתום איפוא גם בעיני הרב. אף הוא היה סקרן לדעת יותר על עברן.

ניסה לשאול את פי שכניו, הזוג העליון, שהיו מיוצאי רודוס. מששמעו שניהם מפי הרב פרטי הענין ואת דבר הסכמתן לחוג יחד את שמחת המצוה — הביטו זה אל זה מביט-חידות והיו כמסתירים דבר. ותוקן נודדו ואמר: כן, סיניור רב, אנו מכירים אותן שילידות רודוס הן. אבל אין אנו יודעים רבר וחציידבר על אודותן.

וביום השבועות המה ביתו של הגבאי מהמון רב. שני ספרי התורה עמדו על דוכן גבוה, זקופים ונוצצים מברק קישוטי הכסף, ועליהם עדיי פאר — סודרי⁸⁰ משי רקומים פז — והיו כאראליג⁸¹ שירדו משחקים לאצול⁸² קדושה עילאה⁸³ על הנאספים, שעייגם רבקה בהם ולא שבעה אותם.

ועל יד הדוכן ישבו שתי הזקנות לבושות פסים, כמנהג גשי רודוס, ומאור קדושת שני האחים — ספרי התורה — היה אור קדושה זרוע על פניהן הזוהרות של שתי האחיות ולגיל נפשו ואשרן אין קץ.

להם בחיור של רצון, כמחזיקים טובה⁷¹ לו על רוח קלה ומשעשעת זו שהוא מפזר על סביביו.

ד

שני ספרי-תורה

ח' יעקב משולם, גבאי בית הכנסת, היה חשוב ויקר מאד בעיני כל, על מידת גדולתו בתורה וביראה.

בימים ההם, לאחר חג הפסח, ביקשה זקנה אחת לקחת דברים עמ⁷² הרב והוכנסה ל"ישיבה"⁷³ שבביתו, האשה, דקת-גו וחיוורת-פנים, היטיבה את פיה ודיברה אל הרב בלשון ענוה:

— סיניור חכם, רצוני לנדב ספר תורה בבית הכנסת שלו, הנה עמי שלושים נאפוליונס⁷⁴ זהב, הוגד לי, שישפיקו לקניית התורה ולתיק⁷⁵ משובץ כסף ולהוצאות ביום שמחת המצוה, בחג השבועות, כשיוצא מכאן לבית הכנסת.

ותוסף לדבר: אין היא מבקשת מכבוד הרב אלא שני דברים: האחד, שיכתב על תיק הספר הקדוש שניתן מאת מלכה בת ג'ינטיל לכפר על נפשה מנושגותיה⁷⁶ עלי אדמות, ושנית, שכבוד הרב יאמר "קדיש" אחריה, בכל השנים ביום פטירתה, שאין לה לא קרוב ולא גואל. בודדה היא לנפשה, קבורה ותכריכין⁷⁷ כבר קנתה לה; וכל "הוצאות" יומה האחרון — ערוכות עם הכולל, לא יהא טרחת הרב אלא "קדיש" ו"השכבה"⁷⁸ בכל שנה ליום פטירתה, מתגיישת היא מאד שאין בידה להעניק דבר לרב על טרחתו, אין אתה עוד מאומה, אף הממון הזה בזיעת-אפים ובעמל לא-יתואר חסכתו, פרוטה לפרוטה צירפה יום יום בתקופת חמש עשרה שנה — מעת בואה ירושלימה.

השיב לה הרב דברי עידוד ונחמה כלשונו הטובה עליו⁷⁹, שיבח את פעלה, שאין גדול כמוהו, והבטיח לה לקיים רצונה ול הוסיף "כבוד" לה, אחר ימים ארוכים, כראוי לאשה כשרה וצדיקה כמוה.

כעבור ימים אחדים סרה זקנה אחרת לבית הרב ונכנסה למקום מושבו בישיבה, היא השמיעה את חפצה באזני הרב מתוך בקשת סליחה ומחילה ברוב דברים, ועצם דברה היה כדבר הזקנה שקדמה לה לפני ימים מספר, ואף תנאיה ומשאלותיה היו כמעט ממש אלו של אותה זקנה, מששמע הרב, ששמה דבקה בת ג'ינטיל ושגם מוצאה מרודס שאל גזירות:

— האין לה, אמא שלי, אחות כאן, בירושלים?

באורחים: מבשל קהוז⁶³ ומגיש כיבוד⁶⁴. ובין שמעירים האורחים על כך ובין שאינם מעירים, עומד הוא, תוך כדי התעסקותו באשר יהיה, ומסביר לאורחים "עולם הפוך" שבביתו: לא מאהבה יתירה אליה ישג בעול ככה, אלא משום חשבון... כלומר, משום חשבונות שלה... רבים החשבונות אשר בפיה... למראית עין, אינה אלא יונה תמימה, "צימוק מתוק", אבל אין איש יודע את האש העצורה בקרבה...

ובשעה שהוא מגלגל דברים כאלו על חשבונה, יושבת היא בין האורחים, בת צחוק שכולה טוב וחיבה על שפתיה והיא כמו ספוגה כולה מעדנים⁶⁵ וקובלת אף היא בנקיטת⁶⁶ סגנונו ובדיחותיו:

— וכי מה חשבונות בפי? מה אמרתי לו? מתי אמרתי דבר? הן לא יניח לי להשמיץ קולי —

— עוד זה אני חסר, שתרים גם את קולה... ודאי שאיני מניח לה לדבר... משום... משום שיודע אני את הרהורי לבה... בטרם תפתח את פיה, יודע אני את הרהורי לבה — חמשים שנות חיים!... אפשר לדעת... יודע אני, שודאי כך בדיוק תהרהר בלבה: בימי זקנה חייב הבעל לעשות הכל, כל מלאכת הבית, והיא, האשה, — מקומה בפינת הבית, שהרי בימי הבחורות האשה יגעה פי כמה מן הגבר: תשעה ירחי הריון, חבלי לידה, חינוך הבנים, נדודי שינה וכהנה וכהנה⁶⁷... ותכפילו כל אלה — אומרת היא בלבה — חמש פעמים (שכן זיכנו האל בשלשה בנים וגשתי בנות, שיהיו לנו לאורך ימים), הרי לי: ניכס חלק מה מן היגיעות שיגעה היא בעוד שהבעל בילה ימיו ולילותיו בכל טוב, ואימתי יסלק הבעל את החשבון⁶⁸ הגדול? הרי אומר — לעת זקנה... כך הם חשבונותיה, ואני מה אענה אחריה? צדקה ממני, ומטבעי אוהב צדק אנכי, וחזן מזה, מלא חששות אני — בגיל כזה... אין לבטוח בה... אינכם יודעים למה מסוגלת יפת תואר זו... ולמען "חיים טובים" לעת זקנה — מוכן אני לשאת בעול... תעמים עלי ככל אשר תעמים — הרי לימוד צואר⁶⁹ זה מידה של זו... חמשים שנות חיים! וכשיקרה לעתים שיכנס אל ביתו ולא ימצאנה (כי סרה אל אחת השכנות או אל החנות הקרובה), הרי הוא חוזר אחריה משכן אל שכן ושואל בדאגה: לא ראייתם את זו שלי? שמא שמעתם דבר? גם מי הלכה? שמא בעל ממון הוא? מה הבטחה הבטיח לה? הלב חרד... כל ימי אני ירא, שמא ילך לבה אחר טוב ממני...

וחוזר הוא משכן אל שכן ומגלגל⁷⁰ דברי בדיחותיו, וכל ירי השכונה נענים

הזוג התגורר בחדר אחד בחצרו של ח' ⁵⁵ יעקב משולם, גבאי בבית כנסת גדול שבעיר. ועד מהרה נודע טיבם של אלו — ביחוד של הזקן — וקראו להם: הזוג העליז.

ה"חיים הטובים" (שלוטו בית) שלהם היו שופעים חן יקרות ⁵⁶, שלות-אמת וטוב-לבב עד שנראה הזוג בעיני המסתכל כדוגמא חיה למידת הצלחותו של האדם.

מצוין הזקן בדברי בדחנית שלו, שאינם פוסקים מפיו כל הימים. אולם בדחנותו אינה נוגעת ואינה מכוונת כלל כלפי אחרים. כל שפע דברנותו יזיל מסביב לגושא אחד — סביב "אשת נעוריו" ⁵⁷. כדרך זקנים, מצויים הם תמיד יחד ולא יפרדו אף לשעה קלה. על כך אומר הזקן, שהיא באפו (נשמת אפיו) שלו, ומובן שאינו יכול לחיות רגע בלעדיה. אלא שמאחורי גבה — כביכול — הוא מוסיף ומשמיע באזני שומעיו דברי לחש מתוך אנחה: האמת היא שאין לבטוח בה... אין הוא יכול עד היום לבטוח בה — "יודע צדיק" ⁵⁸. בגיל כזה — היה אומר — חייב אדם לנהוג זהירות... דוקא גיל זה מסוכן... שאם, חלילה, תשא את עיניה עכשיו אל מי שהוא, או מי שהוא יחשק בה — "אנא אני בא?" ⁵⁹ לפנים לא היה חושש על כך... אה היתה הולכת אחר שרירות לבה — אדרבא: תלך לה. מה הדאגה? גם הוא כוחו עוד במתניו... ⁶⁰ והיה יכול "למשוך" טובות ממנה... אלא שעכשיו — היא נוחה להסתגל לכל מי שיהיה... כוח והסתגלות שלה — עצום!... יודע צדיק... והוא, בגיל זה, אינו כרוך אלא אחריה ⁶¹ — לא מאהבה רבה, אלא מחמת הרגל. "סוף-סוף" — הוא אומר — חמשים שנה שאנו יחד" (בני עשרים התחתנו) והרי עשרים השנה הראשונות — חשבון לנסיון והיה מותר לה על הכל — אף הקדחת תבשיל ⁶² וקריצת עין לאחרים. כן... כן... בעשרים השנה השניות נוכח למדי שאינה ראויה לו, אלא נשאר עמה... מרחמנות. מרחמנות יותר על עצמו מאשר עליה... ובעשרים השנה שהולכות ונמשכות — מצא שאין טובה לו הימנה... הרבה עושה וזהרגל... אבל היא — כח הסתגלות שלה מפחיד... לפיכך הוא חושש. אין היוז ישן במטותו בבטחה... בכל יום הוא רואה אותה כחדשה בביתו...

בכל מלאכת-בית — בבישול, בכביסה, ואף בשטיפת הרצפה הוא לוקח חלק בראש. בשרוולים מופשלים, מעוטף בסינר לבן, עוסק הוא מתוך שמחה במלאכתו בעוד שהיא יושבת ליד החלון ועוסקת לאטה במלאכת ידה. וכשנכנסים אנשים לעתים אליהם "לבלות השעה" — לרוב מטפל הוא

במילה, וכן בכל עת מצוא הוא פוקד מעונה ושומר דברה. ואחר פטירתה הריהו כבן לאמו — לקדיש⁴⁰, ללימוד משניות⁴¹ לנשמתה ולכל צרכי הנפטרות בעולם האמת⁴². ותמורת זאת — ביומה האחרון יורש ה"פאדרינו" כל אשר לזקנה. וכמה חכמים בעלי מזל זוכים ב"מדרונה"⁴³ כזו. שכדאי להם לחכות לה⁴⁴ אף אם תתמהמה...

ואולם זקנות שאין ידן מגעת⁴⁵ לקנות להן "פאדרינו", "מסתרדות" עם ה"כולל";⁴⁶ הן מוסרות לו בחייהן כל אשר להן בכסף ובשוה כסף⁴⁷ ומקבלות קצבה קטנה חדשית עד יומן האחרון. ואולם מכאן ואילך אין לכולל כל חובה עליהן. זקנות כאלו, שנבצר מהן⁴⁸ לזכות ב"יורש", עגומות מאד כל ימיהן בעולם הזה. ו"החכמים" שבדקו אחר צורון⁴⁹ של שתי הנשים הללו, של כל אחת בשעתה, להם גורע, אם כי לא מפיהן ממש, כי אחיות הן. ומשדפקו על דלתותן נוכחו שאין בצורון של אלו מאומה. הן "נסתדרו" עם הכולל. אך קצבתן זעומה מאד מהספיק להן די מחיתן. משום כך ודאי עמלות הן, כל אחת לפי דרכה, בלא הפוגות⁵⁰ להשלים את החסר להן כדי קיום דל.

אולם בכל אלה — טעם הסוד שבאנזיות אלו לא פג כלל: אם כה דלות ונצרכות הן, מאין להן זו השלוח, זה הבטחון באחרית ימיהן? ואיכה תוכלנה זקנות למצוא את סיפוקן ב"סידור" שבעולם הזה באין "עולם הבא" מסודר כל עיקר?

הרי תוספת סוד בזמנותן של אלו האחיות.

ג

הזוג העליון

שנים רדפו שנים. שנה על שנה הלכו הימים במסלולם. זקנים וזקנות רבים עלו להסתופף⁵¹ בצל ציון וכמה וכמה נסתלקו לעולמם⁵² בתקופת עשרים שנה שעזרו — ובאורח חייהן של שתי האחיות לא חל כל שינוי, אם כי תמורה רבה חלה בהן עצמן: חותם הזקנה טבוע למדי במראיתן. ואף הסקרנים שבין הבריות, שאין דרכם להסיח דעתם מענינם של אחרים כל זמן שלא הוברר להם ברור על אפניו⁵³ — התיאשו מהבין לדרכן. קבע חייהן של אלו, כל אחת בשלה, גבר על מידת הסקרנות של הבריות. בהשקט⁵⁴, בדומיה ובשקידת נמלים עשו דרכן, זו מכאן וזו מכאן, עד שבאה השעה לדעת פשר סודן, עם עלייתו של זוג חדש מרודוס, זקן וזקנה בני שבעים ומעלה.

בירושלים זכית — מה חסרת? לא, אחא, כי הגעתי לכאן — לא אכסוף לדבר. ועל משכנה, זה חדרה הצר — תשמיע אמריה:

— טוב לי, טוב בחדרי הצר מכל ההוד והרוחה אשר במעוניי-אחוזתי מאז, שם ברודוס. כן אגיע בטובה ליום אחרון, שאמת לאמיתה בפי. היש ארמון אשר ישוה לזוהר אשר בירושלים? כי ישכין אדם מבטו על "בית אל" (בית כנסת למקובלים)²⁸ או על "הקהל הגדול" (בית כנסת על שם ר' יוחנן בן זכאי) ואף כי על כותל המערבי — וימלא לבו שמחת אור, ומה דמיון וערך לארמונות מלכים לעומת קדושת ירושלים? לו אך ייטיב "האב הגדול" עמי לאספני בשמחה באחריתי! אני לא אלאה²⁹ מהודות ל"שמו הבורך".

כזאת וכזאת תזיל³⁰ מפיה תדיר אמרים טובים, מרגיעים, גם דברי שיח טפלים בכל עת מצוא³¹.

יבצאתה כל הימים בבתי שכנים קרובים ורחוקים — פיה מלא דברי הודיה וידיה נתונות למלאכת מה בסריגה או טויה, ובאשר תיכנס תשלח ידה לעזור במלאכת הבית בזה או בזה, ותמורת זאת לא תדרוש דבר, אך אם תיקרא לסעוד לחם בבוקר, בצהריים ובכל עת שהיא — לא תסרב.

ואילו האחות הזניה יושבת בית היא, שתקנית יתר על המידה וסגורה בתוך עצמה, מבוקר עד ערב דבוקה היא למכונת התפירה (מכונת יד); שלובת ברכים ונזיע ידה במכונה בלי חשך³², בלי זפסק — בתפרה מלבושים פשוטים לכפריים ערביים בשכר פעוט ודל.

לעתים רחוקות תצא לרחובה של עיר, ובצעדה, צנועה ותמה, תישיר צעדה בלא הפנות מבטה ימינה או שמאלה — כמו חוששת היא פן יעצרנה מקרה פגע בדרכה. כל הליכותיה כמו תאמרנה: אין זאת כי נתונה האשה הזו לחפץ-מה בכל לבה ונפשה.

כך ארכו הימים, כימי שנים מספר, עד אשר נודע לבריות כי אחיות הן. ואיכה נודע הדבר ומי ידעו?

תלמידי חכמים, בעלי התורה — להם נודע הדבר בראשונה.

תלמידי חכמים בירושלים — מדרכם שהיו אורבים לזקנות בודדות כציידיים משחרים לציד³³. זקנות אמידות, בעלות יכולת, קונות לעצמן "פאדריגו"³⁴ (מעין "אבא"), היינו תלמיד חכם הגון, שמקבל עליו לעמוד לימין הזקנה כל הימים אשר נחתכו³⁵ לה עוד על פני האדמה, כגון: קורא לפניה בכל ערב ראש חודש³⁶ ה"מודעה"³⁷ ("ג עיקרים")³⁸ בלשון איספניולית³⁹ והזקנה ממללת אחריו מלה

ואולם ביותר תימשך העין אחר מראה הזקנות, היחירות, הבודדות, אלו העוזבות מאחוריהן עולם מלא: חום משפחה, משען־חיים, אהבת בנים ונכדים, והן מתגוררות לבדן כאן בחדרים הקטנים ובמצוק¹⁵ — כי אהבת ירושלים עזה בנפשן מאהבת כל יקרות־חיים. ואף הן תידאינה כמו תפרוקנה כאן מעליהן סבלות־חיים שבעבר על שאונם והמונם, ששונם ויגונם.

ב

שתי אחיות

הן לא היו זקנות ביותר בעת בואן מרודוס האי לירושלים. הבכירה, בוסה¹⁶ רבקה, כבת חמשים וחמש, והשניה מלכה, צעירה ממנה בשבע־שמונה שנים. ימים רבים לא ידע איש בירושלים כי אחיות הן. רחוקה אשה מרעותה גרו לבדן, זו בקצה אחד של רובע היהודים וזו בקצהו השני. ולכשנודע במאוחר, מקץ שנים מספר לבואן, כי אחיות הן עורר הדבר חשד סתום בין הבריות. להתנכרות מה זו עושה? ¹⁷ מהו הסוד הצפון בין שתי אלו?

ודאי דברים בגו¹⁸. אולם איש לא ידע מה הם הדברים שבגו.

משנתגלה כי אחיות הן, הביטו הבריות לפתע לאחור ומצאו, שאכן נפלים¹⁹ ומשונים מהלכיהן²⁰ של אלו מכל הזקנות. עצם היותן אחיות היה כמוטל בספק. אחיות — והן אינן דומות זו לזו במאומה, לא במראה פנים ולא במידות נפש. הבכירה, בוסה רבקה, נמוכה, פניה חכלילים²¹, גוה מלא, ומבטה, מהיותה חובשת משקפים, שלוח תדיר אל על, כאילו צועדת היא תדיר במעלה הר וראשה נטוי כלפ מעלה... והצעירה, מלכה, גבוהה, צנומה, וחירות־פנים. הבכירה מעורבת עם הבריות²², סקרנית ודברנית במדה יתרה. בכל עת מצוא תשמיע לאוזן איש־שיחה — אם ישמע ואם לא ישמע — רוב דברים, ויותר מכל תסיח על דבר עשרה ותפארת עברה שם, ברודוס. אכן כל שומעיה ידעו אשר, לשבחה, לא בדאבה²³ תסיח על העבר, ואף שמץ תלונה אין בפיה. אדרבא, תמיד משמיעה היא טובות, בטחון ושבועת־רצון, ואין היא מחכה כלל לאיש הנקרה²⁴ לה כי יפתח בדברים. היא תמיד הפותחת, בחינת: ²⁵ "טרם יקראו ואני אענה"²⁶. ואכן כמו עונה היא לשואלה אף כי לא ישאלה:

— ברוך הוא יום יום, אני — כמלכה במעוני, האחסר דבר? וכי מה אני חסרה? ²⁷ תמהה אני אם יאמר שוכן בירושלים כי יחסר דבר.

ערבית (חלק א')

א

זקנים בירושלים

בכל חצר מחצרות ירושלים העתיקה היית נתקל בהם, בזקנים ובזקנות הללו, עולים מארצות-תבל שונות בערבית חייהם, השוכנים, ביחידות או בצותא, בחדרים-יכוכים, בקיטונים אפלולים, כנזירים-כוהנים בבית-מנזר גדול. ואולי הכרת פניהם שונה לגמרי ממראה פני נזירים שוממים. אדרבא: שלוח ונחת עמם. בפני רבים מהם ישכון אור-טהרה, בטחון וחדות ודאות² גדולה שורה בכל הליכותיהם³, החדוה שלאחר חיסול כל החשבונות והיגיעות, השלטולים והטרדות אשר בדרך הגדולה, דרך חיי אדם.

ובשרכם דרכם⁴, מתונים מתונים כפופים על משענתם, בין מצרי סימטאות, תוך אפלת קמרונים⁵ ותלי רחובות מפותלים⁶ — כמו יצהל מבטם מאור כפול, גיר בוקע מבית ומחוץ⁷, מהוכם ומסביבם, כי הנה ירושלים החרוטה מאז בלבבות, הנכספה מדורות, החמורה מכל החמודות, היא כיום מנת-חלקם, היא ששון ישעם⁸, והיא תרעף⁹ עליהם יום יום אור קדושה ותפארה, אם עוד ישרכו דרכם כה וכה, אם עוד תנוח עינם בזה או בזה — לבם נתון שמה — מעבר לאופק, לשם יכינו צעדם, לשם יתקינו עצמם¹⁰. ואיש איש מהם יראה עצמו כנווד-עולם, אשר עבר ימים על ימים ארחות אין מספר, ובאחריתו — הנה עומדות רגליו לפני מחוז חפצו.

וכמספר תפוצות ישראל כן תיראנה בירושלים דמויות מדמויות שונות בין אלה הזקנים והזקנות, השומרים כפיהם לשון ארצות-מוצאם, הדבקים במנהגיהם, מלבושיהם ואורח חייהם. ליד ספרדים יוצאי אנטוליה, המהלכים תדיר דרך אצילות, זהירים בהידור¹¹ מדיהם¹² כבהידור מצוה, יראו עולי בבל ותימן, בוכארה ופרס, יוצאי רוסיה ופולין, אשכנז והונגריה ויתר ארצות תבל — קיבוץ קיבוץ חותם¹³ מולדתו בשפתו ובהליכותיו. ועם זה: כולם כאחד כמו יפגינו בלא אומר ידבריתו את עוז האהבה וקשר הנצח שבלב נפוצי ישראל לצור מחצבתם¹⁴ — ירושלים.

ביבליוגרפיה:

- מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאגן, הוצ' יבנה 1959, עמ' 90—91.
- חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, 1953, עמ' 129—140.
- על ספרותנו, מאת דב סוק, מסת מבוא, הוצ' ראובן מס, ירושלים, תש"י, עמ' 18, 54.
- סופרים עבריים בני זמננו, מאת אדיר בהק, הוצ' מ. מזרחי, ת"א, 1965, עמ' 49—57.
- נשים, מאת יהודה בורג, א. סיפורים, הוצ' עם עובד, תש"ט.

יהודה בורלא

(1887 — 1969)

מספר. נולד בירושלים. עם חום תקופת לימודיו עסק בהוראה, בתרגום ובביקורת הספרות העברית והערבית.

יצירתו העניפה מתרבות בתאור ריאליסטי של בני עדות המזרח בארץ ישראל ובגולה. הגוונים האפוזיטיים המיוחדים, האוירה הניאורומאנטית, התאורים הריאליסטיים — כל אלה יוצרים תמונה בעלת צבעים חזקים וחושניים, גדושים לעתים, אבל נאמנים למסורת המזרחית. בהמשך דרכו הושפע בורלא מן הנאטוראליזם הצרפתי והגרמני והכניס בסיפוריו משמעת אירופית. הוא ריסן את הלהט והדמיון המזרחיים וכיוון את הסיפור לאפיקים רצויים לו. עם זאת נשאר נאמן לייחודו של ההווי שאותו תאר.

"עו' בית"

הסיפור "ערבית" נכלל בקובץ "נשים". נשים אלה, רוכן ככולן גרועות מפני החיים עם כל מכשול הפוגע בהן. משברים בחיי הנישואים, אהבה נכזבת, מותו של קרוב, כל אלו מהווים גורמים הרסניים בחייהן. הריאליזם הפשטני שבסיפור "ערבית" מעורב ביסודות ניאורומאנטיים של י. בורלא.

מספריו:

"אשתו השנואה", ת"א, 1925, 1952 (בצרוף הסיפור "לונה" — סיפורו הראשון של בורלא, שהודפס בתרע"ט); "בלי כוכב", ת"א, 1927, 1952; "נפתולי אדם", ת"א, 1928, 1951; "כיסופים", ת"א, 1943; "מאבק", ת"א, 1946 (חלק ג' עדיין לא ראה אור); "עלילות עקביה", ת"א, 1954; "נשים" (סיפורים), ת"א, 1949.

בקרבה היה כבד מנסד אז כמעשה המשור בגזע של עץ — עשתה את הדבר, אשר הבינה כי אין לדחותו עוד.

היא שלחה להגיד לבני משפחת הקבלן הפרכי⁷⁷, אשר ידעה כי דפת לבנים להם, כי מוכנה היא למכור להם את הפרה, והאנשים שם אשר שמעו את שמעה של זו (הפרה שלהם מתה לפני איזה זמן), קיבלו את ההצעה ברצון. הגבירה בעצמה באה וגמדה את הדבר בלי משא ומתן כמעט.

היא הניחה את ידה עם טבעת־היהלום על גב הבהמה המזהיב, כאילו לשם אישור הקניה, וזו, הפיקחית, אשר הבינה כי בה ידובר, הפנתה אליה את ראשה מתוך געית רצון.

— את תיהני ממנה — דק יכלה האשה הנחלשת להגיד.

ועוד באותו יום התלבשה בבגדיה הטובים, ירדה עם הפרה אל השביל שמאחורי כרי המרעה והגיעה אל המבוא האחרוני⁷⁸ של חצר הקבלן, במקום שנעדרה כפרית אמיצה ובעלת סבר טוב, לקורת־דוחה של האשה, כבר חיכתו לה.

אז הלכה והציצה אל הרפת, שהיתה נשוייה אמנם לבנים, ורצפה מוצקה כזו שבבתי־הגורים לה, ושבה והביטה אל השביל שבו טבועים היו עוד בשורה העקבות שלה ושל הפרה — דרכן האחרונה בצותא, ואחר זוצתה את החצר ויצאה דרך המבוא השני, הראשי.

מאחר שלהשכים ביום המחדת אל החליבה לא היה לה עוד צורך, שתתה אחר כך בבית את הסם המרגיע והמדדים שנתן לה הרופא. ואמנם הרפו ממנה המכאובים מיד, וביחד עם חבלי השינה לפף אותה אור, ששפע ובא כאילו מזריחת־שמש לא נראית, ואשר לפי זהו המופלא הבינה כי הוא הנהו זה, שלדברי הזקן העיור מזומן הוא לאלה שנתמדקו בעולם זה על ידי היסודים.

בעת ההיא עשה לה תנור־אופים בצריפה, ותחת להוציא את כוחה בחוץ אפתה פה בבית לחם שיפון⁶³ ועוגות כוסמת⁶⁴, אשר אחריהן להוטים ילדי ה"חדרים", וכן גם הכפריים הבאים אל ה"ירידים".

כבר הוריקו אז בקיץ בערוגות שליד צריפה עלי הצנון והבצל, והחצר כולה נדף בה ריח של משקי כפר, אשר בשבתות נמזג לתוכו ניגון הזמירות⁶⁵, כי אכל פה ביום זה את ארוחותיו הפרוש⁶⁶ הזקן סגיהנהור⁶⁷ — איש התורה ורב התכונה, אשר כבש לו בעוורונו שביל של אור למחשכי נפשה של האשה. וממנו היה זה, אשר היא התיילה לבקר בבתי־הכנסת בשעת התפילה וגם פתחה את ידה לדלים ונצרכים במקום.

סינר רחב, רב קפליץ היונה חגורה, כורך בשים אמהות הנושאות געול⁶⁸, ופניה, במסגרת המטפחת הצבעונית, מאירים באור של המקופחים, אשר הוויתם⁶⁹ הפגומה באה לידי תיקון⁷⁰ — משל לפנס ריק שנקבע בו נר דולק. ואלה אשר ראוה ברדתה לשם מעשה ד' דקה⁷¹ שלה אל הגיא, עטופה סודר⁷² של אמידים, והילוכה אין בו עוד כמעט כלום מן הצליעה, תמהו: הזאת חיה־פרומה? והם לא ידעו אשר אפילו אדמת המדבר המלוחה, אם רק תשוטף ותדושן, ומי המעיין החיים ירווה, סופה שתשתבח ותתחיל להצמיח צמח.

בשנה השמינית לשבתה של האשה בשכונת־הגשר, כאשר הצריף והחצר קמו⁷³ לה כבר למקנה⁷⁴, והפרה הביאה לעולם את ולדה השביעי, קרה פעם שתקף אותה פתאום כאב, אשר היא, שלא ידעה חולי, לא נתנה בתחילה את דעתה עליו. אבל כשהדבר חזר ובא, והתיאבון גיטל ממנה, וגופה בתוך כך הלך ונידלדל, הבינה כי מחלה היא זאת, כעין תולעת המתיישבת בלב פרי ומעט מעט תכרסם אותו. ובהיותה אשת משק נבונה, שהכל אצלה מחושב מראש, סקרה יום אחד את עניניה ועמדה לסדר אותם.

היא מסרה לשכן אחד את עסק האפיה, ומן הזולב לא התקינה עוד מעטה תוצרת, כי אם מכרה אותו חי. וברוחי הפנאי שנתהוו על ידי כך עסקה במעשי־צדקה, או שהקשיבה לשיחו של איש התורה הזקן, שפתח לפניה בשכל מליו עולמות חדשים.

בימים ההם התקינה מעקה למדרגות בית־הכנסת של הגיא, וגם קנתה מנורת־קנים כשביל עזרת הנשים⁷⁵, כדי שהמתפללות יהיה להן במחיצתן אור משלהן, ולא הבבוא, הבאה מעזרת האנשים. וכאשר בתוך כך בא החודש אלול ובאוויר התחיל מהדד⁷⁶ קולו של השופר, שבו שמעה כעין קריאה או התראה — והכאב

בבוקר מטרה את הפרה לידי הרועה, והיא עצמה יצאה אל הרחוב הארוך, או לרחבת ההר, להשתכר מה כאילו שהיא עבודה.

היא רחצה רצפות בודרי מגורים, שטפה כלי-אוכל ולשה עיסות בבתי האופים, באספה בתוך כך⁵³ לסלה קרומי לחם ופסולת של ירקות. ובשובה הביתה עירבבה את כל זה בעביט⁵⁴ במלח, סובין ורותחין. וכאשר הפרה באה הציגה לפניו את הבלייל הריחני הזה, וישבה על שרפרף בסמוך לה עם ספל החליבה ביד.

שעת התיחדות⁵⁵ היתה זאת לשתיים, ישיבה בצותא⁵⁶ שיש בה מן הגועם של השפעת-גומלין ואותה הויה מופלאה אשר ידועי האלם⁵⁷ שומעים בדממתה את קול הלב.

הקונים נתקבצו ובאו בינתיים עם כליהם, או מזגה להם האשה את מנות חלבם, ואחר יצאה עוד להתהלך קצת עם הפרה. ירדה לשפת הנוזר או שעלתה אתה למגרשי הפרבר, במקום שזו, מלבבת⁵⁸ בראשה הקטן, ועורה, בנגוהות השקיעה, קורן בגון הזהב, ליחכה לקינוח סעודה את העשב שבצרי הגדרות.

— האם מקמינקה הבאת אותה? — שאלו עוברים ושבים את האשה.

— מן הכפר — השיבה — אבל מוצאה הוא מחוות הגרפית⁵⁹.

— אה, בהמה יפה היא — אמרו, מתוך אותה הבעת אהדה אשר לה השתוקקה כל כך כל זימים.

ודאי אשר היו גם טרדות ודאגות :

סערות הגשם בקיץ, בהיות העדר בשרה, סכנת השטפונות עם גיאות הנהר, והפחד מפני המגפות הפורצות לפעמים בעדרי הבקר שבסביבה.

פעם בצאתה אל החצר, מוצאה את מוטי הקצב, כשהוא עומד ומודד⁶⁰ את הפרה במבטו.

יום הג היה זה והאיש רק התעכב פה לתומו⁶¹, בדרכו לבית-הכנסת, ובכל זאת עברה אותה צמרמורת פחד ולבה עמד מדפוק.

הזן היו גם ימי ה"ציפיה", וחרדת הלב שבסוף ימי העיבור — באביב על פי רוב — וגעגועי העצב אחרי כן על העגל שנלקח, מאחר שברפת לא היה מקום בשביל שנים.

את הולדות מכרה לא לשחיטה, כי אם לבעלי המשקים, לגידול, ובכסף מחירם רכשה לה כלים בשביל התקנת מעשי החלב, כי רבה היתה התנובה, וחזן מן החלב החי⁶² מכרה גם חמאה וגבינה.

האפר הקטן שמאחורי הגשר, מקום החציר הדשן, והפרה — ארמונית דיתה ושמה ריו'קה — ניכר היה בה שכאבה שכן, ומראיה העגום לא היה לה עוד. ואף היא עצמה הוקל בתוך כל אלה הכובד שבקרבה, וברוח האביב וחומה של השמש הרגישה שכאילו טחב רבי'שנים הולך ופג ממנה. וכאשר בשעת ערב פעם, בשבתה בבדידותה בפתח הרפת, נפנתה אליה הפרה בתנועת חיבה וליקקה בלשונה המחוספסת את ידה, היה זה לה כאילו התפשט חיוך פנימי בקרבה — היא, אשר לא ידעה צחוק — ולבה השמם, הסגור על מסגר, כמו במלא המון שברירי אור.

באחד מן הימים ההם היה זה אשר איש המקשאות — רב כוח היה עדיין, אם כי מופלג בוקנה — נחלה פתאום ומת. ביום גשם קרה הדבר, כאשר הוא, בשבתו בבית מאונס, חש כעין עייפות, והלך ושכב במיטתו כדי לנוח קצת — ולא קם עוד. שלושה בגים היו לו בחזות הסביבה ובת בעיירה הסמוכה, והם באו כולם ועשו פה את שבוע ה"שבעה"⁹¹.

הטוחן שמעבר לנהר בא אליהם בכל יום עם בניו כדי להשלים את ה"מנין"⁹², והאשה באותו הומן התקינה בשכילים מירק הגנים תבשילים, שאותם הגישה בין תפילה לתפילה בנימוס, בלי להשמיע מתוך כך כל שאוי, כי חלוצת נעלים התהלכה אף היא כמוהם מחמת האבל.

רחשי תודה העירה בלב האנשיט ביחוד בהתנהגותה ההוגנת ביחס לחלוקת הירושה, שהיתה מסתלקת והולכת בכל פעם שהדברים הגיעו אצלם לידי מחלוקת, ועשתה אפילו את עצמה כלא רואה כשהאחד מהם סחב כהשאי איזה חפץ והניחו באמתה הדרך שלו.

כשהגיע לסוף התור שלה והיא נשאלה לכתובתה, הלכה והביאה את הנייר הזה, אבל שאלה ביחד עם זה אם לא תוכל לקבל במקום הכסף את ריו'קה, הפרה. וזו ניתנה לה.

אז שהתה עוד פה עד אשר אל הבית שנמכר באו בעליו החדשים, ואחרי אשר שלחו את חפציה אל העיירה על ידי אחד הירקנים, יצאה היא ללכת שמה עם הפרה ברגל.

בקצה רחוב הגשר, ליד הטחנה, נמצא שם צריף, אשר מחמת החשש לשטפונות נמנעו האנשים לשבת בו, ואותו שכרה, התקינה לעצמה במחציתו הדר מגורים, והחצי השני שימש לה רפת.

לפנים, בשעת לינת החסד בגיא, חשה שהיא כאילו תלויה על בלימה⁴⁵, ללא סער ואחיזה.

שולחן האוכלים בחדר הגדול היתה הרצפה מסביבו משופעת והולכת וגבוהה בכיוון למקום עמדו.

והנה היא, בשעה שהביאה מן המטבח איזה דבר אוכל או כלי, נשאה שמה את עיניה, כמי שעומד ועולה מן החשכה למקום האור, מתוך ציפיה לאיזו שהיא הסברת-פנים. אבל האיש שם, במקום שכתו, הפליג⁴⁶ במבטו דרך החלון -- שהיה מצוחצח וצלול עכשיו -- אל השרות, וכאשר היא, לאחר שהוא קם והלך, יצאה החוצה, היתה פה מסביב אותה ההתנכרות.

הבתים לאורך הרחוב הפנו הנה את קירותיהם ה"סזמאים"⁴⁷, חסרי החלונות, מזה ומזה, ובעליהם. שם, בפנים, נהגו בה אותו מנהג של הפיכת העורף. וזו חזרה ובאה הביתה וביקשה לה עוד מה בין הכלים שלא הביאה אותו לזיו הרצוי לה. ציחצח שוב את קנקני-ההנחות והאגנות⁴⁸, ושבה ושיפשפה אותן ספסלי-העץ עד כי נראו כאילו עברו עליהם במקצוע, ואחר הורידה, כמו לפנינו עם גמר העבודה בגיא, את שולי הבגד, ועשתה תנועה בידה כמבקשת לאחוז בסל כדי להיפטר וללכת.

כאשר עברו עליה כן כימי שנה ושוב היה אביב, הודיע לה פעם הזקן שקנה בחוה הסנה בהמה לחליבה.

ואכן הובאה בעוד זמן-מה אל החצר פרה צעירה -- מבכירה⁴⁹ היתה, אשר עגלה הרך נשאר בחצר בעליה -- שנאבקה בכוח עם האנשים המחזיקים בה והתאמצה להיחלץ מידיהם.

הזקן, לאחר שהכניסוה אל הרפת, קשרה לאחר העמודים, ועל האשה צויה שלא תקרב אליה משום שזועפת היא ונרגזה.

ואולם זו, כאשר הגיע אליה אחר כך קול הבהמה, מין געיה הדומה לבכר, לא התאפקה ובאה והציצה אליה, והנה לא היה לה כלל מראה של זעף או ריגון, ואליה, כשבאה פניה, נשאה את מבטה כמתוך בקשת השתונפות, בעוד היא גועה מר כנגד אותו הצד ששם נמצאת חות מולדתה. ואז הניחה עליה את ידה והשמיעה כמה מלים של שידול מאלה שדימדרמו⁵⁰ עוד בה מימי ילדותה, אחר הביאה לה עשב מן הרשאה וקש נקי למצע, וגם הוציאה אותה אחרי כן אל החצר, שכן יכלה, תוך כדי עבודתה במטבח, להשגיח עליה. ומאחר שאל כך המרעה הכללי חששו עוד בימים הראשונים לשלוה, יצאה אתה לפעמים אל

— הן לא לעולם תהיי נוכרת ³⁶ באשפות זרים — אמרו. במעט הכסף, שחשכה משכו העבודה, עשו לה שמלת-צמר וחלוק צבעוני, ועל הכרים שהביאה מבית אמה, העלו ציפיות עם מילואים ³⁷ ממעשי תשבץ ³⁸, וביום השוק, כשבעל-המקשאות בא, נקבע אתו הזמן של חג הנישואין, וזה נערך, לפי בקשת הקרובים, פה בבית. על משקאות ותבשילים, שהותקנו במיוחד בתנור האופים.

לידי מבוכה הביא האיש את קרוביו, כאשר הוא, ביום המיועד, הופיע בראש של קרון עמוס ביכורי ירקות, אבל הקידושין ³⁹ סודרו אחרי כן באוירה חגיגית וכדין.

מתחת לכיפת השמים בהצר הועמדה חופת הקהל העשויה אטלס, והנערה הוכנסה אליה עוטה לבנים ונחלשת מן הצום ⁴⁰, נזהוג, וגם לזותה כתום הטקס על ידי ילדי הרחוב — אף זה כפי המקובל — בקריאת הידו, שהיתה אולי הפעם רבת-משמעות וארוכה יותר מן הרגיל. ולמחרת בבוקר ניטלטלו כבר בקרון בדרך העולה לקמינקא, הבושה מטפחת ראש וקרועת ⁴¹ עינים תוהות לתוך המרחב, אשר נעין בבואה מסביבות כפז מולדתה ראתה בו — אותו הזיו הירקרק השופע מן השדות, ואותו רנן הצפרים הממוזג בתוך הדממה הכחולה, אשר כאילו הד רחוק מקול אמה היה עדיין מחלחל בה.

פעם בפעם, כשהאיש היושב לצידה הפנה אליה את ראשו, נתרפרפה ⁴² עליה שיבת זקנו בתוך נחשול של עשן המקטרת, ואז ניפנפה מסגיב במטפחת שלתוכה בכתה אמש, בשעת ה"הושבה" ⁴³, את בכיה.

בבית אחר כך התהלכה זמנ"מה כה וכה, בלי שתוכל למצוא מקום מתאים לארגוד. חלצה את נעלי-השרוך, אשר, כפי שנדמה לה, הן הן שגרמו ל"איי-הנחות" שבקרבה, ומאחר שהיום היה עוד גדול, והחדרים — ראתה — רבה בהם העזובה, לבשה את בגד החול וניגשה לעבודת הניקוי.

עתה פשה ⁴⁴ הטחב בקרבה וחשכת השממון היתה כזו של התא, אשר אין עוד כל דורש ופותח לו.

לא שהאיש, שאתו באה לשבת, בחל בזה, אלא שהוא, פשוט, טרוד היה תמיד בעסקיו. יצא בבוקר אחרי התפילה החטופה אל הגנים. בצהרים אכל את ארוחתו בחפזון, תוך כדי משאומתן עם הירקנים מבני העיירות, ובערב, עם גמר האכילה, הצית את המקטרת והניח לפניו את פנקסי-החשבונות, והיא, לאחר שהסתובבה כה וכה, הלכה ושכבה בקצהו של ספסל, או בפאת התנור, וכמו

בת אשר במדאה העירה בה אותו הרגש שרחשה רק לזכר אמה. טובת-מזג היתה, ועורה צה, ועיניה, בשעה שהצטחקה, נתנצצו בהן זיהורים שמיים, חמים.

והנה פעם, ביום ששי, בשעת חפיפת הראש, כאשר זו הטילה לתוך אפלולית המטבח את גוש הזהב של שערה הסתור²³, עמדה והגיעה²⁴ אליו ברטט, כלמשהו קדוש, את אצבעותיה.

הנערה, באספה את השער, רק נרתעה קצת כבתוך הפתעה לא געימה, ואולם האם, מלפני תנור האפיה, הסתערה עליה בחמת כוח, עם המרדה²⁵ ביד.

— למה את זוחלת אליה ב"כולי-העץ"²⁶ שלך — קראה.

ואז הביטה רגע בעצב לכפות ידיה, שהיו רטובות ממי הרחצה, ותלתה את מבטה, כמתוך בקשת השתתפות, באשה הדיירה, שהיתה אף היא פה. אבל זו, ככל אלה שגשאה אליהם עינים נוהות²⁷, או מפללות²⁸, לא נענתה לה — משל לקיר חלק שהאחד מוצא במקום הראי שבא להסתכל בו — והיא יצאה והלכה לבלי שוב עוד אל בני הבית הזה, וגם בין כל האחרים התחילה להתהלך מעתה בעינים מושפלות, ואת העבודה, ככל שזה ניתן לה, עשתה בריחוק מקום מהם. מוטב היה לה להתייחד בקצה החדר או בפינת המטבח עם העצמים הדוממים, שכן הקלחת שציחצה העלתה לפניו ברק של סבר טוב, והעצים בכירה, כשהציתה אותם, נצטתלו כנגדה בלהבה עליזה.

וכך הגה נהיה זה, אשר דיבורה, באלם השתיקה, נעשה כבד ומעומעם²⁹ במשך הזמן, והיא כולה, מקצף הסבון, חבל הכבסים ומי-הרחצה, הלכה ונטחבה³⁰ מעט מעט, בדומה לתא עזוב זה, שהוא סגור על מסגר וחשכת השממון תמלאהו.

בשבתה בבית האופה מרחבת ההר, אשר שם נשכרה לאחרונה לעבודה קבועה, ראה אותה פעם בעל המקשאות³¹ מכפר קמינקה, בלושה גוש של בצק בתוך המשארת³², והוא — איש אלמן היה, אשר בניו נישאו כבר כולם והלכו — ביקש את בעלת-הבית קרובתו, שתהיה ל"מתווכת" ביניהם, והאשה, אשר הדבר, בדרך כלל, נראה לה, נאותה³³ לכך.

היא לא פנתה לעוזרתה בימות החול, כדי שלא תבוא מתוך³⁴ הראורי הלב לידי התרשלות בעבודה, אבל כצהרי השבת, בשבתן על האצטבה בחוץ — באביב היה זה — הציעה לפניו את העניין.

— תוכלי לאפות לך שם לחם משלך עצמך — הסבירה לה, והנשים משכונת-הגיא, שעשו פעם מה לטובתה של הנערה, מילאו³⁵ את דבריה.

זריזות של עושי-מצוה. שכרו בשבילה מקום קבוע בבית-האכסניה וגם הביאו לה לחם ומרק.

אבל אך קמה ועמדה על רגליה, הסתלקו כולם. והיא היתה שוב ל"נערת-הרחוב"¹¹, ואת מחיתה מצאה, כמו לפני כן, מזה שעשתה עם נשי הגיא במשקיהן, עכשיו בפחות זריזות, אמנם, מחמת הליקוי ברגלה וגם מפני כובד הגוף, כי מן האוכל, שניתן לה בשפע בזמן החלמתה, עבתה ונתרחבה. ואולם אם תנועותיה, מתוך כך, נעשו אטיות יותר, הרי חזקו תחת זאת¹² שריריה, וכמעט תמיד הפיקה רצון¹³ מאלה אשר נזקקו לכוחה.

בשנתה השתיים-עשרה ידעה כבר לשפות¹⁴ מיחס¹⁵, להסיק תנור ולהביא מים מן הבאר, והכבסים, לאחר שהפכה אותם כה וכה בכפות ידיה ה"דוביות" בתוך העריבה¹⁶, סימאו את העינים בלבנם.

בתי העוני שבשכונה, אשר חדר המגורים משמש שם, על פי רוב, גם סדנה או מקום ממכר לאיזו סחורות, היתה זאת היא אשר השרתה בהם את הנקיון בערבי השבתות.

שמשות החלונות, לאחר שביצעה פה את מעשה הרחיצה, נזדכך זיו העולם בהן, והרצפה לא באו בני הבית לדרוך עליה, אלא אם כן השילו¹⁷ מעל רגליהם את הנעלים.

בתנופות יד אחדות הביאה את ספסלי-העץ לידי הצהיבות של החלמון והעלתה על הפמוטות את גון הזהב, חבטה את כרי הנוצות, עד כי תפחו והתרוממו כמגדלות למראשותי המיטות, ומעודדת משאר כוחה¹⁸, בתוך ההבל החם של מאכלי השבת וסברה¹⁹ הטוב של בעלת-הבית, העושה אתה באחות²⁰, יש אשר התעודרה בה כעין תקוה למשהו המבטיח חסות ושיתוף הנאה באוירה ההולכת ומשתדרת פה.

ואולם אך גמרה לעשות א.ו. זה שהוטל עליה ניתן לה שכרה, והיא הורידה את שולי הבגד ויצאה והלכה עם סלה.

הנה חיה-פרומה העקומה — קראו אחריה הילדים תוך כדי משחקם ברחוב, ואולם המבוגרים, אלה שהם מטילים כעין חרם על כל מי שאין בו כדי להנאות²¹ את מבטם, לא דאו אותה, קיפלו, כביכול, ואספו את הנימים של יחסי-הגומלין²², המתמשכות, כרגיל, מאיש אל רעהו, ואז היה זה לה כאילו נתרוקן מסביבה החלל, והיא הלכה וכשלה בו בצליעתה.

שמש בית-הכנסת, שבביתו שטפה לפעמים את כלי-האוכל, היתה לו

דבורה בארון

שברירים

אל העיירה הובאה מכפר ביכוב לאחר שמתו שם עליה הוריה, והיא אין אתה אלא חבילה של כלי-מיטה ומעט חמימות מטיפוחה של יד אם, אשר התנדפה מהר בתוך צינת הנכר.

לידי איזו² נשים משכונת-הגיא מסר אותה הכפרי שהביאה, ובמשך כמה ימים עברה פה, ככלי אין חפץ בו³, מיד ליד.

אלה אשר הלינו אותה בביתם הקצו לה בדוחק מקום בקצה איצטבה⁴ או בפאת התנור, ולפני כן ביקשו לדעת אם אין היא נגועה במחלת-עור וגם לעמוד על נקיונם של החפצים, שהיו ארוזים בחבילתה.

בעינים מעוגלות הביטה אז — חיה-פרומה היה שמה והיא אז בת חמש — היאך כריה מתערטלים מציפוייהם ונחבטים מתוך זלזול בידים זרות.

עדיין היתה ידה נתלית ברפיון מחוסר כף-היד שבה רגילה היתה להיאחז, ובגשיבת היתמות פה רעדה כציץ, אשר העץ, שבצלו חסה, נכרת.

זקנה אחת מרחבת ההר אספה אותה מתוך רגשי רחמים לביתה, אבל לא יכלה לעמוד בפני רעבתנותה הגדולה והחזירה אותה אל הגיא; והיא שבה איפוא להתהלך פה בחלוקה הכפרי, פרועת שיערה המדובלל⁵, הדתוי, כשפניה אין למצוא בהם שום קו של חן. ובכך נמנע ממנה אותו קורטוב⁶ של אהדה, אשר האנשים, אגב הנאת העין, מוזכים⁷ בו לפעמים גם את היצור הזר.

בהיותה בת שמונה קרה, אשר⁸ פעם, ביום חורף, בלכתה בהשכמת הבוקר אל הבית, ששם הובטחה לה ארוחתה, נמעדה⁹ ונפלה, ורגל אחת שלה נשברה.

בכית על פני חלקת הקרה, לאור קרני תוריתה הקרות, היה מחריד כל כך, עד כי מתפללי ה"ותיקין"¹⁰ שבבית-הכנסת הסמוך יצאו והכניטו אותה לאחד הבתים וגם הזמינו את הרופא. ובמשך איזה זמן טיפלו בה אחר כך רבים מתוך

ת"א, תש"ט; "פרשיות", ירושלים, תשי"א; "מאמש", ת"א, תשט"ו.

תרגומים:

"מאדאם בובארי" לפלובר, ת"א, 1932.

ביבליוגרפיה:

הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית

והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 138—139.

לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, מאת

ג. קרסל, הוצ' ספרית הפועלים, 1965, כרך א', עמ' 335—336.

ספרות על פרשת הדורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות,

תש"י, עמ' 115—131.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור

(אורינבסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, כרך ג', עמ' 251—258.

חוליות בספרות העברית תחדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ'

דביר, תל-אביב, 1953, עמ' 140—147.

הוראת יצירות מן הספרות העברית והכללית, חוב'

ד', הוצ' האוניברסיטה העברית, ירושלים, המחלקה להכשרת מורים לבתה"ס

העל-יסודיים, תשכ"ד, עמ' 65—95.

פרשיות, מאת ה. ברון (סיפורים מקובצים), הוצ' מוסד ביאליק,

ירושלים, תשי"א.

ג. לחובר: "ראשונים ואחרונים", ספר שני, תדצ"ה, עמ' 179—181.

ש. שטרייט: "פני הספרות", ספר שני, תרצ"ט, עמ' 310—317.

י. פיכמן: "אשה מספרת", "מאזנים", כרך עשירי, ת"ש, עמ' 430—435;

456—552.

י. כהן: "דמות אל דמות", תש"ט, כרך ג', חוברת י"ד, עמ' 123—125.

באָרװן דבורה

(1887 — 1956)

מספרת. נולדה ברוסיה הלבנה. אביה כיהן כרב העירה והקנה לבתו את ידיעת התנ"ך והאגדה. סיפוריה האנושיים והלכביים מקודם בדשמים וחוויות משנות ילדותה. ב־1911 עלתה לארץ ישראל.

ביצירתה בולטים מוטיבים פסיכולוגיים, דיאליסטיים ודומנטיים. היא מבטאת את נשמת העירה, לבו של הפרט. דאית האנשים והדברים דאיה פנימית היא. בבואתו של העולם נתייגז במסגרת והוא מתואר לא לרוחבו אלא לעומקו. בסיפוריה ניכרת השפעת האסכולה האירופית של הסיפור הקצר בסוף הנאה ה־19 וראשית ה־20, הממוגת את הקווים הריאליסטיים בדקות הציור האימפרסיוניסטי. דבורה בארן הושפעה במידה מחוימת מדרכי כתיבתם של ג. שופמן ובדדיצ'בסקי, אבל עם זאת שומרת היא בסיפוריה על עצמיותה המיוחדת. לדעתה של דבורה בארן סיפור טוב הוא זה "אשר הקראך אותו עליך לשהות קמעה אחרי כל פסקה ופסקה, כמו עם לגימת יין נחזק ומשובח, ואשר בגמר הקריאה, כמו עם גמר השתיה, אתה חש עצמך כמבושם" ("אגב אורחא", ליקוטי אמדות מפי דבורה בארן שלוקטו בידי בתה).

"שברירים"

סיפור זה נושא את שמו של קובץ אחד מקובצי סיפוריה של ד. בארן. הכלל החברתי של העירה וערכי-המוסר של תושביה מוארים ומתבטאים עלידי יחסם אל חיה-פרומה, היתומה שהובאה מן הכפר. הסיפור מעלה שורה ארוכה של שברירים וקטעי מאורעות, המביאים להתפתחותה של הגיבורה כדמות עצמאית ואינדיבידואלית.

מספריה:

"ספורים", ת"א, 1927; "קטנות", ת"א, 1933; "משם", ת"א, 1946; "שברירים";

בתחתית הצפחת. רכות ומרובכות נעשות הן, וצבען דהה וצורתן פגומה. וקם הדוד אורי והחרידן מרבצן ¹⁶⁵, מקרקע הצפחת לתוך פינכה קטנה.

הדבר חל תמיד במוצאי־שבת אחר ההבדלה ¹⁶⁶, בשעה שהנשמה היתירה ¹⁶⁷ מסתלקת ושעמום של חול רוחש מכל הזוויות. אז יבקש הדוד אורי דבר־מה להחיות נפשו ¹⁶⁸ בו. ונזכר בשיירי ¹⁶⁹ קליפתו של התפוז הזהב, הספוגים יי"ש וסוכר. והפך הדוד אורי, במחילה מכבודה, את הצפחת הרחבה והכרסתנית מעל לפינכה, וסטרה בזהירות־שבכוח על תחתיתה הנבובה ¹⁷⁰.

— זום־פום־פריהום... — כך תענה הצפחת בקול בכייני־עמום על פני כל הבית. בין צללי־החול של מוצאי־שבת.

בהד קולה זה ישמע כעין אנחה עמוקה ונפחדת. בת־קול ¹⁷¹ של באר עתיקה שנחרקנה. נדמה: צורחת הצפחת, כי מוציאים ממנה, בהכאה, את נשמתה, את תמצית חייה האחרונה... ומגדונה, גרון־הזכוכית, מטפטפות אותה שעה ונפולות פתים צהובות, מרובכות ומדובקות, מעוררות תיאבון.

דממת מוצאי־שבת לבית. הדוד אורי מברך על השיירים, טועם מעט ונותן לטעום לכל בני־משפחתו.

הילדים מסכימים עם אבא, שאף על פי שמאכל זה ללא־שם מגרה ¹⁷² קצת את קצה־הלשון, מכל מקום מורגש בו טעמו של התפוז הזהב של פורים, עליו השלום ¹⁷³, מלפני ימים ושנים...

אולם באותה שעה עצמה, עת נעלם מבית הדוד אורי זכרו האחרון של התפוז הזהב המפורסם, צצו ועלו זה כבר ה"יורשים" שלו — החרצנים שנשרו במים ונבטו — בעציצי בתו הנשואה של הדוד אורי. כשלושה־ארבעה בני־עלים מחודדים וספוגי־שרף ¹⁷⁴ בקעו ויצאו מכל חרצן לאויר העולם.

זה לא כבר פינו מעליהם את הכוסות ההפוכות והמוזיעות. והנה הם מתרגלים, בלי עין־הרע, לאקלימה של שקלוב וצצים לאט־לאט בחיוך עצור וירקרק, שלקחו אתם, ודאי, בארצות מולדתם החמות וטמנו בתוך תוכם.

בעלת־הבית הצעירה משגיחה עליהם בעין טובה. יום ביומו היא משקה אותם. ואחד־במרומים יודע את הגדולות והנצרות, הצפונות עוד להם, לעתיד לבוא ¹⁷⁵.

מניחים, איפוא, את המעט, במשך הלילה, בתא-התנור הפושר, לשם יבוש. וחתיכות הקליפה האדומות-זהבהבות, שעוד אתמול רענן ומבהיק היה צבען והיו רכות וגמישות למגע, היום בבוקר — מקומטות הן, שחרחרות-חומות למראה, מעוקמות וקשות כ"מזוזות" עתיקות. וגטלה הדודה פייגה את סכינה-המטבח הממורט¹⁴⁴ וחתכה אותן ל"אטריות"¹⁴⁵, ואת אלו — לפתים-פתים, כעין הזויות המחודדות, והטילה אותן לתוך צפחת¹⁴⁶ גדולה של יי"ש, והמזיקה את מזלם¹⁴⁷ בקמח סוכר. והעמידה את הצפחת במקום-הצנעה¹⁴⁸, במזנון¹⁴⁹.

בתוך היי"ש מתעוררות החתיכות החומות והיבשות לתחיה, מתמתקות ומתנפחות, פורחות מאליהן ומקבלות את מראן משכבר הימים¹⁵⁰. וכי ימלאו כוס קטנה ויטעמו, ועלו טעמה וריחה של קליפת התפוחהב, כבראשית בריאתה, והתפשטו בכל האברים.

ובאו שארי-בשר ל"כיבוד" ובירכו "שהכל"¹⁵¹ על המשקה ונשקו שפה ונהנו. ונמנו וגמרו כולם יחד, כי יפה זה לקיבה. והקרובו: מתקנאות ומתנכלות לירד לסוף סודה¹⁵² של הדודה פייגה: היאך באו: לידי המצאה שכזו? ממי קיבלה? ... — הנה כי כן... — פונה הדוד זשומי אל מיכלה זוגתו בעודו מוצץ את שיירי המשקה מתוך שפמו, — אצלך הכל הולך לטמיון¹⁵³. שמא לא היה גם לך "פומיראנץ" בחג-הפורים? .. היכן הקליפה? עורבא פרח!¹⁵⁴

והפסיקו הדוד אורי:

— מילא, זשומי אחי, מוטב שנטעם שנינו עוד טיפה אחת! ומחייך בעין אחת פוזלת לאשת-החיל שלו, לדודה פייגה.

אז יחבשו שוב את הצפחת. קרע בד לבן לראש הפקק, חשש שמא יתנדף הריח הטוב. והעמידה באפולוית המזנון שתשתקע. ועמדה שם הצפחת פרושה וגלמודה כעגונה¹⁵⁵ צנועה זו תחת שביסה...¹⁵⁶

חג הפסח ממשמש ובא¹⁵⁷. ומכרו יהודים את החמץ¹⁵⁸ שלהם לאליקסיקון שואב-המים, זה הגוי הגוי, המסודבל שערות פשתניות¹⁵⁹ ומלוכלכות. ועברה גם צפחת המשקה לרשותו של העדל, שבוע תמים היא עומדת ומשתעממת, מכודה ואסורה בהנאה¹⁶⁰. וכלתה נפשה עד שיפדוה. ושוב יהודים עבדקנים¹⁶¹ ונשים חבושות פאות-נכריות¹⁶² מבדכין עליה ברכת "שהכל" ומספרים בשבחה וזריותה של הדודה פייגה.

ויש שבמשך שנים נשמדת צפחת שכזו. מפעם לפעם יוסיפו לה יי"ש חדש ויטעמו לעתים רחוקות; עד שיפוג¹⁶³ ריחן וינוס ליחן¹⁶⁴ של פתי-הקליפה

אגרוף, שמחירו שמונה קופיקות וחצי?.. ואולם מעופו של הדוד אורי גבוה יותר, לא לחינם ביקר לפנים את היריד הגדול בניז'ני*. בעיניו הפוזלות יחייך אל חטמו שלו: לאו! אילו עשיר מופלג הוא, היה סוחט¹³³ את עסיסם של... שלושה פומיראנצין בבת אחת והיה שותה בכוס. הנה כי כן! פייגה והילדים נעשים נציבי-מלח¹³⁴ למשמע פנטסיה מרהיבה שכזו. ברמיונם — כוס מלאה עסיס ודוד של תפוזיזהב, מעלה קצף לבן, ובקצף חרצן צהוב צף מלמעלה...

מתוך רמיון נהדר זה משתתקים כולם ומביטים בעינים חולמות אל החרצנים הצהובים שבכוס, זה המס שלקחה הבתולה המאורשה מאת כל המשתתפים ב"שהחיינו". מים נחנה עליהם ומונה אותם בעד הזוכית הקעורה: אחד, שנים, שלושה, ארבעה... תשעה חרצנים שלמים יש לה. כן, בעוד שבוע תזרעם בעציצי הפרחים. ואחרי חתונתם, אם ירצה-השם¹³⁵, תקחם עמדה ותציגם לראנה על ספי-חלונותיה, כדי שיהיו גובטים בחמה תחת כוסות הפוכות... ודאי חושבים אתם כי זהו סוף-מעשה? אם כן, שכחתם, במחילה מכבודכם, כי גם קליפה יש לה, לתפוזזהב.

ד

אחד הקטנים בא לידי גילוי, כי בשעה שסוחטים חתיכת קליפה של תפוזזהב, מול העששית, מיד פורץ ממנה זרק¹³⁶ קטן של טיפות דקות, שקופות וריחניות; ובשעה שמכוונים את הללו לתוך עיניו של אחד האחים, הרי זה מתחיל ללפף...¹³⁷ אך טרם הספיק הבחור להביא את התגלית שלו לידי התפתחות, הריהו מקבל סטירה הראויה להתכבד בה על גב ידו, וכל גורי-הקליפה נעלמים בסינרה הרחב של הרודה פייגה:

— אכן, שום מעשה-אשר-לא-יעשה¹³⁸ לא יפלא מהם, מהמזדים הללו! משל, כאילו היו אלה קליפות-בולבוסין... לאו, אילו יכולה היתה להשיג עוד קליפה אחת של פומיראנץ, היתה מטגנת¹³⁹ ריבה¹⁴⁰, כה לחי¹⁴¹ — ריבה היתה מטגנת...

ואולם אמירה זו אינה אלא משאת-נפש¹⁴² רחוקה. עד שתאסוף כמות ראויה של קליפות-תפוזזהבים לטיגון ולריבה — יבוא אליהו¹⁴³.

ניז'ני-נובגורוד מפורסמת ביריד השנתי שלה.

ודמעות עומדות לה, לתינוק, בעיניו. בפזיזות עגבד הוא מצליף מבט לכאן ולכאן. אל אחיו הבכירים הוא מציץ. הללו שותקים כביכול. ואולם, ברור לו לקטן, כי גורדינו¹²¹ נחתם. שוב לא תועיל לו שום זכות-אבות¹²². מהיום והלאה ירדו¹²³ לו לחיו. מהיום והלאה נוסף לו כינוי-ביש¹²⁴ חדש ובהטעמה מיוחדת:

“בעל-החרצן!”

שאר חלקיו של התפווה נחלקים כסדר. מלמטה למעלה ומקטן לגדול. עד שמגיע תורו של “בחור הגמרא”. הלה נוטל את חלקו, משתעשע בו קצת לאור העששית, נועץ שיניו וטועם. אותה שעה הוא מרגיש גם טעם לשבח¹²⁵ וגם פריסת-שלום מתוקה מארץ-ישראל, ארץ רימון ותאנה, שעליה חלם לא פעם ב“חדר”. וכידוע, גם מקום גידולם של תפוחי-זהב הנהו אך ורק בארץ-ישראל.

— וברכה? — תופסו הדוד אורי בשעת קלקלתו¹²⁶ ונועץ בו את עיניו הפזולות כשיני-צבת¹²⁷ עמוקות.

— ברוך אתה ד'... — כימלמל בזור-הגמרא והוא מבויש ומטושטש, וחתכת התפווה עומדת לו בגרונו. הופרעה, בעוונותיו הרבים¹²⁸, פריסת-השלום מארץ-ישראל!

אכל הדוד אורי אינו מסתפק בזה. לאו! מוסר קשה הוא מטיף ל“בחור-הגמרא”; מוכיח לו באותות ובמופתים, כי... כיצד-מברכין עליו ללמוד מפי בן-הזקונים. כן, כן, מן הראוי שילמד מפיו. ולא זה בלבד, אלא שעתיד הוא, בחור-הגמרא, להסיק תנורים אצל בן-הזקונים. כן, כן! הסק יסיק...

ואולם פתאום באמצע הוא נזכר:

— פייגה! מדוע אין את ניגשת לטעום?

נס מן השמים, ממש, שנזכר! אילמלא¹²⁹ זה, השם יודע, אימתי היה גומר את מוסר-ההשכל¹³⁰ שלו.

— אף זה ענין! — עונה ואומרת הדודה פייגה בעקימת פה, שיש בה מסקרנות שבאשה ומן הבושה שבחולשה זו. אף על פי כן היא ניגשת, מברכת “שהחיינו” ותוהה מתוך הנאה גדולה: הוי, הוי, כמה דברים מופלאים ישנם בעולמו של הקדוש-ברוך-הוא!.. ושיחה רחבה משופכת והולכת בענין תפוחי-זהב.

הדודה פייגה אומרת: “אילו עשייה מופלגת היא, היתה אוכלת מדי יום ביומו... מחצית “פומיראנץ”. לתפווה שלם אין ההשגה¹³¹ שלה מגיעה. ובאמת, היאך ליטול באמצע יום-חול ולגלגל את הלוע¹³² פרי-זהב גדול כגודל

הכל מטים אוזן¹⁰⁸ ומקשיבים כיצר רוחשת¹⁰⁹ הקליפה הבשרנית. הקשה קצת מלמעלה ורכה מבפנים. לאט-לאט נפרדות חתיכות העור האדמדמות. הרחבות באמצע, מחודדות בקצותיהן ושוות בגודל. אולם — מקומות שהתפוז זהב מצומק שם במקצת, ויחד עם הקליפה נטרפים חלקי "בשר" קטנים ועסיסיים... במקום שכזה בולע הדוד אורי קול: "פ—פ—ט!"... משל, כאילו יכאב לו לעצמו. ומיד הוא מזדרז לתחוב את להב האולר אל המקום המסוכן ועושה ניתוח מהיר, ועובר מזה והלאה; עד שמתגלגל התפוז זהב ויוצא ערום וצהבהב מחיתוליו האדמדמים והריחניים ונחלק, על ידי הדוד אורי, בדין וביושר, לשהרונים-שהרונים¹¹⁰ שוים, חלק כחלק.

— ילדים! — מוציאה הבתולה המאורשה "קול-קורא"¹¹¹, כשהיא מעמידה גביע-זכוכית גדול באמצע השולחן, — אל נא תשכחו את החרצנים¹¹². למען השם...¹¹³ הטילום כאן! למען ישרום¹¹⁴ במים ויזרעום...

פונה היא לכאורה אל אחיה הקטנים ומכוונת גם לאבא ואמא. הקטנים מבטיחים לעזור לאחותם בעבלנות¹¹⁵ זו של בעלת-בית מתחילה, שעתידי גדול צפוי לה, ועיניהם נטויות לשהרונים הענוגים והורודים שבפינכה. את הברכה הראשונה מברך הדוד אורי בכבודו ובעצמו¹¹⁶. בכבוד-ראש הוא לועס את חלקו ובולעו בכונה יתירה, סוגד עין אחת פוזלת ואת השניה הוא נושא לתקרה ומנענע בדאשו לכאן ולכאן, מנענע ומכריז:

— "פומיראנץ" חריף! ילדים, גשו הנה...

בתחילה ניגש בן-הזקונים. זוהי החזקה¹¹⁷ שלו: בכל מיני תרגימה¹¹⁸ הוא הראשון, תמיד אחרי אבא. מתוך בהילות גרגרנית¹¹⁹ הוא מברך בקול דק וצורם וחוטף את חלקו... ה"שהרון" עודנו בין שיניו והוא נחנק כבר בעסיטו ומשתעל.

אל-נא בחטיפין!¹²⁰ — מיעץ לו הדוד אורי במתינות יתירה. — איש לא יגזול ממך.

— והיכן הוא החרצן? נועצת הבתולה המאורשה את עיניה בגרגרן הקטן ומגישה את הגביע אל פיו ממש, — ה-ח-ר... —

— כן, כן, היכן הוא החרצן? — תומך הדוד אורי בטענת בתו הצודקת.
— נ... נ... נבלע... — מתבהל בן-הזקונים ומתאדם עד למעלה מאוזניו.
— נבלע — עע??
— כ... כ... כן.

תאנה לברך "שהחיינו". אין מקשין⁹³ על החתן בשעת תנאים. כלום אין אמא חולקת לו תמיד את המיבחר שבמנות?

אך החתן ונ' ⁹⁴ בן-שקלוב הנהו. חתן עניו וישר-לב. יודע הוא נאמנה, כי תפוזזה לא נוצר כדי שיזללוהו חתנים בשעת אירוסין, אלא לפאר את השולחן. רק רגע אחד הוא אווזו בידו הצנומה, ופיקת-גרגרתו⁹⁵ עולה ונחבאת בגרונו והוזרת ויוצאה. עברה הסכנה. ואישיו הפרטית של התפוזזה נשאר שוב בשלמותה, בלי פגם בלי-שהוא, חס ושלום.

סיף-סוף מגיע ובא ליל יום-הששי המבורך. התפוזזה אינו עגלגל⁹⁶ עוד כבתחילה וריחו אינו נודף. עלומיו⁹⁷ חלפו ואינם. אך אין בכך כלום. מכבודו לא נגרע, חלילה, תפוזזה כמו שנאמר... אחר סעודת הערב של שבת מתעלה מצב הרוח והלב מצפה. על ידי השמש מברודי לא בישרו שום בשורה לאיש. אך הפרחחים מרגישים בחוש שלהם, שהפעם ברכו יברכו "שהחיינו", ומעמידים פנים⁹⁸ של אינם-יודעים-לשאל⁹⁹. על בהונות רגליהם יתהלכו¹⁰⁰ וקולם אין נשמע. אפשר לחשוב, באמת, כי התפוזזה לא היה ולא נברא, ורק משל היה¹⁰¹.

פתחה הדודה פייגה ואמרה לדוד אורי:

— אורי, קח וחלוק בין הילדים את ה"פומיראנץ"! • למה יהא מתגלגל עוד? הדוד אורי שיחיה, יהודי מטופל זקן ובעל עינים פוזלות¹⁰², אכלן מומחה של תפוזזה, שגילגל, ודאי, בימי-חיו עלי אדמות, כחצי תריסר "פומיראנצין", אם לא יותר, יושב ישיבה מאוששת¹⁰³ בראש השולחן, זוקף את הלהב הגדול של אולר¹⁰⁴ הבור •• שלו — זויאלוב •• עתיק — וניגש לעצם "הניתוח"¹⁰⁵. הילדים ניצבים מטביב לשולחן ונועצים עיניהם באבא מתוך יראת-הכבוד, כמו בעושה-להטים¹⁰⁶ מופלא במינו. ואגב, רוצים היו לזכות ולהציץ קצת אל פנים הקליפה. ולא זה בלבד — אלא גם לטעום. הרי אינם אלא בני-אדם בזעיר-אנפין והלב חומד... אך הדוד אורי — יש לו פנאי. לאט-לאט ובעסק גדול הוא מסמן וחותר בפרי קוים שוים, מן ה"קוטב"¹⁰⁷ האחד אל השני. בתחילה הוא מסמן ארבעה, אחר כך שמינה קוים מקבילים שכאלה. קו לקו ירוח אחד בין כולם. ומפליא לעשות מאין כמוהו. ומלאכת הקילוף זה אך החלה...

• התפוזזה.

•• לא של בשר ולא של חלב.

••• שם בית-חרושת לסכינים, מפורסם לפני שנים רבות, שכבו עבר ובטל מן העולם.

חיוך עייף ומצונן במקצת משליחיותו הרחוקות בסימטאות מושלגות ובלייל זר ומוזר, כליל הפורים ליהודי שקלוב.

— הביטו בי, ילדים! הנה שבת כי אשר אמרתי... ומה לכם כי יראתם?

ג

חגי-הפורים חלף עבר והתפוז הב עודנו מתפרקד⁷⁶ בקומודה, שלם בתכלית השלמות; וחם לו וטוב לו. ממחבואו יוצא הוא דק פעם או שתיים, כשמגישים לאורחים "כיבוד"⁷⁷ של שבת, ותופס מקום בלב התקרובת⁷⁸, כבן-מלך בין תפוזים ואגוזים עמי-הארץ. ובדקו אותו המסוכים ושאלו למחירו וחיוו דעתם⁷⁹ כעשירים מופלגים, שלבם גס⁸⁰ בפירות ממין זה. וחוזרים ומניחים אותו במשקע מקומו המיוחד לו, בלב הצלחת. התפוחים הקהים⁸¹ והאגוזים הקשים הולכים ונעלמים בזה אחר זה, אך התפוז הב גדול-היחש משתמט, כפעם בפעם, מידיהם הגורפות של קרובי הדודה פייגה ונשאר שלם בגופו. הקרובים דק"ק שקלוב אינם לא זוללים ולא סובאים חלילה. יודעים הללו מה לקלוף ומה לפצח ומה להניח לשם נימוס.

ו"משנכנס אדר מרבנים בשמחה..."⁸² כעשרה ימים לאחר חגי-הפורים מתניגם "תנאים"⁸³ בביתה של הדודה פייגה. הדודה שתחיה מאריסה⁸⁴ את בתה הבכירה לבר-אבהן⁸⁵. ושוב נדחק התפוז הב בראש, תחת זיו רוממותה של עששית⁸⁶ המאור התלויה; כאילו שמחת המשפחה כולה אינה אלא בשבילו. אמנם, לחיו האחת כבר נצטמקה במקצת, כאותה של גנרל זקן שיצא בדימוס⁸⁷, בכל זאת ועם כל זאת מראהו עדיין מראה-כוהן. את כל השולחן מפאר הוא בזרותו המזרחית ובעושר-צבעו. תינוקות של בית-דבן, למן תלמיד הדרדקי ועד "בחור הגמרא" בן הי"א, כבר הזכירו לא פעם לאמא ורמזו דמיון דקה לאבא, שהנה... לפי עניות דעתם⁸⁸ שלהם... כבר הגיעה השעה לטעום מזה...⁸⁹ מן האדום-האדום... כלומר: עיקר כונתם — לברך ברכת "שהחיינו"⁹⁰. תאנה אחרת מלבד ברכת "שהחיינו" אין להם כלל וכלל...

אך הדודה פייגה בועטת בכונתם הטהורה וגוערת בהם בנויפה: ריקים⁹¹ שכמותכם! זוללים ומלחכי-פינכה!⁹² כשיגיע הדבר לברך ברכת "שהחיינו" יודיעו להם על-ידי השמש מברודי... אבא ואמא לא יאכלו בעצמם. אל ייראו נא ואל יכזדו!

במשך ליל-התנאים מלא לב הקטנים חרדה. ידאים הם שמא יתאווה החתן

מבינות גִּנוּניהם של "הדברים הטובים" — יצירות אופי שקלוב — מופיע בבשורת עשירות ואשר — התפוז הב. הילדים נפתעים מזהרו האדומים. מחג־הפורים של אשתקד⁶⁰ עוד נשאר בלבם צל־ריח וצי־מראה של פרי־עץ־הדר מעין זה. והנה קם הפלא הנשכח לתחיה. אותו הדיח ואותה הסגלגולת⁶¹. הנה הוא! עד השנה הבאה, כעת חיה⁶², לא יראה ולא ימצא⁶³. ידים דקות ממשמשות בפרי, עינים לוהטות תוהות עליו, נחירות תאבים רועדים.

— מה נפלא "מאכל" זה! — פולט בן־הזקנים⁶⁴ ברטט, — מה נעים ריחו! — זה גדל בארץ־ישראל! — פוסק "בחור הגמרא" מתוך כובד־ראש ושפתים נפוחות; וכבוד התפוז הב מתעלה.

הדודה פייגה סוגדת אותו, כתכשיט יקר, בקומודה⁶⁵. אך הפרי הסגלגל, הדיחני והלוהט חי בדמיונם של הילדים כחלום מתוק. מתוך עושר וחידוש זורח הוא מעל לכל התפוחים הידוקים והקישואים החמוצים, שדאו הילדים וחזרו וראו במשך כל החורף.

משהגיעה, למזל טוב, סעודת־הפורים תפס לו התפוז הב מקום בראש. בין חבריא שלמה של דובנוניות⁶⁶ וסוכרניות⁶⁷ ותאנים ושקדים. מבריק הוא ביניהם, כאלמוג⁶⁸ גדול מתוך תשבצת־משכית⁶⁹ רבת־צבעים, שנתחברה בשבילו ולא הוא בשבילה.

וכיסתה הדודה פייגה את מנת־המשלוח באלונטית⁷⁰ צחה ומסדה לשמש, כדי שילך וישא... אז יבליט התפוז הב את קדקדו מתחת לאלונטית, לאמור: "בריא אני ושלום לי... חג־טוב לכם, ילדים!" .. אבל הילדים מלווים את הנוסע האמיץ בעינים מלאות חרדה וגעגועים. יודעים הם כי הרבת גלגולים יתגלגל, עלוב זה, עד שיחזירהו השמש לביתם.

וכך הוה. דודה אחת חולצה יותו מתוך משבצתו המגוונת, ממלאה את מקומו בלימון ושולחת את התפוז הב לדודה אחרת. גמצא, איפוא, לימון ברשות של הדודה פייגה. ושולחת הדודה פייגה את זלימון לאותה הדודה. נפגש הלימון בתפוז הב שאר־בשרו ומחליפים מקומותיהם זה בזה. כך מקבלה הדודה פייגה בחזרה את יחידה מחמל־נפשה⁷¹, את התפוז הב הקנוי בשמונה קופיקות וחצי.

מפשילים⁷² את האלונטית הצחורה והנה הוא יושב, גונב־דעת⁷³ שכמותו, באותו מקום־התוך, כמלך בגדוד, ומולך על צפיחיות⁷⁴ בדבש ועל ממתקים ודבלות⁷⁵ וצימוקים. צינתו של ליל־הפזוים שדויה עליו כטל. וגדמה כאילו הוא מחיך

בצוהר, ובאה לקנות למשלוח-מנות ... וכאן מתחיל אלמותו של התפוז זהב! אפורים ימי רייסיך, דלים חיי ליטא. ומקצתו של הדר-הטבע, המתגלגל לכאן מזמן לזמן, נספג מעט מעט, בשכל רב ובכל חמשת החושים. אף טיפה קטנה אחת לא תוצא לבטלה מפרי נאה וגולה זה. העבודה! אילו היה התפוז זהב גלגול⁴⁶ של נשמה ערטילאית בלבד, אף זה היה מוצא, בבית הדודה פייגה, את תיקונו.

ב

— ובכן, גם בשמונה קופיקות⁴⁷ אינכם רוצים? היו שלום! הבשמית יודעת מאד, כי אין לה לדודה פייגה מקום אחר לקנות תפוזי-זהב, אף על פי כן היא מושכתה בקצה הסודר⁴⁸:
— יהי רצון, שיהא נאה כך חג-הפורים אצל כל ישראל, כשם שנאה הסחורה הנמכרת לך ... אין כונתו אלא ל"פוצ'ין".*

— אין כונתנו אלא לפוצ'ין! — חוזר אחריה אלי הבשם, המפרק המומחה לארגונים טעונים פירות.

דינר חסר ודינר יתר...⁴⁹ הדודה פייגה בוחרת בתפוז זהב היותר משובח, רענן למראה וכבד במשקל, מעטיפה⁵⁰ אותו נייר ותוחבתו לתוך הסל, בין ביצים, בצליט יצנון וכל מיני-מתיקה⁵¹ לפורים — מלאכת-מחשבת⁵² של אופי שקלוב. כיון ששבת הדודה פייגה הביתה, מיד צובאים⁵³ עליה ה"בנים המשחיתים", למן "בחור הגמרא"⁵⁴, שטרם מלאו לו י"א שנה, ועד התינוק של בית-רבן⁵⁵ — נער דרדקי⁵⁶, החפשים בזכותו של ערבי-חג מעול תורה, והבדיקה בסלה של אמא הנה החלה:

— אמא, מה הבאת? מה הבאת, אמא?

והרגיעה אותם הדודה פייגה. את זה היא מכבדה, לכבוד יום-טוב, בחביטה⁵⁷,

את השני בבעיטה ואת השלישי במריטה:

— אוי לי ואבוי לנפשי, כדבורים סבוני!

ואף על פי כן היא נותנת להם ליהנות מזיו⁵⁸ קניותיה:

— הביטו וראו, מזיקים⁵⁹, הולדראנצים!⁶⁰

* התחלה טובה.

** יחפנים.

קפוטות מרובבות¹⁸, ואת מקומם בחנות תפסו בינתיים פירות אחרים. תפוחי צפון ואגסי-חורף, לרבות בולבוסין ושאר ירקות. אין יחש¹⁹ בכרך! רק קרעי קליפתם עוד התגלגלו זמן-מה על המרצפת, כזהרורים קפואים של חמה יוקדת²⁰, רחוקה. ואיש לא הבין כי מתגוללות כאן פריסות-שלום של ארצות-שמש ושל שמים העומדים תמיד בתכלתם. סוליות²¹ מסומרות²² רמסו אותם, פרסות סוסים הלמום²³, עד שקם שומר-הרחוב עם המטאטא שלו וביער²⁴ אותם, בלי רחמים, עד לתוך תיבת-האשפה. הקץ לתפוחי-הזהב! הקץ לאותו הפלא שגדל בין עלי-איזמרגד²⁵ ריחניים ונקטף לתוך סלי-במבוס ונשלח מעבר ליס-התיכון, עד לארץ צפון.

הגיע הארגו השני, כעבור ימים אחדים, לשקלוב. ימים ולילות נעורנדו תפוחי-הזהב בקרונות צרים של נכרים, הזדעזעו בתוך עגלות מחופות²⁶ של יהודים, עד שזכו להציץ אל הסביבה החדשה.

פתחה פיה הבשמים²⁷ השקלובית וקראה לבעלה שיחיה:

— גש-נא, איש-חיל²⁸ שלי, ופתח את תפוחי-הזהב למשלוח-מנות²⁹!

אלי הבשם, עם כל האירוניה³⁰ הדקה של אשתו, הריהו מפרק-ארגזים מומחה. מעבד הוא את הארגו הסגור במשך שתי שעות רצופות. לאט-לאט הוא נועץ את הפצירה³¹ בסדקי המכסה; מנקש בכילפות³² ומושך ראשי מסמרים במלקחים³³. וכל זה בזהירות גדולה ובחכמה רבה, כאותו זהבי³⁴ העושה בתוך תכשיט יקו. בינתיים חזגתו אשת-החיל עומדת על גבו ומטיפה עצות. לסוף ובשעה מוצלחת נפתח הארגו, ומבין עטיפות הנייר הכחול מדמדמות³⁵ לחייהם הסגלגלות³⁶ של תפוחי-הזהב, וריח רוח וחגיגי מתפרץ ונודף לתוך חללה הטחוב³⁷ של החנות.

כעבור שעה מועטת מופיעים תפוחי-הזהב בצוהר³⁸ היחידי שבחנות ומציצים אל השוק המרופש, אל השמים האפורים והנמוכים, אל ציבורי³⁹ השלג השחרחר שעלי-יד הביבים⁴⁰ ואל איכרי-רייסין העטופים פרוות-כבשים גסות, צהובות ומטולאות⁴¹. זר ומלוכלך כל העולם הקטן הנראה מסביב. צפוני הוא, טחוב, רקוב משהו... ותפוחי-הזהב עם ריחם החגיגי ועם צבע קליפתם הלוהט מופלאים כל-כך, חדשים ומקרינים⁴² בסביבה משונה ועניה זו, כפורפורה⁴³ של מלכות באכסניה של קבצנים.

ופתאום נכנסת הדודה פייגה... ערדליה⁴⁴ העמוקים על רגליה, מטפחת הצמר על ראשה וסל-הסורג⁴⁵ בידה. ראשונה היתה לראים את ההחורה הנאה

זלמן שניאור

אלמותו של תפוזיב²

א

שני ארגזים טעונים³ תפוזיב מפליגים בים-התכלת. התפוזים מאלג'יר באו; עגולים הם, עסיסיים, כבדים; ומראה קליפתם כעין אדם-להבה — גוונם⁴ של בקרי אפריקי⁵.

מתפארים תפוזיב-הזהב שבארגז ראשון: אנחנו לוארשה אנו הולכים, לבירתה העתיקה של פולין המדינה. מה לבנות השינים אשר ינעצו בנו, מה נאווים⁶ הפיות העתידים למוץ? את מתק⁸ דמנו!

שותקים אלה שבארגז השני, כובשים⁹ לחייהם זה בזה ומאדימים מבושה. יודעים הם, ברוך השם, שמושכים אותם לאיזו עיירה קטנה בריסין¹⁰; ואלוהים הוא היודע לידיהם של אי-אילו¹¹ אביונים יתגלגלו בסוף דרכם. העבודה¹²! לא כדאי היה לספוג ימים רבים את נגהה¹² של שמש אפריקי, לילות ארוכים — את טלליה הקרירים של ארץ אלג'יר, להתפנק באוירו המבושם של הפרדס הפורה. ידיים חומות ומהירות של כושיות-לבנות קטפו אותם וטענום בתוך סלי-במבוס...¹³ כלום כדאי היה עסק גדול זה?

ובכן הבה נראה, גודלם של מי עלה יפה? זה של תפוזיב-הזהב שהובאו לוארשה, או זה של אלו שהגיעו לשקלוב — עיירה נידחת ברוסיה הלבנה. נראה ינקח מוסר.

הגיע הארגז הראשון של תפוזיב-הזהב לוארשה. עמד החנוני וצברם לראנה, זה על גב זה, בדמות פירמידות קטנות. זרחו התפוזים, מאחורי זגוגית חלונה, כדורי-אש. אך מזלם לא שיחק¹⁴ להם זמן רב, בו ביום מכרום עד אחד. הרחוב הרועש והזולל בלעם ברעבתנות גסה. אנשים עייפים תחבוז לתוך כיסיהם, ריטשו¹⁵ את קליפת-זהבם האדומה והעסיסית באצבעות טמאות. השליכוה הלוך והשלך על-פני המדרכות המרופשות¹⁶. בלעם ההמון בתוך כדי הליכה, מעשה כלב, בלי ברכה. עסיסם המחיה נפשות ניתז על גבי זקנים מאובקים, על דשי¹⁷

196 מקראה של הספרות העברית החדשה למתקדמים / פרקי ספרות

דממה דקה¹¹⁴ ובקיצור נמרץ¹¹⁵. וכיצד הם מברכים בשעת־מעשה, ואת מי הם מברכים — אסור לגלות כלל כלל, שמא תשלט "עין הרע"...¹¹⁶
אחרי פריסת־שלום זו מהלך הייתי ימים ארוכים ברוח נבאה¹¹⁷, עד שבאתי לידי ראיון להציג מצבת זכרון לכל זה שהיה ועבר ובטל.
והנה!... כתבתי, בעזרת השם¹¹⁸, את הספר הזה הבא להלן¹¹⁹.

במקלה את ההימנן הבין-לאומי. ספרי-התורה מבית-הכנסת דליובאויץ' מוטלים כערימת קצצים של עצי-לבנה⁸⁸ בבית הגבאי הזקן, ואת עטרות-הכסף ואת "ידי החיים"⁸⁹ ואת הפעמונים של זהב נטלה ה"קאזנא", כלומר: אוצר המדינה. בנות-ישראל פנתה צניעותן, פנה טעמן. חצופות נעשו כולן ומעשנות גלומי-קטורת⁹⁰ ומנקשות במכונות-כתיבה ב"גוסטורג"⁹¹ וב"ליסטורג", ובשאר ראשי תיבות וגימטריאות⁹² מעין אלו. בחתונות שלהן ובגטין שלהן בכל יום שני וחמישי לא יתערב הרב דמתא⁹³, ואפילו הוריהן ושאר-י⁹⁴ בשרן. ולכשיתערבו⁹⁵ — הרי הועל לא יועילו.

את היעדות מסביב לעיירה קיצצו, עד לשורש, עמי-הארצות⁹⁶, שהתקוממו לאחר המלחמה, עוד בימי קרנסקי...⁹⁷ ולשם "זוברובקה" וסומקיות מכתת אדם⁹⁸ רגליו תחומי-שבת רבים עד שמוצא אותן. ואף אלו דלו והתנונו.

הטחנה הגדולה, שבשבילה נוצר האגם, עלתה על המוקד⁹⁹. נשאר לפלטה¹⁰⁰ רק גלגל-המים הענקי בלבד. אבל אין הוא זו ממקומו ומרקיב¹⁰¹ בתוך בצה ירוקה. גהרס הסכר ומי-האגם השחורים נסו לתוך עמק-הדניאפר. ובסוף אין קולו של "שור-המים" הולך. מת מיתה משונה¹⁰², כפי הנראה.

אין בעלי-בתים ומרעה אינגו. פרות אינן רצות מן השרה, לא אדומות ולא שחורות... ואי-אפשר לדעת את טבעו של המחר, היום חמה יהיה זה, או יום סגריר¹⁰³.

התנ"כאי גוע כבר ברעב, והיכן נעלמו התנ"ך הועיר שלו עם מלמד העצם — אין איש יודע. אומרים שבמוסקבה מוצגים הם לראוה במין מוזיאון, במחלקה של "אמונות תפלות"¹⁰⁴.

שוטרים טובי-לב עם כובעי-שרד שדהו אינם עוד במציאות. במקומם לקחו את רסן-¹⁰⁵ הממשלה בק"ק שקלוב פרחחים¹⁰⁶ חשודים לשעבר וכובעי ג. פ. א. ¹⁰⁷, מקומטים מתוך שחצנות, חבושים לראשיהם המטומטמים. הלא הם: "חצי-בוזאני" — רמז לקפיות¹⁰⁸ שבקלסתד¹⁰⁹ פניו הקטן והשעיר, פישקה "טראטי ביק" — כלומר: "שור-הבר השלישי", יוצא ירך¹¹⁰ הסבא חנא פאדוי ביק, שלישי, איפוא¹¹¹, למספר. וחברם "מגדיל גוי"... שלושה צנתרי-זהב¹¹² אלו אינם עושים קטנה או גדולה אלא מחפשים חיפוש חמור בבתים ובסדקים, שלא יהיו יהודים שולחים, חלילה, ידיהם במסחר ולא יגרמו, חס ושלום, הפסד לממלכת-המועצות¹¹³.

וכשהיהודים שותים "לחיים" אין הם שותים אלא לעתים רחוקות, בקול

- ולחיים!
- ויהי רצון... רצון יהיה, רבנו של עולם —
- כמה זנאמר.
- לתקן עולם...⁸⁰
- ובמה?
- באותו ענין.
- חי־חי־חי...
- במלכות שדי?
- הרי!
- הנה מה טוב ומה נעים...
- לשיח זה עם זה —
- דברים ברורים ויקרים...
- לחמם את הנפש.
- ולפנות את הלב.
- ובכן, לחיים, יהודים!
- לחיים טובים ולשלום!

ככה תתעלה הצניצת מדרגה⁸¹ למדרגה. אצבעות מרוממות אותה, זקני־שיבה ינעוה כגלים, מלים תתנה לה כנפים, עינים צוחקות ומעוקמות למרום תלוינה את מעופה. ככה תתעלה ותלך עד שתגיע למעלה ומעל לכל מעלה: עד "שכינתא בגלותא"⁸² ועד "זעיר אנפין"⁸³... אחוז בה בצנצנת! עוד מעט מזער!⁸⁴ עוד רגע אחד קטן!.. אי־אפשר לאחוז בה עוד! כבר הגביהה לעלות. זראש הולך סוכב. העינים נסגרות... וכאן נהפכה הצנצנת, מתוך אנוחה חרישית ו"שהכל נהיה"⁸⁵ היא חוזרת ונשפכת מהעולמות העליונים לתוך הגשמיות, ומחיה נפש מישראל שנחלשה. ויהודים רבים מסביב לה מקשיבים בכוונה ונענים בעינים סגורות:

— אמ־מן!

אולם פתאום באמצע נודע לי, כי לשוא קויתי.

זה לא כבר בא אורח מאותם המקומות. יהודי מהגר. והלה סיפר לי דברים שונים ומשונים. בשלושים בתי־הכנסת דק"ק שקלוב הולכים הצעירים מחיל אל חיל⁸⁶ ומנצחים במלחמתם הקדושה את הקדוש־ברוך־הוא, אותו ואת מצוותיו, כגון שבת ויום־טוב לרבות⁸⁷ את יום־הכיפורים. ובמקום פיוט מזמרים שם

— הכונה היא לזה!
 — לזה, הא!
 — לאותו דבר.
 — והרי שאול תשאלו: מה הדבר?
 — כן, כן!
 — קושיה, היי-הי!
 — התירוץ הוא ש... ש...
 — שעיקר העיקרים הוא —
 — נו נו!
 — אדרבא!
 — הנקו...?
 — הנקודה-ה. אה!
 — כן, כן.
 — הכונה היא... לנקודה.
 — היא הנותנת.
 — הקטנטנה.
 — הרי, הרי!
 — הוצעירה!⁷⁸
 — היא, היא.
 — הפירייה!⁷⁹
 — חי'חי'חי!
 — הוי, אילו הנקודות שלמה:
 — טצ, טצ...
 — מה נאמר ומה נדבר.
 — ענין אחר לגמרי.
 — פססס!
 — חובה, איפוא, לקוות ש... ש... ש...
 — אומ'הו!
 — עם כל ישראל!
 — דוקא!
 — אם ירצה השם.

הן: מי ומי יהיה חתנן ונותי יבוא?.. והחווה הגון, אף הוא מקבל, כמתבייש, את שכרו — מטבע של נחושת; תוחב מלמד⁷⁰ קטן של עצם לבין דפי התנ"ך שלו ופותח במקום הנפתח במקויה — שם יקרא ומשם ינבא. ומאותו דף והלאה, יגיד מה שהיה והוזה ויהיה. ועוד לא אירע מאורע, שללקוחות זכרים תיפתח לפניו סדרה של נקבות, כ"חיי־שרה" למשל ו"אשה כי תזריע". ולהיפך ללקוחות נקבות עוד לא פתח המלמד מעולם פרשה של זכרים, כגון: "לך־לך", "בלק" וכדומה... בתנ"כאי שכונה הכתיב מדבר.

לרואה⁷¹ הוזה נשאתי את לבי כל הזמן, לסוד אליו לפנות ערב, כרי שיחזה לי, בשכר חמישיה של גוזזות, ברוח הקודש וינחש לי את מזלי לעתיד הקרוב, בארצות־נכר.

וזה שנים רבות שחשקה נפשי לקחת מעט "משקה"⁷² בחברת יהודים ו"חזם, כשמגיע הדבר ללגימה של יי"ש ב"שטיבל"⁷³ או בסעודה של מצוה⁷⁴, אין יהודי־שקלוב ניגשים לענין בפשטות של חול, סתם לקוח וברך ושתה... הס ושלום! אלא כל צנצנת וצנצנת מתנודדת על גבי מלים קטופות⁷⁵, אנחות חטופות, דמיונות שטופות ובנות־צחוק טרופות, שלכאורה⁷⁶ אין האחת שייכת לחברתה ואין אחת נדבקת לחברתה. ואף על פי כן כונה יתירה נודעת להן, הנה, למשל:

— ובכן יהודים, לגימה!

— ממך נפשך...⁷⁷

— היי־הי.

— האמת ניתנה להיאמר, כי, כי...

— הגה כי כן!

— מאליו מובן.

— כלומר: מזונות.

— לאו דוקא!

— בני, חיי...

— הם... גם מזונות משמע.

— אם אין קמח אין תורה.

— היי־הי.

— כן, אבל —

— הרי יהודי חכם אתה!

סוכר קשים למה נעשו? כדי שיהיו בני-אדם מכרסמים אותם עם שתית התה, פירודים, פירודים, בחשבון ובשכל. בעלי-העגלה שותים שם עד היום את התה שלהם עם סוכר-קאנד⁴⁸. מעלה יתירה נודעת לו לסוכר-קנים זה, שאינו פוחת והולך במהירות ואינו מזדהם בתוך המכנסים של מוכין. וובה הטוחן נסתבך פעם כעניני חובות ושטרות. באה התשחורת⁴⁹ והניחה חותמות על רהיטיו. ועד היום מסבירים את המעשה הנאה בתכלית הפשטות:

— וכי מה אתם רוצים? ותה מומתק לא שתו החזירים הללו?

עכשיו קחו את המאכלים. כדורי קנבוס כתוש⁵¹ עם קישואים כבושים אתם מכירים? אין אתם מכירים. גזירי⁵² ריפות⁵³ עם פולים ירוקים וכמהין⁵⁴ אתם מכירים? אין אתם מכירים. גלדי⁵⁵ שומן של אֹזים עם קליפות-בצל מטוגנות ועם חזרת⁵⁶ מדוסקה מכירים אתם? גם את זה אינכם מכירים. אם כן, איפוא, מה אתם מכירים בעולמו של הקדוש-ברוך-הוא? תאב הייתי לדעת.

שמוע שמעתי שם פעם אחת כיצד סבא ולדקן⁵⁷ אחד, עם עינים קטנונות וסרוטות⁵⁸, עומד וקובל⁵⁹ על נכדו המפונק, מתוך תמיהה גדולה הוא קובל:

— הטו אוון ושמעו! לא יאמן כי יסופר...⁶⁰ מגישים לו לארוחת-הבוקר כרוב חמוץ זרוע סוכר וגם בזה אינו רוצה. שקץ⁶¹ שכוה! כמדומה... מה יטעם ומה יערב מכרוב חמוץ שבוקן⁶² עליו סוכר?

ולאמיתו של דבר, ובינינו לבין עצמנו: כלום יש לך בעולם מאכל יותר ערב מכרוב חמוץ עם סוכר? הגיעו בעצמכם!⁶³

בחורשה אחת דהתם גדל פרא מין עשב קשה ונוצץ: מראהו כמראה שער מגודל וירוק. שער בלי ראש... עשב שו-הבר הוא, זוברובקה קוראין לו בלע"ז⁶⁴. כשממעכים אותו ביד ועלה ממנו ריח חריף של קינמון. ערלים מלקטים עשבים אלו ומצרפים אותם לחבילות קטנות וארוכות, כמו שהם עושים לזיפי⁶⁵ החזיר. יהודים בעלי-מיחוש קונים אותו ושורין⁶⁶ אותו בין שרף⁶⁷. משקה הוא זה היפה לקיבה... הנה בעשב זה חשקה נפשי להתפרקד⁶⁸, לשכל⁶⁹ את רגלי כמספרים גדולים, לקשר את כפות ידי למראשותי ולהינפש אחרי עשרים וחמש שנה של נדודים.

עיקר שכחתי: גם תנ"כאי ישנו בשקלוב, על שם התנ"ך שהוא מתנבא ממנו. יהודי גויז הוא עם עינים עצבות וכדולות. וכל מר-נפש רץ אליו, כדי שינבא לו עתידות. ושפחות שעברה בגרותן באות אליו, עם דמדומי ערב, כשהן מתביישות ומטפחותיהן החמות מורדות על עיניהן. לשאול את פי החוזה באות

מקלעת²⁵. על גבי ערפים מגולח יורד ונשפך רמיהורים כמים. ואין איש שם אל לב... וכשיוצאים החוצה מוקזים²⁶, מצומקים ומחודשים, ושמעו השומעים רוח מצויה²⁷ צוחקת ומזעזעת את חוטי הטלגרף. ימי בינים²⁸ והמצאות העת החדשה נצטרפו כאן לחיים של שלום, ואין אלה מסיגים גבוליהם²⁹ של אלו. חומות של ארנים גבוהים מקיפות את העיירה. פה ושם פרוצות החומות הללו על ידי שערים ירוקים גדולים ופתוחים לרוחה. הרי הם דרכי־פרא המובילות לפוליסיה³⁰. בימות־החול זוחלים ויוצאים משם איכרים בזעיר אנפין³¹, עם סוסים פעוטים ועם עגלות גדולות טעונות תבן וקצצים³². ובימי השבת מטיילים שם בחורים מישראל עם כלותיהם ומלקטים גרדים... בפירותיהם. שהרי בידים אסור מחמת מוקצה³³. מלאכה נקיה וקלה!

מלבר הדניאפר ישנו שם אגם חביב ושוקט, שתחילתו אמת־מים³⁴ בעבי היער, וסופו רחב כים. מששת ימי בראשית³⁵ נוצר אגם זה, כדי לנפול אל עמק־הדניאפר ולהסב גלגל מים ענקי של טחנה גדולה. יהודים שאכלו טשולנט³⁶ די שבעם מהלכים תחום שבת עד לפס־הארמה שבין מים־עליונים ומים־תחתונים³⁷ ומביטים אל גלגל המים החוזר וראשם טובב ובטנם המלאה מתקדפה³⁸. "מוטב שלא להביט למטה!" — כך הם מיעצים, ואין חכם כבעל־הנסיון. ואף על פי כן הכל מביטים: המיעצים והמיועצים³⁹.

מין קרפדה⁴⁰ גדולה יושבת שם בסוף, על חוף אגם זה. וכשהחמה שוקעת מתחילה זו להתאנח כנשמה ערטילאית⁴¹: "בר־הו! בר־הו!" ומשיחות הנשים ש"שור־המים"⁴² הוא, והוא המתאנח כך. דייגים, אומרות הן, צרוהו לא פעם במכמרתם⁴³ והוציאוהו לחפשי. אסור, אומרות הן, לנגוע בו. פן... אומרות הן — פן מה?.. ומה מראהו? אין איש יודע.

מעבר לאגם, המבהיק בין בתים אפורים ושרה ירוק, יש לראות את הפרות כשהן שבות ממרען. פרה אדומה כי תרוץ לפני הערד — יום חמה יהיה מחר. ואם פרה שחורה — סימן מובזק⁴⁴ הוא שמחר ירד גשם. רבר ברוק ומנוסת.

אצבע כי תיפצע — מחבשים אותה קורי־עכביש⁴⁵. וכל המרוקים באבק הרי הם משובחים. פעמים רפוא תירפא האצבע ופעמים היא צבה⁴⁶ ביותר. ואולם לתת רופי⁴⁷ בתרופה נעלה זו, העולה חנים אין כסף, אין כֶּשֶׁקְלוֹב מעו מעולם ועד עולם.

תה מומתק אין אדם הגון שותה שם, מלבר חולים ופושטי־רגל⁴⁸. וגזרי

אנשי שקלוב פתיחה

אחת מי יודע? ¹ אחת אני יודע. עיירה על חוף הדניאפר ברוסיה הלבנה ושקלוב שמה. שם נולדתי ושם למדתי "עברי". ² לפיכך מיטיב אני לדעתה. גר-החיים בוער שם בצנעה. אין דוחק בו כי יתלקח. ³ מקמצים ⁴ בו כמו בנפט. ⁵ שלהבתו אינה מפציעה ⁶ וגם עשן אינה מעלה. ולמה הוא רומה? לגר-התמיד בבית-הכנסת הקר.

סתם? בן-אדם אין לו שם אורלוגין על הקיר ולא שעון בתוך הכיס. מדי בוקר, בהתריע ⁸ אני-הקיטור, המפליגה בדניאפר, וידעו כי הגיעה השעה העשירית... ולפנות ערב, כשזו שבה ופולטת נהימה דוה ⁹, קיטורית ¹⁰ וממושכת: "זבב-ו-ו", סימן הוא שהגיעה שעתה של ארוחת-הערב. חצי השמינית ¹¹.

שני שוטרים רוסיים משרכים ¹² שם רגליהם ברחובות. כובעי-זרד ¹³ שלהם דהו זה כבר ואין מכיר צבעם, ואין איש יודע בעצם: עדלים אלו למה הם באים? הרי קהילה קדושה בכאן, רבנים וגבאים מושלים בכיפה ¹⁴. אם כן, איפוא, מי זקוק למפקח-סדר אלו? ובכל זאת, כשהם מתחילים לחפש מקום להתגדר בו ¹⁵, מיד מגישים להם צנצנת יי"ש וחרורית ¹⁶ של חלה, והכל בא על מקומו בשלום ¹⁷.

בנות-ישראל דהתם ¹⁸ אינן מתבשמות ואף על פי כן נודפים מהן ריחות משובחים: ריח של חציר רענן, של לחם-כמון ¹⁹ חם ושל סומקיות-יער ²⁰. לפנות-ערב תשבנה על האגפים ²¹ הירוקים שלפני בתיהן, מטפחות אמותיהן החמימות על כתפיהן הדקות, ושיר עצוב הומה מתוך לבן: כך מתגעגעות הן לבן-זוגן. אלו כי תינשאנה לאיש — מיד יושבות בחורות אחרות במקומן ומושכות בשירי-העם שנפסקו. כדבורות ²² נידחות ²³ הומות הן ומצפות לזוגן...

בקרן-זויתו של בית-המזחץ, בתוך אר צפוף ואפל, מרכיבים שם עד היום קרני-אומן ²⁴. קלונימוס הגבוה מרכיבן, לאורו האדמדם של גר-דונג עשוי מעשה-

ביבליוגרפיה:

- י. קלחוני, "יוצרים ובונים", כרך ג', ספר א', עמ' 76—111.
- ז. שניאור, מונוגרפיה, הוצ' יבנה, תש"ז.
- י. רבינוביץ, "דרכי מיתוס בשירת שניאור", ספר השנה ליהודי אמדיקה, תש"ז, עמ' 462—476.
- מ. ריבלוב, "פרקי שניאור", ספר השנה ליהודי אמריקה, תרצ"ט, עמ' 215—227.
- שטוייט שלום, "פני הספרות", ספר שני, עמ' 119—129.
- מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 858—862.
- תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אורינבסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, עמ' 16—44 (כרך ג').
- חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, תל-אביב, תשי"ג, עמ' 31—39.
- ספר הגות, מחקר, פיוט ובקורת, מאת א. פריצקר, הוצ' "תרבות", תל-אביב, תשי"ח, עמ' 227—235.
- עתון "מעריב" מיום 27.2.1959, מאמרים — שבעה לפטירת ז. שניאור.
- סופרים, מאת א. אפשטיין, הוצ' עוגן, ניו-יורק, תרצ"ה, עמ' פב.
- ספרות על פרשת דורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות, תשי"ז, עמ' 34—40.
- אנשי שקלוב, מאת ז. שניאור, הוצ' עס-עובד, תל-אביב, תשי"א.
- לוחות גנוזים, מאת ז. שניאור, הוצ' עס-עובד, תל-אביב, תשי"ב.
- שירים, מאת ז. שניאור, 2 כרכים, הוצ' דביר, תל-אביב, 1958.

זלמן שניאור (זלקינד שניאור)

(1887 — 1959)

משורר ומספר עברי ואידי. נולד בשקלוב שבדוסיה הלבנה. החל מפרסם שירים בגיל רך, רכש חינוך אקדמאי במדעים הומניים בסורבון ולאחר מכן השתלם ברפואה באוניברסיטת ברלין. בשנת 1941 עם פלישת הנאצים הצליח להימלט לארה"ב, שם המשיך בעבודתו הספרותית. בשנת 1951 עלה לארץ ישראל.

ביצירתו מודגשים מוטיבים אוניברסליים ולאומיים. בולטת נימה מרדנית — השקפת-עולם אכסיסטנציאליסטית, התובעת לחיות את החיים במלואם. לפי השקפתו אין חיים של ממש בלי תנועה, בלי תשוקות, בלי רצונות עזים. הוא מעריך כוח טבעי, איתן, ועל כן אהב וכיבד את העם ואת העממיות. תאור אנשי שקלוב מהווה ביטוי ממצה לתפיסתו זו. המחבר מדגיש את כוחותיו הטבעיים של האדם, אותה אופטימיות חיונית ובריאה המצויה באנשי שקלוב. בכתביו מוצאים אנו שירה, נובלה, סיפורים, ביוגרפיות ודברי ביקורת ספרותית. חלק מכתביו תורגם לשפות רבות.

"אנשי שקלוב" ("פתיחה"; "אלמותו של תפוח הזהב")

הספר עוסק באנשיה המופלאים של שקלוב, מנהגיהם ונימוסיהם ושאר פרטי ההווי שנתגבש בעירה שקלוב במשך דורות. שניאור שם את סיפורו בפיו של ילד תמים, ואמצעי ספרותי זה משמש מעין תריס בפני גורש של שכלתנות והבטחת ערוצם האפי של הציור והעלילה. ארבעה הם היסודות ב"אנשי שקלוב": סיפורים, תיאורי הווי, הומורסקות ואטיודים פסיכולוגיים.

מספר יו:

"כל כתבי", הוצ' "דביר"; "אנשי שקלוב", הוצ' עם-עובד, תש"ד; "פנדרני הגבור", הוצ' עם-עובד, תש"ו.

מלאתי את האויר געגועים זרים. והוא לא עצר כוח: הוה הוא בורח, דמותו חגה, מלופפת⁹⁴ באדים, הנה הוא נראה כפוף במדרון; דומה כי הוא יורד לארץ תחתית. רק כלבו עוד שולח אל עבר פני נביחה עמומה.

מהר מתוך מעגל הקסמים אשר מסביב לאבן השתיה ושכתי בעוד זמן-מה אל יצועי; גם יומם הרהרתי לא מעט כחג' המזור, שהיה קוסם⁸⁰ את עצמו בכל לילה לישיכת תרדמה על האכץ; לא הייתי מעורר עוד חצות⁸¹ לחפצי, למען הזגות וכלות בגעגועי לילה טמירים⁸²; דבר-מה עמד לי לשטן.

ופעם אחת נהיה דכר-החידה⁸³ — כלילה זר ומזור, אשר נחרת בזכרוני כליל שמורים⁸⁴. הקיצותי בלב הולם ושמתי עלי את כל לבושי עד שרוך נעל, כיוצא לדרך רחוקה; בחוץ קדמוני אדי ערפל לבנכנים, אשר נישאו כנדים⁸⁵ טחוכים במהירות רבה. הירח הפגום, אשר בגלל העננים המרחפים על פניו היה נראה כשמי ועומד חליפות⁸⁶, שיוה על המקום קסם ומזימה. האויר היה עשן כולו גד וטחיבות, ורק מנגד, מעבר הגבעות והלאה, נערם ענן-טללים כהה אשר לו; זע והיה נראה כמכסה על פני תהום רבה. שילבתי את זרועותי על חזי, כי עצמותי רחפו⁸⁷ מקרירות, אך לבי הלם בחזקה, כאילו צפה לדבר-מה. צעדתי לפני מבלי חשוב את הדרך ועם כל אבן מכשול אשר פגעה בי עבר בקרבי זרם של כאב מתוק, לחצתי את ידי בשארית-כוח אל לבי והייתי כאזור גבורה ותבונה גם יחד; היה לי טוב; תפסתי הכל מחדש: את המולדת ואת הלילה. עיני הביטו נכון, אל האדים אשר רצו באלכסון בחלל העולם. והם נדמו, האדים החיים האלה, לגעגועים אשר דמות להם. זה היה הטוב או האמת אשר עברני; שפתי הריעו כחצי-קול, ואני נחפזתי ללכת. ופתאום התאפקתי⁸⁸ כרגע, כי פגעתי באבן-השתיה. דמות הזקן, אשר בצבצה מתוך חירון האדים הדקים, נראתה כמתוחה לרוחב, כנטוית גרב⁸⁹ לכל העברים, אך אנכי לא יכולתי להתמהמה ועשיתי את דרכי מסביב לאבן, כשאני מרטן בשפתי וצועד צעד אחרי צעד בחזקה. רק עיני הסבו את קצה-מכטן לעבר האבן; ופתאום הקיש המטה — הקשת-מריבה יחידה, אשר הכזילה את לבי. נעצרתי מלכת וראיתי את הזקן אשר נודקף בבת אחת ובזעף. הוא זע, פרוע מעיל, צעד צעדים אחדים למולי, ועמד; מטהו התחיל מקיש באדמה במהירות רבה, ונחירת גרון שוצפת⁹⁰ אשר לא היתה דומה לדבור, התיו⁹¹ הנזטר כמשך רגע לעבר פני. ידעתי כי הוא מקלל אותי, אך עמדתי בלי נוע. הוא כרב⁹² פראום את שולי המעיל על גופו והתחיל פונה והולך לעבר גבעת הנחל. הבטתי אחריו, כשאני רוטט מתמהון והכנה גם יחד. ההבנה, הבאה לפעמים כמהירות הבזק⁹³ בשעה שחידת המעשים היא גדולה יותר מדי, עברה עלי כחפזון ברגע שהחג' הלך הלך והעלם באד; ידעתי, כי הוא רצה לתפוס מחדש את המולדת כמוני. הציקותי לו, לילה, לילה;

אימה כיללה, עם חמורותיה המתעלמים⁶⁶ בימי אלף שנים⁶⁷ כמו ביום אתמול, עם אמתה⁶⁸ אשר דורות עצומים ורחוקים עשו אותה בראשיתה מרמס תחת כפות רגליהם. אך הנה נשמע קול צעדים. האם זה ההלך אשר שב? לא, הלזה נתעה⁶⁹ ללון בנאות חדרה, והאיש אשר בא הוא גבה-קומה וכפוף שכם כאחר, את פניו יעטר זקן-שיבה מסולסל ובידו מטה מוזר ואריר. זהו החג' המצטרף לשמידה בלילות, האיש בן-הקדם⁷⁰ אשר יסופר עליו, כי לא נאות ללכת מן המקום הזה, ביום אשר רכשוהו אדונים חדשים, ויואל לשבת עם האנשים ולהיות נוטר⁷¹ עד בוא עת⁷². הנה הוא הולך אל אבן השתיה, כשהוא מקיש אחת ואחת במטהו. מדי עברו עוברת רוח חדשה על המסובים; מן הסב הזה, אשר איננו בעצם מערביי הסביבה, יורדת כעין בשורת נכר.

בלילות הייתי מתעורר לפעמים לפתע פתאום — יקיצה בעצם הלילה ללא חלום, ללא חלמות לב, ללא שארית סנורים⁷³ של שינה, בני-עלומים אמיצי-גו, כשהם אוהבים בפעם הראשונה אהבת-נפש⁷⁴, יש שהם מקיצים באמצע הלילה והזוים בעינים פקוחות על דבר האהבה; היום ימעט להם, הערב יקצר ורק לבי הלילה ימלא להם. גם בעיני לא נחשב דבר-היקיצה כפלא; בימים ההם, בטרם ירובד על עם מתכונן⁷⁵ בארץ יהודה, אהבו רבים את המולדת ראשית⁷⁶ אהבה; ללא תכלית, ללא תקוה, מבלי ליחר את דמותה. חקדנו והזינו ימים וערביט, אך במסתרים ערג הלב לתפוס את הכל מחדש; בכל פעם, כשהייתי מקיץ בלא-עת, הייתי כנכון, כיודע זיכר מראש. לבוש בגדים הייתי עובר בלאט וברוח נכונה את מפתן הבית, ואולם בחוץ, כשהגיע אלי קול הדיטון של כלב הנוטר, הייתי פתאום כמתמהמה. כעבור רגע נשתתק הכלב, מתוך עצלות של זקנה או מפני שהריח כי ריח המקום. אך אנכי הוספתי לצעור בלאט כמתנכר למקום-נכר. באור הירח, שהיה מלא בלילות ההם, ראיתי את הדמות הרבה⁷⁷ של החג' הערבי, כשהיא כפופה על-גב אבן השתיה; מטהו האריר היה נתון בידו בזקיפות גמורה ואיש הלילה, שישב בלי נוע, הית נראת על ידי כך נמרץ לאין קצב. הוא לא הפנה ערפו, אף על פי שצעדי נשמעו ברומית הלילה, בלכתי הלון והתקרב לא זע העיגול⁷⁸ על ראשו. לילה אחרי לילה נשנה והרבר: הכלב רטן וגרם, אנכי צערתי מעבר ערפו והוא לא זע, אנכי סבתי לעבור מנגד פניו והוא לא הביט אלי. פעם אמרתי לו מרחוק "שלום", הוא ענה לי: "עליכום שלום"⁷⁹; אבל קולו עבר לברו — קול צרוד מזקנה וצרוד מברידות או מזעף, הסתלקתי

כמו בלילות ירח נשקפה לכל אזור מן האנשים המעטים כעין שארית טובה. הנה אתה יושב לשעה קלה על האבן הגדולה הקבועה באמצע המגרש שלפני הבית, זו הדומה לאבן השתיה⁴⁴ של המקום, ואתה מכוון במוקדם את לבך כלפי מדרון הגבעה הגדולה, במקום שפזורים שיחי עצים דלי-קומה; אתה רואה אותם בדמיון כשהם מכונסים כל אחד במעגל חיים קטן, העשוי ענף תחוח⁴⁵ וטוב, ולבבך נרגע עד מהרה ואתה מחוה⁴⁶ לעצמך שמץ מתיקות של אם, של אב עניו ורחום. זאת היא חידת הלילה הנפתרת על ערש הילד, בגחון עליו האם ונפשה מלאה; לאין הכיל מאשר לא תמלא אף פעם לאור היום. מה-מזור היה בלילות רגש המרחב; הלילה המצמצם מטשטש גם את הגבולות, ובאישון⁴⁷ אפלה יודע הדמיון לשער על נקלה חוק אחד, גורל תמים, מולדת אחת מצורפת⁴⁸; הדל בין אנשינו היה אוהב לספר בערבים על כל נפות⁴⁹ הארץ; גם שומרון, אשר לא מלאו ימיה עד תום, היתה כאחת מהן. כזוהר הירח נעלתה דמות המולדת שקופת-יקרות⁵⁰ כבדולח⁵¹, בעלטה אשר בערבי הקיץ היא שטה מסביב עטויה בכל מלבושי הרזים. צללי הגבעות, המתוארים מעבר הבית מנגד, שיו⁵² עלינו שלום ופרישות, כנוף-הרים רב השם גבולות ובטחון; איש עתי⁵³, שהיה יוצא בערב ללכת לחדרה, היה יורד ברגל קלה, כיליד-הרים החושק לשוט⁵⁴ בערבים על פני ערבה מודעת, פוריה, זרועת בתים ואחוות. דבר-ההלך⁵⁵ השרה גם על הנשואים כעין רגש חדש; חדרה אשר בעמק גדלה אף נסבה⁵⁶, הפכה להיות המון שכנים⁵⁷ טובים ונבונים, אשר הרחיבו את שבתם לכל רוחות השמים. בערבים כמו אלה, כשהאנשים היו פגומים⁵⁸ במספר, היתה מתכוננת חבורת מאחרים שהיתה ממתינה להולך ושב; היו מתפלשים בטל הלילה והיו משיחים בנקודות ישוב, אשר שם עברו או ישבו האלמונים בטרם בואם אל המקום הזה. שמות הנקודות כשוזי יוצאים מפי המדבר, חרתו בדמיון השומעים רושם בהיר וברור; האנשים היו משולים למלחים הנוקבים⁵⁹ את מגדלי-זאור אשר עברו עליהם בימי נדודיהם. ככל אשר האריכו לשבת כן הרגישו את המרובה מתוך המעט; דברו על אמיצי לב אחדים והיו משערים, כי אצורה בארץ גבורת פועלים ושומדיה לאין קצב⁶⁰; הזכירו בשניה ובשלישית צורות-ישוב בלויות⁶¹, והיו מחשבים במעוף עין⁶² את ריבוי הברכה⁶³ של צורת היים יחידה. לאחרונה, כשהיה שט אד-טל על פני הירח ומפני הרחקת החיים⁶⁴ של חצות היה רחש הים כבא מארץ רחוקה, — בשעת חצות כזאת עלול היה ילל⁶⁵ תנים, המקיף את הגבעות, לעורר בלב המסובים הרגשה של מולדת מלאה; עם רזים המהלכים

הרלת הפתוחה השקיפו המסובים אל במוי ההוף, אל נקיק הנחל ואל הגבעות האפורות אשר מעבר ²¹ השני; גם עם אכילת הנחת ²² אשר עם תבשיל הערבים העירה בהם הבעת פניהם, כי הם מרמים את מראה עיניהם לבמת-חזיון ²³. הרבור לא נראה כשגור, השתיקה שמסביב השולחן היתה דומה לשתיקת מצוה של נזירים; כשהיו מתחמקים מאצל השולחן היה בין-רגע ²⁴ כמעט משתרר שקט רב; רק קול ענות ²⁵ אחד היה הולך ובא במקום: זה האיש אשר לו התור ²⁶ התכונן לצאת בסוס ועגלה למען שאוב מים. כל המסובים על המפתן הביטו אחריה בדממה בצאתו אל הנחל; הזוג ²⁷ אשר על צואר הסוס צלצל לאט לאט ובמעט תעלומה; קולו הלך הלך ורדת. דומה היה כי איש העגלה יורד אל ארץ תחתית ²⁸, אשר במהרה ישוב ממנה. הנה נדם השאון הרגלי ²⁹, נעלם המחזה החוזר יום יום, והאנשים ניטשו ³⁰ במנחתם, כשהם מתרפקים על קיר הבית או על אבן ועפר שיש בהם כדי שכיבה ³¹. אלה גראים כאחים, כנעלים, כמסורים בלי-עמל ³² לדבר-מה נאצל; על ידם, כאחים ליד אחים, היו סרוחים היגעים, הנעורים ³³ מכל. גוף ארץ אחד עשה גם זה וגם זה; אויר ארץ שומרון הילך ³⁴ על האנשים הזיה ענוגה מאור, אבל הוא נסך עליהם לפעמים תמהון אשר אין לו שחוי ³⁵ בין הגבעות הנכריות האלה, הגולשות ביחד עם מיינהר יקרים אל הים, נעורה אהבה לא ברורה למוצית נבדיה כמעט אשר חדלה ³⁶ את גורלה ³⁷ בלא עת ואת מתק חייה ללא פתרון ³⁸. פה התגאו על חזון המולדת לא פחות מאשר ביהודה הרוויה זכרונות ומאשר בגליל הנערץ, אבל פה היתה האהבה מהולה בעצבות של רגש נכזב מבראשית. בין ערבים, עם גמר יום העמל, היה צריך להרהר בדבר-מה, להעלות בזכרון דמות רחוקה מאור. ביהודה היה הדבר מובן הרבה יותר; שם היו הלבבות פונים דק אל העתיד — אל העתיד אשר כולו תמים, אשר קל לשיר עליו שירים מלב טוב, לחרות את דמותו בחלומות אמונה. בפינת השומרון נטל ³⁹ על האנשים לתהות גם על העבר; בשעות געגועים ושקט, כשאנשי הקבוצה המעטים היו תועים כה וכה, בין ספיח חרולים ⁴⁰ אשר על הגבעות העזובות או בין שיחיה העצים אשר במדרון הנטוע, — בשעות כאלה היה דומה, כי פה עדיין הולך ונמשך אבל יחידים ⁴¹ על אפרים ילד שעשועים ⁴².

יומם נשא המקום את אנשיו בדממה, כמסתיר מהם דבר-מה, ואולט בלילות היו מתגלים חסדי-חיים. יש אשר נתלתה מסביב אפלה מנומרת ⁴³ כוכבים, ויש אשר עמד הסהר מעל מי הכסף השטוחים מתחת; ואולם בלילות אפלים

החג' 1: מחפצי-בה

מחררה, מקום החורש² הטוב, עליתי באחד הימים אל גבעות הקבוצה³ אשר בחפצי-בה. המקום, נוי-שברים⁴ שומם הנשקף עלי-פני הים, נראה לי כה גלמוד וכה מסוחר, — באין אף כברת ארץ⁵ בינו ובין חדרה הנטועה, חמרתיו⁶ וישבתי שם ימים. לא במהרה קניתי לי הרגל-תפיסה⁷: העצים הרכים, שהייתי מעדר תחתיהם במורד הגבעה, נראו לי כענוגים או כעמוסים חובה; רצועת המים המשחירה, הכפופה⁸ אל הים בתוך נקיק⁹ נחל צר ועמוק, נראתה לי כרחוקה, כנתונה בשפי¹⁰, כיוצאת מן הסדר הרגיל של רמזי מולדת¹¹, לא נועזתי כמעט לרדת אליהם, אל המים אשר יקרי-דמות הם בכל מקום בארצנו; ברפות היום¹², באין להט שמש, הייתי בוחר לשבת במרום החוף התלול והייתי צופה אל פני הנחל הנפתל, זה אשר גם בקצה דרכו, מרי גשתו אל חיק הים, היה נראה כריק מכל הר מרחקים. משמאל השתרע הים ומראהו היה תאוה לעינים, ככל משטח מים רביט הנראה מגבוה; ואולם אף הוא, הים הגדול, הנוהר¹³ והשב לעומתך גם יחד, זה אשר מרי הביטך אליו אתה רואה אותו תמיד כור לארץ יקרה, — אף הוא נראה לי בימים ההם כהור ללא-ארוגים, כלוית¹⁴ עוז או תפארת אשר נקרעה לפני עידן ועידנים¹⁵ מאת אדמות אבות קדמונים. מימין התנוססה דמת גבנונים¹⁶ חשופה, הסף הצהוב לארץ שומרון המשוערת; משם נשקפה אלי דמות מולדת והייתי הוזה אהבה. בשעות הוזה כאילו לא הילכה נפשי¹⁷ את אהבתה במלוא הארץ, מן ועד באר שבע; היא כאילו התרפקה¹⁸ על הרי-אפרים לברו, — זאת קרמות-אשר אשר הוזה¹⁹ בה בראשונה הגורל, תואר מולדת נחמד אשר נמוג בלא-עת.

האנשים, אשר אכלתי אתם לחם-עמל ימים ספורים, לא הסכיננו²⁰ במקום הזה לצאת ולבוא, אף לא הרבו לשוחח; קהלם הקטן היה יושב ברווחה מסביב לשולחן האוכל, שהיה דומה לשולחן אבות אשוי במשפחה רבת-צאצאים. בעד

שרטט התאווה יוצר אח כליון הנפש העורג לדבר-מה שאין לו סוף, — במבט קופא כזה מביטה עכשיו הזקנה אל הרחוב אשר מעבר לחלון, במקום שהוריה, — אב ואם מעולפים בצל וצמודים לדמות אחת, — עלולים להראות בדרך חזרה מבית הכנסת, או כאלו גלגל של רוח רזים²² נכון להשתער עכשיו על פני חוץ, להקדיר את הכל לרגע אחד ולהעלם כלעמם שבא. ועל פני חוץ, מעבר לחלון, צפים ועולים צללי אנשים, אשר הזקנה תראה אותם כראות העין צבור של עצים דחוקים — כאלו הם צומחים כלם מגזע אחד; הצללים מתקרבים יותר ויותר, עד שהם נוגעים כמעט בחלון, אך צללי משפחתה הנחפזים אינם מביאים את הזקנה אף לידי רגש כל שהוא, כנהר אשר פני מימיו המאפילים ישלו לפעמים לפני סער, עת במרום ינשאו כבר העבים בחפזן. — היא, הזקנה, שוהה עדין מעבר החלון אשר מבפנים, והיא נשקפת מחכה. הזקנה מביטה ומחכה מתוך מצוקה כל כך עצומה, עד כי לבה, לב הבשר אשר בקרבה, מתפרץ לצאת מגדל הכאב, ופתאום מתחיל לבה הולם במהירות רבה, לא מתוך דפיקות חיים, כאלו היה זה לבו; של הילדה הקטנה הנשענת אל החלון, אלא כמו מטולטלת של שעון הנתקלת עם כל נענוע בארג של צמר — על פני חוץ מעבר לחלון הופיע דבר-מה.

מעבר החלון השני נראה דבר מוזל לא דמות, אשר לא יעורר שאון בלכתו ואשר צל לא ילוה אליו; ודרך אין לו לדבר ההוא, לא מפנים ולא מאחור הוא בא, אלא מתוך החוץ אשר מעבר לחלון הוא מתהווה; כאשר יגלה עצם הדבר אחרי אשר יגולל מעליו המכסה, כך מתגלה דבר זה שאין לו דמות מתחת לפני החוץ הנגללים בלאט הלאה, הלאה, הלאה. ובמקום אשר יעלם קרום העולם הצליון, שם ימוג האור, ועלטה חסרת צבע, אשר אין להשקיף בעדה, מליטה²³ כבר גם את החלון, אשר הזקנה עוד תביט בו מבלי לחכות לדבר-מה. הזקנה אינה מחכה עוד, ואולם מבטה פונה עדיין כלפי העלטה הזאת, שדבר לא יחדור בעדה, והוא מתלבט, מבט אחרון זה, כמבט ראשון של איש שזה אך הוכה בעורו, ואובד לסוף ביחד עם החלון בתוך העלטה. ואז נשארת הזקנה לבדה, בלי כל דבר אשר יפריד אותה מזה, וחרש כמו צל דועד בקרבה צער לא-צער, שאין בו ממשות לפי הזקנה כמו עשן הפתילה הכבויה כלפי החשכה. ורגע אחד — כנצח נצחים — צפה אחרי כך הזקנה על פני הדבר ההוא שאין לו דמות, עד אשר יתנדף צערה לא-צער והיה ללא-כלום.

עובר כרפרוף על פני נפשה, משום שהשיבה המופלגת נעשית כמו זרה, כלפי עצמה בשעת קבלת שמחה או יגון. אך חלום הוצער הזה של הזקנה, הדומה לחבלי ילד שבשעת שנה, מזעזע בקרבה את הרגזנות, אשר תמצא תמיד בנפשם של יצירים עתיקי ימים, כאשר ישמש חללו הדיק של אילן יקן מדור לחיות קטנות המכרסמות בשנים חדות, — וביחד עם הרגז המזדעזע בקרבה צפה ועולה לפניו גם דמותה של הסבתא חיה, זו בתה אשר היא, הזקנה, מקניטה אותה מן הבקר ועד הערב, משום שגזירה היא מלפני החיים שהטובה תצמד אל הרעה ורגז ישלים את החבה, בכדי שישוב הכל להיות אחד כמו מבראשית.

דמוחה של הבת צפה ועולה לפני הזקנה, וכמו אשר ישתנה מהלך הרוח במקום פרשת דרכים, כך מישתנה רגזה של הזקנה לרגש של חבלי רחמים, כמו שבכי ילדים טורד מסתים באנחה בריגע שהם נרדמים; ומתוך געגועי פלאים עורגת עכשיו הזקנה על בתה, כמו על דבר שהיה לפניו היא בעצמה, הגעגועים השוטפים מתלכדים לאט לאט לרגש של אהבה, ועזה היא אהבה זו המשתוקקת לצרף בחזרה את החיים שנפרדו בימי קדם, כמו אהבת הסוד אשר תחלק חיים, וכאשר יקום להיות הדבר הזה, עת מתוך צער עכור תשוב אל הזקנה תמצית החיים שנטלה ממנה לפניו מתוך תענוג עכור, אז ישתפך בנפשה כעין לשד ו־אונים חדש, ועיני רוחה תפקחנה אז לראות היטב את כל אשר יאיר באורו אותו הנעלם המתהלך בקרבה, וכמו אשר לפניו ערב תופיע בפאת מערב תכלת הרך השקופה אשר תהיה כמוה גם עם דמדומי בקר, כך תראה עכשיו הזקנה את זהרי הייה הראשונים, ושנות ילדותה מרפרפות על פני נפשה מתוך נגיעה רכה, כנגון הלוי החשאי החוזר ונשנה בנעימות ערבה עם גמר הזמרה, ושנות הילדות, בלי הרמוז לעתיד לבוא, אותו הרמוז שאי אפשר לו בלי משהו של צער, עומדות דוממות לפני הזקנה, וכשהיא רואה את עצמה נשענת אל חלון ונשקפת על פני רחוב, — ודמות הרחוב תראה לעיני רוחה כה דופפה ומעולפת, כמו דבר־מה המרמוז בשעת דבור במלת־תאור אחת, — ומסביב תהיה דמה רבה כאשר ישקט הכל ברחוב בבקר של יום שבת או כדממה המקיפה את היציר שאינו עלול כבר לשמוע, אז יתואר כל המחזה הזה בדמיון הזקנה — דמיון אחרון שאינו מאבד ואינו מחדש כבר כלום — כמו דבר הדבק אליה דבק עולמי, כאלו מראשית ילדותה, עת נקרה להיות המחזה הזה, ועד עתה לא חדלו היא, הזקנה, מעמוד אל החלון ולהשקיף החוצה מתוך צפיה לדבר־מה אשר יבוא, והיא מביטה עכשיו במבט שאינו זע, משום שאין לזקנה עכשיו חיים אחרים חוץ מהבטה זו, שכדומה לה תצא גם מעיני נאהבים, בשעה

שולח את מבטו יעבר מטתו של הנער ואחרי כך הוא תולה אותו לרגע במראשותי הוקנה, שמשכב רגליה קרוב אליו בכרי נגיעת יד. פני הוקנה כבושים עמוק בתוך הכר, והסבא שב בחזרה, כשהוא גונח גניחה שיש בה כבוי מטעמה של שנה קרובה. וכשהוא סוגר את עיניו בכרי להדרם, הוא מביט רגע אחר אל אשתו: זו ישנה, כשהיא מכוסה בכסת ער למעלה מצוארה.

IV

אחרי שהיא בולעת את חוט הבשר האחרון, מורידה הוקנה את ראשה על הכר ופורשת למנוחתה, מבלי אשר ירחש¹⁷ רב־רמה במוחה, — פתח נפשה הצר, הפתוח עדין כלפי העולם, נסגר בחזאי תיכף כשהיא שוכבת, כאשר ירד בלאט המכסה על גב תבה נרקבת וישנה, מבלי לעורר כל שאון בנפילתו. אבל מה שנרקב אינו עלול להרבק היטב: כמו מתוך חלום מרחפת מעל לוקנה הזמרה שבשעת ברכת המזון, הצעדים, הנשמעים בבית לפני השנה, תועים על פני הרממה שבמוחה ככתמים חורים, ואחרי כך, כשתהיה כבר הרממה מסביב והוקנה שוכבת עדיין בעינים פקוהות, ישהה עוד בקרבה הר רפה מכל הקולות האלה, והוא תועה זמן מה לבלי להמוג בתוך ערוצי¹⁸ מוחה הנקשה¹⁹. ושנתה של הוקנה, כענן ערב שחור הרובץ בקצו האפק, היתה יכולה להמשך כך עד שהוקנה היתה מתעוררת לבסוף על ידי הרגז התועה תמיד בקרב נפשה, כאויר המרעל הכלוא בתוך חורבה עתיקה וסגורה, — אך לפתע פתאם, כאלו לתוך חורבה, העומדת בריחוק מקום מן הישוב, היה מי שהוא נעלם נכנס בחצות הלילה עם לפיד בירו, מתמלאים אור כל חדרי נפשה של הוקנה, וכמו הר של שאון מתהלך בקרבה, כאלו מי שהוא צועד שם ומעביר נשכחות חיים ממקום למקום. ולאור זוג, שיר נעלמה נושאת אותו אילך ואילך בקרב נפשה, רואה הוקנה הרבה דברים כהפוכים וכוזרים, כמו שהיא הכירה אותם לפני ימים רבים, ובהתקיים הפלא הזה רגע אחרי רגע, יקרה פתאם שאותו הנעלם יכנס עם לפירו לתוך קרן זווית חבויה שבנפש הוקנה, ואז, כשהיא כלה שרויה בעלטה, מלאה הכנה היחידה הזאת אור בהיר, והוקנה רואה אז היטב, — כאשר נטיב להביט מן החשכה לתוך האור, — רב־רמה שהיה שייך לה לפני ימים רבים ואשר עכשיו אין לה כבר חלק בזה, כיון שנתק כבר משלשלת הזכרון, וכשירעד האור הזה, עת אשר הנעלם יהלך את לפירו על פני צללי שנים שנגזזו, או יראב כמעט²⁰ לב הוקנה, — לא מתוך כאב עצמה, כאב ממש, אלא כעין זכרון של צער חירור התלוי ביציר זר

ממאן הוא להצמד בחזרה אל החיים ומכל רגעי הפליטה ¹¹ מוצצת נפשו בדמיה את כל תמצית החיים שבהם. ושוכב לו הסבא בלי אונים, כל חושיו נאלמים, ורק עיניו מביטות כמו מקודם אל האור הקלוש החודר מן החדר השני. רגליו, שהסבא רצה לאספן תחתיו והפסיק באמצע, בולטות מבעד לכסת, וברכים עלובות וחדות אלו מתחילות פתאם לרטט מתוך רטט בלתי פוסק, משום שהסבא מתחיל פתאם לפחדור כי יאחזו בבליטות הברכים אותו הדבר הנעלם, המרחף מסביב; אך גם למתוח את רגליו אין בכחו של הזקן. כבר ברור לו, כי הוא חולה, ואולם הוא סובל יסורים שלא כדרך הטבע לרגלי ¹² זה שאין ביכולתו לעצום את העיניים ולהפקיר את עצמו למחלה, כאשר יעשו החולים. והסבא מזעזע לאט לאט את אצבעות היד המונחת על לבו, וזעזוע קל זה, שיש בו משהו מהרגשת הנוף הרגילה, מעורר לרגע אחד ספק בלבד, שמא אינו חולה כלל, ואולם קול השעון, המתקתק בחדר השני, נשמע לאזנו ממרחקים כה רבים, כאשר ישמע לאזן החולה, כל נשימת רוח, שהוא קונה לעצמו במחיר תמצית חיים, כאלו היה נושם מבעד לגלימה של בד, — כל זה אומר ברור לסבא, כי לא חולה רגיל הוא ואינו יכול לגור בכפיפה ¹³ אחת עם מחלתו.

אין המחלה, שהסבא חולה בה, נקלטת לתוך ישותו; וכמו ילד שהפחידו אותו והוא מיבב בלי קול, כך מכוסים עכשיו פניו של הזקן ברשת של קמטים לאין ספורות, משום שלבו, לב אנוש שקנה לו אחרי יגיעת חיים ארוכים את האמת, שאין לך דבר בעולם שאי אפשר יהיה לקבל ממנו מרות, לב זה רוצה גם עכשיו לקבל הכנעה, אך כל עמלו לשוא. פרענות זו שבאה על הסבא אינה נקלטת לתוכו וגם הוא איננו יכול להשלים אתה. ויסורים אחרונים, שהסובל אותם נעשה פתאם קל לתנועה ולשנוי נפש, כדבר הבוער אשר יהיה באחרונה לאפר ¹⁴ נדף ¹⁵, יסורים נאלה תופסים את הזקן, ואולם מיד הם מסתלקים, כאש אשר תמוג מעל האפר; וכמו אשר תניע אף רוח קלילה את הדבר הנשרף כך מתנער פתאם הזקן ויושב על מטתו, כשהוא שומע מן החדר השני את קול צעדי נכדו, או קול שאון אחר, אשר נאלם אחרי רגע קצר.

הסבא יורד מעל המטה, והוא תמה רק על זה שהטריח את עצמו לרדת בקרירות של לילה; הוא רוצה בינתים להביט אל נכדו, ובכדי שיקים חובת הורים זו, די לו רק להוציא את ראשו לתוך החדר השני, כשהוא אוחז באחד מחצאי הדלתות. רק את ראשו יוציא הסבא לרגע לתוך חדר האכל, משום שהוא חושש שמא שוכבת הזקנה בעינים פקוחות, כמו ישכיח בלילה אצל זקנים מופלגים ¹⁶, הסבא

שבהן מנציג ונעלם חליפות כשלהבת הנר אשר תנוע לפעמים בלי רוח. מאליה תכוף לפעמים שלהבת הנר, כאלו יש דבר נעלם המושך אותה הצדה. — כך יחזור עכשיו גם מבטו של הסבא דרך חצאי הדלתות שאינם סגורים כדבעי⁸, והוא שוהה שם. מבט הזקן, וסוקר לתוך החלל הנאלם.

ואחרי רגע של הסתכלות, כאשר ידע כבר הסבא, כי בחדר השני יש דבר מה אשר יביט אליו, ניצצמות פתאם עיניו כמו מאליות, בה מהר הן נסגרות כמו שממהרים להוריד את המכסה על גב הארגז ברגע שנתן לתוכו דבר הטעון העלמה. וזה כבר אצור עכשיו בקרבו, אותו הדבר הנעלם, אשר הסתכל בו הזקן לפני רגע, ומצפוני הרגלים, הצמודות מתוך קרירות אל האצבעות, ועד השערות, המכבדות בכבדות זרה על הראש, נטלה מכל ישותו של הזקן אותה המנוחה אשר תחיה בשלום תאומים עם החושים העיפים של הזקנה. לבו הולם מתוך מדוה⁹ מזור, כמו אצל ילד בטרם יפרוץ בבכי; ואולם כשביחד עם המרידות, המתהילה מפעפעת בין שניו, הוא גורר מתוך מחו גם את הבטול הרגיל של זקנות, או גורם לו דבר זה יסורים שלא חש כמותם מעולם, כמו לו כל צורות עצמות, מן הילדות הנעלמה ועד הזקנה, נתערבו פתאם לחטיבה אחת, המסתגפת מתוך עינויים, שאין הבטול, שהוא רק נחלת השיבה, חל בהם. והצער המשיגה הזה מתמעט תיכף כשהסבא מעביר את ידו על פניו ותוחב את האצבעות לתוך הזקן, כאלו תוספת החיים של ימי עברו, המתענה עכשיו בקרבו, מסתלקת כרגע לרטט שערות השיבה של הזקן. ואולם פתאם ירעד הסבא בכל גופו כשהוא שומע את חריקת המטה מתחת לגוף אשתו, המתהפכת מצד אל צד. כדרך הזקנים רועד הוא הסבא, כשרק רגליו הכחושות מקישות זו בזו וכשהוא מרגיש דקירה של כאב בעדפו, פניו כבושים בכר כמו מקודם, ורק שרביט¹⁰ זקנו החד מושט כלפי מטה של האשה, שראשה וחצי צוארה המגולה נראים עכשיו לעיניו. וצואר מעוקם זה, הנראה כערוך לדבר מה, גורם לו את היסורים אשר יחוש החולה בשעה שהוא רואה את מכאוביו של חברו, המשותף אתו במחלה אחת. והסבא אינו יכול להסב את עיניו מן המחזה הזה, מבטו נעוץ במחשוף הצואר, שלא ראה אותו במערומוי זה מכבר, וצואר חורור זה, עם הגידים הכחולים הבולטים מתוכו, מטיל בלבו מצוקה שהיא למעלה מכח אנוש. ושפתיו של הסבא לוחשות בחשאי:

“רבוננו של עולם” —

ואחרי כך, כאלו ברגע הלחש יצא דבר מה מתוך נפשו, נשאר הסבא שוכב בלי ניד, כמתעלף מפחד, — כך יזום הנדון למיתה, בשעה שהוא מחכה לתלין:

שנקשה תחת עגלות חרף, ואת עצמו הוא רואה, כשהוא מחזיק את המפתחות החבויים למוצא בתוך השרוול החם. וכל הנראה מתלכד למחזה קפאון אחד, הכל מופיע בבת אחת ונמוג אחרי כך ביחד, כשלהבת של אור שהפילו עליה דבר מה לכסותה, ורק הוא, הסבא, נשאר לבד. כלשון אור יחירה שיצאה מתחת לכסוי, ודמות עצמו זו עוד תועה רגע אחד בנפשו של הזקן, כעלולה להביא את הנפש לידי מבוכת הרהורים, ואולם הרטט הקל של הריסים, אשר יוריד אותם הסבא על גב עיניו, מכבה פתאם את הכל. מחו של הזקן נעשה פתאם דיק, כה דיק כמו בשעת שנה.

ואולם לפתע פתאם, כמו אושה⁶ חשאית שאין בה בכדי קליטת און, עובר רפרוף קל של דאגה במחו של הסבא.

לא מתוך מחשבה ולא מהרגשת הגוף באה דאגה זו, רק רומז היא לאי המנוחה אשר יחוש אדם למראה כל שנוי קל; הכל עוד כמקודם, אבל בלבו של הסבא, אף על פי שהוא שרוי עדיין בשקט, חל כבר איזה שנוי אלא, כשנוי הזכוכית הלבנה אשר תגע בה קרן אור מגוונת. והסבא עוד טרם יכיר, כי גשתנה בו דבר מה: ידיו, המוטלות על עצמות הברכים, אין בהן בכדי הרגשת הגוף, שמורות עיניו אין בהן אף משהו של כבר, רק רעיון הטורח המור, אשר יקום פתאם בקרבו לרגלי הכסת, שהוא חש אותה כלא צמודה אל בשרו ממש, אלא כתלויה בגובה של טפח⁷ או טפחים מעל לגופו, רעיון זה כופה אותו להניד יד ולמשוך את הכסת הכבדה, ואז, כשהוא מערבב את המרגעה, שגופו המקופל נתון בתוכה, הוא גונח כדרך זקנים גניחה שלא מרעת, והוא מרעיד את עפעפיו למול האור הקלוש, החורד מן החדר השני.

עיניו של הסבא יונקות מן האור הזר, ומבטן, שנעשה על ידי זה יותר צלול, אינו מכוון עדיין לראיה או לשם הסח הרעת הגורד אחריו תנומה. אין הסבא מתחכם לנרודי שנה, אך הבטה זו, שאין בה כונה וצורך, מרגיזה אותו; ומתוך רגז קל כלפי עצמו הוא משלב את רגליו השחופות זו על גב זו. קמטי מצחו מתחילים זעים כרשת בשעה שנוטלים אותה לשמוש, ולבו נטרד עכשיו מתמיהה מוזרה, כאדם המחכה לסוף דבר בזמן שההתחלה געלמה כליל מזכרונו. ההתחלה נגעה בלב הסבא נגיעה כל כך קלה כמו נגיעת הצל והמרפרף מאחורי איש, וכל הגוף העיור מתאמץ מתוך עמל סנורים למצוא את זה אשר אבר. אך גוף זה של הסבא, שחל בו כבר רפיון הזקנה, משתמט במהרה מן העבודה הקשה, יצודי הבשר נפטרים מהרגשת הראגה, וכל עמל המצוקה מתכנס לתוך העינים, שהזהר

מות הזקנה (חלק ב')

III

בלי תסיסת הלב התפלה, המצויה לפעמים אצל בני אדם לפני השנה, עולה הסבא על משכבו. אין לבו נלחץ מן הכאב הסתום, אשר כל אדם יחוש אותו במקצת עם גמר הבל יומו, כאלו היה זה הפחד מפני הפחתה¹ החיים. הזקן מתכוון להרדם מתוך שביעת רצון, זה רגש הזקנים, שכמעט אחר הנהו עם צערם שהם חשים למראת הימים ההולכים ופוחתים. וכשהוא מוטל כבר במטה, שוכב הזקן תיכף על צדו, כדרך אנשים באים בימים, מקיף באחת מידיו את עצמות הברכים הבולטות, אינו מכון את מבטו לשום רבר ואינו חש משום מה צרך בדבר להביט הבטה רגילה שלפני שבה אל אימתו, שנחרתה יוצאת כבר מתחת לכסת. עפעפיו של הסבא לא ירעדו דעד כל שהוא למול האור הקלוש החודר מן החדר השני, ומבטו הקים בפני עצמו, מבלי להתלות בשום דבר, אינו מביא אותו לידי הרהורים. עיניו, כעיני הזקנים בשעה שהם פרושים² לשנה, מאירות רק לעצמן, והאור העמום הזה, שאינו פורש לחלל העולם, מאיר מאליו את קרום נפשו של הסבא, השומר עדין את רשמי היום האחרונים. ואולם אין הסבא זקוק עכשיו להרהור התלוי ביום המחרת. משום שלזקנה, כמו לילדות, נתנים הימים בלי קשר, כעצמות משחק קדות ודומות זו לזו. ורק בתקופת הגבורה³ אנחנו מקבלים את החיים כמו פקעת של חושים מרובי צבעים, ההולכת ומתגוללת בלי הפסק.

וככה שוכב הזקן בלי ניד, וגם מבטו הפוגה אל הנפש פנימה, אינו זע במשך רגעים אחדים; ורק אחרי כך, כשהוא נוגע פתאם בזקנו מתוך תנועת סלסול אחרונה, שיש בה כעין גלוי של החבה השמורה בלב אדם גם לעת זקנותו, אז ירעיד גם רעד כל שהוא את נפשו, הפולטת ברגע זה ציורי חיים, שלא נטשטשו עדיין לגמדי. הסבא רואה אז את החנות ברגע הסגירה, את יוסלה העומד בחוץ ובוחר את המנעול, את מגרש השוק עם חריצי הדרך המתנוצצים משלג

לו נפל מבלי ראות לתוך בור; ואחרי כך, כשהוא שוכב שוב בעינים פקוחות לרוחה ומבלי הניר אבר, מביט יוסלה הבטה ממושכה למראשותי הזקנה, ונרמה לו, כי הקיר, אשר מראשותי המשכב נשענים אליו, נעתק⁵⁵ ממקומו עד למרחוק, ואינו משמש כבר לחיץ⁵⁶ בפני מבט השגתו, אשר הוא, יוסלה, שולח עכשיו עד למרחקים. הקיר אינו חוצץ כבר בפני השגתו, והנער מרגיש, כי העולם שהתודע אליו לפני זה מתוך גלוי של דממה, חדר פתאם בעד הקיר ויהי לבליל⁵⁷ אחד עב משכב הראש המפחיד; וגם מבטו אינו פוגש כבר כל מעצור, והנער מביט עד למרחקי אין גבול, אף על פי שאינו רואה כלום בעיניו; וזה גורם לו מצוקה ללא הכיל, הכרה מוזרה זו של הנער, כי הוא אחד ונבדל ומסביב לו הכל מגולה ופתוח לאין חיץ וגבול. ובגרול הכאב עד לקצר נשימה, מתנער פתאם יוסלה ממקומו ויושב על משכבו, מוריד מעל גבו בתנועה מהירה את השמיכה, ומתוך חפץ עז, הכופה אותו להטמן במקום מחויץ וצר, הוא נשמט ברעש לארץ.

הוא נשמט מעל משכבו מבלי אשר ידע את הנעשה אתו, וצועד הוא מבלי לחוש את הקור הלופת את מעדומי רגליו. הוא הולך ומתאפק וצועד שוב לעמת מטתה של הזקנה, ומרי לכתו, מתוך הרגשת הקרירות שברגליו, הנטפלת אליו פתאם למעוף עין אחד, צף ועולה לפניו כעין זכרון חור ורופף של עולם צפוף ומרובה תחומים; וזכרון זה הולך ומתגלם במהירות של נשימה. הקור הצורם את רגלי הנער עובר כצמרמרת בכל גופו, וברגע שהוא עומד מצעור את צערו האחרון ליוזמת הזקנה, אז מראהו כבר כילד שכל איבריו רוערים מקור עד לעורר...ומים, ומתוך עיפות, המרובה כבר על הפחד שבנפש הנער, מביט יוסלה בפנים הכמושים, שאור הנרות הגזועים מרעיד עליהם כתם חור, הדומה לבת צחוק שבשעת שנה. עוד רגע יביט הנער בפני הזקנה הנקשם, ואחרי כך הוא הולך ושכ אל משכבו, ומבלי אשר יתפלא בנפשו לכל גרורי הלילה, הוא מוריד את הריסים על גב העינים העיפות, שתנומה נאחות בהן כבר בדרך הליכה.

ובעוד רגע יישן כבר יוסלה, כשהוא שורה בתוך חמימות של לילה וכשמוחו מעולף בצעיף אטום של תרדמת ילדים חזקה.

מבקש אז. בעד האצבעות המפולשות⁴⁹ מוסיף עוד הנער להביט אל עבר משכב הדרגש יסל הזקנה, ומתוך צמצום של כל החושים, אשר יתהוה אצל איש גרול בשנים נשענה של אסון, הוא מסתכל בזקנה הנאלמה, שחורי עיניה, — לא סגורים למנוחת שנה ולא פקוחים לרוחה של חיים, — מצערים את יוסלה כרמות דלתות סגורות ולא נעויות של חורבה עתיקה, המעולפת תעלומה. וזמן־מה ישהה ככה הנער. על פניו נסוכים ענויי סגורים רעים, כאלו צער ילדות ומכאובי אנוש מעורבים עכשיו בנפשו. ואולם לאט לאט, כשהוא מתמורדר בזהירות ונשאר לסוף שוכב אפרקדן⁵⁰, תרד עליו כעין מרגעה⁵¹, ומכל חושיו הוא מרכז רק חוש אחד, כאשר יעשה אדם בשעת עיפות של יגון קבוע, — הוא שומע. בפעם הראשונה בחייו הוא משיג את גלוי העולם הבא מתוך הדממה, יודע הוא הנער להבחין עכשיו את השקט הנשא על פני שקט, וכשהוא שוכב אחרי כך כשיריו נתונות מתחת לערפ, כאיש גרול בשנים שהפקיר את עצמו לנדרורי שנה, ופניו הגלויים מוארים באור העינים הצלולות, המזהירות מתוך מחשבה, אז יבין יוסלה ראשית בינה, כי יש עולם הקט בפני עצמו וכי הוא, הנער, בורר הנהו בעולם הזה.

יוסלה מרגיש את עצמו בורר בתבל, אשר יראה עכשיו בעיני רוחו את גזלה; וכעין רגש של תקלה⁵² שאין לה חזרה⁵³ עולמית לוחץ עכשיו את לבו, המטופל לכאורה בזהירות קלים. הוריו הזקנים נדמים לו ברגע זה כרחוקים ממנו מרחק אשר לא ישוער, השעון מתקתק בתחום עולם זה, ורק ראשה המצומק של הזקנה קרוב הנהו משום מה אל יוסלה. והנער אינו תמה על זה, וגם פחד היא איננה מטילה בו כבר, זקנה זו שהתכוזה על משכב הדרגש שלה מתוך פרישות של זקנה מופלגת, ובכל זאת יודע יוסלה כי הפחד קים ואורב לו, והוא תוהה מתוך מנוחה שאינה בת קימא⁵⁴, כאדם הירא את החשכה ושומר בעיניו את האור ההולך וגוע בחרד ריק, ויוסלה, כמבקש להחבא מפני המודאים המתרחשים לבוא עליו, מתכוון מתחת לשמיכה אשר הרים אותה עד למעלה מעיניו, ואולם דרך עפעפיו המפולשים הוא שולח מבט בוחן כלפי מטתה של הזקנה. לאט לאט הוא מוליך את מבטו החל משתי כרעי הדרגש הנשענות אל חצאי הדלתות של חדר המשכב, ומתוך נשימה עצורה הוא הולך וסוקר בזהירות לארך כל הדרגש; ואחרי כך, מתוך יראת רז של אדם החש רק בצלו של השונא האורב לו, מוסיף יוסלה להוליך את מבטו עד למראשותי הזקנה, ופתאום, מתוך חרדה חטופה, כה מהירה עד כי זעקת הפחד הצמודה אליה תמוג בטרם שתתפרץ מן הנפש, יסתובב עליו ויאשו על הנער, כמו

הוא לבוא לידי הרהורים מרפדפים, כרגיל אצלו תמיד בשעה שהוא שוכב ומחכה במנוחה כי ירדם, ואולם כל הקטנות, שהרהוריו מטפלים בהן עכשיו, אינן מצטרפות משום־מה לוילון אחד החוצץ בפני העיניים. יוסלה מתאפק דגע להבחין את הפלא שבנפשו, תמהון זה, ככל תמיהת ילדים, עובר חיש מהר לדגש של צער, ועוד מעט והתמהון מסתלק מתוך הרהורי הנער, נשארת רק הרגשת צער, ויוסלה דומה לחולה המוטל במכאוביו וזכרון מחלתו אינו אתו; אך כאלו מיישהוא נעלם מרחם פתאם על הנער ומעלה לפניו את זכרון הבאר העזובה אשר על מגרש השוק, — אותה הבאר, אשר כל דלי המשולשל לתוכה ינגף שם באבן וישוב למעלה ריק בלי מים. יודע יוסלה בנפשו, כי באר זו באה להמשיל על דבר־מה, ואולם גוה המתענה מנדודי לילה, תובע אותו לצלול כפעם בפעם לתוך נבכי⁴⁴ השנה ולהנגף שם באיזה דבר קשה ומכאיב. ובהתהפכו מצד אל צד יחוש הנער פעם ראשונה בחייו, כי דע לו, ויודע הוא, אם כי לא ברור עדין לגמרי, כי לבדו הנהו עם הרעה אשר באה עליו: ואולם דרכו של הילד להושיט יד אל הדבר הקרוב אליו. גם את הטוב וגם את הרע תולה הילד רק בדברים הקרובים אליו בכדי⁴⁵ דאית־עין, — ונפשו של יוסלה יונקת עכשיו משארית ילדותו, שכאלו נזלכדה בקרבו לגוש אחד בטרם שתסתלק; וחטיבה אחרונה זו של ילדות נמשכת מתוך תרעומת כלפי משכב הדגש אשר מנגד. הנער מושיט את שתי ידיו למול הזקנה, אגדופיו קמוצות כנגדה, עיניו פקוחות ליוחה והוא סוקר מתוך התאמצות יתרה את הפנים הכתומים, שאור הנרות משהו עליהם כעין דמות חדשה ומפחידה, — כמו רוח של ילדות נסוך עליהם עכשיו, ודומים הם הפנים האלה גם לעלה נובל שנשר ומתנוצץ לעין השמש. וכמו ילה, אשר בהביטו לפעמים אל דבר שאינו שייך לו, יחלוף פתאם רטט של כאב ביצורי פניו, ותבע ללכת אל אמו או ילחץ אל מיישהוא אשר יאחו בו ברוך, — ככה יהיה גם עם יוסלה אחרי אשר ירבה להסתכל בפני הזקנה המזדקת: נפשו תקיץ⁴⁶ פתאם במראה הפנים האלה, שאין בהם עכשיו כלום משלו, ומתוך תנועת ילדים הוא מעוה⁴⁷ את שפתיו ולוחש תלונה חשאית וקצרה: "לא צדיק!"

ופתאם, כאלו עם לחש המלה האחרונה נסתלקת ממנו שארית ילדותו לבל ישוב לעולם, מרגיש יוסלה חולשה גמורה בבל בתי־נפשו, והוא רובץ על משכבו מתוך הכנעה של אדם מבוגר, את פניו הוא מסתיר בתוך כפות ידו, כאלו הוא מצרף גם את הידים אל ישותו⁴⁸, הדורשת שלמות בשעת הצער הראשונה. וכאלו בא לידי גלוי הסוד, כי בודד הוא החי בשעת הרעה ורק את שלמות עצמו הוא

אינו מביא אותם גם עכשיו לירי סגירה מעולה.³⁹ הסבתא חיה יוצאת שוב לראות בשכיבת הילד, מדימה את קצות המפה של השלחן, אשר בינו ובין הקיר נקבע מצע הכסאות של יוסלה, והיא מכניסה את השמיכה מתחת לדגלי הנער... מסביב היתה כבר דממה. הזקנה מתנערת פתאם ויושבת רגע גחונה על משכבה, ואולם יוסלה מתחפש כמביט אל הנדות, אשר נתן להם לדלוק עוד הרבה זמן.

II

ככל יציר⁴⁰ אדם בטרם ירדם⁴¹ את שנתו, יוריד גם יוסלה בין חיים ושינה את המסכת של ציורי דמיון קלילים, המתנועעת לפני עיני רוחו ומשיבה עליו תנומה. מבעד דקמת הדמיון הדקה נשקפת שלהבתם של זוג הנרות, שנשארה להם עוד שעת קיום ארוכה, שתי לשונות האור מתמתחות לרצועות ארוכות, המתערבות בעור רגעי מספר זו בזו ונהיו. למסלה ארוכה אחת, והנער שט ומליק על פני משטח ה'הר, הרועד ומתפשט לכמה עברים. כה חלק הוא עוד כשרו של יוסלה, עד כי הוא חש ואינו חש בו, ובעור רגע ילך גם האור אשר מסביבו הלך וחור, נמוג הוא לבסוף ומתערב בתוך החלל כמים המתערבים במים, ויוסלה שט על פני בליל אור ועלטה זה כה קל, כה חרש כמו אור הצף בתוך אייר, עיניו עצומות לבלי לראות, לבו נשתתק לבלי לחוש, ואולם כעגול של אור רמיה הצף לפני העין הסגורה, כך רועדת המולה קלילה, שאין לה חליפות, מסביב לעור הנער אשר נסגר על בשרו; על גופו של הנער, שידיו מונחות בלי נוד על ברכיו, נסגר העור דק כרלת-חזין, הסגורה כבר בזמן ג'פנים הבית לא נכנס עדין בשלמות לרשות השינה. ורגע כמעוף עין יקום להיות בבית כגבול בין לילה ותדרמה: כל אנשי הבית שוכבים כבר, אסוויי שנת⁴² או אחוזי תנומה; הדלת אשר אל הרחוב סגורה על מסגר, ורק האחר, אשר לא נרדם עדין, עלול לקבל חרדה מכל ניד של תריס, — וכמקרה הזה יקרה עכשיו גם את יוסלה: משהו אחד יש עדין בקרבו העלול לבוא לירי חרדה; דבר-מה נוגע פתאם בו נגיעה כל שהיא, ריסי עיניו מתרוממים מתוך דער קל, והנער מתעורר.

הנער פוקח את עיניו. וכשגופו כפות עדין לתנומה וידיו מוטלות על ברכיו כבדלות⁴³ בפני עצמן, הוא מעיף כבר את העינים לעבר מטתה של הזקנה; יוסלה תמה אמנם על הבטה זו, אך מצטער הוא בכל זאת על שאיננו מבחין אם עצומת-עינים תשכב הזקנה ברגע זה; ומיד מתהפך הנער מצד אל צד, מתמורד מתוך רעש בכל גופו, כאשר הסכין לעשות מדי עלותו בימות החול על משכבו רוצה

לבכות, ואולם גם ידוע ידע, כי לא יוסיף כרר עד עולם להגיד כדברים האלה. והלך מתוך רצון של הכרח אחרי הסבא... — ועכשיו יודע יוסלה בנפשו, כי הפה מולט לפעמים דבור אחרון כזה, ברגע אשר יחדל דבר־מה להיות; ואולם אין הכרה כבדה זו נעצרת בתוך מסכת²⁸ הרהוריו הרכים של הנער, ויוסלה נשקף מתוך בקשת פתרונים אל פני הסבא, אבל אין הוא יכול להבין את הרשוב על הפנים האלה, כמו לו נתקשה בכתב אותיות שנתרחק מן העין, ובכל זאת דומה לו, כי יש דבר־מה כמוס²⁹ גם עם הזקן, משום שהלו זורק לו משלו שירי בשר ואומר לו לנכדו מתוך רגז קל, כמו יתן לו צו לסור מאיזה דבר: "אכול!" — וידי הסבתא חיה רועדות כשהיא גוררת לתוך הצלחת חוטי בשר בשביל האם הזקנה.

ואחרי כך, כמו בעת אשר תהיה הרוחה, נאכל לפתן השזיפים מתוך הנאה ובפצוח גרעינים, ומבלי אשר יגישו ממנו גם לזקנה, שכבשה בכר את פניה הצומקים, הסמויים³⁰ עכשיו מן העין... כשהאם שוכבת נוהגים שלא לתבוע אותה לחלק תבשיל, — ועוד מעט והקערות מנקשות האחת על גב השניה, והסבא משפסף עוד קשקשת אחרונה מעל האצבע כשהוא נוטל את ידי במים אחרונים³¹. כשהוא הולך ומגיד את ברכת "רצה"³² של שבת אז ידמה לו רגע אחד, כי היה חש תענוג של גן־עדן אלמלי³³ התמתח כבר במטה מתחת לכסת³⁴ הנוצות; ואולם יוסלה מסלסל את ברכת "רצה" העדינה בנעימות כל כך רכה, עד שהסבא פוסק באמצע, מכון ואינו מכון את לבו לזמרת הנער, וכשזה נלאה אחרי כך למצא את הפסוק שהפסיק שם, הוא מדלג בבת־אחת עד למחרזת של חרוזי "הרחמן"³⁵, ובלחש קילו המהלך בלי חליפות הוא כופה³⁶ את הנער, החש פתאם כעין צורך של בוששה למהר ולזיגד אף הוא את ברכת המזון. ואולם בחרוזי "הרחמן" נוהג פתאם הסבא סלסול שלא מדעת, חוזר ושונה את אמירתו, מטעים אותו מתוך זמזום של כליון לב³⁷ עוד פעם ועוד פעם: הרחמן, הרחמן... ככה יקרה לאיש, אשר יעבור לפני ערים מרובות, במהרו למקום מקלט אשר ינוח שם, כי יביט בשויון־נפש אל השמות החרוטים על פני התחנות הזרות, ורק כתם הדרך יצמד פתאם מבטו לפנה מעולפת³⁸ קסמים, ולבו יערוג אליה כרגע כאל אשר אשר לא נתן להתקיים. — והסבא נשטר בקימה מן "הרחמן" האחרון וגומר את ברכת־המזון כשהוא מטפל ביחד עם נכדו לסדר את הכסאות למשכב לילה; הסבתא חיה מביאה את הכר בשביל הנעני כשהיא מסימת את הפהוק שלפני שינה, והסבא גורר אחרי כך את חצאי הדלתות של חדר־המשכב בכונה לסגרם, ואולם כמו בכל לילה הוא

"כבר עם החתול" ... ואת מעט המרק מגישה לה היא בעצמה דרך פיוס בתוך קערה עמוקה וקטנה. ועוד מעט וכף-האכל של הסבא תנקש פעם אחרונה בקערה, ובנעדרו את זקנו תולה הזקן את מבטו בפני אשתו, שעונה האחת עצומה ברגע זה מחוך נמנום; עיני הסבא ממצמצות, כאלו לא ערב המאכל לחכו, או כמו לי יחפוץ להגיד דבר-מה לאשתו נאלמה²² לבלי תת און לדבריו; ואולם פתאם מתחילה הסבתא חיה לגנות: "אח, אח" — מוציאה היא גניחה אחרי גניחה, ידיה מוטות על חזה ועונה האחת פקוחה עדיין ... יוסלה מעורר אותה מתוך עקשנות: "סבתא! סבתא!" — והסבתא מתנערת כרגע, כאלו לא קרה אותה דבר, ויוסלה אומר בחשאי מבלי אשר יכון²³ מקורם את מחשבתו:

— ליל שבת שלא היה כמותו.

יוסלה משתתק ומתביש, והסבא נפטר מן הצורך שהרגיש להגיד דבר-מה, כמו לו השיח הנער את הדהור הלב שהצר לו, לזקן. ותיכף אחרי זה פותח הזקן ב"כל מקדש"²⁴, כשהוא משתף באמירת הזמר גם את יוסלה, שאינו מוסר באמון גמור את קולו המסתלסל בדרשות הפומון הקשה הזה, שבין חרוזיו מסתבך עוד מעט גם הסבא בעצמו; ואולם הפעם הזאת אין הסבא פודש מתוך הרחבת דעה²⁵ דוממה לשיבה ארוכה שבין המרק ובין תבשיל הבשר, — זו הרחבת הדעת שכעין יד חשאית פורשת אותה מדי ליל שבת על פני לבות צנועים של יהודים, שנתמעטה בהם דמות החיים; גם את זקנו מנער עכשיו הסבא בתנועת יד שיש בה מקצת-רוח, והוא תובע את אשתו לגמר סעודה:

— הגישי את הבשר.

וכעין בת-קול נשמע פתאם דבור חשאי:

— חיה'לה, הגישי את הבשר.

כל המסובים יושבים בלי גיד מסביב לשלחן, לבם רך כמו בעת שמתבישים לבכות, ויוסלה מאהיל²⁶ רגע ארוך על עיניו כשהוא מביט לעבר מטתה של הזקנה; מכיר הוא הנער, כי כעין דבר ידוע לו מכבר נקדה²⁷ עתה להיות בבית: ואחוז הדבר נהיה ברגע אחד קצר, כה קצר כמו הגבול אשר בין תקופת חיים אחת לשנייה. הוא עמד אז ושוק באגוזים עם חבריו, והנה הנאה מריבה מן המשחק הנלהב והאחרון הזה, שחל עמ' פנות יום החג האחרון של סכות, ובדרך עברו תבע אותו אז הסבא לתפלת המנחה, והוא, יוסלה, מדי עמדו גהון על גב חריץ המשחק, סלק את עצמו מתביעה זו מתוך טרוב של ילדות: "אני משחק באגוזים!" והוא נתביש אז לדבריו עצמו, וכף יזו הקמוצה לא השמיטה את זוג האגוזים המיועדים לזריקה. הוא בוש

ואולם דברים אלו יכולים להשמין גם כמלמול של סתם תרעומות, השכיח בפי הזקנה, והסבתא חיה מטילה כנגד האם אמירה של תוכחה, שאף היא, אמירת קרי זו, יכולה לצרום.¹⁵ את הלב בסתם ארס שבה, אותו הארס שלא לצורך שגורמת אותו הזקנה הממשמשת ונאה כבר גם על הסבתא; ולסכסוך דברים רגיל זה מרגיש הסבא כעין הרוחות הלב, והוא משפשף מתוך הנאה בקשקשת האחרונה הדבקה לקצה אצבעו ומשיר אותה, כמו מתוך כונה גלויה, לעבר מטתה של הזקנה, ותאר השבת הנכון שב להיות בבית: אחרי הסבא מקדש יוסלה בעליפה על הכוס, וקולו הצלול נשמע כמפשר.¹⁶ בין החיים של הזקנים, הנוטים מדי רגע שלא מדעת מעל הדרך הישרה; גם את פרוסת "המוציא"¹⁷ יגיש יוסלה לזקנה, הולך הוא גם אחרי כך כשליחות הסבא ומוסר לזקנה את חתיכת החלה, המתרפקה בתוך כף ידו כרמו רך וחי של ילדות, ואולם כשהוא חש את מגע האצבעות הקטנות והחומות, המנצנצות לרגע מהחת לשמיכה, אז אובר מאליו כל הענג של הילד, ואל השלחן יושב אחרי כך יוסלה כמבוש או כנפחד, וראשו מורד על גב הצלחת אשר בה הוגש לו חלקו בדגי השבת, ואשר הסבא, הנהנה לבצוע את הפת בסכין שנשחזו מבעוד-יום,¹⁸ הניח לו בקצה של צלחת זו חתיכה אמצעית של חלה רכה, שעדין צמודה אליה מלמעלה הכתרת¹⁹ השחומה, המגרה את עין הנער.

בחדר שודרת דממה, יוסלה וגם הסבתא, שיצאה אל המטבח, גמרו כבר שניהם לאכול את הדגים, רק האם הזקנה מטפלת עוד מתוך שכיבה לחצאין בעצמות שבצלחת, והקן אף הוא מלקט עדין בנעימות את השירים של ראש הרג, החתולה השחורה, שימי דורות חתולים עברו עליה בבית הזה, מטילה את עצמה לארץ, כשהיא קופצת קפיצה חשאית ממקום רבצה ליד קיר התנור החם; את שאון הקפיצה קולטת רק אוזנה של הזקנה, ומעל משכב הדרגש נשמט כמו בלי כונה עצם דק מבשר הדג; החתולה מתמתחת ליד המטה, תולה את עיניה הכתומות בפני הזקנה, ושתייהן מסתכלות רגע זו בעיני זו, — לא לשם הבנה, אלא כמו שנצמדים לפעמים מבטי ילדים קטנים; מתוך ריחוק הרעת וקרבת הלב כאחד, ואולם הזקנה, כמו לו הקרימה היא לקבל בחזרה את השגתה,²⁰ השגת בת אנוש, זורקת פתאום עצם בפני בת-זוגה האלמה, כמתכוננת לגרש את החתולה מעל פניה; — סורי! אין כח לסבול ממנה...

והסבתא חיה שבאה ברגע זה עם הקדרה בידיה, רואה היא הכרח לעצמה להקניט²¹ את האם:

פני הזקנה השרויים וצל הכר. ואולם האם הזקנה, שמתוך תשישות זקנה ומחפצה להכעיס היא שוכבה. כל הימים על מטתה, עונה עכשיו לבתה מענה מלא על ברכת-השבת, מענה מלא ועוד כעין תוספת לו: "שבתא טבא, שבתא טבא לך!" ולקול זה, הנוח שלא כדרכו, מתפשט דבוי-מה בלתי רגיל על פני הבית. ואולם אחרי רגע כל שהוא תתנוודד כבר האם על משכבה מתוך גניחה מתרעמת:

— אני חשה לקרירות? — את הדלת, את הדלת! — —

כל היום היא מתרעמת, זקנה זו, ואף הסבתא חיה תדבר אתה וזמיד דברי קרי⁸, ואולם לתביעת ההבל של גל העצמות החי נענית עכשיו הסבתא מתוך פהוק ממושך, כאשר יתענגו לפהק בלילי שבתות הנשים הזקנות, השופכות את כל ענג שבתן ואת הענג של כל החיים בפהוק הנאה ממושך, שסופו אנחה קצרה וחטופה; ותיכף ומיד, כמדירה⁹ לעצמה הנאה מפהוק השבת הערב הזה או כאדם המרגיש אחרי אכל מתוך טעם תפל בפיו, אומרת הסבתא חיה לבעלה, כשהיא מתכוצת מתחת למטפחיה:

— כבר זמן לקדש?

יוסלה, שפרש רק באמצע קיץ זה מבית רבו, מעלעל¹⁰ עכשיו בסדור-התפלה של הסבתא, ומטיל מתוך אמירת הפזמון של קבלת-שבת כעין רמז של תוכחה קלה בפני הסבתא, הדוחקת את רגעי ההמתנה החמודים שבשעת הזמר של "שלום עליכם"¹¹, ואינו נמנע ככל זאת גם מלגרום בחזרת-רוח לעצמו, כשהוא מונה את החרוזים מתוך יראת שמים של ילד; והזקן מצרף אף הוא מתחלה את קולו העכור, הנגר¹² בלי חליפות, לקול הילד המזמר. ואולם עוד מעט והוא משתק מתוך הליכה מפנה לפנה על פני החדר; אך טיול רצון זה שבין קיר לקיר, שיהודי טועם את טעמו הטוב בליל שבת מתוך מצמוץ עינים בוזג הנרות, המרעיידים רמזי אור שלום על פני המפה המשומרת, — טיול-ההנאה הזה מתגנף פתאם כמו מאליו, והסבא נשאר עומד ליד השלחן, מסתכל הוא בעינים קופאות בשלהבת הנרות, כאיש אשר לא ידע את נפשו, עד שמבטו נטפל לסוף לקצות אצבעותיו, שקשקשות¹³ של דגים-מלוחים מנצנצות מעליהן; רגע הוא מעסיק את דעתו לקלוף את שרידי החול האלה מעל הצפרנים, ואולם בעוד רגע הוא מסב את ראשו הצדה, ומתוך עקימת פנים שיש בה משהו של צער, הוא מתפלל, כשאר אנשי הבית, לדברים הכבושין¹⁴ שהאם הזקנה משמיעה לפני עצמה, כשפניה מוסבים אל הקיר:

— שוב אני חשה לקרירות — לו ישבו כבר אל השלחן — —

יעקב שטינברג

מות זקנה

חלק א'

I

בשעת חזרה מבית-הכנסת היה יוסלה הולך וצועד ליד הסבא, כשהוא מנקש מתוך רצון ומקור במגפיו הכבדים משלג. ואולם במסדרון הבית, שהקור החשאי נדמה שם יותר חזק מאשר בחוץ ובמקום שהעלטה היתה חפוגה פרישות¹ של ליל שבת, עמד הנער תוהה וממתין לסבא, שהכריח² את הדלת במוט של עץ, והיה מנער בינתיים את השלג מעל רגליו, כשהוא נשען אל חבית המים הטעונה גלידי קרח מבחוץ. ובפתח הביאה לפת³ אותו כעין רטט של פחד, ואז נלחץ יוסלה אל זקנו כשהוא צועד בצעדים כבועים דרך המטבח, במקום שהפתילה החשופה מחלב הטילה מתוך דפוס של טיט את אורה הגווע. אחרי כך הית צריך לעבור את הפרוזדור הצר, אשר לפני חדר-האוכל, ששם היה מפעפע כבר החם השופע מקיר התנור הלוהט, ואז פגר הנער ללכת מאחרי זקנו — לבו נלחץ בקרבו ודמיונו ציר לו, יותר ברור מאשר בלילי שבתות אחרים, את משכב הכסאות המוצעים לשנת לילה, במקום שבימות החול היה כובש את עצמו לשינה רק אחרי הסמר⁴ בשרו מקור בחנות המלונה⁵ של זקנו, ששם הוא שוהה מדי לילה עד שעת הסגירה המאוחרת. אך את ברכת-השלום של שבת מקדים הוא להגיד לפני הנכד. אומר יוסלה את ברכתו בפה מלא ומתוך נחת לכ, משום שהוא מבחין ברגע זה בנרות השלחן, שנפתחו רק עד חצי קומתם, ורק "השבתא טבא"⁶ של הזקן, אמירת שלום עיפה של יהודי פשוט, נבלעת בקיפולי מטפחת הצמר, שהוא מתיר אותה מעל צוארו מחוץ גניחות שעול. וגם הסבתא חיה, כשהיא נענית לשניהם, נשמע קולה כבא מתוך עיפות או כקול שנשתנה משום-מה; ועוד מעט, כשהיא קמה ממושבה לרגע אחד ומבלי כונה, היא נוגעת באצבעותיה בבקבוק המאדים עד חציו מייך, כאיש שנזכר ולא ידע במה, וכשהיא שבה מיד לשבת על מקומה, היא חוזרת ומגידה עוד פעם: "שבתא טבא, שנה טובה", — וקולה כבר צלול, והיא מביטה אז אל אמה, כשהיא סוככת בידה על המצח, בכדי שתיטיב לראות

ביבליוגרפיה:

- הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 823—825.
- תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אורינבסקי), הוצ' יזרעאל, כרך ג', עמ' 112—120.
- על ספרותנו, מסת"מבוא, מאת ד. סדן, הוצ' ראובן מס, ירושלים, תש"י, עמ' 56.
- כל כתבי יעקב שטינברג, הוצ' דביר, תל-אביב, 1959.
- הרצאותיו של ש"י פנואלי, "השירה העברית החדשה מביאליק ועד ימינו", במסגרת הרצאותיו באוניברסיטת תל-אביב, בשנת 1959.
- י. ח. ברנר, כרך ח', ספר א', עמ' 118—121.
- מ. ריבלוב, "סופרים ואישים", ניו-יורק, תרצ"ו, עמ' קצט—רו.
- בן-ציון בן-שלום, "י. שטינברג המשורר", "גזית", שנה שניה, חוב' ג'—ד'.
- נתן גרינבלט, "מבקרים בספרותנו", תש"ד, עמ' 125—129.
- י. ליכטנבוים, "מתחום אל תחום", תש"ד, עמ' 192—199.

יעקב שטינברג

(1887 — 1947)

משורר, מספר ומבקר. נולד באוקראינה, רכש חינוך אקדמאי באוניברסיטת ברן בשווייץ וחזר לווארשה, שם השתתף בעריכת עיתונים עבריים ואידיים. ב-1914 עלה לארץ ישראל והמשיך בעבודתו העיתונאית והספרותית. את יצירתו לא ניתן לשייך לזרם מסוים. שירתו הלירית יסודה תמיד בחוויה נפשית והיסוד הפסימי שבה קבוע. עקרונות הספקנות והסגפנות מוצאים את ביטויים ברעיונותיו הפיוטיים והוא מתגלה כאיש המוסר והחומרה, בפרקי הפרוזה שלו וכן בסגנונו ולשונו.

“מות הזקנה”, “החג” מחפצי-בה”

בשני סיפורים אלו מתגלה לפנינו יעקב שטינברג כאמן המסוגל לתאר בדקות רבה מצב־רוח וטלטולי רגש ומחשבה. סיפור העלילה מצומצם ומועט, ועיקר תשומת־לבו מופנה לעולמם הפנימי של הגיבורים והתייחסותם אל כל התרחשות שהיא.

הסיפור “החג” מחפצי-בה” הגו הסיפור היחיד (בין 24 סיפוריו) המתרחש בארץ ישראל. עיקרו ניתוח בעית הושתו שות בארץ החדשה, ומבחינה זו הוא קרוב יותר לרשימותיו ומסותיו של יעקב שטינברג.

מספריו:

“כל כתיבי”, תל־אביב, 1957.

תרגומים: “מכתבים מהטחנה” לא. דודה; “הרינסנס” לז. א. גובינו; “המכשפה מפריז” ו“עלובי החיים” לו. הוגו; “יומן הנעורים” להרצל; “סיפורים” ל. טולסטוי.

גשם דק התחיל מטפטף, והמתעסקים נחפזו לעשות את מלאכתם. ליד הקרר הפתוח עמדו שני גויים פולניים ומגרפות בידיהם, ולסתותיהם המגולחות והדורסניות הביעו קרירות של בוז לכל התכונה הנכריה אשר לפניהם. — אחוז בראשו, יוזש! — קרא האחד אל חברו בקול זועם, בהראותו במגרפה על ראש הארון.

מהרו לסתום את הגולל, והיהודי גזז הזקן הצהוב במגבעת העמוקה התחיל להזתנוע, נחפז לקרוא את צידוק־הדין⁸³ בקול צרוד ובניגון זר, שנדמה כשואל מן "אקדמות"⁸⁴ של שבועות. אחר־כך הפך את זקנו הצהוב אל החבורה, שעמדה צפופה מסביב לגלי־העפר הרענן בפנים סקרניים ונעצבים, ושאל בקול רוגז ומפקד:

— נו? איה הבן? קדיש!⁸⁵ קדיש!...

הגשם חזק והיה למטר סוחף. האויר נתערפל, ומתוך האד הכהה, ההולך ועוטה את השדות העירוניים, נשקפו גבעות ומצבות רחוקות, כדמויות זויממות מעולם אחר. המלויים נחפזו אל מרכבותיהם, ברוצם זה לפני זה. מר רבינס קרא אל מרכבתו אחדים ממכיריו, בפתחו לפנייהם את הדלת בפנים רטובות ושוקות. המרכבה התגודדה שוב על־פני הכביש המעוקם, כולה שטופה במטרות־עזו. הזקנה ישבה דחוקה בקרן־זוית, בין גברים זרים מגולחי־פנים, עוצמת עיניה ושוקעת בתזוים אפלה של הזיות עמומות. רואה בחזון עכור קרונות גדולים ושחורים טעונים פחם, שדות נידחים ושוממים בקצה השמים, מצבות זרות מבריקות בגשמי־סתיו, רואה את עצמה עוזבה ובודדה בחשכת קבר, כרותה מאלהים ומזכרון משפחה, שוקעת ואובדת לעילמים...

כשחזרו מן הלוייה, הזמין מר רבינס את מכיריו אל ביתו לסעוד את לבם. מרת רבינס העמידה לכבוד האורחים ולכבוד הגשם משרת⁸⁶־דובדבנים חריפה, והמטובים נתחממו, סיפרו בענין הלוייה, בדחו את דעתם בכשלונו של האבל באמירת הקדיש וצחקו לתיאבון. בעצם השיחה נזכר מר רבינס, כי אמו לא הספיקה בבוקר להכין לעצמה את ארוחת־יומה הכשרה, והלך אל חדרה לראותה. כשנגש אל החדר, נדמה לו, כי שומע הוא מן הזוהר קול מזור, כקול תינוק ביכה בחשאי. מר רבינס פתח לאט את הדלת ונתע לאחוריו בתמוזון:

על ארגז הספרים ישבה אמו הזקנה ישיבה משונה, שחוחה משהיתה, והיא מנענעת ראשה בשתי ידיה ומיבבת בקול נהי⁸⁷ חרישי, ללא תקוה ונחומים. על יתמותה בזה ובבא⁸⁸...

ואקחך עם מרת מארקוס אלי. המכנית ריקה — רק אני ואמי הזקנה. — וכי אומר אתה להובילו היום לקברות ביחד עם אביו? הנח לו, הלא עולמיים⁸⁷ הוא עדיין! — התלוצץ אחר מן החבורה, וכל העומדים מסביב בפרוזדור הריעו לעומתו בצחוק. בעל-הבית עצמו חשף אף הוא את שני-הזהב, ואולם מיד נזכר, כי לא נאה לו לצחוק היום יחד עם שאר הבריות, והקריח את כניו⁸⁸ מתוך הבעה של כובר-ראש.

נפתחה דלת החרר הסמוך ונגלה ארון ארוך וצר, מעוטף שחורים ומכוסה פרוכת⁸⁹ ישנה ודוהה⁹⁰. מבעד הפתח נזרק ראש יהודי במגבעת קשה ועמוקה, היורדת עד לאוזניו, בזקן צהוב, קשה וגנוז יזעיניט קשות ורוגזות. — נו? למה אתם מתמהמהים, למה? — קרא היהודי בקול צרוד ומפקד, כמי שהעולם נתן הפעם ברשותו. — איפה הוא הבן? יביאו לכאן את הטלית.

את הטלית יביאו לכאן!... הלוייה היתה חטופה ומבוהלת. האבטומובילים טסו בזה אחר זה בשורה ארוכה, עברו במרוצה על-פני רחובות ישוממים ושדות חשופים, ונראו כמחנה שרים שחורים חולקים⁹¹ אחרי הזמת, הנורח מפניהם. הזקנה התנודרה יחירת במרכבת בנה, הציצה בלב נעפר בער החלון הקטן, ראתה במרחק בנינים קודרים וזרים, גשרי-ברזל מתנשאים באויר המעונן, כתלויים על בלימה⁹², מעשנות בתי-חרושת משחירות בערפל... אחר-כך עברה הלוייה בסמטאות נרחות בין בתים ישנים ורעועים, נתקלה בשורות ארוכות של קרונות גדולים, טעונים פחם, עצי-בנין, סמרטוטי-נייר... האבטומובילים האטו מרוצתם והתנודרו מונוך קפיצה על-פני אבני כביש עקור⁹³ ומעוקם. מחצרות הבתים נראו פה ושם מצבות-אבן מוצגות לראויה, מתנוצצות בזהב אותיותיהן — מצבות יהודיות ומצבות נכריות עם צלבים בראשיהן. לבסוף נגלו שדות-סתיו עירומים עם גבעות ובקעות שוממות, עם אילנות בורדים, העומדים אובלים על שלכתם.

הלוייה עמרה. המלואים יצאו ממרכבותיהם ועברו לאט אחרי נישאי המטה ררך שער-הברזל, שנפתח לפניהם לרוחה. משני עברי הדרך, המרוצפת חצץ דק, הלבנו מצבות גדולות וקטנות עם כתובות אנגליות על גביהן. נשקפו פה ושם אהלי-שיש בנויים לתפארת.

— הרואה את, אמא, את כל הנעשה פה? — אמר מר רבינס לאמו, בהוליכו אותה בזרועה. כמי שמוליך את חברו לסייר איז נכסיו. אכן לא רע פה כלל. בי נשבעתי!...

בפיו: לאחור ממכיריו, היושב לא־רחוק מפה, מת אביו הזקן, והרי אנשי השכונה עורכים לו לניה נהדרה. הוזמנו שנים־עשר אבטומובילים! ומאחר שמרת רבינס אינה אוהבת דברים כאלה, לפיכך בא להציע לפני אמו, כי תסע היא אתו במכוניתו ללוית המר. ראשית, תזכה במצוה גדולה: הנפטר היהודי חסיד היה. אמרו עליו, כי מיום ביאו לאמריקה לא בא אל פיו כל אוכל, חוץ מלחם ובצלים. שנית, רוצה הוא לכבדה בנסיעה במכוניתו. ודרך־אגב תראה בעיניך בית־קברות יהודי באמריקה. — בית־קברות יהודי? ... — שאלה הזקנה ונבהלה כולה ותמחה על עצמה, שבכל ימי היותה פה לא העלתה על דעתה אפילו פעם אחת ענין גדול וחשוב כזה. את העיקר הסיחה מלבה!

— סמטריי⁷⁰ יקרא לזה פה, — הסביר לה הכן בנחת. — כדאי יהיה לך לראות את המצבות, שיהודי אמריקה מציבים לעצמם על קבריהם! מוצאת את פה מיני מצבות, הבנויות כבתים נהדרים ועולות, בלא גומא⁷¹, לעשרות אלפים! ...

הזקנה לבשה את מלבושה הרחב, שמה את השביס השחור על ראשה ויצאה בפיק־ברכים⁷² אחרי בנה. כשישבו במרכבה לנסוע אל מקום זהויה, הפך מר רבינס את ראשו אל אמו ואמר לה:

— אל תיראי ואל תפחדי, אמא! בטוחי עלי, כי לא תאונה לך כל דעה. נעשיתי, בעזרת השם, בעל־עגלה מומחה מאין כמוני!

לפני הבית, שבו נמצא הנפטר, הבהיקה שורת ארוכה של אבטומובילים שחורים מצוחצחים. על המרפסת הרחבה ובפרוודות הפתוח עמדו חבורות אנשים, דיברו ביניהם בנחת, צחקו, עישנו סיגרות. מר רבינס ברח את מכיריו לשלום וטפח בדרך־הלוכו לכל אחד על שכמו בפנים שוחקות. הזקנה צמצמה עצמה ליד הדלת והמוזוזה, עמדה שחוחה והביטה אל הנאספים, והסובבים אנה ואנה בפנים חילוניים — אותם הפנים השבעים, העגולים והנהנים מעצמם. הנשים חוזרות בין הגברים פרופות⁷³ ורעולות⁷⁴, כאילו באו על יום טוב. ובעל־הבית עצמו, בנו של הנפטר, עומד נשען אל הקיר, כשירו האחת תנונה בכיס מכנסיו, ומדבר ארוכות על־פי⁷⁵ הטלפון בקול שוקט וביטח. לא נשמע קול בכי ומספד, לא נראה שום סימן של אבלות — לזיה משונה!

— הלאו, מרקוסל! — ברח מר רבינס את בעל־הבית בטפחת־יד על שכמו, לאחר שזה כילה לדבר על־פי הטלפון. — אמנם מת הזקן, הא? צר לי מאוד, כי נשבעתי! ... ואף־על־פיכך, באמת אמרו: לוא לא ימותו צעירים מאלו... שמע־נא, מארקוס, שמא רצונך במושב רך בתן מכונית חדשה —

סגורה ומסוגרת בחדרך ואומרת בלבן, כי מלבד כתנות ופוזמקאות⁶⁰ של נשים ותחתונים לבנים אין אמריקה מצמיחה כלום... חכי כמעט רגע — הבה אלמד את תורת בעלי-עגלה⁶¹ על-בוריה, אז אקחך עמי ואראך את חמדת הארץ הזאת!... בערבים היו אורחים מתכנסים לבית, שכנים ושכנות, רובם זוגות צעירים, היו יושבים מסובים לשולחן, שותים תה ומשחקים בקלפים עד שעה מאוחרת. המנצחת⁶² על המלאכה היתה מרת רבינס, שבשעת משחק הקלפים נשתנתה כולה ולא נפר מראיה כלל: פניה נתלהבו והאדימו, עיניה הכחולות בערו באש זרוק⁶³ וזכוכיות משקפיה נתערפלו... בשעת שתית התה קראו גם את הזקנה מחדרה אל השולחן. כדי להנות את אמו, פתח מר דבינט את הגראמפון וערך עליו את התקליטים היהודיים. מתוך לחישת המכונה נשמעו שירי בדחנים יהודים, נגינות כלי-זמר⁶⁴ לחתונה, זמירות המשחקים בתיאטראות יהודים, ובתוכם גם תפלות כל נדרי⁶⁵. הזקנה ישבה בתוך החבורה הזרה בפנים נכנעים ומבוששים, הקשיבה בתהיה אלמת אל הקולות והניגונים הידועים, הבוקעים ועולים מתוך לחישה צרודה, ושורתה לנגדה דמות-דיוקנו של אותו היהודי האומלל, שנחבא אל כלי-הקסמים, עשה את התפלה הקדושה מין זמר למושב-לצים⁶⁶, מכר את נפשו לשטן באגודת-כסף... בלילות התהפכה הזקנה על משכבה בנדודי-שנה ובחלומות קשים. פעם ראתה בחלומה את עיר-מולדתה הקטנה במדאה חדש: כולה בנויה בתים חדשים וזורים, הנמשכים והולכים למרחקים. תועה היא בדגלים כושלות ברחוב ארוך וצר ומבקשת את ביתה, במקום שיושב בעלה ומחכה לה, אך מימינה ומשמאלה מנפנים לבנים מתיבשים ומכסים מפניה את אור היום. והנה היתה עלטה, ובתה באה ממרחק הגן, רומזת וקוראת לה, כי תבוא אחריה. שם, שם תמצא מנוח לרגליה הכואבות! והיא עפה במכונית, עפה וצועקת אל בתה בכל מאמצי כוחה, כי תעמוד רגע, רק רגע אחד, כי בלתה⁶⁷ תאבד דרך בתוך הכתנות והפוזמקאות הרבים. ובעופה — והנה המכונית מתחמקת מתחתיה, והיא נופלת בכל גופה על ארגז הספרים, שהושלך החוצה. "ארגז הספרים!" — קורא מאחריה קול גולגולת⁶⁸ אחת הצפה בעלטה, גולגולת המכשף היהודי, המנגן כל-נדדי, והקול מעורר זנעה, כמאיים ומבשר רעה קרובה...

מתוך חלומות אלו היתה מתעוררת מדומית הלילה, שוכבת בפחד אלם בתוך החשכה ותופסת בבהירות מבהילה את המרחק הנורא, המבדיל בינה ובין העיר הנעלמה, ותופסת את כל מוראה של התהום, שנפתחה לפניה בערוב ימה. פעם אחת, ברוקר מעונן, נכנס בנה לחדרה בפנים מגולחים למשעי⁶⁹ ובשורה

בבדידותה ביתר עיו, פגה פתאום מאליה. נפשה נתעדטלה⁵³ ונתרוקנה, והיא עצמה עיניה, היתה כמתעלפת, שקעה בחשכת תהום רבה⁵⁴.

— אין אלהים פה... — נישא במוחה המשמים רעיון קר מחריר-לב. — איננו, איננו...

אחרי-כך, כאשר ישבו בביתו של מר רבינס אל סעודת-ערב של חג והתחילו לצלצל בכפות-הכסף, והתחמקה הזקנה בחשאי מחדר האוכל, נרדפת מן ריח הלפתן החם והשמן, שהיה לה עתה לזרא⁵⁵ עד מחנק-נפש, ואז פרשה לחדרה הקטן, עמדה שם לפני החלון, הנשקף אל חשכת שדות דוממים ואל שמים אפלים וריקים, עמדה כשבויה לפני חלון כלאה הנדח, כולה קופאת בתפלה אלתה, בלא כוונה ובלא דברים, ערוכה לאל רחוק ונעלם מעבר לימים, בעירתה הרחוקה...

ג

הגיעו ימי סתיו קודרים וגשומים עם לילות ארוכים ושוממים, והזקנה הרגישה יותר ויותר בבדידותה הקודרת בנכר. חלון חדרה נשקף אל קרפיו⁵⁶ צר וארוך, שבו היו מתיבשים בגדי-לבן⁵⁷ מכובסים, תלויים שורות-שורות בחבלים מתוחים. הזקנה ישבה שעות ארוכות אל החלון, הציצה אל שורות הלבנים המתנפנפים באויר הכהה, והרהרה על שארית ימיה, העוברים עליה במקום זר ומוזר ללא קרבת אלהים ואדם, ללא חסד וחנינה לנפשה האבלה. פעמים היתה מנמנמת בישיבה זו, וסביבה מרחפים בעלטה המון דמויות וצללים נשכחים מימי העבר הרחוק, ובעלה מתהלך בתוכם בקומתו הזקופה ובזקנו השחור, נגש אל גיגית המים אשר בפרוודור ליטול את ידיו, ושב ומתהלך בעלטה ומנגן תפלתו בהמיה מתוקה, קרובה ועגומה, המרמזת על מנוחת-עולמים...

ובבית בנה נפל דבר חדש בימים ההם. מר רבינס קנה לעצמו אכטומוביל⁵⁸, וכל הבית נתעורר לחיים חדשים לרגל המאורע הגדול. הכל לימדו את ידיהם להנהיג⁵⁹ את המכונית: הבעל ואשתו, ושני אחיה של מרת רבינס הגרים בשכונתם, ושותפו של מר רבינס, שבא פעמים אחדות מן העיר לראות את הפלא בעיניו. מר רבינס עצמו התהלך כל הימים בזרועות חשופות עד המרפק ובפנים מפוחמים ומבהיקים, כולו עסוק וטרוד באשרו החדש, כאיש אשר ההצלחה פתחה לו את כל צנורות השפע וידי קצרות מקבל בבת אחת. פעם נכנס אל הדר אמו היקנה בפנים צוהלים מתוך נצחון:

— היום כמעט הרגתי איש במכונית. ... ואת, אמא יקירה, עדיין יושבת

יקול־הסופראנו הנמרץ והמפקד של מרת רבינס, ולעומתו קול־הבריטון הרך, הנכנע והמתחנן, של מר רבינס. ולמחר בבוקר בא מר רבינס אל חדר אמו בפנים צוולים, מגולחים ורעננים, כדרכו:

— ובכן, אמא יקירה, הכל אֶלֶרַאיט! זכי מה סבורה היית, שבאנו אלי לאמוי־יקה לרעוב חלילה? אכן תכלית נאה היא זו, בי נשבעתי!... כקיצור, אמא יקירתי, הכל נתישב בעזרת השם יתברך על הצד היותר טוב! מן היום הזה והלאה תבשלי לך את ארוחתך כתפצץ וכטעמן. בשר כשר נתן לך מן המוכתר, כשר לכל הדעות, עם חותמת כשרה — ואת עשי בו ככל אות נפשך: ⁴⁵ מלחי לך, הריחי לך. בשלי לך ואכלי להנאתך!

ואז התחילה הזקנה להכין את מעוררה בפני עצמה. כושה ואשמה עמדה בקרן־זוית חבויה בחדר־הבישול, מצמצמת עצמה ומאפילה על מלאכתה, וטיפלה מתוך יגון אילם בארוחת־יומה. אחר־כך התבודדה בחדרה לפני קערתה, יושבת ותוהה עליה שעה ארוכה בלי־נוע.

כשהתקדש ליל ראש־השנה, חבש מר רבינס צילינדר חדש לראשו, קרא לשני נעריו, וכולם הלכו עם הזקנה אל בית־הכנסת.

— כסבורה את, אמא, שזה הוא בית־הכנסת של עירتنا? — התפאר הבן בדרך הליכה לפני אמו. — הנה תראי, מה טיבם של בתי־הכנסיות, שקולומבוס בונה ליהודיו באמריקה. חייך ⁴⁶, שבית־כנסת כזה לא תקני בחצי מיליון!

רחוקה בתוך קהל רב וצפוף, הדור ומבהיק במלבושים יקרים, ישבה הזקנה הקטנה ליד בנה בלב־שֶׁחַג הרחב, הלבן־כתמתם, בשביס־המשי המסורג ממעל להפאה הנכרית ⁴⁷ ובעגילים העתיקים ה־תנועעים אשר לאזניה. בישיבתה זו הפנתה את ראשה הדועד לכל העבדים, הביטה בעינים תוהות, דאתה סביבה המון גברים רחבי־כתפים, כרסניים, בעלי פנים שמנים, הילוניים ⁴⁸ ונהנים מעצמם, ראתה נשים בריאות־בשר, עדויות ⁴⁹ וחשופות־צוואר, מבריקות בזהב שניהן, שמעה דיבור זר, שאון חילוני עליה, צחוק רם, הפורץ מגרונות שבעים ומלבבות בוטחים ושגאנים. מרחוק, ממעל לראשי הקהל, גללה החון בלבשוו הלבן, המשוררים התיצבו במקלה בכובעיהם השחורים, כאנשי־חיל במערכה, פצחו דנה זרה וקרה, ששטפה והלכה הרחק מן הלה. בחום האויר הרחוק נאילו נשבה רוח קרה של חול והאורות הבהירים של מגורות־החשמל כהו והועמו. הזקנה ישבה לפני המחזור ⁵⁰ הישן והביטה אל דפיו המכורכמים ⁵¹ בפנים אלמים ושוממים. כל חרדת־הקודש לקראת ימי־התשובה ⁵² הגורזים, אשר תקפה אותה

מנורות-הכסף המצוחצחות, המבריקות בברק עתיק ומשומן מימים רחוקים. מן החדרים הסמוכים השוקטים הגיע לפעמים קולה של מרת רבינס בדברה עם המבשלה: — קול קפדני ותקיף של שוררת⁴² בביתה. פעמים היו נכנסות אצל בעלת-הבית שכנותיה הצעירות לבקרה, ואז נשמע במשך שעות רצופות קול דברים עליזים וצחוק זר צוהל, שהחריד את הזקנה מהרהורי-יגונה העמוקים ובלבל את המראות והחלומות, המרחפים לפניו בחזון רחוק.

פעם אחת, כשתעוזו מחדר אל חדר, נכנסה בחשאי לחדר-הבשול, אל המבשלת הכושית, עמדה רגע כפתח כחוככת, כמי שנכנס למחיצה זרה ובלתי- בטוחה. האשה הכושית הסבירה לה פנים שוחקות מטוב-לב, חשפה את שני הלבנות והמבהיקות, הגישה לה כסא ורמזה לה מתוך יראת-כבוד לשבת. הזקנה התבוננה רגעים אחדים בסקרנות רבה אל שחרורית פניה המבהיקים של הכושית השמנה, שנראתה לה מקרוב כחזיון-פלא; אחר כך נתנה את לבה מתוך אותה סקרנות להתבונן אל דרכי עבודתה, ופתאום ויאתה דבר זר ומבהיל, אשר זעזע את נפשה עד היסוד. נבוכה ונסערה, בעינים מחשיכות, יצאה מן חדר-הבשול. מגודל הבהילות לא מצאה את הדרך אל דלת חדרה, פתחה דלת אחרת ונתקלה שם בכלתה, שעמדה מפורכסת⁴³ וחציה ערומה לפני הראי והידקה לגופה את המחזק⁴⁴. זו הפנתה אליה את עיניה הקרות בתמהון וקראה קשות:

— מה רצונה של אם בכאן?

באותו ערב, בשעת הסעודה, לא טעמה הזקנה כל מאכל מעל השולחן, השתמטה מפני בנה בהתנצלות, כי חשה היא בראשה. ואולם כשעברו יום ויומים והאם סרבה לאכול, נבהל מר רבינס ונכנס לחדרה לחקור לפשר הדבר. ואז התחילה פתאום לבכות ולהתחנן לפניו, כי יתן לה רשות להחיות את נפשה בביתו. במאכלי- חלב בלבד, או כי ירחט על שארית ימיה וישיב אותה דרך הים למולדתה ולעירתה.

— לא אוכל, בני, לא אוכל לעמוד בזה... -- בכתה הזקנה בקול נחלש. — כמה עוד נשאר לי /חיות בעולמי? לא אוכל, בני, להעביר על טבעי... — אבל מה ראית שם? — התפלא מר רבינס, קולו נבון. — דומה, שעשינו הכל כשר. אפילו כלים חדשים קנינו. סטריקטלי כשר. — בודאי כשר, בני... וכי מה אני אומרת חלילה? אבל לא אוכל להעביר על טבעי, לא אוכל, ראובלי...

עד הצות הלילה ושמעו מחדר-משכנם של בעלי-הבית קול דברים וטענות: —

מאירות מטוב לב. הזקנה החליקה לו על ראשו המגולח בגחוך נוגה, כמו שמחליקים לילד חביב מילדי הגוי.

את מנורת-הכסף קיבלה מרת רבינס נ די חמותה בתנועת-ראש קלה ואמרה: "יפה!" למחר מצאה הזקנה את המנורות על שולחן חדרה, כשהן מצוחצחות ומבהיקות כחדשות ונרות-שעוה נעוצים בהן. מר רבינס הסביר אחר-כך לאמו מתוך בת-צחוק של תחנונים, כי המנורות הללו הבאות מיורופ אין זוגן עם כלי-בית אמריקאיים עולה יפה. אמנם הוא עצמו אינו משגיח בדברים אלו, אבל היא, כלומר, פלורנס, מקפידה על סדרי הבית במאד מאד. על כל פנים, הלא היא בעלת-הבית, וילידת המקום, ויודעת בנוסח אמריקה יותר מכולנו. נאטחינג דואינג...

בימים הראשונים הוליך הבן את אמו בכל פנית ביתו, הורידה אל המרתף, הראה אותה את הכלים הנאים אשר ממעל ואת התנורים הנפלאים אשר מתחת, לימדה פרק³⁹ בשימוש הפחם להסקה ובהכנת מים רותחים, ובדרך-הילוכו קרא במחיר כל דבר ודבר והרצה אותו תוך-כדי-דבור לכסף "יורופ". ואז נהגה והביאה גם אל גנו, מנה לפניו אחד אחד את גדוליו ואת נטעיו ואת גדר-השיחים אשר לו — כולם מעשי ידיו להתפאר. הימים היו ימים אעוננים בשלהי קיץ⁴⁰, ומכל מנשי ידיו של מר רבינס לא נשתירו בגן הקטן אלא נטעי עצים רכים, שכבר התחילו להשיר את עליהם, וצמחי חסה שלא נעשו ימים, הנעוצים פה ושם בגומות הערוגות החרבות. מר רבינס נוכח מיד, כי בעצמו של דבר אין לו פה עדיין מה להראות, ואולם הבטח הבטיח את אמו, כי כעבור עשר או עשרים שנה יעלה ויצמח הגן הזה כפרדס נהדר, וכאשר יבנו בשכונה זו מסילת-ברזל מתחת לאדמה — אז יגדל מחיר הבית עם הגן פי-עשרה. בכסף יורופ יעלה איפוא הסך הזה בערך לחתיכה הראויה להתכבד!... הזקנה שמעה את הדברים הזרים והרחיקים האלה, נענעה ראשה לעומת בנה הצולח⁴¹ והמאושר בגחוך נוגה ומוותר והתבוננה על סביבותיה מתוך עגבת-נפש רבה. ביתו של מר רבינס נמצא באחד הפרברים החדשים מחוץ לעיר, במקום שוקט ושומם, ומאחורי הגן, מתוך הערפל הקל, נשקפה עובת שדות חשופים ודרכים מאובקות, הנמשכים והולכים למרחקי יערים משחירים — רחבות שיממה ונכריה ללב מיצר ובודד.

אחר-כך התחיל מר רבינס לנסוע העירה מדי יום ביומו לרגל עסקיו. והזקנה תעתה בחדרים המפוארים, שחוזה ודואגת, כמבקשת דבר שאבד לה, או שהיתה יושבת שעות רצופות אל שולחן חדרה ומעפעפת בעיניה הדועכות לעימת

תודה לאל, במחלקה הראשונה, אל הבית הזה, עם רהיטים יקרים, עם תכשיטים, עם ... עם ... כל טוב ... ועכשיו, כשאני רוצה לזכור את כל הרבדים ההם, לא אוכל להעלותם על זכרוני בשום אופן ... ול, נאטהינג דואינג * ... שכחתי הכל ... את העיקר שכחתי ...

בפתח החדר נואחה מרת רבינס, והיא מישירה את משקפיה לעיניה ושואלת, בלי פנות אל שום איש, בנעימות קדידה :

— אולי רוצה גם לאכול ? השולחן ערוך.

— רוצה את לאכול, אמא ? — חזר מר רבינס על שאלת אשתו.

— לא, בתי, איננה רעבה, — ענתה הזקנה ופנתה אל כלתה בחבה גלויה.

— אם גם רוצה לאכול, אין לה לירוא. — הרפה בעלת-הבית את קולה. —

אנחנו עשינו בבית הכל כשר.

הזקנה הרימה אליה את עיניה בתמהון.

— פלורנס אומרת ... — עמד הבן להסביר לאמו, כשהוא מעיף באשתו

עינים מתרעמות-מתחננות. — כלומר, כננתה של פלורנס, ויתא, כי בכיתנו הרי

הכל ... כלומר, כי ... כי נוהגים אנחנו בביתנו כיהודים גמורים ... כלומר, מאכלנו

הוא כשר ... סטריקטלי כשר * * * אין לך לחשוש חלילה לשום דבר ...

— חס ושלום ! — התחללה הזקנה.

ב

את ארגו הספרים העמידו בחדרה הקטן של הזקנה, שיחדו לה בפנת הבית, סמוך לחדר הילדים. הזקנה עמדה לטפל בארגו בפנים נכלמים ודוממים, פתחה אותו לעיני שני נכדיה, פשפשה³⁸ והוציאה מבין הספרים הגדולים הישנים שני סדורי-תפלה קטנים חדשים והושיטה אותם לידי הנערים ברמיזה אלמתי. הנער הבכור פתח את הספר הקטן וחזר ועיין בו בלא אָמון, ומיד חזר והניחו בארגו בתנועה של ביטול, כאדם האומר : "מה יושיעני זה ?" ורק אחיו הקטן היה שבע-רצון ממתנת הסבה : כשקבל את הסדור, מיד יצא אל חדרו, וכעבוד רגעים שב, נגש אל הזקנה, הראה אותה באין אומר ודברים, כי מתנתה יקרה לו — הוא כך את הספר הקטן בתכריך נייד צהוב ; בשעת מעשה הביט אליה בעינים

* אכן, כלום לא תועיל.

** כשר בהחלט.

להיות למעמסה עליך ועל אשתך ועל ילדיך שיחיו, אשר גם את לשונם לא אבין... — אל-נא, אל-נא, אמא! אל-נא, יקירתי!... — התרגש מר רבינס, ישב ליד אמו והחליק לה על שכמה הכפוף ברחמים רבים. — חלילה לך... אדרבה³⁰, להפך... שנינו, אני עצמי וגם היא, כלומר פלורנס, נכונים אנו בכבוד גדול!... הנה תתרגלי אלינו ועוד תשבעי נוחת ממנו... אמנם אינה דומה אמריקה ליורופ³¹. הרבה דברים נראים פה מתחילה שלא כדרכם... אבל הלא לכך היא אמריקה! אמריקה, עליך לדעת, אמא יקירה שווה³² בכל. משלמת היא ביד רחבה. יש לה לאמריקה די והותר!

מר רבינס התרגש וקם מעל הכסא. עשן סיגרה, העמיק ידיו בכיסו מכנסיו, התמתח בכל מלוא קומתו, הביט רגע על הזקנה בעיניים מבריקות ודבר בחום: — הודעת את, אמא יקירתי, כי איש עשיר אני פה, תודה לאל? לכמה, סבורה את, עולה הוני עכשיו, הא, אמא? הלא לך מותר לגלות את הסוד... חוששני, שבמאה אלף לא תקני אותי כיום הזה! אם נרצה³³ את זה לכסף יורופ — לכמה יעלה איפוא הדבר? ועדיין לא הבאתי בחשבון את הבית הזה עם הגן והכלים והתכשיטים — כולם שלי הם! בעצם ידי עשיתם! בעשר אצבעותי אלה! אמנם מים רבים עברו על ראשי עד אשר הגעתי לעמידתי זאת!...

ומר רבינס עמד לספר לפני אמו הזקנה ברגש של נצחון את פרשת התלאות³⁴, אשר מצאוהו בשנים הראשונות לבואו לאמריקה, ואת כל המעשה אשר עשה עד הגיעו למעמדו הנכון כיום הזה. והאם הזקנה ישבה שחוזה ונפעמת³⁵ והקשיבה בפנים עגומים ומגחכים לא אל דבריו, אלא אל קולו, שהלך ונצטלל ונתברר לו יותר ויותר ונשמע לאזניה הכבדות מזוקן כקול ידוע ויקר מימים רחוקים: קול בעלה, קול בעלה המת לכל טעמיו ותנועותיו!...

— שמונה-עשרה שנה!... — דבר הבן מרוב רגשותיו, בהשיבו מפיו את עשן הסיגרה אל התקרה. — כמה הרפתקאות עברו על ראשי מאז ועד עתה!... היוזעת את, אמא יקירתי? בואי וראי, כמה משונה הדבר הזה, חי נפשי... נזכר אני עתה... בימים הראשונים, כשהייתי חי פה על לחם ודג מלוח ונושא עדיין את נפשי לשוב הביתה, הייתי שוכב על משכבי בלילות, חושב מחשבות ומצייר לעצמי, כיצד אשוב אל אבא ואמא לנוח קצת, כיצד אשב בערב אל המיחם³⁶ לספר לכם דברים רבים, אשר ראיתי ואשר עוניתי פה בנכר, בימי עניי ומרודי³⁷... ימים ושנים שמרתי בלבי את הדברים ההם... אך מאז עברו מים רבים, והכל נשתנה ונתחלף, ובינתיים מת גם אבא... והנה באת את היום אלי לאמריקה, הבאתיך,

הבכור, נער בן ארבע-עשרה שנה, צהוב-שער וכחול-עיניים כאמו, נגש אל הזקנה ברגל ישרה, שאל את אביו בדרך-הילוכו בקול אדם מזון ודייקן, הרוצה לדעת בדיוק את אשר לפניו: "הזאת היא האם הזקנה?" — ועמד ונשק לה מתוך קרירות מעשית, כאיש מנומס, היודע לקיים את חובתו בשעתה. וכנגדו הצעיר, נער כבן עשר, בעל עינים שחורות ושוחקות כאביו, התרגש והאדים כולו, בהרגישו על צוארו את ידיה הצנומות והרועדות של אמו-זקנתו, שבאה אליהם מעבר לים. — שניהם גויים! גויים גמורים! — העיר עליהם אביהם בבת-צחוק של איש מאושר. — אינם יודעים אפילו מלה יהודית אחת. נערי אמריקה, עליך לדעת...

הזקנה ישבה לפני בני-משפחתה החדשים בטרקלין הנאה מחרישה ומרוחקת. הביטה בלב מהסס אל ברכ העושר הזר אשר מסביב, אחזה באצבעותיה הנקשות והרועדות בצרורה המונח לרגליה, כמבקשת בו סעד²⁶ וסיוע בסביבה נכריה זו. בני-הבית התיצבו סביבה ושתקו אף הם, התבוננו מתוך צפיה סקרנית אל הזקנה הקטנה וקמוטת-הפנים, שנראתה פה משונה כל-כך בשביסה אשר לדאשה ובמלבושה הנשן הרחב והשחור. דומה היה, כאילו טרה זו אל הבית רק לרגע, ועוד מעט תקום ותקח את צרודה ותלך מפה אל המקום אשר משם באה, הראשון, אשר הפריע את הדומיה, היה הנער הבכור, הלה פרש מן החבורה, כמי שקצה²⁷ נפשו בכל הענין הזה, הנהלך רגעים אחדים בחדר בעינים נשואות אל התקרה, ופתאום נגש אל הקיר וטפח עליו בכף-ידו טפיחה גדולה.

— זבוב! — קרא כאילו מתוך נזיפה אל בני-הבית הנבהלים, נבארו להם את פשר ומעשה אשר עשה.

כשגשאו שניהם בחדר לבדם, הרימה הזקנה את ראשה אל בנה ובחנה אותו רגעים אחדים בעיניה הכבות באין אומר ודברים. אחר-כך נשתרבו²⁸ שפתיה פתאום ועיניה מלאו דמעות:

— אבל מה תאמר, ראובלי, למכאוב כמכאובי? מתה, מתה עלי גם שפרה-לי... בת אחת נשארה לי מכל מחמדי, ולקח גם אותה אלהים, כולם, כולם הלכו ממני, ונשאיתי אנכי לבדי, כחרס הגשבר²⁹... והוא, חתני, אוי ואבוי לשנותי, לא המתין אפילו שנה אחת ומהר ולקח לו אחרת, אם חורגת ליתומי בתי העלובים... כלום יכולתי לראות כל זאת בעיני?... והנה באתי אליך, בני, קראת לי — ובאתי... כי מי יש לי עוד בעולמי, בעוונתי הרבים?... נשאיתי את עצמותי הזקנות לאמריקה, אף כי אלהים יודע את לבי, כמה קשה לי

— לא הכרתיכם... אמנם לא הכרתיך. בני! זמן רב כזה — שמונה-עשרה שנה לא התראינו... אבל מביטה אני עליכם: מי הוא האיש הזר? והנה אתה הוא זה, ראובלי!... הלא מובילה אני אתי את תמונתך, אבל שם פניך אחרים, כמו שהיית בבית, עם שפם...

— השפם, אמא יקירה, כבר נסתלק מן העולם! — ענה הבן ואמר בשחוק עליו. — למה לי שפם, אם כסף יש לי?...

— נו, מכיון שכך, נודה לאל... אינני מדברת חלילה כלום, בני... איה איפוא הארגז? ראשי טובב-הולך, וגם עיני, ברוך השם, אינן רואות עוד כהוגן... רק ארגז אחד לי. הלא הבאתיו לך, בני, ירושה מאביך, עליו השלום, — ארגז מלא ספרים. ולאשתך אני מובילה מתנה לחיד — סדר מנורות של כסף, אלו מנורות הסבה, תברל ממנה לאורך-ימים²²...

בבית הבן קידמה את פני הזקנה אשה צעירה וזקופת קומה, צהובה, גזזת-שער ומשקפיה לעיניה. זו יצאה לקראת האורחת בפסיעה מתונה ושאננה, הטירה משקפיה מעל אפה, העיפה על הזקנה עינים כחולות וקרות כשואלת, האירה לה רגע פניה הקשה והחטובים מתוך תנועה נימוסית, קראה באויר: "הלא, אם?" — ונשקה לה בלחיה נשיקה מרפרפת, כאילו ררך-אגב. אחר-כך הרכיבה שוב את משקפיה על אף ועמדה להתבונן אל האורחת בסקרנות קרה. הזקנה כאילו נבהלה הפניה ונרתעה לאחוריה.

— הלא זידי פלורנס, אמא, המיסים²³ שלי! — הציג הבן את אשתו מתוך זיהות-הדג²⁴.

— רואה אני, בני, מבינה אני... — אמרה הזקנה בקול נמוך והביטה אל כלתה במבוכה.

— אשה טובה היא, ורק בעלת-בית קפדנית — ישמרנו אלהים ויצילנו! — הוסיף הבן לדבר באותו הטון וחבק לאשתו בכתפיה. — וכי פללת, אמא יקירה, למצוא כלה נאה כזו, גזזת-שער ובמשקפים?... כך הוא הנוסח פה, עליך לרעת... לכשתרצי, תוכלי לקרוא לה בשמה היהודי — פייגה-לאה. סבתה קראה לה כך...

— אלינא, בבקשה, לא פייגה-לאה! — התריסה²⁵ מרת רבינס נגד בעלה במין לשון שרובה אנגלית ומיעוטה יהודית, התחמקה מזרועותיו ועקמה פניה. — אינני אוהבת את כל הענין הזה!

מן התדר הסמוך באו לנשק את האם הזקנה גם שני בניו של מר רבינס.

אילנות ידוקים ומנענעים ראש אחריה: לאן? לאן את בורחת מפנינו? ... בחוק, מאחר כתלי האניה, נהם הים בועפ, ובדממת הלילה הרימה הזקנה ראש סחרחר מעל הכר, כמתעוררת מתוך עולם אחר, ישבה והביטה בעינים קמות¹⁰ על מטות שכניה הישנים, לא יכלה להבין, מי הם אלה לפנייה, לא יכלה להשיג, מה לה פה ולאן מוליכה גורלה הנפתל¹¹ בימי־חיה האחרונים, ההכרה הבודדה שהנהבה¹² לפנייה מתוך העתיד, כניצוץ מהבהב מתוך החשכה, — זכר הבן הדי באמריקה — גיטשטשה במוחה המעורפל ללא גוף וללא דמות הגוף.

פעם אחת בבוקר עורדרה מתוך הויותיה והודיעוה, כי האניה כבר קרבה אל החוף. הקימוה מעל משכבה, הוליכוה דרך מסדרונות ארוכים וצרים, העמידוה לפני פקידים לבושי שרד¹³, חקר, עליה מפי אנשים טובים, שעמדו לה בשעת דחקה, וכתבו את הדברים בספר. אחר־כך הוציאוה לאויר העולם¹⁴, נתגלה בבת אחת עולם חדש וזר עם המולת חדש וזרה של המוני אנשים, הנדחקים כולם למטה, אל מחוז חפצם, בפנים נרגשים, נבהלים ועליונים. נצנצה שמש חמה ובהירה, אניות לבנות עם מעשגות¹⁵ זקופות הבהיקו באויר הזך, החליקו על פני המים אגה ואגה כבסך¹⁶, נשמו בעתה¹⁷ עשן, צרחו כלפי שמים עמוקים צריחת־איתנים¹⁸ אדירז, הזקנה הקטנה התנודדה על רגליה הכושלות, הציצה מבין הנוסעים הרגושים בשביסה¹⁹ השחור מתוך מבוכת־נפש רבה, כתוהה ושואלת את עצמה, אם לא טעות היתה כאן, ברדתה בטולם האניה, נהוגה ביד אחד המשרתים הנושא את צרור חפציה, הרגישה בבן־אדם אחד, שנדחק מבין ההמון מלמטה ונחפו לקדאתה בשלבי הסולם, כולו נרגש, מנענע ידיו ושוחק כבדק שנים מוזהבות, דגע נמשך לבה אחרי האיש הזה, שמבט עיניו השחורות והשוחקות נדמה לה קרוב וידוע מכבר־הימים, ואולם הבדק הזר של זהב שניו כאילו דחפה מעל פניו, ובעוד היא חוככת²⁰ ונוטה לצדדים, והנה האיש נופל על צוארה ומחבקה בזרועות אמיצות ותמות:

— אמא, את היא זאת? ... האם לא הכרתיני, אמא יקירה?

— מיסטר רבינוביץ? — שאל המשרת.

— מיסטר רבינוביץ, מיסטר רבינס — אחת היא, ידידי! — ענה הבן בקול עליוז

והוגג, אני, אני הוא האיש אשר תבקש!

כפופה ורפויה, נשענת על יד בנה רם־הקומה ורחבי־הכתפים, התנהלה הזקנה הקטנה בין צבורי הארגזים והצדודות, המושלכים בתחנת הנמל, עפעפה²¹ בעינים כהות מדמעת כלפי הפנים הזרים והמגולחים של האיש הקרוב לה, ושפתיה המקומטות בכו וצחקו חליפות:

כרת¹

א

מאורעות הדרך מן העירה הליטאית השאננה עד ניו־יורק הרחוקה עברו על דבורה הזקנה כבחלום. הנסיעה המהירה במסילת־הכדזל במשך ימים ולילות רצופים, בתי־הנתיבות² הגבוהים וההומים מעבר לגבול, שהר בני־אדם זרים מנסר בחללם, חליפות המראות והפרצופים, המדינות והלשונות הנכריות, המדושה והבהילות הנואשה של בני־לוייתה היהודים — כל אלה נדמו לה כחזיון רב־ענין שכבר היה לעולמים, כאגדה נשכחה מימי־הילדות הרחוקים, החוזרת ונשנית לעין באורח־פלא. בדמיונה הזקן, העומם, ניעורו מראות עתיקים מתוך ספורי ה"צאינה־וראינה"³: מעשה דוד־הפלגה⁴ וצוחת אנשים ונשים שאינם מכינים איש את שפת רעהו, נסיעת בגי יעקב למצרים וכניסתם בשערי חומת־העיד הנכריה. מחזנות של גולי יהודה אסורים באזיקים, עם נשים וטף עטופים ברעב, נהוגים בידי נבזיראדן⁵ רב־טבחים... כלילות, מתוך חשכת השדות החולפים במדושה, עלתה בברק־הזכוכית השחור של חלונות הרכבת דמות־דיוקנה של רחל המבכה על אם הדרך⁶ — בבואת⁷ בתה המתה, כשהיא רצה לקצב הגלגלים בידים פרושות וקול יללתה מתלכד עם קול צריחת הקטר. אחר־כך באו ימי עלטה ללא דמות ותואר — תנסיעה על הים, בלולית התא, תחת כיפת התקרה הנמוכה, בתוך שאון הים העמום וחדיקת האניה שאינה פוסקת, ותהפכה הזקנה על משכבה הצר בבדידות אלמת, כולה תוהה על־פני תהום רבה המשחירה תחתיה. ששים ושמונה שנות חייה בעיר־מולדתה הקטנה נשקפו לה מאחריה כאי רחוק, בודד ונעזב — כאותו האי המופלא, עם הריו וסלעיו המוארים בזוהר השקיעה, שהלך ונתעלם ביום הפלגת האניה מן החוף בעדפלי בין־ערבים. ניעורו וקמו במרחק כל חמשת בניה ובנותיה שמתו על־פניה בנעוריהם, איש איש בקומתו ובצביונו⁸, ניעור גם בעלה מקברו, ועוד המון צללים של שכנים ומכרים מתים נאספו ועלו מתהום הנשיה⁹ — כולם מביטים אליה מעל גבעת בית־הקברות השאנן, המלבין במצבותיו הנמוכות, מציצים מבין

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן,

הוצ' יבנה 1959, עמ' 160—162.

לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, מאת

ג. קרסל, מרדך א', הוצ' ספרית הפועלים, 1965, עמ' 380—381.

סופרים, מאת א. אפשטיין, הוצ' עוגן, ניו-יורק תרצ"ה, עמ' קפו—קצה.

ספרות על פרשת דורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות,

תש"י, עמ' 29—34.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור

(אורינבסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, עמ' 177—194, כרך ג'.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ'

דביר, תרפ"ז, כרך ג', חלק ב', עמ' 32, 215.

כל כתבי י. ד. ברקוביץ, הוצ' דביר תשי"ט, כרך א' —

"סיפורים ומחזות".

סופרים ואישים, מאת מ. ריבליב, ניו-יורק, תרצ"ו.

י. ד. ברקוביץ — ליובל השישים, מאת מ. אונגרפלד, "גזית" כרך ח', חוברת

ז—ח, תש"ו.

יצחק דב ברקוביץ

(1885 — 1967)

מספר ומתרגם. נולד ברוסיה הלבנה. רכש חינוך מסורתי וכללי והחל מפרסם מפרי-עטו בירחונים שונים כבר בגיל רך. ב-1910 הודפס הקובץ הראשון של סיפוריו.

ברקוביץ ישב פרקי-זמן שונים בוילנה, וארשה, ארה"ב, שווייץ ואיטליה. כשהוא יוסק בהוראה, תרגום ועריכה. ב-1926 פרסם את הספר "הראשונים כבני אדם" על חייו של שלו סעלירם (שהיה אף חותנו) ותרגם את כתביו ומחזותיו לעברית. ב-1928 עלה לאדן ישראל עם משפחתו. סיפוריו של י. ד. ברקוביץ קצרים וריאליסטיים ומאובלסים בדמויות של אנשים פשוטים ורגילים הנאבקים על חייהם בעולט זר ומעורער. ביצירתו מצויים גם יסודות קומיים, ובכך הוא מושפע משלום עליכם.

"כרת"

בסיפור זה מעלה י. ד. ברקוביץ אחד המוטיבים המצויים ביותר בסיפוריו: תלישותו של אדם והיטלטלותו בין עולם חדש וזר מחד ועולם מוכי אולם מעורער מאידך. לגיבור זה אין מקום ושורשים אף באחד משני העולמות, ומכאן הנגימה הטראגית העולה מן הסיפור. הדמויות מתוארות בריאליזם רב, הפותח פתח לעולמן הפנימי. ריאליזם זה הוא אחד מסימני-ההיכר של י. ד. ברקוביץ.

מספריו:

"כל כתבי", 10 כרכים, תל-אביב, 1951—1954; "מנחם מנדל בארץ ישראל", ת"א, תרצ"ו; "ימות המשיח", ת"א, תרצ"ח.

הַיִּתְנוּ הַקְצָדָה, מִשְׁכַּבְתָּ וְהוֹלֵכֶת כַּחֲלוּלִית⁴³ דָּמָה זֶה שֶׁמַּעַל לַשָּׂדֶה-הַמַּיִם, מַשְׁדֵּלֶת רוּחַ
זוֹ רִטְבָּה, דָּוָה, הַהוֹדָפָת, בּוֹלֵעַת, עוֹשֶׂה אֶת כָּל כָּבֶד⁴⁴ נְטוּל-מַמָּשׁוֹת – עוֹקֶדֶת אוֹתָךְ
מִמְּקוֹמָךְ וְנוֹטֶעֶת אוֹתָךְ בְּתַחֲנוּמָה שֶׁל הוּיָה אַחֲרֶת.

לֹא, גַם בִּירְכֹתִי⁴⁵ הַהוּיָה הָעֶצֶב לֹא עֹזֵב אֶת מְקוֹמוֹ, אֵף קֵל מִשְׁהִיָּה, וַיֵּשׁ שְׁנֵדְמָה לָךְ,
כִּי הִתְעַרְבַּ עִם הַחֲדוּתָה. נִתְבַּטְּלוּ הַתַּחֲנוּמִּים. בְּעֶמְדָּךְ נִשְׁעָן עַל הַמַּעֲקָה אַתָּה טוֹעֵם אֶת
טַעַם שְׁנִיָּהּ. לֹא תִיעָף מִלְּעֶקֶב אַחֵר זָרְמִי הַמַּיִט, הַהוֹלְכִים וְשׁוֹבִים, הַלּוֹךְ וְחַתּוֹר אֶל
הַקִּיר, וּבִמְלֹא זָרְמָם הֵם צְלוּלִים-שְׁאֲנָנִים, צוֹנְנִים קַמְעָה, כְּחֵרוֹת־שִׁיר טוֹבִים. הִנֵּה הֵם
מְכַסִּים עַל הַשְּׂרָטוֹנוֹת⁴⁶ הַכְּבָדִים, אֲשֶׁר עִם הַחוּף, וּבְבוֹאוֹת צִלְיָהֶם נְעוֹת, דוֹעֲדוֹת
כְּצִמְחֵי יָם כְּהִים, מִתַּחַת לַמַּיִם. גַּם הֵם לֹא עֹזְבוּ אֶת מְקוֹמָם, אֵף קֵלָו עִם הַזָּרֵם הַגָּדוֹל,
בְּטָלוּ בְּנִשְׁימַת הָעוֹלָם הַגָּדוֹלָה.

11

באין שפע ערטל כל תלכלוך על קרקעו. הנה שונות³⁰ מאפירה כשליד חרוכה, כלה קמט על גבי קמט. נובלות³¹ אצה³² ואזוביים מוטלים סחופי חול, נטולי צבע. השלדגים³³, אף הוא עג משמים³⁴ על תהום המים הריקה.

אכן. יש והכזיב גם הים. שכינתו נסתלקה לחלוטין. – האם לא חק הוא שדוקא אותם, – את האיתנים הגדולים, פוקדים לעתים מזמנות ימים של סלוק שכינה³⁵ בכל שממונם? לא נוח לראות את בעל-השפע בדלדולו. דומה, שעמו פסק השפע בכלל, שעם דלדולו דלונג כלנו.

אכן מה מאד נשתומם עם ערב בשוכנו אליו, והנה הוא שב ועולה ברננה על סלעיו המרובים. שב ונושם ממלא לבבו – נשימת ערב עזה, צוננת, מעודרת. כאלו בשעת ההפסקה תר את מעמקיו, הכיר את רפיונו והכיר את כחו – ושירו נעשה, משהכיר את שניהם, עמק משהיה.

תשרי

נשימת ים

אני יורד כמנהגי, גם בבקר תשרי זה אל הים. אף שהוא מדבר תמיד ללבי, לא תמיד אני חש את היותו הגדולה, האמתית. יש שהוא כולא את נשימתו ובשתי פסיעות ממנו שלטת במלוא אונה היבשה, אויבתו הנצחית. דוקא בימי הקיץ אתה מוצא אותו לעתים קרובות משמים, שנה-נפש³⁶, נטולי-יצרים, פפיטן בשעה של סלוק-שכינה... אף משנכנס תשרי באים לו ימי התעוררות, והוא שר אחרת, נושם אחרת. שרק עתה מתישבת עליו דעתו³⁷. סוף-סוף עמד על עצמו³⁸, על סוד עצמו, ואיוז מחשבה עליוה מתרקמת³⁹ במעמקיו. וכאלו הרגיש בכחות שנוספו לו, הוא נושם צו ושוקט עד אפסי האפק⁴⁰. קצב העולם כלו משתנה עמו. ומה שהיה, עובר עתה – מתרחק והולך, שוקע והולך ברננת הנגלים המדודה⁴¹.

אהוב עלי הים בימי תשרי. אני מרגיש שוב בקרבתו. מרגיש שוב, שהוא הונה לי ידידות, כאן, בהאידו את דמי ביגון נעורי – אז פשטלטל אותו בראשונה טלטול אביבי ואיש לא היה עמי, ולב לא קרב אלי – ורק הוא במתק ועפו אפפניי, חבקני כבירועות חביבות. הנה שוב מתתיה, כאן, משהו רחב בתחומי המים, וברחב זה בטי מאליו כל כל דכדוך, בטלה מאליה כל מחשבה קטנה. כל מה שעוכר את יום חיינו, את לב

יְפִי מִזְקִין

נָשִׁים מִזְקִינוֹת, שֶׁהֵיוּ פַעַם בְּאַמַּת יָפוֹת, יָפֶן מִתְנַלֵּם¹⁵ עַם הַכְּמִלָּה¹⁶ בְּהַבְהוֹב יי חֵן מִיָּחָד, מִסְתוּרֵי כְּמַעַט, שֶׁמֶדִי הַגְלוֹתוֹ בְּכָל טְהָרוֹ, אֲנִי עוֹמְרִים נִרְעָשִׁים¹⁷ לְפָנָיו כְּלָפוֹנִי חִידָה לִלְא פִתְרוֹן. יְפִי מִרְעִיר זֶה, שֶׁהִיָּה בּוֹ פַעַם כְּדִי לְרוֹת עוֹלָם מְלֵא, מְגֵרָה עֵתָהּ בְּכֹחַ, בְּשִׁירֵי שְׁלֵאִיו, בְּמִשְׁהוֹ דֶּק יוֹתֵר, צוּר - יוֹתֵר מִכָּל עֲדָנָה¹⁸ אֲבִיבִית. וְכִמְהָ הוּא נַעֲשֶׂה שְׁלִיט דֹקָא אֲזִי, בְּשָׂעָה שֶׁהִיא מִתְחִיל דוֹעֵף לְאִטּוֹ וְהוּא כְּאִלּוֹ עוֹמֵד וְגַל נִפְשׁוֹ, מִתְחַנֵּן עַל נִפְשׁוֹ!

זֶה הַיְפִי הָאֲחֵרוֹן, שֶׁעַמֵּק מְרֵב כָּאֵב, מִסְבֵּל שְׁאִין שֵׁם לוֹ, מוֹשֵׁף בְּאִיזָה רֶף נִפְשִׁי, בְּמִשְׁהוֹ נֶאֱצֵל¹⁹ שְׁבִנוֹף מִתְרַחֵק וְהוֹלֵךְ, שְׁבָרִית עֵנִי בְּטָרֶם הַתְּנִדָּף כְּלוֹ. אֲכֵן אֵין אֵתָהּ בָּא לְעוֹלָם עַד חֶקֶר קְסָמִיו. דּוֹמָה, בְּהִרְס עֲצָמוֹ, בְּפָנִים עֲצָמוֹ שֶׁהוּסַל בּוֹ, נוֹסֵף לוֹ מִשְׁהוֹ, כְּאוֹ לִידֵי גִלּוֹי כָּל דְּרִיזוֹת שֶׁנִּשְׁנִי, בְּצִמִּיחָה חוֹזֶרֶת, בְּהִתְאָזְרוֹת²⁰ עֲלִיוֹנָה. דּוֹמָה, שֶׁרֶק בּוֹ גִּרְמָה סוּף-סוּף תַּכְלִית, נִשְׁלָמָה תְּבַשְׁלוֹת הַגְּמִירָה, הַמְּחַלְטָה.

כִּף-יָד קִטְנָה, חוֹר וֶרֶת זֹו שֶׁמֶאֱצָבְעוֹתֶיהָ הַדְּקוֹת, הַשְּׁקוּפּוֹת כְּפָרְחִים בְּטָרֶם יַעֲזוּ!
אִוֵּר עֵינֶיךָ זֶה, שֶׁנֶּעֱצִים רִיעָפוֹת כְּטָפוֹת דְּבֶשׁ מִזְקָק - מִהֶדְהָרוֹת, עוֹנְמוֹת²¹ זוֹכְרוֹת וְאֶשְׁוֹנוֹת²². אִוֵּר עֵמֶק זֶה שֶׁבִּלְבָּלִיב כּוֹאֵב נִחְבֵּא אֶל הַקְּמָטִים הַמְּסֻמָּנִים כְּלִשְׁהוֹ; יְפִי זֶה שְׁוֹתֵר, שֶׁהִשְׁלִים אֶת חֻקּוֹ²³, וְלֹא יֵאָבֵה בְּפִלֵּא נוֹסֵף, בְּנִסְיוֹן נוֹסֵף - מוֹמִין וְדוֹחָה כְּמִבְקָשׁ רַחֲמִים. אֲנִיחָנוּ מֵאֲהָבִים בּוֹ, וַיִּמֵּים רַבִּים לֹא נִכִּיר בְּאֲהָבָתָנוּ. אֲכֵן שְׁלֵהֶבֶת זֹו מִשְׁחָקֶת אֲרָכוֹת בְּדִמְנוֹ פֶּסֶעֶר הַבּוֹי, וַיֵּשׁ שֶׁהִיא מִתְלַהֶטֶת בְּחִזָּקָה, מִרְעִישָׁה כְּאִשֶּׁר שֶׁאֲחֵר, שֶׁהִיָּה בּוֹ כְּדִי לְפִיִּס עַל כָּל הָאֲכֻזּבוֹת.

חֲשִׁיד

זוֹטוֹ²⁶ שֶׁל יָם

לֹא טוֹב בְּשָׂעָה שֶׁהֵלֵב אֲכִיל יַעֲזֵן לְרֵאוֹת אֶת הַיָּם בִּירִידָתוֹ. אֵתָהּ מְשַׁכֵּם אֵלָיו בְּבִקָּר כְּדִי לְהִתְאָוֶשׁשׁ²⁷ בְּקֶרְבָּתוֹ, וְהֵנָּה גַם הוּא רוֹנֵץ עַל אֲרֻבְעוֹתָיו²⁸ חוֹר-פָּנִים וְיָגַע, כְּמוֹ לְאַחֵר לִיל גְּדוּדִים, וְהִרְחַק מִן תְּחוּף, מַעֲבָר לְסֻלְעִים הַמְּרַפְסִים²⁹, הוּא מוֹסֵל וְשׁוֹתֵק בְּעֵלְבוֹנוֹ. הֵיכֵן גְּבוּרָתוֹ? הֵיכֵן זְמִירוֹתָיו? בְּאֵין שִׁפְעָה, נִחְבֵּא קוֹלוֹ, נֶאֱלָם לְבוֹ, וְלֹא טִיב, לֹא טוֹב עֲקָשׁוֹ בְּשִׁכְנוֹתוֹ.

סְתוּ

תשרי. נשימת סְתוּ. עם בְּקָר נִרְאָה הַשַּׁחֲקִי מֵעֵנָן, מִבְּתָר² – עוֹטָה קִדְרוֹת מְעוֹדֶדֶת. עֲצִי הַנָּן מִשְׁבָּשִׁים³ בְּשִׁירֵי אָדִים, וּבְכָל עֵנָף תְּלוּיָה הַצִּפְיָה לְדִבְרֵי שִׁיתְרָחֵשׁ. אֵךְ עִם שִׁירֵי הָאֵד מִתְפַּזֶּדֶת גַּם הַצִּפְיָה. וְשׁוֹב יָמִים צָהֳבִים חֲמִים, קְפֹאֵי־שֶׁמֶשׁ, כְּכִרֵּי־רוֹחַ, הַכֹּל שׁוֹב דֹּבֵק אֶל מְקוֹמוֹ כְּתִמּוֹל שְׁלֹשׁוֹם⁴, וּבְכָל פְּנֵת־רִחוּב אֶתָּה שׁוֹהָה נְבוֹנָה: לָאֵן? לָאֵן? רַק בְּעֶרְבִים הָעוֹלָם נֶעַ, מִתְרַחֵב, נֶעְקֵר מִמְקוֹמוֹ. הַכּוֹכָבִים מְחַלְקִים. וְעֲצִי הַנָּן נוֹשָׁמִים כָּל הַלֵּילָה בְּחֻזְקָה: דִּבְרָמָה יִהְיֶה!

דִּוְקָא הֵם עוֹמֵד עִתָּה כָּל הַיָּמִים בְּעֵינָיו⁵. כָּחַל וְרָחֵב וְשֶׁאֵנָן, מִשְׁפָּסֵק לַחֵץ הַיִּלּוֹס⁶ עָלָיו, נֶחַ מִזְעָפוֹ. עֲכָשׁוּ הוּא פָּנוּי לְנִפְשׁוֹ יִמְשַׁנֵּצֵט לָלֶה עָלָיו דַּעַתוֹ, הִרְיֵהוּ מִהֲרָהָר אֲרָכוֹת, וְעוֹשָׂה מִבְּלִי־מִשִּׁים⁷ אֶת חֲזִבּוֹן תְּמוֹלָיו. דְּבָרִים רַבִּים, נִשְׁגָּבִים עִתָּה מִבִּינָתוֹ. עַל מָה וּלְמָה רָגַשׁ, רָעַשׁ? אֶת מִי נֶעַם? כָּל הִרְהוּרָיו וְהַכְּחָלִים אוֹמְרִים עִתָּה: לֹא כָּדָא י!

וְהָיוּ סְתוּ.

עַל מַעֲקָה⁸ הַטִּילָת⁹ נִשְׁעֲנֶת אִשָּׁה וּפְנִיָּה אֶל הַמַּיִם וְזִשְׁאֲנִיִּם. עֵינֶיהָ הַיְּפוֹת, הַחֲמוֹת עֲדִין, רוֹעֲפוֹת¹⁰ אֹר שׁוֹחֵק וְכָל גּוֹפָה שֶׁהִבְשִׁיל מְלֵא, כְּכֹנֶרֶת־דָּבֶשׁ, מְתִיקוֹת מֵאֲחֶרֶת, נֶעַם שֶׁל בָּשָׂם גִּיּוּעַ. אֲכֵן הָעוֹלָם פָּרוּשׁ לְפָנֶיהָ כָּלוּ, כִּיּוֹם סְתוּ צָלוּל זֶה, וְכִמוֹהוּ גִלּוּי עַד לְאַפְקֵי הָרְחוֹקִים. אֵף הִיא, מִשְׁפָּסֵק לַחֵץ הַדָּם עָלֶיהָ¹¹, הִרִי הִיא מִהֲרָהָר לְנִפְשָׁה אֲרָכוֹת, עוֹשׂוֹ: אֵת חֲשִׁבוֹן תְּמוֹלֶיהָ, כְּשׁוֹאֶלֶת: הֵיִשׁ עוֹד לְהַשִּׁיג בְּשִׁירֵי קְסָמִיָּה אוֹתוֹ הָאִשָּׁר הַמְּפָלָא, שְׁלֵא הִשָּׁג בְּמֵלֵא לְבָלוּבָה? וּבְגִלָּל רָגִעִי אִשָּׁר קִטְנִים, חוֹלְפִים, מִתְפַּזְרִים תוֹךְ כְּדִי¹² בּוֹאֵם, שְׁאוֹתָם יִדְעָה הַרְבֵּה בְּחֵיָה – כָּלוֹם כְּדָאִי לַעֲכָר¹³ צִלִּילוֹת זֶה שִׁיִּרְדָּה לְעוֹלָמָה, שְׁאֵף הִיא הִשְׁגָּה בְּמִכְאוּבִים רַבִּים כָּל־כָּךְ? וְכָל חֲזוֹתָה¹⁴ הַמְחִיכֶת־הָעֲגוּמָה אוֹמְרָת: לֹא כָּדָא י.

וְגַם זֶהוּ סְתוּ. חֲשִׁבוֹנוֹ שֶׁל סְתוּ.

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן,

הוצ' יבנה, 1959, עמ' 605—608.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור

(אורינובסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, כרך ג', עמ' 92—112.

יעקב פייכמן בשיר, ובמסה, מאת ב. י. מיכלי, הוצ' תרבות,

תל-אביב, תשי"ב (מטעם הוועד להוצאת כתביהם של סופרים עברים

בבסאראביה).

כל כתבי פייכמן, הוצ' דביר, תל-אביב, תש"ך.

סופרים, מאת א. אפשטיין, הוצ' עוגן, ניו-יורק, תרצ"ה, עמ' קיז—קכז.

על ספרותנו, מאת ד. סדן, מסת מבוא, הוצ' ראובן מט, ירושלים,

תש"י, עמ' 52, 56, 65.

י. ח. ברנר, כל כתבי, כרך שמיני, ספר א'.

ש. שטרייט, "פני הספרות", ספר שני, תרצ"ט, עמ' 100—110.

ש. י. פינלס, "דמויות בספרותנו החדשה", עמ' 62—71.

י. ליכטנבוים, "מתחום אל תחום", תש"ד, עמ' 185—191.

יעקב פיכמן

(1881 — 1958)

משורר ומבקר. נולד בבסרביה. התחנך על ברכי המסורת היהודית בד בבד עם קריאתו בספרי ההשכלה. ימי נעוריו עברו בנזירים ותלאות, עד שבא לאודסה ב־1901. שם נכנס לחוג הסופרים העבריים והחל מפרסם שירים וסיפורים. ב־1925 עלה לארץ ישראל והשתקע בה, כשהוא משרתת בקביעות במפעלים ספרותיים שונים. בין היתר ערך את "מאזניים" ואת "ספר ביאליק".

פיכמן הליריקן הוא בעיקר משורר הטבע והנוף. לתיאור נודעת אצלו חשיבות גדולה יותר מאשר לעיצוב דמויות או לציור חיי הנפש. פיכמן הצטיין גם בתחום אחר של יצירה — בשדה הביקורת, והוא נחשב ליוצר המסה הספרותית העברית. ביקורתו אינה אלא שירה בפני עצמה, כשהקו המנחה אותה היא האינטואיציה של המשורר ולא ההגיון האנאליטי של המבקר. ברוח זו יש לקרוא את רשימותיו ומאמריו הביקורתיים.

מספריו:

"חיים נחמן ביאליק, חייו ומעשיו", ת"א, תרצ"ג; "פאת שרה", ירושלים—ת"א, תש"ה; "שירח ביאליק", ירושלים תש"ו, "דמויות קדומים", תש"ח; "אמת הבנין", ירושלים תש"י; "סלעים בירושלים", ת"א, תשי"ב; "רוחות מנגנות", ירושלים, תשי"ג; "ערוגות", ירושלים, 1954.

תרגומים:

"הורדוס ומרים" לפי הבל; "נרקיס וגולדמונד" לה. הסה; "מוגנס" לי. פ. יעקבסן; "ילדים וילדות" לא. פראנס; משירי גתה, היינה, בונין ועוד.

לא זה, יסורים דכולא עלמא⁷⁵ ובלי סוף, אך לא רגע של טירוף כזה... " לא!
הוא מנענע ביד ומסיר את הדוק⁷⁶ שעלה על מוחו! הלא הוא חש בו, ויש לאל
ידו להסירו. הסר יסיר את הכאב הזה שאין על עפר משלו. אך ידו לא תנוע,
ידו לא תנוע — אימה; אין איש בא לעזרתו. אין איש בא לעזרתו — אימה;
בדד הוא עומד בעבר הזה, בדד הוא עומד בעבר הזה — אימה. מה זאת? על פני
החלון מעבר השני עובר הלז... זה י'לבו נמשך אחריו, אות הרואה ואינו נראה,
עובר, חולף... אויה, מדוע לא יוכל להתעורר? לבו מתכווץ בקרבו על לבלתי
נשוא והוא מתחזק לשאוף רוח. הכל אבד! אותו הנסתר מעבר לחלון
הלך. אופל⁷⁷ מתלבן⁷⁸... החלון נסגר.

מלחמו שהוא לועס לתיאבון (מאין לקחהו — אינו יודע. מן!) והמצרי, הדומה לגברילוב השיכור, מניף עליו את גרזנו. "אתה גרזן, ואני רחמנות" — אומר לו אברמזון, ומאז מתחלת אצלו הרחמנות הנוראה. רחמנות נוראה אוכלת לב ונפש, אל אילני-הסרק⁶⁸, אל הכפים⁶⁹ והסלעים, אל המצרים והעריבים... הדרך היתה קשה וארוכה, ארוכה וקשה. הארץ לא רחוקה מן השמים — ונקל, איפוא, לנפול גם לבעלי-חלומות. בלבו של ההלך ציפיה פתאומית גדולה, גדולה, גדולה. הוא מצפה, הוא מחכה, עוד רגע ונבקעו השמים ונולד איזה דבר גדול, גדול, גדול. הוא פוסע פסיעות גדולות, לוקח מקלו, קושר בו מטפחת אפו — דגל מחנה יהודה — ופוסע פסיעות גדולות, גדולות, פתאום מעכבים אותו. מי הוא זה המעכב אותו? "שא עיניך וראה, — אומרת היא לו — הנה במרומי השמים נקודה". הפחד תוקף אותו שנית הוא אוור⁶⁹ שארית כוחותיו לעבור מעבר לגבולה, מעבר לגבול הנקודה, אך לשוא: אין מעבר. הנקודה גוזרת את לבו. אחת היא. נקודה אחת, קטנה, שחורה, איומה... הוא אומר להקיף עליה, להקיף את הדרך והוא מסתובב מסביב לה. מעגל-קסמים. שפתיו דובבות: עוד מעט, עוד מעט... ונדמה לו, כי הוא קופץ ודולג עליה, אך כרגע הוא נוכח שטעות בידו: הן הנקודה בשמים היא ולא על הארץ, ואיך יעברנה? "הלא עוון אין בידי — מתמלא הוא מרי — מטפחתיאפי לבנה היא!" אך הוא צועק ואין קולו נשמע. הנקודה עומדת בעינה⁷⁰. שופה⁷¹ כל הדרך. נקודה אחת ואין שניה לה. עד הנקודה — ואין מעבר. ודורות עוברים...

— — —

ישנית הוא בעיר-מולדתו הקטנה.

"עוד זו לא הכל" — הוא מתנחם ושמח להרגיש בקרבו נטיית לב למטורפים. כן, מטורפים רבים-רבים תועים בחוצות ה"תחום"⁷² ובבתי מדרשו, אך הוא נמשך, נמשך יותר אל דודו המשוגע. הוא יודע ברור, כל קרבו צועקים בו, כי לא היה לו מעולם דוד משוגע, אך הוא נמשך אליו. "היאך? — הוא מוחה בכל כוחו — היאך זה אפשר, שאין לי דוד משוגע? הלא על פי האטאויזם⁷³ של מרת חברשטיין מחויבים להיות במשפחתי משוגעים, מחויבים! ואמנם, ישנם, ישנם! אני בעצמי, אני בעצמי, חייחי..."

אברמזון צחק מתוך שנתו את צחוקו הקטן, אשר גזר את לבו ופלח את כליותיו. "איני רוצה, איני רוצה — בכה בדמעות שליש⁷⁴ — הכל, הכל, אבל

אני שומר את צעדיך. עמוד על מקומך! כפר גדול יש מעבר לנהר שטבלת בו. כפר גדול אשר לא יבין את לשונך. אחיך בני עמך ישבו ויעבדו אלוהים אחרים. ועתה הרואה אתה את הגוי הגדול הזה?
— חמס, חמס ושור! — התפרצה היא פתאום מאחד הבתים ותפול מלוא קומתה ארצה.

אימה גדולה גפלה על אברמזון. רצה למהר לעזרתה — ורגליו נתונות בסד⁵⁹, הוא אינו יכול להזיז אחד מאבריו. ריבונו של עולם! כמה מצוקת־נפש! אין מנוס מצד! מלפניו — כפר; מאחוריו — הרבי (ורבים הם עושי דברו, ורבים הם עושי דברו, ורבים הם עושי דברו); הרים ובקעות מימינו ומשמאלו. נפץ זכוכיות החלונות. המולה ארוכה, ממושכה... דליקה?
— פרעות... — צעקה היא וגם קולה יצא הפעם כאילו הוא בוקע לתוך קדירת־חרש — פרעות... דם ואש ותימרות־עשן⁶⁰...

— — — שלג מסביב בכל הארץ. ים־הקרח.

אברמזון עומד בלא נעלים בתוך השלג הקר. רק כתונת אחת לעורו ועליה זוחלים פשפשים־פשפשים, אינטליגנטים, יחפים, עובדים. הוא רועד־רועד, ומסביבו עומרים אותם הפשפשים, האינטליגנטים, היחפים, העובדים...
— מה העבודה הזאת? — שואלו אותו האיש ההולך מעמו.
— תמה אני. — מנענע אברמזון כתפיו — הלא זוהי הקולוניה, אשר יסדת אתה בשעה שהלך לבך לאחד את הפשטות הגדולה של טולסטוי עם אי־האפשרות הנשגבה של ניטשה⁶¹. "ניטשה פרי גפש אסתיתית־פיוטית ולא פילוסוף" — השכחת לשונך ממש? הלא זו היא הקולוניה על יסודות חדשים אשר יסדנו, בעזבונו את אירופה החולה ואת אנשיה. הלא מן הקולטורה⁶² עלינו... לכונן מושבה בארץ־ישראל ולהילחם את הפקידים. ועתה אני עומד פה וסופר את הכוכבים. אוריאלי! אתה הולך ממני. לך־לך! לכה! מסתמא⁶³ צריך אתה ללכת, ולא אהיה לשטן על רכבך. ואולם לבי מתמזמז⁶⁴, מתמזמז... גשמתך מרחפת מסביבי כצפור. לא מת. הכל שלך. וזה הדבר אשר אומר לך: זקנך מגולח, אבל אילו היה לך זקן כמוני — אין כל ספק שהיה שחור ורחב והיה מעיד בך, כי אבות־אבותיך היו מיקרי־ירושלים!
ופתאים נעלם הכל. והוא נשאר עוד פעם לבדו תועה בילילי־שימון⁶⁵, במדבר הגדול והנורא. לבסוף הוא מוצא מצרי עטוף⁶⁶ ברעב, והוא נותן לו

דמחננו⁴¹ נעשה לשד"ר⁴² של ישיבת ה"רבי", יחיה, ואני הריני עתה ממלא מקומו של הרב בק"ק⁴³ נבוכה יע"א⁴⁴ ו... קבל "אזורים"⁴⁵ אחר נוסף על שכר שחיטתי ואין אני מצפה עוד לעזרתך (כל זה נאמר בנשימה אחת), אבל אני חפץ לקבל נחת ממך, בני. דאה, כמה מאושר הוא שלמה פרנקל, ששב אל אבותיו (אברמזון מתפלא מאד בלבד: מה אבא סח? הלא שלמה לא שב עוד!), אך הרבי לא יקבלך עד שתשוב בתשובה שלמה: הרבי גדול הוא ונודא על כל סביביו, ומשרתיו עושי דצונו חוקרים ודורשים אחרי כל בן-ישיבה הנוטה מן הדרך. הגבאים⁴⁶ מתחקים⁴⁷ בגלוי ובסתור על צעדי כל איש. השמשים בודקים בחורים ובסדרים, קורעים את הלב מתוך החזה, מעלים אותו על השולחן ובודקים אותו. ואחרית החוטא מדה. הסירה, איפוא בני, את אלוהי הנכר מתוך חיקך, הסירה את ה"ביכל"⁴⁸ "התחיה"⁴⁹ מתחונן למדיך. אם תעשה זאת, אסע עמך תיכף אל ה"רבי", תיכף ומיד...

— ביום-השבת?

— פיקוח-נפש!⁵⁰

— וגם הסעודה השלישית⁵¹ עוד נספיק לאכול שם?

— בוודאי! דאה והביטה. שם הכל מוכן כיד הרבי: בשר ודגים וכל מיני מטעמים. ולא תוסיף עוד לדעוב כאשר דעבת.

— טוב, אוי טוב! תן לי פרוסת חלה ואכוססנה⁵² בשיני. גה"גה"גה...

— מה אתה, בני? זולל וסובא? דעבתך? .. דאה, הנה ז'ופיצות⁵³ המשי הארוכה... הנה הרבי הולך אחריו...

ר' יצחק נעלם, והבן התחיל דועד דעדת-קדחת ונס על נפשו, מבלי דעת למה הוא נס. "במנוסה תצאו"⁵⁴ דובבו שפתיו, והוא דין, דין, הרבי הולך אחריו, שומר את צעדיו, רוצה לגלות את מצפונו⁵⁵, והוא הלא חטאתו נגדו. ה"ביכל" מונח בחיקו בשבת!

— הלא שרפתי את הכתבים, הלא שרפתי את המאמר... — התחנן אברמזון על נפשו — וללא-הועיל. ההכרח לנוס לא נתמעט. להיפך, הוא גדל מרגע לרגע, התנשא, גדל, החריד. הרבי התחיל כבר לדדפו, והוא דין דרך הרים ובקעות, ירך מקנאות⁵⁶ של זיעה וסדנות⁵⁷ של ברזל. במקוה אחת של זיעה טבל כהלכת ואחר עלה ולא נסתפג וטיפס על גבעה גבוהה. מה זאת? כאן מתגוררת היא? הלא אצלה יוכל להיסתר ולקראו את 'התחיה' שלו.

— אל תעבור הלאה! — קורא לו הרבי בעוז ומכה באצבע צרדה⁵⁸ —

כל העינים נתמלאו פחד ותמיהה.

— אבל, אברמזון, שפט-נא...

— שפוט? — העיף הוא גם עליה מבט מורה²⁹ — שפוט? מה לי לשפוט? איני רוצה לשפוט! איני רוצה לדבר! ארור אני!.. ארורים אתם!.. מי קרא אתכם, נבלי-נבלים?!.. עבודתכם... הנפט... הנפט המעט... בחנות האלמנה... הילולא וחינגא³⁰... חברשטיין, פטרוב, בלומין, צאו במחולות... הילה...

הוא תפס בחפז את כובעו ויצעד צעד אחד אל הפתח "להימלט"³¹ מגי-ההריגה³², ואולם פתאום הפך פניו כלפי המסובים, וימת לבם. פניו נשתנו תכלית³³ שינוי ויהיו לאתרים... מבטו, שהיה מן הרגע הראשון כזה של הלום-רעם³⁴, נתהפך... ואברמזון השליך את כובעו מעל ראשו לארץ ויהי מורט שערותיו.

כג

יום שבת היה בנבוכה³⁵, עיר מולדתו הקטנה של אברמזון. אור שמש זרוע על פני כל הכיכר שלפני בית-התפילה לנוצרים. יהודים ממלאים את בתי-המדרש, מתפללים, אוכלים דיסה ולפת³⁶, ישנים שנת הצהרים ויוצאים אחר-כך להתהלך קצת ברחוב לפני בתיהם ובתוך חצריהם, כשהם בלא קפוטות וכשטליותיהם הקטנות המצויצות³⁷ נשקפות מתחת שולי חזיותיהם. "הקיץ הלא כבר בא". ר' יצחק, אביו של יעקב אברמזון, בכל החריצים שבפניו ובזקנו הארוך המגויל, ששיבה זניקה בו, כעין אותו זקן של ליב טולסטוי³⁸, הולך מאיש לחברו, מפייסו בדברים, מבקש סליחה אלף אלפי פעמים — ובודק את הציציות³⁹...

— וציציותיך שלך, יעקב בני, פסולות? ⁴⁰ אה, פסולות? — מניע אביו הזקן בראשו השעיר ועיניו זולגות דמעות, דמעות, דמעות...

אברמזון אינו יכול לנשוא את צערו של אביו ולראות ביגונו הגדול והקשה, והוא שואלו בחנינה רבה ואיומה ולבו מפהו וגמס —

— אבל מה עלי לעשות, אבא, מה עלי לעשות?

— מה עליך לעשות, בני? — עונה ר' יצחק וקולו כקול מדבר לתוך קדירת חרש — עתה מעמדי הוטב, בעזרת השם, מפני שהרב

— לַמִּנְשָׁם! ²⁰ — קרא גם גברילוב השיכור מפינתו. הוא ידע הרבה מלות יהודיות.

— לא, באמת ובתמים, — קראה בלומין — זו כל החדשה?
— ומה היא החדשה של מרתי? — הוסיף גריגורי גיקולאיביץ' להתחרות —
כלום נכבדה היא מזו?

— חדשתי? — הועבו ²¹ פני ינה איטאקובנה — אגיד את האמת: עדיין
הדבר אינו ברור, איך ומה. לעת עתה רק שמועה. שמועה עוברת...
— שמועה?

— כי...?

— כי... באמת, אין הדבר ברור עוד...

— אבל מה? מה??

— מה? אומרים, כי... גם בעיר ה... ה...

— פרעות? ²² — נָעַץ בה אברמזון את מבטו וקולו היה דומה להד.

— גם אתה כבר שמעת זאת?

— אני? לא. אני יודע כך. אני הלא יושב פה כל העת. אני לא שמעתי, אני
יודע כך...

כל הדאשים הוספו אליו. בחדד השתרדה דומיה. הכל הרגישו בהובתם לשאול
על פרטי העניין, להביע הצטערות...

— אלוהים, מה נורא הדבר! — קראה, לאחרונה, רזואליה מאקסימובנה.

— והיהודים היו כצאן־טבח? ²³ — שאל שמואל — לא הגנו על עצמם?

— עתה ישתמשו הציונים במעשה זה — קרא גם חברשטיין — יקראו
עצרה ²⁴, ידבו בצכעים, יבכו את הדם, יראו את שנאת העמים אלינו...

— ויקראו לארץ הקדושה, — סיים פרנקל.

— לי לא נעים כשמדברים על דבר כזה בפני גריגורי גיקולאיביץ', —
לחשה זינאידה מאקסימובנה מתחילה באזני רזואליה מאקסימובנה ואחר־כך גם
באזני ינה איטאקובנה.

גריגורי גיקולאיביץ' שתק שעה קטנה ואחר פתח את פיהו: אַגִּיטָאצִיָּה ²⁵,
פרופאגאנדה ²⁶, מַנְלֶגָה, השכלת־העם, לומפ־פרדוליטאריאט ²⁷...

— חדל־נא! — שאג פתאום אברמזון ויך באגרופו על ראשו — האֵלֶמו ²⁸
אך לרגע, פטפטנים נבזים! זה האדון חברשטיין... זה... מעז... מעז... בעת
צדה... חשבונותיו... עבודתו... ביטול־עבודתו...

לקרוא קצת בעתונים. אברמזון, אתה הלוא אינך קורא עתונים? אח, לא, עידבבתי: הלא זה חברך דוידובסקי לא היה קורא. ואני — גדולה אהבתי להעתונות. אמנם, עתונינו הרוסיט... לכל החדשות שאנו יודעים אין גם זכר שם...

— ויש חדשה, אשר גם ינה איסאקובנה אינה יודעת עוד!

קולו המתחרה של פטרוב, אמנם, גילה לה, כי כונתו, בלי ספק, אינה לאותה החדשה המדאיבה¹⁰, אשר נודעה לה בצהריים ואשר לא מצאה חפץ בלבה לדבר עתה על אודותיה; ובכל זאת אמרה, שאם מרמז הוא לזו שבדעתה, הנה היא יודעת כבר.

— ומה את יודעת? לא, אינך יודעת עדי!

— אמור, איפוא, מה?

— לא, אמרי תחילה מה את יודעת.

— לא, אמור אתה תחילה!

— אני מתחילה? נו, הבה ואומר אני תחילה, וזה הדבר, ההחלחה. זה הדבר: בקרתא¹¹ א. נוסדה כיום חברה הרישה, שתעודתה¹² היא כך: היות שהחורף חלף עבר, הלך לו, האביב בא, השלג נמס, השמים ישמחו, הארץ תגל, לנהרות קורא דרור ולגל תיקום...

— בקצרה, בקצרה, פואזיה¹³ זו כבר שמענוה...

— לקולך אשמע, ינה איסאקובנה! ובכן, בקיצור, בקיצור גדול, בקיצור שבקיצור, ובכן, שם החברה: "מבלי שנותיהם וימיהם בנעימים". מטרת החברה: לבלות את ימי הקיץ הבא בטיולי-שעשועים, להתקין מסעות בסירות-דוגה¹⁴ על פני רפשו¹⁵ הנהר...

— וזה הכל?

— לא, לא הכל. תקנות החברה עשר במספר. נפשי בתקותי, כי העלמה בלומין תוסיף איזו תקנה מקורית. ובכן, אתחיל מן הסעיף הראשון. סעיף א': לחברים ולחברות מתקבלות כל העלמות אשר...

— ואני היושבת-ראש; ואני היושבת-ראש! — לא נתנה זינאידה מאקסימובנה להמשיך.

— וכבר בחרו קומיסיה¹⁶ קטנה לבחור קומיסיה גדולה עם ועד פועל¹⁷ אחד לבחור שני ושני קומיטטים¹⁸ לכונן שלישי — התנער גם מנשה.

— כובד-ראש והקשבה! — צעק גם הסטודנט — ובכן, למחר, ינה איסאקובנה, את מתבקשת לקחת חבל¹⁹ במעשי חברתנו... התשמעי?

יוסף חיים ברנר

מסביב לנקודה

כב

היתה השעה העשירית.

ה"נשף"¹ בבית קצמאן היה בעצם "חומר": בעל־הבית אחז בשתי ידי חתיכת לחמנית; בעלת־הבית הגישה תה והעירה כמן הצד הערות עוקצניות; זלדה צחקה, נאבקה, גזרה על ימין ועל שמאל, זכתה לעצמה בכל חפץ הנופל בידה; רחאליה מאקסימובנה נתנה רווח בין מלה למלה ודיברה למקוטעים על דבר התפתחות האדם על פי חכמי אנגליה וסייעה לשיחות חברשטיין אישה על דבר מיני סטודנטים ופועלים; "סייפא וספרא"² הוכיח את צדקת בעליה"ברית";³ שמואל האזין לכל מלה והתחיל ב"למדונו רבותינו"; רק נחומ'ל היה האחד, שהסיח את דעתו⁴ לדברי בטלה והתרפק ככלב קטן על חיקו של גריגורי ניקולאיביץ' ושאלו: הישיר? הישיר? ... ובקבלו דשיון, היה משורר בקולו, קול־ילדים, מבלי הביע ברור את המלות:

⁵ Труд и горе, капли пота,
Пополам со слезой...

— За тяжелой работой — החזיקה על ידו⁶ זינאידה מאקסימובנה וציפצפה וקוננה⁷ בקולה העלו, המצלצל והחי ...

... ונדמה לו לאברמוזן, כי את כל המחזה אשר לנגד עיניו ראה כבר פעם בחלום, לפני שנים אחדות: אלו הקולות, אלו התנועות, זו השירה ... מוזר ומטושטש ...

— אה, ינה איסאקובנה! ... — התנשא גריגורי ניקולאיביץ' ממקום־מושב, כשראה את הנכנסה, וישתחוה.

— איחרתי? — קראה בלומין בקולה הער והרענן; היא היתה מלובשה בגדי אביב קלים פשוטים — ואני נכנסתי ככלות הוראותי⁸ אל הביבוליותיקה⁹

לבעיותיו הוא. ערכי הציונות והמהפכה והאושר האישי משתלבים ומסתבכים זה בזה, והעלילה מתפתחת באמצעות הדיאלוג המתמיד בין גיבורי הסיפור.

מספריו:

"כל כתבי", ת"א, 1924—1930; "אגרות", ת"א, 1941; "כל כתבי", ת"א, תשט"ז. תרגומים: "בעל הבית ופועלו" לטולסטוי, 1919; "החטא ועונשו" לדוסטויבסקי, תרפ"ד; יצירות אחדות של האופטמאן, ועוד.

ביבליוגרפיה:

תולדות חייו: אגרות י. ח. ברנר, הוצ' רבר, שני כרכים, תש"א. תולדות חייו, מאת י. יערי (פולסקין), ת"א, תרפ"ב. י. ח. ברנר — מבחר דברי זכרונות, ערוך בידי מ. קושניר, הוצ' הקיבוץ המאוחד, תש"ד. חיי ברנר, א. ז. רבינוביץ, הוצ' אחרות העבודה, ת"א, תרפ"ב.

הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית והכללית,

מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 155—158.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אורינבסקי), הוצ' יורעאל, 1951, כרך ב', עמ' 416—449.

חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' זביר, 1953, עמ' 113—129.

כתבים, מאת י. ח. ברנר, הוצ' עם-עובר, 1953 (הקרמה מאת מ. פוזננסקי). יוסף חיים ברנר, מאת י. שה-לבן, מסה, הוצ' המרכז לתרבות ת"א, תש"א.

לכסיקון הספרות העברית ברורות האחרונים, מאת ג. קרסל, הוצ' ספרית הפועלים, 1965, עמ' 370—372.

ספרות על פרשת דורות, מאת ישראל זמורה, הוצ' מחברות לספרות, תש"י, עמ' 40—45.

ברנר המספר, מאת י. פיכמן, ברנר המבקר, מאת י. פיכמן; שני מאמרים אלה ראו אור בירחון "אהרות העבודה", כרך שלישי.

מבקרים בספרותנו, מאת ג. גרינבלט, הוצ' גזית, ת"א, תש"ז.

מאמרים רבים ב"התקופה", כרך ה'.

יוסף חיים ברנר

(1881 — 1921)

מספר ומבקר. נולד באוקראינה. כבר הגיל צעיר נטה ללימודים כלליים והושפע מהספרות הרוסית של אותה תקופה (דוסטויבסקי, טולסטוי, גורקי). עד לעליתו לארץ ישראל ב־1909 ישב בוארשה, לונדון ולבוב ועסק בכתיבה. ב־1903 יצא לאור סיפורו "בחורף". עם עליתו לארץ ישראל עבד כפועל בחדרה ומאוחר יותר החל עובד במערכת "הפועל הצעיר", ועסק בתרגומים מספרות העולם. עם פרוץ מלחמת-העולם הראשונה שימש כמורה בגימנסיה "הרצליה". ב־1921 נרצח על-ידי הערבים במאורעות של אותם ימים.

סיפורו הראשון "פת-לחם" (1899) מקפל בתוכו את גרעינן של כל יצירותיו האחרות. בולטת בו אוירה פסימית וקודרת המשקפת את לבטי הדור היהודי הצעיר ברוסיה בתקופת העליה השנייה. גישתו של הסופר אל המציאות היא פשוטה, בלתי-אמצעית ובלתי-מזויפת ומכאן נימת התוכחה שבז'נריו. הוא מחפש את המוחלט הן בחיובי והן בשלילי.

כמנדלי חתר גם ברנר אל ההערכה העצמית, אלא שמנדלי ראה בעיקר את הדלות החומרית כיסוד רעוע לחיי העם בגולה, ואילו ברנר הבליט את הדלות הרוחנית, ולא הרשה אף לקרן-אור אחת להסיח את דעתו מן האמת המרה. גיבוריו יוצאים דופן ברגישותם ובחיטוטם המתמיד בנפשם ובסובב אותם, ולפיכך הם מוצאים ביטוי בצורות המונולוג, המכתב או היומן המרכיבות את יצירותיו.

"מסביב לנקודה"

סיפור זה נכתב ב־1904 ופורסם ב"השלוח". תורגם לאידית ורוסית. גיבור הסיפור יעקב אברמזון הנו דיוקנו של ברנר עצמו. הוא קשור אל העירה היהודית וערכיה למרות שהוא בז להם ומנסה להינתק מהם. הציונות הסוציאליזם, כשני פתרונות אפשריים לבעית העירה והכלל היהודי, נבחנים על-ידי כפתרונות אישיים

קלה היתה הריצה במורר-ההר. אנשים רצו ועברו חד את אחר, כשהם מתחדקים בקמשונים וחרולים. מבינות לגזעים וערערים נצנצו אותם מיני העשבים, שהעין כבר לא ראתה מעצם ימי-הילדות... המשעולים התפתלו דרך רכסים ושיפועים. על ארני-החלונות, פרוצי השמשות, ישבו ברכיבה בנות-ההפקר ואכלו פת-שחרית. האחת שאלה את העוברים מתוך לעיסה: — והחבל היכן נשאר?

בטרם אות הארגעה³⁸

צפיפות במקלט עם דמדומי בוקר. חבלי שינה ושרידי חלומות נסוכים על פני בנות-השכנים הרכות בשנים. מבעד ללהג³⁹ הרב קולטת האוון כעין זמזום דק מן הדק בשמי השמים... קורא, מושך החוץ — ואתה עובר את הסף. הס!... דממה וחוסר תנועה ורק אנקורים מצייצים בשיחים הטלולים⁴⁰. הצצת אל השמש העולה, ומוכה-סנורים⁴¹ אתה רואה רגע את הכל בגוון אדמומי. אבל הנה שבה לך ראייתך — והעולם זך וצלול מבראשונה. עמוק ומלא תוכן כל פרט — כאשר יראה ויחוש אותו פרפר בן יומו. הנה נורעזע הזליל⁴² לאחר שהאנקור⁴³ חרר מעליו ופרח לו; והנה כאן איחרת ולא ראית את הצפור כלל — ורק את הזלול הנך רואה ברטטור... מה נהדר היקם בטרם ארגעה!

נתיב החלב⁴⁴

חצות בפדבר. האיפול⁴⁵ במלואו. חושך ושהוד. שאגות הארי בגן החיות נשמעות כאנחות. בקולי קולות אנושיים מייבבים התנים⁴⁶ בשדות הסמוכים, בקולי קולות אנושיים. ורק נתיב החלב ברקיע מושך אליו את העינים בכוח — חתימת אור יחידה באופק הכללי. הסתכלתי בו ארוכות, הסתכלתי עד בוש⁴⁷. בכתמי אור רוטטים אלה, שם, בשמי השמים, נתרכזה כל ההווייה — נתיב החלב אל נא יוקח מעל ראשינו!

מכוסים בהרות־שמש ועיניו פתוחות לרביע;²⁸ שני סדקים בדמות חצאי־לבנה דקים הציצו כמו מבעד לאלפי פרסאות.

אצלו בחול התגוללו: מגבעת הפוכה, חושן²⁹ מסואב וחבל דק. — מי הוא, יהודי או קתולי? — זאת היתה ראשית שאלתו של כל הבא החדש. — יהודי! — ענה קול לרגעים, שהעביר עננה על פני היהודי וצל של הנאה מסותרת על פני הקתולי.

ההמון התדחק³⁰, התחכך, רחש³¹ והתלחש. בנות המשעולים הסמוכים, בנות־הזפק³², נתונות בחלוקיהן ומשולבות זוגות־זוגות, הביטו בעיני־בעתה, בהלחצן אחת אל חברתה. נשי־שוק סחו:

— שומר־הגן מספר, כי בחתכו את החבל, עוד היה הגוף חם.
— ואנשים הרבה כל כך ראוהו, ואף אחד לא הכירו.
— בודאי זר הנהו, הוריו גם אינם ידועים עדיין.
— הרעב הביאו לידי־כך — שיערה האחת.

אחרת ענתה:

— רואים אתם חבל זה? חבל של תלוי, מי שרוכש אותו לו, הריהו מצליח.
— הצדה, הצדה! — בקעו השוטרים בהמון.
הופיע פקיד־בולשת אחוז־שינה, למראהו קמה הרוח מעט.

הוא שם עין מזלזלת כלפי מטה, הוציא פנקס ועפרון וציוה לעשות את ה"חיפוש". הדחק והדחק התגברו ואי־אפשר היה לראות כלום. מאצל הפקיד נזקר פתאום איש גבה־קומה בעל מגבעת־תבן רחבת־שולים עם עורף שמן, מתכפל. הוא פלט איזה חידוד³³ וצחק. הצחק היה צלילי, שאנן, שבע־נצחון. מאחורי הכתפים התלבט באותה שעה עלם צעיר כבן שבע־עשרה, כחוש, בעל לסתות בולטות, לבוש מעיל חסר־גון מעל לחלוק מסואב. הוא גימא³⁴ ושאף והתפרץ... כאילו שם מתעללים באחיו, והוא, כמו בחלום, רוצה לצעוק בכל מאמצי־כוחו ואינו יכול.

כשהחלל³⁵ הורם לבסוף מן הארץ והוטל לתיך העגלה החתומה³⁶, העשויה לכך, וכוסה במכסה־הבד הכהה — נעשה ניחא³⁷ לכל.

— עתה ישן! — קרא האחד בקול רם.

— לא רצית לחיות, הרי...

והעגלה זזה ממקומה לאורך־השדרה.

— לוי'ה יפז נוהרת אחריו — העירה אשה אחת.

המולדת, בית-האב הרחוק עם גגו וארובת-עשנו, המחשבות הישנות והניגונים הישנים — כל אלה התלכדו יחד, התנדפו, נוולו.¹⁰ הקרקע, כמו בכוח-איתנים, ניתקה מתחת כפות-הרגלים, בסחפה אחריה גם את העבר, גם את העתיד. לרגעים סחרחר הראש מפני האמצע.¹¹

בצדי-הדרכים נדף ריח-קארבול¹², ופחד בלתי-נתפס העיק על הלב. נחשי-ביר¹³ מגוונים, משולשים, ריחפו ברקיע, צפו לאט, הגביהו עוף וכשכשו בזנבותיהם, כדגים בנהר.

הבעית¹⁴ רבר-מה.

בערוב היום ירד ערפל חם, ומבעדו הסתמנו גולות¹⁵ בתי-היראה¹⁶ מטושטשות וחסרות-צלבים. פנסי-הגז נהפכו לכדורי-אורה ערפליים גדולים והאירו את עלי הערבות הסמוכות להם. מעל לצמרת-הגן עמם¹⁷ חרמשי-הירח¹⁸ כגחל¹⁹ מבעד לקרום-האפר.

נדדה השינה. בעד שמשות-החלונות העליונות נראו תכופים כוכבים נופלים; נפול נפלו לאט, בגדרם אחריהם חוטי-שני.

ואך לפנות-בוקר תקפה שנת-משובה²⁰, שינה עליזה. במשעולים הצרים והמעוקלים, שמאחורי גן-ההר, כבר שקטה ההוללות הפרועה, הוללות-ההפקר, וגריהם חייכו על משכבותיהם מתוך חלומות מגוחכים. העיר אותם בבוקר-השכם קול טורד, שרוחה הורגשה בו, כאילו הלם קול זה בבת-אחת את הדבר המבעית. — על ההר נמצא תלוי.

עוד בחצי-הדרך פגה ההתעוררות הנעימה, הכרוכה בכל מאורע חדש, ושעמום של חולין מילא את הנפש. נדמה, כי זה עידן ועידנים נמשכת ריצה זו, ריצה בלי-קץ, בלי תכלית. לאן?

במעלה-ההר כבדה הנשימה ופקו²¹ זבנו כים. אנשים רצו ועברו חד את אחד, כשהם מתחדקים²² בקמשונים²³ וחרולים²⁴. מבינות לגזעים נצנצו אותם מיני-העשבים, שהעין כבר לא דאתם מעצם ימי-הילדות...

במבוא-הגן, מסניב לעץ עקום-בדים²⁵, נתהווה מעגל של אנשים, נשים וטף — אחוזי-שינה, לא מרוחצים, עם עינים מלאות מוגלה²⁶. המעגל התפרץ לתוך המרכז, אבל לרגעים התפוצץ והתרחב, בגלותו שני שוטרים מזוינים.

כל אחד חתר אל הגוף המת, שהיה מוטל פרקדן²⁷ לרגלי העץ. זה היה גוף של עלם צעיר כבן שש-עשרה. שערי-ראשו הצהוב היה מסורק ומפולג, פניו היו

ת ל ו י

שרב צהוב העיק על הכרך. תכלת-הרקיע עטתה לחלוחית¹ ורודה וגולות-העינים התכווצו ורעדו, גגות-הפחים, אבני-הכביש וגוויות-השיש הערומות, שבצלעי-החומות, הבהבו כמו עופרת נמסה, ונעים היה להביט אל העפר השחור והלח הנחפר מבטן-האדמה, מקום שם תוקנו צנורות-המים, ואל עלי הערבות² שבצדי המדרכה, אלה העלים הרחבים, בעלי השנים, שנשיבת-חום חלפה בהם לרגעים וגילתה בעצלתים את צדדיהם התחתונים, החיורים.

איוז³ גושי-עננים של שחור-תכלת נערמים בקרבת השמש ומכבידים ומגבשים את חומו. באויר מתחולל פתאום מעין שנוי. מה שם? מבינות להמון המנומר נוקרים⁴ בהיסס-הדעת הסוסים השזורים עם עיניהם האפלות, והשלהבות רועדות מתוך פנסייהן לאור היום הבוהק. זמרת-הכומר השאננה הולכת ומתרחקת, הלוייה עוברת, הנו כבר המלות האחרון המפגר ויהתהלכות והמהדק דרך-ריצתו את שרוך נעלי. כמדומה, שגם בוכים שם? בכו, בכו, ספדו על יום הולדתכם, ספורדו!

מה נעימה היא זעקת-השבר, זה הילל⁵ האנושי המתבטל ברחבי-האויר. יפרפרו-נא לבותיכם, יפרפרו מעט! טוב, טוב.

החלכאים⁶ העורים בעלי המשקפים השחורים שרו את נגוניהם הישנים, הנגונים המשעממים, והקטעים הציצו לתוך העינים והושיטו את כובעיהם. ניגנו תבות-זמרה, ועל גביהן רחשו התוכיים, קרצו עין, כפפו את צפרני אצבעותיהן והוציאו מתוך הקלפי⁷ את פתקאות-המזל.

שער-הראש סבוך ופרוע, הצפרנים מגודלות, כפות-הנעלים גולשות לרגעים על חלקת-האבנים, ורטט רע עובר בכל יצורי-הגו, משוגע-הרחוב, חשוף החזה השעיר, המתהלך שאנן בבת-צחוק נוחה על שפתיו, אינו מעורר זועה כמלפנים; איוז קורבה⁸ נרחשת אליו, ועיני-השגעון הדלוחות⁹ שלו כבר מובנות הן מעט.

או רוצים לקשור קשר עם זולתם. הכרך הגדול מעוצב כדקדוק או מפלצת מיתולוגית המרוקנת את בני-האדם מכל רגש וזהות.

מספריו:

כל כתבי ג. שופמן, 4 כרכים, ת"א, תרפ"ז—תרצ"ה; בטרם ארגעה, ת"א, תש"ב; במלקחיים, ת"א, תש"ד. תרגומים: "כתבים נבחרים" לפטר אלטנברג; "בת שחף" ו"גן הדובדבנים" לצ'כוב; "קנין וארתם" לגורקי.

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 815—818. תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אורינבסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, עמ' 142—159. כל כתבי ג. שופמן, כרך א', הוצ' דביר, 1960.

הערכות וביקורת: ברדיצ'בסקי, כרך א', חלק שלישי, הוצ' שטיבל.

ריבלוב מ., "ספר המסות", ניו-יורק, תרפ"ח.

קלוזנר י., "יוצרים ובונים", כרך ב', עמ' 221—238.

"ליובל שופמן", "מאזניים", תרצ"א, גליון כב—כג (כאן גם ביבליוגרפיה של מאמרי ביקורת על שופמן, ערוכה בידי ב. שוחטמן).

לחובר פ., "ראשונים ואחרונים", ספר שני, תרצ"ה.

פיכמן י., "פרקי שופמן", "מולד", חוב' 25.

פנואלי ש"י, "ג. שופמן", "מאזניים", גליון כא, תש"ו.

גרשון שופמן

(1880 —)

נולד בוויסיה הלבנה ורכש חינוך עברי מסורתי בחדר ובישיבה. ב־1902 החל לפרסם סיפורים שזכו לביקורת חיובית. באותה שנה גויס לצבא הרוסי, בו שרת שלוש שנים. במשך שנים רבות נדר בארצות שונות ועסק בכתיבה ועריכה. ב־1938 עלה לארץ ישראל, בה המשיך בכתיבה. סיפוריו פורסמו ב"דבר", "מאזנים" ו"דיעות אחרונות" ואף זכו בפרס ביאליק ובפרס ישראל.

סיפוריו של שופמן בנויים בצורת רשימות קצרות וממצות ומבטאים קטעי הרהורים ומחשבות. סגנונו עשיר ומקורי ונושאי יצירתו מגוונים ורחבים. הם מבטאים את רשמיו וחוויותיו באישיותו של המספר וקשורים בקורות חייו. הוא מתאר את חיי הכפר וחיי העיר, חיי חיילים והוויי ישראלי. קשת רחבה של דמויות מאכלסת את סיפוריו: יהודים ונוצרים, אנשי־מעשה ואידיאליסטים, פושעים ונשים עלובות.

האימפרסיוניזם הלירי־המאופק והפלאסטיות שבתאורים הם מן היסודות האמנותיים האופייניים ביותר לציוריו ולסיפוריו. בשטח זה הגדיל לעשות יותר מכל הקודמים לו בספרות העברית. הערצת היפה והוקעת הכיעור הן ללא ספק מן הקווים הבולטים בסיפורי שופמן, ומכאן גישתו הפסימית לעולם המציאות הסותר את חוויותיו הפנימיות וכן הסמליות המיסטית המצויה ביצירתו, למרות היותה לכאורה ריאליסטית קיצונית.

"תלוי"

הדרך הגדול וחסר המסגרות הנו הרקע ואף הגיבור של הסיפור. בני־האדם המתוארים כאן תועים ותלושים מכל וכל. מועקה כבדה ואוירה קודרת מקיפים אותם מכל עבר. בני־האדם הם לעולם בודדים וזרים זה לזה ואינם מסוגלים

שבקומודה¹⁶¹, המכוסה מפת רקמה, זו שהיתה ניצבת ליד הדלת משמאלה. כשסגרה אמא אחריה את הדלת, פלטה הגתית¹⁶² הגדולה, שהיתה תלויה בקיר שלמראשותי הסופה¹⁶³ הרכה, הד חלש ונוהם רכות וארוכות, ואוריאל ניצב והתחיל מביט בהנאה קלילה שבמנוחה ממשמשת¹⁶⁴ אל אותו הסדר הנוח שמסביב, ונדמה לו משום-מה, שפה גם התקרה יותר גבוהה היא משבשאר החדרים, ובצבצה¹⁶⁵ בלב פתאום איזו נטייה של חיבה כלפי אחותו לינקה, שרוחה היא זאת, כנראה, המרחפת בזה, וכשישב במיטה הצחורה ונחיריו התחילו פתאום זזים ושואפים בכמיהה שבקדחת את אותו הריח המיוחד, המצוי תמיד בחדרי הנשים, אותו הריח הקל והאורירי, שיש בו משום¹⁶⁶ בשמים שונים, שאינם נתפסים, ומשום דבר אחר שבתהייה, שגם הוא אינו נתפס, התחילו פניו מגחכים אורות כל-שהוא; ומדי התפשטו במתינות את בגדיו, חשב באותה הנאה, שסופה מכביד קצת מחמת שאט¹⁶⁷ כבוש שבנפש:

— לינקה זו — הרי היא כבר ריבה¹⁶⁸, כנראה...

אבל אותה מנוחה רופפת, שהתחילה מתבצרת לאט לאט בנפשו, נדפה פתאום מיד, כשראה את הסומכות הנוצצות של מכשירי הכתיבה הממורטים, והנה תחוב שם מכתב אחד סגור, שלא פתחו אותו משום-מה, ואדריסתו¹⁶⁹ רפרפה והוכירה לו איזה דבר, שהיה רגיל בו. הוא השתחוה מתונות ונטל את המכתב — ומיד היו כבר ידיו הופכות בו ופותחות אותו במהירות ושפתיו פטפטו מחמת תזויה שבקוצר-רוח:

— אה, מילי זו...

המכתב היה כתוב אליו, שם היו רק דברים אחדים. פור, אותו דוד פור, שבכתם אופיר¹⁷⁰ לא יטולא¹⁷¹, כותב לה היום, שהוא, אוריאל, יוצא את קיוב לבוא הביתה. אוריאל, ידידה אוריאל! שני ימים ולא יותר הרי היא חפצה, שיבלה אתה יחד באחד הכרכים הגדולים כל היכן¹⁷² שהוא רוצה. ששייב לה מיד. אם לא ישיב לה מיד או ששייב לה, חס וחלילה, בשלילה — הרי היא בקרוב אורחה שאינה רצויה אצלו. אדם חביב, אדם יקר! ששייב לה מיד וששייב לה דוקא: הן, והנה גם האדריסה שלה, את, אוריאל.

אוריאל הניח את המכתב בכיסא שאצלו, אגב אותה משיכת כתפיים שבלאיאות שהרגיזה:

— ואותה רוח תזוית¹⁷³, שנכנסה פתאום בזו...

ואחרי-כך היה שוכב במיטה והיה מביט ארוכות אל אור המנורה שאצלו ויונק פפירוסה אחר פפירוסה.

פקחית זו שלי שהקדחת תאכלנה שם, אל אלוהי אבותינו, אותה בריה שלי, שחנוני בה האלוהים, ש־כחה, נו! שכחה ולא השגיחה מי בהם הבכור! הרי זאת המצאה מצדה של אשה, אה? חת־חה. אני זוכר היטב... "שייכות היא... באמונה, רבנית, הריני אומר אמנם: אילולא אותה שיבה שזרקה בזקני זה... אה! אה! לסמרמורת¹⁴⁴, כמו שהיא רואה אותי יהודי!" חת־חה. אני זוכר. לאו, וכמה התחבט אז אבא באותה "שאלה"¹⁴⁵, אה? שני ימים רצופים, כמדומה? חת־חה. זוכר הוא אותה מהומה שבבית...

אמא, שהיתה מקשיבה לו וצוחקת ומקבלת נחת, נתכרכמו פתאום פניה והיא קראה בהתלהבות שבגאווה נהנית:

— שלושה! מה אתה סח? שלושה ימים רצופים...

— שלושה? חת־חה־חה...

וזו הבטיחה באותה התלהבות גופה:

— שלושה ימים רצופים; אפשר לא? הוא אומר: מהותה. גיהנום היה אז בבית... סדום! מלתא זוטרתא¹⁴⁶ היתה זו? אותה מדוכה¹⁴⁷, שטיפל בה אבא, שיחיה, ורבי משה ריש מתיבתא¹⁴⁸, לאריכות ימיו של זה, ושלישי להם היה... אה? מי היה אז השלישי שבהם? כמדומה...

אבא ניגש בינתיים מתונות וניצב אצלם והפסיק אותה ממושכות:

— אה־ה?

אמא כבר נפתה אליו והתחילה שואלת בהתלהבות:

— זוכר אתה, אפשר, מי...

אבל זה כבר סר משם וקרא בניחותא:

— אה־ה!

וחרז בנחת אל טיולו הקודם. בקרוב לאחד זה ניגש, וניצב אצל אוריאל, ונטל ממנו פפירוסה, והציתה מתונות במנורה, וכיבה אותה מיד במלילה ומלמל בחולשה:

— נא! אני ראשי חלש קצת. רצונכם — שבו לכם פה.

ופרש אל חדרו.

לאחר־זה שידל אוריאל גם את אמא, שתחזור ותשכב. זו הביאתהו בתחילה אל חדרו שמשכבר הימים, זה שבא אחריו בירושה ללינה אחותו, ופרשה גם היא. פה היתה המנורה היפה, שאמא הדליקה בטרם צאתה. משרה אורה שלוחה ונוחה בטפיטים¹⁴⁹ ובקבוצת הגלויות המצוידות שבכתלים ובקטנוגיות¹⁵⁰

בתה וגם זה רק בבוקר. אני, יהי שם אדני מהולל והלואי גם להבא, איני זקוקה לו כלל. אלא מאי? נשארה לינקה, שתחיה, בלבד; אבל אותה פרה שלנו, שלא אפתח פה ל...¹³²

הכל ניחא. אלא מה משונה? משונה אינו אלא אותו דבר, שהוא הגה והגה בספרים הללו ופתאום חדל. למה חדל? אבל כלום לא אחת היא לו — למה? ודאי היה אז נימוקו אתו; ¹³³ אבל זה כבר אבד. בפירוש ¹³⁴, בפירוש. אותו נימוק, שבאחד הימים היה, כמדומה ¹³⁵ לו, חשוב במאוד מאוד, זה אבד; אלא שאבידתו של זה כבר אינה חשובה שכמותו ¹³⁶. אלא מאי חשוב? הה. כמה מהשטות יש באותה שאלה. אלא מאי חשוב? נפלא — כמה שדופות ¹³⁷ המלים הללו. כה חשוב? הה. פגרי מלים — בהחלט. ראויות וכדאיות לאותם הספרים המכוכמים — בד בבד ¹³⁸. מה חשוב? הגה הוא — ריח יבש ונחניק זה של אותם הגמלים המזוהמים שבארצות המזרח שנבלו ¹³⁹, סרחונה שפג של אותה הרגשת המות. זו הנוקשה והמסואבה ¹⁴⁰ מחמת בליה שבדורות, הנוחלת וגפוצה כלפי חמה לזהטת מקברותיהם המרובים של אותם הפראים הנרפים, אלו הכוכים הלבנים והסתומים, הצומחים שם בשרב, ככמהים וכפטריות ¹⁴¹ הללו אצלנו אחרי הושם... מה חשוב?

אוריאל הביט פתאום אל סביבו וקם באיזו חרדה שביאוש. מה'זה היה לו? פתאום הכתה גלים בלבו איזו תשוקה נמרצה ומשונה במאוד, והוא החליט לגשת מיד אל אבא, אל אבא זה גופו, המטייל לו פה בנחת, ולשאול אותו תחנונים — לשאול אותו תחנונים רותחים והומים:

— אבא! הלא אמת הדבר, שיש אלוהים בשמים, אה? פשוט — אלוהים גדולים וטובים... או אפילו שאינם טובים — אמת, אה?

אבל מיד גנח פרא ופניו חורו ובשפה נשוכה חזר וישב. ומיד אחר'זה מיהר והפסיק את אמא המסיחה — הפסיק אותה באיזו קלילת קודחת שבמישובת גדולים ¹⁴² פורצת:

— ובריל-ליזר גלושר, אמא? מה את בריל-ליזר גלושר? אה? חי בודאי סבא זה גם היום והוא מספר תמיד בשבחה של אותה גדיה לבנה, זו הממליטה לו מדי שנה בשנה תאומים? ח'ח'חה... אח, אני זוכר כל אותו דבר היטב. לאו, אמא. כיצד? לאו. כיצד היה אומר? אה!... "מה תאמדי לזה, רבנית, אה? הצרות הללו שלי אני — הריני אומר אמנם: אה! אה! המליטה לי אתמול גדייתי הלבנה תאומים — זכר ונקבה. פטר ¹⁴³ רחם הוא לה מילא. אבל זקנה

תחובה לו באזורו שחגר וחברתה היתה מטפלת בזקנו הקלש ותוחבת את קצהו אל פיו אגב איזו נהימה טרופה¹¹⁸. מפרק לפרק היה ניגש והיה ניצב גם הוא אצל המסובים, וידו האחת, זו שאוחזת בזקנו, היתה קופאה אצל פיו, ומבטו היה מתחיל מצטמצם ומחליק ואינו נאחז בפני אמא המספרת, והיה שואל ממושכות — משל ממרחקים:

— אה־ה?

ובטרם זו היתה פונה אליו ומתחילה משיבה לו, היה ככר חוזני שוב אל טיולו, אגב אותה קריאה ממושכה גופה, אלא שבניחותא¹¹⁹:

— אה־ה!

אוריאל היה יושב בכיסאו והיה גומא¹²⁰ מפרק לפרק מכוסו ושולח את ידו נרפות ופותח איזה ספר מאלו הרבים שלפניו, והיה סוגרו וחוזרו ופותחו ומביט בו אגב אורחא¹²¹ וסוגרו שוב. אמא היתה מדברת בפרה ובחלב שהיא נותנת להם, וראשו של אוריאל היה כבד והיה הומה קצת, ומחשבות תלושות ומשונות במקצת היו זוחלות וחוזרות וזוחלות בו בלי־חמדה. אמת, אמת. הרי זה אבא, לאחרונה, אבא, הבא בסוד אלוהים ואוריאל הילד חוסה בצלו ונפשו שלווה וחם לו. הנה הוא — אבא. האבא הוא זה? חה. מה פירושה של אותה מלה — אבא? אבא... וזאת היא אמא. אשה קטנה ומקומטה זו, המספרת בחולשה וצוחקת נחרות¹²² קצת, הרי זאת אמא. כמה כל זה משונה! אותה אירינה ואסיליובנה הארמית¹²³ ואחריה מילי ואחרי זה, כמדומה לו, כל הנשים שהוא זיכר היו לפרקים תכופות שואלות אותו משום־מה באיזה חום נוגה שכלב, אם יש לו אם, הלזאת כיונו? חה. 'הספרים הבלים הללו, גלו הנודפים'¹²⁴ באבק ובנייר שנתקלקל מרוב שכיבה, הם אותם הספרים גופם, שהיה היגזה בהם ימים רבים. אפשר — דיברו באחד הימים האותיות המתות והמשונות הללו לאותו לב שפרח והיה חרד להיים? גם היום יש לבות פורחים וחורדים לחיים ולקולם וגם היום הולכים ומדפיסים ספרים באותיות המשונות הללו. יש אשר גם הוא פותח אחד מאותם הספרים וקורא בהם ואזניו תצלינה¹²⁵. מה שם הספר הזה, למשל, הזכור אכך דורות שנתפגל?¹²⁶ ניחא¹²⁷, שבראשו כתוב לאמור: דברי שלום. לקטים ואמרים. מפז יקרים, ומוזהב פרוים¹²⁸. קול אדני על המים. מאתי זנב הארזים¹²⁹ הק'¹³⁰ שלום וכולי, וכולי. וניחא, ששם כתוב — ניחא, ששם כתוב: פריגה פרליפומיני מאת ארטור שופינהויר¹³¹. הכל ניחא.

— ובאמת. הלא גם אתה זוכר. אבא, שיחיה, אינו שותה חלב מימיו אלא

חה! אוריאל יצא אז מפה — הרי את זוכרת? נו — והנצב"ה¹⁰⁸ תנצב"ה, חה' חה... ואני — אני אחר, זקנה, אני רוצה לישון.

הוא ישב בקצה המיטה והתחיל משקיט אותה נרפות, ואמר לשדלה בדברים וניסה להשיאנה לדבר אחר; ¹⁰⁹ אבל כל כמה שטרח הוא בכדי, וזו התחילה לובשת בחפזה את בגדיה והיתה טורדת אצלו אנב פטפוט קודח שבאושר צוחק. חה-חה. כלום מה הוא מדבר! מה הוא מדבר! מה שלא פיללה ולא חשבה... זהו באמת מה שלא פיללה ולא חשבה, חה-חה... הלא רואה אתה — ואותה מטורפת, שונאי ישראל¹¹⁰, פרחת לה דוקא היום... כשהפקרות¹¹¹ זו של אות; ריבה¹¹² הריהי כבר — אח! אח! רואה אתה? אבל לבה שלה, לב אם, זה ניבא לה אתמול. הרי הם יושבים ומסובים יחד את¹¹³ אבא שיחיה אל הארוחה שבלילה, והנה נוטלת החתול ומתחילה פתאום רוחצת. חה-חה. היא אינה משגיחה כלל וכלל בזה, שהוא ודאי שיהא צוחק לה: דאגה היא זו לה — יצחק לו כנפשו, ובלבד... והיא אומרת לסבתא זו, שכנתם שנכנסה אצלם, הריהי אומרת: הנה תראי, סבתא, אורז יבוא אלינו הלילה. הלה¹¹⁴ יושבת וסורגת את פוזמקה ומסיחה לה לפי תומה: ¹¹⁵ לינקה היא, שתחיה, זו שתבוא, רבנית. חה-חה. זו מסיחה לה יכה — והיא גם היא מסכימה, לכאורה, לדבריה: כנראה, אמנם לינקה היא זו, שתחיה, אבל לבה — זה לבה: הוא מגיד לה אחרת... חה-חה. אלא מאי? שלדבר כבר היא יראה... וגם בשל אבא, שיחיה... אותו כבר ראה מסתמא? ראה? אח, אבא זה! את לבה כבר אכל, שימיו יאריכו! מדי לילה בלילה הוא מאחר כל-כך לשבת וגם ביום אינו נח אלא חטופות¹¹⁶. והיא כבר יראה להגיר לו דבר. אח, היא כבר חרדה להזכיר בפניו אפילו חצי דבר, מיד, משהיא מוציאה איזה הגה קל מפיה, הרי זה בא באותה נזיפה פסקנית שלו:

— אדם סח, נו: לכי, לכי, זקנה...

— חה-חה...

אמא ירדה ואוריאל היה נלאה במאוד והיה יושב באולם הקודר, וכוס תה היתה מבהיקה לפניו צלולות, וסמוך היה רותח בדרגש¹¹⁷ שאצל הדלת אשר לחדר האוכלים, וריבה אחת מדולדלה ומדובללה ונסוכת שינה היתה נושאת את ידיה האדומות והתלויות לה והיתה מנקשת ברגליה הנרפות והכבדות, ואמא היתה יושבת לגוכת, והיתה מספרת לו שונות, והיתה צוחקת ומזרזת אותו מפרק לפרק לאיזה דבר, שהיתה, כנראה, בטוחה בו מאוד, שזה יגרום לו הנאה מרובה. אבא היה כל אותה שעה מטייל בנחת ארוכות, והיתה ידו האחת

אוריאל ניגש אליה פתאום, משל נזכר לאחרונה באותו דבר מיצו' ⁹⁴ ששכה, ודחפה בכונה יתירה שברוגזה כבושה. זו החלכה ⁹⁵ נחבטה דכות ברצפה וקמה והתחילה מתמודדת ⁹⁶ ברשרוש יבש, ואוריאל ישב בקנפי בהרחבה וירק ונקם כבושות:

— אח, את! אה?

בקרוב היה כבר אוריאל נושק לאמא, כשזו שוכבת במיטתה ופניה הקטנים נסוכים שינה ואושר המחריד את הנפש. בתחילה היה זה אוחו ארוכות את ראשה החם בכפו האחת והיה מביט אליה ונפשו שותקת קרות ומשונות; אבל פתאום היה, כאילו נפתרה לו בבת אחת חידתם הכמוסה של אלו הפנים שקומטו באנזריות כזו ושל הספיחים ⁹⁷ הגזוזים והלבנים הללו, שבפדחתה ⁹⁸ הנופלת, אלו שהיו מבצבצים מתחת לכבולה ⁹⁹, שניתק לה מחמת שכיבה, והוא חרד כל-שהוא והרים במקצת את ראשה והגיש את פניו אל אלו שלה ושאל ברוח כבדה וחפצה טובות:

— ואתם פה — הרי אתם מזקינים לכם, אה?

אבל זו היו ידיה הקטנות והצפודות ¹⁰⁰ במשהו חרדות ומתלבטות לו בפניו ובצוארו והיו מחליקות בקדחת אוכלת בהתפיו, והיא פטפטה והיתה צוחקת מחמת אושר:

— פטור, נו! הרי גם זו דאגה! ובלבד שיחנני ¹⁰¹ מי שלא נטלתי לשמו את ידי ואת אבא שיחיה באריכות ימים. אח, אוריאל בד בטני! ¹⁰² ואני לא פיללתי שתבוא... לא פיללתי... לא חשבתי, שתהא ציית ¹⁰³ להם לאבא ולאמא שהזקינו... אח, ילדים, ילדים! אבל היא הנה שכחה, שהילזים שלה אינם אוהבים מוסר ביותר... נו, נו — שוב לא תהא חוזרת ומדברת בזה. אחת היא ¹⁰⁴ לה כבר — ובלבד שבא... ובלבד שבא... אבל — אח! למה היא מטרידה אותו הבל ¹⁰⁵ בפטפוטי נשים אלו? מסתמא הוא רוצה לאכול? הוא עייף מסתמא? אח! תה ודאי שהוא רוצה. מיד יהיה הכל. כי אימתי יצא מקיוב? הלא מקיוב בא אליהם? אח! אח! הפטפוטים הללו!

אוריאל הרגיש פתאום, שהוא באמת חסר אונים; ¹⁰⁶ אבל זקנה מאושרת זו, המפרכמת ומזדרזת אצלו במיטתה... אח, כצל, ידידי. כצל זה בנדודיה, זר ומנודח ¹⁰⁷ ונכר סביבו, אתה בא אל נוח התמימים והשלוים הללו. מה היה אילו קרא פתאום לזקנה זו, לאמור:

— אמא, כסבורה את — אוריאל אני? חתחת. אוריאל כבר אבד, זקנה.

— נו... פירושו של דבר הוא... הב נא. הלא פפירוסה הבאת מסתמא? ⁸⁷
 אבל כשהגיש אוריאל ופתח לפניו את תיק הפפירוסות שלו, כבר לא
 הרגיש זה בכלום, ושמאלו, שהספיקה אדהכי ⁸⁸ וחזרה אליו, היתה כבר אוחזת
 בקצה המשקפיים שאצל רקתו הגבוהה והמשורגה כחולות, והוא היה מביט
 אל ה"כתב" שלפניו, אגב נהימה קלילה שבקריאה מרוכזת. אוריאל נטל פפירוסה
 ותחכה לו בימינו השלוחה. אז הרים אליו זה את ראשו אגב ריהטא ⁸⁹ וקרא בחפזה:
 — אה?... נו, טוב, טוב.

בקרב פסק ממשנתו ושלח מתונות את ידו, והוציא משום־מה את המנורה
 מקופת הספרים שמסביבה והגישה למו ⁹⁰ פיו, והתחיל יונק ומצית בה את
 הפפירוסה שלו. ומדי החזירו אותה לאחר זה למקומה, פלט מתונות ובקמיטה
 מהלכת שבמצח:

— סִס־ס... נו! שכזה הוא הדבר. סִס־ס... שכזה הוא הדבר. באת —
 הרי אתה אורח. הרי אתה אורח. סִס־ס...

אחר־כך שתק קצת והביט אל אוריאל קצרות וחודרות, ופתאום ינק מהירות
 מהפפירוסה והתחיל מכבה את אשה במלילה ⁹¹ וקרא שוב:

— פירושו של דבר הוא — סִס־ס... נו! אני נהנה שבאת. אני נהנה באמת.
 ומיד חזרה שמאלו שוב אל קצה המשקפיים, שאצל רקתו המבהיקה
 משורגות ⁹². והוא סיים נמוכות ומהירות קצת, מבלי אשר הרים את פניו
 מגליונותיו:

— נו... הסירה את האבק — או ש... כה? תחפש שם — תמצא מסתמא
 גם איזה דבר שבאכילה... נו!

אחר־זה חזר אבא אל משנתו ואל אותה הנהימה שלו החרישית והתכופה.
 אוריאל קם והביט אל סביבו שוממית ונואשות. היו הפינות שלנוכח ריקות
 וקודרות קצת והכתלים הציצו אליו זרות וקדירות. אותו הראי השומם, שהשתחזה
 לו נמוכות ממזרח הבית, ול הוא לא הבטיח חדוה ללב. בתחילה ניגש אוריאל
 סתם אל אחד החלונות שבזוית וניצב אצלו והתחיל משרטט בזהירות יתירה
 איזו שלשלת משונה בזוגית המבהיקה שלפניו; אבל פתאום גנח ופסק ויצא
 אל חדר האוכלים האפל. שם היו הסמונדים ⁹³ וכלי הנחושת הממורטים מבהיקים
 מהפינה, והכיסאות הגבוהים היו דיקים ומסודרים אצל הקירות, ותקנפי האדומה
 שמשמאל לדלת היתה פנויה ובווייתה האחת היתה רובצת החתול ונוהמת.

למדי מדוב משמוש. לפניו היו פה ושם פזורים גליונות שונים, צהובים ושאינם צהובים, שהיו כתובים צפופות ובדמות קשה כפופה, ואוריאל הכיר בהם מיד את ה"כתבים", אותם שהיה בימי ילדותו יושב וכותב בפקודת אבא ימים ולילות, אלו ה"כתבים המפרכסים"⁷⁴, לפי הרגשתו אז, המלאים רזים וסודות טמירים⁷⁵, המדברים ללב החרד: אתגליא⁷⁶, ואתכסיא⁷⁷, ובחינות, והארות שבנפש, וכל אותם הגימטריאות⁷⁸ וראשי-התיבות המשובים והארוכים, שאבא היה המיד צוחק בהנאה, כשזה היה שואל אותו לפרשם⁷⁹ אגב כתיבה, והיה פותרם לו ומבטיחו, שכשיגדל, יהיו הללו נהירים⁸⁰ לו יותר. לא הרחק מהגליונות הללו היו מוטלים והיו מבהיקים לו באיזו חמימות שבידידות נושנה משקפיו הצלולים של אבא. זה ישב והתחיל מופל באותם הגליונות ומסתכל בהם מפרק לפרק מצומצמות אֵיב הכנה לדיבור. אוריאל הביט אליו לאור המנורה המאדימה וצמרמרת⁸¹ זרה החרידה את יצוריו⁸². אותם הקמטים החדשים, שנתוספו במצח הגרול והגאה הזה ובפינות הלסתות הללו, שהיו כאילו תפחו קצת אצל אותו חוטם רחב במשהו — אלו היו נושמים באיזו רוח קרה ופסקנית⁸³, שאינה וושאה פנים⁸⁴ לשום איש. וזו הלבנונית הניכרת, שהיתה מאפירה חדשה בפאות הארוכות ומתחת לסנטר המקומט קצת — אח, זו היתה גורדת אחריה, ובטרחנות יתירה מדי, מחשבות כה זרות וכה משונות, לכאורה, שבאמת אין בהן משום חידוש כלל וכלל. אוריאל הביט סתומות אל אותו הלול הממורט⁸⁵, שהיה מצהיב נוגות בכירה המסודה, וחשב, כשלבו היה אטום:

— אלא מאי היית אתה סבור?

ובלחיצה קלה שבלב נטל לו כיסא וקרא אגב ישיבה קריאת סתם:

— הרי כבר קרוב לשתיים, אבא, ואתה...

אבל מיד נתפס ונשתתק. חה. מיד יקבל נזיפה — והוא יהא ראוי לה באמת.

— המ! המ!

אבא, שהיה מטפל בגליונותיו וכפו האחת היתה מגששת לפניו ומחפשת את המשקפיים, כנראה, הרים אליו את פניו באותו קוצר-רוח שבנפש פזורה, זה שהיה מרקיד תמיד את פאותיו כל-שהוא, ומיד הקשיבו אזני אוריאל קצרות ופסקנות:⁸⁶

— ארם סח, נו!

אוריאל המציא לו בשתיקה את המשקפיים וזה הרכיב אותם לחטמו ופשט אגב פיזור שבנפש והניח את שתי ידיו זו אצל זו לפני אוריאל:

כה חמה ושלוחה, אותה חזייה, המתחילה אצלו משיפולי⁵⁵ הצואר⁵⁶, הפתוח תמיד, וגומרת למטה מהמתניים, אצל שתי הציציות⁵⁷ הלבנות והארוכות, התלויות ויורדות לו בברכיו. אוריאל לא זו ממקומו וקרא בחיבת־פתאום רכה ותוהה במקצת:

— אבא!

הלז, שהיה כבר אצל הדלת הפתוחה והמפותחה⁵⁸ אשר לבית, ניצב והפנה אליו פנים גדולים וסגלגלים⁵⁹ במקצת, שפאותיהם היו ארוכות וקצת מסולסלות וקנם היה קלוש⁶⁰ למדי ומדובבל⁶¹ כל־שהוא, והתחיל מסתכל בו אותה הבטה מצומצמת שהיתה מכרסמת⁶² תמיד את פניו החורורים. הופכת אותם בוחלים⁶³ במקצת מחמת יסורים שבהקשבה — אותה גופא⁶⁴, שהיתה תמיד מטילה אימה מגוחכה כל־כך בלבות הרבה ממכריו של אוריאל, כשהללו היו אומרים לסור אל ביתו. אוריאל הביט אליו וצחק צחוק אילם וחיוור ופטפט שוב נמוכות:

— אבא!

הלז הכירו, לאחרונה, וקרא:

— אה... נו, טוב, טוב. פלא הוא! ואני אמרתי — אותה סופה שלנו היא שבאה. נו, — בוא ותקבל שלום.

בחדר האוכלים המרווח, שאליו בא אוריאל קודם כל, היתה דממה שבאפלה, והאפלה היתה אפרורית במקצת — כנראה, מחמת אותו תריס, שלא הגיפוהו. ובאחת הפינות היתה החתול נוהמת בחלומה רכות. אוריאל הניח שם את ילקוטו ופשט את אדרתו ובא אל האולם הגדול שמאצל⁶⁵. בדלת ניצב ושפתו היתה נשוכה. נושנות⁶⁶. נושנות שככה הכבירו, אותו האולם הגדול והקורד ושולחנו האדום והקורד כמותו שבטבורו. זו התקרה המסוידה והנמוכה קצת, המאדימה כהות מחמת אור מנורתו הלבנה של אבא, אותה המנורה הניצבת, שיצאה ובלטה מקופת הספרים⁶⁷ הרבים והגדולים, שהיו אצלה פתוחים וסגורים וכפופים לתוכם והקיפוה מסביב. לארכם של שני הכתלים שמנגד, שהיו שרויים בצל, היו מכהים קדודנית⁶⁸ שני הקנפי⁶⁹ האדומים שמכבר, ושרת⁷⁰ בגדים רחבה מאוד ונמוכה יותר מדי היתה מצהיבה שלא במקומה ומשמאל לדלת. אבא נכנס ראשונה ודיבר בלחש, אגב רמיזה שבאהרה כלפי אותה דלת לבנה וסגורה שמימינו:

— אלא שתהא זהיר. שתהא זהיר. שהרי אמא ישינה.

אחר־כך ישב לאטו בכיסא הרפוד⁷¹, שהרפדות⁷² שבסומכותיו⁷³ נתדלדלו

השמש באדמומית רכה והמצילות³⁷ אשר במסגדים³⁸ תבכינה גלמודות וכבושות. חרש תבוא, כשהיא מלבינה באודם הנוגה, וחרש תהא מתחככת אצל כתלי הבית ומניחה אגודת ורדים חיים בחלונו הפתוח של אוריאל והוא לא יראה. אגודת ורדים חיים, ששורה אותם בכפות שרחש³⁹ ירוקות, כסגנונה מאז, ופארה אותם בכוכבי זכריני⁴⁰ ודגגיות⁴¹ פזורים. תניח בלאט ותכנס לה אצל לינקה אחיתו; ובקרוב תהא יושבת אצלו ונבטת מחלונו החוצה. ראשי האילנות שבפרדס הקרוב יהיו מוארים ויהיו מזהיבים. פז⁴² יצחק בחלונות. פאתי⁴³ שמים שלנוכח יאדימו ויצהיבו ויחורו. השטח יכבוש ויכבוש את נשימתו. זו תהא חירה ותהא נוגה ותהא נכספת למרחקים, והשמש תהא אדומה ותהא בוכה ותהא נפרדת ויורדת ויורדת. פתאום יכבו החלונות. צללים יבואו. השטח יתקרר. אפלולית תרד ותקו דממה. אז תקום כצל ותיגש אליו חרש וחרש תדבר לו תחנונים:⁴⁴

— קחני אל ההרים, אוריאל — אל צאת החמה, אה?

אוריאל הביט אל סביבו והצית שוב בפפירוסה ונזכר משום־מה והחליט בלבבו, שהוא ימות ככלב, ככלב ימות יחידי ומוטל באיזו אשפה⁴⁵ ורואיו לא יאמרו איו. פתאום חדרה האפלולית הגדולה שקפאה מסביב וירייה⁴⁶ חזקה נפלה באוהל התיאטר⁴⁷, שבפנים הפרדס הקרוב. התחילו כלבים נובחים ברחובות ומחיאות־כפיים מהירות נשפכו כרסיסים. מיד אחר זה הכתה⁴⁸ מקהלת המנגנים איזו מנגינה מתחטאה⁴⁹ ואוריאל קם ונטל את אמתחתו; אבל בטרם הספיק לגשת אל הדלת החומה, שאחר הליצנים רשם בה בנתר⁵⁰ צלם⁵¹ גדול, נפתחה זו מבפנים, וזה שפתח אותה, לא הביט אפילו אל אותו שבא וחזר, והתחיל מתרומם לאטו בשליבות⁵² הבורדות, אשר לפרוודור הצר, כשכפו האחת אוחזת ומחליקה בכנפו האלכסונית של הסולם ושולי הזופיצה שלו הארוכה מפוזרים מתחת ומטפחים בשליבות. אוריאל נשאר ניצב בפתח. הוא הביט אל קומתו של זה, שהיתה גבוהה במקצת, ואל כתפיו, שהיו רחבות למדי, לפי אותה קומה, והיו תלויות ויורדות לו כל־שהוא, ובלבו שנלאה נדפה⁵³ פתאום בחזקה והתחילה לוחצת חריפות אותה חמימות שבשלוה תמימה, שאברה לו לנצח, חמימות שלוה ורוויה זו, שנפשו הרכה, זו שהיתה תמיד חרדה ומתלצטת כמוסות⁵⁴, היתה ניזונית ממנה לצמאונה הגדול בימים שהיו, באותם ימי הילדות הרחוקים כשהיה מוטל לפרקים בחיקו החם והבוטח של זה והיה חובק בתאות־נפש שבקדחת ומחליק בחיבה בישנית ומתחטאה את חזיתו השחורה והארוכה, המפיקה ביטחה

הקופא, ומתחבטת²⁰ אטומות²¹ ומשתתקת בחבית הריקה שמתחת. חה. השד משחת!²² אפשר — חדלה אחת מאלו פה ולו רק יום אחד? ואם לא חדלה — מה חסר בה? התחילה לוחצת ולוחצת תוגה קטנה ומכבירה — אותה תוגה נוהמת, הנוקרת ויש בה מארסה²³ של חרטה. נמס פתאום ואכזר מיד איזה גל שקפא כבר ודבר אחד קרוה, לכאורה, מאוד, שקולו כבר נשכח, התחיל פתאום תוהא ומטיח דברים שנוגים²⁴ והיה צובט ואינו צובט בחזה שנלאה:²⁵

— אח, בכדי שרשתי²⁶ מלב — באמונה, אוריאל, בכדי...

אוריאל גנח וישב אצל אמתחתו והצית²⁷ בפפירוסה²⁸. באורו הסמוכה נחר²⁹ פתאום סוס ברמה וחדל. אחריכך התחיל שוב כוסס נרפות³⁰. ומאחוריו, בחצר המולדת, כנראה, היתה פרה רובצת והיתה נושמת כבודות ורצופות. אלו דברים שו, בריות נאנחים ואומרים להם: משל כחלום... נתרוקנה פתאום אותה מלה מתוכה והיה קשה לתפסה. כחלום... ההיה כל אותו בינתיים מר וקשה ורק חלום? או שזה אינו אלא חלום? חה. זה הדבר קצת ומביא במקצת גם לידי צחוק. באמת. הרי אתה רוצה — והנה אתה יושב ויוגך בפפירוסה³¹ ומקשיב לצריחותיו של אותו דגלי שמאחורי הנהר והכל היה כלא-היה. הכל ממש — אתמול היתה אותו דבר. היום. הלילה. אויר סופג זה לא נח אפילו מרשמי ה... הנה הם מרחפים מסביב — מרחפים אצל הגינה שנרדמה ומפרכסים³² בטרפים³³ המטוללים והדם כה חי ומתרשם. בת'קה, בת'קה זו החיורה, בת'קה הנוגה, אותה ילדה נפלאה, שהיתה כה חביבה וכה קרובה ללב. הרכה! הנה היא מטפסת ונאנקת פה אצל הגינה. טורחת וטורחת ונאנחת ונאנקת תחנונים — לשוא. ידה זו השלוחה, ידה הרכה והחיורה, השלוחה בקדחת אל פרחי הלילכים³⁴ שבפנים הגינה, הנה היא חרדה ומפרכסת ונמשכת ומחפשת ואינה משיגה — להותה³⁵ הגדולה, היא אינה משיגה את האשכולות הנפלאים, שהיא כל-כך להוטה אחריהם — כל-כך היא אוהבת אותם — אוי, אוי, יראה נא, חי נפשה, אוריאל... אוריאל! וכי מה יפסיד אם יקטפם בשבילה, אה? אדם פחות שכמותו. ולא זו — אלא שהוא יושב ומלגלג לה. או שמא אינה כדאית אפילו לזה, אה? אינה כדאית? אמת? והנה היא חדלה מטופליה³⁶ והאויר הרוה והשוקט סופג את יגונה הוב:

— אמת, כי מזוהמה היא — זה אמת... אמת, אוריאל... או, כמה היא

מזוהמה!

ומחר תבוא שוב. ילדה חביבה זו ויגונה היפה. בנטות השמש תבוא. בנטות

א. נ. גנסיין

בטרם

ארוכות וטורדות¹ היתה דוהרת אותו מרכבה קלה, שהיתה רתומה לסוס אחד, זו שנטל לו אוריאל לאחר שירד, והיתה דצה לה יחידה ברחובות השוקטים, והיונה שואגת שואנות² ומנקשת רסיסים באבני המרצפה הרחבה ומרגיזה את הכלבים שבפנים החצרות הסגורות והלבנות; והללו, שמאצל אותן החצרות, היו בתחילה נישאים³ נכחה⁴ ברוגזה גדולה ומקפצים בחוצפה יתירה דוקא כלפי סנטרו של אותו סוס ויורטים לו את דרכו⁵, ונשאדים, לאחרונה, מלויים אותה בנביחה ארוכה וחופזים בזנבותיהם⁶, ומשתתקים לאט לאט וחוזרים להם מתונות⁷ למקומותיהם אגב נהימה של צדיקים:

— נִרְרִירִר... כִּךְ! אלא מאי?⁸ שמא הית סבור — בכדי⁹ אנו חיים,

אתליט? נִרְרִיר...

אבל הנה חדל רוגזו ודממה הוטלה, המרכבה נטתה מאבני המרצפה והתחילה רצה רכות במסילת החול הכבושה שבצדדים, ובקרו¹⁰ נשארה ניצבת אצל אותה גיגית־הכניסה הירוקה, שהיתה זה כבר מבהיקה קפואות כלפי האפלולית¹¹ המחוירה שברחוב, ואוריאל התחיל נושם לרוחה וסופג לתוכו את הדומיה השאננה¹², שהיתה רוויה מטל ומדושנה מאותם הריחות שבלילה, הנפוצים וזוחלים מהגנות המלבלבות. מתונות ירד מהמרכבה ונטל את אמתחתו והניחה על הספסל שאצל אותו בית נט, זה שחמשת תריסיו כולם לבנים וכולם, מלבד האחד שבטבורו¹³, מוגפים¹⁴ היטב — אותו בית יפה ושוקט, שאוריאל היה אומר לו בשכבר הימים¹⁵ בית־מולדת. לכאורה, היה פה הכל כמו שהיה לפני, אפלולית ושקט ואזוב בגג שלנוכח. אותה חתול מנומרה¹⁶, זו שהלילה מאפירנה והיא נודדת מתונות בחודה¹⁷ של הגדר הארוכה וסורחת¹⁸ את זנבה אחריה, גינת פרחים מלבלבת זו, הכובשת¹⁹ את נשימתה הריחנית בתוכה, ואלו טיפות הטל הגדולות, הנפלות לפרקים מאותו צינור ידוק, זה שיורד מגג הפחים

"הצדה", הזמן (ירחון ח'), וילנה, 1905; "בינתיים", לונדון, 1906; "בטוים", "רשפים" (חוברות ט"ו—מ"ה), וארשה; "בגנים", "ספרות" (ספר ד'), וארשה; "קטטה", "הצפירה", נובמבר 1912; "אצל", "נתיבות" (ספר א'), וארשה, 1913; כתבי גנסי, 3 כרכים, מרחביה, 1946. (גנסי כתב גם שירים ופרסם אותם בירחונים שונים, וכן מאמרי-ביקורת. מאמרי-הביקורת שלו חתומים בשם א. נ. אסתריון).

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 195—198.

תולדות הכפרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אוריובסקי), הוצ' יורעאל, 1951, כרך ב', עמ' 379—398.

על יוצרים ויצירה, (א. נ. גנסי), מאת י. פיכמן, כל כתבי פיכמן, הוצ' דביר, 1959, "מ' רמד—רנא.

ספרות על פרשת דורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות, תש"י, עמ' 29—54.

יצר ויצירה, מאת י. רבינוביץ, הוצ' ראובן מס, 1951, ירושלים.

ספויים, מאת א. נ. גנסי, מבוא מאת פ. לחובר, וארשה, תרע"ד.

כתבי א. נ. גנסי, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 1946, 3 כרכים.

לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, מאת ג. קרסל, כרך א', הוצ' ספרית הפועלים, 1965, עמ' 494—495.

פ. לחובר, "א. נ. גנסי, חייו ויצירתו", "ראשונים ואחרונים", ספר שני, הוצ' "דביר", ת"א, תרצ"ה, עמ' 136—158.

בן-ציון בן שלום, "אורי ניסן גנסי", מונוגרפיה, היצאת התאגדות הסופרים העברים "מפלט", קראקוב, תרצ"ה.

ש. שטרייט, "פני הספרות", ספר שני, עמ' 217—233.

אורי ניסן גנסין

(1879 — 1913)

מספר עברי, נולד ברוסיה הלבנה לאב שהיה ראש הישיבה היהודית בעיר. למד בחדר ובישיבה ויחד עם זאת השיג השכלה כללית בכוחות עצמו. ב־1898 החל בעבודתו הספרותית. שני ספוריו הראשונים "הצדה" ו"בינתיים", יחד עם סיפוריהם של בדנר ושופמן, מסמלים את ראשיתו של הסיפור העברי המודרני. גנסין כתב את יצירותיו המשובחות ביותר בישיבת פוצוב — שם שהה בשנים 1908—1912. מחלת־לב גרמה לפטירתו בוארשה בגיל 32. סיפוריו של גנסין מעלים את עולמם הפנימי של הצעירים היהודים התלושים מן העירה היהודית ומן העולם החיצוני כאחת. מעטה בסיפורים אלה ההתפתחות העלילתית והם מתפתחים כולם סביב עולם הרגשות והחלומות של הגיבורים והמציאות המשתקפת מבעד לעיניהם. המאבק בין הפרוזאיקן והלידיקן ניכר היטב בסיפורי גנסין, שעיקרם בתאור דגשות ותחושות הניתנות לעיבוד פיוטי־לידי.

"בטרם"

סיפור זה עשיר במוטיבים פסיכולוגיים ובציוד־נוף נפלאים. הגיבור הראשי אוריאל אפרת בודה מפני אימת החיים והמות גם יחד; הוא אוהב את החיים, אבל אלה שסביבו מעוררים בו דק גועל־נפש. הוא מבקש מפלט בפשטות ובתמימות, קרוב לחיים הטבעיים. הוא רוצה באושר האהבה הטהורה, אך אין הוא מסוגל לאהוב... לגביו אין דבר בעל קבע בעולם הזה: תקוות, חלומות, אהבה — כל אלו אשליות שאין בהן מן הממש. מתוך "בטרם" מובא כאן הפרק הרביעי.

מספריו:

"צללי חיים", וארשה, 1904; "סעודה מפסקת", "ספר השנה" השלישי, וארשה;

הבקייע לו דרך בין האכרים. אצל הפתח נתקעה פתאם כף רחבה ונוקשית¹⁴⁶ של פיבקא בידו:

"שלום עליכם, ר'רבי!"

"שלום שלום", נשתמט הרב ויצא בחפזון, "אין פנאי..."

"שלום, שלום", נענה אחריו פיבקא, "לך לשלום, ר'רבי, וה' יצליח דרכך...". הפרישה¹⁴⁷ בשעה זו היתה יפה לשני הצדדים ואיש לא עכב בה. פיבקא מהר וסגר אחרי הבורח את הדלת בכח גדול, כאומר: "יברכך!..."¹⁴⁸ והרב טפס ועלה במסירות נפש לתוך העגלה.

"הייא, איוואן, איוואן!" — התחיל הרב לזרוז את המחמר...

מה הבהלה? לברוח? לאן? — על שאלות אלו לא היה הרב בעצמו יודע מה להשיב, אלא שבאותה שעה לא שאל ר' ליפא כלום ולא הרבה חקר. כל מה שעשה — כאלו נעשה מאליו, בלא דעת ובלא חשבון... אחת שאלה נפשו ועליה התפלל בכל לבו: "רבונו של עולם, עשה לי נס וישתרבב הדרך מהלך אלפי אלפים פרסא¹⁴⁹. שנים תחלופנה, יובלות יעברו — ואני אהיה נוסע ונוסע ונוסע... ואם איני כדאי — קח נא את נפשי, רבונו של עולם, מוחלני¹⁵⁰ לך את הכל — וקח נפשי...".

אבל תפלתו של ר' ליפא לא נשמעה: העגלה נשאה אותו על כנפי נשרים והדרך הלטושה¹⁵¹ והחלקה קפצה כנגדו. אחרי הלילה המעונן יצאה שמש החרף והארץ הלבנה האירה ושמחה. העורבים שמנקרים בדרך פנו מקום לעגלה המעופפת וקבלו את פניה בצריחותיהם הצרודות: קרע, קרע!

בוש ר' ליפא מפני העורבים ומפני זהר החמה ולובן השלג, כבש ראשו בחיק אדרתו ונשתקע שוב בהרהורי יאוש. ומשעה זו ואילך לא ראה ולא שמע ולא הרגיש עוד שום דבר. הפקיד¹⁵² את רוחו ביד אלהי הרוחות ואת גופו הרצון בידי העגלה הטסה:

"יהיה מה שיהיה..."

n

ובחצות היום, כש"הקהל" בעירה יצא מבית-הכנסת והלך בהדרת שבת ובנחת בצדי הרחוב ובאמצעו, והכל נותנים ומחזירים "ברכת שבת" זה לזה — בו ברגע נחלצה¹⁵³ ובאה כנגדם מן המבוי¹⁵⁴ עגלה מהירה וקלה, ובתוכה — אוי י'עינים! — הרב ר' ליפא!...

מנקביה, חשף זרוע והתחיל להניח תפלין ולומר בקול רם ובנגון של הול את ברכות השחר.

הדלת סבבה בינתיים על צירו; בלי זרף ואכזרים עטופי גלימות ואחוזי¹³⁶ שוט התחילו יוצאים ובאים. הבית נתמלא צנת שלג והגל פה ועשן מחורקא¹³⁷ וריח גלימות עם בעיטות רגלים ושיח שפתותיהם¹³⁸...

פיבקא מתכון ועובר בתפלתו על-פני משכב כבודו של הרב דוקא, מזמר בקול רם ובנגון של חול "הללויה, הללויה". ובשעת מעשה הוא נותן בהרב הישן עין בדקנית מן הצד כזה שאומר: "ישן, ישן, רבי, ותערב לך. עתה איני חושש לך עוד. עתה רשאי אתה אפילו לקום..."

ובאמת, ברגע הזה הזין הרב את גופו הכושל זין כל-שהוא. "חזק ואמץ, פיבקא!" אמר בעל-האכסניא לנפשו, "ראה, אל נא תקלקל!..."
ופיבקא נבלע מיד בעשן המחורקא ובערב רב¹³⁹ של גלימות, אורב משם בעין פקוחה להרב ומזמר בנגון של חול ובקול ענות¹⁴⁰ גבורה: "הללויה, הללויה!"

ז

והרב שלנו כיון שנתעורר — כל מכאוביו הקיצו עמו: "אח, אח, אח! כל הראש לחלי וכל העצמות מרוסקות!" — זקף בקושי גדול את חצי גופו ופקח את עיניו. מה? זאת? היכן הוא? במרחק? לא, באכסניא. היכן השבת? אין זכר לשבת! אכזרים. המונו של חול. והרי מיחם רותח שם כנגדו!
"אם כן", החרידה מחשבה איומה את כל עצמות הרב ופניו המכורכמים¹⁴¹ נתכרכמו יותר, "אם כן, הייתי ישן והולך כל יום השבת, וליל מוצאי שבת עמו. כאן על הספסל, לעיני פיבקא ולעיני הגויים, הייתי מוטל וישן "מעט-לעת"¹⁴² שלם. ובלא קדוש, ובלא תפלה, בלא הבדלה. מה אתה עושה עם ליפא, רבונו של עולם?..."

אימה¹⁴³ חשכה נפלה על הרב ויאוש גדול תקף את לבו. כמעט שנתעלף. מאד מאד המר¹⁴⁴ לו אלהים, יותר מדי... "ולמה?" זעק לבו בקרבו, "אמוד לי, רבונו של עולם¹⁴⁵, למה?"

מתוך עב הענן של עשן המחורקא הגיח ויצא עם השוט שבידו הערל איוואן: "עת לנסוע, רבי, העגלה מוכנה."

הרבי קם לאנחות ממקומו ושם פניו אל הפתח. נוד התנודד כשכור ובקושי

מתחלה חשב שאין זה אלא אחיזת עיניים¹²⁰ ומעשה שדים. גחן והביט שוב, עין יפה יפה: הביט מלמעלה ומלמטה ומן הצד — "חייכם, הרב! הוא הוא! הרי חטמו השופר, והרי פניו פני הגדוגרת¹²⁰ ...".

פיבקא היה כמטורף: "מה זאת? שבת — והרב ... שכור אני או משוגע ...". פתאם טפח באגרופו על ראשו: "אי פיבקא, אי חם בייחם!¹²¹ ודאי טעות יש כאן, וטעות מגונה ... בחשבון ימי השבוע טעית, פיבקא! כן, כן, פיבקא, נפלת בפח¹²², אוי לך ואוי לחייך ... עם עשו¹²³ גדת, ובעונותיך הרבים החלפת סדר זמנים. אֶזָּא, מעשה יפה, ענין יפה, ביהדותי ... מתד וידעה כל העירה ... פה! הִזִּיּוֹן שעמד פיבקא על עיקר הדבר מיד קפץ לבער¹²⁴ את כל סימני השבת מן הבית, קורב שיתעורר הרב ויראנו בקלקלתו¹²⁵. קורם, נל, העביר מעל השלחן את מניירות הנחשת ואת שיורי הסעודה ואת המפה הלבנה. אחר־כך קפץ ונכנס לחדר־המשכב והבהיל את אשתו ואת בתו מן המטות:

"עושו¹²⁶, חושו, נבלות! הייא, הייא, מגפה תהי בכך! ...".

"מה כאן, מי כאן?" — נתעוררה האשה בבהלה רבה.

"רדי שאולה, בהמה גסה¹²⁷, אל גא תרימי קול! עמדי מיד ומהרי¹²⁸ את החמין¹²⁹ מתוך התנור ...".

שעה קלה לא ידעה מה בעלה סח, וכשהסביר לה זה על־ידי נגיחה גדולה באגרופו את הענין על בוריו¹³⁰ — קפצה ונתלבשה ומהרה אל התנור.

"הכל, הכל הוציאי, מגפה תהי כך", קרא הבעל, "הריסא, הפשטירא, אל העביט¹³¹ שפטי, אל העביט. שריד ופליט אל יהי להם!"

ובן־רגע נהפך כל מראה הבית. זה לאחרי יצאה השבת ובא החול במקומה. בתנור הגדול רחב הפה דלקה אש. המיחם הכרסתן נתמלא גחלים בוערות והתחיל מזמזם. נשמע קול גרון ופטיש בבית: המשרת יוכים עומד ובוקע עצים ותוקע יתדות וקובע מסמדות לצורך ושלא לצורך. פיבקא בכבודו ובעצמו עומד כפוף על הערבה¹³² ולש את הבצק בכל כחו. הבת הבוגרת, בתולה גבוהה, נפוחת פנים ומפוחמת¹³³, שעמדה מוטושטשת באמצע הבית ולא הבינה מכל הנעשה כלום, גטלה בינתים מיד אביה המלוכלכת בבצק שתי מכות־לחי וצביטה אחת — ועמדה לקַף בולבוסין אל תוך סיר גדול מלא מים. "קלפי, קלפי, מגפה תהי בכך!" — קורא ומזדזז פיבקא כשהוא בעצמו טורח בלישה בכל כחו ... מצפה היה פיבקא כל רגע שיתעורר הרב — וכשגמר את הלישה והרב לא נתעורר, נזרזו וחבש מצנפתו הבלה והמעוכה, שבצבוצי¹³⁴ מוך¹³⁵ מציצים

ועיני הדב זלגו דמעות. פאיתיו וזקנו ושפמו הפשירו וירדו אף הם מים. ראשו של הרב ואבריו כבדים עליו כמטילי¹⁰⁷ עופרת. רוצה הוא לזוז -- ואינו יכול. "אפשר הגיעה שעת מיתה?" -- חרד הרב חרדת מות ושגיו צללו¹⁰⁸ -- "הן, זוהי המיתה! עת להתודות...".

ושפתי הרב התחילו רוחשות ודוי מאליהן. "אוי, אוי, אל רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד... אנא, אל נא, רחם נא! רבונו של עולם, סלח ומחל, בשוי ודם, רמה ותולעה¹⁰⁹... רגלוהי דבר נש!... אמנם הטאתי, עויתי ופשעתי... אבל אלה הצאן, אשתי וילדי, מה חטאו?"

ושעת מרובה שבע האומלל נדודי לילה. כל גופו שפע זעה קרה ובעצמותיו כאש בוערת. מתוך הקדחת היה מדמדם¹¹⁰ וקורא בלחש פסוקים משונים. כודך היה ביחד לקוטי משניות עם פסוקי חומש, מאמרי חז"ל עם דברי תפלה ותחנונים מעין "תקון שבועות"¹¹¹... הרהורי דשמיא¹¹², בענין שכר ועונש, גיהנם וגן עדן, חבוט הקבר¹¹³ ומלאך דומה¹¹⁴ התרוצצו במחו המטורף בערבוביא יחד עם מילי דביתא¹¹⁵; אשה אלמנה, יתומים, בת בוגרת, חזקת¹¹⁶ הרבנות, מכס השמרים...

ובהרהורים רעים כאלו התלבט הרב העלוב והיה גונח ונאנח עד עלות השחר. משעלה השחר נפלה עליו תרדמה קשה וטרופה, תרדמת מעונה ובעל-יסורים, שבאה מתוך גשימה כבדה וקצרה -- ויישן.

1

ובה בשעה שהרב ר' ליפא מוטל באכסניא שוממת על הספסל. מקופל בתוך אדרותיו, כלו שרוי בזעה ובשפעת מים של הפשרת זקן ופאות, רואה חלומות קשים וישן -- הקדוש-ברוך-הוא יושב בדקיע ועושה את שלו: מקריא בשחר את התרגומים וגולל חשך מפני אור. וכיון שקרא הגבר¹¹⁷ ודרך האשנבים הקטנים המחופים¹¹⁸ כפור בקעה לתוך הבירה אורה חורתי-זועפת ומצוננת של שחר יום חרף -- מיד נתעטש פיבקא בעל-המלון, גהק: פה! והקיץ משנתו. בקפיצה אחת ירד ממטתו, נעל מגפיו הכבדים, נתן אדרתו הקצרה על כתפיו -- ויצא אל החדר הגדול, לראות מי הוא זה שבא לבית מלונו בלילה. וכשנכנס והציץ -- ויהי לגולם: לפניו על הספסל נמצא מוטל סרוח במלוא אדרותיו -- הרב! ר' ליפא!

לתוך העגלה. "באמת לאמתו, על-פי עומק הדין, איני מחויב כלל למסור בפשי על הרבר. אדרבא! נסיעה בשבת אינה אלא מדבריהם, שבות ⁹⁴, ועל השבות...".

ר' ליפא נמצא יושב בינתיים בחוץ העגלה ממש, אלא שהיה משתדל עדין, מתוך אנהה ואנקה, לישוב שם ישיבה החזקה, שלא כדרכה, לשם שנוי... העגלה שרכה דרכה בחשך וחלקלקות ור' ליפא "קבל שבת" ⁹⁵ בלחש, בלב נשבר ונדכא... לא עליכם ⁹⁶, כל עובדי דרכים! ליל החרף נשתרבב ⁹⁷ בעיני ר' ליפא כיובל. הסוסה העלובה עיפה כבר והלכה בלא כח. העגלה רקרה על-גבי יתדות הדרכים והרקיות עמה את גופו הרצוץ של ר' ליפא. כמעט שנתפזרו עצמותיו בדרך. אילני יער, זקנים מופלגים, רדגני ענפים ומסובלי ⁹⁸ שלג, עברו לעיניו בתוכחה של שתיקה ובזעף גדול, וסבכי אלונים, קטני יער, הציצו בראשיהם המחודדים מתחת לכובעיהם הלבנים והיו תמהים ומשתוממים: מי הוא זה ואי זה הוא אותו ר' ליפא, רב העיר ומרא דאתרא ⁹⁹, אשר מלאו לבו ¹⁰⁰ לנסוע בשבת... קוצים ובדקנים כבשו פניהם בקרקע ¹⁰¹ מבושה והרוח בין הבכאים ¹⁰² היתה מתיפחת ובוכה: אוי אוי מחלול השם, ואוי אוי לעלבונה של תורה!

ה

כחצות הלילה הגיעה סוף סוף העגלה עד בית מלון אחד, שעומד בהר על-יד הדרך והוא משוקע עד חלונותיו בשלג. הסוסה העלתה הבל וכפור מחוספס ¹⁰³ ועיפה עד מות והנוסעים היו שבורים דצוצים. זקנו ופאותיו ושפמו וראש אדרתו של הרב נעשו מקשה ¹⁰⁴ אחת של זכוכית. מכאן ואילך ¹⁰⁵ אין לנסוע בשום פנים ¹⁰⁶. יצא אליהם גוי זקן, משרת האכסניא. ירד הרב אל האכסניא והעגלה נקלטה בתוך שער החצר.

בחדר שנכנס בו הרב שלטו קור ושממון ואור פגום של עששית קטנה מפוחמת. מן החדר הסמוך עלתה נחרת הבעלים הישנים. על-גבי השלחן עומדות שתי מגורות של נחשת שכלו נדותיהן, ועל-גבי המפה, בד עבה ארג יר, מפוזרים מיני פרורים ועצמות. שיורי סעודה של ליל שבת. ר' ליפא הפך פניו, שלא להסתכל לשם, וכשהוא קרוש כלו מקור ועמוס בבגדיו הכבדים התנפל כל עוד נפשו בו על-גבי ספסל ערום וקשה הסמוך לכותל וכבש ראשו בחיק אדרותיו. "כך, הוא, הרב, חלל שבת... כמה גדול חלול השם! איך ישא מחר את פניו? ומה יענה ביום-הדין? אוי אוי לאותה בושה!...".

רצה הרב לצעוק צעקה גדולה ומרה — ולא יכול. כל ישותו⁸¹ נתקפלה ונקרשה בתוך מחשבת אימה של מלה אחת:
"שבת!"

וכשחזר אליו במקצת כח הדבור — יצאה השאגה מגרונו מאליה:⁸²
"איוואן? אי וי!"

בשאגה זו, שפרצה מעומק הלב ונאמרה בשלש המלים היחידות הידועות לרבנו מלשון הערלים, היו כרוכים בה כיחד: זעקת תמרורים ובקשת רחמים, פחד אלהים וצדוק הדין, חרטה וקובלנא⁸³, ועוד כמה וכמה דברים, מת שאין הפה יכול לדבר...

איוואן היה עומד בשעת מעשה ומטפל מתוך חרוף וגדוף בעגלה ההפוכה ובמושכות הסבוכות. בועט היה פעם בפעם בכרסה של הסוסה הדווייה ופוקד עליה עון אבות ואמהות עד אלף דור. בגמר התקונים הזמין את ה"רבין" לעליה. הרב נושא את עיניו אל הלילה: מאין יבוא עזרו — ועזר אין. רגע עלתה במחשבה לפניו, שלא לזוז מכאן, ויהי מה. פה בשדה ילין ופה ישבות. יהרג ואל יעבור⁸⁴. כלום מעטים הם ה"מעשיות" בחסידים ואנשי מעשה שקדש עליהם היום ביערים ובמדריות? .. הרי המעשה ב"אריאל" יוכיח! וכי לא הזמין לו הקדוש־ברוך־הוא לאותו חסיד במדבר ארי לשמירו עד "הבדלה" ולרכיבה אחר "הבדלה"⁸⁵? ... אבל כשחזר ר' ליפא ונסתכל באפלת הלילה — מת לבו. משמאל עיגו מבחנת כמין יער ממש, יער כבד ואפל, מלא רעש גדול ויללת סופה, ומקובלנו⁸⁶, סתם יער בחזקת סכנה: ליסטים יש בו וחיות רעות... ומימין — הרי שדה שומם ורחב ידיים, עטוף כולו תכריכים לבנים. מתוך השלג מבצבצים ויוצאים מיני גולמות⁸⁷ ודברים גושים, שלובן ושחור מעורב בהם ונראים במצבות ב"בית־עולם"⁸⁸. השם יודע מי הללו: שדים, חיות, מתים, או סתם סבכי קוצים... מכל עבר ופנה, מתוך האפלה, ממשמשים⁸⁹ ובאים עליו מחנות מחנות של ברדלסים ושפיפונים...

"לאו!" חזר בו ר' ליפא, "פקוח נפש"⁹⁰ דוחה שבת, ו'חי בהם' — ולא שימות בהם⁹¹, ועל הנס אין סומכין, ומי יודע אם כדאי אני שיעשה לי נס...". ור' ליפא רואה בחוש ברדלס גדול, גורא מאד, עומד מכוון כנגדו, מתיו עליו ניצוצות מעיניו וחורק עליו שנים⁹² עקמות... בשרו של ו' ליפא סמר⁹³ מפחד ועיניו יצאו מחוריהן...

"לאו ולא!" פוסק הרב מתוך חרדת מות ונקישת שנים, מטפס ועולה

ד

מאותו הרגע שזזה העגלה ורבנו נתכנס באדרותיו יפה יפה — הרגיש פתאם כעין חום געים, מתוך ממש כדבש, שמתפשט והולך בכל האברים. שמורות⁷¹ עיניו נאחזו בחבלי⁷² תנומה, וראשו התחיל מתנדנד. "הייהייה, השמן!" — שחק הרב לתוך חיק עצמו, והרגיש כעין גרגרי חול בעיניו — "שמן זית זך!..." וברגע שעברה העגלה את הגשר הקטן מחוץ לכפר נפלה על הרב תרדמת⁷³ אלהים — וישן.

ואיוואן הערל עדין היה יושב לו בשעה זו על דוכנו ומסיח קצת עם הסוסה שיחה קלה, שיחת רעים משוב לב, מבטית לה בשעת רצון כמה וכמה הבטחות טובות לעתיד לבוא, ובלבד שתלך לה ולא תט מן הדרך הישר⁷⁴. ובעוד שהוא מסיח עמה כך — והנה נשמטו השיט והמושכות מידו, ראשו עם מצנפת הכבשים צנח אל חיק הגלימא, ובן־רגע — והנה הוא נוחד כ"דבר אחר"⁷⁵...

והסוסה כיון שהרגישה את עצמה בתיחורין, מיד שכחה את כל דברי המוסר של בעליה ואת כל הבטחותיו הנעימות לעתיד לבוא, וכשהגיעה לפדשת דרכים⁷⁶ עמדה ושהתה דגע אחד, כזו שנמלכה בלבה: לכאן או לכאן? — ופתאום משכה את העגלה בכל כחה ונטתה, דרך פשרה, לא לכאן ולא לכאן, אלא לאמצע דוקא, לצד השדה.

ובינתיים נתענן היום והחשיך על הסוסה בדרך. השלג ירד בשפע, והוא גם וז', מערבב את העולם ומטשטש את הדרכים. הסוסה התחילה, כנראה, לפקפק, שמא לא כהוגן⁷⁷ עשתה, וכבר היתה מהרהרת בתשובה, אבל מפני שלא ראתה בעיניה, עיני בהמה, תקנה לדבר, הפקידה עצמה בידי שמים והיתה מוספת והולכת לה באפלה, עצובת רוח וקטופת אונים⁷⁸, פוסעת לה בלאט, כמו בעיניים עצומות, על־גבי תלי תלים של שלג וסבכי קוצים, פוסעת וגוֹררת אחריה את העגלה ומה שבתוכה... ומי יודע עד היכן היתה הסוסה מגעת, לולא אירע לה פתאם איזה מכשול — והעגלה נהפכה, שני הנוסעים שלנו הקיצו בבהלה רבה בתוך ערמת שלג — ומסביב להם חשך ואפלה.

"האי מאי?"⁷⁹ נשתומם הרב ופרסס לצאת מתוך השלג. פתאם זכר כל אשר נעשה וכעין מכת קרדום כבדה הלמה ראשו:

האיך⁸⁰, שבת!

ור' ליפא, שהוא חלוש ורך לב בטבעו. לא יכול לראות בצערו של בעל-הבית ועשה עמו חסד של אמת וטעם עוד קורטוב⁶⁴ ושוב קורטוב... ובינתיים רד היום, יום הששי הקצר. ר' ליפא שנתבסס קצת אף הוא, התעורר אמנם אחת ושתיים ונסה לעמוד על רגליו הכושלות מלפני השלחן: "א-א-א", טען בפרישת כפיים ובגמגום שפתיים, "ערב שבת! היום הקצר..." אבל ר' גצי לא יאבה ולא ישמע, ר' גצי תופסו בשתי ידיים ואינו מניח. ובשעה זו יושב לו ביטוליה בחדר-הבשול המהמר⁶⁵ איוואן ומיטיב את לבו אף הוא בסעודת המצוה. הנאה מרובה יש לו על "עשו לתינוק הרך את דתו — ומתוך חדוה הוא משלשל לתוך גרונו רביעית אחר רביעית: אחת, אחת ואחת, אחת ושתיים...

ובתוך כך השמיע האורלוגין שלש. ר' ליפא נדחף ועמד מלפני השלחן בחפזון גדול, אבל הרגלים אינן נחפזות כלל. וכשעמד ונתעטף בעטיפתו הכפולה ומכופלת: באדרת הדובים ובאדרת הכבשים, ונתאזר⁶⁶ באזור האדום והכניס רגליו לתוך שתי החביות, הקורדיקין הכבדים, שוב לא נשמעו לו הרגלים כלל וכלל. תחת לעקור את עצמו ממקומו נחבט פתאם ר' ליפא במלא גופו המסורבל על ספסל אחד ונמצא יושב באמצע הבית. ר' ליפא מזיז את גופו: א-א-א — ולבטלה! אינו זו ממקומו.

"השמך", שבא בעצמותיו של ר' ליפא, עשה, כנראה, את שלו. ואולם ר' ליפא לא הצטער על זה כלל. אדרבא, דעתו היתה בדחה ולבו טוב עליו, ובשעה שגופו היה משתדל מתוך שטיחת כפיים זו ועצבנות להסיע עצמו בעלי-כרחו ממקומו — היה פיו מצחקק⁶⁷ מן הגרון בקול צפור דק, מצחקק ודובב:

"הי-הי-הי, ר' גצי. הרגלים..."

"הי-הי-הי", שחקו נל המסובים אף הם, "הרבי!..."

סוף סוף, בעזרת הנותן ליעף⁶⁸ כח ובעזרת מקצת מן המסובים, נעקר הגוף המסורבל ממקומו, ושתי הבריות הנאות, הרב ר' ליפא, שיחיה, ובן-לויתו⁶⁹ המחמור איוואן, להבדיל, יצאו יחדו בשעה טובה ומוצלחת מן הבית, וכשהם מסייעים זה לזה ונסמכים זה על כתפו של זה טפסו ועלו אל עגלת-החרף⁷⁰ בשלום. ושוב יושב לו רבנו ברנחה בתוך העגלה, כשגופו מעוטף ורגליו מכוסות. ושוב יושב לו איוואן על הדוכן. שריקה גדולה ושמחה — והסוסה נשאה את הרגליים...

וכאן אנו מגיעים לעיקר המעשה.

ר' ליפא נכנס לחדר שני, אל הרבנית, ועשה שם מה שעשה ושהה שם כמה ששהה — ויצא מלובש בחלוק לבן ובזופיצא⁴⁰ של שבת, נכון לדרך. כאן בחדר ראשון נתעטף שוב על-גבי הזופיצא באדרת השלוחה. נעל על-גבי מנעליו השחורים את הקורדיקין הצהובים, חבש על גבי הירמולקא⁴¹ את הצניף הטהור, צניף של שבת, שנס את מתניו⁴² באזור האדום של השליח איוואן — ומהודר בבגדים אלו של תערוכת קודש וחול עמד ד' ליפא ונשק את המזוזה ויצא את הבית.

עגלת-החרף, שעמדה לפני הבית, היתה גדולה ומוצעת שחת הרבה. ור' ליפא עלה ונתישב בתוכה ברוחה, כזה שיושב בשלו. העדל כסה את רגלי הרב בקש ובגבבא⁴³, ועלה וישב אף הוא. שריקה אחת — והעגלה החליקה על-פני השלג.

ג

הדרך היתה טובה וחלקה והסוסה זריזה. ממש קפיצת הדרך...⁴⁴. מקץ שעה, עוד לא האיר היום, והרב בא אל הכפר, אל בית בעלי-הבדית. הקרואים כבר נתאספו. אחרי שתית חמין עמדו להתפלל בעשרה, כדון. קצב אחד, שבא דרך מקרה אל הכפר לקנות עגלים, נמצא בעל קול נאה, וירד לפני התיבה⁴⁵. ה"עברי" שלו היתה אמנם לקויה קצת. קצת טעה ב"משיב הרוח"⁴⁶ וקצת ב"טל ומטר"⁴⁷ — אבל אין בכך כלום. סוף-סוף רקקו ב"עלינו"⁴⁸ ונפטרו מן התפלה בשלום. ובשעה טובה החל סדר "הברית".

התינוק הוכנס בחתוליו ועבר מיד ליד. הדוד מסרו לדוד האב, דוד האב לבן האח, בן האח לאבי האב, אבי האב לאבי האם וכו' וכו' — עד שנפל אל חיק ה"סנדק" ועשו לו שם מה שעשו... לאחר המעשה חזר הדבר חלילה:⁴⁹ שוב העלו את הגוף הקטן והאדמוני, העקוד בידיו ובדגליו והוא פועה ומפרפר כלו, ושלחוהו בדרך שבא: מחיק הסנדק ליד האב, מיד האב ליד אבי האם, מיד אבי האם ליד אבי האב, וכן להלן — עד שחזר למקור מחיתו, אל מאחורי הקלעים⁵⁰, ושם נשתתק קצת.

וכאן מגיעים לעצם העיקר — לסעודה...

המוכסן ר' גצי הדיהו יהודי מכניס אורח, בעל עין יפה ולב דחב מטבעו אפילו בשאר כל הימים, ועכשו שזכהו הקדוש-ברוך-הוא וקימהו לדאות נכד קטן, בכור לבת הבכירה — כל-ישכן⁵¹ וכל-ישכן! ומאליו מובן, שהיתה הסעודה

אבל כבר אמרו חכמים: הכל תלוי במזל! ונגד המזל, דעו לכם, אין עצה ואין תבונה ואין זריזות... שמעו נא מעשה נורא.

ב

לאחר שגמר ר' ליפא כל ה"אמירות" שבהשכמה והתחיל לכוון לבו לחפלה — צוחה פתאם הדלת, ואל הבית נכנס עמור הבל וערל²⁵ עמו. "מה לו לזה שהשכים לפתח?" — תמה ונבעת קצת הרב, מתכוין מפני גל הצנה שבא לבית.

הערל העמיד את השוט אצל המזווה, הפשיט בתיידיו²⁶, ירד לתוך חיקו ולבסוף הוציא משם ומסר ליד הרב אגרת מקופלת, קמוטה ומלוכלכת מצדי צדדים. הרב כלה לקרוא את האגרת ונענע ככתפיו:

מעשה שטן... לבו הגיד לו! הנגיד ר' גצי, זר המוכסן²⁷, העשיר שבכפר הסמוך, מזמינו ל"ברית"²⁸. "היה כפי" — כך הוא כותב באגרת — "הנה כפי שהוא, ר' גצי, מכניס היום את נכדו הראשון, הבכור לבתי הבכירה, בבריתו של אברהם אבינו, "באשר על-כן" הוא מכבד אותו, את הרב, שיחיה, ב"סנדק!"²⁹ עליו, על הרב, שיחיה, להטריח אפוא את כבודו ולרדת אל הכפר — ותיכף ומיד. עגלת-החרף השלוחה עומדת ומחכה..."

המוכסן ר' גצי אמנם איננו סופר מהיר, במחילה³⁰, ומכתביו לא ירוץ הקורא³¹ בם, אלא שנתחכם הפעם וצרף אל האגרת שלשה פירושים מספיקים. פירוש אחד — שטר כסף חדש, בן שלשה ר"כ³², נתון בתכריך³³, שטר "חי ומדבר", שעבר באותו מעמד מיד ליד, מיד הערל ליד הרב, להבדיל³⁴. פירוש שני — שק מלא בולבוסין³⁵ גדולים ובצדו כפות³⁶ אוז קרקרני, שמן ומפוטם. את הזוג הנאה הזה הורידה ופשחה מן העגלה — והרי הם מונחים בחדר-הבשול.

והשלישי, ליתר באור — אדרת שער חמה ורחבה עם קורדיקין³⁷ של לכדים³⁸, ששלח לו ר' גצי על-ידי אותו ערל משלו, מבגדי החרף של ר' גצי בכבודו ובעצמו, כדי שיתעטף בהם הרב, שיחיה, יפה יפה — ויחם לו בדרך. שלשה פירושים ברורים אלו האירו מיד את עיני הרב וכרגע הקיף בשכלו הבהיר את כל הענין.

"טה, מה לעשות", נתאנח הרכ, "בודאי כך רצונו של הקדוש-ברוך-הוא. ברית מילה, מצוה כגון זו!... ואף על-פי-כן צריכים להמלך³⁹ ברבנית".

ח. נ. ביאליק

יום הששי הקצר

א

אם בערבי שבתות סתם כל הזריז משובח — ביום הששי¹ אפשר על-אחת-כמה וכמה!² ביום הששי הקצר אסור להתרשל!³ התרשלות כל-שהיא — ואתה בא, חלילה!⁴ לידי⁵ חלול שבת⁶. השטן הרי מקטרג⁷ דוקא בשעת הסכנה. אין אפוא⁸ שום חדוּש בדבר, אם הרב ר' ליפא, שיחיה⁹, יהודי חלוש ופחדן מטבעו, התחיל להתחכם לנגד¹⁰ יום הששי הקצר מבעוד שחר:¹¹ מחמיר היה על עצמו! ירא וחרד הוא מאד מאד, שמא יאחר, חלילה, שעה קלה — ונמצא כל סדר יומו מתקלקל.

וסדר היום של ר' ליפא אל יהא זה קל בעיניכם. צאו וחשבו: תקון חצות¹², היינו "תקון רחל"¹³ עם "תקון לאה"¹⁴; תהלים עם מעמדות;¹⁵ אמירות ו"פרפראות"¹⁶ שלפני תפלה ולאחריה, תפלה עצמה, פרקי משניות, שיעור בגמרא, שנים שלשה סמנים ב"שלחן ערוך"¹⁷, ולבסוף שנים מקרא ואחד תרגום¹⁸ בפרשת השבוע — זהו "לה"; ועכשו "לכם": היינו סערא דלבא¹⁹, אכילה! מה לעשות? בשר-ודם! ועל כרחך²⁰ אתה אוכל... אחרי חצות היום הרי לך "סדרה"²¹ חדשה: מרוזק, נטילת צפרנים²², שחיקת טבק לכבוד שבת וכדומה. הוסף על זה: פסקי שאלות, ולפעמים "דין תורה"²³. התגרה, כידוע, מצויה דוקא בערבי שבתות... ובינתיים — אין לך "יום"! פונה אתה לכאן ולכאן — והנה ה"שקיעה"...

אין אפוא, כאמור, שום תמה, אם הרב ר' ליפא התגבר²⁴ כארי וקם ביום הששי הקצר בעלות השחר ותיכף לנטילת ידיים נזדרז והתחיל בעבודה. מיה. הלואי שיכנס ויצא בשלום! הרי הוא על כל רגע קטן שלא יצא לבטלה, ועינו נתלית משעה לשעה אל אותו זקן מופלג הכבד באברים ובשנים — או האורלוגין העתיק, התלוי כנגדו על הקיר. מאד מאד ירא וחרד ר' ליפא, שמא יגרע, חלילה, דבר מחוק יומו — ונמצא נכנס לשבת שלא מתוך דעה צלולה, חס ושלום.

הוא משחק, אבל בלא "חיי-חי" שאין⁵⁴ קולו נשמע. הדבר תמוה, ואני מתירא קצת — ואף-על-פי-כן מסתכל... הרצפה שבתוך המראה משופעת⁵⁵ ושלולית האור באמצעיתה נוטה להשתפך... ושאר הכלים אף הם מיטים או תלויים כלם בנס... הוי, אם יפול, חס ושלום, המכתש, למשל, מראש הארון — פץ! — יהא מפצע⁵⁶ את המח... לבי פג⁵⁷ מפחו' סתום, אבל מיד אני מתחזק ומציץ שוב. צריך אני לעמוד על סודו של הדבר — ויהי מה! מאחורי המראה ודאי יושב לו שם איוה לץ או "מזיק"⁵⁸ נעלם והוא העושה בלהטיו⁵⁹ את כל הקסמים האלה. "להציץ לשם או שלא להציץ?... מי יודע, שמא תפגעני⁶⁰ יד נעלמה במכת-לחי. היבצר⁶¹ מן המזיק דבר?... ואני מסתכן ותופס במסגרת המראה, מציץ במה שלאחור — וסולד⁶² מיד... שוב מציץ — ושוב סולד... פתאם נתנדנדה המראה ועמה הרצפה, החדר, הכלים, אני עצמי — פץ! לבבי תעה, עיני חשכו, ואני מתמוטט ונופל תחת שברי המפולת...

כששבה אלי רוחי, ראיתי שהחדר, ברוך השם, לא נתמוטט, אלא המראה נשמטה מעל שני המסמרים התחתונים ונשארה תלויה רק בו העליון לבדו. מבין דופן המסב והכותל בולט מקצת מפנקסו של אבא. הוא נפל מסתמא⁶³ מאחורי המראה ונתקע בין הדפנות. לא אירע, אלא היוק⁶⁴ קטן; מבהלה קפצה התרנגולת על השלחן והפילה כוס, ושבר אחד של זכוכית נתז לתוך שלולית האור והוא נוצץ עד מאד, כאלו נעשה לו נס גדול פתאם...

סופו של מעשה זה היה, כסופם של כל מעשי ידי בבית אבא — סטירות לחי. ובאותו היום נגמר דיני ל"חדד"⁶⁵.

סמוך לעונה זו עקר אבי דירתו מן הכפר וקבע ישיבתו בפרבר העיד הקרובה, ואני נפילתי בחלקו של מלמד⁶⁶ תינוקות אחד, מבני הפרבר⁶⁷ ההוא.

ומסתורין שצריכים עיון³⁴, ואני תועה ואובד בתוכם כנמלה זו בין העשבים... אף הם זויים להם בחשאי³⁵ כמוני ורק לבי לבדו יש לו עסק עמם. אם דבר אלי איש, שמעתי ולא שמעתי, וכששאלוני דבר, הייתי לוטש עיני³⁶ ושותק. לבי היה תקוע³⁷ תמיד במקום אחד: בכתם שבכותל או בזבוב פורח. נשמתי היתה נכנסת כמין "דבוק"³⁸ בעובי כל דבר ושוכנת בתוך עצים ואבנים דוממים, סופגת מהם את הכל ואינה משיבה כלום...

מכני הבית לא השגיח בי אדם. אבא קפץ, חלוש וטרוד. איני יודע במה הוא טרוד; ואמי היתה נזכרת בי, אבל לעולם לאחר הזמן. "אוי ואבוי, התינוק לא אכל עדין... התינוק לא נתרחץ עדין... היכן התינוק?" והתינוק, כלומר, אני שמואליק, הייתי יושב לי באותה שעה במקום מוצנע, תחת המטה או בכוך³⁹ שתחת התנור, או בחצר מאחורי אחת הגדרות, יושב ומשחק עם עצמי. השכנות, כשבאתי לידן, היו מציצות בי מתוך מין חשר, מדאות באצבע כלפי הצרע⁴⁰, לסימן שאין מחי כשורה, רחמנא לצלן⁴¹, ומתלחשות ודוקקות⁴², וכשנכנסה בינתיים אמי היו משתתקות פתאם...

מכל כלי הבית משכה ביותר את לבי המראה הישנה, זו שהיא תלויה למעלה מן המסב⁴³. בעיני היא הגדולה שבחידות עולמי, כל פעם שאני מזדקף על המסב כנגדה, אני רואה בתוכה שוב חדר וכלים, את עצמי ואת הארון שכנגד עם כלי הנחשת בראשו, הט הם ממש בדמותם ובצלמם, אלא שבתוך המראה כולם מוטים ועומדים במדרון⁴⁴, מוכנים כל רגע לנפילה; והדבר כלו מוקשה⁴⁵: ראשית, מאין באו כל אלה לתוך המראה? והשנית, מדוע לא יתמוטט הארון עם כלי הנחשת שבראשו?...

נתתי את לבי לחקור לעת מצוא⁴⁶ את הענין על בוריו⁴⁷, ושעה יפה לכך נזדמנה לי מהרה. בני הבית יצאו למקום שיצאו ואני נשארתי יחידי. השעה שעת הצהרים. באמצע הרצפה שטוחה צורת החלון כעין שלולית משובצת⁴⁸ של אור — וזבובים באים וטובלים שם. תרגולת מנומרת⁴⁹ מטילת לה בלאט, פסיעה פסיעה קטנה, ומקדקרת בחשאי קרקור קלוש, כמי שחטפתה תנומה. כל אימת⁵⁰ שהיא נבלעת בעמור האור נוצותיה מזויבות וכלה נעשית סכוי⁵¹ וזהרורית⁵². קפצתי ועליתי על המסב ושרבבתי⁵³ את עצמי כנגד המראה — יש ויש! שמואליק שני עומד כנגדי ממש וחוטמו נוגע בחוטמי. גרתעתי קצת לאזורי — ואף הוא גרתע, מתקרב אני — אף הוא מתקרב. אם כך, הרי אני מעוה את פני ושולח לשון — ואף הוא כך. "חי-חי-חי" — משחק אני — ואף

ח.נ. ביאליק

אגודלי וחידות העולם

(מתוך "ספיח")

מעולם לא היה שלום אמת ביני ובין אבא. דומה² שהיה מתקשה בי משעת לידתי, בזה שנפל לידו מקח³ רע ואינו יודע מה לעשות בו: לתשמיש⁴ — לא יצלה, ולמכירה — אין קונה. מזלי גרם, שאבוא לאבא ולאמא בהיסח הדעת⁵, לאחר שכבר השיאו את רוב בניהם ונתיאשו⁶ מולדות⁷ חדשים. אני שמיני לבטן הייתי ובן זקונים⁸; וכשברכה עלי המילדת את אבי ב"מזל טוב" — עקם הוא את חטמו⁹ קצת... כך סחה אמי לשבנותיה. ועוד סחה¹⁰, שלשים יום אחר לידתי נגזרה עלי גלות: הוטלתי אל חיק מינקת¹¹ נכדיה בעירה סמוכה. המינקת היתה צמוקת דדים¹², במחילה¹³, וכשהייתי צווח לחלב היתה נותנת אגודלי בתוך פי למציצה...¹⁴ כשהובאתי משם היו רגלי עקומות, כדסי¹⁵ נפוחה¹⁶ ועיני בולטות כשני כדורי זכוכית. חוץ מזה הייתי נוהג לאכל סיד מטיח¹⁷ הכותל, לכסוס¹⁸ פחם ולמציץ את האגודל...

הרגל זה של מציצת אגודל נעשה לי בטבע שני¹⁹ ולא הרפיתי²⁰ ממנו ימים רבים. כל עת שהייתי משוקע²¹ בהרהורים הייתי מוצץ את האגודל. אבא, שהוא קפדן²² מטבעו, היה סוטרני²³ על כך וקורא לי "בעל מציצה", "איש המקטרת"²⁴ — האגודל שבין שני נדמתה עליו כמקטרת בפי זקן בעל מחשבוח — אבל אני לא הייתי חושש לו²⁵ ולמכות ידו, לשמותיו ולכנוייו. הוא בשלו ואני בשלי; וכיון שהיה יוצא מתוך הבית, מיד הייתי פורש לקדן זווית²⁶, יושב בדד, מהרהר מוצץ... על מה ובמה הייתי מהרהר — איני יודע. מקופל הייתי בחומט²⁷ בנרתיקו²⁸ וחווה בהקיץ. בל מה שהייתי דואה ושומע מסביב, נראה לי כעין חלום ולבי היה מתמלא תמהון²⁹ אלם עם הרהורים שאין להם שם ורמות. תוהה הייתי על הכל... קשקוש³⁰ האורלוגין³¹, הצל והכתנ"ס על-גבי הקיר, שתיקת חדר ריקן, האפלולית³² תחת המטה, הסנדלים המוטלים שם, הוהרורין³³ הדקין שבזיו החלון, אבק פורח — כל אלו הם רזי עולם

ביבליוגראפיה:

- תולדות חייו: ח. נ. ביאליק — אגרות, חמישה ספרים, תרצ"ה—תרצ"ט, נקבצו אחר מותו ונערכו ע"י פ. לחובר, הוצ' "דביר".
פ. לחובר, "ביאליק — חייו ויצירותיו", הוצ' "דביר" תש"ד.
י. פיכמן — "ח. נ. ביאליק, חייו ומעשיו", הוצ' מחלקת החינוך של כנסת ישראל, ת"א, תרצ"ג.
י. פיכמן, "שירה ביאליק" (ידיעות ביוגרפיות למכביר), הוצ' מוסד ביאליק, תש"ו.
ח. ח. גליקסברג, "ביאליק יום-יום", הוצ' הקיבוץ המאוחד, תש"ה.

- הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 94—102.
תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ' דביר, תשי"ז, ספר רביעי, עמ' 36—136.
תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (ארינובסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, כרך ב', עמ' 213—288.
בדרכי הספרות, מאת א. ל. שטראוס, הוצ' מוסד ביאליק, ירושלים תשכ"א, עמ' 105—147.
כל כתבי ביאליק, הקדמה מאת י. פיכמן, הוצ' דביר, תשי"ד, עמ' 3—24.
חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, תשי"ג, עמ' 9—16.
ארחות יצירה, מאת בנציון בנשלום, הוצ' מסדה, 1966, עמ' 27—68.
ביאליק וטשרניחובסקי, מאת ב. קורצווייל, הוצ' שוקן, תשי"ד.
דברים כהויתם, מאת ראובן צור (עיונים בשירי ביאליק), הוצ' ספרי דגה, 1965.
מקרא בארבעה שירים של ח. נ. ביאליק, מאת עדי צמח, חוברת "עינים", תשכ"א.
שלוש אשמורות, מאת אלי שביד, הוצ' עם עובד, 1964, עמ' 13—49.

העולם שמסביבו בפעם הראשונה. עולם זה מלא מסתורין וזרות; הוא נמשך אליו והוא ירא ממנו בעת ובעונה אחת. הציוריות והסמליות שביצירה זו הופכות את היסודות האוטוביוגרפיים של הסיפור למוטיבים אנושיים-כלליים, וכמו כן נותנות בידי הקורא מפתח חשוב להבנת אישיותו ויצירתו של ביאליק. בסיפור זה באו לידי מציגה המשורר והפרוואיקן.

"יום הששי הקצר"

בסיפור זה מנהאר ביאליק סדרה שלמה של מאורעות מבדחים ומשעשעים, היוצרים תמונה עליונה של ההוי היהודי בעירה כפרית. יחסו של ביאליק ליצירה העממית שפע אהבה והוקרה.

י. פיכמן בהקדמונו ל"כל כתבי ביאליק" גיטיב להעריך צד זה שביצירתו של המשורר: שתי הבדיחות העממיות "יום הששי הקצר" ו"אלוף בצלות ואלוף שום" נכתבו בוירטואוזיות כזו, כאילו בכוונה תחילה להוכיח שאין כמוטיב העממי מוסיף חיוק. קשה לצייר לעצמנו דברים תמימים יותר, מעוטי "תוכן" יותר מהלצות אלה. ואף-על-פי-כן נתנו עליהן מחצלות של הומור ומראות כאלה, שהיו יכולות לשמש לבוש ביצירות פיוטיות "רציניות". אבל ביאליק שמח על העושר הזה — על שהצליח למלא בכוחה של היצירה העממית את כל מה שמרומז בתוכה — מה שהחשיב כל-כך ביצירת שלום עליכם. מה שכתב בנוסח העם — כתב תמיד מתוך תרועת יצירה, כמעט מתוך הרגשה של "קיום מצוה" (שנ, עמ' 22).

מספריו:

"שירי ביאליק", 2 כרכים, ורשה, 1902; "אריה בעל-גוף", ורשה, תרס"ה; "מגילת האש" אודיסה, תרס"ו; "חזון ומשא", אודיסה, תרס"ו; "משירי הזעם", אודיסה, תרס"ו; "עשר שיחות לילדים", ברלין, תרפ"ג; "שירים ופזמונים לילדים", ת"א, תרצ"ג; "דברים שבעל-פה", תרצ"ג—תרצ"ה; "אגרות ביאליק", ת"א, תרצ"ה—תרצ"ח; "כל כתבי ביאליק", ת"א, תרצ"ט; "אגרות ביאליק אל רעיתו", ת"א, תשט"ז.

מתרגומיו: "דון קישוט" לסרואנטס; "וילהלם טל" לשילר; קטע מ"ויליוס קיסר" לשקספיר; "הריבוק" לאנסקי.

חיים נחמן ביאליק

(1873 — 1934)

אבי השירה העברית המודרנית. נולד באוקראינה והתיתם מאביו בהיותו בן שבע. חי משפחתו ויסוריו מתקופת ילדותו מצאו ביטוי נאמן בשירתו ובסיפוריו ("ספיה"). יתמותו הפכה לסמל חייו ושירתו ובעקבות זה אף לסמל האומה. ביאליק רכש את חינוכו בישיבה בווילנא, כשהוא שוקד על ספרי הגמרא ויחד עם זאת מרחיב את ידיעותיו בספרות הרוסית. שם גם החל בכתיבה, ועד מהרה נדפסו שיריו בירחונים רבים ושמו יצא לתהילה בתפוצות ישראל. את יונסתו מצא בתחילה כסוחר יערות ועצים ואחר-כך בשדה החינוך והתרבות. יחד עם רבניצקי יסד את הוצאת-הספרים "מוריה" וכן ערך עמו את "ספר האגדה". ביאליק המשיך בכתיבה בד בבד עם עבודתו התרבותית והציבורית.

שירתו של ביאליק מצטיינת במקוריות בתוכן ובצורה. גדולתו ניכרת בלשונו. הוא הגיע לשלמות בצירוף מטבעות-לשון של הסגנון המקראי, לשון המשנה והאגדה. ביאליק אף תרם תרומה חשובה לספרות-הילדים ("שירים ופזמונים לילדים"), וכן העשיר את הספרות העברית במאמרי-ביקורת, במסות ובתרגומים. ביצירתו ניכרות השפעותיה של הספרות העברית מן התנ"ך, התלמוד, ספרות ימי-הביניים ועד לתקופת ההשכלה. הוא היה צמוד למסורת הרציפות הישראלית ולאמינה בכוחות הרוחניים של האומה. סימן-ההיכר החשוב ביותר של ביאליק כמשורר עברי-לאומי הוא ללא ספק הרגשת הזהות שחש בין גורלו האישי ובין גורל עמי. בד בבד עם היותו משורר הלאום והתחיה של עם ישראל ניתן לחוש בשירתו בצלילים אנושיים שימצאו בלבו של כל אדם, ללא הבדלי לאום, רשמים חיים המבטאים את חוויותיו האישיות של המשורר. כתביו קובצו והוצאו לאור במספר רב של כרכים ואף תורגמו לשפות לועזיות.

"ספיה"

הסיפור מבטא חלום ומציאות בחייו של ילד יהודי (המשורר עצמו) הרואה את

אוי שאתה נוסע,
ואוי שאתה נוסע!...
אוי, על מי כה תעזבאני? —

וניסל גופו דופק מהירות במכונת-התפירה ונותן תבל ¹¹³ בנעימה לפי דרכו:
מפרפר ¹¹⁴ שפה ומטרטר ¹¹⁵ לשון, עושה קיל חצוצרה ועונה

פֶּרְטוּרְטוּ — פּוֹרְטוּרְטוּ — תַּעֲזָבָאֲנִי!...

בני חורין הם, איש הישר בעיניו יעשה לו — ולא עלי הם מתגעגעים...
אני — אין אף אחד שישתתף בצערי כל זמן שאני חי... בדר, גלמוד — זמן
הגדר ידיע הצדצור בקול...
ומפני מה לא נולדתי גם אני בכרך גזול, אצל אבותיה של פרילי, שאהיה
אוהב ונאהב וחפשי כמוה? —
או שיעשה לי בליל זה הנס של ר' אלעזר בן-עזריה — אקום בבוקר והרי
אני כבן שלושים, יהודי בעל זקן, יושב לפני פתחי חנויות עם יהודים שכמותי
מספר בשמועות וחדשות שונות; את הישר בעיניך תעשה — ואין מזחזח.
או שיבוא אליהו ויגלה לי הסוד של רואה-ואינו-נראה —
ומתוך נחמה של מעשי נסים עוטפני המראה היפה והחביב שהיה מבקרני
לפעמים על משכבי בלילות:

...אני נישא בתהום שמים, משוטט בין כוכבים; הם מסביב ישוטו, אחור
וקדם ירחפו, יסובבו, ממעל לראשי אל תחת רגלי כשלג-אורות ירדו, ומתחת
רגלי בשפעת זיום יתאבכו ¹¹⁶ ויעלו דממה, ואני שט ונישא בתוכם לאין תכלית...
יתנערו — ויחדיו כעדת צפוריות נרחפה, בדממה ובמהירות קלה נרפרפה, טסים
מבלי וזשב אף רוח כל-שהוא בדומית התהום; מעלה ומטה אנו מרפרפים ושטים
במהירות נפלאה, מרפרפים ומנצנצים בתהום אפילה פושרת.
ואותה הפעם, גם הלבנה עברה לפנינו ועמנו, יחד אתנו שטה, ומתוכה
פני פרילי נשקפו אלי בחמלה רכה ודוממה — —

"זרקה החולבת!" — אני מבטא בחויקת שנים את כינויה, מניף אגרופי בתוך החבית אל מול חצרנו וגוהם בקרבי כחיה רעה זועמת:

— המהיני, וויקה, המתיני ... שואל אורידך! ...

פסקה הקריאה, ואני יושב כפוף בתוך החבית, ראשי על ברכי נופל, ונפשי משתקעת בהרהורים דעים ומרים, הרהורי נקמה: ולואי שימצאוני כאן מת, מוטל בפישוט ידים ורגלים בתוך חבית זו מאחורי הגדר, — וידע לו אבא! ... ואמא — איך היא תצעק, איך תבכה אז וכמה מעלות טובות תתנה ¹⁰⁰ אז עלי — אין עוד חסרונות! ... היא תטפח ¹⁰¹ בידיה על שדיה ועל פניה, חזעק במכאובים: "בני, תכשיטי! בני, בני, למת עזבתני?!" ... ואני מת ... אפילו גולדה תזעק, תמרוט מקלעותיה ותקרא: "הוי, אחי הטוב! אחי יקירי! מה אעשה בלעדיך?" ... (וגם הפעם תשנה קולה שיהיה כקול האם ותספר בשבתי כגדולה...) תגדל היללה, וגם אבא לא יתאפק עוד ויגעה בבכיה ... וידעו, ידעו כולם אשר עוללו לי ... גם שני אחי, יהודה-ליב ותימיל יבכו עמהם, יהיו פועים כטלאים — אך בעוד שעה היא ישחקו ב"סוס ורוכב", ואני — כאילו לא נוצרתי, וכאילו לא עשיתי להם "כנורות" ... רק אחת לא תבכה עלי כלל — צירלי (אחותי היונקת) — ולה מה הומה לבי ... היא כל-כך שמחה ושוחקת לקראתי תמיד, — ומעתה לא אראנה עוד עד עולם ... מת ... והשכנות -- גם הן כולן תבואנה לתנות עם אמא עלי: "נטיעה רכה ... תלמיד-חכם קטן" ... ודודתי סוסייה העגונה בעלת השיניים הרקכות -- לפני ניגון קינתה מי יעמוד ולא יריד בבכי? היא תקונן למראשותי, תבקשני שאלך למענה (תמיד הריחי מבקשת שאלך לה בשליחות...) ("שאלך ואבוא לפני כסא-הכבוד להפיל תחינותיה ולהיות שם מליץ ¹⁰² טוב עליה: "יונה תמה! גשמה כשדה! עופי ולפני קונך המליצי עלי הנעלבה" ... ¹⁰³ והיללה קורעת לב — גם דמעותי נחלות מעיני על לחיי ... כמה רחמנות! נער שאינו עדיין אפילו "בר-מצוה" — הריהו צריך לילך להיות מליץ טוב! ... באדמה יקברוני, ואמא תמאן הנחם — כל הלילות בכה תבכה עלי ...

אף אני, את מוהי אני מבכה בטרם אלך ואינני ...

ומאחורי הגג של בית-הכנסת עולה הירח והוא אומני ... מביט הוא לתוך אותה חבית שנער אחד אומלל מושכב בתוכה למות — ואין לו בכך כלום ... מבית ניסל חיט, וזכר קולות דקים וצלולים התחילו עונים ביבבה, — הנערות התופרות שם בגדי חתונה מצפצפות כצפרים בנעימה אחת, בשירה של געגועים תמשוכנה ותענינה:

אדמוני מבעד לזכוכיתה המפוחמה ופורשת צללים גסים על הכל. מתוך הצללים נשקפות תיבות של מיני סחורה וקופסות פחים נושנות בציורים מטושטשים¹²⁵, דגים מיובשים, חבילות חבלים, רסנים ואגודות של מגלבי עור חדשים, שריח בורסקי¹²⁶ וזפת ועיטרן¹²⁷ גודף מהם. על הרצפה שפוף נפט המפעפע¹²⁸ סרווון, וזרועים בו גרגרי אורז, — ומקללת אמא אה גולדה אחותי שעשתה "היזק" זה: — בשר נכילה! עיניך יצאו מחוריהן? ידיך יבשו גולם! ולואי שאקפחך — ובלילה זה, רבש"ע!¹²⁹

ויוצא אבא מתוך הבית, מקמט מצחו ומצמצם גביניו¹³⁰, ראשי אצבעותיו תולשות ומורטות בזקנו הקצר, ומבטי זעמו ישלח באלכסון... בדרך הילוכו חדר מנטו גם בי — והוא עובר ויוצא מתוך החנות. נשען בתריס הפתוח הוא עומד, שתים מאצבעותיו מוללות¹³¹ ומוללות קווצה¹³² דקה של סנטרו, נמצאה השערה היוצאת — מריטה, ונעקרה מן השורש... אפשר, הם כולם אינם יודעים כלל מאותו המאורע? — ומחר יזעו?... — ערב טוב, ו' חנא...

הוי... הרבי, הרוח בלבו, בא להתאונן עלי! — כמו סכין קהה¹³³ נתחב בלבי קולו הצרוד ועשה קרע... ועד שהוא מתחיל לספר עם אבא, שלא חשב לעצמו חובה לענות ל"מלמד" על ברכתו — נמלטתי מן החנות אל הבית, ומן הבית אל החצר, ושם בריצה ובטיפוס ובדילוג מגדר לגדר ומחצר לחצר, כגנב הנמלט מפני רודפיו — הגעתי עד חבית אחת שכובה שניטלו שוליה, ובה נחבאתי. ריח החומץ שנודף בתוכה שם מחנק לנשימותי התכופות, מחלחל בגרוני — ואני מוזאפק ואיני משתעל אפילו שיעול כל שהוא... — גרשון! גרשון! — שומע אני קול גולדה אחותי הקורא מחצרנו וגוער בי, ואני דומם כאבן.

קולה של אחותי השמחה לכלימתי מרגיזי מאד; תמיד בשעות קלקלתי¹³⁴, היא רוצה למשול בי, מתגדלת¹³⁵ עלי ומשנה אז את קולה שיהא נשמע ממש כקולה של אם בשעה שהיא גוערת ומתרה בבן-ממרה...

— גרשון! וזהי אני קוראת לך — גרשון!! האיד לא תירא "קליפה"¹³⁶ זו מפני? כלום אינה יודעת, שאם לא היום, הרי מחר השב אשיב לה על קריאה של מרות¹³⁷ זו? אסחבנה במקלעותיה¹³⁸ ואדרכנה באפי, ברגל ארמסנה — צפרדע זו!... — גרשון! — גאָרשון!! — גאָארשון!!

ומעשיות ז'ספרו... ובבוקר עם צאת השמש — "וישא יעקב את רגליו וילך ארצה בני קדם" — — — ובתוך כך אני לוטש עיני¹¹² אל החורבה הנשקפת לי מערפלו של הערב, שקו דמדומיו כהה כבר; שם מעבר לנחל היא מקדירה — וחשודה היא בעיני... חורבה שוממה בשדה ועוזבה מבלי "מזוזות"¹¹³ — — — וכמו צל ענקי שחור עולה בכליל-אש¹¹⁴ כהה, ירקרקת-אדמדמת — עולה ומתנשא משם לאטו... סמר בשרי¹¹⁵, ואשא את רגלי ואברח, לבוא מהר... הבייתה — —

בגבולם של בתי העיירה אני — ומה תמאן נפשי לבוא שמה... אני עומד, פונה לשדה — ומתירא, פונה לעיר — ורע לי... והנה שלד של נבלת-בהמה מלבין כשיר בעצמותיו הניחרות; בועט אני בגולגולתו הריקה, ומיני וחלים קטנים נחפזים ורומשים הימנו נבהלים, לבי רע, ואוי מבקש לעשות דבר שיש בו כדי "להכעיס", דבר שאינו נאה לבנו של חנא-בן-זורב ולא יאה לתלמידו של חוימילי-גרגרת; להתפרץ אני רוצה מפניהם, למרוד בהם וה"דרך-אריך" זו שהם מלמדים אותי, — ואני בועט ובוטט בנבילה, מכה באחת הצלעות לפרקה מן השדרה, בועט וגם גוגע בה בידי. בכוונה להטמא גם "במגע" גם "כהיסט"¹¹⁶ נבלה, שהיא "אב הטומאה"... "טומאה" — טומאה זו מה היא? מפני מה מכים ומבזים אותי עליה? זו "תורה" וזו "חכמה", אשר "ליד-שערים לפי-קרת מבוא-פתחים ותרונה?"¹¹⁷ זו היא שהיונה אצלו "אמון", "שעשועים יום ומשחקת לפניו בכל עת?"¹¹⁸ טומאה — "טומאה רצוצה בוקעת ועולה עד שמי-שמים" — האיך נבילה זו בוקעת לשמים? ... והנקמה הרצוצה, זו הכבושה בלבי כמשקע של שמרים¹¹⁹, מתחילה תוססת ומתחמצת בקרבי כיין לפני חמה; להתפוי, להתהפך ל"אחר"¹²⁰ אני רוצה, להתחמץ¹²¹ — לרע לי ולרע להם... רוח רעה ושחורה אני רוצה להשליט בי, להתקלס גם בהם וגם ב"טומאה", שיראתם היא, — ואני תופס בקרניו הקלופות של השלד, סוחב את הנבילה, סוחב ומתקלס ב"אב הטומאה" — עד שאני נתקל בגדר. גפה¹²² דחוייה ופרוצה זו מקפת את ה"תלמוד-תורה" וה"הקדש"¹²³ שבקצה העיר, — ואני תולה ותוקע את השלד על הגדר, בשביל שיתקלסו מחר גם בני התלמוד-תורה בטומאה ארוכה זו...

ואני הולך הביתה בנשמה טמאה ושחורה, קמרה וסדרת — ויהיה אשר יהיה — —

בחנותנו, שלפני הבית, מעשנת עששית¹²⁴ קטנה, שלהבתה קודחת ככתם

סנדלים גסים מתלבטים ומחרידים; מן העשב הגבים מנתרים¹⁰⁵; הולך הוא לו בנחת כמטייל לרוח הערב, נושא בידו אפסר¹⁰⁶ ושפתותיו דובבות בתפילות מנחה:

— עגל אתה מבקש, קטן? — והוא מורה לי בידו על בית-אכרים בודד שאצל הבאר — הנה שם, בין החרולים¹⁰⁷, עגל אחד עומד — לך וראה אם שלך הוא.

והוא הולך לו לדרכו, אל סוסו זה הבודד בשדה; אך כנקודה נעה נראה לי בריל זה במרחב הכבד, ונדמה לי כי זוהי הנקודה היחידה של מירות ונחת שיש בעולם... וגם אני רוצה להיות נקודה כזו, או שלא להיות כלל בעולם... משתטח אני על העשב ומסחבל למעלה, — הרקיע כקערת זכוכית כחולה ירקרקת מכסה על כל, על המגרש ועל רכסי ההרים ועל בתי העיר הקטנים, שעשן דק וערפל דק חתולתם¹⁰⁸ — והרי גם אני לעצמי אני... בריה קטנה תחת כפת השמים, נבדלוג מכל, תועה אובדה מבלי מצוא מקום לה... אפרוח שנפל מקינו ואינו יכול לעוף... וכדמיוני: קן נסתור ושאנן בין עפאים¹⁰⁹, אבוא אחכנס בו, רק קצה חרטומי אשלח כמעט קט¹¹⁰ החוצה וממעוני הקטן אביטה בעולם הגדול הנרדם... העפאים עלי ישאו, וצפרדע מתחת תהגה בסוד; גהר גהו... תקרא אלי תנומה ואני אישנה לי...

כן! אסור לי לילך הביתה. פה בשדה אליו, וכאור בוקר אשכימה ואלכה לי. אברחה אל אשר ישאוני רגלי, אל אשר יראוני עיני... אל אחת הערים אבוא... לשואב-מים אהיה גשכר, אתו אשאב מים מן הבאר שבשדה, אתו בעגלתו אסע, את דליו אשא, אלך לבקש סוסו בערבין — ואח חוימילי גרגרת לא אביט עוד!... יהרגני אבא הרוג, ואל חוימילי לא אלך עוד... פה אלינה...

ונפשי בקרבי קשבת, בצפיהה להקשיב ולחזות בליל זה מה שלא חזיתי עוד מעודי... כיעקב אבינו בשעתו: "ויצא יעקב מבאר-שבע וילך חרנה, ויפגע במקום וילן שם, כי בא השמש... ויחלם... סולם... ויראשו מגיע השמימה... מלאכי אלהים עולים ויורדים... והנה יי נצב עליו"... ופירש רש"י: "לשמרו", ופירש רבי: "מפני מי? מפני מזיקין וחיות רעות שבשדה" — ומי ישמור אותי מפניהם?... לבי מתפעם... ועדיין אני מתחזק ואומר: אחי ישמרו נערי בעלי-העגלות היוצאים לרעות סוסייהם לילה במגרש הזה וללון פה. אתם אשב אצל המדורה, זו שבכל לילה היא נשקפת לי מעל לגגות — מאחורי הגגות מרחוק — בוערת בשדה ככוכב אדמדם... הם שירים ישירו

ואני בורח — אנוס על נפשי, אנוסה — — — אל המנהרה, שלקצה גבול העיר והשדה — שמוז באתי. אל תחת הגשר בין הקוצים והברקנים נסתרתי, שם תקנתי בגדי על גופי — והריני אורב ממסתור נלסטים⁹⁸ מזוין: לקטתי לי אבנים — אם שלח הרבי אחרי רודפים מחברי, ויבואו — אנכץ גולגולתם...

אני יושב ומצפה — אין איש בא... ובשעת פנאי זו איני רוצה אפילו לחשוב מה יהיה לחשוב מה יהיה בסוף; חפשתי ומצאתי בכיסי חוט של פשתן וצרור של דונג, ואני מתקין לי מהם אנך⁹⁹ לצוד בו עכבישי-שדה מחוריהן שבתוך העשב.

כליתי מלאכתי — ואצא ממארכי אל המגרש. השמש אך נעלם מן האופק — שעת המנחה¹⁰⁰ עוברת. ואני, בכוונה להכעיס, איני רוצה להתפלל "לו"... אך בכדי שלא להתגרות "בו", כביכול, יותר מדאי — הריני מחליט לכפר פניו בערבית¹⁰¹, שכל הלילה זמנה, בשתי פעמים שמונה-עשרה¹⁰², — והוא רחום יכפר עוון...

וזיו הארגמן שכקצה הרקיע הולך הלוך וחזור, הלור וכהה. בכל זככר הרחבה אין איש, גם הצאן והבקר לא יראו בה עוד... אך מרחוק נראה לי סוס אחד שחור, בודד יעמוד שם בצואר נטוי לקויקע ורועה, הנה הרים ראש והתחיל מתקומם ומדלג בשחי רגליו הקדומות¹⁰³ שהן כבולות לו; עמד וחזר והשפיל צוארו לכרסם בעשב השדה. נתעופפה לילית מפרפרת כנפים, נאנקה בקולה הצורם — ונעלמה מאחורי ההר... מן ההר הצומח¹⁰⁴ פפושיות (תירס) יורדים במשעול עקוב¹⁰⁵ כנופיה של פועלים ופועלות, מכוישים על שכמיהם ובמקהלה יחד ירוננו: מקול הגברים העכור קול הנשים הדק בוקע ועולה — ושירתם זו קוראה מרחב שדות, הד הרים ויערים אשר שם... ו"שם" זה הלא קרוב הוא, מאחורי הרי-הפפושיות זה, — וכמה רחוק הוא ממני, רחוק כאפסי שמים... רק פעם בימי חיי הייתי "שם" — העוד אשוב אחזה את הארץ הזאת, או בדמיימי¹⁰⁶ אמות מידי חוימילי גרגרת, אשר ישית¹⁰⁷ קץ לחיי?...

ומה יהיה להבא? — ביום מחר מה אעשה? ... אבא ואמא מה יעשו לי? ... מכות ובזיונות, וחברי כולם יתקלסו בי... והאכזר האדמוני? ... לבי הומה לי, נכמרו רחמי על נפשי העלובה והבזויה, ואבקש לבכות — — — והנה בריל שואב-המים עובר לפני, אצלי; את סמ טוטיו המסובאים והטופהים, שהוא לבוש בעבדות היום, החליף לשעת מנוחתו בלבושים יבשים; על רגליו הערומות

רואה אני, כי משתכר הוא בריזו, בכדי לאמץ כוחו ולעשות בי נישפט אכזרי... הנה הוא יוצא ממקומו, מצוה ברמיזה לשני חברי היושבים עמי, שיצאו, — והם יוצאים בזדנה ממקומם. והריהו מושכני מן השולחן בצביטת הבשר, מושכני מבלי הוציא אף הגה אחד מפיו, ואני אוהו בו בשולחן בכל כוח, והוא נעתק ממקומו ונגרר אחרי, והתלמידים מתפורים — ב"קונה" מבקש הרבי להעמידני... בן שתים-עשרה אנוכי, ומלאך-דומה זה עושני כדרדקא⁹⁰ לעונשין. — ואילו ראתה זאת פריל! — — —

הוצאתי בידים חזקות ממני... בכל מאמצי כוחי הדל, בהעצומתם של כל רמ"ח אברי אני נלחם, נלחם ונוהר לבלתי הכות חלילה את הרבי, בשעה שבעסי נשיאני⁹¹ לנשוך ולכסכס⁹² בשיני, לפחות, אחת מארבע אצבעותיו שבכף ימינו, — אני רק מתנגד לו ומשתמט לבל יתעלל בגוויתי... אך הרבי הארוך חזק ממני וכבשני בין רגליו — והריהו מכניס ידיו לחגורת מכנסי ומטפל להתירה... שנינו מתאבקים בדומיה... נשמטתי מבין ברכיו ובשארית כוחי אני מחזיק מכנסי בשתי ידי; הוא מפילני ארצה, ואני מתכנס ומצטנף עד שכל גופי נעשה מקופל כקפוד; הוא גוחן עלי, מבקש מבוא לכפתורי מכנסי — ואינו משיג; הוא מהפכני, ואני מתגולל ככדור על הארץ... בכל מיני זיון, שניתנו לי מברייתי, אני מגין על מכנסי, — צבת-שיני תפסה בבית-זרועה של כתונת-הרבי, והוא נושם ושואף, דוחק ידו בכרסי, — ונמשכה כותנתי מתוך מכנסי, ונקרע בית זרועו⁹³ של הרבי. הרבי נרתע —

רוח בא ביך! — התפרצה געיה מגרוני כלפי הרבי ובעטה רגלי בכיסו... ועד שקפץ הוא לאחור ועמד שלא ליפול — תפסתי כובעי ונזדקקתי בבת-ראש⁹⁴ החוצה — — —

אני רץ כבוער באש, בורח ונס דרך המבוים⁹⁵ לפרבר הגויים שבקצה העיר. עדר העזים והעגלים נכנסים לעיר, — העז הלבנה של שכנתנו הכירנתי, פוצה ורצה לקראתי — ואני נס כרוצח שנמלט, רץ ומחזיק מכנסי וכותנתי בשתי ידי... ילדה אחת ערומה, המעפרת בעפר על אם הדרך, נבחלה, זקמה עלי עיניה, נתעוררה, חיזקה נתניה בידיה, והריהי רצה אחרי בכותנתה הארוכה ועונה עלי שיר של ערבית בלשון נלעגה⁹⁶:

הַעֲדָר יָשׁוּב, פָּנֶה יוֹם
וּבְתֹדָר עוֹמֵד הַדּוֹם.
הַרְבֵּי מַלְקָה בְּרִצְוֹנָת עוֹר,
וְהַמִּיטָה חֶשׁ בְּאַחֲזוֹר...

— חיים-מאיר — לוחש לי "כדרלעומר"⁸⁵ הארוך היושב לימיני.

— חיים-מאיר — אני חוזר אחריה בשפה רפה...

ושוב צחוק — צחוק לבבות צוהלים בחשקם... רימני חברי, מכשול נתן לפני ונפילתי... והרבי אינו מכה, הוא אך הבט יביט בי. גם לו גם לי מר, מר לשנינו. מי יונן ומת האחד משנינו!... שפתי נעות... יהי יצון שתבוא מחלה על הרבי, שיפול למשכב ולא יקום, או מיתה-משונה תחטפהו, שיטבע במקוה מחר בבוקר בשעת טבילה...

— הראה לו — מצוה הרבי לכדרלעומר, לנסות גם אותו דרך אגב.

כדרלעומר הארוך מראה לי בתיבה שעמדו בה מקרוא, והרבי נוטרני הפעם רק במבט, מבט של התראה רבה על להבא... נותן אני את אצבעי על תיבה זו, כאילו ניתנה לי לאחזה למשמרת: פן תעשה לה כנפים לעוף...

— אין מורין באצבע — מזכיר לי הרבי כלל גדול (תקנה, שלא יהיו החברים סומכין על המורה באצבע ויביטו לצדדין) — עיניך עדיין לא יצאו מחוריהן... ואני נותן עיני ומשעבד את נפשי לאותו מקום, אך מחמת בושח לא אדע נפשי... עיני הולכות בשורות לפי קריאתו של השונה (עכשיו זה יודע אני שהשונה הוא אהרן-סרצון) וראשי — שוב הזיה ושעמום ישופהו...⁸⁶

לוא יכולתי לעוף — ופרשתי לפתע את כנפי ואעוף דרך החלון לדרור... אעופה, ארחיק נדוד, עד בואי קישנוב העיר הגדולה ואשב שם בבית אבותיה של פריילי — הלא אנשים אחים אנחנו. את שנינו יתנו לגימנזיה⁸⁷. בגימנזיה אחת נלמד. יחזו עם "פוליה" אלך בבוקר לגימנזיה... אנו הולכים לגימנזיה והולכים — רחוקה הדרך לגימנזיה (נעים לי מאד להגות במחשבה מלה זו: גימנזיה...) בצהרים אנו שבים יחד מן הגימנזיה, ואז יבוא מורה — "מורה" ולא "מלמד" — ללמדנו רק תנ"ך ודקדוק בלבד... לפנות ערב — ואני ופוליה יוצאים לטייל לפני התזונה, לראות במסילת-הברזל... ומרכבות הברזל באות בשריקה וטיסה, רצות מבלי סוסים...

— היכן קורין?

זועת-מות ואפילה אחזה נפשי, — נדמה לי באותו רגע, כי נופל אני אל תחת גלגלי הרכבת הרצה כנגדי — והברה נפלה ונפסקה מפי, — כמעט שקראתי אותה, את פריילי-פוליה לעזרה...

אם לא פותח הוא את קופסתו, קומץ הימנה טביקא, סוגרה ומעמידה — ושואף בשאיפה ארוכה את כל הטביקא לאחד מנחיריו, עד שנקו דמעות בעיניו.

ויענקילי הקטן גמרו כבר תלמודם, ונער אחר התחיל שונה אחריהם יחידי — אבל מי הוא?

— הב... אמ... ג... — מגמגם אני ומטיל הצצה על חברי, בתקוה כי אחד מהם ילחש או ירמוז לי על השונה, — אבל כולם אך צוחקים למשבתי...⁸¹ ואני מתכוון לקרוא שם זר לגמרי, שלא מחברי התלמידים, בכדי שיהיה לי כאמתלא, שלא שמעתי שאלת הרבי מיראתי אותו... והרבי מביט בי וממתין בעינים קמות.⁸² שפתי נעות וחרדות, נעות לומר מה: — הפ... פ... — ואני נבהל מפני השם המתלבט בפי, ובטרם שאתאפק למצוא שם אחר, זה נדחק ומתמלט בלחישתה:

—פפ־פרייל!

פרץ של צחוק בקולי קולות, מריטות לחי כגחלים בוערות, ואחריהן מהלומות סוקלות ראשי, גבי וערפי — ובכ־פרא מתפרץ מגרוני ברוק שבפי, במיץ־אפים ודמעות עינים...

— כאן... — שומע אני את קול הרבי הנושם ושואף בזעפו, הוא מראה המקום שעמדו בו.

ולעיני המזילות דמע, יק תוהו לבן שנקודות של אש־צבעים מרחפות

בו — — —

יסורין ממרקין⁸³; ומהומה זו שבאה עלי כאילו הדיחה⁸⁴ את נפשי מן השעמום כמטר סוחף, רק שנאה עזה והבושה תאכל קרבי כחלודה, ריח של שנאה נודף אלי מן הרבי, זיקי משטמה יורות עיני ועיניו אלו לאלו, אף שאין אנו מביטים זה בזה... למה לנו, לשני שונאים כאלו לישב יחדיו כל היום, אל שולחן אחד זה כנגד זה? הן גם מטפחתו האדומה וקופסת־הטביקא שלו המוטלות על השולחן, — הן גם את אלו אני שונא כמות, גם קדשיו, הטלית ותפילין שלו, התלויים בשקם על הכותל, שנאה נפשי כתועבה... ושוב עמדה לפני השאלה הארוכה, בדמות מכשפה רעה הבאה לענות נפש על לא דבר, היא העומדת לפני:

— היכן קורין? ...

וגם הפעם איני יודע... מביט אני על הרבי, והוא, כאילו נתרכך ממבטי המבקש רחמים — שואלני בקול נמוך:

— ומי אומר את השיעור?

ואני שותק, מפני ששוב איני יודע...

מסובב אני כפתור שני, כפתור מן המעיל, כופף ראש ומתבונן לראות כמה כוח חוטו גדול, ועם זה, אני רואה את עצמי במחזה: מלובש אני לתפארת כבנו של הדוקטור הרופא שבעירנו, — חולצת תכלת ומכנסי סאמיט⁷⁵ קצרים, וגם רגלי שלי נשקפות ארוכות וקרומות⁷⁷ בגרבים מתוחים יפה, תלתלים מכתירים ראשי, ועל חולצתי צוארון-מלחים לבן ורחב, ואני ופריל יוצאים במחול זה מול זה ומפליאים לעשות בריקודינו, וכל המחנותנים מתפלאים ומוחאים לנו כף... ומחייכף צרב לחיי:

— היכן קורין?

נבהל ומשתומם אני מביט אל הרבי המתקומם עלי, מביט כמת זה שהעירו מלאך-דומה⁷⁶ בשאלתו הידועה: מה שמך?... את שמי אני זוכר, ואלמלא מת הייתי בשעה זו הייתי אומר: גרשון, אבל, היכן קורין — איני יודע... והרבי בדרישתו עומד, מהריש הוא ומסתכל, לוטש עיניו ונועץ גי, שיניו חרוקות, נחיריו מתרחבים, שפמו הצהוב סמר והפיקה החדה שבגרירתו עולה ויורדת כבשעת שתיה — שותה עלי כעס כמים...

— הראה! הראה, ממזר! היכן עומדין? — הרוח באביך!

הוא משתער עלי — ואני מצטמק, הוא רועד מכעס, ואני — מאימה, וחברי מסביב צוחקים ונהנים מהפסקה זו... מחזה זה של כעס וקלון, שאגה וחרדה — כמים קרים הוא לנפשם העייפה מהבלה ושעמומה של תורה... ושוב דממה וליטוש עינים; ידי הולכת ונמשכת למעלה בכוח תביעת מבטו של הרבי, נמשכת ועולה על השולחן... שני עמודים של תיבות לפני בגמרא ושני עמודים גדולים מאלו ברש"י — והיכן אמצא בכל אלה את התיבה הדרושה שלא שמעתי?... בלבי אני מתפלל לעושה נפלאות ומכון פסוק מפורש לשם סגולה: ⁷⁹ "עשה עמדי אות לטובה"⁸⁰ — סומך על הנס, וכמטיל גורל כן נפלה ידי בבת-אחת, להראות באשר תראה — ולתמהוני, כל חמש אצבעותיה פרושות על שני הדפים יחד!...

יגילו חברי ויריעו בצחוק, אך הרבי עודהו מחריש ומסתכל בי:

— מי אומר את השיעור? — הוא מסגן לי שאלה מבין שיניו החרקות. אני שותק, איני מבין מה הוא סח.

— ענה! — נתן עלי בקול שאגה ניחרה.

עכשיו אני זה מבין שאלתו מה היא, אבל להשיב עליה איני יודע. מי היה שונה בשעה זו? זכורני, שנשמע לי קול יחידי — נראה, שמשנה בריינה'ס

כפתור אחד מן החזיה שלי כבר ניתק, בסובבי אותו שלא מדעת... אני מציץ הצצה של גניבה לחוץ — עוד היום גדול, ודאי עוד כשתי שעות נהיה יושבים בחדר, וכבר יגעתי בשברי חלומות והזיות... ראשי כראש שכור, אזני שומעות ואינן מכניסות כלום כדי הכרה; נתרוקן המוח, ורק מלה קשה אחת מלעוזה⁶⁷ — מוזרה — כשכרתוק — מקשקשת תוך הגולגולת בלי הפסק, כדפיקתו של שעון — ורע לי... האא! — נפח היום, וזרם רוח קל בא דרך החלון ונושא ממרחק ריח-מה רטוב וענוג עם קול צוויץ של דרור מתעלסת⁶⁸ בחוץ... ואני זה מבקש לי דמיון אחר, מחזה חי ונאה... במתכון אני מצלה לי זכרונה של פריילי שארתי:

ריבה זו, או כמו שהיא רוצה שיהיו קורין לה: פוליה, מעיר-הפלך⁶⁹ באה לחתונה שהיתה במשפחתנו "בשבת שלאחר שבועות", — עם אביה באה, ונתארחו בביתנו. ילדה קלה בגופה היא, ובכל ניעה ואמירה שלה נימוס של חן, נימוסי כרך גדול ראיתי בה, — פח"ש היא אומרת ולא רי"ש... פניה הלבנים ענוגים ממוזגים נרוד וארגמן וזרועים בעברי החוטם המוגבה נקודות⁷⁰ חמה⁷¹, "סובין"⁷² דקיין-דקיין; עיניה הכחולות פתוחות לרנחה וחוסות לבטח בצילן של גבות ושמורות שחרחרות, שהן הפך נעים ומתמיה לשער ראשה, שמראהו משי צהוב; סנטרה בליטה נאה הוא מעל לכפל פימה⁷³ צחה ורכה — פלח אפרסק טוב ונחמד... ובצאתה במחול תעשה נפלאות ברגליה — כרעים⁷⁴ דקות ומיושרות שגרבים ורודים מתוחים עליהן כקרום דק והן נשקפות מתחת שולי שמלתה הקצרה ככרעי חסידה רוממה... ואני, בשני הימים שנתארח בה ביתנו, לא נועזתי ולא נדברתי עמה אף דבור קל, והיא ראתני כאילו איני. רק בליל החופה, כשיצאתי בריקוד אחר "מרק הזהב" עם כל היהודים שטלטלו רגליהם, עמדה היא והביטה בי רגע — ותתנפל בצחוק אל חיקי אמי ותקרא: "אוי, דודתי, כמה מגוחך הוא במחול!" — ומיד נשתמטתי מן המעגלה⁷⁵ המקפצת ופניתי בכלימה גדולה כבושת גנב וביקשתי לנוס. אך אמי החזיקה בי וקירבתני דרך חפה. התחילה מוחה במטפחתה זיעת פני ואמרה לה לפוליה: "ומה תאמרי כשיהיה, אי"ה⁷⁶, למזין מופלג? אז הרי יבקשנו אבא שיהא זה "חתן שלך!"... מיד צמצמה פוליה את חוטמה כמו מריח רע — וחרפה שמה מחנק לגיגי... ולמחרת היום — נסעה פריילי — — — ומאז הריני מזכיר לי את דמותה שבע ביום. תחילת זכרונה, — תרעומת, אך לסוף, שלום אעשה לה. וגם עכשיו קרא דמיוני לפריילי-פוליה — ותבוא...

מוחק חוט ארוך שאינו נפסק וכורכו על שיטה סכוכה, והשיטה — רדיפת ערב-רב⁶¹ של מלים כלתי ממשיות שהן מתנדרפות ונשאות עליך כאבק פורח, כמהומת הבל נדף זה שעל הסטיו העליון שבמרחץ — ועתה, לך והוה תופס את אלו שאין בהן תפיסה? ... אמנם, דואה אני שחבדי תופסין, — כיצו? יושבים הם בראש כפוף ובעינים מושפלות לתיבות שבגמרא בכדי לצרף שמיצה לדאיה, — ובכן, הרי גם ראשי שלי כפוף וגם עיני שלי מושפלות לתיבות; ומה אעשה אם מבין לתיבות ולעינים קופץ כנגדך איזה דמיון שהוא, מרחף ושט, שט ומושך אותך לעולמות אחרים? אני אמנם קשור בכל עיוני אל ה"שיטה", — ובכן גם היא, השיטה גופה, נמשכת ונסרכת⁶² עמי לאותם העולמות של הפקד, והדמיון עושה עמה שם בלהטיו ערבוביה של צורות ולא "שיטה" ...

קול צרוד רוצע באזני, גורר ודוחק מלים וחצאי מלים, והמלים נשנות בגמגום על ידי קול דק הנסחב אחרי הצרוד — שונין בגמרא, סוחטין⁶³ ומפדשין אותה כגון כך:

"ה-כא — כאן... ולד הטומאה⁶⁴ זה ששנינו במשנה — "בולד-ולד עסקינן" — אנו מדברים בולדו של ולד הטומאה, היינו, ולד שבמשנה נטמא לא באה הטומאה, אלא בולד הטומאה, שהוא ראשון, ונעשה זה ולד-ולד, דהיינו שני לטומאה — "דה-וי ליה" — ונעשה בשר זה שנגע בולד-ולד זה שהוא שני — "שלי-שי" — רק שלישי לטומאה בלבד — — —"

אנה אפנה ואנה אלך לבקש מלים אלו ששבעתים מהן אינן כתובות כלל בגמרא? תלכנה להן לבדן, ואני, כאשר אבדתי — אבדתי... הנה יקום הדמיון וישחק לפני... צלצול פעמונים — עגלה עברה בחוץ... גוסע שם אבי-הטומאה, בצורת בעל-עגלה מלא רכב; וולד הטומאה, קטן שחוטמו זב, דץ אחרי העגלה בבכי. — גם הוא רוצה לנסוע עם אביו למרחקים... לא כך, — אני הוא הנוסע... אני גוסע ברכיבה. רוכב אני ברחובות — רוכב על העז הלבנה של שכנתנו... הרחובות שוקטים ודוממים, אין איש רואה בי ובמעשי... החלירע⁶⁵ גשא את כל הבריות, ורק אנוכי והעז נשארו לבדנו בתוך העיר העזובה ועושה אני מה שלבי חפץ — אין מוחה בירי...⁶⁶ אני גועה בקול גס כשור; מהה! — והר בתים ריקים ושוממים יענה לי, — וצפרים נבהלות תתעופפנה... זוויק אני בהן קטניות, והן נופלות ארצה ונעשות ולדות וולד-ולדות של טומאה — — —

על פני ועל גופי כובבים, או כתולעים... תש⁴⁰ גופי, חלוש ופולט זיעה, גם שערותי גם כותנתי דבקו לבשרי, ואני כולי כאהטיה כבוש בציר⁴¹ מלוח... מבהיקה החמה אורה ומזדהבת, ובמוחי עלטה וסנורים⁴² — כל הרשמים מוחשים⁴³ לי כמו מבעד לערפל... ועדיין אני מתאמץ במחשבה לקלוט מלה אחר מלה מפי אומריהן אל פי שלי הפתוח, ומבקש לכוון כל מלה שאני תופסה על-פה ולקבעה על גבי תיבה⁴⁴ שבכתב שלה, בגמרא; אבל המלים הללו, שאינן מובנות לי, קופצות על התיבות המוזרות ודילגות מן הפנים אל הרש"י⁴⁵ מן הרש"י אל הפנים, ופתאום הן נעלמות גם מן הפנים גם מן הרש"י ופורחות באויר... תהו-ובוהו נעשה במוחי, ואני — אכדתי דרך...

חוזר אני לעיוגי⁴⁶, לבקש תיבות למלים, אולם זהפעם לא בדרך הישר כמו שהתיבות סדורות לשורותיהן, לרוחב העמוד, אלא מחזר אני ומחפש באותם המשעולים העקלקלים⁴⁷ העוברים בינות לתיבות ממעלה למטה, לאורך העמוד — ואלו מתפתלים⁴⁸ ומשתברים, מתאחדים ומתפרדים ומתפצלים⁴⁹ כנהרות ופלגים שבמפת-הארץ, נפלאים ואורחותיהם...⁵⁰ משנתתי את נפשי לתעות במוצאיהם ומבואיהם של המשעולים הללו, בכדי להפזר מן השעמום והזיהום — שוב אין התיבות תיבות והאותיות אינן אותיות, אלא עולם אחר מבולבל הוצץ⁵¹ כנגד עיני...

ואת חטאי אני מזכיר — מעודי אך כשה אוכד הייתי בערבות הגמרא הסלאוויטאית שלי, ורבי — "חוימילי גרגרת" — אף שהיה גם "אדמוני" וגם כהן, לא היה יכול לשעבד בכל כעסו ואכזריותו אלא את גופי בלבד, שיהא זה יושב מבלי נוע ושעיניו יהיו מושפלות לתוך הגמרא, אך נפשי, הנשמה החטאה⁵² שבקרבי, זו לא נשתעבדה לא לחפצו שלו וגם לא לרצוני שלי, וכמה שהייתי רוצה בכל תוקף לשעבדה מפני היראה — לא הועלתי כלום. יושב אתה כחמש שעות רצופות מבלי כל הפסקה בחום הצהריים שלאחר חצות; יושב בלחץ ובדחק, בריח-מרחץ של בשר אדם מויע, בתוך ד' אמות⁵³ מחליאות⁵⁴ אלו, שאין בהן אלא ספרים ישנים שנתמרטטו⁵⁵ ופרצופים עייפים ומשועבדים של אנוסים⁵⁶ קטנים, שאכזרי צהוב מנצח עליהם כל היום בעינוי נפש, מושכם ומשקיעם בעל כרחם⁵⁷ באיזה ענין מסוכסך שהם אינם רוצים בו כלל; ובכזי שיהא ענין לא רצוי זה שנור⁵⁸ על פה בכל השקלא-וטריא⁵⁹ שלו, שונים ומשגנים אותו לך משעה לשעה ומיום ליום בלי שינוי כל שהוא, משגנים מתוך בכי, צעקה ומכה, גניחה, קללה וניגון; ניגון שהוא מושך ושזור⁶⁰ מתוך

ומצמצם עינינו קודרות לעיין בתוכה — סימן מובהק לצריך עיון שבגמרא... ושוב אנו תמהים:

— לא את "הפסוקים"? ...

— את הגמרות אמרתי — רוח באבין! — מתמרמר הרבי וסוטר על ראשו של המקשן¹⁵. הוא פייטל קל-וחומר. משמע, סדרי בראשית משתנים: בשעת "הפסוק" — גמרא... הלב מתחמק¹⁶: למה נדחה עלוב זה — הפסוק "משלי", מפני תקיפה זו — הגמרא "פסחים"? שוב גמרא, ועוד גמרא...

מסרבין ומתרעמין בנהימה דקה מתוך החוטם — והגמרות ניטלות.

חוטמי שלי גם הוא נרגן¹⁷ עלי מאליו ועיני כהות בהבל של דמעה מרוב צער... עדיין קשה עלי להאמין בגזירה רעה וכפולה כזו שתבוא; החופשה גיטלה לפני שעתה וגמרא ניתנת גם שלא בשעתה. כנגזל אני יושב בתוך חברי הצפופים על הספסלים לכל עברי השולחן, שהעלו עליו פסחים תחת משלי — ונפשי בקרבי ל"פסוק" תערוג...¹⁸ עלובה מיוגעה זו, אמנם, לא חשקה ביותר לחכמתו של שלמה המלך, כי זו, מה חידוש יש בה? אפילו אמא גם היא יודעת להטיף לי דברי חכמה כגון אלו, גם היא אומרת תמיד שהחכמה — כלומר התורה, דהיינו הגמרא — יקרה היא מכל וכל, והמלך החכם מכל אדם אינו אלא מוסיף משל לדבר, שהתורה, כלומר הגמרא, מין אשה היא העומדת בשוק ומרננת וצווחת לבריות ו"על גפי מרומי קרת"¹⁹ היא מכריזה על עצמה תהילות ותשבחות מוגזמות ומופלגות... ובכן, לא חכמת שלמה לקחה לבי; ולא לזה נכספתי²⁰ כך באותה שעה; אלא למה? לרגנה שדברי חכמתו נאמדין בה כשיר של נחמה לנפש שחלשה בעמל היום. כל היום מחטטת הגמרא ורוצעה באוזן ובמוח מבלי כל רחמנות, תבוא שעת הפסוק — והרי זמרה נוחה, המדצה²¹ אפילו את רבנו ומרשלת²² כעסו מעלינו; נעימה זו משתפכת ומבשרת לנו את הערב הקריר, כי קרוב הוא לבוא עם חופשתו משיבת הנפש, את שוב העדרים מן השדה ואת צאת הכוכבים והלבנה בשמים — והנה... "אילת אהבים ויעלת חץ"²³, זו הגמרא הסלאוויטאית ש"דיה ידוון בכל עת" — היא נפתחת לפני על רפיה הנכתימים, הטפוחים ומסואבים²⁴ מזיעת ידים... עוד ניכרות הן הדמעות שנפלו על דפים אלו לפני לחם הערבים, והיא זו תשוב תקראנו "לשקוד על דלתותיה"²⁵, — פת בשומן עם שומניות ודובדבניות שבסעודה, למה לים? — "לנו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי!"²⁶ "שמעו כי נגידים אדבר"²⁷;

ש. בן-ציון

מרד ומרדות :

— הכנסו! —

פקד פתאום קולו הניחר² של הרבי; ומתוך החלון הפתוח, הוא גופו נגלה עלינו בירמולקא הימוטה ובפנים המיוגעים, גוחן וסוקר בעין זועמת את כל מחננו — אחד עשר תלמידים שנתפזרו בסעודת בין-ערבים, כל אחד עם מזונו שלו על גבי הסטיו³ של חמר המחובר לכותל. אנחנו כולנו נבהלנו לפקודה זו ומתוך לעיסה ושיחה עמדנו משתאים זה לזה, ואין מבין ואין מגיד למה נגזלת כך היום שעה קצרה זו של חירותנו... אל. לאלו מתמיהים⁴ עינים ואלו לאלו שואלים בלחישה:

— כל כך מהרה?... —

— הכנסו, הרי אמרתי לכם! — מתמרמר הקול הניחר ושונה פסידתו. גזירה היא... אך חנא-הירש וראובן-שאר-ירקות⁵ הקדימו והערימו⁶ עליה, הם כבר נמלטו אחורי הבית לפינה שבחצר... באמתלא⁷ של "אשר יצר"⁸ הצילו אלו בהצלחה פורתא⁹ זו, שכן, כלל גדול הוא ב"חדר", חוק ולא יעבור¹⁰ אין יוצאין בשלשה... ואנו נגררים מתוך אונס ונכנסים בפנים של תרעומת לחדר נמוך זה שעדיין לא פג הימנו גם קצת הבלה של זיעת הצהרים... רק פייטל-קל וחומר¹¹ עושה את עצמו זריז והריהו מזדקר לפנינו גדי; בה והטיל שיורי סעודה שלו על הכירים, נחפו אל הארגו שהרבי יושב עליו בראש השולחן, חטף משם את "הפסוק"¹² וראשינו נתישב במקום שלו מתוך קפיצה של חדנה, כאילו שש הוא לתורה בכל חשק נפשו — נפש רמיה!¹³

את הגמרות תקחו — אומר הרבי ומניע את גופו ממתניו ולמעלה בנענועים גדולים, מכוץ עור פניו ומעקם צורתו בשרבוב¹⁴ שפתה התחתונה, ומשתפס פאה אחת של זקנו הצהוב הריהו מושכה מן הסנטר עד לחוטם, משפיל

"מעבר לחיים", ת"א, תרפ"ד; "כל כתבי", ת"א, תש"ט.

ביבליוגרפיה:

- תולדות חיי: כל כתבי ש. בן־ציון, הוצ' דביר, 1959.
 פתיזה מאת יעקב פיכמן, עמ' 24—25.
 תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן־אור, הוצ' יורעאל, 1951, כרך שני, עמ' 369—376.
 מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 122—123.
 סופרינו — ממאפו עד ביאליק — תולדותיהם, הערכותיהם ופרקים נבחרים מיצירותיהם, מאת י. ליכטנבום, הוצ' אחיאסף בע"מ, 1958, עמ' 265—272.
 שבועון "מאזנים", שנה ד', גליון לזכרו, ובו האוטוביוגרפיה שלו, ומאמרים של קלוזנר, שמעוןוביץ ואחרים.
 "דור וסופריו", מאת י. ח. רבניצקי, ספר שני, עמ' קו—קטו.
 "דברים שבעל פה", מאת ח. נ. ביאליק, ספר שני, עמ' רלה—רלט.
 "יוצרים ובונים", כרך שני, שני מאמרים, עמ' 113, 199, מאת י. קלוזנר.
 "סופרים", מאת א. אפשטיין, ניו־יורק, תרצ"ה, עמ' יט—מו.

שמחה בן-ציון (שמחה אלתר גוטמן)

(1870 — 1932)

נולד בבסרביה. כבר בגיל צעיר נתעורר בו הצמאון להשכלה. ב־1889 נדפסו סיפוריו הראשונים באידיש ובעברית. ב־1900 בא לאודסה ויסד יחד עם ביאליק ורבניצקי את הוצאת הספרים "מוריה". ב־1905 עלה לארץ ישראל, ובה ישב עד לפטירתו. בשנים אלה עסק בן-ציון בחינוך ובהוראה, בעריכה ובתרגום. הישגו החשוב ביותר באמנות הסיפור הוא "נפש רצוצה", שנדפס תחילה ב"השלוח" והופיע לאחר מכן בכתביו המכונסים.

יצירתו עוסקת בעירה היהודית וקוראת תגר על החינוך הישן המסורתי. המספר הוא ריאליסטן מובהק וגישתו ביקורתית מעיקרה. בסיפורו ניכרת השפעה מסוימת של מגדלי מוכר ספרים, בעיקר בתאור ההוי היהודי בגולה. כמגדלי ידע לפרוש ידיעה סגנונית של סגירות והומור. במזיגה זו של תאורים ריאליסטיים וליריקה יש לפרקים גודש של פרטים ושל רטוריקה.

"נפש רצוצה"

בסיפורו הגדול והחשוב ביותר מתאר בן-ציון את חייל הילד העברי בבית וב"חדר" על בסיס נסיונו וזכרונותיו האישיים. חיים אלו רדופים בעיניים, משברים, שאיפות ותקוות לתמורה. המספר מצליח לתאר בבהירות ודקות מצב־נפש מורכבים שמתחתם צומחים הגעגועים העזים אל המרחב והחופש. הגיבור שחייו מלווים בפהד, היסוס, בושה וחוסר־אונים שואף למרוד בוויים השוממים, ובכך הוא משמש סמל לילד היהודי באותה תקופה, גם כאן משמשים בערבוביה הריאליזם והרומאנטיות, שהם מסגולותיו הבולטות של ש. בן-ציון.

מספריו: "כתבי", כרך א' ("בודד יודד", "נפש רצוצה");
כרך ב' ("בדור עובר", "מתוך מהפכה"), יפו, תרע"ד;

את פשוט חורבן עמו ותגיד את האמת במלואה... יגיד? למי יגיד? מי קרא אותו להיות מוכיח לגוי? מי ישמע לו? והאם לא הגידו להעם הזה דבר? האם לא באו גואלי העם ונביאיו בכל פעם ונדרחו? והאם לא שמן⁸⁶ לב העם הזה? האם הי עוד אלהיו? — — —

זה שנים אשר הוא נושא בחובו את הרעיון הנורא על יאוש עמו ואכזר עמו. את רעיון החורבן הוא נושא בלבבו בעת שמסביבו קוראים לבנין עם ומנסים גם לבנות... כאבל התהלך בין החתנים. לא דיבר לאיש מזה, וישמור את הדבר בלבבו. הוא התרחק מאוהביו, התרחק ממכריו. הוא דחה גם את הנפש היותר קרובה לו בשלילתו. בוגד! קראה לו. בודד ומתאבל בפנימיותו על הריסת עם והריסת נפשו, הלך ממקום למקום, באין מעשה ובלי כל כשרון למעשה, וימצא רק עמדה בסגור לבבו. — ובלילה אחד לקחהו השטן ויעמידהו בחרדת תהום זה. הוא גילה מערומיו לפני איש לא ראוי לשמוע דברים כאלה ולא יבין דברים כאלה.

הגיעה השועה השנית בלילה. הכל שמם מאדם ושתיקת האפס פורשות את כנפיה על מרחבי עיר חיה ביום וישנה בלילה וחוטאת במסתרי הלילה. נושה! רגשי נושה וכלימה כיסו את פניו. שבין הצער⁸⁷ בא בו, צערו של עם ויחיד. הוא כושל; הוא נשען אל אילן ומכסה את פניו בידיו. הוא בוכה באין הפוגות...⁸⁸

יהיה כנצר⁷⁵ נתעב⁷⁶. קול מזהלות רכבי מכתי־אש נשמע; וכי תעבור מרכבה עליו ורוצצה את ראשו. מה יתנו ימה יוסיפו לו חיו?

הוא תועה מרחוב לרחוב, ממגרש למגרש. כבר עברה הצות־הליל, והוא הולך וחושב לאחריתו ולכל אשר לו. לו הרגש כי עתה צריך הוא לבוא בחשבון עם חיו, להתבונן לראשית מעשיו, למנות חסרונותיו הנפשיים ולבדוק אחרי שגיאותיו בחיים אחת אחת. אין מפלט ואין מענה. אפס הקץ⁷⁷. לא בלילה הזה לבד הוא נכשל, כי אם זה כבר. מיום שעמד על דעתו⁷⁸ הוא הולך ותועה, הולך ותועה. איזה מעשה שלם עשה בחיו? אימתי התעצם לעשות את אשר נטל עליו, ואימתי מילא את אשר התווה⁷⁹ לו ריחו?

גופל הוא וגלוי־עינים. את חיו שבר בשכבר הימים⁸⁰. את רגש בני עמו הסיר מעל לבבו. הוא זחה כל היסודות הציבוריים ממנו וירמוס כל הנחלה⁸¹ אשר הנחילוהו. הוא הרס הכל ועזב הכל. הוא עזב את עמו.

את עמו עזב! מה עזב? גופות נשברים, צללים, רק צללים. מה אתם רואים בישראל חוץ מצללים? אבל הצללים הללו יושבים ברוחו, במהותו ובכל אשר בו. אומרים: "זרעו של אברהם כלה", והם לא כלו. היחיד כלה, אבל חזקים המה מהיחיד. אתה ומחשבותיך יכלו באפס מעשים, והם לא יתמו, וילעגו לך לעג...

מצוקת נפשו גדלה. מרגיש הוא כי צערם של רבים אוזו עתה בערפו. כמו רוהות אזלין ערטילאין⁸² מכל הדורות באות וקורעות את נשמתו ומוכיחות את נשמתו... הרפו ממני! הוא קורא ואין מניח לו.

לאט הוא הולך, הכל אפס. הוא בא שקוע במחשבותיו עד שדרת האלונים המקיפים את העיר, ויושב על ספסל ארוך ואומר להירגע מעט. הוא מעביר לפניו זכרונותיו וחושב באביו והיהודי ובהקעים שעשה הוא בלכתו נֶאֱתו... הוא חושב במלחמותיו הנפשיות, בעמדו עוד ברחוב היהודים, ואחר־כך, כאשר יצא משם והתפלש⁸³ במחילות⁸⁴ המחשבה עד רדתו. הוא התעמל⁸⁵ כל הימים ומסר את נכשו בכל פעם. ובעד מה עשה כל זה? בעד רעיון שלילי, בעד חורבן! הוא סתר ואין בונה, הוא שאל ואין משיב, אין תשובה! ולו ימות עתה, הוא וכל אלה החושבים מחשבות על אפס עמם כמוהו, עוד אז תישאר השאלה הנוראה הזאת בלי פתרון: נודד נצחי זה על מה הוא חי? ולמה הוא חי?

לא כן! הוא קם ומישר את גוו באיזה אומץ. לא! עליו עוד לחיות. הוא יוסיף לחיות ויקבץ שארית כוחותיו לעבודה אחת גדולה, לעבודה אשר תמצא

השומע מי שיהיה, ובלבד כי מצא לו אוזן. לו עבר עתה איזה מכר דחוק הימנו, או תפש בבגדיו לאמור: "לך עמי ואספר לך מחיי, ושמוע תשמע תוגת בן־אדם, באין עם ובאין אלהים!" אבל המפקח לא יחוס עליו ומביט בכל פעם לעלית ביתו. הוא כבר אמר לזר בפירוש שרעיתו תדאג לו, כי הן עברה כבר השעה האחת־עשרה ולא יוכל עוד לאחר. האיש הזה, שהשתוקק אחרי דבריו של המבקר, שימים ולילות חיבל תחבולות איך להוציא ממנו דבר ואיך לפתוח את פתח־פיו, הסיד עתה את אזנו ממי שכרע לפניו. והור לא ידף ממנו ולא יתנהו לכת. הוא הדגיש כי אחר שיעזבהו עתה יכשל ויפול. כתינוק המחזיק בסיגר אמו, כי יירא מפחד לילה, כן אחז בכנפי בגדיו של המפקח ואמר: "עוד רגע אחד עמוד נא אתי, אתה לא תדע מדוע דחיתי את הכל. לא תדע". צערו העז טילטלו בכל גוו⁹⁸. אבל המפקח נשמט ממנו בחזקה, מיהר לפתוח את השער במפתח אשר בידו, ובפרידת־שלום חטופה נפרד מהדובר. השער סבב על צידו בלי דחם...

גדהם נשאר הזר עומד לפני הבית הזה בעצם הלילה, מוכה בפניו ובכל גופו. עולמו חשך בעדו. לו היה הרגש כאילו גורש עתה לארץ רחוקה ואין איש עמו... כבית־קברות היה כל המגרש מסביב לו. אנה יפנה עתה, אנה יפנה? צעק מנהמת לבו. הנה מה יעשה כשאפס לו המאור שבחיינו? מה יעשה? הוא אבד הכל בבת־אחת. הוא עתה כאיש מתגולל מראש ההר לתחתיתו ואין מעצור. הוא נכלם עד שאול נפשו...⁹⁹

וכאב עצום הרגיש בדאשו ובחזוהו, רגליו כבדות מנוע. הוא מנסה ללכת מכאן. אבל איה ילך? איהו הוא עתה? הגידו לו איה הוא? ומה מעשהו עלי אדמות? והאם לא משגה הוא, קרא בקול, האם לא הכל שגיאה אריכתא?¹⁰⁰ הכל? הוא כועס ומלא־חימה על אשר הכניע עצמו כל כך. הוא כמו נפל מלוא קומתו ארצה. הוא כועס על כל העולם ועל מין האדם יחד. חטאת־מרי הם החיים. נפילה אחד נפילה. אין דחם בעולם ואין מפלט. צעדו גדול מנשוא! הוא עומד לרגעים ומאסף את מחשבותיו הסוערות. חפץ הוא למצוא את הנקודה אשר אבד. הוא מנענע את ידיו. פתאום באה בו כמו התעוררות מה. לו היה נושא מקל בידו היה מכה בו בחזקה נגד כלונס¹⁰¹ המנורה. היה מכה כל עובר ושב. לו יכול להפריע עתה את מנוחת שוכבי־לילה, אלה הסרוחים¹⁰² על מיטותיהם; ובא אחד ממגיני־הסדר¹⁰³ והוליד אותו למשגר או ל־בית־חולים. אחרי צודדת־נפשות¹⁰⁴ העוברת לפניו ילך. הוא יתמכר לטומאת האדם, עד

זרות על אודווגיך; ובכן עליך להשכיל ולומר לו עוד דבר אחד, אשר יכסה שוב בצעיף עליך". ובאמרו אותו דבר מצא כי תחת להיטיב הרע, ויוסף לדבר, כי לא יכול אחרת.

המפקח עמד מעל כסאו לשמוע היטב דברי המדבר, ויבלע כל דבריו, לא יופסיקו בינתים, לא ענה לו מפורש, רק ניענע לו בראשו. איש אחר לא היה אז באולם-המקרא; והזר עומד לפניו ומדבר, הוא מדבר ולבו יך עליו על זה, ומתחרט הוא על כל דיבור ודיבור. כל חללי דעלמא⁵⁷ היה נותן לו היה עוד עומד בשתיקתו לפניו. ולו לא התבייש, כי אז התנפל לפני המפקח והשביעהו לאמור, כי ישכח את כל אשר דיבר. י.י. וככל אשר הוא חפץ לכבוש עצמו כן מוסיף הוא לגלות עצמו ולהוציא רוחו. המפקח לא האמין למראה עיניו, כי אמנם עומד לפניו האיש הזה ומדבר. — — —

הגיעה שעת סגירת בית-המקרא. השוער בא לכבות את המנורה, המפקח לבש את מעילו העליון ויקח את חסות-הגשם⁵⁸ בידו ללכת הביתה, והזר מלווה ומדבר עמו על המעלות, שניהם באו אל הרחוב. על המפקח להשמאיל ועל הזר להימין; והוא הולך את⁵⁹ המפקח הלאה ומדבר עמו. הוא מדבר ומשיח⁶⁰ משבתו בעיר הזאת, מבדידותו, מעברו, מצערו והיגיו⁶¹. החור אשר נקב במצודת לבבו התגדל, והדברים כמו מתפרצים ממנו. — הוא מדבר על עקת⁶² חייו, על עמלו ויאוושו בדבר היהודים. כל מלה אשר הוא מוציא מפיו הדי היא כשרטת⁶³ בנפשו. אבל איזו יד נעלמה דוחה אותו לדבר ולדבר...

דוח קר נשב בדחובות המוארים על יד העששיות⁶⁴. זרים היו לו החוצות האלה, שהלך במ המפקח; ולו הדגש כאילו עבד בשעה האחרונה עשר שנים. הוא מדבר ומשיח ולבבו נגדש⁶⁵. הוא רואה בפני האיש כי כבר שבע לשמוע דבריו, והוא מוסיף לדבר. המפקח הוציא בלאט את מורה-השעות⁶⁶ מצלחתו ומביט בו, גם בעל נימוס היה; והזר עצם את עיניו מדאות. לא יכול אחרת. וילך וישיח מבלי חדול. לסוף עמדו לפני פתח בית המפקח. זה מסתכל בחלונותיו המאירים, כי תחכה לו אשתו, והזר עומד ומדבר. הוא מתחיל זה עתה שיחה שלמה והדצאת-דברים על צערו הגדול. הוא כמתחנן לפניו כי יעמוד אתו בחוץ, וכי יקשיב עוד לדבר הזה. את כל היקר לו היה נותן לו להמפקח לו הלך אתו עתה לבית-משתה חמין⁶⁷ והסב עמו על שולחן אחד, והוא היה יושב ומספר לו על נגעי לבבו כל הלילה. נפשו צעקה לוידוי, להתגלות-לב. יהיה

ויחזור. ובעלותו על המעלות⁴⁹ טעה עוד ויעל עליה אחת יתירה. מה לו? — הוא ירד מטה, פתח את דלת בית-המקרא וישב על מקומו. כמעשהו יום יום. לקח עתון לקרוא בו, ולפתע ראה כי הוא לבש את בגדו הקצר ולא את הארוך, כדרכו. היתה לו התגלות זו כאילו נשכו נחש. הרגיש כי סר כוחו. גם רגע לא יכול שבת על מקומו. הוא קם ממושב. הוא עומד על יד ארץ-הספרים. והדבר, שעשרות עשרות ספרים עומדים בשורה ושבידו לקרוא כל אחד מהם, לא יתנהו להוציא גם אחד. הוא שב וישב בפינתו. אין לו מנוחה עוד, איזה דבר החל להצטיקו, והוא חשב בו וחפר⁵⁰ בו, חיטט⁵¹ חיטט. והנה עלה בלבו הרעיון לקום עוד פעם ממושב ולשאול את המפקח בדבר ספר. הוא אמר לעצמו: לא תעשה את הדבר הזה. הוא ידע והרגיש כי רק תואנה⁵² היא זאת מצדו, אבל הרצון הזה התעצם במוחו ועוררו לקום, נלחם עמו והכריעו.

לתמהון המפקח, שלא פילל דבר כזה, ראה את הזר קרב אליו. אי-מנוחה תפשתו, אבל הנה האיש כבר עומד לפניו. קם ויאמר אליו: "מה הפץ אדוני?" שאלהו הזר לאמור: "הגם יתנו כאן ספרים, לקחתם הביתה?" ענה לו המפקח כי כן הדבר. ביקש מאתו הזר את הספר "קורות ישראל ואמונתו". ענהו המפקח כי אינו להם, וגם לא ידע ממנו. — והספר "דעת אלהים בארץ"? — גם זה אינו לנו; לנו ספרים עבריים מעט, גרץ⁵³ יש לנו". "גרץ", גימגם הזר ואחר-כך שתק. המשא-ומתן בדבר הספרים כלה; אבל בעמדו קרוב אצל האיש, לא יכול להתאפק ואמר לו עוד דבר אחד, שלא מן הענין, ושאלהו: "איזה יום בחודש זה היום?" המפקח חטף אותו דיבור הימנו כאשר יחטוף הרעב חתיכת-לחם. והזר התחרט תיכף על הדיבור; אך כיון שאמר זה אמר עוד דבר אחד, ואחריו עוד דבר שלישי וגם רביעי. הוא מרגיש עקיצה בנפשו על כי הוא עושה זאת, הוא מניע רגלו לשוב אל מקומו — ללא הועיל.

והוא עומד לפני המפקח, לא שב על עקביו, כמו אסור הוא אל המקום הזה. הוא ישוח למקוטעים⁵⁴ ומוציא דיבור דיבור בערבוביה; הוא רוצה בכל דיבור למחות את הרושם הקודם לו, ויסתבך בזה עם אמרים אחרים, שעוד קשים לו אן הראשונים. הוא כנאשם בעמדו לפני הבוחן-בדין, והתעקש שלא לגלות את האמת; וכשנפל הימנו דבר על-כרחו, אז מוסיף הוא לספר דברים אחרים, לבנות בזה מצודה⁵⁵ מול חוקרו ודורשו. הזר חושב בפנימיותו: "הן יצאת מגדרך⁵⁶ ולגלות מעצמך לאיש, ואם תפסיק פתאום אז יעשה לו זה מסקנות

הנה שלושה בתים מזה פיתוח-עץ³⁵ על השער וראש דוב בו. את הראש הזה ראה אתמול ושלשום בעברו שם; האם יש שיטה בדבר? קרון של מסילת-הברזל העירונית³⁶ ממנה לעבור, והוא אומד לקפוץ על מעלותיו ולנסוע בו. הרעיון, שבעשר פרוטות ישא זה הקרון את האדם בזמן קצר עד קצה העיר השני, החל לשעשעהו.

הוא הלך הלאה ובא אל מגרש, שממנו נפתחים שלושה רחובות. הוא יושב על ספסל משופע לנוח ומסתכל במוט ברזל שעלתה בו חלודה. הוא מרים עיניו לבית-חומה גבוה³⁷ ומונה בו את החלונות. הוא קם והולך. נערה תלמידה עוברת וכנור בנרתיקו תחת אצילי³⁸ ידיה; והוא תמה על כי אין איש דולק³⁹ אחריה, להוציא זה מידה.

הגיעה השעה השנית. הוא יושב בבית מרוח⁴⁰ אל שולחן קטן ואוכל ארוחת-הצהרים בלי חפץ. מגישים לו מרק ובשר וכוס שכר⁴¹. והוא פותח כיסו ומשלם דמי האכילה מיד. כן הוא עושה יום יום. בשעה זו באים עוד אורחים לאכול ולשתות, ואין איש יודע מה לו.

מה יאמרו המסובים לו יודע להם כי חלה פתאום במחלת הרוח, או לו יקום ויירק בפני אורח בלתי-רצוי לו, היושב ל-ולו? מה היה לו חתכו את ראשו, והוא עוד חי והולך? מכונת-אדם הנקראה גוף היא כמכונת-הטבע, היינו הך; ועם כל זה לא היינו הך...⁴² מי שם חיץ⁴³ בין האדם ובין החי? איך אפשר לחיות בעולם הגשמי?⁴⁴ איך אין מתביישים בני-אדם להיות מדברים עם חבריהם? מה זה ענין הדיבור והתגלות-הלב?

הוא שב למעונו, החליף את בגדו וישכב על המרבד, חציו חולם וחציו מתנמנם. חדרו של אדם הוא בית-מועד⁴⁵ ביום. בשעמום יבקש לו מנוח. היום רד. בקושי התרומם ממשכבו וירחץ את ידיו ופניו. הוא לא ילך היום לבית-המקרא! הוא עומד על יד החלון ומסתכל לפאתי⁴⁶ קדים וכבדות בלב. מה אבד להם לבני-אדם בחייהם? תהום, הכל כמו תהום, וגשר, גשר אין. בא המועד לפתיחת בית-המקרא. עוד לא העלה נר בזודר וממלכת הלילה החלה. מבלי חשוב הרבה, עזב האיש את מעונו והלך במסילה, שהוא הולך בה זה שנה בעת הזאת. לאט לאט הוא צועד. רכבים הנוסעים לבית-הנתיבות⁴⁷ יעצרוהו בדרכו. המה עברו והוא הולך הלאה. הוא כבר בא אל הרחוב, מטרת חפצו. בה בידת קהילת היהודים, ששם בעליה בית-המקרא, והשער הגדול של ברזל, המוביל אליו, ניכר למרחוק; והוא עבר עליו, מהלך איזה⁴⁸ בתים,

זאת. אבל על אחת התפלא, מה לאיש בעל דעות חפשיות²⁴ ולחדשות בענייני היהדות? ומוזר ימריץ את לבבו לדעת את המעשים בכל יום בעולם היהודים, אם אין לבו שלם עם עם היהודים?

שני ירחים רצופים חשב המפקח את המבקר הזה למסית ומדיח²⁵ ולאיש שדבר לו עם איזו חברה נסתרה... הוא גם חשב בזה לאסור עליו לבוא לבית-המקרא, כי למה יתן יד לפושע? ופעמים קרה שהתחיל מתירא לשבת עמו לבדו. — לו היה הרגש כי בעת הדממה השוררת והשתיקה המוחשית²⁶, אשר מילאה את חלל בית-המקרא, יקפוץ הור ממקומו ויחל לצעוק בקול משונה. ואז גם גמר בדעתו כי בבואו יגש אליו וידרוש ממנו במפגיע²⁷ שיאמר לו מה שמו ומה שיחו²⁸, אבל נוכח כי אין לו כל צדקה²⁹ לזה. המפקח הזה, אדם שמילא דבר משרתו בשויון-רוח³⁰ זה שנים רבות, ולא נשתנה אצלו מאומה, ויהי הכל אחד בלבבו ובמעשיו, סבל בנפשו מזה המאורע ורוחו השוקט לא מצא מנוח. — — —

היה יום מעונן. בחדר אחד, נשכר מבעלת-בית עם כליו לעובדי-אורח³¹ יחידים, איחר איש גר אשר ידור שם זה כמה, לקום ממיטתו. החמין³², שנתנו לו בבוקר, עמדו על השולחן הסמוך למיטה מבלי שנגע בהם; וכלב הבית שהתרועע את הגר, כלב אמיץ ויפה מגזע ארץ שוולנד³³, התכווץ היום וישכב. עד הצהרים לא הורמו וילוני החלונות בחדר. והשוכב מתהפך על צדו ומבקש בכל פעם מקום חדש בכר לנוח בו. מה היה לו היום? הוא מנסה לתפוס איזה רעיון; אבל רק קרעיי-מחשבה באים במוחו מבלי קשר. היום הוא יום שלישי בשבוע. מה יעשה איפוא? לו הרגש כאילו יפגר עתה הכל בלכתו. יושב האיש במיטתו שומם ומביט לארבע זוויות החדר. הוא מציג את רגלו על המרבד, נוגע בעור החלק של הכלב. הוא מחפש את כותנתו. איה הם המנעלים, שהציגם אתמול אצל הסף? הוא מתבייש לרחוץ עתה את בשרו בקערה. רגשות דוקרים אותו כשיני החי. הוא כבר לבוש למחצה ויושב על חודה של המיטה. מדוע לא יפתח את החלון ולא ישאף רוח? פסוק אחד של איזה חזוה החל לנסר במוחו; נדמה לו כאילו הוא שומע מרחוק קול יללה... בעצלתים³⁴ התלבש ועזב את חדרו, לא סגר הדלת אחריה, ובבואו החוצה היו לו הרחובות היום כמו חדשים. — הוא הולך בלי מטרה ונוטה הצדה מפני כל הנפגש עמו. מה רב הוא מין האדם! הוא עומד לפני חלון בית-ממכר-ספרים ומביט בשערי הספרים החדשים.

"מי היה האיש הזה? מה מעשהו בעיר הזאת? מאין בא ומה טיבו? בית־שבת־תחכמוני¹¹ למדעים לא היה בעיר, כי יאמר שהוא אחד מן השוקדים¹² על דלתותיו. גם לא נודע למפקח באיזה רחוב גר זה ובאיזה פרור¹³. בימה של העיר הגדולה היה נבלע המבקר המוזר ההוא, בכלות שעות הקריאה, והיה מתגלה בהחילן; מה שנעשה עמו בעשרים ושנים השעות שבינתיים, בין סגירה לפתיחה, לא נודע.

פעם ניסה המפקח לאחר שעת הפתיחה, בחשבו כי ישוב הזר על עקביו¹⁴, וימצאהו עומד לפני הדלת, מבלי לזוז משם. פעם אחרת ניסה לקחת מעל דגלי העתונים את הגליונות בני־יומם ובני־השבוע ולשום תחתיהם את אלה שכבר עבר עליהם זמנם; והמבקר הלז¹⁵ לא פנה אליו ולא שאל אותו לסיבת הדבר; הוא ישב וקרא בהם, בעתונים הישנים, ועבר עליהם, כאילו הם חדשים מקרוב באו. לא פעם ולא שנים עלתה מחשבה על לבו של המפקח, ללוות את הקורא הזה מרחוק, בלכתם מבית־המקרא, למען יראה את המקום אשר שמה הוא הולך. היתה עת שגם חשב על הזר כי אין רוחו שלם אתו¹⁶, ויחל לצרף לו סימנים לזה: אבל מצא כי לא כן עמו; מבט אחד על המבקר ועל היחש¹⁷ שהיה פרוש עליו פיזר את הרהוריו אלה. הזר עשה רושם כאיש שנושא איזה סוד בתוכו¹⁸ או כמי שקרהו אסון. אבל מה זה אותו הדבר? מה קרהו? זיזיה היא.

וראו זה, בימי שבתות וביומי־דפגרא¹⁹ ליהודים, שאז באו לבית־המקרא מספר אנשים לקרות — כי קרוב היה בית־התפילה לבית־המקרא, וצעירי בני־ישראל, שלהם או לאבותיהם איזה חוג רוחני עברי, באים אחרי "שמיעת הדרשה" לבית־המקרא — בימים האלה הזר המבקר בין אלה לא נמנה וחשך רגלו²⁰ מבוא... זמן־מה חשב המפקח אולי מקרה הוא, ולא שם לב לזה; אבל אחרי־כך, כאשר החלה ביאת המבקר להעסיק אותו ברובי, ובראותו כי שבת שבת אינו רואה את פניו בין הבאים ובימות־החול יבוא בתמידות ולא יפסיק אף יום אחד, אז אמר לעצמו: הזר הזה אינו אוהב לשבת במסיבת אנשים קוראים²¹; או יוכל היות זה היה נהיר²² לו ביותר — שההד הדתי השורר בבית־המקרא בימים כאלה לא לחפץ הוא למבקר. המפקח לא היה מסופק כלל שרגלי האיש הזה אינן צועדות על מפתן בית־תפילה ושגם ב"ימים נוראים"²³ ישאר במעונו ולא יצא להתפלל עם אחיו. — הוא חשבו בלבו לכופר ולאדם שאינו מאמין באלהים. לו היה הדבר ברור כל כך, עד כי תמוה תמה שעד עתה לא ידע

מ. י. ברדיצ'בסקי

ה ז ר

בבית־מקרא¹ עברי באחת מערי אשכנז הגדולות, שעבריים בה לא רבים וקוראים עברים כמעט לא־כלום, והוא פתוח שעות שתיים בערב, בשביל המפקח והשוער, המנורות והש לחנות, כי מעטים מאד האנשים הבאים בו, ביקר יום יום, יותר משנה תמימה, איש זר כבן שלושים, גבה־קומה, בעל פנים כהים ומפיקים² מחשבה; והוא לבוש תמיד בגד ארוך שחור, שלא יחליפהו בכל עתות השנה. לא עצרהו הגשם וכל רוח קר בחוץ; לא איחר לבוא ולא הקדים לצאת. בעת פתיחת שערי בית־המקרא נכנס ראשון, ישב שם כל שעת היותו פתוח וקם לצאת בכלות השעה העשירית והד עשרה צלצלי־שמע³ חדל. לילה לילה היה בא "ממה" ישב על מקומו, על יד החלון בפינה ולא החליפו באחרי. הוא היה עובר על שורת העתונים התלויים על הקיר לפי גדלם ולשונם, בראשון החל⁴ ובאחרון כילה⁵, וקרא הכל במתינות ולא כחפזון; הוא לא לקח לו שני עתונים כבת־אחת, לא פסח אף על אחד; ובישבו לקרוא לא ישב מוטה⁶, לא העלה רגלו האחת על השניה ולא הרים את העתון ממעל לעיניו, כי אם אחזו משופע על השולחן וגם לא נשען על ידו. בכל עת שבתו בבית־המקרא לא הוציא הגה מפיו; לא קם ממושבו לצעוד אל העבר השני, אשר שם עומדים בתיבת־הספרים המלונים והספרים הכוללים, לעיין בהם, כדרך הקוראים; וגם לא דרש כל הימים מאת המפקח ספר למקרא או עתון מוקדם⁷. בבוא איש או גערה פעם לבית־המקרא, לא הרים את עיניו להביט אליהם. לא לקח אליו רשימות־ספרים, שהושמו על השולחן למראית עין⁸, או הודעות, כרוזים, הזמנות לדרשות, ולא נגע בהם. פעם קרה שקרמהו קורא אחר וישב במקומו, ואז כמו תמורה⁹ היתה בו ויהי קם ויושב, קם ויושב; וראו בו כי הפריעהו זה הדבר מאד. עיניו היו נעוצות¹⁰ ביושב כמתחננות, מרגע לרגע החליף את העתון שבירו באחר; ובלכת הקורא החדש מבית־המקרא ופינה לו המקום, מיהר לשבת שם ופניו שבו אליו.

- סופרינו — ממאפו עד ביאליק, מאת י. ליכטנבום, הוצ' אחיאסף, ירושלים, 1958, עמ' 230—264.
- לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, מאת ג. קרסל, כרך א', הוצ' ספרית הפועלים, 1965, עמ' 322—326.
- מ. י. ברדיצ'בסקי — חייו ופועלו, מאת י. קשת, הוצ' הספרים ע"ש מאגנס, ירושלים, האוניברסיטה העברית, 1958.
- כתבי מ. י. ברדיצ'בסקי — בן-גוריון, הוצ' דביר, תש"ד, ברנר י. ח., כל כתבי, כרך ז'.
- כצנלסון רחל, "מסות ורשימות", הוצ' עם עובד, תש"ו.
- ריבולוב מ. י. "ברדיצ'בסקי המספר", "מאזניים" ז'.
- "התקופה", כרך י"ג, מדור הביקורת מוקדש לברדיצ'בסקי.
- "הפועל הצעיר" תרפ"ב, גליון ז' מוקדש לברדיצ'בסקי.

של ה"תלוש", הנמצא תמיד "בין התחומים", "במחניים" "ומעבר לנהר" (שמות סיפורים העוסקים בנושא זה). כאן אין המחבר מתאר את העולם הממשי, הריאלי, אלא את עולמם הפנימי של גיבוריו, והוא נותן ביטוי לתהיה האופינית לבני דורו ואשר העסיקה רבים מן הסופרים שבאו אחריו.

"הזר"

סיפור זה מתאר לפנינו את דמותו של ה"תלוש", אדם שאין לו מקום בחיי הקהילה היהודית מחד, ומאידך אין לו חיים בלעדית. העלילה מקוטעת ושבורה ואין היא אלא מסגרת שבאמצעותה הסופר מתאר ומאיר את עולמו הפנימי של הגיבור "הזר", המחפש טעם לחייו.

מספריו:

כתבי, ליפסיה, תרפ"א—תרפ"ה; כל סיפורי, ח"א, תשי"א; כל מאמרי, ת"א, תשי"ב; "צפונות ואגדות" ת"א, תשט"ו; "ממקור ישראל", ת"א, תרצ"ח—תש"ה, (מילון א. שאנן).

ביבליוגרפיה:

תולדות חייו: מ. י. ברדיצ'בסקי — סיפורים אוטוביוגרפיים: "מערפילי הנוער", "ר"י הפטיש והסדן" ועוד, כולם מכונסים בספר "מהוץ לתחום", "מאזניים", שנה א', גליון ל"א — "ימי ברדיצ'בסקי האחרונים".

הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית והכללית

מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 130—133.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ'

דביר, תרפ"ה, כרך ג', חלק ב', עמ' 72—90.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. אוריגובסקי —

בן-אור, הוצ' יזרעאל, 1951, כרך ב', עמ' 177—231.

מיכה יוסף בן-גוריון — לקט ומבוא מאת יהודה ארליך, הוצ'

עם עובד, תש"ח.

חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ'

דביר, 1953, עמ' 103—113.

מיכה יוסף ברדיצ'בסקי (בן-גוריון)

(1865 — 1921)

מספר, מבקר והוגה דעות. נולד באוקראינה למשפחה חסידית. נודע בילדותו כעילוי מבטיח. במשך תקופת-מה נדד ממקום למקום, השתלם בלימודים כלליים והיה פעיל בתנועת התחיה. ה'1890 יצא לגרמניה להמשיך את חוק לימודיו ואף הוכתר בתואר דוקטור לפילוסופיה. בלימודי הפילוסופיה נתגלה לפניו עולם זר ויציב שהדגיש את ההבדלים בין האנושות בכללותה לבין היהדות. ברדיצ'בסקי פרסם לאחר לימודיו עבודות-מחקר בספרות העברית והנוצרית הקדומה וכן ספרי אגדות. משנת 1911 עד לפטירתו (1921) ישב בבירלין ועסק במחקר וכתובה. יצירתו מבטאת את דרכי החשיבה הפילוסופית. בולטים בה הנטיה למקורות ראשונים, חיפוש מהות האמת — תוך הצגת שאלות ותמיהות וחקירה מדוקדקת. בניגוד לאחד העם וחסידיו, אשר ראו ביהדות חזיון היסטורי אחד ורצוף, הכדיל ברדיצ'בסקי בין תקופות שונות בהיסטוריה היהודית ולא ראה בהן המשך אחד. הוא היה עוין את השירה וההווה שעיקרם דגקות במסורת ובתורה שבכתב. לרעתו המסורה יצרה חיץ בין העם והחיים ולפיכך יש למרוד בה, תוך כדי שינוי ערכים בהיסטוריה ובתפישת היהדות: מן המלאכותי והמופשט אל הטבעי והחי, מן הספר אל החיים. הוא סבר כי חירות פנימית גמורה נחוצה בשביל התעוררות הרצון ליצור משהו מקורי, ומכאן הצורך לפדוק את עול העבד על מנת להשתחרר מהבלי האמיתות השגרתיות והמקובלות, ולחיות חיים תוססים, חיים של ממש. יצירתו הספרותית של מ. י. ברדיצ'בסקי פורשת אספקלריה רחבה של דמויות והווי של העידה היהודית הנאבקת על חיה. בסיפורים אלו ש"גיבורם" הוא העידה היהודית ככלל בולטת הנימה הפאטאליסטית והתחושה כי חיים אלו נעלמים והולכים, ולפיכך יש לתאדם ולהציב להם יד ושם. יחד עם זאת מתאר ברדיצ'בסקי גם גיבורים שניתקו עצמם מן העידה או מן המסורת אולם לא מצאו את מקומם מחוץ לה. סיפורים אלו נותנים ביטוי ראשוני לרמותו

ובאחד הלילות כאשר שכבה פועה אצל מושי ולא אתה שנה אמרה: "הידעת מושי? — עוד ילדה קטנה הייתי ואני יושבת על ברכי אם אמי, ועתה זכרתי. ספרה לי אם אמי יום אחד דבר נורא: אדם היה בעדן, הוא ואשתו יחד, ובבוקר יום אחד גורשו שניהם מן הגן, והם לא ידעו מדוע. היתה עליהם יד אלהים הגדולה — ופתאום היו חיהם עליהם למשא..."

ומושי גם הוא היה נדהם ונבוך ופרוע, ויהי רואה חלומות בהקיץ⁸. ופעם אחת אמר: "אם נפקחו עיני האדם לראות, לא יועיל לו כי ישוב לסגור אותן. המראות אשר ראה רגע לא יעזבוהו עוד..."
והדבר⁹ חדל מפיהם ולא הוסיפו לדבר איש אל אחיו ימים על ימים. היו כאלמים.

ופעם אחת בבוקר, כאשר הקיץ מושי משותו, ראה והנה הרבץ אשר על ידי מינו דיק ופועה איננה. אז הבין כי קמה בלילה לברוח, לרדוף אחריהם המחנה ולהשיגו — ויצר¹⁰ גם הוא את צרורו וילך.

ובבואו עד המחנה גם הוא וירא אותה, והנה היא הולכת יחפה אחר משה האיש ולא תסור עוד מאחוריו. כצל תהלך אחדיו בכל אשר ילך. אז לעו שפתיו בדממה: "לכדה התורה את עצם החיים ותכניעם..."

והוא גם הוא הלך אחרי המחנה וידבק בו ונפשו לא ידעה מדוע כצל הלך. וכאשר פגש בפועה ותראהו, הש' בנפשו פתאום כי בחלה רוחו בה ולא יכול עוד כלכל את מבט עיניה וינט מפניה. ופועה גם היא לא יכלה לשאת אותו ותתחמק מפניו כפעם בפעם.
וששונם סר מהם עד עולם.

"לא תשא את־שם אדוני אלהיך לשוא — לא ינקה אדוני את אשר־ישא את־שמו לשוא —"

ופועה מפטפטת ודוברת, מפטפטת ודוברת: "השבעתיך בשם אלהים, השבעתיך בשמש יומם ובירח לילה, השבעתיך בשמים ובארץ: תנני ואמוץ⁵⁹ בשפתי את יין הרקח⁶⁰ מעל שפתיך, כי צמאתי לשפתיך, תנני ואשכיר⁶¹ את נפשי מדמך הלוהט, כי לדם כלתה נפשי, תנני ואשך בשני את בשרך הרטוב, כי לבשר אדם חי התאויתי, תנני ואחנקך בידי אלה עד אם אמות אתך מעט מעט בעצם ידי!" "זכור את־יום השבת לקדשו — ששת־ימים עשה אדוני את־הארץ, את־הים ואת כל אשר בם —"

ושפתי מושי נעות, והוא לא ידע מה, ושפתי מלחשות: "הרביצי⁶² עלי את עינך היוקדת! תלהטני נא עינך ותמוגגני⁶³, עד הנדפי ועד חדלי מהיות! הוי פועה, אשקע־נא בך עד לתהומות נשמתך העמוקות! רכו תלתליך ממשי ומעדר הקצובות⁶⁴ אשר בשדה תחפנס, ענוגות שערותיך מן הגומא⁶⁵ אשר על שפת היאור! היו חמוקי⁶⁶ ירכיך כעמודי פרעה אשר על־פני רעמסס! היו שני שדיך כגבעות המוד, אשר ארביץ עליהן בצהרים!" "סבד את־אביך ואת־אמך — לא תרצח — לא תנאף — לא תגנב — לא־תענה ברעך עד שקר —"

ופתאום הלבינו פני מושי מאד. בא הקול מן הסעדה ויגיע עד לפנה החבויה אשר במערה הפנימית ויחריוהו ממקומו.

"לא תחמוד בית רעך — לא תחמוד אשת רעך —"

ופועה השתערה פתאום ממקומה ותקם: "התשמע? התשמע, מושי?" ופועה ומושי שמו את אצבעותיהם באזניהם לבלתי שמוע... וחרדה גדולה נפלה עליהם, והם לא ידעו מה, ורק יראו לפתע פתאום יראה גדולה אשר לא הבינו מה היא...

וימים עברו וכל המחנה הגדול החונה אל מול פני ההר הלן ונסע ועבר. המדבר היה ריק כאשר היה. הסלעים עמדו אלמים ויביטו אל תוך הישימון — ותהי הדממה כבדאשונה.

והיראה אשר נפלה על השנים הלכה הלך וגבור. לא ידעו עוד מנוחה — והם לא ידעו מדוע. כמו סבל⁶⁷ מעמסה רבץ עליהם.

סר נהם פתאום ששון חייהם...

ופתאום רגזה⁵¹ כל הארץ מתחת, למן הקצה האחד ועד הקצה השני, והשמים ממעל נבקעו פתאום ויקרעו, למן הקצה האחד ועד הקצה השני, ואותות זרים ונפלאים מאד ונוראים מאד נראו בשמים ובארץ. אורות אדומים ואורות כחולים הלכו על כנפי רוחות, ולשונות־אש ושרביטי־להבות התלקחו, וכוכבים גדולים, נוצצים ומהבהבים מאד, נראו מתוך הרקיע בעצם היום⁵², ומן הצפון עלה זרח פתאום אור ירוק־כהה, ברגע הזה התנוזדה האדמה, ופתאום קפא כל היקום תחתיו: העצים חדלו מצמוח, וכל צמח וכל שיח אשר בשדה עמד מגאות, חגוי הסלעים פערו את לועם הנורא ויחכו לדבר־מה, וכל החיה וכל הבהמה וכל אשר נשמת רוח חיים באפו עמד תחתיו ויחכה. שרף⁵³ מעופף חדל פתאום מתעופתו בחצי השמים⁵⁴ ויקשב, ועל הארץ זחל צפעוני גדל טבעות ויזקוף פתאום את ראשו וישמע.

ובתוך המערה בפנה הפנימית כרע מושי ברגע הזה לרגלי פועה ויבט אל תוך עיניה —

ופתאום והנה קולות וברקים ולפידים וענן כבד יורד ורובץ על ההר ועל כל הארץ מסביב ועל כל עמק ועל כל גבעה. כל המדבר הגדול עצר בעד נשמת אפי ויעמוד ויקשב, וקול שופר וקול קרן יובל⁵⁵ חזק מאד נשמע פתאום, וההר עשן ועשנו עולה השמימה כעשן הכבשן, ומחנות הכהנים עומדים בתחתית ההר⁵⁶, מערכות מערכות, ואחרי הכהנים מחנות לוויים, מערכות מערכות, ואחריהם עם רב כחול אשר על שפת הים, וכתנותיהם לבנות אחרי הוכבסן⁵⁷, ועל פניהם רונצת אימה גדולה וחשכה.

וערפל כבד עולה ועוטה את כל ההר.

והברקים והקולות והלפידים הולכים הלוך וחזק, ופתאום והנה קול, והקול איננו קול, כִּי־אם רעם, ובכל אלה תשמע מן הסערה כל מלה ומלה מפורשה ויש אשר יחשוב השומע כי תשמע מִלֵּה עד קצה כל כנף מארבע כנפות הארץ ועד קצוי האי־הרחוק מכל האיים: —

“אנכי אדוני אלהיך — לא יהיה לך אלהים אחרים על פני —”

אך בעצם הרגע הזה הלחשנה שפתי פועה באזני מושי חרש: “יִפְיִית מני אדם! מה־יִפִּית, מה־יִפִּית!”

“לא תעשה לך פסל וכל־תמונה — לא תשתחוה להם ולא תעבדם —”
ומושי אוזז בכף ידה שכור אהבה ולשונו לעה⁵⁸, והוא לא ידע מה —
“אהבתיך מכל בנות הארץ! מה אהבתיך, מה אהבתיך!”

לא התרפקו איש על אחיו, כי אם שקעו, צללו, דבקו, התמזגו יחדו וימוגו איש בתוך רעהו: נפש אחת ובשר אחד — — —

וימים על ימים עברו וחדשים על חדשים, ויהיו כשלש שנים. ויש אשר חרה אפם כי יש שמש בשמים והוא יהיה להם לפעמים למפריע, ויש אשר עבר עליהם רוח־קנאה כי יש נשמת חיים על־פני האדמה גם עוד מלבדם, ויש אשר התמרמרו כי יש עץ ושיח־שדה וצפור בשמים ואבן וגרגר־חול גם חוץ מהם, וכל אלה יהיו לרגעים לשטן⁴¹ להם ולבדידותם ולאהבתם לחייהם. למה זה ברא אלהים את כל אלה? למה לא ברא רק אותם שניהם לבדם? ... והם לא ידעו כי יושבים הם בהר סיני ...

ויום אחד בבוקר והנה רעש גדול מסביב כרעש שעטת⁴² אלפי בני־אדם עם מחנות עדרים כבדים ורבים, עדרי צאן ובקר ובהמה רבה. ומושי ופועה השתאו מאד. מי זה ערב את לבו⁴³ להרוס לבוא⁴⁴ עד פנתם השוקטת ולשדד את רבצם⁴⁵ החבוי ולהחריד אותם מאשרם ואהבתם? — וכאשר יצאו פתח המערה וישאו את עיניהם, והנה עם רב ועצום מאד חונה נגד ההר. אז שמעו דבר זר ונפלא מאד: תורה תנתן פה לעם הזה וחוקים ומשפטים ... ופועה ומושי לא הבינו דבר. למה זה תורה? למה חוקים ומשפטים? — כמו בוז שכן על שפתי שניהם.

... והתורה תכבוש את כל העולם אשר מסביב, למקצה⁴⁶ האדמה האחד ועד הקצה השני, והחוקים והמשפטים יכניעו תחתיהם את כל יושבי הארץ, כל גוי ואדם אשר על־פני האדמה ...

ומושי ופועה שמעו ויהי כל הדבר עליהם למעמסה גדולה. למה תהיה תורה אשר כזאת לשים חחים⁴⁷ בלחיי האדם ולמה לא יתנו לעצם החיים להיות כאשר הם ובאשר הם? — כמו לעג עלה על שפתם. לו רק לא תבאנה כל הקטנות האלה להפריע אותם מעט מתוכן חייהם הגדול! — אז מהרו לבוא אל סתר פנתם אשר במערה הפנימית ויתחבאו שם, אשר לא יעלה אליהם קול מן החוץ ולא יגיע עד אזנם, ובעוד רגע התרפקו איש על אחיו, לב אל לב ונשמה לקראת נשמה — ואת כל אשר ראו ואת כל אשר שמעו שכחו.

והעם העצום, אשר לא יחפר מרוב⁴⁸, מתקדשים⁴⁹ ומכבסים את שמלותם יום אחד ויום שני, ובהיות היום השלישי והיו כולם נכונים⁵⁰.

לא היה להם בלתי-אם למשא ולמעמסה ולעול, ויש כי השמים היו להם למפריעים, להפריע אותם מעבודת הקודש אשר להם מאהבתם, ויש כי האדמה היתה להם למעצור ולעניין, אשר ימנע אותם מתוכן חייהם הגדול. סודם הנפלא היה בלבם גם ביום וגם בלילה, ועין כל זר ומגע כל דבר מן החוץ היה להם לשטן. והיה כאשר עבר פעם בחדש או בשנים איש הלך על פני חלקת המקום, אשר ישבו שם, וידברו אליו שתיים שלש מלים ולא שאלו דבר ולא בקשו לדעת דבר, וימהרו בעוד רגע ויסתתרו ויתחבאו מפניו בסתר פנתם החבויה, ואם רועה נודד בא עד ההר עם מעט צאנו, וימהרו ויתנו לו מן הגרגרים ומן הפרגים האדומים אשר לקטו, ויקחו מעמו חלף³⁰ מתנם מן הלחם אשר נתן להם, וימהרו כרגע ויהלפו ויתחבאו.

שקע כל העולם מסביב, לא היתה תבל ולא היה דבר, ורק היה מושי בעד פועה ופועה היתה בעד מושי — וזה כל החיים.

בוקר לעת מוצאי³¹ שמש שכבו בפתח המערה, ערומים שניהם, שמאלה על לבו וימינו תחת ערפה, והם חולמים בעינים פקוחות ומביטים השמימה. "ראה-נא", אמרה, "תלתליך רכים כקוי-שמש ענוגים, והשערות אשר ליתד הגברים הלא קשות ומתוחות. בחורי עיניך בוערים שני שמשות, ובחורי עיני אחרים הלא רק שתי אבנים בהות³². כבן-אלהים יפית אתה והאחרים אינם בלתי-אנו כתולעי-ארמה, רעייתאר ורעי תנועה, מלא-סוד אתה, כמו הפלא הגדול אשר אין לו שם, והאחרים בהירים³³ כעצם יום — ואני את היום לא אוכל כלכל"³⁴.

ולעת ערב, בצאת הכוכבים הגדולים והמצהירים³⁵, שכבו איש על-יד אחיו, ערומים שניהם, ועיניהם כדרבונות³⁶ תקועים במכסה השמים.

"ערומה את"³⁷, אמר, "וכבדת חום עצור, כמו הפרח ביער האיתן במדבר שור. מלאה את כליון-נפש תמיד כמו שיר לעת ערב על-פני שדה נעזב. כל עצם מעצמך מביאה לידי נסיון³⁸ כמו פי-חרב³⁹. אורבת את וקוראת, אורבת וקוראת לי, כמו האור המתעה והכחול אשר על-פני הבוץ".

ולעת צהרים: —

"כמו כוכב", אמרה, "אתה לי, אשר יפול אל תוך חיקי בחשכת הלילה, כאשר יפול רץ כסף⁴⁰."

"עמוקה את", אמר, "נוראה ואפלה וקודרת, כמו באר".

והם לא נשקו איש את אחיו כי-אם אכלו איש את בשר רעהו בכל-פה;

עטרת ציצים²³ מציצי הפרגים האדומים העולים פה פרא ולוהטים. והציצים ירעדו ברוח מדי²⁴ רוצנו!"

ככה עברו יחדיו ויבאו עד מרה, וככה באו ממרה עד אילים. באילים מצאו שתיים-עשרה עינות מים ושבעים תמרים. אז רצו שניהם ממעין אל מעין, במעין הראשון החלו ובאחרון כלו, ויהיו שואבים בחפני²⁵ כפיהם את המים ונותנים איש לרעהו לשותות. הנער נתן בחפניו את המים על פי הנערה והנערה על פי הנער — ויהיו משחקים בקול גדול, עד כי רעשו שבעים התמרים לקולם. אחר כן נחפזו לבוא אל התמרים ויעברו אותם כלם, בתמר הראשון החלו ובאחרון כלו, ופתאום עברה עליהם תשוקה עזה לעלות על ראש תמר ולשבת שם, ויטפסו ויעלו איש איש על ראש התמר האחד, וישבו איש איש בתוך צמרתו במעבה הסנסנים²⁶ והעלים הרחבים, חבוי איש מפני רעהו, ויקראו איש לרעהו: "יונה או יון?" — ויהיו צוהלים הקול גדול ובשאון ובחורוה גדולה, עד כי רגשו שתיים-עשרה העינות לקולם. לא ידעו הילדים את נפשם ולבם דן מרוב אשר וטובה ונחת.

ומאילים הלכו ולא ידעו את הדרך ויבאו אל מדבר סין, ובמדבר סין תעו שלשה ימים ושלשה לילות ויבאו לרפידים, ומרפידים הלכו ויראו והנה הר לנגד עיניהם, ולא ידעו מה הוא ומה שמו. ופועה אמרה: "עיפה אנכי מעט", ומושי אמר: "חפץ אנכי לישון מעט", ויהיו כשני ילדים, ויבאו אל תוך ההר וימצאו להם מערה בסתר החגים²⁷, ויראו כי טובה להם המערה לשבת בה, ויכינו להם מושב ויכונוהו ורבץ חול רך ערכו להם, ויאמרו: לא נוסיף עוד ללכת, כי פה נשב עד עולם ועד — וישבו שם. והם היו כילדים קטנים.

כל העולם אשר מסביב היה בעיניהם כלא היה וכלא נברא. השמים לא נחשבו בעיניהם בלתי-אס ככל אשר היה להם דבר עם אהבתם, והאדמה — ככל אשר דדשו מעמה מעט אוכל או מעט טרפי²⁸ פרי להחיות את נפשם, ומקץ רגע שכחו אותם ויזכרו רק את נפשם לבדם ואת אהבתם הגדולה. לא היה להם כל חפץ לראות פני אדם או לשאול דבר, כי השפיקו²⁹ השנים איש לאחיו בכול, דבר לא חסרו. ויש כי כל המעשה אשר נעשה בחוץ ומסביב להם

אבל ממחרת היום לא ראה עוד איש ברעמסס או בפיתום אותם, והם אברו פתאום מקרב העדה.

לילה ויום, לילה ויום הלכו שניהם יחד, איש ידו בכף רעהו, והם מטלטלים בחזקה את זרועות ידיהם בלכתם, ולאן הם הולכים לא ידעו ואין הם יודעים מה הם חפצים. כשני ילדים היו, קטנים וטהורים ותמימים — ולבם בקרבם רק רן. מן השדה אשר על פני רעמסס באו סוכותה, ומסוכות לאיתם, ומאיתם למגדול אשר לפני פייהחירות, והם לא ידעו איה הם וגם את שמות המקומות לא ידעו — ולבם בקרבם רק רן. ביום השלישי בבוקר נשאו את עיניהם ויראו והנה סגר עליהם¹⁰ פתאום המדבר הנו א, מדבר שור, והערבה הגדולה רובצת לנוכח עיניהם, עז אפסי¹¹ מרחקים נוראים, אשר לא תוכל העין להשיגם — והם נתנו פתאום בשחוק קולם וירוננו. מה להם מדבר ומה להם ערבה? היו כחבצלת הנכריה אשר בגאיות, וכמו עגור המתעופף בשמים, אשר לא ידע דאגה, הלוך הלכו ולקט כל חציר אשר יאכל וכל שיח אשר בין החורלים וכל צמח אשר עם הגדרות, ויש אשר מצאו פקועות-שדה בריאות¹² או קשואים ושומים, ויש אשר אכלו וגם הותירו, ואז יעשו להם שחוק ויתנו את הנותר בצרור וישימו אותו על חוט וישאו שניהם יחדו — ולבם בקרבם רק רן. כאשר להט¹³ אותם השרב¹⁴ יומם¹⁵, התיצב הנער על יד הנערה כפת תמרים¹⁶ ארוכה בידו, ויהי משיב לנוכח פניה רוח קל וצח מעט, ובלילה בהיות הקרח האוכל שכבו שניהם באחת הפחתים¹⁷. לב אל לב ובשר לעומת בשר, ויתזממו ויחם להם. ויש אשר פתאום נתך¹⁸ הגשם השוטף אדצה וברקים הלכו בשמים עם שרביטי¹⁹ לפידים ארוכים, אז עמדו רגע תחתיהם ולא ידעו מה לעשות — ופתאום פרץ קול שחוק גדול מפי שניהם, והם מתנפלים איש על אחיו ומנשקים פתאום איש לאחיו בלי קץ ובלי מעצור. ויש אשר נעורה הסערה הגדולה ותהי שורקת בקול גדול, וחית השדה התחבאה במעונותיה ועוף השמים חרד אל קניה, והם נצבו שניהם רגע אחד תחתיהם ולא ידעו מה — ופתאום נתנו יד איש לאחיו וימתחו את אצילות²⁰ זרוע תיהם ואת דאשיהם הפשילו לאחור ויחלו לדקדק פתאום במעגל סביב. אז ידבר מושי אל פועה לאמד: "הביינא²¹ הפעם ונרוץ יד אל יד! לקואת המדבר הגדול נרוץ ואל נוה²² הדשא הירוק אשר מנגד! בתוך סבך היער העבות נבוא ונסתתר בין השיחים! את שמלותינו ואת כתנותינו נפשוט מעלינו ועדומים נרוץ כיום הוולדינו! הביינא, הבי, ונעטר למצחנו הכווער

בהר סיני

בשנת ארבע מאות ועשרים ותשע לשבת בני ישראל בגושן, כשנה אחת ומשלוש¹ חדשים לפני צאת העם כולו ממצרים, הם ונעריהם וזקניהם יחד, לעבור את המדבר הגדול ולבוא עד כנען, ונער היה בין ילדי העברים, העובדים בחומר ובלבנים על החומות החיצונות ברעמסס, ושמו מושי, והנער עודו צעיר ורך מאד, בטרם תצמח לו שערת זקנו ובטרם תמלאנה לו שבע-עשרה שנה. ביום צאתו מבטן אמו השליכה אותו המילדת אל היאור, כמצות המלך, כי אישה יראה היתה ורכת-לב, אשר יראה את חמת פרעה, ויהי הילד שט על פני המים כנמצית היום ורביעית² הערב, ובערב נשאוהו הגלים ויגיעוהו³ עד הסבך אשר עם שפת היאור וישאר תלוי בתוך הסוף. ויראוהו ויציאוהו משם האנשים וינצל, ומני אז⁴ קראו לו "פלאי" על שם הנפלאות אשר עשה בו אלהים, לזויות סוכך עליו בכפו, ואמו קשרה לו על צוארו חוט ארגמן משזר⁵ כפול שבע, ויהי החוט על צוארו כל הימים. אכן כאשר גדל הנער והוא עובד על החומה ברעמסס עם העובדים, וירא באחד הימים את אחת הנערות, את פועה, והיא ילדה בת שלש-עשרה שנה ושמונה חדשים, מן העובדות בשדה אשר על פני פיתום — וברגע הזה חרדה⁶ כף-השידים⁷ אשר היתה בידו ותצנח לארץ. גם הנערה נבהלה פתאום מאד. אז ידעו שניהם בלבם, כי ברגע ההוא היתה עליהם יד אדני הגדולה וכי מפלט⁸ אין עוד מפניה.

ושלש-עשר יום, לילה ויום, בקשו שניהם איש את אחיו ולא מצאו, וביום הארבע-עשר לעת ערב ראה אותה פתאים עומדת לבדה בשדה. אז נגש אליה, כאשר יגש איש אל אדם אשר דבר עמו רק זה אתמול או אשר עזב אותו לפני רגע, ואחז בידה ושאל: "על מה אנחנו עוד מחכים פה?" — והנערה רעדה בכל יצורי גוה⁹ ולא ענתה דבר. רק עיניה לבדן ענו.

- הספרות העברית החדשה לזרמיה, מאת א. שאנן, הוצ' מסדה, 1962 כרך ב', פרק י"ג.
- במדבר, מאת ד. פרישמן, הוצ' כנסת, תל-אביב, תש"י (ההקדמה מאת א. ר. מלאכי).
- י. פייכמן — "על אגדות פרישמן", "מאזניים", כרך ז', עמ' 228.
- י. קלוזנר — "יפה הרוח", "השלוח", כרך כ"ג, עמ' 289—297.

עוסקות בתאור המאבק שבין התשוקה לבין התורה, בין החיים והמוסר. ב"בוהר סיני" מוצאים אנו הדים למאבקו של הפרט, כיבוש יצריו ושעבודם לחוקים, למצוות התורה האלוהית.

מספריו:

"כתבים נבחרים", 4 כרכים, וארשה, תרנ"ט—תרס"ה; "כל כתבי", 8 כרכים, וארשה, תר"ע—תר"ף; "כתבים חדשים", 5 כרכים, וארשה, תרע"א—תרע"ב; "כל כתבי" (כולל תרגומים), 10 כרכים, וארשה, תרע"ד; "כל כתבי (שירים), כרך אחד, וארשה, תרפ"ה; "אגדות", ניו-יורק, תרפ"ז; "כל כתבי", 8 כרכים, וארשה תרפ"ט; "סיפורים ושירים", ניו-יורק, תרצ"ח; "מבחר כתבים", ת"א, תש"ז; "תרגומים", ת"א, תשי"ד. כל כתבי פרישמן כולל תרגומים, ירושלים תשכ"ד.

ביבליוגרפיה:

תולדות חייו: ד. פרישמן — מכתב אוטוביוגרפיה לש. ל. ציטרון, משנת 1898, נדפס בכתב-ידו ב"התקופה", כרך י"ד—ט"ו; אגרות דוד פרישמן, ערוכות בידי א. ר. מלאכי, ניו-יורק, תרפ"ז; סוקולוב נחום — דוד פרישמן, "אישים", ספר שני, עמ' 20—35.

הערכות וביקורת: מילון הספרות העברית והכללית,

מאת א. שאנק, ה. י. יבנה, 1959, עמ' 644—648.
תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אורינבסקי), הוצ' יורעאל, 1951, עמ' 83—105.
תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ' דביר, 1927, חלק ג', עמ' 78—124.
סופרינו, ממאפו עד ביאליק, מאת י. ליכטנבום, הוצ' אחיאסף, ירושלים, 1958, עמ' 200—229.
על ספרותנו, מאת ד. סדן, מסת-מבוא, הוצ' ראובן מס, ירושלים תש"י, עמ' 33, 41, 46, 45, 50, 51, 52.
עטרה ליושנה, מאת א. קריב, הוצ' דביר, תל-אביב, 1956, עמ' 133—237.

דוד פרישמן

(1860 — 1922)

מספר, משורר ומבקר. נולד בפולין. רכש בבית הוריו חינוך מסורתי בד בבד עם השכלה כללית והמשיך את חוק לימודיו האקדמאיים בפילוסופיה, פילולוגיה ותולדות האמנות.

יצירתו של פרישמן רב־גונית ועשירה והיא כוללת שירים, סיפורים, פיליטונים ודברי ביקורת. כן עסק בתרגום מיוחד יצירותיהם של גדולי הסופרים האירופיים ושימש כעורך בעתונים כגון "הצפירה", "הדור", "התקופה". פרישמן הכניס לספרות העברית הרבה מצורות הספרות הכללית ומצורות הסגנון האירופי, אבל בגישתו המערבית מצויים גם קווים מזרחיים, יהודיים־אקורדיים. הוא נמשך אל המסתוריים, הסודי והנעלם והושפע בעיקר מן היופי הפנימי שבדברים ובטבע האנושי. תשוקתו של פרישמן ליופי ולחיים היא נימה חדשה בספרות העברית של ימיו, וגישה זו עזרה לשחרר את הסיפור העברי מן האלמנט השכלי הכבד ומן המלאכותיות שהיו אופייניים לו עד ימיו. היסוד המסורתי־עממי אינו בולט ביצירותיו, ובמקומו משרטט המחבר דמות אוניברסאלית של הפרט כיצור אנושי. עולם הערכים והעקרונות האסתטיים, הבולטים בעבודתו של פרישמן עצמו, הנחו אותו גם בתרגומי יצירות מופת מספרות העולם, המשמשות ביטוי להשקפת עולמו ולטעמו הספרותי, כגון: "קין" לבייוון, משירי היינה, גיטה ופושקין וכו'.

"בהר סיני"

האגדה היא אחת מן הצורות הספרותיות שבהן משתמש ד. פרישמן. הוא כתב אגדות בעלות צורה וסגנון עתיקים הנושלות בתוכן מודרני. באגדות הראשונות שלו (כגון "המלאך הקטן") מורגשת השפעתו של אנדרסן; אולם האגדות התנ"כיות "אגדות המדבר", שהן מאוחרות יותר, מצטיינות במקוריותן ועושרן. מקום התרחשותן הוא המדבר, בתקופה הראשונה שלאחר מתן תורה. אגדות אלה

אביו, שנפל לו בירושה. ואם לא היית עדיין בשדה־הקברות, גרום נחת־רוח להכתריאלי וקום ולך־נא אתו לשם וקרא את הכתובות העתיקות והמחוקות מעל־גבי המצבות הדהויות⁸⁹ והרעועות, הפוך בהן והפוך בהן, והיו בעיניך כפרק מדברי הימים לעם קדומים, עם ממושך⁹⁰ וממירט...⁹¹ ואם בעל־נפש אתה ולב רגש חננך אלהים, אז תעמוד ותביט, מחריש ומשתאה אל העיר העניה הזאת ואל בתי־קברותיה העשירים, ולא תתאפק עוד ותקרא עליה את הקריאה העתיקה, הכתובה בתורת העתיקה:

מה־טבו אהליך יעקב, — משכנתיך ישראל!...

רנחים⁸⁰, ואף-על-פי-כן מעולם לא אמר אדם לחבירו: "צר לי המקום שאשב בכתריאליבקה".

עיקר כבודה ותפארתה של כתריאליבקה, שבו יתפארו הכתריאליים, הוא בית-הקברות הישן. בית-קברות זה, אף-כי עשבים כבר עלו בקבריו ואילנות צמחו מתוכם ואפילו מצבה אחת לא נשתיייה בשלמותה, מכל-מקום הריהו משמש להכתריאליים לנוי, כעין חמדה גנוזה וזוא להם, כעין עשירות, כעין אוצר בלום⁸¹, שכל הנוגע בו כנוגע בבבת-עינם⁸². ויש טעם לדבר: מלבר ששמורים בו קברות אבותיהם ואבות אבותיהם וקברות הרבנים והצדיקים והלומדים המפורסמים, גאוני עולם ועמודי תבל, יש לשער, כי שם מצאו קברם גם אותם החסידים והישרים והתמימים, שמסרו נפשם על קדושת-השם בימים ההם, בימי גזירת ת"ח ובימי חמלניצקי...⁸³ אדמת המקום הזה אדמת-קודש היא להכתריאליים, יחלת-אבות, היקרה בעיניהם מכל יקר, כולה שלהם היא ואין לזרים חלק בה. האדמה הזאת יחידה היא להם, המצמיחה אילנות ודשאים, ואוירה אויר-נשמות, ורוח צח ורענן מנשב בין עפאים...⁸⁴.

מה רבה התכונה במקום הזה בתחילת ימות הבציר, כשראש-חודש אלול מגיע והימים הנוראים ממשמשים ובאים! הוי, מה דבה התכונה! המוני בני-אדם, אנשים ונשים וטף, מסתופפים והומים בפתחי שערים, הללו נכנסים והללו יוצאים, ורבה המהומה, ורבה התנועה, ורבים הקולות. וכי קלה זו בעיניך — להשתטח על קבר אבות? מכל המקומות ומכל קצווי-ארץ נוהרים יהודים לכאן סיעות-סייעות⁸⁵ להשתטח על קברות⁸⁶ הקדושים, לבכות ולתנות⁸⁷ לפניהם צדוניהם וענות-נפשם הגדולה. קבלה היא בידנו: אין לך מקום טוב לבכי ולדמעות כשדה-הקברות העתיק אשר בכתריאליבקה. אמת, גם בבתי-התפלה אשר שם יכול תוכל להוריד דמעות ולגעות בבכי כל-צרכך, בהתעטף⁸⁸ עליך נפשך. אבל כלום דומה בכיה לבכיה?

בית-הקברות הישן בכתריאליבקה הוא גם מעין צנור של פרנסה, השופע לכמה וכמה כתריאליים: לחוצבי המצבות ולבעלי האכסניאות, להחוננים ולהשמשים ולשאד הבריות, שמלאכת הקודש מלאכתן. וכיון שימי אלול מגיעים — "עת הקציר" מגיעה לתמוני הקבצנים ופושטי-היד, לבעלי-המומים והנשים הצדקניות, העוסקות בצרכי-צבור.

"האם היית בשדה-הקברות שלנו?" — ישאלך הכתריאלי מתוך גאווה ומתוך גדלות מדובה, כאדם השואל את חבירו, אם כבר היה בכרמו, כרם

המקולין⁶⁶ והאטליו, את המרתפים והשולחנות והאצטבאות השונים, ושם מקום זשוק בכל בוקר, עת שהמוני בני־הנכר, אכרים ואכרות, נאספים לעיר ומביאים ליושביה הל מיני סחורה וצרכי־אוכל־נפש, כגון: רגים ובצלים, צנון וחזרת, סלקין ובוֹלְבוֹסין⁶⁷ ושאר ירקות למיניהם. סחורה זו הם מוכרים להיהודים הכתריאלים וחוזרים וקונים מאתם מיני סחורה ופרקמטיה⁶⁸ אחרים, שהם צריכים לגופם, כגון: כובעים ומטפחות ובגדי־צבעונין ונפט ומסמרות של ברזל וכיוצא באלו. וכך מתפרנסים הכתריאלים ורואים חיים בעולמם. אמת, פרנסתם זו עלובה ודלה היא, בצמצום ולא ברוח, ואף־על־פי־כן פרנסה שמה. בכל אופן, טוב מי שיש לו מעט ממי שאין לו כלום... ושם, באותו המגרש עצמו, מתכנסין גם העזים למשפחותיהן ותישי הקהלה⁶⁹, רובצים כולם להנאתם בראש כל חוצות, מתחממים לאור החמה ונהנים מזיו העולם. שם אתה מוצא את בתי־הכנסיות ובתי־המדרשות ושאר בתי־ההפלה שבעיר, מלבד המון ה"חדרים"⁷⁰ ובתי תלמוד־תורה, במקום שתינוקות יושבים צפופים ודחוקים על־גבי הספסלים ולומדים תורה ותפלה מפי רבותיהם ושרים ומזמרים וצוחים בקול־יקולות, עד שתחדש כל אוזן משמוע... ופנה מיוחדת הוקצתה⁷¹ שם גם לבית־המרחץ, במקום שבנות־ישראל טובלות ומטהרות במקוה, גם לההקדש⁷², במקום שיהודים עניים מסתלקים מעולמם ומתים, וגם לשאר המקומות הנאים הנחוצים לכל אדם באשר הוא אדם... לא, עיר הכתריאלים לא זכתה עדיין לצנורות של שופכין⁷³ ולמאורות האלקטרי"א⁷⁴ ולשאר אותן המותרות⁷⁵, המצויות בכרכי הים⁷⁶, מה יתנו לה ומה יוסיפו לה אלו? "שמעו־נא, רבותי: טוף כל אדם למיתה; הכל מתים במיתה אחת, והכל שבים ל־עפר אחד, ועל הכל סותמים גולל⁷⁷ אחד". — כך היה אומר רבי רב ישראל המלאך דווקא בשעת שמחה והתעוררות, אחרי שהיה שותה כוס לרויה ומרים כנפי קפוטתו ומכין עצמו לרקר לפני הקהל.

ואולם בשכר זה זכתה כתריאליבקה לבתי־קברות נהדרים, שאין דוגמתם בכל המדינות והאיפרכיות⁷⁸ ובהם תתפאר נגדה־נא לכל הערים. שני בתי־קברות יש לה להעיר המבורכה הזאת: בית־קברת ישן ובית־קברות חדש. אמנם גם בית־הקברות החדש כבר נתישן כל־צרכו ונתמלא קברים, מן הקצה אל הקצה, עד שיש לחשוש, כי בשעת מגפה, חלילה, או בשעת פרעות ושאר צרות ופוענציות, המתרגשות⁷⁹ ובאות על ישראל, יגרל שם הרחק והלחץ עד אפס מקום... אבל אין בכך כלום. הכתריאלים גם בחייהם אינם יושבים

ושוב מעשה בכתריאלי, שהפייג בים-אוקינוס והגיע עד מדינת אמריקה... אולם אם אומר לספר לכם על חכמי הכתריאליים, על מעלליהם⁵¹, פתגמיהם והמצאותיהם הנפלאים, הרי לא תספיק לי שעתו לכך, גם אם אשב ואספר עמכם שלשה ימים ושלשה לילות רצופים. וליפייך מניחים אנו את כל אלה ועוברים אל עיר הכתריאליים גופה ואל מראה מבפנים ומבחוץ.

רצונכם לדעת את מראה העיר כתריאליבקה? — הרחק תרחיקו ממנה מוזלך תחום-שבת, ואז תראוה כולה כמות שהיא. מרחוק תתגלה העיר לעיניכם בכל הודה והדרה. כתריאל-בקה הרים סביב לה⁵², כלומר: על הבתים הרבים, העומדים צפופים ודחוקים במורה, כפה⁵³ הקדוש-ברוך-הוא הר כגיגית. הבתים — בתי-חמר קטנים ונמוכים ורעועים⁵⁴, והם נראים כמצבות עתיקות בבית-עלמין⁵⁵ עתיקי-ימין — מצבות עקומות וכפופות, שהשחירו והעלו אוזב מרוב ימים. רחובות ושוקים אל תבקשו בכתריאליבקה. כשנבנתה עיר הכתריאליים, לא מדרו אותה באמת-הבנין⁵⁶ ולא תארו אותם במחוגה⁵⁷, וגם רוח לא שמו בין הבתים. כך היא דרכם של הכתריאליים מעולם: כיון שהם רואים מקום פנוי לאויר, מיר הם באים ומעמידים בוין עליו, לקיים מה שנאמר: ל ש ב ת י צ ר ה⁵⁸ — כומר: לא נברא עולם אלא לישוב. חייב אדם לכבוש מקום בעולמו של הקדוש-ברוך-הוא ולישב עליו, ולא להסתכל בו וליהנות מזיוו. מה ענין הסתכלות והנאה לכאן?...

ואף-על-פי-כן יהא לבכם סמוך ובטוח⁵⁹, כי מצוה תמצאו בכתריאליבקה גם כעין רחובות. רחובות גדולים ורחובות קטנים, רחובות ארוכים ורחובות קצרים, מלבד המון סמטאות ומביאות וקפנדריאות⁶⁰. שמא תאמרו: הרחובות הללו אינם ישרים ביותר; עקומים הם ונפתלים: דרך-עקלתון⁶¹: דרכם — דרך הרים ובקעות, שיחין ובורות, מרתפים ומערות, קרפפים⁶² וחצרות? אם כן, הרשות בידכם לבלתי⁶³ לכת שם יחידים בלילה באין פנס מאיר לפניכם! להכתריאליים עצמם אל תדאגו הרבה: חזקה⁶⁴ על הכתריאלי, היושב בעיר כתריאליבקה, בתוך אחיו הכתריאליים, שלא יאבד דרך ולא יכשל חלילה בשעת הליכתו. כל אחד ימצא את דרכו לביתו, לאשתו ולבניו, כצפור זו. המוצאת את דרכה בעופה. לקנה ולאפרוחיה...

מלבד הרחובות הללו, המנויים לעיל, יש לה לכתריאליבקה עוץ מקום אחר, מגרש גדול ורחבי-ידים, העשוי כעין חצי-עגול ונמצא בטבור העיר ובאמצעיתה. שם אתה מוצא את כל החנויות ובתי-המרכולות⁶⁵ למיניהם, את

אצל רוטשילד. הגע בעצמך⁴⁰: אדם מישראל שוהה בפאריז — ואת פני רוטשילד לא יראה?! ואולם קצת חסרון⁴¹ יש בדבר — שומרי-הסף אשר לרוטשילד אינו נותן רשות להכנס. "מה טעם?" — טעמו ונימוקו עמו: "קפוטתה⁴² קרועה". — שוטה שבעולם — עומד הכתריאלי וטוען, — אלמלא היתה קפוטתי שלמה — — כלום הייתי מכתת, גלי⁴³ ונודד לפאריז?" בקיצור, רע המעשה, ואולם יהודי כתריאלי יודע לכלכל⁴⁴ דבר ולמצוא עצה בשעת הדחק. נמלך⁴⁵ וגגש אל שומרי-הסף ואמר לו כדברים האלה: "לך ואמור לאדונך, כי לא קבצן חלילה ולא מחזיר על הפתחים מתדפק על דלתו, אלא סוחר ואיש-מעשה בא אליו והביא לו ממרחקים מין סחורה נפלאה, שדוגמתה לא ימצא בפאריז בעד כל הון ביוג".

שמע רוטשילד דבורים אלו, מיד צוה על שומרי-הסף אשר לו להביא לפניו את הסוחר הנפלא עם סחורתו הנפלאה. "שלום עליכם". — "עליכם שלום. — שב-נא, במטותא ממך⁴⁶. מהיכן הוא יהודי?" — "מכתריאליבקה". — "מה טובות תשמיעני?" — "שמע-נא, אדוני רוטשילד: ידבר-נא עבדך דבר באזניך. עיקרו של דבר כך הוא: אומרים עליך במקומותינו, שברך אלהים מעשיך ומצבך איננו רע, בלא עין-הרע⁴⁷, — הלואי שיהא חלקי עמך⁴⁸, אם-יירצה-השם, כשאשוב לביתי, והייתי שלו במעוני. וגם כבוד, כנראה, לא מנע ממך, כמאמר הבריות: מי שיש-לו מאות, יש-לו דעות. כלום אתה חסר עכשיו אלא דבר אחד: חיי נצח⁴⁹. ובכן, הבאתי לך סחורה זו למכירה".

שמע רוטשילד מלים אלו על-דבר "חיי נצח" — מיד קפץ ממקומו ושאל את הכתריאלי: "מה-יקר? בכמה תעלה לי סחורה זו?" — "בעד סחורה זו תשלם לי, אדוני רוטשילד (כאן נמלך היהודי בדעתו רגע), כערכך שלש מאות". "שמא תפחית קצת מן המקח?" — "לא, אדוני רוטשילד, ממחירי זה לא אסור. חייך וחיי ראשך, שיכולתי להרבות במחיר סחורתי פי-שנים ופי-שלשה. אלא מאי? אחת דברתי — ולא אשנה". — כך אומר הכתריאלי, ורוטשילד עומד ומונה על כפו שלש מאות במזומנים, אחת ואחת. קבל הכתריאלי את המעות, מיד מהר ושלשל אותן לתוך כיסו ופנה ואמר אל רוטשילד כדברים האלה לאמר: "רצונך, אדוני רוטשילד, לחיות חיי נצח — אינך לעקר דירתך מפאריז זו ההומיה⁵⁰ ולילך ולהתישב אצלנו בכתריאליבקה, ואז מובטח לך, שלא תמות לעולם, משום שכך אנו מקובלים איש מפי איש: מיום שהיתה כתריאליבקה לעיר, עדיין לא מת בקרבה אפילו עשיר אחד..."

בריות דלות ועליונות ושמהת־עולם על ראשן. שמא תאמר: שמחה זו מגין י־הם? ויש לומר: לא כלום. הייב אדם לשמוח בחלקו ולראות חיים בעולמו. כי תפגוש, למשל, ביהודי כתריאלי וכי תשאלהו: "על מה אתה חי?" — וענת אותך ואמר: "על מה אני חי? הרי עיניך הרואות, חא־חא, על־כרחי³¹ אני חי". ... אכן חידה היא ותהי לחידה! בכל עת ובכל שעה, שאתה יוצא לרחובת של עיר הכתריאלים, אתה נתקל בבני־אדם אִלֵּה המתרוצצים כל ימיהם אָנה ואָנה, רצוא³² ושוב, נחפזים ונרגשים, בהולים וטרופים, כעכברים הללו בשעת מגפה, זה לכאן וזה לכאן, ואין שעתם פנויה להם לעולם. "לאן אתם רצים?" — "לאן אנו רצים? הרי עיניך הרואות, חא־חא, רצים אנחנו. כסבורים אנו, אולי יקרה³³ אלהים לפנינו ונרויח ליום השבת". ...

להרויח? ליום השבת — זוהי מטרתם כל ימיהם ואליה הם נושאים את נפשם. כל מה שהכתריאלים טורחים, אינם טורחים אלא לכבוד השבת. בכל ימות החול עובדים הם בזעת אפם, מפרכים גופם בכל עבודה קשה, מענים נפשם ברעב ומונעים להם מפיהם ומפי בני־ביתם — ובלבד שיעשו שבתם כהלכה. ואמנם, בהתקדש יום השבת בכתריאליבקה — וחפרה³⁴ יהופיק, ובושה אודיסה מפניה, ואפילו פאריז עצמה כקליפת־השום³⁵ היא לעומתה.

אמרו עליהם על הכתריאלים: מיום שנבנתה כתריאליבקה, לא נמצא יהודי בתוכה, שירעב ללחם ביום השבת. כלום דאית מימין אדם מישראל, שאין לו דגים בשבת? ואם דגים אין לו, הרי יש לו בשר, ואם בשר אין לו, הרי יש לו דג־מלוח. ואם דג־מלוח אין לו, הרי יש לו חלה. ואם חלה איננה, הרי יש לו פת־קיבר³⁶ ובצלים. ואם פת־קיבר אין לו — ילך וישאל מאת שכנו. ביום השבת הבא ישאל שכנו מאתו, "גלגל הוא החוזר בעולם"³⁷. — כך ימשול לך הכתריאלי משל ויראה לך בידו, היאך גלגל זה חוזר בעולם... הכתריאלים הללו דרכם במשל ובמליצה תמיד, ודבריהם — דברי חכמים ותידותם, את כל אשר לו יתן הכתריאלי בעד משלו. הרבה קבלות³⁸ יש בידינו מפי הכתריאלים, כמה וכמו: ספורי־מעשה נפלאים, שלכאורה³⁹ הם נראים כבדותות וריח אגדה נודף מהם, ואף־על־פי־כן הרשות בידינו להחליט, אם מעשים שהיו הם.

למשל: מעשה באחד הכתריאלים, שקצת נפשו בכתריאליבקה והרעב היה עליו למשא. מה עשה? עמד ויצא מעירו והרחיק נדוד לארצות רחוקות לבקש אֶשְׁרוֹ בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. וכך היה נודד מעיר לעיר וממדינה למדינה עד שהגיע לפאריז. כיון שהגיע לפאריז, מיד עמד עליו יצרו לפתוחו, שיכנס

והרדיפה, הבהילות וטירוף-הדעת, הקנאה והתאווה ושאר הדברים הטובים למיניהם, שבני-אדם יגעו כמה יגיעות עד שעשו אותם מתוקנים לפניהם, כגון: תרבות, השכלה, פרוגר"ס ודומיהם, שאדם הגון ובעל דרך-ארץ¹⁴ נוהג כבוד בהם. הוי על הכתריאלים העלובים הללו! המעט מהם, כי לא שמעו מימיהם את שמע האבטומובילי"ן וספינות-האוויר¹⁵, הנה גם את מסילת-הברזל¹⁶ לא ראו עיניהם מעולם. ולא עוד אלא שימים רבים לא האמינו כל-עיקר ולא אבו שמוע, כי יש מסילת-ברזל בעולם. "אין זו! — היו הללו אומרים בחריפות-לשונם — אלא בדוּתא¹⁷, השערה בעלמא¹⁸, שאין הדעת טובלתה, מיני חלומות ודבריי הבאי¹⁹, הקלוטים מן האויר, עורבא פרח²⁰, יום אתמול כי עברו!... ולא זו מהשקפתם זו, עד שהיה מעשה ואחד משלהם, בעל-בית מבעלי-הבתים הכתריאלים, נזדמן למוסקבה וחזר משם, ובהזירתו נשבע בכל קודש, כי הוא עצמו נסע על-פני מסילת-הברזל כשעה וחצי... והיו הכתריאלים דנים ומהססים בענין זה ימים רבים, מרגנים²¹ אחרי אחיהם הנוסע ודורשים אותו לגנאי: הא כיצד? היאך מעיז יהודי את פניו²² להשבע על שקר בפני כל עם ועדה? לימים נתבררו ונתלבנו²³ הדברים: אתו הכתריאלי, שחזר ממוסקבה, ספר ושייר²⁴. אמנם רק כשעה וחצי נסע על-פני מסילת-הברזל, אבל את שאר הדרך עבר רגלי. אם כך ואם כך — וענין זה של מסילת-הברזל עובדה היא, עובדה קיימת, שאין להכחישה ולפוטרה בלא-כלום: ²⁵ וכי ראית מימך אדם מישאל נשבע בכל קודש על דבר שלא בא לעולם? ובפרט, שיהודי זה הסביר להם על-פי דרך השכל את כל הענין כולו עם פרטיו ודקדוקיו²⁶, את תכונת מסילת-הברזל ואת טבע המכונות ואת טיב שאר הכלים והמכשירים, ובאר להם באר הטיב, היאך הגלגלים חוזרים, והיאך הארובה משמיעה שריקתה, והיאך המרכבות טסות על-פני המסילה, והיאך אחינו בני-ישראל יושבים בתוכם להנאתם ונוסעים למוסקבה... ועמדו הכתריאלים והטו אזניהם והקשיבו לדבריו ונענעו לו דאשיהם, כמסכימים ומאמינים לכל הגה היוצא מפיו — ובלבם בוז לו ולחלומותיו: "אכן רואים אנו עין בעין מעשי הקדוש-ברוך-הוא ונפלאותיו! הגלגלים חוזרים, הארובה משמיעה שריקתה, המרכבות טסות על-פני המסילה, אחינו בני-ישראל יושבים בתוכם להנאתם ונוסעים למוסקבה — וחוזרים שוב לכתריאליבקה"... כך טבעם של הכתריאלים מאז ומעולם, שאינם בעלי מרה-שחורה²⁷ והעצבות זרה לרוחם. אדרבה, הכתריאלים הללו כבר יצאו להם מוניטין²⁸ בכל העולם, שליצינים נפלאים הם, בעלי חדוד²⁹ ובעלי לשון שנונה³⁰ ובעלי טבע חי ועליו.

ש ל ו ם ע ל י כ ם

עיר הכתריאלים

עיר הכתריאלים, ישאלה אנהגך ואביאך, ידידי הקורא, מקומה באמצע של "תחום-המושב"¹ המפורסם לשבח, מטבורה של אותה הפנה המבורכת, ששם אחינו בני ישראל מרובים באוכלוסין², יושבים צפופים וכבושים כדגים מלוחים ופרים ורבים³ כבני-אדם. שם העיר המהוללה הזאת — כ ת ר י א ל י נ ק ה .

למה נקרא שמה כתריאליבקה? — על שם יושביה.

גלוי וידוע לכל, שהעני מישראל כמה וכמה מדרגות לו, כמה וכמה שמות מצטרפים לו, כשמות יתרו⁴ בשעתו. יש עני סתם, ויש עני שבעניים; האחד נקרא ויש, והשני מסכן שמו; יש מחזיר על הפתחים, יש קבצן ומקבל ופושט-יד, וכנגדם אתה מוצא יורד מנכסיו, ודל, וחלכה⁵, ואביון, ועני-ואביון. כל אחד מן השמות הללו, המנויים בכאן, כשאתה אומרו בעל-פה, אי-אתה אומרו אלא בניגון מיוחד ובהטעמה מיוחדת, כדי לצינו ולהבדילו משאר חבריו... ועוד שם אחד מצינו⁶ לעני, שם מזור קצת ומשונה, והוא — כ ת ר י א ל י . ואף שם זה ניגון מיוחד לו והטעמה מיוחדת. למשל, כשאדם רואה עמידתו, עמידת דל וריק, מיד הוא אומר על עצמו דברי-זמר, מטעמים בניגון הטעמים, כעין מרכא-כפולה⁷, הכתובה בתורה: "אוי, הרי אני, בלא עין הרע, יהודי כהריאלי!"... הכתריאלי אינו, חלילה, עני סתם, כמו שאר העניים שבעולם, וגם גבוי לא-יצלח⁸ איננו. הכתריאלי הוא עני מיוחד במינו, עני שאין העניות מגולתו⁹. אדרבה¹⁰, בכל מקום שאתה מוצא עניותו של הכתריאלי, שם אתה מוצא גדולתו.

עיר זו של הכתריאלים, המרוחקת ומובדלת מעולמו של הקדוש-ברוך-הוא בפנה נדחת, במקום לא עבר אדם בו, עומדת על תלה¹¹ זה ימים רבים חולמת ותפישת-הרהורים, עוטיה¹² ושוממה ועזובה, דומה, שאין לה שום שייכות¹³ לשאר העולם אשר מסביב לה ולכל אותו השאון והרעש, המהומה והמבוכה, המרוצה

מספריו:

יצירתו העשירה של שלום עליכם תורגמה לעברית בידו התנו י. ד. ברקוביץ וקובצה בשלושה עשר כרכים: "חיי אדם" (2), "מנחם מנדל", "טוביה החולב", "כתריאלים", "אדם ובהמה", "ימים טובים", "קומדיות", "מחזות", "סיפורי מעשיות לילדי ישראל", "מדברים בעדם", "מ טיל בן פייסי", "סטמפניו".

ביבליוגרפיה:

תולדות חייו: "חיי אדם", מאת שלום עליכם. "הראשונים כבני אדם", ביוגרפיה מפורטת של שלום עליכם בחמישה ספרים, הוצ' "דביר", מאת י. ד. ברקוביץ. "דור וסופריו", מאת י. ח. רבניצקי, כרך א', עמ' קיב—קמג; כרך ב', עמ' כט—לג.

הערכות וביקורת: "איש עברי", מאת י. קלוזנר: "השלוח", כרך לב. "בשעה זו", מאת ח. ברנר, כרך ג', יפו, תרע"ו, כל כתבי, כרך ז', עמ' 327—331. "מתקרים ונסיונות", מאת פ. לחובר, עמ' קיט—קכז. "מכתבים על דבר הספרות", מאת ד. פוישמך. על "חיי אדם", ד. קמחי, "השלוח", כרך לח, עמ' 540—545.

מאמרי-ביקורת חשובים על שלום עליכם ומחקרים יסודיים על חייו ויצירותיו מצויים ביחוד באידיש, בכתביהם של ש. ניגר, י. י. טרונק, ג. אוסלנדר ואחרים. חלק מהם תורגם לעברית. מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנק, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 833—838.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אורינבסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, כרך שני, עמ' 342—364. תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ' דביר, תשי"ז, ספר שלישי, חלק שני, עמ' 32. היסטוריה של הספרות העברית החדשה, מאת פרוף י. קלוזנר, הוצ' אחיאסף, 1953, כרך ששי, עמ' 385—386, 439, 53.

ש ל ו ם ע ל י כ ם (ש ל ו ם ד ב י נ ו ב י ן)

(1859—1916)

מספר אידי ועברי. נולד באוקראינה והתחנך בעיר הקטנה וורנקה, המת ארת ביצירותיו בשם כתריאליבקה. בגיל 17 עשה את נסיונותיו הראשונים בספרות. כמו־כן פרסם תדירות מאמרי־ביקורת בעתונות. ב־1905 היגר לארצות־הברית, שם המשיך בעבודתו.

ש ל ו ם ע ל י כ ם נמנה בין מעצבי דמותה של הספרות האידית. הלשון העברית בתקופתו היתה עדיין דלה מכדי לשמש את צרכי הספרות הריאליסטית. יצירתו מצטיינת בדמיון עשיר, טוב־לב ועין חדה ואירונית. בתאווי היהודים בכפר, בעירה ובכרך בולט חושי־הימור המפורסם של זומחבר, העולה בר בכד עם דישומים טראגיים של המציאות הגלותית. במיוחד שתיים מדמויותיו זכו לפופולאריות רבה: "טוביה החולב" ו"מנחם מגדל". שני אלו מבטאים את שני הצדדים של המנטאליות היהודית: מזה, הרדיפה אחד הממשי — הצד המעשי האקטיבי של יהדות הגולה, ומאידך התקווה, האמונה ללא גבול. שני צדדים אלו, המתנצחים זה עם זה, הם מקור הגיחוך וההומור בטיפורי שלום עליכם. והעירה כתריאליבקה היא המהווה דקע ומקור לצילומיו וציוריו של ההווי היהודי.

"עיר הכתריאלים"

לפי דברי שלום עליכם עצמו, אין הסיפור אלא "חלק מן: סדרת סיפורי העיר כתריאליבקה, חיי אנשיה הקטנים, צרכיהם ומנהגיהם בבית ובחוץ". זהו הנושא המרכזי שבו עוסק המחבר. לפנינו עולה המשבד הגדול שהתחולל בחיי ישראל בסוף המאה שחלפה, ושלום עליכם עוסק בתאור תהליכי ההסתגלות של היהודי למציאות חדשה וזרה. אולם, בניגוד למנדלי הסאטיריקן, אין שלום עליכם כועס ומלגלג אלא מתאר את גיבוריו מתוך הומור ורוח טובה, ואנושיותם של גיבוריו גוברת על אולת־ידם וחולשותיהם המגוחכות.

איך יתכן, שלא יתרומם משפלותו ולא ירגיש בכל חדרי לבו את האור השומע עליו לטהרו מזוהמתו?

כך חושב הנביא, והעם מוסיף חזק למחשבה זו, בקראו פה אחד בהתלהבות: "כל הרברים אשר דבר ה' בעשה".

ובלב שקט עוזב הנביא את המחנה והולך להתבודד בראש ההר, להשלים ולשכלל את תורת הצדק. אך לא ארכו הימים מאז נעלם מעיני העם, יהעכד המצרי התפרץ ממחבואו וברגע אחד הרס כל "מגדלי הרוח", אשר בנה הנביא על יסוד אמונתו בכוח האיריאל. "קול אלהים" נחבא מפני "קול העם ברעה", והכהן, אשר בו בטח הנביא, בהיותו לו "לפה" לפני פדעה ולפני העם, — הכהן הזה עצמו נמשך אחר ההמון ועשה לו "אלהים" כרצונו "ויבן מזבח לפניו"... הוא ראה בדבר צורך השעה, והכהן הלא איש־השעה הוא...

ולצרת הנביא אין גבול. כל עמלו הרב, כל התעודה הגדולה אשר דאה בחזון לעמו, כל תקותו אשר שעשעה נפשו בדרכו הקשה — הכל היה לאין. והיאוש תקפהו וכוחו תש. "לוחות הברית" נפלו מידיו ונשתברו, ואמונתו בעצמו ובמפעלו נעה בקרבו. עתה נוכח לדעת, כמה קשה הדבר לברוא "עם סגולה" מחומר עכור כזה, ורגע אחד עולה דעיון על לבו, לעזוב "עם קשה־ערך" זה ולמסור "לוחותיו" למתי מספר הנאמנים בבריתו, למען ישמרו הם את תורתו ויקנו לה מעט מעט לבות הטובים שבבני האדם, עד כי יהיו "לגוי גדול", — והוא ישוב לו המדברה, אל צאנו.

אבל הנביא לא כהן הוא, כי יכנע בנקל לפני החיים וישנה מערכי לבו לפיהם. כמעט עבד הרושם הראשון — וחוזר הנביא לתעודתו ומחליט ללכת הלאה, ייהי מה. מכיר הוא עתה בטיב העבודה הקשה, הנכונה לו בעתיד. כבר נכרתה מלבו האמונה ב"מהפכה פתאומית" ויודע הוא, ש"באותות ובמופתים" וב"מראות אלהים" אפשר לעודד התלהבות לשעה, אך לא לברוא לכ חדש, לעקוד ולטעת רגשות ינטיות באופן שלם וקיים... ועל כן הוא מודיין בכל כוח סבלנותו, לשאת טרחו ומשאו של ההמון הזה ולחנכו לאט לאט עד שיהיה מוכשר לתעודתו.

וכה תעבור העת הראשונה. הנביא מודה ומחנך, סובל וסולת, ובסתר לבו תנחמהו התקוה, כי לא יארכו הימים וחנכו יעשה פרי ובעיניו עוד יראה את עמו מגיע לסוף תעודתו בארץ נחלתו.

והנה — מעשה המרגלים!

והמטרה הראשונה הושגה. פרעה וכל חילו טובעו בים סוף, ומשה עומד בראש עמו החפשי, לנחותו אל ארץ האבות.

"אז ישיר משה". רגשותיו עברו לבו ומשתפכים בשיר — והוא מאושר. ולא ידע הנביא אז, כי עומד עודנו אך בראשית דרכו, כי העבודה העיקרית, היותר קשה, עוד לא החלה: פרעה אבד, אבל מעשיו קיימים; האדון חדל מהיות אדון, אבל העבד לא חדל מהיות עבד. עם שנתחנך בבית-עבדים דור אחר דור, אינו יכול לעקור מלבו בבת אחת דשמי החנוך הזה ולהיות בן חורין אמתי, אף אם כבר הוסדו הכבלים מעל ידיו.

אבל הנביא מאמין בכוח האידיאל. בטוח הוא, כי האידיאל הגדול, שהוא מתעתד לתת לעמו, יזויה בו די כוח לעקור כושורש כל נחלת העבדות ולברוא לו, לעם-עבד זה, לב חדיג, לב מלא עוז ושאיפה למעלה, למעלה, ככל אשר תדרוש ממנו תעודתו הגדולה.

ומאסף הנביא את עמו "בתחתית ההר" וקורע לפניו את השמים ושמיי השמים ומדאה לו את "אלהי אבותיו" בצורה חדשה, בכל גדלו העולמי.

"כי לי כל הארץ" — קורא אלהי ישראל "מתוך האש". לא כמו "שחשבתם עד עתה, אתם ושאר העמים, שכל עם ומדינה יש להם אלדיהם לעצמם, שידם תקיפה בגבולם והם נלחמים אלו באלו ומנצחים אלו את אלו, כהעמים המשוועבדים להם. לא כן! אין בעולם אלהי ישראל לבד ואלהי מצרים לבד, אלא אל אחד, שהיה הוא ויהיה, — הוא אדון כל הארץ ומושל בכל העמים. ואלי-עולם זה הוא הוא אלהי אבותיכם. העולם כולו מעשה ידיו הוא וכל בני האדם בצלמו נבראו, אך בכם, בני אברהם בחירו, בחר להיות לו לעם סגולה "ממלכת כהנים ויוי קדוש", שתקדשו שמו בעולם ותהיו למופת לשאר בני האדם בחייכם האישיים והחברתיים, שיתכוננו על יסודות חדשים, ברוח האמת והצדק.

"צדק צדק תרדוף!" — "מדבר שקר תרחק!" — לא תשאו פנים לתקיפים, "יגור ויתום ואלמנה לא תענו". יאך גם לצד החלשים לא תכריעו את הכף, "ודל לא תהדר בדיבור". לא שנאה וקנאה, ואף לא אהבה וחמלה יהיו לכם לקריהמה בחייכם, כי אלו ואלו מקלקלות את השורה ומעותות את הישרה, אלא — צדק צדק!

"השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש" דברים נעלים ונשגבים כאלה? והעם אשר שמע כזאת, אף אם מאות שנה היה שקוע בעבדות ושפלות —

ידע, לא יצלח ⁸⁸ להטות לב מלכים לחפצו. אבל הוא יבוא קודם כל אל עמו, יאסוף את "זקני ישראל" ⁸⁷, ירועי שם בבית המלך; להם יגלה ראשונה את הבשורה הגדולה, כי פקר ⁸⁸ אלהים אותם, וטובי העם אלה יבינוהו "ושמעו לקולו" ⁸⁹ והם ילכו עמו אל פרעה, למסור לו דבר האלהים בלשון שהוא שומע... אך אם גם הם, זקני ישראל, "לא ישמעו בקולו" ⁹⁰, כי "לא יאמינו" במשלחתו? ⁹¹

אז — יודע הוא מה לעשות. לא לחנם נתחנך בבית פרעה על ברכי החרטומים... ⁹² "להטיס" ⁹³ אמנם שנאה נפשו, אבל מה יעשה, אם "זקני ישראל" אך באלה יאמינו ודרך אחרת אין ללבם?... גם "בני אלהיב" ⁹⁴ יש אשר יפלו משמים ארצה, וגם הנביא יש לו בחייו "רגעי-נפילה" שבהם "נבואתו" מסתלקת ממנו ו"בשר ודם" ⁹⁵ שבו מושכהו ⁹⁶ לבצת החיים. אבל אך רגע יחדל הנביא מהיות מה שהוא צריך להיות, מה שהוא מוכרח להיות: איש-האמת. כמעט עלה על לבו של משה הרעיון הזה, לקנות לו את הלבבות בלהטי-החרטומים, — ו"הנביא" בקרבו התעורר בכל עוז נגד מחשבת-פגול ⁹⁷ זו: היה לא תהיה! ⁹⁸ מאז החל לשמוע "קול אלהים", היתה לו הלשון רק תשמיש ⁹⁹ של קדושה, לבוש חיצוני של אותו הקול האלהי שבקרבו פנימה; אבל "איש דברים" ¹⁰⁰ — איש שדבריו אינם אלא כלי זיין להשגת חפציו ¹⁰¹, בלי קשר אמתי עם מה שבלבו מבפנים — איש דברים לא היה "גם מתמול גם משלשום" ¹⁰² ולא יהיה גם היום וגם מחר. מחיר כזה לא יתן גם בעד גאולת עמו, ואם אי אפשר לה לזו לבוא אלא מתוך "להטיס", תבוא על ירי אחרים, והוא ישאר באמתו, בורד במדבר:

"בי, ארונ, שלח נא ביד תשלח!" ¹⁰³

אבל לא נקל לו להנביא להשאר במדבר. ה"אש" העצורה בעצמותיו, אשר זה עתה היתה ללהב ועוררה כל כוחות נפשו לפעולה, — האש הזאת לא תשקע עוד ולא תתן לו מרגוע עד שימצא דרך להוציא מחשבתו אל הפועל ¹⁰⁴. וסוף סוף מוצא הנביא את מבוקשו, את "הצנור", שימשיך את השפעתו אל העם. אח יס לו במצרים, נשוא פנים ¹⁰⁵, משבט הלוי, היודע לכוין דבורו לפי צרכי הזמן והמקום. הוא יאמין לו גם בלי להטים וילך עמו גם אל הזקנים וגם אל המלך; הוא — ה"כהן" לעתיד — ידע למצוא המפתח הנכון ללב כולם: "ודברת אליו... ודבר הוא לך אל העם, והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים" ¹⁰⁶.

"ואמרתי לא אזכיגו... והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי ונלאיתי כלכל ולא אוכל"⁷⁴.

וזוכר הנביא, כי עוד בימי נעוריו, בראשית פגישתו עם החיים, היתה ה"אש" בוערת בלבו ולא נתנה לו מנוח. מני אז עשה כל מה שבכוחו להשליט את הצדק בעולם — והאש לא שקטה. את מיטב שנותיו וכוחותיו אכלה המלחמה — והוא לא נצח. עתה הגיע כבר לימי זקנה, עוד מעט וינוס לחו⁷⁵ ויהיה כאילן-סרק⁷⁶ שאינו עושה פירות, כסנה⁷⁷ הזה שנגר עיניו, ובי אפשר לו עתה למצוא עוד דרכים חדשים למטרתו ולהשיג בזקנתו מה שלא עלתה בידו⁷⁸ בילדותו? מה לו לעשות עוד ולא עשה, ומדוע עוד האש בוערת בלבו ותרגיו מנוחתו גם עתה?

ופתאום שומע הנביא "קול אלהים" בקרבו — הקול הירוע לו בלי-כך! — קורא אליו מאיזו פנה גשכחו; בתחתית הלב.

"אנכי אלהי אביך... ראה ראיתי את עמי אשר במצרים... ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים"⁷⁹.

"אלהי אביר"... "עני עמו"... איך יכול לשכוח כל זה עד עתה? את אלהי העולם⁸⁰ עבר באמונה, בעד הצדק הכללי נלחם כגבור; במדין ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו השתדל תמיד להצניח עשוק מיר עושהו והטיף לאמת, לשלום ולצדקה. — ואת אלהי אביר שכת, ואת עמו לא זכר, ואת הלחץ אשר מצרים לוחצים אותו, לא העלה על לב! — — —

ותקוה חדשה צומחת ועולה בלב הנביא, ומרגע לרגע היא מתחזקת והולכת, והוא מרגיש, שיחד עמה הולך גם כוחו הלוך וגדול וימי נעוריו מתחדשים. הוא יודע עתה את הדרך אל הנטרה, אשר רוף אחריה כל ימיו, בין אנשים זרים לו כלה כוחו עד כה, אשר כגר⁸¹ היה בעיניהם גם אחר שבתו בתוכם ימים ושנים, ולא חשבוהו⁸² ולא שמו לב אל לקחו⁸³, ואם בשם אלהיהם קרא — לא האמינו לו... אבל עתה הוא הולך אל אחיו בני עמו, ובשם אלהי אבותיו ואבותיהם ידבר אליהם. הם ידעוהו ויבכדוהו, הם יטו אוזן לכל אשר ידבר, ישמעו ויעשו — וממלכת הצדק, אשר נשא בלבו עד כה, תוסד⁸⁴ בארץ על ידי עמו זה, אשר יוציא מבית-עבדים.

והרעיון גדול ויפה כלי-כך, עד כי ישכח הנביא רגע אחד את כל המכשולים אשר על דרכו, ובעיני רוחו רואה הוא את עצמו כבר במצרים בתוך עמו, אל פרעה לא ילך לברו. יודע הוא מראש, כי איש כמוהו, אשר שפת חלקות⁸⁵ לא

"איש מצרי מפה איש עברי"⁶¹, התקיף רומס ברגל גאווה את החלש: זה הוא החזיון הראשון, מעשה בכל יום, — ומתמרמר הנביא ועומד לימין החלש. מעט מעט הוא הולך ומפיר את החיים יותר ורואה חזיון עוד יותר מעציב: "שני עברים נצים"⁶², שניהם אחים, שניהם חלשים, שניהם עברים לפרעה — והם נצים ומכים זה את זה... ועוד הפעם מתקומם הצדק בלב הנביא, והוא מתעבר⁶³ על דיב לא לו, ובפעם הזאת נוכח לדעת, כי לא דבר נקל⁶⁴ הוא להלחם מלחמת הצדק, כי החיים חזקים ממנו והרוצה לעמוד נגדם מביא את עצמו בסכנה. אבל הנסיון הזה לא הועיל לו להיות "פקח"⁶⁵ מעתה ולהשמר לנפשו. קנאת הצדק גרשה אותו מארצו ומולדתו, ומיד כשהוא בא למקום ישוב חדש, עודנו יושב על הבאר מחוץ לעיר, עוד לא הספיק למצוא מכיר שיאספנו אל ביתו, — וכבר הוא שומע קול הצדק הנעלב, והוא רץ לעזרתו חیکף. לא עברים נצים הפעם, כי אם בני עם אחר אשר לא ידע. אבל מה בכך? הנביא אינו מבחין בין אדם לאדם, אלא בין צדיק ורשע. הוא רואה רועים תקיפים גוזלים משפטן של נשים חלשות — "ויקם משה ויושיען"⁶⁶.

זה הוא כל מה שאנו יודעים מחיי משה עד עמדו לפני פרעה — והוא אז כבר "בן שמונים שנה"⁶⁷! לא נחשבו בעיני המסורת כל השנים הרבות ההן לטפל במאורעותיהן, לפי שלא היו אלא הקדמה והכנה לעיקר מפעלו של הנביא. ואם בכל זאת הוציאו מן הכלל שלשה מקרים אלו, שקרו לו להנביא בצעדיו הראשונים על דרך החיים, ואנו רואים, ששלשתם תכונה אחת להם: התנגשות הנביא עם החיים לשב הצדק, — הרי רשאים אנו להאמין, שההתנגשות הזאת היא היא שרצתה המסורת להטעים, כדי להראות לנו את הנביא מוכתר⁶⁸ בתכונותיו הנבואיות עוד בראשית דרכו, ומזה נקיש⁶⁹ על השאר, שגם אחרי כן, בכל ימי נדודיו הרבים, לא חדל להלחם מלחמת הצדק בלי הרף, עד שהגיעה שעתו להיות גואל לעמו ומורה צדק לבני אדם, לא אך לשעתו, אלא לדורי דורות. והתגלותה של אותה השעה הגדולה היתה במדבר, הרחק משאון החיים. כבר עיפה נפש הנביא במלחמת הנצחית, והוא מבקש לישב בשלום, ועוזב הוא את בני האדם ונעשה רועה צאן. עם צאנו הולך הוא המדברה, "ויבוא אל הר האלהים חורבה"⁷⁰. אבל גם שם מנוחה רחוקה ממנו. חש הוא בנפשו, שעדיין לא מלא את⁷¹ תעודתו⁷², וכוח נסתר בעומק לבו דוחפו ואומר לו: מה לך פה? לך עבוד, לך הלחם, כי לך נוצרת! הוא רוצה להסיח דעתו⁷³ מן הקול הזה — ואינו יכול. הנביא שומע "קול אלהים" בקרבו, אם יחפוץ ואם ימאן:

משתיהן יחד: שלטון הצדק המוחלט בנפשו של הנביא, בדבריו וכל מעשיו. בהיותו איש האמת, אי־אפשר שלא יהיה גם איש הצדק, כי מה הא הצדק, אם לא האמת במעשה? ובהיותו איש הקצוות, אינו יכול לשעבר את הצדק — כמו שאינו יכול לשעבר את האמת — לשום תכלית צדדית, לותר עליו במקום שהשעה צריכה לכך או אף במקום שרגש האהבה או רגש החמלה מתקומם לו. הצדק של הנביא הוא על כן צדק מוחלט, שאינו מוגבל משום צד, לא מצד הצרכים החברתיים ולא מצד הנטיות האישיות.

ולפי שכך הוא מצבו של הנביא, שמצד אחד אינו יכול לתקן את החיים לפי רוחו בהחלט, ומצד אחר אינו מוכשר לרמות את עצמו ולהעלים עין ממגרעותיהם, — לכן אין ביכולתו לעולם להשלים עם חיי־ההווה, שהוא שרוי בתוכם. וגדעין של אמת יש במושג ההמוני, הרואה בנביא קודם כל "מגיד עתידות"⁵⁰. כי אמנם אין לו להנביא בעולמו אלא חזון לבו לעתיד לבוא, ל"אחרית הימים"⁵¹, שבו הוא משתעשע ומתנחם מעת לעת, כש"כוס היגונים"⁵² מתמלאה ואין בו

כח עוד לצעוק ולהתמרמר על הרעה, שהוא רואה מסביב לו בחיי ההווה.

אבל כשם שאין הנביא נשמע לחיי השעה⁵³, כך גם חיי השעה אינם נשמעים לו, ואינם מקבלים השפעת רוחו בדרך ישרה, בלי אמצעי⁵⁴, עד שתעבור תחלה דרך "צנורות" ידועים, שבהם היא מסתגלת לתנאי החיים החיצוניים, כדי שיהיו בני אדם יכולים לעמוד בה⁵⁵, וה"צנורות" האלה גם בני אדם הם, אשר אמנם למעלת הנביא לא יגיעו ו"קיצוניותו" זרה להם, אבל קרובים הם לו בדוחם יותר מן ההמון ומסוגלים להיות מושפעים ממנו עד גבול ידוע. והם המה ה"כהנים" של האידאל הנבואי, העומדים בינו ובין החיים ומוליכים את השפעתו בדרכים עקלקלים⁵⁶, בכל שעה לפי צרכה, מבלי להקפיד על טהרתה ושמירת עצמותה בדרתה לעולם המעשה.

כך אני מצייר לי את הנביא בצורתו הטהורה. קויה היסודיים של הצורה הזאת מוצאים אנו בכל נביאי האמת, שעמדו להם⁵⁷ לישראל מימי תושע ועמוס עד ירמיהו ויחזקאל, אבל יותר מכולם בולטת היא בכל יפעתה⁵⁸ באותו הצורך האידאלי של "אדון הנביאים".

כשיוצא משה מבית חנוכו לשוק החיים, מיד הוא פוגש בעלבון⁵⁹ הצדק, ומבלי להתרבות מחשבות, תובע הוא תיכף את העלבון הזה ותיכף מתגלע⁶⁰ הריב הנצחי שבין הנביא ובין החיים.

לעתיד לבוא³⁹, לדור שעדיין לא בא ולאדך שעדיין לא נכבשה, והמסורת לא העלימה מאתנו, שבין החוקים המיוחסים למשה יש שיצאו לפעולה רק לאחר כמה דורות ויש שלא נתגשמו בחיים בשום זמן. אלא מה הוא משה?

זאת ידעה המסורת והודיעה לנו בדברים מפורשים: "ולא קם עוד נביא בישראל כמשה"⁴⁰. הוי אומר: ⁴¹ נביא הוא משה. ולא נביא כשאר נביאים, שמציאותם המוחשית נתגלתה בעמנו בצורתה האמתית דק בימי המלכים, אלא — כמו שקראו לו למשה בדורות המאוחרים — "אדון הנביאים"⁴², כלומר טופסה⁴³ האידיאלי של הנבואה הישראלית במובנה היותר צרוף והיותר געלה.

ושבו סוקר אני בלבי בבת אחת כל מה שהעליתי זה כבר מתוך קריאה ומתוך עיון על דבר מהותה של הנבואה הישראלית ומעמיד אני את הכל על העיקרים האלה:

שתי תכונות יסודיות יש לו להנביא, שבהן הוא נבדל משאר בני אדם:

א) הנביא הוא איש האמת. רואה הוא את החיים כמו שהם וקולט רשמיהם בלי נטיות עצמיות, ומה שרואה הוא מגיד כמו שרואה, בלי חשבונות צדדיים. ומגיד הוא את האמת לא מפני שרצונו בכך, לא מפני שבדק ומצא, שכן מחויב הוא לעשות, אלא מפני שכן מוכרח הוא לעשות, מפני שזו היא תכונה מיוחדת לרוחו, תכונה, שאין ביכולתו להשתחרר ממנה, אפילו אם רוצה הוא להשתחרר. ויפה אמר אחד החוקרים האנגליים (Carlyle): כל אדם יכול להגיע למעלת הנביא בבקשת האמת, אלא שכל אדם יכול להיות כך, באמצעות רצון כביר ויגיעה מדובה, והנביא אינו יכול לבלתי⁴⁴ היות כך, לפי שזהו עצם טבעו.

ב) הנביא הוא איש הקצוות⁴⁵. מצמצם הוא דעתו ולבו באידיאל שלו. שבו הוא מוצא תכלית החיים ולו הוא רוצה לשעבד את החיים עד הקצה האחרון, בלי שיור כל שהוא. בפנימיות נפשו נושא הוא עולם שלם, אידיאלי, ולפניה יעמול לתקן גם את העולם החיצוני, המוחשי. מכיר הוא הכרה ברורה, שכן צריך להיות, וזה מספיק לו בשביל לדרוש בכל תוקף, שכן יהיה באמת, ואינו יכול לקבל שום אמתלא⁴⁶, ואינו יכול להסכים לשום פשדה, ואינו נח מזעפו⁴⁷ ותוכחתו⁴⁸, אף אם כל היקום⁴⁹ יתנגד לו.

ומתוך שתי אלו התכונות היסודיות יוצאת תכונה שלישית, המורכבת

בבירור גמור, שמשא האיש לא היה כלל, או שלא כך היה, לא יגרע על ידי זה מאומה ממצאאותו ההיסטורית של משה האידאלי, זה שהלך לפנינו לא דק ארבעים שנה במדבר סיני, אלא אלפי שנה בכל ה"מדרות"²⁴, שהתהלכנו בהם ממצרים ועד הנה.

וכשם שמציאותו של משה זה אינה מוטלת בספק אצלי, כך גם מהותו ברורה לי ואינה עלולה להשתנות על ידי שום "מציאה"²⁵ ארכיאולוגית. וכך אני אומר: הרי האידאלי הזה נוצר ברוח עמנו, והיוצר — בצלמו²⁶ יוצר. צורות כאלה, שבהן מגשם²⁷ רוח העם את שאיפותיו הפנימיות, הולכות ומתקמות²⁸ בו כמו מאליהן²⁹, שלא מדעת וכונה ברורה, ועל כן אי אפשר להן אמנם, כידוע, להנצל מ"קשויים" יתרים וזרים, ואין מדקדקים עמהן³⁰ בפרטים, שיהיו כולם מכוונים אל הרעיון העיקרי; אבל כשאנו מסתכלים בכללותו של הציור, מוצאים אנו בו תמיד אותו הרעיון העיקרי, שבשבילו נוצר, אותו הגרעין, שמתוכו צמח כל האילן.

ובכן הנני סוקר בלבי בבת אחת כל המסורה³¹ על דבר משה ושואל אני את עצמי קודם כל: מה טיבו של משה? כלומר מאיזה מין הוא האידאלי הלאומי, שנתגשם במשה? שהרי אינה דומה צורתו של גבור-מלחמה לזו של גבור-מחשבה וכו', וכשאנו באים להסתכל בציור, צדיכים אנו לברר לעצמנו ראשונה, מה טיבו של האידאלי, שראה הצייר ברוחו ורצה לצור לו צורה.

ומסתכל אני בדמות דיוקנו³² של משה ומוסיף לשאול:

איש-מלחמה הוא זה?

לא! שהרי אין בכל הציור שום רמז לגבורת-הזרוע ואין אנו מוצאים את משה אף פעם אחת עומד בראש המחנה ועושה נפלאות במלחמה עם האויב. דק במלחמת עמלק³³ אנו רואים אותו על שדה המערכה, אבל הוא אינו אלא עומד ומתבונן במהלך המלחמה ומשפיע על גבורי ישראל מכוחו המוסרי, מבלי להיות עמהם בגוף המעשה³⁴.

או איש מדיני הוא?³⁵

לא! שהרי כשהוצרך לעמוד לפני פרעה ולשאת ולתת³⁶ עמו על ענינים מדיניים, לא מצא ידיו ורגליו³⁷ בלי עזרת אהרן אחיו, שהיה לו "לפה"³⁸.

ובכן — "מהוקק" הוא?

גם זה לא! שהרי כל מחוקקנות תורתו לבני דורו, בהסכם לצרכי חייהם באותו זמן ובאותו מקום, שהוא והם חיים בו. אבל משה יוצר חוקים

אחד מהם לעצמו היא בודאי "אמת" במובן המוזשי, אבל — אמת שאינה מוסיפה ואינה גורעת כלום, ולכן היא כאלו אינה, במובן ההיסטורי. "וורטר" ¹¹ של גיטה, למשל, לא היה אלא ציור דמיוני, אבל מאחר שהשפעתו על הדור ההוא הייתה גדולה כל-כך, עד שרבו בגללו המאבקים עצמם לדעת, — הרי הוא מצוי אמתו במובן ההיסטורי הרבה יותר מאיזה אשכנזי ¹² מוחשי, שחי באותו הדור לא בדמיון, אלא במציאות ממש, ומת ונשכח מלב וזיה כלא היה, ועל כן איני מתפעל כלל, כשמעלים המלומדים במצודתם ¹³ איזו "אמת" חדשה ביחס לגבור היסטורי ידוע, כשמראים הם באותות ומופתים, שפלוני הגבור הלאומי, החי בלב העם ומשפיע על הלך רוחו ¹⁴, לא היה ולא נברא, או שהייתו המוחשית לא היתה דומה כלל לתמונתו שנחקקה בדמיון העם; — אלא אומר אני לעצמי במקרים כאלה: כל זה טוב ויפה, ובודאי עתידה "אמת" זו למחוק או לשנות סעיף אחד או פרק אחד מספרי הארכיאולוגיא, אבל ההיסטוריא לא תמחק את גבורה בשביל כך ולא תשנה את יחוסה ¹⁵ אליו, לפי שההיסטוריא האמתית אין לה עסק ¹⁶ עם פלוני בן פלוני האיש המת, שלא נגלה אלא למלומדים ולא לכלל העם; היא יודעת אך את הגבור החי, שנחרת בלבבות והיה לכוח פועל בחיים, ומה לה ¹⁷ אם היה הכוח הזה בזמן מן הזמנים אדם חי מהלך על שתיים ¹⁸, או שלא היה מעיקרו אלא ציור נפשי, שנקרא עליו שמו של איזה אדם מוחשי? בין כך ובין כך מציאותו ודאית ¹⁹ לה, מפני שפעולתו מורגשת לה.

ולפיכך, שאני קורא את ההגדה בליל פסח ורוחו של משה בן עמרם — זה גבור הגבורים, הנצב כעמוד אור על מפתן ההיסטוריא שלנו — מרחפת לפני ומרוממת אותי ל"עולם העליון" ²⁰, — איני חש ²¹ כלל באותה שעה לכל אורן השאלות והספקות, שחכמי אוה"ע ²² מונים אותנו בהם; אם באמת היה האיש משה במציאות, אם באמת חי ופעל באופן מתאים למה שמקובל באומנתו, אם באמת היה הוא "מושיעם של ישראל" ונותן התורה הזאת בצורה שנשתמרה בדינו, וכדומה מן השאלות; — אלא מבטל ²³ אני בלבי כל אלה בבת אחת בתשובה פשוטה וקצרה: זה משה האיש הקדמון, שאתם מבקשים לברר מציאותו ומותו, אינו ענין אלא למלומדים שכמותכם, אבל אנו יש לנו משה אחר, משה שלנו, זה שצורתו קבועה בלב עמנו מדור דור והשפעתו על חיינו הלאומנים לא פסקה מימי קדם ועד עתה. ומציאותו ההיסטורית של משה זה אינה תלויה כלל בחקירותיכם, כי אף אם הייתם מצליחים להראות

אחד העם

משה

כשאני שומע את החוקרים מתפלספים¹ ברבר השפעתם של "גבורי ההיסטוריא" על מהלך החיים של המין האנושי, שהללו אומרים: "הגבורים" הם יוצרי ההיסטוריא, והעם אינו אלא חומר ליצירתם; והללו אומרים: לא, כי העם הוא הכוח המקורי, ו"גבוריו" בכל דור הם אך תולדות² מחויבות³ ממעבו של הדור; כשאני שומע את הוכחים האלה, אומר אני לעצמי: כמה עלולים הפלוסופים לעצום עיניהם מראות מה שלפניהם ולבקש בדרכים רחוקות את הקרוב להם! והרי הדבר גלוי, שגבורי ההיסטוריא האמתיים, כלומר אלו שנהיו לכוחות פועלים בחיי המין האנושי לדורות⁴, אינם כלל בריות מוחשיות⁵ שהיו במציאות באיזה זמן. כי אין לך גבור היסטורי, שלא נצטיירה צורתו הרוחנית בדמיון העם באופן שונה לגמרי ממה שהיתה במציאות, והציור הדמיוני הזה, שיצר לו העם לפי צרכיו ונטות רוחו⁶, הוא הוא הגבור האמתי, שהשפעתו מתמדת והולכת, לפעמים אלפי שנה, — ולא האורגינל⁷ המוחשי, שהיה זמן קצר במציאות, והעם לא ראהו כלל כמו שהיה.

וכשאני רואה את המלומדים מתאבקים בעפר⁸ ספרים וכתבים עתיקים, בשביל להעלות מקברם את "גבורי ההיסטוריא" בצורתם האמתית, ומאמינים הם עם זה, שמאבדים מאור עיניהם לשם "האמת ההיסטורית", — אומר אני לעצמי: כמה עלולים המלומדים להפליג⁹ בערכם של חדושיהם, ואינם רוצים לראות דבר פשוט זה, שלא כל אמת ארכיאולוגית היא גם אמת היסטורית. האמת ההיסטורית אינה אלא זו, שמגלה את הכוחות הפועלים בחיי החברה האנושית. כל שפעולתו בחיים ניכרה, אף אם מצד עצמו אינו אלא ציור דמיוני, הרי הוא כות היסטורי ממשי ומציאותו היא היסטורית; וכל שאין רשומו¹⁰ ניכר במהלך החיים הכלליים, אף אם מצד עצמו אין מציאותו המוחשית בזמן מן הזמנים מוטלת בספק, אינו אלא אחד מאלפי רכבות הנמצאים, שמציאותו של כל

אחד העם, מבחר מאמרים, מבואר בידי ד"ר י. פרנקל, הוצ' ראובן מס, ירושלים, תש"י, עמ' 29; 45; 50; 51; 62; 64.
 קופמן י. — "עיקרי דעותיו של אחד-העם", "התקופה", כ"ד, עמ' 421—439;
 קלזנר י. — "יוצרים ובונים", כרך ב', עמ' 25—51;
 שילר ש. — "סופר לוחם", אח"ע, כתבים, ירושלים, תשכ"ז;
 שטרייט ש. — פני הספרות, א', עמ' 200—220;
 פיכמן י. — אחד העם, "כנסת", אודיסה, עמ' 275—284.

לציון ואת התחדשות החיים במולדת העתיקה. משה הוא האידיאל של האומה, אידיאל שהתגלם בצורה מוחשית בדמותה של אישיות נעלה, המסמלת את המהות הרוחנית של העם הנבחר. מציאותו של משה הנה אמת היסטורית. האידיאל הלאומי הוא לפיכך לא איש מלחמה או מחוקק אלא נביא. סגולותיו העיקריות של הנביא הן "איש האמת, איש הקצוות ונושא דגל הצדק המוחלט".
הובא כאן החלק הראשון של המאמר בלבד.

ממאמרים: "משה"; "עבר ועתיד"; "לא זה הדרך"; "על שני הסעיפים";
"כהן ונביא".

ביבליוגרפיה:

רשימות ביבליוגרפיות: פ. לחובר — תולדות הספרות העברית
החדשה, חלק ג', ספר א', עמ' 219; יוחנן פוגרבינסקי — הדפסה מיוחדת
מתוך קרית-ספר; הרשימה כוללת כל מה שנכתב על אחד העם בעברית
עד תרצ"ה.

תולדות חיי: אחד העם — "פרקי זכרונות", "רשומות", כרכים ה', ו';
"אגרות אחד העם", כרך ג', עמ' 133—134; גליקסון מ. — "אחד העם,
חיי, פעלו", ירושלים, תרפ"ז, 176 עמודים; קלוזנר י. — "יוצרים
ובונים", כרך ב', עמ' 1—42.

הערכות וביקורת:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן,
הוצ' יבנה, 1959, עמ' 19—21.
כל כתבי אחד העם, ההקדמה מאת ח"י רות, הוצאת דביר,
1947.
תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור
(אורינבסקי), הוצ' ידעאל, 1951, כרך ב', עמ' 142—177.
תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ'
דביר, תשי"ז, ספר שלישי, חלק ראשון, עמ' 181—208.

אחד העם (אשד צבי גינצברג)

(1856 — 1927)

סופר ופובליציסט, נולד באוקראינה למשפחה חסידית. עוד בנעוריו פנה לתרבות ההשכלה. מאמרו הראשון "לא זו הדרך" פורסם באודסה ב"המליץ" (1889) וזכה לתגובות נמרצות וסותרות. באותה תקופה נוסד בהשפעתו אגודת "בני משה", וכן יסד וערך את הירחון "השילוח" בברלין. ב-1907 התישב בלונדון, ועמד בראש המתנגדים לציונות המדינית של הרצל. ב-1912 עלה אחד העם לארץ ישראל והתישב בתל-אביב. על אף בריאותו הלקויה שקד על עבודתו הספרותית ונטל חלק פעיל בחיים הציבוריים.

אחד העם שימש את בני דורו בבירור בעיותיהם העומדות על הפרק. ערכם של מאמריו לא חלף עם הזמן, מאחר שלא צמצם את דיוניו בתחומי הבעיות האקטואליות בלבד אלא העלה את מאמריו לדרגת מחקרים מדעיים-היסטוריים. מאמרים אלה קובעים את החוקיות הפועלת בחיי היחיד והציבור ומגלים את שורשיהם ההיסטוריים-פנימיים, ומסיבה זו ערכם קיים לגבי כל דור ודור. כמו כן פיתח אחד העם את רעיון נצחיותו של עם ישראל ויחודו על בסיס היעוד הנבואי, וקרא להקמת מרכז רוחני בארץ ישראל לשם מימוש האחדות הלאומית של העם הנבחר. השקפה זו, המנוגדת לשיטת הציונות המדינית (שפותחה על-ידי הרצל וסיעתו), עוררה פולמוס נרחב בתנועה הציונית.

הפובליציסטיקה של אחד העם בנויה על דרך ההרצאה הדוקטורינית. מבנה המאמרים, סגנונם ובהירותם הלשונית מהווים מלאכת מחשבת ספרותית, ורבה חשיבותם והשפעתם עד ימינו.

"משה"

המאמר "משה" הוא המשך למאמר "כהן ונביא", בו הדגיש אחד העם את היעוד הנבואי של האומה. יעוד זה כופה את העם היהודי את השיבה

ונגלו השמים, שמים בהירים וזרועי כוכבים. ומעל לגג הדיר הפתוח שטה לה הלבנה בנחת... בנעימות שטה לה ועברה... היא אך עברה, והזקן רומז בידו השמימה — וגם הם נפתחים. חצי שער לימין וחצי שער לשמאל... ושוטף במרומים שפע של אור, אור אלהים רוטט, ומתוך האויר השוטף, הרועד נשמע קול נגינה וזמרה. הפמליא¹³⁷ של מעלה אומרת "חצות", מלאכים משוררים, מרננים מלאכים — מנגנים. ובפי כלם נגון אחד, ואל הנגון ההוא מכוון בטנונו של אברהם'ל, מרחף הוא ועולה אל עולם הזמרה, אל האויר המתנועע והמתנשא והרועד במרומים — —
ונרעש העולם ונפחד...

ושוב רמז הזקן למעלה, וננעלו שערי השמים, נפסק קול הזמרה, כוכבים שטים ונוצצים מתוך רטט, כאילו מתוך נחת רוח טמירה¹³⁸ ועצובה — —
ורמז עוד, ושני חצאי הגג יורדים זה לזה ומתלכדים, וסוגרים את התיבה... הנאספים — משתוממים עוצרים נשימת אפם, ואברהם אינו מרגיש בכל זה — הוא עושה את שלו והבטנון את שלו:
— בו, בוה, בוהה, בוהה...

ופתאם הבטנון עם הקשת נפלו מידי אברהם'ל, והוא קם, פנה כנפי הקהל, התחיל "שמע ישראל", ובקול הנגינה ממרומים... והתעלף —
הזקן תפס בו. ולמצרים נתן צו:
— שאוהו אל בית־ההקדש!¹³⁹ —
מלאו אחרי צו.

הרב מקרוקא, — אומר הזקן, לאחר שנשאו את אברהם'ל — לא למשתה־חתונה באת, כי אם להלוית¹⁴⁰ המת. אברהם'ל נתבקש לפמליא של מעלה, בטנון נעדר¹⁴¹ שם...
ונעלם יחד עם בני־לויתו¹⁴²...

וכך הוה.

למחרת היום נפטר אברהם'ל בבית־המדרש, והרב מקרוקא וכל האורחים לוו אותו אל בית־העולם¹⁴³.
אומרים, שאותו זקן היה ר' לייב שרה'ס...
הדבר מתקבל על הלב!

והבטנון עושה את שלו...

— בו, בו, בוהה, בוהה...

מה זאת?

ופחאם, מעבירים הכל עיניהם מעל הרב מקרוקא אל הדלת התיכונית¹²³, משם נשמע רעש, קול צעדים נשמע, מלצרים ממהרים לפתוח, קוראים בבהלה: — לא, לא; סעודת עניים¹²⁴ תהא בפני עצמה...

מתחילים להביך, עניים רוצים להכנס. הרב מקרוקא פוקח את עיניו ורוצה לומר דבר מה, מן הסתם, שיתנו להכנס, מעצמו מובן...

אבל באותו רגע נראה בפתח איש זקן בספודיקיול¹²⁵ קרוע, זקנו ופאותיו הלבנות פרועות, — מחזיר על הפתחים¹²⁶ בתוך שאר חבריו: אהל עינים לו, והעינים מישירות¹²⁷ ומפיקות חכמת מלכים ותנועת ידו כתנועת יד מלך — ונבהלו המלצרים ונרתעו לאחוריהם... רמז בתנועת יד ופנו לו דרך והזקן הלבוש בגדי קובץ-על-יד¹²⁸, בעל העינים והתנועות של מלך, נכנס, ואחריו חברת עניים כמותו, והוא בא לאמצע הדיר ונצב. מאחוריו כל חברת הקבצנים — והקוראים נדהמים ומחרישים, הרב מקרוקא גם כן, ואברהם'ל אינו מרגיש ועושה את שלו, גבו הכפוף, רואים, רועד, ידו מנהלת את הקשת אילך ואילך¹²⁹, והבטנון מתאנח:

— בו, בו, בוהה, בוהה...

והמלך הזקן לבוש הטלאים¹³⁰ פותח את פיו — האורחים מתכופפים ע"ג השלחן מלפנים, משלחנות אחריהם קופצים אך בלאט, בלי רעש, על בהונות¹³¹ רגליהם — העינים נמשכות אל פי הזקן, כמו ע"כ¹³² כשפים, נשואות אל שפתיו — והזקן קורא: — חצות! — ומוסיף אחרי דומיה קלה:

— הרב מקרוקא, — אברהם'ל מנגן "חצות"... אין אתה מאמין, הרב מקרוקא, הלא אזניך פקוחות, הט אותן ושמע¹³³! זוכה אתה לשמוע, כיצד אברהם'ל מנגן לחצות! בשביל זה השתלשל¹³⁴ הדבר שתחתן עם הפרנס מלובלין, שתהא טומאשוב באמצע הדרך... ואתה תשמע ובזכותך ישמעו כל המסובין... איש לפי מדרגתו... אתה הנך מבין בנגינה...

— בו, בו, בוהה, בוהה — מנגן לו אברהם'ל את נגונו — והעולם מחריש ותוהא, כאילו שלטו בו כשפים, והזקן מרים יד ימינו ורומז לספון¹³⁵, נבקע הספון ונפתח — חציו לימין וחציו לשמאל, כ"כנפי" ¹³⁶ הסוכה.

כסף, ומשתפך כל זה לתוך זמזומן העליז של הנשים אצל השלחן, — ועל גבי ההמולה צפה שיחה בעניני תורה אצל שלחנו של הרב מקרוקא — ופוחחים הכליזמרים בנגון עליז... שלש קאפעלות הוגות רועשות, מרב חדוה רוטטות¹¹² להבות הנרות ע"ג השלחנות וע"ג הכתלים מסביב. נשען הרב מקרוקא כמשענת הכסא ופניו מפיקים נחת, — מבין גדול היה בנגינה...

ומ"הפרייליכס" ¹¹³ עוברות הקאפעלות ל"וולאך" ¹¹⁴, עברו, באין מרגיש כשוחים על פני מים, — "וולאך" שוחה, שוטף — כנור קרוקאי מנגן, מדבר רבורים, פותה חדרי לבב ונשפך אל תוכם... ושלש קאפעלות מלוות אותו בנחת וברוך... ורומה, נחל שוטף, נהר הווייבסיל השתפך בנהר, והוא מתנדר בנחת, והומה ורטט לכבוד החתן והכלה ולכבוד הרב מקרוקא ושאר האורחים היקרים, וצפור פלאים מרחפת על פני המים ומנגנת נגון כה מתוק, מלא חן וחגיגה — וקול הכנור "יעלה" ¹¹⁵ חרישית ועוד "יעלה", זו אחר זו; והנה עליה — קולות עליזים, שמחים, צוהלים — ושוב ירידה ל"יעלה" — אמנם, יום שמחה וששון הוא היום, אבל שכינתא בגלותא! ¹¹⁶ ושוב תרועת ששון: בכ"ז ¹¹⁷ חתונה כזו, קבוץ של לומדים רזה, והרב מקרוקא בראש (את הנגון חבר החזן מליבלין...), והקאפעלע נסחפת עם הזרם, הכלים רועשים, הקולות עולים מעלה מעלה, מטפסים מתוך חדוה ממודגה למדרגה...

ולפתע פתאם נפסק הכל, כאילו פקעו לפתע פתאום כל הנימין ¹¹⁸, נאלמו דום ¹¹⁹ כל הכלים — דממה, ובתוך הדממה: בו, בו, בוהה... קול הבטנון. אברהם'ל לבדו מנגן. כל העינים נשאו אליו, נתלו על גבו — הס, אין מעיף עפעף, וידו של אברהם'ל מנהגת בקשת!

— בו, בו, בוהה, בוהה...

זאת עשו הכליזמרים במכוון, לשמח בזה את הקהל...

אבל הדבר לא עלה בידם...

עומדים הם ומצפים, שיפרץ העולם בשחוק, אך העולם מביט באברהם'ל ומעביר עיניו על הרב מקרוקא; במעמדו אין צוחקין, הפנים מתקמטים, השפתים מתעוותות ¹²⁰, השחוק מתפוצץ לרסיסים בתוך העינים, אבל עוצרים את הצחוק בכל מאמצי כח. הרב מקרוקא מחשה! ¹²¹ הרב מקרוקא יושב, נשען על כסאו, השטריימ'ל ¹²² על משענת הכסא. גבותיו מורדות על עיניו — האם אינו מנמנם, הרב מקרוקא?

מעשה ובטומאשוב היתד חתונה גדולה, חתונה, שאינה נקריט אלא פעם
בייבל⁹⁶!

אטו מלתא זוטרתא⁹⁷ היא! הפרנס־חודש⁹⁸ מלובלין התחתן⁹⁹ עם הרב
מקריקא, וטומאשוב -- באמצע הדרך!
רוצה הפרנס מלובלין להנות את הרב מקרוקא בשמחת חתונה — למען ידע
עם מי התחתן!

מצוה הוא להוציא מן המרתף חבית של דינרי¹⁰⁰ זהב להוצאות¹⁰¹ החתונה;
שוכר ושולח לטומאשוב מלצרים, להכין הכל כיד המלך¹⁰² — כיאות לגביר
בתוך אחיו ולפרנס־חודש מלובלין, שזכה להתחתן את הרב מקרוקא!
באים המלצרים מלובלין לטומאשוב ומבקשים קודם כל מקום מרווח לחתונה:
אורחים מלובלין יבאו, אורחים מקרוקא ואורחי המקום, עדת טומאשוב! ובכן —
גבירים, בעלי בתים, מיוחסים, למדנים, רבים יושבים על כס מדין¹⁰³...
ושלוש קאפעלות תהיינה מנגנות: הקאפעלע מלובלין, הקאפעלע מקרוקא,

והקאפעלע טומאשוב, שאינה רוצה לוותר על זכותה בעד כל הון דעלמא¹⁰⁴!
ובקצה העיר, כמעט מחוצה לה, עומד דיר¹⁰⁵ גדול, שמיבשים בו בימות
החורף עצים, עתה הדיר ריק, העצים — על גדות הוויכסיל, מוכנים לשוט
לדאנציג... נפלו המלצרים על המציאה ושכרו על חשבון הגביר את הדיר
הגדול כתיבתו של נח, מצאו צייר וצייר אותה מבפנים בכל מיני ציורים נאים,
וקשטו אותה, כסוכה, בכל יריעות יקרות, והעמידו שלחנות מן קצה התיבה אל
הקצה, לגברים לחוד ולנשים לחוד, ועל הקירות תלו פנסים של ניר וקנים.
רחבות — בשביל ארבעים מנינים נפש. ומבואות — לנשים לחוד, למלצרים
לחוד, מבוא מיוחד למנגנים, ושער גדול באמצע להקרואים¹⁰⁶ הגבירים וע"ג
מצויר כתר תורה, לכבוד הרב מקרוקא ואורחים אחרים...

והגיע התור¹⁰⁷, הוא יום החופה, ואורחים באים ובאים, בעלי הבתים בעיר
מביאים את האורחים בצל קורתם¹⁰⁸ בכבוד גדול. מפנים לפניהם את מבחרי
חדריהם... וכשהגיעה השעה המוצלחת, והתכנסו אחר החופה לסעודה הגדולה,
וכשנדלקו הנרות במאורות שעל השלחנות ובפנסי הניר והקנים ע"ג¹⁰⁹ הקירות,
והתנוצצו נזמי הנשים, השביסים¹¹⁰ ובתי־הנפש¹¹¹ — נמלא הדיר אורה, ועל הכל
אור התורה — הלומדים, מלובלין וקרוקא, לומדי טומאשוב באמצע... והרב מקרוקא
בראש.

הולכת שורה של מלצרים, נושאים קערות גדולות מלאות דגים, מצלצלים כלי-

ואינו שותה ואינו מדבר אליה; חטבונות עם הקאפעלע עושה היא, את חלק הרווח מוסרים לידה... ומה היא חסרה עוד? ולאברהם'ל כנראה, גם כן לא חסר מאומה. בתחלה נחרו בו⁸⁸ המנגנים, טענו שאינו מכון אל הנגון; שזבטנון שבידו מנגן בפני עצמו... הם פוסקים כבר מנגינתם, ואברהם'ל עודנו עושה את שלו בתכלית השלמות, כאילו הונו משתתף בקאפעלע אחרת, המנגנת באיזה מקום במרחק, ושאינו איש שומע אותה, אלא הוא בלבד. אבל במשך הימים הסכימו⁸⁹ עמו... אצל "פריץ" ידעו כבר מה לעשות. כשבא הנגן לידי גמר, אחד מחבריו תופס בקשתו של הבטנון ועוצר בעדה, — ובחתונות של יהודים נותנים לו ככונה להמשיך את נגונו, והעולם מתפקע מתוך צחוק; הנאספים צוחקים, בפרט המסובין בשעת הסעודה הגדולה!

והקהל ודאי שהפיק⁹⁰ רצון מעם אברהם'ל. הוא שותק תמיד. אינו צועק ומחרף ומקלל כחבריו. בשעת מחול הוא פונה עם בטנונו אל הקיר, וגבו אל המהוללת... ובשום אופן⁹¹ אינו טועם במשתה חתונה: פתו בסלו... ואין רואה אפילו, אימתי הוא אוכל. והעיקר, בכל ימות השנה אפשר לצאת בו ידי חובת קורא⁹² לבית-הכנסת.

הא כיצד?

מנהג היה בידו של אברהם'ל זה, ששתי פעמים ביום ערב ובקר הוא אומר "שמע ישראל" ומנגן על בטנון. בבקר כשזרחה החמה, לעת ערב כשהחמה שקעה, ועוד הוא מנגן "חצות"...⁹³ בבקר ובערב היה מקים מצוה זו מחוץ לעיר על יד הנהר על האחו, ובחצות לילה בשוק. וקולות בטנונו היו משתפכים בדומית הליל וחודרים דרך שערים ודלתות ותריסין אל הבתים, אל תוך הזבבות... ורצופים הקולות תמימות עמוקה ומלבבת, וכל מי שפטיש השמש לא העירו, מתנער לקול הבטנון: בו, בו, ביה, ביה... ויהודינו קופצים מעל משכבם וקמים לעבודת הבורא⁹⁴, מדליקים נרות ורצים ל"חצות". —

הפריצים עוזבים בשעת מחול את רעיותיהם וקופצים בועם אל אברהם'ל שלא התכוון אל המנגינה, ומורטים פאותיו; הנאספים אל משתה של יהודים, מתבדחים מלעיגים לאברהם'ל, אבל המתנער לקול בטנונו לעבודת הבורא מתלונן:

— המסכן... תם⁹⁵, ואיזה דבר צפון במנגינתו התמה..

ועוד אומרים:

— נשמה אלמת... רוצה לדבר עם בוראו ובפיו אין לשון...

יול' הולך ויום בא, הקור הוקל, השלג נמס במקצת... יום הששי בא, הולכים לכבוד שבת אל המרוזן, שואלים זה לזה על בטנון — אין יודע חדשות. ופתאום קרון של אכר בא ונצב בטבור השוק, ובקרון — הבטנון הקפוא... מהרו ונטלו את הבר-מינן⁷² וקברוהו לפני הדלקת הנרות... גזירה⁷³, שמא ינדע לפקידים ויצוו לנתתהו, וכמעט⁷⁴ שלא הגיעו לידי זלזול שבת. למחרת, האלמנה מעכבת הקריאה, — חמשה "תולעים" פעוטים השאיר לה הבטנון. במוצאי-שבת⁷⁵ מתאספים לאספה, קוראים להמנגנים... לקהל אין שום מוצא⁷⁶ לכסף, ועצתו שתסתפק המקהלה בלי בטנון ושכרו יתנו לאלמנה; טוענים הכליזמרים⁷⁷: אי אפשר! קאפעלע בלי בטנון לאו שמה קאפעלע; — בשמחות של יהודים, אפשר אולי, אם יצו הקהל, לצאת ידי⁷⁸ חובת מקהלה בלי בטנון, אולם "פריץ" בלי בטנון לא ישא רגלו למחול... טוען הרב, שלקיים גפש מישראל שוה יתר הרבה מקאפעלע וממחולו של פריץ; טוענים הכליזמרים, שהרב, במחילה⁷⁹ מכבודו, בטלן⁸⁰ בעניני נגינה... וקם רעש: שקצים⁸¹! —

בין כה וכה, והחוקר והדורש שלנו, אומו בעל-בית, שכה התחכם לחקר את הבחור, קם והקיש על גבי השלחן:

— הסו, רבותי!

הוא טכס עצה⁸². בחור יש בעיר, שנפשו חשקה בבטנון והוא יודע ודאי לנגן... יעמדו וישיאו בחור זה לאלמנה, ויהי הזאב שבע גם הכבש שלם, — הקהל יצא ידי חובתו!

אפשר שנאמרו הדברים לשם בדיחה בלבד, אולם הקהל והרב מצד אחד והמנגנים מצד שני אחזו בעצו זה, כאחזו הטובע בקרש; האלמנה גם היא הסכימה לכך והבחור אברהם גם כן, ועוד באותו חדש העמדה החופה... ובהיסח-הדעת⁸³ עברו לידי הבחור אבדהם אשה וחמשה ילדים ובטנון עם קשת.

את⁸⁴ אשתו הוא חי בשלום: הביתה אינו בא; לן הוא בחוץ לפני הפתח. כל היום הוא סיבב בשוק או מחוץ לעיר מתבודד לנפשו; חוץ⁸⁵ כשיש אינו שמחה בעירה או משתה אצל פריץ, והוא מנגן שם.

כשהוא רעב, הוא בא, מקיש בחלון. מוציאה לו אשתו פת לחם, והוא נעלם עד אשר ירעב שנית... השכנות שואלות את ה"בטנונית"⁸⁶ לשלום-הבית⁸⁷, והיא שוחקת: מאשרה היא בבנות! למה צריכה אשה זקנה? הוא אינו אוכל

הפעם נראתה בת־צחוק על־פני הבחור :

— מהתל⁴⁸ אתה בי, בעל־הבית ; אבא אינו עונש !

בינתיים דפקו לתפלת מנחה, ובעל־הבית קם ומהר אל בית־המדרש, להתפאר בין מנחה למעריב באזני המתפללים, איך חקר ודרש את הבחור.

דבר זה עלול היה כמובן, להיות ענין לענות בי לכל העירה כלה, אלמלא מעשה אחר שאירע.

לקהלה היתה מקהלת מנגנים, קאפעלע⁴⁹ בלע"ז : שני כנורים, חליל, אבוב⁵⁰, מצלתים⁵¹, מה שקורין "בימציקצק"⁵², וכדי שתהא ה"קאפעלע" שלמה, היה, כנהוג, גם בטנון⁵³. קאפעלע עניה, מנגנת בשמחות וחתונות של יהודים, מאספת קצת מעית בפורים וחנוכה, ופעמים, כשהיו המנגנים האחרים בהסביבה עסוקים היו מזמינים אותה גם למשתה של פריצים פחותים. בחריפות בנגינה, מעצמו מובן, קאפעלע זו לא הצטיינה...

ואירע מעשה : בימות החורף, קאפעלע חוזרת לפנות בקר ממשתה של "פריץ"⁵⁴. והקאפעלע מבוסמת⁵⁵ קצת, לאכול כדבעי⁵⁶ — אסור, אכלו כזית⁵⁷ מלחמם... והולך "העולם"⁵⁸ מפוזר, זה מזמזם, זה הומה⁵⁹, זה מקלל ; והבטנון שכליו⁶⁰ כבד ביותר, נגרר אחריהם לאטו, בשלג, כל עוד רוחו בו⁶¹, — איש זקן היה וחלוש. קורא הוא לחבריו הצועדים לפניו ומתחנן, שלא ימהרו כ"כ⁶² ושלא יעזבוהו לבדו — אין שומע, ומפורים הם, כאמור, זה בכה וזה בכה⁶³. בינתיים מתחילים לריב זה עם זה, מתחילים לקלל זה את זה, לרגלי סכסוך⁶⁴ בחשבון. כאמור, מבוסמים... בינתיים האויר משתנה ; ושלג חדש בא בסערה, "העולם" נושא את רגליו ופוסע פסיעות גסות ; פג⁶⁵ קצת היין ומתחילים רצים. באו אל העיר, וממהר איש איש לביתו ונופל, כהריוג על מטתו, — אולם שנתם לא ארכה עליהם. הבטנון לא שב, וזוגתו⁶⁶ רצה⁶⁷ על בתי המנגנים בזעקת שבר, מושכת אותם מעל מטותיהם : היכן בעלי ? היכן בעלי ?

שכורים עוד מיין ואחוזי שנה⁶⁸, מתנערים הם בקושי ומתחילים להבין בקושי מה ישמדברים אליהם. וכשדבינו, אימה⁶⁹ חשכה נפלה עליהם, קפצו ורצו חוץ לעיר לבקש את הבטנון. ובשדה אין דרך ואין משעול, תכריכים⁷⁰ לגנים וחלקים — שלג רענן, רך ותמיב, נא ומצא היכן מוטל הבטנון — — ושבים הם כלעזמת⁷¹ שיצאו. עוד תקוה אחת, אפשר התחכם הבטנון וסר אל אחד הכפרים.

ובעל-הבית, שלא ראה ולא הרגיש בנעשה באויר אוטם⁴² את אוניו וקורא:

— רב⁴³, רב!

הבחור מחזיר את זלילו לתוך חיקו⁴⁴, אבל לקול החליל יצאה גם בעלת-הבית, אחריה — המשרתת, שני זוגות צעירים נגשו אל החלונות והציצו, ובעל-הבית רוצה להתפאר בפניהם בחכמותו ובחדודיו, והוא מוסיף ושואל:

— ובמה, בחור היית מתפרנס ביער?

— בפטריות!

הוא, לפחות, מבחין בין רעות לטובות בפטריות!

— וקודם לזה, בכפוי?

— מכל אשר נתנו לי!

— מי היה נותן לך?

— זאכר, האכרה, גם הכומר והמוזג⁴⁵...

— ומה היו נותנים לך?

והבחור ענה בתמימות, — היו נותנים לי כרוב, תבשיל חם, גם בשר, גם לחם, אלא שהוא היה אוכל אך את הלחם, מאכלים אחרים היה נוטל וזורק לצפרים. ומשום מה רק לחם?

הוא אוהב אך ורק את הלחם... מאכלים אחרים הוא מתעב...

גם אותו הזקן ביעוי שאלו מה הוא אוכל, וכשהגיד לו שאינו אוכל אלא לחם בלבד, שמח הזקן, ואמר שהוא אוהבו בגלל זה; ובגלל זה למדתי לדבר עם אבא, — ואת הזקן כל-כך אוהב, כל-כך אוהב... וגם את "השמע" הוא קורא בכוונה⁴⁶ גדולה משום שכך צוה הזקן...

ובעל-הבית אינו נותן לו עוד ללכת, ושואל:

— ואלמלי⁴⁷ היה מצוה אותך הזקן לגנוב?

היה גונב.

— לגזול?

היה גזול. אלא שלא יצוה עליו כזאת, — איש טוב הוא, אותו זקן.

— אבל אילו היה בא ומצוה עליך, למשל, לשפוך דם, לרצוח נפש? היה עושה...

ולא היית מתירא מפני אבא?

— משום מה יהא ירא מפניו?

— מפני ענשו.

— ולהתפלל אתה יודע?

— להתפלל?

ומוכרח בעל־הבית להסביר לו את פירוש המלה. ואחרי תשעה קבין של שיחה³² טורדת, מתחיל הבחור לשער:

— לשוח³³ עם אבא?

— כן, כן! שמה בעל־הבית ועיניו מתהפכות מצחוק.

הוא יודע "שמע ישראל".

— מי למד אותך?

ומספר הבדור בגמגומים ודלוגים רבים שהלך מן הכפר אל העיר, דרך היער ופגע³⁴ בו ביער זקן נופלג³⁵ אחד, ואותו הזקן אמר לו מי הוא "אבא", וכיצד מסיחין עם אבא, כלומר — למד אותו "שמע ישראל". ובאותו אינו מבין פירושן של המלות בלשון אבא, אבל אותו הזקן אמר לו, שיש לאבא מזה נחת־רוח...

— ואימתי אתה קורא את ה"שמע"?

פעמים בכל יום... אני קורא ומנגן...

— מנגן? על איזה כלי?

בהיותו בכפר היה מנגן בעשבים, בגבעולי הסוף³⁶, אחר־כן למד לעשות חליל מעץ. כאן, בעיר, נתנו לו מתנה: חליל של חמר³⁷... ובחליל זה הוא מחלל ב"שמע"...

— ואם היו נותנים לך כנור?

פני הבחור כלהבים³⁸, עיניו מתירות רשפים³⁹, ולשונו נעשית פתאום בת־חורין.

— כנור, זה, לו נתנו לי כנור! כלתו, בפשי לכנור, בפשי חשקה בכנור.

בכנור כזה שיש להמנגנים בעיר, ביחוד וזאתו הכנור הגדול, כזה שנושאים על רצועה של עור על הגב. — — —

— טוב מאד... יתכן שיתן לך מ" כנור כזה, אבל הראה נא, אם אתה

יודע לנגן, במה כחך גדול...

והבחור מוציא מחיקו חליל חמר ומזולל...

הוא מחלל, וראה זה פלא: קול ברמה נשמע⁴⁰, מחנות צפרים נראו, והן מצפצפות, מצפצפות, כאלו הן עונות על חליל הבחור. והבחור הרגיש בהן היכף ומיד, ונשא עיניו אליהן בחלילו, מתוך בת־צחוק⁴¹ נעימה. — הוא מכיר אותן...

— ושם־משפחתך ?
 הנהחור אינו מבין מה זה שם־משפחה ! איזה צורך לאדם בשם־משפחה ?
 ה ל כ ל ²⁸ אדם שם־משפחה ?
 — ודאי. כמה "אברהם" בעולם, יכולים להחליף...
 — ומה בכך ? כל אברהם — אברהם !
 — וגכן מי אתה, בחור ?
 — בנו של אבא ²⁹.
 — ומה שם אביו.
 — אבא.
 — ואיה מקום מגוריו של אביו ?
 — במקום מגורי ³⁰ אבא שלך !
 הנהחור מרים את אצבעו למעלה.
 " כ פ ת ו ר ו פ ר ח " ³¹ — מחייך בעל־הבית ומוסיף ושואל :
 — ואב אחר אין לך ?
 — חס ושלום !
 — ואם יש לך ?
 — לאיזו צורך ?
 בעל־הבית מתגולל מתוך צחוק.
 — מותר ללכת ? — מבקש הנהחור רשות.
 אך עוד דברים לבעל־הבית.
 — תיכף, תיכף... ומאין אתה, חכם שלי ?
 — מן הכפר !
 — מה שמו, והיכן הוא הכפר ?
 זאת איננו יודע !
 — אבל רחוק מכאן ?
 הוא הלך, הלך, הלך...
 וכה הוא חוזר על ה"הלך" עד ששפתיו מתיגעות והוא מקצר ומסיים :
 — ועוד הלכתי...
 — כמה ימים וכמה לילות ?
 לא ענה.
 בעל־הבית חושב רגע ושואל :

— רק היום...

— ועד היום?

עד היום — התבלבל מאד. בדרך הלוכו פגש עכבר... ואותו העכבר היה מצפצף. ובלי ספק וזעה ולא מצא דרך. אחרי־כך קראו לו ממרום... איזו צפור קראה לו, חזר לאחוריו, וכדומה, ואל מקום שליחותו בא היום... ואת האיש מצא וזה אמר לו... אך מה שאמר לו כבר נשכח, או שלא הבין לכתחילה. הפסוק ¹⁹ הבחור, ומחייך הוא בתמימות ומבקש סליחה, ופושט את ידו הצנומה:

— פת לחם...

במשך כל הזמן לא אכל מאומה.

בעירה בלי מסחר ועסקים, בימות־החמה ימים אדוכים של בטלה, — יושבים להם בעלי־הבתים בחלונותיהם, מביטים החוצה ומפקקים... ושוב נושאים עיניהם אל השוק אולי ירחם, ויקרה דבר־מה, ויהי ענין לענות בו ²⁰ ולהמלט מן השעמום.

ביום כזה, יושב לו בעלי־הבית מן הפקחים אצל חלונו ורואה והנה בחור עני זר. הוא קורא לו. יגש אליו אותו הבחור! כבר תפשו והוציא להרג ²¹ את כל הזבובים. יחקור וידרוש עתה אותו הבחור, הן ²² חדש הוא, מקרוב בא...

— סוד נא אל ביתי, בחור.

הבחור אינו רוצה, מנענע לאות סד בונ ²³ את ראשו מימין לשמאל.

— משום מה אינך רוצה?

— כך!

בעלי־הבית מחייך. אנה ²⁴ ה' לידו מציא, ²⁵ כשרה. אם הבחור אינו רוצה

לבוא אליו, יצא הוא אל הבחור.

— מה שמך, בחור?

— מה שמי? — חזר הבחור על השאלה — מה שמי? כמדומה ²⁶ לי:

אכרהם!

— אינך יודע בודאי?

— בודאי... האין ²⁷ אפשר לדעת בודאי? ... איני יודע בודאי...

אפשר אברוהם אפשר שם אזור...

יצחק ליבוש פדץ

שמע ישראל

ויהי היום ובבקר לא עבותי נראה בטומאשוב העידה, שעל גבול גליציה, בחור עני. ואותו הבחור מצניע לכת² ונחבא³, ואינו נראה אלא לפרקים⁴, כשהוא בא לבקש אוכל.

מילא⁵, כל הפושט יד⁶...

וכיון שהבחור ההוא אינו מבקש פרוטות ואינו לוקח שום מאכל, אלא פת חרבה⁷ — בודאי שאין בודקים למזונות.

אבל זר ומשונה הבחור. עינים לו והן כאילו צופות למרחקים ואינן רואות את הנעשה בד' אמות שלהן⁸. וכן האזנים, עושה הוא בתנווד אזנו⁹, כמו שעושים בעפעפי העינים, כאילו הוא חש וקולט תמיד קולות וצלילים ממרחקים... אף-על-פי שהדממה בעירה כהדממה¹⁰ קודם תקיעת שופר.

ומשום שהוא צופה ומאזין למרחוק, הוא נרעש¹¹ כשפונים אליו בדבר קל, ונחרד כאילו הרגיוהו משנתו בעולם אחר...

וכשהוא שומע ועונה, אינו משיב אלא בתכלית¹² הקצור: "הן או לאו".

וכשצריך לענות יותר, הוא מתבלבל תיכף, ונאחז באיזה¹³ סבך¹⁴.

מצחו מזיע, עיניו נחרדות, וסוף-סוף משתתק. —

וכשרוצה איזה בעל-בית להשתמש בו לשם שליחות, הבחור נשמע לו; הוא הולך אחרי צו, אבל אינו ממלאו לעולם. נעלם הוא לאיוו ימים ושב, ודברים בפיו — מעולם התוהו¹⁵... ולא נחמת¹⁶ עצלות, חס ושלום¹⁷, אלא מתוך הרהורים והזיה, רחמנא ליצלן¹⁸...

— היית במקום פלוני?

— הן...

— ואותו האיש מצאת...

- חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, 1953, עמ' 97—102.
- תולדות ספרות ישראל, מאת י. צינברג, הוצ' ספרית הפועלים, 1958 (תורגם מאידית ע"י ש. ז. אריאל וב. קורא).
- ראובן בריינין — מבוא ל"חסידות" של פרץ, ניו יורק, הוצ' קדימה. י. ז. ברנר, "כל כתבי", כרך ז;
- פ. לחובר, מחקרים וגסיונות, ספר 1, עמ' צה—קית;
- י. פייכמן, "מעברות", כרך א', עמ' 66—72;
- י. קלוזנר, "יוצרים ובונים", כרך ב, עמ' 123—164;
- א. א. קבק, "השלוח", כרך לו;
- מ. קליינמן, "דמויות וקומות", "השלוח" לב, עמ' 257—269;
- י. רבינוביץ, "הפועל הצעיר", תרע"ה.

היותו בור ועם-הארץ נגינתו משפיעה על המלאכים — וזאת בזכות אהבתו לאלוהים ובזכות העובדה שפירנס אלמנה וחמישה ילדים. בדרך זו מודגש האידיאל החסידי של טוהר הנפש, לימוד תורה קיום מצוות. אגדות-העם של פרץ מציגות עולם נכסף, הכולל גבורה רוחנית, מסירות נפש, כיבוש היצר, קדושה וטהרה. האמונות התפלות והאגדות העממיות משמשות את פרץ כאלגוריות — משלים עמוקים לאידיאלים מוסריים שאליהם שואף הסופר.

מספריו העבריים:

כל כתבי י. ל. פרץ העבריים והמתורגמים מידיש, מהדורה שלמה ראשונה, התרגום והעריכה בידי שמשון מלצר, 9 כרכים, הוצ' דביר, ת"א, תש"ז — תשי"ז.

ביבליוגרפיה:

תולדות חייו: י. ל. פרץ, "זכרונות", בתרגומו של שמשון מלצר בכרך ט' של כל כתביו; י. ח. זגורודסקי, "לוח אחיאסף", תרט"ב; פ. לחובר, "תולדות הספרות העברית החדשה", ספר שלישי, חלק ב', עמ' 42—70; י. קלוזנר, "יוצרים ובונים", כרך ב', עמ' 125—135; נחום סוקולוב, "אישים", ספר שני, עמ' 36—71; י. ל. פרץ ויצירתו, מונוגרפיה מאת ש. ניגר ודברי הערכה מאת ששה סופרים עבריים, הוצ' "דביר".

הערכות וביקורת: הספרות העברית החדשה לזרמיה, מאת א. שאנן, הוצ' מסדה, 1962, כרך שני, עמ' 205—225. תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ' דביר, תשי"ז, ספר שלישי חלק שני, עמ' 42—70. תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אורינבסקי), הוצ' יורעאל, 1951; כרך שני, עמ' 105—125. מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 654—658.

סופרינו — ממאפו עד ביאליק — תולדותיהם, הערכותיהם ופרקים נבחרים מיצירותיהם, מאת י. ליכטנבום, הוצ' אחיאסף, 1958, עמ' 174—199.

יצחק ליבוש פריץ

(1851—1915)

מספר ומשורר עברי ואידי. נולד בפולין למשפחה מיוחסת. רכש חינוך מסורתי וכללי והחל את פעילותו בפרסום שירים. שירו הראשון "השותפות" פורסם ב"השחר", וכן פרסם בוארשה קובץ שירים ב-1877. לאחר מכן חלה הפסקה של עשר שנים בעבודתו, ובתקופה זו היה לעורך-דין מצליח. ב-1887 שב לעבודתו הספרותית המגוונת ואף החל לכתוב באידיש.

יצירתו מהווה קשת רחבה הכוללת יצירות אפיות, ליריות, דרמאטיות, פייטונים ומאמרים, דברי כיקורת וענייני מדע פופולאריים. בכל אלה בולטת השפעת הספרות האירופית, על זרמיה השונים. י. ל. פרץ נטה לאימפרוביזציות ספרותיות וקשה למצוא קביעות ואחידות בתפיסתו האסתטית ומדרכו הרוחנית. מכאן אף השניות בכתביו — מחד סאטירה עוקצנית ומאידך ליריקה נוגה נוסטאלגית על חיי החסידות והמון-העם המאמין בה. המחבר השתמש בשפה האידית כמכשיר להפצת דעותיו המהפכניות, אולם הצליח להוכיח שלשון זו עשויה לשמש מקור לא-אכזב ליצירות ספרותיות משובחות כגון "חסידות", "מפי העם". יחד עם זאת נשאר פרץ נאמן ללשון העברית.

"ש מ ע י ש ר א ל"

סיפור זה מופיע בקובץ "מפי העם" כפרק בסדרה "נשמות אילמות", המורכבת מארבעה סיפורים. עם זאת ניתן לראותו כסיפור עצמאי מבחינת ערכו האמנותי. קובץ הסיפורים "מפי העם" משמש פה לתורתה של תנועת החסידות והשקפת עולמם של החסידים. החסידות נתכונה לחנך את ההמונים המתנוונים בבורותם ולשתפם בעבודת הבורא "בדרך הלב", היינו התפילה והכוונה. לפיכך אהבת האלוהים (ולאו דוקא לימוד התורה) מספיקה לזכותם בעולם הבא. גם אברהם הבטון ב"שמע ישראל" הוא "נשמה אילמת". הוא יודע רק תפילה אחת, ולמרות

היה בסופם. ודאי שהיו מדרדרין ומתגלגלים כאגוזים עם שאר אביוני ישראל עד שאבדו מן העולם. אלא את ליזריל פגשתי לאחר ימים בכסלון, עובר ברחובותיה, בתור איש משוגע של הקהל, ונערים קטנים רצים אחריו ומתקל-סים¹¹⁰ ואומרים: עלה משוגע¹¹¹, עלה משוגע!...

ללא הועיל, העניים והאביונים יהיו מחזירים תדיר על פתחיהם ונפרעים¹⁰⁰ מהם מדעתם ושלא מדעתם, יתנו ויחזרו ויתנו לצרור נקוב¹⁰¹, כפי כחם ויותר מכפי כחם. על-כרחם ייחדו בתי "הקדש"¹⁰² לאורחים דלים ונודדים; על-כרחם יפזרו ממנו לבטלנים עלובים, חלשים ונדכאים, גם לעצלים ונרפים; על-כרחם יפרנסו אלמנות, יכלכלו יתומים; על-כרחם יהיו קרוביהם וקרובותיהם העניים בני-ביתם ומבשרם לא יתעלמו, ועל-כרחם יתנו צדקה לדברים הרבה, שאין להם שיעור, עד שתקצר ידם וימעטו צרכיהם והוצאותיהם, ויתמעטו העסקים ויקפחו הרבה את פרנסותיהם ויתרוששו, ונתוספו עניים חדשים על הראשונים. והלכו עניי המקום ההוא למקום אחר ועשו לו גם הם כמעשי העניים שלפניהם, ופשה¹⁰³ תפשה המספחת¹⁰⁴ בישראל ותרבה העניות וכל מיני דלות ואביונות. — הרואה אתה, רבי יחיאל-מרדכי, מה הצפרדע הזו עושה בקפיצתה לתוך הבריכה? כשקפצה נעשו סביבה תלמים במים, ותלמים אלו חורים ועושים סביבם עוד תלמים אחרים, והתלמים הולכים ונעשים ומתפשטים אילך ואילך ואינם פוסקים. הסבה קטנה ומועטת ותולדותיה מרובות, הולכות ונמשכות. דליקה נפלה בקבציאל וממנה לרעות הרבה תוצאות — ובאחרית הימים כל בית ישראל יבכו את השרפה!

— כבר קדמוך חכמים — אמר רבי יחיאל-מרדכי בגדוד כתפו וידו ובעיקמת שפתים זו של חובשי בית-המדרש¹⁰⁵, שממעטים חשיבות הדברים של אומנם, לפי שמצינו¹⁰⁶ אותם אצל רבותינו, ואם כן מאי קא משמע לן¹⁰⁷? — יהי כן אמרו חכמינו במדרש שיר-השירים: "מה אגוז זה אתה נוטל אחד מזכרו וכלן מדרדרין¹⁰⁸ ומתגלגלים זה אחר זה, כך הם ישראל, לקה אחד מהם כלם מרגישים".

— ומאי תקנתם, רבי יחיאל-מרדכי? — אמרתי בנפש מרה — אי שמים¹⁰⁹, וכי לעולם יתרשלו ליטיב דרכם ומעמדם, שלא יהיו מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה כאגוזים!...

רבי יחיאל-מרדכי נתן ידו על פניו, גנח ונאנח ולא החזיר לי כלום. ישבנו מחרישים ושותקים, וכל אחד שקוע במחשבות לבו. עוד מעט והקבציאלים זזו ממקומם ברעש והמולה והלכו למסעם, הם ונשותיהם ובניהם, ולייזריל המשוגע פוסע ונגרר אחריהם. ואני בסוסי ובעגלתי הולך עמם לשלחם, וכשבאנו לפרשת-דרכים נפטרתי מהם בדמע והלכתי לדרכי. את הקבציאלים העלובים האלה לא ראיתי עוד בימי חיי ולא ידעתי מה

אחינו בנערינו ובזקנינו, בבנינו ובבנותינו, אולי יחוסו עלינו, אולי ירחמו. ומה אתה סובר, רבי מנדלי, הנצליח את דרכנו?

— כלום היית חושש⁹¹, רבי יחיאל-מרדכי, באחד מאברי גופך פעם אחת בימך?

— מה שאלה היא זו, רבי מנדלי! חושש אני וחושש במתנים, לא עליכם, כלום אין אתה מכיר בפני ובעצמותי, שאיש מכאובות ומדוכדך ביסורים אני?

— ואיזו תרופה אתה עושה לזה, רבי יחיאל-מרדכי?

— בתחלת יסורי המתנים, בימים הראשונים, כשהיה בידי לעשות מה לרווחתי, הייתי מתאמץ להסיח דעתי מהם ולא עשיתי כלום, מיחל ודומם לתשועת ה', עכשיו כשהיסורים קשים מאד ואין בידי כלום, אפילו כשאני רוצה, ואף התחבולות מסופקני אם היו לי עתה מועילות, עכשיו אני חושש לא לבד במתני אלא בכל רמ"ח⁹² אברי, והריני כחרס הנשבר⁹³ לא עליכם, אבל כנגד מה⁹⁴ אתה שואל לי, רבי מנדלי, דבר זה שאינו מעניננו?

— כנגד מה? — אמרתי בנפש מרה — כנגד הקבציאלים הנשרפים וכנגד הרבה כ"י' אומללים ועוד אלפי אביונים משונים אחרים. כלם הם האברים הרוויים⁹⁵ והנגועים בגופם של ישראל! לו חכמו ישכילו זאת בני-בריתנו, היו משוגלים בתו' ילותיהם להעלות רפואה לאבריהם הנחשלים, להחזיקם ולהחלימם במועצות ודעת בעוד מועד, ער שלא תתגבר המחלה, שלא יהא הכאב נצח והמכה אנושה מאנה⁹⁶ הרפא ותלך ותזיק לכל הגוף. אלמלי היו אחינו משתתפים בצערם של הקבציאלים, בבוא אידם⁹⁷, ואיש מעירו היה להם לעזר בפרוטתו, היתה פרוטה מצטרפת לפרוטה ועלתה לסכום גדול, עד שהספיק להם בקרב ימים לבנות חרכותיהם ולשוב לעבודתם כבתחלה, ולא היו אנוסים להיות גולים ממקומם, נודדים ותועים כעולם. ועתה... עתה שמע, רבי יחיאל-מרדכי, ואגידה את אשר יקרה אחכם וכל מי שכמותכם, האובדים והנדחים, ואת אחינו אנשי מקומנו זה, באחרית הימים⁹⁸, הקבציאלים, העוזבים בלי משים⁹⁹, כשאר האומללים ובני עוני שכמותם, כשנהדפו ממצבם והתחילו לנפול, נפול יפלו מטה יותר ויותר, בל יקומו ובל ישובו עוד למעמדם. מה שיקבצו על יד יאכלו בדרך, וסופם להיות קבצנים נודדים ומדולדלים ונגע בבית ישראל. והנגע הזה ילך ויתפשט בעמנו בכל גופו, יביא רקב בעצמיו ויגרום לו מכאובים ויסורים קשים. לא היו אחינו טומכים לכל הגופלים אצלם ומתנדבים וגותנים לכל מעט ברצון, מיד לעת התמוטטה רגלכם, סופם שיתנו לכם אחרי כן הרבה באונס

וזם כאברי הגוף אחוים ותלויים זה בזה, משפיעים זה לזה מתפרנסים זה מזה. מתקיימים וכלים ואובדים זה על ידי זה. קצתם רעה באה עליהם ורבים נתונים בצרה. דליקה נפלה בקבציאל ונשרפו בתים מספר — וכל בני ישראל שם יבכו את השרפה! עליה יבכו כל בני קבציאל, אפילו אלה שלא היו להם בתים מימיהם. יבכו בטלניה⁸⁴ ומלמדיה, דייניה ושמישה, חזניה ושוחטיה, שדכניה וחזניה וכלותיה, חנוניה ותקרניה וסרסוריה וכל המון קבצניות.

לבי לבי עליך, תינוק אומלל! רחם ארחמך, עמי, עם עני ואביון!... — חנה, חנה! — נשמע קול אבי הילד הישן קורא לאשתו — קומי ושאי את חיים-יענקלי. הנה הוא שוכב על ברכי רבי מנדלי ויהיה עליו למשא.

— אוי לה לאם ואוי לה לנפשה! — קראה חנה באהבה ורחמים רבים ושלחה את ידיה להחזיק בבנה — ראו נא איך הוא שוכב, סגולתי ומחמד עיני. מעמל נפשו תתעטף⁸⁵, שמאלו תחת לראשו ומגמנם לו כצפור. לא שבע ימים ולא שבע חיים וכמה צרות ראה בעולם!

— הניחו לו וישן! אין דבר, אין דבר, ישכב לו וינוח מעט — אמרתי להוריו ונכנסתי בדברי שיחה עם אבי הילד, איש טוב ותמים ויודע תורה — הגידה נא לי, רבי יחיאל-מרדכי, איך הייתם ניזונים ומתקיימים בשעות הרעות, שהתרגשו ובאו עליכם?

— ברוך אלהינו, שעשה נסים לנו וקימנו ובטובו חיינו — השיב רבי יחיאל-מרדכי, נושא עיניו כלפי שמים בשבח והודיה — מה היהודי צריך למזונו ולקיום נפשו? היהודי די לו בקב בולבוסין⁸⁶ מערב שבת לערב שבת. היינו מסתפקים במועט ובטחנו בשמו הגדול, יתברך, ובחסד אחינו בני ישראל. — ואחינו בני ישראל באו לעזרתכם ממקומות מושבותיהם?

— מעיר אחת ומהכפונים הסמוכים שלחו לנו איזו⁸⁷ עגלות לחם תיכף לאחר השרפה, ומשאר העירות לא הגיע לנו כלום. חוץ מנדבות של יחידים, והן מועטות.

— למה נתעצלתם להודיעם בכתב את צערכם, כי בצרה גדולה אתם? — כתבנו, רבי מנדלי, כתבנו, גם משולחים⁸⁸ מיוחדים שלחנו בתפוצות ישראל, לאסוף נדבות בשבילנו, ומכולם אין קול ואין עונה⁸⁹! וכשראינו, שאין מאחינו בא לעזרתנו ואי אפשר לנו עוד להתקיים, קיימנו בעצמנו מאמר רבותינו "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו"⁹⁰, והננו הולכים עתה למקומם של

בתנאים, הבכיה גזולה ביותר, ממש כמו בתשעה באב⁷². זו בוכה וזו בוכה שתייהן בוכות — ואני להי דוי. אוי, אלמלי כלב לקק את לבי היה משתטה⁷³ מיד! מה אעשה ומה אפשר לי לעשות? הריני מוכן לעשות עוד זאת: אשתי ובני-ביתי ילכו להם לעצמם, לבקש עזרה בצרה עם כל הנשרפים, ואני אלך לי בפני עצמי, לקבוצ⁷⁴ עלייד בערי היהודים להכנסת כלה⁷⁵. ומה אתה סובר, רבי מנדלי?

— מה אומר ומה אדבר — אמרתי לו לשלמה הדברן — הכנסת כלה אף היא סחורה ועסק טוב, ומעלתה יצלנו היה דים חשובה עוד יותר ממעלת הנשרפים. ובשעה שהקבציאלים מדברים עמי היו הקבציאליות מוסיפות תבלין משלהן ומטעימות את הדבור של בעליהן בקינות⁷⁶ ובאנחות ובאלות⁷⁷ ובקללות, על פי דרכן. גו הצפרדעים נשאו קולן ויקרקרו בתוך הבריכה, והחטיל⁷⁸ והצלצל⁷⁹ מבין תבואות שדה השמיעו קול שריקות — ויהי רעש וצוחה, המולה ויללה במחנה.

אין דבר ממוגג את לבי ומעורר בקרבו המון רגשות נשגבים, מעין רגשי אהבה וחסד ורחמים וגעגועים ועוד הרבה, שאין לפרש מה הם ומה שמם, כפני ילד תמים כשהוא ישן, וביותר כשמתנמנם מתוך חולשה או מתוך ענויים של שבט מכהו. אחד מן התינוקות האומללים, תינוק חלש ורפה כת, נגש ובא אלי, בשעה שהייתי עסוק בדברי שיחה, הניח ראשו על ברכי ונתנמנם — ואנכי לא ידעתי. וכשנפסקה שיחתי והרגשתי בו, יחד נכמרו נחומי⁸⁰ וזרם שוטף של הרגשות עצומות המו בתוכי. נסתכלתי בפניו הנעימים והצנומים, שאין בהם טפת דם, בשפתיו הנצרבות והפתוחות מעט, בזרועות ידיה הדלות והרפות, אחת נתונה על חזהו, שמתנפח ועולה, מתקמף ויורד, ואחת תלויה ברפיון, וכלם רוח חן ותחנונים שורה עליהם ודבר עצב נשמע בהם: קינים והגה⁸¹ על יסורים ומכאובים, מחילה וסליחה ובקשת רחמים, ריוח והצלה — נסתכלתי והשתפכתי עלי בפשי! בתמלאתי רחמים ורחשי⁸² קודש מאד געלים ואבקש לבכות, לחבק את בן-עוני זה, את אנשי מקומי המעונים ואת כל בני עמי המדוכאים ולנשק כלם מנשיקות פי. נסתכלתי פעם בילד תמים זה ופעם בהקבציאלים מרי נפש ושבעי רוגז⁸³, נענים ושפלים ורצוצים, והייתי משוגע ממראה עיני. אי שמים, צעק לבי אל ה', כמה מעונים וכמה משונים הם היהודים בדרכי חייהם ומזונותיהם וספוק צרכיהם מכל אומות-העולם! מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, שאישיו

ונזדמנו לי קונים. ובחורבנה של קבציאל איתרע⁵⁸ מזלי ונקפחה⁵⁹ פרנסתי!
 -- עני אני ואומלל מאד לכל הדעות -- הסביר לי נחום המלמד בטוב טעם
 ודעת -- כשהיו בעלי-בתינו הייתי מלמד בניהם בחזרי ומתפרנס בדוחק. עכשיו
 כשאין בעלי-בתיים, תינוקות מניין? אנו אין תינוקות, אין חדר, אם אין
 חדר ותורה -- אין קמח⁶⁰.

-- כהאי גוונא⁶¹ אומר גם אני: אם אין בתינו אין מזוזות -- הגה ברוחו
 וזקשה יוסף-שמשון סופר ט"ם⁶² -- בזמן שקבציאל היתה קיימת הייתי כותב
 מזוזות. עכשיו אם אין בתים מזוזות למה?

-- ואנחנו -- נענו כמה קבציאלים מהידועים אצלנו בשם כלי-קודש:
 שמשים ובעלי-תפלות, עוסקים בצרכי צבור ומשמישים ומקורביהם ומקורבי
 מקורביהם, מיני גבאים-משונים, שדכנים, קברנים, מגידי תהלים ולומדי משניות
 ונבונים לחש וכיוצא בהם מחבורתא קדישתא⁶³ -- אנחנו עתה כרועים בלי צאן,
 כאזוב בלי קיר⁶⁴ וכדגים בלא רקק⁶⁵. ארי לנו ואי לעוללילנו וטפנו, אין לחם
 ואין שמלה, אין בעלי-בתיים ואין קציני עם! אנו ליה⁶⁶, ועינינו עתה לקרובינו
 ולגואלינו ולמכירינו ולנדיבינו. יטפלו נא הם בבנינו, יחזיקו נא בידינו עד
 שירחם המקום את קבציאל ויבנה עירנו ונשוב גם אנו לפרנסתנו.

-- אין צרה כצדתי -- התאונן שלמה הדברן ושפך לפני שיחו -- צדתי
 היא צרת הבת! הביטה וראה את חרפתה, את בתי הינדא-רחל השוממה שם.
 היא היתה מאורסה לאיש והחתונה היתה מוגבלת⁶⁷, כפי המדובר בתנאים⁶⁸,
 ליום ל"ג בעומר זה, והכל שריר וקים⁶⁹ בינינו, המחזות-נים. מה עשה הקדוש-
 ברוך-הוא? עשה הקדוש-ברוך-הוא שרפה גדולה בעיר ונתנוקו⁷⁰ כמה וכמה
 אנשים, וגם אני בתוכם. ואין מקשין⁷¹ על הקדוש-ברוך-הוא למה עשה כך,
 בודאי הוא יודע מה שעושה. וכיון שנתנוקתי ממילא נעשיתי עני ולא סלקתי
 ההתחייבות מצדי, כפי המדובר בתנאים, לא משום שלא רציתי לסלק, חס-ושלום,
 אלא פשוט משום שאין בידי כלום. ומה אמר החתן, זה הבחור הנאה? החתן אמר:
 איני רוצה! אם אין עיקר, בתך למה לי? ועמד וקרע את התנאים. היוצא
 לנו מזה, בתי אינה מקודשת, ושבה להיות בתולה כבתחלה. והרי היא יושבת
 שוממה בבושה וחרפה, מורידה דמעות ובוכה, ואשתי תחיה אף היא מורידה
 דמעות ובוכה עלי לאמור: גולן, למה ע.כ.ת את החחי! גולן, למה אין אתה חס
 על בתך? כל רעותיה הנה זה נשואות וויניקות בנים, והיא, גולן, עדיין בתולה!
 אנא גולן את חרפתנו? -- והיום, בל"ג בעומר זה, זמן החתונה, כפי המדובר

זה ומי למקום זה, אלא שהדעות בתוכנו משונות, למקום שהללו רוצים לילך רוצים גם אחרים, ובכן אנו דבוקים יחדו באגודה אחת, מדיינים זה עם זה, מתרעמים ורוגזים בדרך וכל אחד מנאץ את חברו ומקניטו. היה נא אתה, רבי מנדלי, לדיין והכריע בינינו!

— התפזרו, קבצנים! — אמרתי להקבציאלים בלשון רכה — התפזרו להנאתכם ולטובתכם. למה אתם נדחקים, צפופים ומריבים ומתקוטטים ומכעיסים איש את חברו? הלא בזה אתם גורמים רעה לעצמכם, איש יורד לחיי חברו ועניים הרבו מהפכים בחררה⁴⁸ אחת, ועוד תעלו עליכם חמת אחרים וצעקתם, שתפשטו עליהם כילק⁴⁹ ותהיו למשא⁵⁰ על הצבור. חוסו נא על נפשכם והתפזרו, בני ישראל!...

וכשראיתי שדברי אינם נשערים חדלתי לדבר אליהם עוד, נענעתי עליהם בראשי ואומר בלבי: גם השרפה לא תפריד ביניכם, יהודים!
— לנו הם נותנים זבוריות⁵¹, את הגל'ל בטלון⁵², ולהם הם לוקחים עדיות⁵³, את כס לון⁵⁴ וסביבותיה. גם לנו חלק ונחלה בכסלון! — מתרעמים הללו.

— לא נמחול⁵⁵ על זכותנו, גם לנו נשמת ישראל ומיוחסים אנחנו כמוכם! — הללו מתרגזים וצועקים.

— תפח רוחכם!

— יכנס הרוח באבי אביכם!

— יהודים חביבים — אמרתי לאותם הקבציאלים הצועקים ביותר — הגם אתם בנשרפים? והדי בעלי-בתים לא היתם מעולם.

— למאי נפקא מינה⁵⁶, בעלי-בתים או שכנים, עכשיו כלנו אביונים — השיבו לי דברים של טעם — בתים לא היו לנו, אבל דירות היו לנו. בדיוטא⁵⁷ התזתונה של בית יעקב-שמשון היינו דרים, איש ובניו בקדן-זוית שלו, ומשנשדף ביתו חסרנו דירתנו, ואנה אנחנו באים?

— דירתי היתה בבית המדרש — צעק עזריאל הבטלן — וכיון שנשדף אין לי עוד מקום לינו, והריני ככל הנשרפים.

"אלמלי ניתן פה להפשפשים, הקובעים דירתם בבתי בני-אדם ובמטותיהם, אף הם היו באים בטענה זו" — הרהרתי בלבי באותה שעה.

— לי היתה השרפה הרג וחנק כאחד — התאונן דוד-יהודה החנוני — כשהשנים היו כתקונן והקבציאלים שרויים בבתיהם הייתי שוכר לי חנות

ובעון כלי-הכביה³², שהם בבל-יראה³³ ובל-ימצא בעיר, והשוטים האלו לא הבינו ולא שמו על לב, שכמה וכמה שנים עברו על קבציאל כמות שהיא משעת בנינה ולא ידעה רע... האמת היא כמי שנאמר: "אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר"³⁴ — אם אש ממרום ישלח ה' גם מים רבים לא יוכלו לכבותה³⁵. אין חכמה ואין תבונה ואין טענה לנגד מקרא שכתוב, ובכן הרכנתי ראשי ונשתתקתי.

הקבציאלים עיפים ויגעים, הולכים ונכשלים בהליכתם וגם ברכי כשלו מעמל הדרך, ולפיכך עמדנו לנוח מעט אצל חורשה אחת, על יד בריכה קטנה. על ערביים בתוכה תלו³⁶ הקבציאליט תרמיליהם וסמרטוטיהם וישתטחו להם שטוח³⁷ על פני האדמה. הגברים נאנחים ונאנקים, מדיינים ומכעיסים זה את זה ומתיעצים על עניניהם-בזעף: נשים מקוננות, מקללות את יומן ומצללות בקול: יונקים ממשמים בשדי אמותם, מבקשים חלב להשיב גפש ואין — השדים צומקים, ועוללים שואלים להם ובוכים. וזה לייזריל, המשוגע התמיד³⁸ של קהלת קבציאל, אף הוא בין הגולים מקהל עדת: בגדיו פרומים, ראשו פרוץ והכובע אינו מיושב עליו כראוי, אלא משתמט³⁹ ויורד לערפו. הוא תועה והולך פעם אחר זה ופעם אחר זה, כפרה אחר העגל, פוצה פה ומביט, מוציא לפעמים קול הברה משונה מנחיריו ואינו דובר דבר. ואני יושב דומם⁴⁰ בתוך הקבציאלים המרודים⁴¹, דואג ומתאבל על שברם הגדול, ועולמו הנאה של הקדוש-ברוך-הוא חשך בעדי. אוי, מה לי עוד להבריאה הזו וליפיה? היא תתן לאחרים הודה ולא לנו היהודים, חום השמש לא יהיה לי עוד למשיב גפש כי אם לאש להבה, רוח צה הוא לי לרוח משחית, וקטורת⁴² יבול שדה ועשבות הרים קיטור⁴³ היא לאפי, בהגיגי⁴⁴ תבער אש, שרפה ורוח ותמרות-עשן אני רואה בחזון — ויהי לאבל שיר הצפרים ורגתן לקול בוכים...!

— ואנה אתם הולכים, ייזי? — פתחתי את פי אחרי שתיקה ממושכה ואמרתי ברחמים רבים.

— להיכן יהודים נשרפים הולכים? — החזירו לי בני החבורה במנוד ראש ואנחה — להיכן שכל עניי עמנו הולכים, למקומות אחינו בני ישראל הרחמנים, ובידינו כתבית-עודה. מקוימים בחתימת הרב וראשי קק"ג⁴⁵, שנותנים לנו יפוי-כח⁴⁶ וחזות לחזור על פתחי גדיבים. שקדו אלופי הקהל לתקנת⁴⁷ הנשרפים וחלקו להם את ערי ישראל בגורל. כתות הרבה הלכו לרוחות העולם מזה ואנחנו לרוחות העולם מזה, ועכשיו אנו צריכים כאן עוד לחלוקה שניה בינינו, מי למקום

ומנגנים לחתנים וכלות היום ברחובותינו, בכל תחום¹⁸ ישראל. הנני משתתף בשמחתם ומרחוק אשא להם שלום וברכה, שיהא זיווגם עולה יפה ויציצו¹⁹ למזל-טוב מעיר שם, כעשב השרה פה. ועד שאני מסתכל בטוב ה' בארץ חיים ונהנה בלבי, נראו לי מנגד כתות-כתות של בני-אדם הולכי דרך, מקלם בידם ותרמילם על שכמם ודמות מראיהם כקבצנים גמורים. אמת, פגיעת קבצנים²⁰ בדרך דבר מצוי הוא, וחוק לישראל הוא מימות-עולם²¹. שיהיו קבצנים מחזיקים²² על העיירות בתחום-מושבו תדיר, אלא שפע מרובה של קבצנים, בשיירות-שיירות גדולות כאלה — זו היתה לי תמיה²³ גדולה, והתמיה גדלה עוד הרבה יותר כשראיתם מקרוב, והנה קבציאלים הם, אנשי מקומי!

— הוי קבציאל נוסע!... — קראתי מבוהל ומבולבל למראה עיני את המחנה הגדול הזה של אנשים ונשים, עוללים ויונקי-שדים, כלם קרועי בגדים ויחפים, רעבים וצמאים ופניהם מפותמים כשולי-קדרה²⁴ מה זה, אחי, ועל מה זה?... — אוי, חרבה עירנו! — נענו ואמרו כלם כאחד — אמנם קבציאלים אנו וקבציאל אין עוד!

— שוד משדי בא, גזר-דין משמים! — נשמע קול בכי מבין הנשים.
— קצף ה' על קבציאל עד מאד! — מקוננים אנשים.
— בעונותינו הרבים — התחילו נכבדיהם מספרים — בעונותינו התלקח הפיח²⁵ באחת מארובות-העשן...

— בארובת-העשן של נפתלי האדמוני — נכנסו אחרים לתוך דבריהם — בארובתו התלקח הפיח, ואש יצאה, בעונותינו, מארובת-העשן של נפתלי האדמוני, לא גרופה²⁶ ולא קטומה²⁷, ותלך על כנפירות ותאחז בגנות של קש וגבבא²⁸ ובקידות בתי-עץ נמוכים וסמוכים זה לזה ובעד, כלם יחדו, ותהי צעקה גדולה בעיר, מהומה ומבוכה רבה — ואין מכבה, אוי, מה היה לנו! לא חמל ה' את נאות²⁹ קבציאל, ממרום שלח אש ושרף את עירנו!

— אחי! — נתעוררתי עליהם בטענה עצומה — פתחתם באש מארובת-העשן של נפתלי האדמוני ומייתם באש ממרום! מה ענינה של אש משמים לכאן?
— האש משמים נתגלגלה ובאה על ידי ארובת-העשן של האדמוני — השיבו לי אחי התמימים — היינו הך³⁰, והראה³¹, כמה שנים עמדה ארובתו אינה גרופה ואינה קטומה, כארובות הרבה אצלנו, אף-על-פי-כן בחסד השם יתברך לא אירע כלום... יש מהטפשים הצדיקו עלינו את השרפה, שהיא באה בעון סמיכות הבתים בדוחק גדול עד אפס מקום, ובעון גגות של קש ובעון התנודים, שלא נעשו כהלכה,

מנדלי מוכר ספרים

הנשרפים

דבר זה שאני מספר לכם עכשיו, רבותי — זמנו בשנה הראשונה להשרפה:¹ הגדולה בק"ק² קכצ"אל³.

אותה השרפה נכתבה לזכרון בפנקסה של הקהלה, והקציאלים התחילו מונין לה השנים של כל מאורע ומאורע בחייהם. אומרים, למשל: לידתו של פלוני, חתונתו וקבורתו של פלוני בשנת כך וכך להשרפה; גורת הירמולקיות,⁴ גורת כתבי־הסמיכה⁵ להמלמדים ומיתת הילדים בשביל החטאים בעיר, העפוש⁶ וצחצוח המקוה⁷ והנהר המזוהמין, בשנת כך וכך להשרפה. עדיין יש במקומנו זקנים וזקנות מזמן השרפה הזו, וכשהם יושבים לפרקים בין־השמשות מאחורי התנור בבית־המדרש ומספרים בה, הצעירים שותים בצמא את דבריהם ועיניהם זולגות דמעה.

אני בעצמי לא הייתי בעיר בשעת השרפה, הלכתי בדרך מרחוק, הלך ונסוע ממקום למקום בעגלתי הטעונה ספרים. ובימים ההם אין כתבי־העתים⁸ ליהודים כמו בזמן הזה. אין כתבנים, ואין בעלי־לשון ובעלי־מאמרים וכיוצא בהם; אין מכרזים על עגונות⁹, אין סופדים על המתים ואין מפרסמים את השרפות בקול־קולות; המעגן מעגן¹⁰ והמת מת ונקבר בחשאי, ובתים ובתי־מרחצאות נשרפים ואין מודיע, ולפיכך נשרפה קבציאל ואנכי לא ידעתי.

ויהי היום ואני מתנהל לאטי לרגל סוסי, הפוסע פסיעות קטנות בצדי הדרך, ונולש עשב ואוכל לו בנחת־רוח. אותו היום ל"ג בעומר¹¹ היה, יום זה מימות־החמה, שאדם מ־ישראל אינו נוהג בו אכלות, והבריאה היפה בזוה וכליל¹² תפארתה מותרת לו בהנאה. הריני מרים פעמי¹³ רגלי והולך ומסתכל באילן נאה וניר נאה, בדשא־ים וירקית ותבואת־שדה. הדודאים נותנים דיח וכעל־כנף מטיבים נגן לי בתרועה, ואני שומע ומדמה לי במחשבתי את הכנור והתוף, את החליל והחצוצרה, את הפנדורה¹⁴ והצימבל¹⁵, כל כלי־זמר האלו, שמשמיעים קול

של י. פיכמן, דוצ' "דביר", תשי"ד; מאמרי הביקורת של ח. נ. ביאליק
על מגדלי (כל כתבי ביאליק); מאמריו של י. ח. ברנר (כל כתבי ברנר,
שבעה כרכים, עמ' 219—267); מאמריו של ד. פרישמן (כל כתבי
פרישמן, כרך א וכרך ב).

כסאטיריקן ("סוסי"), הופכת כתיבתו לקינה מזועזעת. ביצירתו החשובה "בעמק הבכא" גוברת מדת הרחמים על מדת הדין, ומנדלי מספר ומתאר בהומור רך ולבבי הספוג חמלה ואהבה.

"הנשרפים"

המוטיב החוזר בסיפור זה הוא קינתו של מנרלי על יסוריה הנצחיים של האומה ובמיוחד סבלם של ילדים רכים, שאותם אוהב המספר בכל לבו.

מספריו העבריים:

"משפט שלום", וילנה, 1860; "תולדות הטבע", ליפסיה, תרכ"ב; "למדו היטב", וארשה, 1863; "בואו חשבון", ז'יטומיר, תרכ"ו; "האבות והבנים", אודיסה, 1868; "סג" דברי הימים לבני הרוסים", אודיסה, תרכ"ח; "פרק שירה", ז'יטומיר, 1875; "קיצור מסעות בנימין השלישי", אודיסה, 1896; "סיפורים", אודיסה, 1900; "כל כתבי" (כרך אחד), ת"א, תש"ז.

ביבליוגרפיה:

תולדות חיינו: "שימות לתולדותי", אוטוביוגרפיה, תרמ"ט (ב"ספר זכרון" לסוקולוב, ובספר הששי של כל כתבי מנדלי מוכר ספרים, הוצ' "דביר", תרצ"ו). י. ת. רבניצקי — "דור וסופריו", בספר שבעה מאמרים על מנדלי ובהם חומר ביוגרפי רב.

הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאגן, הוצ' "יבנה" 1959, עמ' 484—488; תולדות הספרות העברית החדשה מאת פ. לחובר, הוצ' "דביר", תשי"ז, ספר שלישי, עמ' 124—180; תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אודינובסקי), הוצ' "יזרעאל", 1951, כרך א', עמ' 318—364; היסטוריה של הספרות העברית החדשה, מאת פרופ. י. קלוזנר, הוצ' "אחיאסף בע"מ", 1958, כרך ג', עמ' 397—454; סופרינו — ממאפי עד ביאליק, תולדותיהם, הערכותיהם ופרקים נבחרים מיצירותיהם, מאת י. ליכטנבום, הוצ' "אחיאסף בע"מ", 1958, עמ' 138—174; תולדות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' "דביר", תשי"ג, עמ' 85—97; כל כתבי מנדלי מוכר ספרים, ההקדמה

מנדלי מוכר ספרים (שלום יעקב אברמוביץ)
(1836?—1917)

מגדולי המספרים העבריים. נולד ברוסיה הלבנה, שם רכש חינוך מסורתי ונודע בשקדנותו ובכשרונו. ב־1856. לאחר תקופת נדודים עם חברו (קבצן חיגר בשם אברהמיל), שימש כמורה בבית־ספר ממשלתי והחל מפרסם מאמרי־ביקורת חינוכיים. עד מהרה נתגלה כסאטיריקן שנון וכמעריך נלהב של השפה העברית. תחלה פרסם מאמרים שונים בעניני השעור וכן תרגם לעברית ספרים בתולדות הטבע. בנך פתח את תקופת הביקורת בספרות ההשכלה העברית ברוסיה ונתן ביטוי לקיצר שבין תנועת ההשכלה והמדעים. בעבודתו זו נתקל לראשונה בצורך ליצירת מלים עבריות למונחים, שמות ומושגים חדשים לשפה העברית. סיפורו הראשון "למדו היטב" (נקרא אחר־כך "האבות והבנים") פתח את תקופת הסיפור הריאליסטי בספרות ההשכלה. אולם הוא למד לדעת כי העברית אינה שגורה בפי רובם של אנשי הישוב היהודי, ולכן עבר לכתוב באידיש שהיא לשון רוב יצירותיו. את סיפוריו באידיש "קיצור מסעות בנימין השלישי", "ספר הקבצנים" ו"בימים ההם" תרגם לעברית, ומשנת 1884 חדל לכתוב באידיש ואת יצירותיו המאוחרות כתב בלשון העברית.

מנדלי הוא אחד ממעצבי הסגנון העברי המודרני. התפתחותו היתה ארוכה. תחילה נקלע כיתר חניכי תקופת ההשכלה לתוך ערבובית הסגנון המליצי הפסבדו־וונ"כי, ורק לאט לאט יצר לעצמו סדר ומשטר והצליח לעצב את סגנונו הבהיר, שבעזרתו תאר עולם רוחני וגשמי של גולה שלמה. בסגנון זה מרובות והשלכות לרבדי לשון המקורות, אולם יחודו בכך שהוא משתמש בהן לתאור חיי יום של יהודי העירה, ובכך הוא יוצר ניגוד אירוני בין שני העולמות. ביצירתו משלב מנדלי תאורי הווי וסביבה עם ציורי נוף. התאור הופך בהן לתכלית בפני עצמה ומהווה את עיקר היצירה כיון שתוכן סיפוריו פשוט ובלתי־מורכב. מאידך כשמתאר מנדלי את החזיון הטראגי של הגלות

חובה נעימה לי להביע בזה את תודתי לכל העוזרים, החברים ועמיתי באוניברסיטאות ירושלים ותל-אביב אשר נתנו ידם בעבודת ההכנה של הספר. עצותיהם והערותיהם החשובות היו לי לעזר רב. ביחוד תודתי העמוקה נתונה לגב' גליה סימון ולגב' ימימה רבין, שעליהן הוטל התפקיד הקשה להכין את הטיוטה הראשונה של הפרושים התרגילים והמילון שבסוף הספר. תפקיד זה מילאו ביעילות רבה.

כמו כן אני מביע את תודתי, בהוקרה כנה, לפרופסורים חיים רבין, ורפאל ניר מהאוניברסיטה העברית ומר אביב מלצר, מרצה לספרות עברית באוניברסיטת וויסקונסין שעברו על החומר בעיון רב ושיפרו את המקראה במידה נכרת.

לגילה הלפרן שדאגה לצד הטכני של הכנת המקראה לדפוס והדפיסה את החומר בצורה נאה — תודות מקרב לב. לבתי-ההוצאות "דביר", "עם-עובד", "הקיבוץ-המאוחד", "שוקן", "מסדה" ו"ניומן" שדוב הסיפורים הבאים במקראה שלנו, הופיעו קודם בבתי-ההוצאות הספרים הנ"ל.

לבסוף הערכת המלאה למר יצחק מאדר, מו"ל "פינת הספר" בחיפה שטרח ועמל הרבה להדפסת המקראה בארץ, ולהנהלת "דפוס מר"ן" בירושלים, על הביצוע הנאה של ההדפסה.

מנחם מנצור

מדיסון, וויסקונסין, תש"ל

ה ת ו כ ן

מ כ ו א

1	מנדלי מוכר ספרים / "הנשרפים"	1.
14	פרץ יצחק ליבוש / "שמע ישראל"	2.
29	אחד העם / "משה" (פרק י')	3.
42	שלום עליכם / "כתריאלים"	4.
52	פרישמן דוד / "בהר סיני"	5.
63	ברדיצבסקי מיכה יוסף / "הזר"	6.
75	בן-ציון שמחה / "מרדות"	7.
93	ביאליק חיים נחמן / "ספיח" (פרק שני)	8.
99	"יום הששי הקצר"	9.
111	גנסין אורי ניסן / "בטרם" (פרק ד')	10.
125	שופמן גרשון / "תלוי" (2 רשימות)	11.
131	ברנר יוסף חיים / "מסביב לנקודה" (פרק כ"ב, כ"ג)	12.
141	פיכמן יעקב / ארבע רשימות	13.
147	ברקוביץ יצחק דב / "כרת"	14.
163	שטיינברג יעקב / "מות הזקנה" (א')	15.
174	"מות הזקנה" (ב')	16.
181	"הח'ג מחפציבה"	17.
187	שניאור זלמן / "אנשי שקלוב" (פתיחה)	18.
197	"אלמותו של תפוח זהב"	19.
208	בארון דבורה / "שברירים"	20.
219	בורלא יהודה / "ערבית" (א')	21.
230	"ערבית" (ב')	22.
236	המאירי אביגדור / "העפיפון"	23.
246	עגנון שמואל יוסף / "תהלה" (א')	24.
259	"תהלה" (ב')	25.
273	"ידידות"	26.
278	ברש אשר / "מול שער השמים"	27.
289	הזו חיים / "רחמים"	28.
298	"הדרשה" (א')	29.
306	"הדרשה" (ב')	30.
313	מילון עברי-אנגלי	

כל הזכויות שמורות
לאוניברסיטת וויסקונסין

מקראה של הספרות העברית החדשה למתקדמים

בשני כרכים

מעובד וערוך עם פרושים ותרגילים

על ידי

מנחם מנצור

ראש המחלקה לעברית וללמודים שמיים

אוניברסיטת וויסקונסין

בהשתתפות

גליה סימון וימימה רבין — עוזרות מחקר

כרך ראשון

פרקי ספרות ומילון

הוצאת „כתב” ניו-יורק